

**ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ
ERZİNCAN BİNALI YILDIRIM
UNIVERSITY**

**ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ**

**ERZİNCAN UNIVERSITY JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE**

2021 [XIV]1

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Erzincan Binali Yıldırım University
Social Sciences Institute**

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute
E-ISSN 2148-9289

Cilt/Vol. XIV – Sayı/Issue (1) – Haziran/June 2021

Sahibi/Owner

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
On Behalf Of Erzincan Binali Yıldırım University Social Sciences
Institute

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Necdet TOZLU

Sorumlu Müdür/Director

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ

Editör/Editor-In-Chief

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Recep GÜLMEZ

Editör Yardımcısı/Associate Editor

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

Uluslararası Hakemli bir dergi olan Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Index Copernicus, Researchbib, DRJI, SOBIAD gibi uluslararası dizinlerde taranmakta ve Ulakbim Online Dergi İzleme Sistemi tarafından izlenmektedir. Dergimiz yılda iki kez yayımlanmaktadır. Akademik usullere uygun atıf yapılmak suretiyle dergide yayınlanan çalışmalardan alıntı yapılabilir.

Dergiye yapılacak atıflarda ESBDER kısaltmasının kullanılması tavsiye olunur.

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, an international journal, is indexed by Index Copernicus, Researchbib, DRJI, SOBIAD and followed by Ulakbim Online Journal Management System. The journal is biannually published. The publications can be cited according to academic ethic rules.

ESBDER is suggested to be used as an acronym for the journal title and for all citations.

Çalışmaların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.

The author of the article published in this journal is duly responsible for its content.

İletişim Bilgileri/Contact Details

ebvu.sbder@erzincan.edu.tr

Adres/Address: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Eğitim Fakültesi
Binası, Kat: 2, **Yalnızbağ Yerleşkesi - ERZİNCAN**

Tel.: +90 446 224 29 00

Fax: +90 446 224 29 01

ERZİNCAN

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ERZINCAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

EDİTÖR KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. İsmail ALTUN

(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Glenn W. MUSCHERT

(Khalifa University, UAE)

Prof. Dr. Müjdat AVCI

(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Alina SAMAY

(Turan University, Kazakhstan)

Assoc.Prof. Dr. /Doç. Dr. Özkan DAŞDEMİR

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ

(Atatürk Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Mukaddes YEŞİLKAYA

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Yahya YEŞİLYURT

(Kastamonu Üniversitesi)

Assoc. Prof. Dr./Doç. Dr. Semanur SOYYİĞİT

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr. /Doç. Dr. İbrahim AKKAŞ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr. /Doç. Dr. Funda NALDAN

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./ Dr. Ryan GUNDERSON

(Miami University, USA)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Yakup YAŞAR

(Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ŞAHİN

(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Suat TUYSUZ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Gürkan ALAGÖZ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BABÜR

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Sevgi CENGİZ

(Kafkas Üniversitesi)

LANGUAGE EDITOR/DİL EDİTÖRÜ

Lecturer/Öğr. Görevlisi Dr. Emrah ÖZBAY

ADMINISTRATIVE ASSISTANT/İDARI BİRİM

Teaching Assistant/Arş. Gör. Mehmet Akif ÇETİN

Teaching Assistant/Arş. Gör. İbrahim Kurtcebe AKKUŞ

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ERZINCAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

2021 (XIV)

TEŞEKKÜR/ACKNOWLEDGMENT

Bu dergi, kıymetli bilgileriyle yayınları değerlendiren değerli hakemlerin katkılarıyla yayımlanmaktadır. Emeklerinden dolayı minnettarız.

We acknowledge our gratitude to the dearest reviewers for their scoring and evaluating the articles submitted and their valuable contributing comments.

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır.
  2. Makalelerin uzunluğu dergi formatında olup, 20 sayfayı geçmemelidir.
  3. Sayfa düzeni; Normal olup Sol: 2,5 cm, Sağ: 2,5 cm, Üst: 2,5 cm ve Alt: 2,5 cm olmalıdır.
  4. Makalenin ilk sayfasında;
    - Türkçe Başlık, 12 punto TIMES NEW ROMAN olarak için Tamamı Büyük, Ortalı ve Kalın (Bold) formatta; İngilizce başlık 12 Punto Baş Harfleri Büyük ve Ortalı olacak şekilde yazılmalı.
    - Yazarın ad ve soyadı tamamı büyük, Times New Roman, 11 punto olarak makale başlığının altında ortalı bir şekilde belirtilmelidir.
    - Yazarın unvanı, çalıştığı kurum bilgisi, e-posta adresi ORCID numarası 10 punto, Times New Roman olacak şekilde yazar adının altına, şablonda gösterildiği şekilde yazılmalıdır.
    - Türkçe ve İngilizce atıf/citation bilgisi Times New Roman, 10 punto yazılmalıdır.
  5. Makalenin ikinci sayfasında;
    - Türkçe Başlık, 12 punto TIMES NEW ROMAN olarak Tamamı Büyük, Ortalı ve Kalın formatta; İngilizce başlık, 12 Punto Baş Harfleri Büyük ve Ortalı olacak şekilde yazılmalı. Makale başlığının altına Times New Roman, 11 Punto ve tamamı büyük olacak şekilde yazar ismi yazılmalıdır.
    - 150 kelimeyi geçmeyecek Türkçe ve İngilizce özet ile en az 3 - en fazla ise 4 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır. Türkçe özet “Öz” ve İngilizce özet “Abstract” 10 punto Times New Roman, tek satır aralığı olacak şekilde yazılmalı.
- ÖNEMLİ UYARI:** Makalemizde kör hakemlik sistemi uygulandığından dergimize gönderilen metnin ilk halinde yazar kimliğini belirtecek herhangi bir ifadenin yer almaması gerekmektedir. Yazarın kişisel bilgileri hakem sürecinin ardından metne eklenecektir.
6. Makale Metni;
    - 11 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı alt ve üstten 6nk kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
    - Paragraflarda başlangıç girintisi olmamalıdır, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Ayrıca Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
    - 40 kelimedenden fazla olan alıntılar ortalanmalı ve 10 punto olarak italik yazılmalıdır
  7. Başlıklar;
    - Makalede ana başlıklar 11 punto ve tamamı büyük; Alt başlıklar 11 punto kalın (bold) ve sola yaslı, olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Başlıklar en çok 4 düzeye kadar bölümlendirilmelidir. Başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır.
  8. Makale içindeki tüm tablo, şekil ve grafikler;
    - Metnin uygun yerlerinde ardışık olarak numaralandırılmış bir şekilde, sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo, şekil veya grafiğe bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo, şekil veya grafiğin üstünde, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde ve 10 punto olarak yer almalıdır. Tablo, şekil ve grafik içindeki metin 10 punto aralığında olmalıdır. Tablo, şekil veya grafikler kolaylıkla okunacak biçimde olmalı ve yukarıda verilen sayfa yapısına (sayfa marjlarını aşmayacak şekilde) uygun olmalıdır.
- Örnek: Tablo 3: Gruplararası Etkileşim

9. Extended Summary (Genişletilmiş Özet);

-Türkçe makalelere "İngilizce Genişletilmiş Özet (Extended Summary)" eklenecektir. "Extended Summary" Times New Roman 11 punto, tek satır aralıklı olacak şekilde metnin sonunda Sonnotlardan önce yazılmalıdır.

10. EÜSBED Yazım Kuralları olarak DİPNOT ve METİN İÇİ olmak üzere iki tür yazım kuralı kabul edilmekte tercihen APA 6 yazım kuralları istenmektedir. Metin içi ve Dipnot usullerine ilişkin gerekli bilgi ve örnekler "Atıf Kuralları" başlığı altında verilmiştir.

11. Makalede kullanılan her türlü kaynak, kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri "en yeni tarihli" olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça girintisi (Asılı – 1 cm) olarak ayarlanmalıdır.

ATIF KURALLARI

EÜSBED Yazım Kuralı APA 6 yazım kuralları istenmektedir.

- Atıflar metin içerisinde APA 6.ya uygun olarak yapılmalıdır. Dipnot yerine sonnotlar tercih edilmeli. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır. Örnek;

Tek yazarlı yayınlarda atıf: (Gulmez, 2017:70), (Gulmez, 2017:71,73), (Gulmez, 2017: 71-79).

İki yazarlı yayınlarda atıf: (Gulmez ve Akar, 2016:22).

Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf: (Akar vd., 2014:35).

Birden fazla kaynağa atıf: (Schumpeter, 1934:66; Haldun, 2005:36)

Kaynağın tamamı için atıf: (Inal, 1995)

Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf: (TÜİK, 2012:45).

- Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayımlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır. Örnek;

Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf: (Yerli, 2012)

Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf: (Rekabet Kurumu, 2008).

- Bir yazarın aynı yıl içinde yayımlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir. Örnek;

Gulmez (2013a), Gulmez (2013b).

KAYNAKÇA YAZIM ÖRNEĞİ

Kitap

TURAN, E. (2008). Siyaset Bilimine Giriş, YKY, İstanbul.

INAL, D. ve TIKEN, N. (2008). Dil Politikası, Ütopya Yayıncılık, Ankara.

REIS, Y., EREN, O. ve GUNDUZ, İ. (2008). Karşılaştırmalı Edebiyat, Hacettepe Yayınları, Ankara.

Ceviri Kitaplar

DRUCKER, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev.) ÇORAKÇI, B., İnkilap Kitabevi, İstanbul.

Editörlü Kitaplar

OKÇU, M., AKTEL, M. ve KERMAN, U. (2007). "İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve 'Avrupalılaştırma'", (Ed.) YILMAZ, A. ve BOZKURT, Y., Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

Yazar Adı Olmayan Kitaplar

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

Dergiler

YAVUZ, A., ALBENİ, M. ve KAYA, D.G. (2009). “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi EÜSBEDİ ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4): 65-90.

Gazeteler

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet, 15 Mart.

Tezler

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

İnternet Bazlı Kaynaklar

1. Eğer kaynağın yazarı belirli ise süreli yayımlardakine benzer şekilde kaynakçada verilmelidir. Ancak, kaynağın yer aldığı internet adresi de tüm uzantılarıyla verilmelidir. Eğer internetten indirilen kaynaklar için tarih verilmemişse, ilgili dosyaya erişim tarihi hem kaynakçada hem de metin içinde kullanılmalıdır. Örnek;
ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, (10.05.2005).
2. Eğer kaynak bir yazara ait değil de bir kurum veya kuruluşa ait web sayfasından alınmış ise, kaynakçada kurumun adı, yazının başlığı (varsa) ve tüm uzantılarıyla internet adresi verilmelidir. Örnek;
REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, (17.03.2010).

SUBMISSION GUIDELINES

1. Articles should be prepared in A4 sizes in "Office Word".
2. The length of the articles is in journal format and should not exceed 20 pages.
3. Page layout; Normal should be Left: 2.5 cm, Right: 2.5 cm, Top: 2.5 cm and Bottom: 2.5 cm.
4. On the first page of the article;
  - Turkish Title should be written in All Large, Medium and Bold format for 12-point TIMES NEW ROMAN; English title 12 Point Initials should be Capitalized and Centered.
  - The author's first and last name should all be indicated inlarge, Times New Roman, 11 point under the article title.
  - The title of the author, the information of the institution in which he works, the e-mail address orcid number 10 point should be written under the author's name, as shown in the template, as shown in the template.
  - Turkish and English citation information Times New Roman, 10 points should be written.
5. On the second page of the article;
  - Turkish Title, 12 point TIMES NEW ROMAN in All Large, Medium and Bold format; English title should be written with 12 Point Initials Large and Centered. Under the article title should be written times new novel, 11 point and the author's name, all of which are large.
  - Turkish and English abstracts that will not exceed 150 words and Turkish and English keywords should be present, at least 3 - maximum 4. Turkish abstract "Abstract" and English abstract "Abstract" 10 point Times New Roman should be written as a single linespacing.

IMPORTANT WARNING: Since the blind refereeing system is applied in our article, the first version of the text sent to our journal should not contain any statements that will indicate my author ID. The author's personal information will be added to the text after the referee process.
6. Article Text;
  - Single line spacing with 11 points and the character "Times New Roman" should be written using 6nk from the bottom and top. In writing, a character must be paused after commas and dots.
  - Paragraphs should not have an initial indent, and 6nk spaces should be left before and after the paragraph. Additional blank lines should not be left between paragraphs.

Excerpts with more than 40 words should be centered and written italics in 10 points
7. The titles are;
  - The main titles in the article are 11 point and all large; Subheadings should be numbered as 11 points thick (bold) and left-leaning, denoted as 1st, 1.1st, 1.1.1st, 1.1.2., 1.1.2.1. All letters of the main headings should be capitalized, and only the initials of the subheadings should be capitalized. Titles should be partitioned up to 4 levels. 1 line of space should be left before the headings, and no spaces should be left after the title.
8. All tables, figures, and charts in the article;
  - It should be shown in the center of the page, numbered sequentially in the appropriate places of the text. Each table, shape, or chart must be given a title. The title should be located at the top of the table, shape, or chart, centered on the page, with only the initials of the words capitalized, and 10 points. The text in the table, shape, and chart must be in the range of 10 points. Tables, figures or charts must be readable easily and comply with the page structure given above (not exceeding page margins).

Example: Table 3: Intergroup Interaction
9. Extended Summary
  - "Extended Summary" will be added to Turkish articles. "Extended Summary" Times New Roman 11 point should be written before endnotes at the end of the text with a single linespacing.

10. As EUSBED Spelling Rules, two types of spelling rules, DIPNOT and TEXT, are accepted and preferably APA 6 spelling rules are requested. The necessary information and examples regarding the text and footnote procedures are given under the heading "Citation Rules".

11. Any resource used in the article should be included in the bibliography section. References used in quality (thesis, book, article, report, etc.) it should be sorted alphabetically according to the author's surname without discrimination. The works of the same author should be placed in the bibliography starting from the "most recent dated". Bibliography indentation (Hanging – 1 cm).

12. EUSBED Spelling Rule APA 6 spelling rules are requested.

Citations should be made in accordance with APA 6 in the text. Endnotes should be preferred instead of footnotes. Citations in the text should be made in the form of the surname of the author(s), the year of the source and the page number. If the author name does not exist, the institution name should be used instead of the author. The example is:

Citation in single-author publications: (Gulmez, 2017:70), (Gulmez, 2017:71,73), (Gulmez, 2017: 71-79).

Citation in two-author publications: (Gulmez and Akar, 2016:22).

Citation in publications with three or more authors: (Akar et al., 2014:35).

Reference to multiple sources: (Schumpeter, 1934:66; Haldun, 2005:36)

Citation for the entire resource: (Inal, 1995)

Citation for sources without author names: (TÜİK, 2012:45).

If the citation is taken from a website and the author of the citation is specific, it should be referred to in a similar way to in periodicals. If no date has been given for the resource downloaded from the Internet, the date of access to the relevant file should be used as the year of the resource. If the author of the citation is not known, the institution of the website and the year of access should be written in parentary brackets. The example is:

Citation with author's name and publication year: (Yerli, 2012)

Author name and unspecified citation: (Rekabet Kurumu, 2008).

If more than one work of an author published in the same year is cited, the works should be shown by giving letters a, b, c, next to the year. The example is:

Gulmez (2013a), Gulmez (2013b).

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

A- ARAŞTIRMA MAKALELERİ/RESEARCH ARTICLES

Yasemin GÜL

KAPIDA KİM VAR? (ANADOLU KAPI TOKMAKLARI VE ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATI İLE KİŞİSEL YORUMLAR) / WHO IS AT THE DOOR? (ANATOLIAN DOOR KNOCKERS AND PEOPLES' PERSONAL APPLICATIONS WITH CONTEMPORARY CERAMICS ART).....1-14

Ulukan BÜYÜKARIKAN

DETERMINING THE ATTITUDES AFFECTING ACCOUNTING EDUCATION OF DEPARTMENT OF ACCOUNTING STUDENTS/MUHASEBE BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN MUHASEBE EĞİTİMİNİ ETKİLEYEN TUTUMLARIN BELİRLENMESİ.....15-28

Erdi AKSAKAL

BÜROKRASİ VE ERKEKLİK HALLERİ ÜZERİNDEN TAŞRA KÜLTÜRÜ; BİR ZAMANLAR ANADOLU'DA / PROVINCIAL CULTURE OVER BUREAUCRACY AND MEN'S STATES; ONCE UPON A TIME IN ANATOLIA.....29-48

F. Deniz KORKMAZ – Seda ÇETİNSOYLU YILDIRAN

GIDANIN SANATTA KULLANIM ALANLARI: GIDA SANATI / USES OF FOOD IN ART: FOOD ART.....49-68

Koray GENÇ

ORGANİK İMAJ ÇERÇEVESİNDE ETKİNLİK TURİZMİ: MALAZGİRT ZAFERİ YIL DÖNÜMÜ KUTLAMALARI / EVENT TOURISM WITHIN THE FRAMEWORK OF ORGANIC IMAGE: ANNIVERSARY CELEBRATIONS OF MANZIKERT VICTORY.....69-78

Bekir SARIKAYA

ÇEVİRİ YAZILARDA KARMA SÖZ DİZİMLERİ VE TERCÜMELERİ ÜZERİNE / WORKING ON MIXED SYNTAX AND TRANSLATION IN TRANSLATED TEXTS.....79-99

Hakan ARIKAN

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA “EŞCİNSEL KİMLİK İMGESİNİN” ÇAĞDAŞ SANATA YANSIMALARI / THE REFLECTIONS OF THE “IMAGE OF GENDER IDENTITY” IN CONTEMPORARY ART IN THE CONTEXT OF GENDER.....100-121

Necdet TOZLU

SU KÜLTÜNÜN AKARSU-GÖL BAĞLAMINDA ERZİNCAN HALK İNANIŞLARINA YANSIMALARI / REFLECTIONS OF WATER CULT ON ERZİNCAN FOLK BELIEFS WITHIN STREAM AND LAKE CONTEXT.....122-158

Pınar KAŞ

III. DÖNEM TBMM'DE CEBEL-İ BEREKET MİLLETVEKİLLERİ VE MECLİS'TEKİ FAALİYETLERİ / CEBEL-I BEREKET DEPUTES OF THE 3RD GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY AND THEIR ACTIVITIES AT THE ASSEMBLY.....159-173

Açelya OĞUZ

HALK YAŞAMI (FOLKLİFE) BAĞLAMINDA ERZİNCANLI ÂŞİK HAŞİM SÜER'İN
ŞİİR DÜNYASI/ THE POETRY WORLD OF ASIK SUERI FROM ERZINCAN IN THE
CONTEXT OF FOLKLIFE.....174-196

Şemsettin UÇKAN – Bahattin ABAK

GÖZÜBÜYÜKZÂDE İBRÂHİM EFENDİ VE MECMUATÜ'R-RESÂİL'İNDEKİ ARAP
DİLİNE DAİR RİSALELERİNİN İNCELENMESİ / GOZUBUYUK-ZADE IBRAHİM
EFENDI AND HIS WORKS ABOUT ARABIC LANGUAGE IN MECMU'A AL-
RASAIL.....197-204

Songül ALŞAN – Damla BAYER

DEĞİŞEN SAVAŞ TANIMI IŞIĞINDA 1990-2008 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE
SEFERBERLİK UYGULAMALARININ ESASLARI VE HUKUKİ DAYANAĞI /
CHANGING THE DEFINITION OF LIGHT WAR, BETWEEN THE YEARS 1990-2008
LEGAL BASIS PRINCIPLES AND PRACTICE OF MOBILIZATION IN
TURKEY.....205-231

B- DERLEME MAKALELER/REVIEW ARTICLES

Suat TUYSUZ

KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK COĞRAFYA ALANINA KAVRAMSAL
YANSIMALARI / THE CONCEPTUAL REFLECTIONS OF GLOBALIZATION ON THE
FIELD OF ECONOMIC GEOGRAPHY.....232-243

C- ÇEVİRİ MAKALELERİ/ TRANSLATION ARTICLES

M. TH. HOUTSMA - Ahmed Said YALÇINKAYA (Çevirmen)

MENGÜCEKOĞULLARI HANEDANI / THE BENU MENGUCEK DYNASTY.....244-248

D. KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEWS

Ali Davut ALKAN

MATSUSHITA LİDERLİĞİ / MATSUSHITA LEADERSHIP.....249-254

Elif Merve İNEÇ

STEFAN ZWEİG'İN “DÜNÜN DÜNYASI “(DIE WELT VON GESTERN) ESERİNDE İ.
DÜNYA SAVAŞININ OTOBİYOGRAFİK UNSURLAR BAĞLAMINDA AKTARIMI /
STEFAN ZWEIG'S TRANSMISSION OF THE FIRST WORLD WAR IN THE CONTEXT
OF AUTOBİOGRAPHİC ELEMENTS IN THE “WORLD OF YESTERDAY.....255-266

Emrah IŞIK

SİSİFOS'UN MELANKOLİK VE İYİMSER OLMAYAN YOLCULUĞU: YAKUP YAŞAR
GERÇEK SANRI KİTAP DEĞERLENDİRMESİ/ SISYPHUS' MELANCHOLIC JOURNEY
WITHOUT OPTIMISM: YAKUP YAŞAR REAL ILLUSION BOOK
REVIEW.....267-271

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**KAPIDA KİM VAR? (ANADOLU KAPI TOKMAKLARI VE ÇAĞDAŞ SERAMİK
SANATI İLE KİŞİSEL YORUMLAR)**

Who Is At The Door? (Anatolian Door Knockers and Peoples' Personal Applications with
Contemporary Ceramics Art)

YASEMİN GÜL

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
Assist Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education

yasemin.gul@erzincan.edu.tr

Orcid: 0000-0002-2140-9740

Atf/©: Gül, Yasemin (2021). Kapıda Kim Var? (Anadolu Kapi Tokmakları ve Çağdaş Seramik Sanati İle Kişisel Yorumlar), *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 1-14.

Citation/©: Gül, Yasemin (2021). Who Is At The Door? (Anatolian Door Knockers and Peoples' Personal Applications with Contemporary Ceramics Art), *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 1, pp. 1-14

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma / Research
Geliş Tarihi-Received Date : 24/09/2020
Kabul Tarihi-Accepted Date : 25/26/2021
Sayfa Numarası-Page Numbers 1-14
Doi : 10.46790/erzisosbil.799555

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

KAPIDA KİM VAR? (ANADOLU KAPI TOKMAKLARI VE ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATI İLE KİŞİSEL YORUMLAR)

Who Is At The Door? (Anatolian Door Knockers and Peoples' Personal Applications with Contemporary Ceramics Art)

YASEMİN GÜL

Öz:

Geçmiş dönemlerde Anadolu'da konutlarda haberleşme ve iletişimi sağlayan kapı tokmakları, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Cami, medrese ve konut gibi resmi ve sivil yapıların kapılarında yer alan kapı tokmakları işlevsel bir özelliğe sahiptir. Kapı tokmakları ve halkalar, çeşitli yapı malzemeleri, süslemeleri ve sembolleriyle mimarimiz ve kültür hayatımızda önemli yer tutan öğelerdir. Kapı tokmakları özgün sanat eserleri olup, her dönemde yepyeni formları oluşturulmuştur. Çalışmanın giriş ve gelişme kısmında Anadolu kapı tokmakları ve halkaları hakkında birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Akabinde bu kapı elamanları çağdaş seramik formu içerisinde yeniden yorumlanmıştır. Bu sayede kaybolmuş veya kaybolmaya yüz tutmuş, bu kültür mirasımıza bir atıf yapılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konut, Kapı Tokmağı, İletişim, Seramik.

Abstract:

Anatolia in history the doorknockers enabling communication and interaction on them constitute the topic of this study. Doorknockers and rings are important elements in our architecture and cultural life with various building materials, decorations and symbols. Especially the door knockers on the doors of buildings such as mosques, madrasahs and residences have a functional feature. Door knockers are original works of art and have created brand new forms in every period. In the introduction and development parts of the study, some evaluations were made about Anatolian door knockers and rings. Subsequently, these door elements, one of the important elements of our traditional architecture, were reinterpreted in contemporary ceramic form. In this way, it is aimed to make a reference to this lost or lost cultural heritage.

Keywords: Residence, Doorknocker, Communication, Ceramics

1. GİRİŞ

Tarihi süreçte değişik uygarlıkların birikimlerini kendisinde toplamış olan Anadolu, geçirdiği dönemlerin izlerini konut mimarisi ve bezemelerinde de yakın zamana kadar korumuştur. Anadolu'da Hitit döneminden başlayarak, Doğu Roma'ya kadar ki süreçte çok sayıda kent veya kasaba olarak adlandırılan yerleşmeler kurulmuştur. Ancak bu yerleşmelerin bir bölümü doğal ve beşeri sebeplerden dolayı tarih sahnesinden silinmiş, bir bölümü ise fonksiyonları farklı olsa da sonraki dönemlerde varlıklarını sürdürmüşlerdir. 11. yüzyılda Anadolu'ya gelen Türkler, mevcut yerleşmeleri devam ettirmişler, yerleşmelerin etrafına yeni mahalleler oluşturmuşlar veya az sayıda da olsa şehir düzeyinde yeni yerleşmeler inşa etmişlerdir. 12. yüzyıldan itibaren Anadolu yerleşmeleri üzerinde Türk'ün estetik anlayışının giderek baskın ve görünür bir hal aldığı bilinmektedir. Anadolu Beylikleri dönemi mimaride meskenler, bunların yapı malzemeleri ve süslemeleri büyük gelişim göstermiştir. Bu gelişim Osmanlı'nın klasik dönemine kadar belirli bir ölçüde devam etmiştir. 19. yüzyılda yeni bir toplumsal ve ekonomik biçimlenme süreci ile kentlerin fiziksel yapılarında belirgin bir değişim yaşanmıştır. Ülkemizde ise özellikle Cumhuriyet döneminde etkinliği giderek artan bu değişimlerden, kentlerde payını almış, hızlı kentleşme nedeniyle geleneksel doku giderek yok olma sürecine girmiştir (Alper,1990:2-5).

Çalışmanın sınırlılığı Anadolu'da kapı tokmakları şeklindedir. Ancak Osmanlı öncesi dönemlerden günümüze intikal eden kapı tokmaklarının sayısı yok denecek kadar azdır. Bundan dolayı çalışmada Osmanlı'nın son döneminden günümüze ulaşan kapı tokmakları irdelenmiştir. Diğer taraftan Anadolu kapı tokmaklarının biçim, süsleme ve yapılaş şekilleri açısından Hatay, Kastamonu, Çankırı, Muğla, Milas, Eğin(Kemaliye), Mardin, Urfa, Amasya, Cizre, Ankara, Konya, Niğde, Diyarbakır, Hüdavendigar, Safranbolu, Darende, İstanbul ve Edirne gibi yerleşmelerde yerel özellikler arz etmektedir. Çünkü her yerleşmeye ait bu kültürel mirasımız ayrı ayrı bir çalışma konusudur. Bundan ötürü çalışmada Anadolu kapı tokmakları hakkında genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Günümüze ulaşan kapı tokmaklarının büyük kısmı 19. yüzyıl Osmanlı konut mimarisinin bir parçasıdır. Bu kapı tokmakları zamanın derinliklerinden geçerken, değişerek ve gelişerek Osmanlı kapı tokmakları şekline dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle çeşitli kültür ve medeniyetlerin beşiği olan Anadolu'da siyasi yapılar değişse de kültürel kodlar kendi gelişim mecrası içerisinde varlığını sürdürmüştür (Ekinci, 2019:1). Osmanlıdaki batılılaşma gayretlerine bağlı olarak kapı tomaklarından da batı etkisi gözlemlenir. Özellikle İstanbul ve büyük şehirlerdeki mimari ve süslemede bu durum bariz şekilde görülür (Sayan, 2006:110).

Anadolu'da kapılar ve üzerindeki ögeler, toplumların inanışlarını, geleneklerini, yaşayış biçimlerini, zevk ve karakterlerini yansıtan mimari alandaki en güzel örneklerdendir (Binan, 2000: 52). Günümüze kadar her dönem farklılaşarak gelen kapılar, barındırdıkları öğeleriyle bir bütün hâlinde dirler (Perker ve Akıncıtürk, 2011:29-30). Kapılar üzerindeki tokmaklar ve halkalar yerel kültürün çarpıcı simgelerindedir. Geçmişten gelen ve yaygın bir gelenek olan kapı tokmakları, Anadolu'nun her bölgesinde farklı tasarımlarla karşımıza çıkmaktadır. Kapı tokmakları, bölgenin sosyokültürel değerlerine bağlı olarak ev sahibinin zevkini yansıttığı gibi bir devrin estetik değerlerini, sanat anlayışını ortaya koyan kültür nesnelere (Saraçoğlu ve Karakaş, 2008:137). Kapı tokmakları sadece dış kapıların bir dekoru, bir süsü değil aynı

zamanda eve gelen ziyaretçilerin evle kurdukları ilk temas noktasıdır. Kapı tokmakları ve halkalar, bugünkü karşılığı ile kapı zili veya kapı kolu işlevi görmekteydiler. Kapının açılması ve kapatılması, tokmakla kapıya vurarak haber vermek gibi görevleri vardı (Türker, 2007:60). Tokmağın başı hareketli bir mekanizmaya bağlıdır ve kapıda değdiği yerde metal bir kabara bulunurdu. Bazı kapı tokmakları ise ahşap kapı üzerinde bulunan metal bir aynaya monte edilirdi. Genelde iki kanatlı olan kapılarda ise iki ayrı kapı tokmağı mevcuttu (Akbulut,1995:12-13; Çal, 1999:375). Diğer taraftan kapı tokmaklarının yapımında çeşitli malzemeler kullanılmıştır. Özellikle demir veya pirinç kullanılırken, yapım tekniği olarak döküm ya da dövme teknikleri uygulanmıştır (Birdevrim, 2018: 1-194).

2. ANADOLU'DA KAPI TOKMAKLARI HAKKINDA BAZI DEĞERLENDİRMELER VE KİŞİSEL UYGULAMALAR

Kapı tokmaklar dört ana unsurdan oluşurdu. Gövde; kapı tokmağının ana elamanıdır ve çok çeşitli şekilleri bulunmaktadır. Üst parçaya; kapı çivisi de denilmektedir. Dövme demirden yapılır ve maşa biçimindedir. Ayna; diğer adıyla göbek, geleneksel kapı tokmaklarında sadece süsleme amacıyla kullanılmıştır. Diğeri ise alt parçadır. Tokmak vurulduğunda ses çıkarmak için tokmağın alt ucu hizasında kapıya çakılan iri başlı bir metaldir. Tek parçadan oluşan tokmak, köçek adı verilen bağlantı halkası ile kapıya takılırdı. Tokmağın altında ayna dediğimiz süsler bulunmaktadır. Bazen de tokmak olduğu gibi takılıdır. Tokmak kolu vurulduğunda ses çıkarılması için alt ucunda yine kanat tahtasına çakılmış bir kabara vurulurdu. Kapı kanatları üzerinde yardımcı unsur olarak görev alan halkalar, yuvarlak bir halka aynasının ortasına takılırdı. Bunlarında tokmak yerine geçen çeşitleri vardır. Bu halkalara şakşak veya çekecek adı verilirdi. Kapı tokmaklarının ana işlevi, kapıya vurulmak yoluyla içeriye haber vermek ve kapıyı kapamak amacına matuftur. Halkalar ise genellikle kapıyı kapatma işlevine yaramaktadır. Bu yönüyle tokmaklar, halkalardan daha işlevsel ve gelişmiştir. Bundan dolayı tokmak ve halkaların aynı kapı üzerinde yer almaktadır(Çal, 1999:375-378; Denктаş,2005:114).

Kapı tokmakları, kapıyı çalıp ziyareti evdekilere haber vermeye, tutup çekerek kapatmaya yarayan halka ve tokmaklar yalnızca fonksiyonlarıyla değil, estetik değerler bakımından da bir devrin sanat eseri görünüşü, anlayışını dile getiren yapıtlardır(Sözen ve Tanyeli, 2016:123). Osmanlı döneminde tokmaklar mahremiyeti koruyan en önemli araçlardan birisiydi. Osmanlı kültürel hayatında, tokmalara şekillerine hatta çıkardıkları seslere göre farklı anlamlar yüklenmekteydi. Kapıdan büyük tokmağın sesi geliyorsa, gelen misafirler erkek, küçük tokmak sesi ise gelenin kadın olduğuna delalet ederdi. Diğer taraftan iki kanattaki halkalar birbirine kurdele ile bağlanmış ise evde kimse yok demektir. Bu dönem yaygın kapı tokmakları, el şeklinde olanlar idi. Bu tokmalarda kimi elde yüzüğün hiç olmaması, kimi elde orta parmakta veya yüzük parmağında yüzüğün olması, ev sahibinin bekar, dul veya evli olduğunu simgeler idi (Özgen, 2018:87-88).

Bilindiği üzere, Türk kültüründe kapılarda ve kapı tokmaklarında kullanılan bezemeler genellikle bitkisel, hayvansal ve geometrik kaynaklıdır. Bitkisel kaynaklı bezemeler “Hatâyî Grubu”, hayvansal kaynaklı bezemeler “Rumî Desen”, geometrik kaynaklı bezemeler ise “Geometrik Desen” şeklinde sınıflandırılmaktadır. Kapı tokmakları özgün sanat eserleri olup, her dönem yeni formlar ile karşımıza çıkmaktadır (Birdevrim, 2018:11-13). Kapı

tokmaklarındaki figürler ve sembollerin çeşitli anlamları vardır. Arslan, kartal, yılan ve ejderha gibi hayvanlar kullanıldıkları yere göre bazen güneş aydınlık, bazen hükümdarlık, bazen de ölüm sonrası yaşam ve cenneti sembol olarak yer almıştır. Bu sembollerin meskenlerin kapı ve kapı tokmaklarında figüratif şekilde kullanıldıkları görülür. Kapı ve tokmaklar ailenin sosyal ve kültürel kimliğine dair bizlere ipuçları vermektedir. Örneğin; Bektaşilerde kapı üç kere çalınırdı. Birincisi Allah, ikincisi Muhammed üçüncüsü ise Ali'yi ifade ederdi. Eve gelen konuk tanıdıksa halkayı, yabancı ise tokmağı vururdu. El şeklindeki tokmakların kapıya vuran kısmında iyiliği, bolluğu, sonsuz hayatı simgeleyen nar meyvesi bulunmaktaydı. Kapı halkalarının bir kurdele ile birbirine sıkı sıkıya bağlanması evde kimsenin olmadığını, gevşek bir halka bağlandığı takdirde evde insan olduğunu göstermekteydi (Kahraman, 2004:4-39; Birdevrim, 2018: 1-194).

Hayvan figürlü kapı tokmakları güç ve kuvveti temsil etmektedir. Arslan kafası, ejderha, yılan, koçbaşı, kartal başı, horoz gagası gibi figürler o ailenin sosyal durumunu veya umudunu ifade etmektedir. Örneğin Kemaliye'de (Eğin) din ayrımı yapılmaksızın kapı tokmaklarında figürlerin birçoğunda tezyinatın içine serpiştirilmiş yılan simgesi, o meskeni koruyan ortak ve vaz geçilmez bir öğedir (Eroğlu ve Sarp, 2019:2176-2177). Bu şekiller tam bir yılan morfolojisini taşımak zorunda değildir. Sadece kıvrılmış bir kısım ve üzerinde tek bir delik olan baş simgesi yeterlidir. Özellikle ön Asya mitolojisi iyi incelenir ve bir zamanların figürlerinin ne anlama geldiği yerli yerine oturtulursa, bu figürlerin tarihsel değeri ve tam anlamı çok daha iyi anlaşılabilir. Sağa sola ayrılan ve kuş kafasını andıran motifli kapı tokmakları, hanenin Müslüman bir aileye ait olduğunu simgelemekteydi. Akrep motifi olan tokmalarda evlere cin veya şeytanın giremeyeceği, kullanılan bu sembollerin onları ve yaşadıkları mekânı koruyacağına atıf yapmaktadır. At nalı şeklinde kapı tokmakları ise uğuru, iyiliği, bereketi ve mutluluğu simgelemekteydi (Birdevrim, 2008:76-81).

Kapı tokmaklarında bitkisel figürlerde yoğun şekilde kullanılmıştır. Çoğunlukla çiçeklerden veya bir yapraktan ilham alınmıştır. Bazı evlerde lale ve armut olarak karşımıza çıkan bitkisel formlu tokmaklar, demire verilen kıvrımlı hatlarla Anadolu zanaatını estetik bir ürüne dönüştürmüştür. Kapı tokmaklarında daire, yarım daire, elips 'C', 'U', 'S' ve 'L' (düşey) gibi geometrik formlar da sık sık karşımıza çıkarmaktadır (Sözen ve Tanyeli, 2016:182). Bitkisel motiflerle süslenmiş kapı tokmakları, hayvansal formlara göre daha sade ve mütevazı evlerde bulunurdu (Çal, 1999:122). Anadolu'nun hemen her şehrinde karşılaşılan bu tür tokmakları, formlarına göre, yerleşme ve bölgelere göre yoğunluk göstermekteydi. Örneğin L şeklindeki tokmaklar Niğde ve Divriği'de sık görülürken, C ve S şeklindeki tokmaklar Safranbolu, Malatya, Tokat, Kula bölgelerinde yoğun olarak görülmektedir. Kapı kollarının ve kapı tokmaklarının belirli tiplerde olması; bir dönemin modası olabileceği gibi, o dönemde belli bir şahıs ya da şahıslarca da yapılabileceğini akla getirmektedir (Alav, 2014:9-11).

Fotoğraf 1: Kemaliye Kapı Tokmağı ve Halkasıⁱ

Kapı tokmağı olmadığı hâlde geometrik formlu kapı tokmakları kategorisine koyabileceğimiz kapı halkaları ya da diğer adıyla şakşaklar, kapı kanadını tutarak çekme işlevini yerine getirmekteydi. Halkaların monte edildiği metalden yapılmış bir göbek veya ayna bulunurdu. Her ne kadar basit bir daire formunda olsalar da bu şakşakların göbekleri çok işlemeli kalın saçtan olduğundan, kapıya görsel bir zenginlik katmaktaydı. Şakşaklar, metal olmasından dolayı ses çıkarabilir ve bazı mütevazı evlerde kapı tokmağı işlevi görmekteydi (Selvi ve Melikoğlu, 2017:1005-1007).

Fotoğraf 2: Urfa Kapı Halkasıⁱⁱ

Kısaca Anadolu, yüzyıllar boyunca üzerinde yaşayan farklı uygarlıkların estetik zevklerini kendisinde yoğurmuş ve günümüze kadar ulaşan bir değerler bütünü topraklarında barındırmıştır. Mimari mirasımızın her unsuru ayrı ayrı bu bütünün bir sonucudur. Kapılar üzerindeki kapı tokmakları ve halkalar sadece fonksiyonel işlerini görmekle kalmamış, bir

coğrafyanın yaşam tarzını, sanat zevkini ve zanaat inceliklerini yansıtan unsurlar olarak sanat tarihi sayfalarında yerlerini almışlardır (Boyraz, 17.02.2020: mülakat).ⁱⁱⁱ

Kapı tokmakları ve halkaları, arkeoloji etnografya, sanat tarihi, halkbilimi, geleneksel el sanatları, tarih, mimari, tasarım ve sanat gibi çeşitli disiplinlerin ilgi alanına girmektedir. Özellikle sanatçılar bir ifade biçimi olarak, kapı tokmakları ve halkalarından esinlenilerek çalışmalar yapmışlardır (Alver, 2010:74). Böylece bu objelerin geçmiş kültürel yaşama dair birer yaşantı içeriği olarak yeniden zihinsel dünyamıza kazandırılmasında, sanat yapıtlarının rolü büyüktür. Bu sebepten olsa gerek, kapı tokmakları ülkemizde birçok sanatçıya ilham kaynağı olmuştur. Anadolu kapı tokmakları ve halkalarının yeniden yorumlanmasında Çağdaş Seramik sanatçıları da duyarsız kalmamışlardır. Aydan Birdevrim, Tufan Dağıstanlı ve Şule Üzün gibi sanatçılar Anadolu kapı tokmakları ve formlarından yola çıkarak çağdaş seramik alanında eserler vermiştir.

Fotoğraf 3: Aydan Birdevrim, Kapı Tokmağı^{iv}

Fotoğraf 4: Şule Üzün, Seramik Kapı Tokmağı ^{36x6 cmv}

Kapı tokmakları üzerindeki figüratif imgeler, geçmişten gelen kültürel değerlerle yakından bağlantılıdır. Kapı tokmakları, dönemlerinin estetik ruhu ve sanat anlayışını da yansıtmaktadırlar. Bunlar, birçok duyguyu şahsında toplar ve estetik anlayışımızın dışı vurumunun bir aracı görevini üstlenir. Bu figürler, günümüz sanatçıları elinde yeniden yorumlanmıştır. Sanatçıların estetik kaygılarının yanı sıra inanç, korku, beklenti, sevgi, anımsamak ve özlem gibi duygularının sembolik yansımalarını eserlerinde görmek mümkündür (Evecen ve Acar, 2020:7-17).

2. 1. Anadolu Kapı Tokmaklarına Dair Kişisel Uygulamalar

Sanatçılar çevreyi gözlemleyen, araştıran, edimlerini iç dünyasında geliştirip, bu birikimlerini dışavurumlarla ortaya koyabilme yetisine sahiptirler. Dışavurum şeklindeki eserler, estetik açıdan izleyiciye haz verme yönü olduğu kadar, toplumsal farkındalık oluşturma için bir ifade biçimi şeklinde de işlev görmektedir. Kapı tokmakları, fiziki ve işlevsel fonksiyonlarına ilave olarak kullanıldıkları dönemin soyut veya somut izlerini taşırlar. Diğer bir ifadeyle, zanaat, madencilik, süsleme, semboller ve mitolojik öğeler açısından zengin bir envanter oluşturmaktadırlar.

Günümüze kadar ulaşabilen kapı tokmakları ve halkaları nicel ve nitel özellikleriyle değer taşımaktadırlar. Bu nesnelerin birçoğu nicel varlıklarıyla işlevsel veya fonksiyonel de olsa salt başlarına form olarak bile özgün ve estetik yapılarıyla dikkat çekmektedirler. Özellikle bunların üzerlerindeki soyutlamalar ve sembolik biçimler, kullanıldıkları zaman aralığına ait önemli bilgiler taşırlar. Bu tarz etnografik nesneler, sanatın farklı disiplinlerindeki sanatçılar için araştırma sahasıdır. Sanatçı yapıtlarında zamansal aralığı; dün, bugün ve yarın bağlamında ele

alabilir. Bu sayede sanatçının yapıtları, geçmişten ilham alarak geleceğe yapılacak bir atıf niteliği de kazanır.

Anadolu'daki kapılar ve onun parçası olan kapı tokmaklarının, sanatın ilgi alanına girebileceği, bir sanat imgesine dönüşebileceği, bu nesnelere yola çıkılarak yorumlamalar yapılabileceğini söyleyebiliriz. Çağdaş Seramik Sanatı için geleneksel mimarimizin önemli öğelerinden olan bu kapı elamanları, gerek form olarak gerekse düşünsel bir ifade biçimi açısından yeni bir alan olarak ele alınabilir.

Kişisel çalışmalarda ise Anadolu kapı tokmakları ve halklarından esinlenerek seramik malzeme ile uygulamalar yapıldı. Çalışmalarda beyaz seramik kil kullanıldı. İşler elle şekillendirildi. Bisküvi pişimi yapıldıktan sonra bir kısım işlere lüster sır uygulandı. Diğer kısmı ise bakır oksitle renklendirildi. Pano şeklinde olan işlerden bir tanesine kobalt mavi sır uygulandı diğerine ise yeşil krom ve sarı pigment ile sırlama yapıldı. Bu işlemlerden sonra seramik formlar, tekrar fırındı. Sonunda işlerin formlarına uygun kaide ve halkalar yapıldı.

Çalışma 1: Beyaz Kil, Kapı Tokmağı, 15 cm. (2020)

Çalışma 2: Beyaz Kil, Kapı Tokmağı, 15 cm. (2020)

Çalışma 3: Beyaz Kil, Kapı Tokmağı, 15 cm. (2020) Çalışma 4: Beyaz Kil, Kapı Tokmağı 12x17 cm. (2020)

Çalışma 5: Beyaz Kil, Kapı Tokmağı, 61x34 cm. (2020) Çalışma 6: Beyaz Kil, Kapı Tokmağı, 55x32 cm. (2020)

3. SONUÇ

Kapı tokmakları özgün sanat eserleri olup, her dönemde yepyeni formlarla karşımıza çıkmışlardır. Kapı tokmağı ve halkaları, maddî kültür varlıklarımız içerisinde önemli

değerlerdir. Bunlar, Anadolu'nun mimari geleneğinin bir parçası olarak birçok araştırmaya ve sanatsal çalışmaya konu olmuştur. Bununla birlikte gerek sanat gerekse, zanaat türünde toplumla şekillenen ve tüm yaşam alanlarında farklı tarzlarda karşımıza çıkan bu kapı elamanlarının gelecek kuşaklara aktarılması için sanatçılara görev ve sorumluluklar düşmektedir. Böylelikle sanatçının kültürel değerleri yaşatabilme noktasında fiziksel, zihinsel ve duygusal ortaklığıyla sürdüreceği bu edim, toplumun aidiyet kavramına ışık tutunan değer ve yargılarından da ayrı düşünülememektedir. Maalesef geleneksel Anadolu kapı tokmaklarının günümüze kadar ulaşabilmiş örneklerinin sayısı sınırlıdır. Başka bir ifade ile kapılar ve onların bir parçası olan tokmak ve halkalar yok olmaya her geçen gün biraz daha yaklaşmaktadır. Geleneksel kapı tokmakları ve halkalarının plastik sanatlarda pek çok sanatçıya ilham kaynağı olmuştur. Kişisel çalışmalar ile bu kültürel varlıklarımızın Çağdaş Seramik Sanatıyla yorumu yapılmış olup, bu değerlerin gelecek kuşaklara bırakılmasının önemine atıf yapılmıştır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKBULUT, İ.(1995). Diyarbakır'ın Görkemli Evleri ve Kapı Tokmakları, Kültür ve Sanat – İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- ALAV, A.(2014). Geleneksel Isparta Evlerinde Kapı Tokmakları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta.
- ALPER, B.(1990). Kemaliye(Eğin) Yerleşme Dokusu Üzerine Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- ALVER, K.(2010). Steril Hayatlar, Hece Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- BİNAN, M.(2000). *Ahşap Kapılar ve Metal Tamamlayıcı Elemanlar*, (3. Baskı). Yem Yayın, İstanbul.
- BİRDEVRİM, A.(2008). “Anadolu'nun Efsanevi Kapı Tokmakları”, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat Ve Meslek Eğitimi Kursları El Sanatları Dergisi*, Sayı:6, s. 76-81.
- BİRDEVRİM, A.(2018). *Anadolu Kapı Tokmakları ve Çağdaş Yorumlar*, Bilnet Matbaacılık, İstanbul.
- ÇAL, H.(1999). “Niğde’de Kapı Tokmakları”, *AD Art Decor*, Sayı: 77, s.122-125.
- ÇAL, H.(1999). “Osmanlı Kapı Halkaları ve Tokmakları”, *Osmanlılar*, Cilt: 11, Ankara. s.375-384.
- DENKTAŞ, M.(2005). “Divriği'nin Kapı Tokmakları ve Kapı Halkaları”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19, Kayseri, s. 113-139.
- EKİNCİ, E.(2019). Geleneksel Mardin Evlerinin Kapı Tokmakları ve Halkaları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- EROĞLU, A. A., SARP, T.(2019). “Kemaliye Kapı Tokmakları”, *Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, s.2172-2196.
- EVECEN, A. ve ACAR, M.(2020). *Kültürle Giydirilmiş Bedenler*, İksad Yayınevi, Ankara.
- KAHRAMAN, N.(2004). Geleneksel Afyonkarahisar Evlerine Ait Kapıların İncelenmesi,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- ÖZGEN, M.(2018). “Tokat Evlerinde Kapı Tokmakları”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt:11, (Sayı: 21), s. 87-104.
- PERKER, Z. S., AKINCITÜRK, N. (2011). “Geleneksel Konutlarda Fiziksel Değişim: Bursa’da Üç Örnek Yapı”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, (Sayı:1), s.29.39.
- SARAÇOĞLU, S. ve KARAKAŞ, B.(2008). “Anadolu Kültüründe Kilit: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örnekleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 9, (Sayı: 1), s.137-150.
- SAYAN, Y.(2006). “Bitlis Evleri”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SELVİ, Y., MELİKLİOĞLU, Y.(2017). “Sınırın Estetik Nesnelere: Şanlıurfa’da Tarihi Kapı Tokmakları ve Halkaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, Cilt:10, Sayı:53, s.1002-1012.
- SÖZEN, M. ve TANYELİ, U.(2016). *Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- TÜRKER, S. K.(2007). Geçmişin Aralığından Geleceğe Süzülen Işık Gelinler ve Takıları, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 4, Kocaeli.

İnternet Adresleri:

[https://tr.pinterest.com/pin/414331234466351651/\(12.09.2020\).](https://tr.pinterest.com/pin/414331234466351651/(12.09.2020).)

<https://www.google.com/search?q=+kap%C4%B1+tokmaklar%C4%B1> (16.09.2020).

<https://www.google.com/search?q=kemaliye+kap%C4%B1+tokmaklar%C4>(16.09.2020).

<https://www.sanatgezgini.com/sule-uzun-seramik-kapi-tokmagi-5849>(15.09.2020)

(Gökçek Boyraz: 17.02.2020: mülakat) <https://www.tokihaber.com.tr/dosya-haber/anadolunun-kapi-tokmaklari>(18.09.2020).

EXTENDED SUMMARY

The heritage that has been in our lives in Anatolia until recently and is one of our important material cultural remains is architecture. Architecture offers us many clues in the aesthetic understanding of the society, the culture of housing and the socio-economic field.

The limitation of the study is in the form of door knockers in Anatolia. However, the number of door knockers inherited from pre-Ottoman times is almost non-existent. Therefore, in the study, door knockers from the last period of the Ottoman Empire were examined. On the other hand, in terms of form, decoration and construction of Anatolian door knockers, It has local characteristics in settlements such as Hatay, Kastamonu, Çankırı, Muğla, Milas, Eğin (Kemaliye), Mardin, Urfa, Amasya, Cizre, Ankara, Konya, Niğde, Diyarbakır, Hüdavendigar, Safranbolu, Darende, Istanbul and Edirne. Because this cultural heritage belonging to each settlement is a separate study subject. Therefore, in the study, general evaluations were made about Anatolian door knockers.

One of the indispensable elements of the facade decorations of traditional houses, which are very common in Anatolian cities and generally dated to the 19th century, are exterior doors. The exterior doors, which connect the houses with the street, are important building blocks of architecture that separate the private from the public.

Door decorations and door knockers are important elements of our architecture. In this study, researches were carried out on knockers, which are an important part of Anatolian doors. Inspired by these knocker forms, Anatolian door knockers were interpreted as ceramic forms. Thus, it is aimed to transfer these door knockers, which are on the verge of disappearance and turned into ethnographic objects, to future generations and not be forgotten. While doing this, the expressive power of art was utilized.

Doorknobs are original works of art, and they have appeared in brand new forms in every period. Doorknobs and rings are important values in our material cultural assets. These have been the subject of many researches and artistic works as part of the architectural tradition of Anatolia. In addition to this, artists have duties and responsibilities to transfer these door elements, which are shaped by society in both art and craft, and appear in different styles in all living spaces, to future generations. Thus, this act, which the artist will continue with his physical, mental and emotional partnership at the point of keeping cultural values alive, cannot be considered apart from the values and judgments of the society that shed light on the concept of belonging.

SON NOTLAR

ⁱ<https://www.google.com/search?q=kemaliye+kap%C4%B1+tokmaklar%C4>(16.09.2020).

ⁱⁱ<https://www.google.com/search?q=%C4%B1+tokmaklar%C4%B1> (16.09.2020).

ⁱⁱⁱ(Gökçek Boyraz: 17.02.2020: mülakat) <https://www.tokihaber.com.tr/dosya-haber/anadolunun-kapi-tokmaklari>(18.09.2020)

^{iv} <https://tr.pinterest.com/pin/414331234466351651/>(12.09.2020).

^v <https://www.sanatgezgini.com/sule-uzun-seramik-kapi-tokmagi-5849>(15.09.2020)

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**DETERMINING THE ATTITUDES AFFECTING ACCOUNTING EDUCATION
OF DEPARTMENT OF ACCOUNTING STUDENTS**

Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimini Etkileyen Tutumların Belirlenmesi

ULUKAN BÜYÜKARIKAN

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi / Bolvadin UBYO Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü
Afyon Kocatepe University / Bolvadin School of Applied Sciences Department of Banking and Insurance

ulukan@aku.edu.tr

Orcid: 0000-0002-1539-7157

Atıf/©: Büyükarıkan, U. (2021). Determining the Attitudes Affecting Accounting Education of Department of Accounting Students, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss.15-28

Citation/©: *Büyükarıkan, U (2021). Determining the Attitudes Affecting Accounting Education of Department of Accounting Students, Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 14, Issue 1, pp. 15-28*

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *01/05/2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *28/26/2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *15-28*
Doi : *10.46790/erzisosbil.931015*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

DETERMINING THE ATTITUDES AFFECTING ACCOUNTING EDUCATION OF DEPARTMENT OF ACCOUNTING STUDENTS

Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimini Etkileyen Tutumların Belirlenmesi

Ulukan BÜYÜKARIKAN

Öz:

Muhasebe eğitiminin en önemli amacı; hem kaliteli muhasebe meslek mensuplarının yetişmesi hem de kendisini ifade edebilme yeteneğine sahip, iletişim becerisi yüksek, güncel gelişmelere ayak uyduracak, kaliteli bireylerin sektöre kazandırılmasıdır. Dolayısıyla muhasebecilerin yeterlilik seviyelerinin sürekli olarak geliştirilmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle gelecekte muhasebe mesleğini yapacak öğrencilerin muhasebe eğitimini etkileyen faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Çalışmada muhasebe bölümü öğrencilerinin hem muhasebe derslerine ilişkin hem de muhasebe derslerinin işleyişiyle ilgili tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda muhasebe bölümünde eğitim alan 3. ve 4. sınıf öğrencileri araştırma kapsamında yer almıştır. Bu kapsamda frekans, faktör analizi ile t testi kullanılarak veriler yorumlanmıştır. Muhasebe dersi sevgisi ve sunumunun pozitif yönleri alt faktörleri ile muhasebe programları kullanan öğrenciler arasında anlamlı farklılıkların olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Dersleri, Muhasebe Eğitimi, Tutum

Abstract:

The most important aim of accounting education; is to bring quality members of professional accountancy as well as high-quality individuals who can express themselves, have high communication skills, and keep up with current developments. Therefore, the level of proficiency of accountants needs to be continuously enhance and improved. So, it is necessary to determine the factors affecting the accounting education of the students who will do the accounting profession in the future. The study, it was aimed to determine the attitudes of the accounting department students about both accounting courses and the operation of accounting courses. In this status, 3rd and 4th-class students studying in the accounting department were included in the study. In this context, the data were analyzed using frequency, factor analysis and Independent-Samples T-Test. It was determined that there are significant differences between students who use accounting programs and "accounting course love" and "the positive aspects of presentation" sub-factors.

Keywords: Accounting, Accounting Courses, Accounting Education, Attitude

1. INTRODUCTION

Accounting is an important tool for making plans for the future, setting goals and strategies and making effective decisions. Accountants must have a good education in accounting by assimilating the "accounting business" to perform all these functions successfully (Ertuğrul & Özdemir, 2014; Karasioğlu & Duman, 2011). In this condition, the importance of the accounting profession is increasing day by day in the globalizing economic system. Thus, accounting education has a key role in the stable functioning of the financial structure (Tekşen & Tuğay, 2014).

The quality of education may change by evaluating the model of education, the evaluation of teaching and learning processes and by estimating the performance of teaching staff and students (Karasioğlu & Duman, 2011). As a matter of fact, accounting education is necessary both for the training of high quality professional accountants and for the quality of the accounting services provided to be able to use the opportunities of higher quality, reliable and technology (M. S. Öztürk & Erdoğan, 2017). Current accounting education and skill levels of accountants are not compatible with those required in the dynamic environments of the global business world. Thus, strategic innovations in accounting education should be made to prepare accounting students to face and cope with the challenges of the new global business environment. In accordance with today's requirements of accounting education programs; Information technology, analysis, communication, decision-making, continuous learning should be prepared in a way that will develop the necessary skills for students (Mohamed & Lashine, 2003). Because accounting specialists have to work with high levels of attention and concentration for a long time. In the accounting profession, even a small mistake can cause serious and irreversible effects on businesses (Ozkan, Ozdevecioglu, Kaya, & Koç, 2015). Brief, the advance profession of accountancy profession in Turkey is dependent on having qualified persons who will perform well (Uzay, 2005)

The perspectives of the students who take the accounting course intensively and who are close to graduation towards the accounting courses and the way these courses function are different. The aim of the study is to determine the attitudes of the 3rd and 4th classes students of the accounting department towards accounting courses and the operation of accounting courses. Data obtained from 102 students from 3rd and 4th classes training in the accounting department using the survey method. There are questions about demographic characteristics, accounting lessons, and attitudes on the training of accounting courses in the survey. The obtained data analyzed by frequency and factor analysis. Also, the t-test was used to analyze whether there was a significant difference between sub-factors and demographic characteristics.

2. LITERATURE REVIEW

Studies of students' attitudes towards accounting courses and related to the processing of the accounting course examined under two titles. Similar studies related to this subject are explained below in chronological order.

Sugahara and Boland (2010) investigated the relationship between cultural factors and learning preferences in accounting education at universities in Japan and Australia. In the study, it determined that Japanese students like to learn by the following accounting and Australian students like to learn by practicing. Çelik and Serinkan (2011) determined students' attitudes towards accounting lessons. They stated that students taking accounting lessons did not differ in their attitudes by gender. Büyükarıkan and Büyükarıkan (2014) determined the factors affecting the success of students who received an accounting education. It determined that students have positive attitudes towards accounting courses. They also stated that students have positive attitudes towards the teaching of accounting lessons using classical and modern methods. Ertuğrul and Özdemir (2014) determined the attitudes of students who took accounting courses at the Vocational School and Faculty of Economics. According to the analysis; they achieved five factors: "Unnecessary, Boring and Drudgery", "Wish and Desire", "Necessity", "Reluctance" and "Aimless". Özbek (2015) measured the students' perception of accounting in different programs. According to the results, the students determined that they were aware and eager about the necessity of the accounting course. Cengiz and Tekin (2019) investigated the relationship between stressful factors and students' attitudes towards the course. They found that accounting courses are not

intended for practice and career professions. Kaya (2019) the levels of meeting the International Accounting Education Standards were examined. He stated that accounting education should be carried out within the framework of International Accounting Education Standards. Kurnaz (2019) researched the disposition levels of accounting course learning approaches at Bayburt University. He found that students were prone to superficial learning in accounting education. Şendurur (2020) studied accounting education, expectations, and problems of accounting education for high school students. It stated that students do not like accounting.

Butler and Mautz Jr (1996) adapted the "Individual Differences Scale" to the accounting course. They examined the relationship between multimedia presentation and learning. The multimedia presentation didn't provide permanence in learning alone, but students stated that they prefer positive multimedia tools. Sugahara and Boland (2006) investigated the effectiveness of using PowerPoint in accounting education on 189 students in a Japanese university. They found that the use of PowerPoint in accounting lessons positively affected the learning outcomes. Çankaya and Dinç (2009) examined the students who were studying by using the classical method and presentation method. El Khoury and Mattar (2012) examined the perceptions of accounting education students on accounting education at a university in Lebanon. They found that the accounting lessons given with classical methods satisfy the students and the use of PowerPoint in the lessons negatively affected their performance. Students using the presentation method have determined that they perceive the accounting course more positively. Fidan, Aslan, and Subasi (2015) according to the opinions of students with the use of technology in accounting lesson; They found the necessity of using computer, projection device and accounting software programs in accounting course. Serçemeli, Kurnaz, and Özcan (2015) examined the relationship between the innovations in accounting education, demands and adaptations in 225 students studying accounting at Atatürk University. They found that students have a positive view of using traditional education and information technology products together in accounting education. Köse and Acar (2017) investigated the applicability of The Flipped Classroom model on 373 students taking accounting courses at Bülent Ecevit University. They found that the students' approach to The Flipped Classroom model was positive. S. Öztürk and Kutlu (2017) examined the perspectives of students on the use of technology in accounting education. The majority of students stated that the course should teach using hardware tools such as computers, projectors, and smartboards. Yelgen and Uyar (2018) examined the perceptions of 249 students studying accounting at Alanya Alaaddin Keykubat University on accounting education. They found that accounting courses given with classical methods did not satisfy the students and that students expected to receive education in more flexible conditions.

Accounting includes the recording, classification and reporting process of the financial transactions of the enterprises. However, with the effect of technological developments, the students' attitudes to who will perform the accounting profession in the future towards accounting courses and the operation of these courses are constantly changing. Therefore, it is important to determine the attitudes towards the accounting courses and the operation of these courses in order to identify the deficiencies. In the study, the students' attitudes who took the accounting course intensively and were close to graduation towards accounting courses and the way these courses functions were examined. According to the authors' information, there have been no studies in the literature on only the 3rd and 4th classes accounting students. The outputs from the study will be able to contribute to the accounting education literature.

3. EXPERIMENTAL RESULT AND ANALYSIS

3.1. Aim and Scope of The Study

Developments in information technologies have made it necessary for students with accounting education to provide the knowledge and skills that increase their proficiency levels to meet what the market requires or the demand of the markets. These difficulties indicate that the level of accountancy should be improved (Mohamed & Lashine, 2003). With the development of technology, students need to keep up with market conditions. Students who have a short time left to graduate and take accounting courses intensively are intertwined with technology changes their attitude towards the accounting course and the operation of the accounting course. The aim of the study is to determine the attitudes the 3rd and 4th classes students of the accounting department students about both accounting courses and the

operation of accounting courses. In the study, students who have taken many courses in the field of accounting selected to determine their attitudes properly.

3.2. Data Collection Method

Graduate-level department of accounting students are within the scope of the research. According to the data obtained, Afyon Kocatepe University Bolvadin School of Applied Sciences department of accounting students were selected according to the sampling from 3rd and 4th class level and the number of students to be surveyed was found using the simple random sampling method. Volunteerism took in the application of the survey. The primary data were obtained from 102 students in the 2018-2019 Spring Semester and of 3rd and 4th classes students used as the target group for the study.

Çankaya and Dinç (2009), Ertuğrul and Özdemir (2014) and Büyükarıkan and Büyükarıkan (2014) studies were used to form the survey. The data in the questionnaire were obtained by using 5-point Likert scale, multiple choice and open-ended questions. The survey consists of questions including demographic features, attitudes towards accounting lessons and operation of accounting courses. There are 32 questions on their attitudes towards accounting courses. There are 29 questions on their attitudes towards operation of accounting courses. SPSS 23 statistics program was used for the analysis of the survey.

Equation 1 according to the simple random sampling method (Güneş & Arıkan, 1988).

$$n = \frac{N \cdot \sigma^2}{(N-1)D + \sigma^2} \quad (1)$$

In the formula;

n, sample size,

N, total population,

σ^2 , variance of the students forming the population,

D, $\frac{d^2}{z^2}$ value,

D, the amount of error permitted from the sample mean,

z, value in the Standard Normal Distribution table according to the error rate.

The method used is also called unlimited sampling, since the units have equal chances of entering the sample. In the calculation of sample statistics, the weight of each unit is taken equally. This method is a statistically appropriate method that can be applied under conditions where the number of samples is low. Another advantage of the method is the ease of accessing the sample units (Çiçek & Erkan, 1996). In the research, the number of students to be surveyed was studied within the limits of 5% error and 95% reliability.

3.3. Analysis Method

The data obtained from the study categorized and examined. First stage; Information such as demographic characteristics of students frequency analyzed. In the second and third stages; analysis of the factors related to the attitudes towards the accounting course and the way the courses are taught. In this study, values greater than 0.50 were considered in determining factor loads. In addition, factors obtained from the way the courses are taught were calculated from the Cronbach Alpha internal consistency coefficients. Table 1 shows the reliability test results. Cronbach Alpha internal consistency coefficients obtained from factor analysis were determined to be between 0.7797 and 0.938.

Table 1. Reliability Analysis Test

Attitude	Factors Cronbach's Alpha
Attitudes related to the accounting course	0.861 - 0.877
The operation of accounting courses	0.797 - 0.938

Independent Examples t-test compares the tools of the two independent groups to determine whether there are statistical evidence that the associated population tools are significantly different. Independent samples t-test is a parametric test. Accounting course and course Factor analysis, sub-factors of attitudes related to the way of processing were examined according to gender, class level, educational status, and accounting program usage status Independent-Samples T-Test.

3.4. Research Hypotheses

Hypotheses determined depending on the purpose of the study are listed below.

H1: There is a significant difference between gender and attitudes towards accounting courses.

H2: There is a significant difference between class level and attitudes towards accounting courses.

H3: There is a significant difference between educational status and attitudes towards accounting courses.

H4: There is a significant difference between accounting program usage status and attitudes towards accounting courses.

H5: There is a significant difference between gender and attitudes towards operation of accounting courses.

H6: There is a significant difference between class level and attitudes towards operation of accounting courses.

H7: There is a significant difference between educational status and attitudes towards operation of accounting courses.

H8: There is a significant difference between accounting program usage status and attitudes towards operation of accounting courses.

3.5. Experimental Results

3.5.1. Demographic characteristics of students

The demographic characteristics of the students participated in the survey such as gender, level and educational status is given in Table 2. According to this study; 49.00 % were female, 51.00 % were male, about 54.90 % belongs to level 3rd and 45.10 % level 4th. Students, 89.20 % are high school graduates, and students who pass the Vertical Transfer Exam (Dikey Geçiş Sınavı - DGS) constitute 10.80 %. Also, 51.00 % of students graduates from commerce high schools.

Table 2. Demographic Features of the Students

	Feature	Frequency	Percentage (%)
Gender	Female	50	49.00
	Male	52	51.00
Class level	3rd level	56	54.90
	4th level	46	45.10
Educational Status	High school	91	89.20
	Vocational school	11	10.80
Type of High School	Commerce	52	51.00
	General	5	4.90
	Anatolia	17	16.70
	Technical	16	15.70
	Islamic (İmam Hatip)	9	8.80
	Others	3	2.90

The students who participated in the survey took General Accounting, Commercial Documents and Corporate Accounting courses. Also, 55.90 % of the students took the financial statements analysis course (Table 3).

Table 3. Accounting Courses Taken by Students

Courses	Feature	Frequency	Percentage (%)
General Accounting	Yes	102	100.00
	No	0	0.00
Commercial Documentation	Yes	102	100.00
	No	0	0.00
Inventory Balance Sheet	Yes	101	99.00
	No	1	1.00
Company Accounting	Yes	102	100.00
	No	0	0.00
Cost Accounting	Yes	100	98.00
	No	2	2.00
Computer Accounting	Yes	93	91.20
	No	9	8.00
Accounting and Tax Audit	Yes	81	79.40
	No	21	20.60
International Trade and Accounting	Yes	74	72.50
	No	28	27.50
Financial Statements Analysis	Yes	57	55.90
	No	45	44.10
International Financial Reporting Standards	Yes	74	72.50
	No	28	27.50

About 58.80 % of the students who participated in the survey stated that they used the accounting program (Table 4).

Table 4. Accounting Program Usage Status

	Feature	Frequency	Percentage (%)
Accounting Program	Yes	60	58.80
	No	42	41.20

3.5.2. Analysis of the attitudes of the accounting course

The factor analysis results of attitudes related to accounting course is given in Table 5. Factors influenced by students were examined in two groups. Accordingly, KMO Measure of Sampling Adequacy was found to be 0.859. Bartlett's Test of Sphericity was determined at a significance level of $p < 0.001$, indicating that these factors could be separated.

The first factor can be called the love of accounting lesson. It explains about 39% of the total variance and includes 7 factors. It can also be said to be highly reliable with a confidence level of 0.877. The second factor can be called the function of the accounting course and includes three factors. This factor, which explains 25% of the total variance, was found to be highly reliable with 0.860 reliability.

Table 5. Factor Analysis of Attitudes Related to Accounting Course

Factors	Question Statement	Factor Loads	Description of Variance Ratio (%)	Reliability
Factor 1 (Love of accounting lesson)	Accounting is like riddle, I enjoy it when I solve it (M1)	0.713	39.325	0.877
	I never get bored with dealing with accounting (M3)	0.773		
	I really like accounting (M8)	0.703		
	I like accounting lessons more than other subjects (M13)	0.810		
	Dealing with the accounting question gives people pleasure (M15)	0.730		
	Accounting rests me (M19)	0.695		
	I think accounting lessons are very enjoyable (M25)	0.734		
Factor 2 (Function of)	I do not believe that accounting is necessary (M16)	0.816	25.058	0.860

the Accounting course)	I could not understand what accounting would do in real life (M18)	0.874
	Accounting does not matter in our daily life (M22)	0.897
Total		64.382
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0.859
Bartlett's Test of Sphericity	Chi Square	489.283

3.5.3. Analysis of the attitudes of the operation of accounting courses

Table 6 shows the results of analysis of factors related to the handling of the course which consists of five factors. KMO Measure of Sampling Adequacy was 0.814, Bartlett's Test of Sphericity chi square value was determined as significant at the level of 1554.728 and $p < 0.001$. With these factors, the total variance is 72.883%.

Factor 1, which is called the positive aspects of the classical method, contains six factors and it is seen to be highly reliable with the reliability result of 0.938. This factor explains 20.273% of the total variance. This factor was named as positive aspects of the presentation since Factor 2 contains five factors that explain the advantages of the presentation. It explains 16.405% of the total variance. Factor 3 has been named as applied education and it can be said that it has made a very reliable assessment with 0.779. Factor 4 explains 12.352% of the total variance. With this factor, it is seen that it makes a 0.850 highly reliable assessment. It contains three factors that explain the negative aspects of the presentation and 10.783% of the total variance. Factor 5 consists of three factors and it was determined to be high reliability.

Table 6. Analysis of the Factors Related to the Lectures or Lesson

Factors	Question Statement	Factor Loads	Description of Variance Ratio (%)	Reliability
Factor 1 (Positive aspects of the classical method)	1 Lessons explained with classical methods become more instructive	0.869	20.273	0.938
	Lessons explained with classical methods become more understandable	0.890		
	Lessons explained with classical methods become more easier to follow	0.889		
	It is easy to take notes in the lessons explained with classical methods	0.804		
	Lessons taught with classical methods are more catchy	0.711		
	Active participation is increasing in lessons taught using classical methods.	0.691		
Factor 2 (Positive aspects of the presentation)	2 It is easier to follow the lessons from the slide	0.785	16.405	0.895
	It is easy to take notes in the lessons described with slide	0.784		
	Lessons from the slide are more catchy	0.787		
	It increases active participation	0.817		
	More active participation is enhanced in the lessons described with slide.	0.759		
Factor 3 (Applied training/education)	3 Professional internship practices are essential for a good accounting education	0.872	13.071	0.797
	Conferences and seminars on the subject should be organized for a good accounting education	0.745		
	An analysis-based, intensive training is required for a good accounting education	0.706		
	In order to understand the lesson better, case studies should be included.	0.624		

		In order to better comprehend the course, an emphasis should be placed on the internship / practice.	0.757		
Factor (Negative aspects of the classical method)	4	Lessons invite noise with classical methods	0.772	12.352	0.850
		Classical methods creates thoughtfulness	0.811		
		There is a communication problem with the educator during lectures with the classical methods	0.843		
Factor (Presentation negative aspects)	5	Lessons from the slide invite noise	0.807	10.783	0.812
		Lessons from the slide create thoughtfulness	0.815		
		There is a communication problem with the educator in the lessons described on the slide.	0.781		
Total					72.883
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy					0.814
Bartlett's Test of Sphericity					1554.728
					Chi Square

3.5.4. Hypothesis tests

The factor analysis of the Attitudes Related to the Accounting Course, the sub-factors' of gender, class level, educational status, and accounting program usage were examined according to the t test. According to this; Students using accounting programs have a significant difference in terms of love of accounting course (Factor 1) $t_{(100)} = 2.837$ and $p < 0.01$. Compared to other measurement tools of sub-factors, $t_{(100)} p > 0.05$ does not show any significant difference (Table 7). The H4 hypothesis is accepted. The H1, H2 and H3 hypotheses are rejected.

Table 7. The Status of the Attitudes of the Accounting Course Related to Factor Analysis Scores According to the Measurement Tools

Measuring Tools	Accounting Courses attitudes	Groups	N	S	t	Sig
Gender	Factor 1	Male	52	0.992558	1.11	0.269
		Female	50	1.013796		
	Factor 2	Male	52	0.963818	-0.685	0.495
		Female	50	1.043687		
Class	Factor 1	3rd level	56	1.108638	1.11	0.269
		4th level	46	0.845519		
	Factor 2	3rd level	56	1.038364	-0.685	0.495
		4th level	46	0.95717		
Educational Status	Factor 1	High school	91	1.034439	0.562	0.576
		Vocational school	11	0.661573		
	Factor 2	High school	91	1.035995	-0.075	0.94
		Vocational school	11	0.663216		
Accounting Program Usage Status	Factor 1	Yes	60	1.03200565	2.837	0.006**
		No	42	0.86447		
	Factor 2	Yes	60	0.998663	-1.305	0.195
		No	42	0.993474		

**p<0.01 *p<0.05

Factor 1: Love of accounting course

Factor 2: The function of the accounting course

The sub-factors related to the handling of lectures are; the differences between gender, level, education, and accounting program usage within the groups are examined in Table 8. There is a significant difference in terms of using the accounting program and the positive aspects of the presentation (Factor 2) $t_{(100)} = -1.993$ and $p < 0.05$. Compared to other measurement tools of sub-factors, $t_{(100)} p > 0.05$ does not show any significant difference. The H8 hypothesis is accepted. The H5, H6 and H7 hypotheses are rejected.

Table 8. Analysis of Factors Related to the Course According to the Assessment Measurement Tools

Measuring Tools	Factors	Groups	N	S	t	Sig
Gender	Factor 1	Male	52	1.124319	-0.977	0.331
		Female	50	0.852073		
	Factor 2	Male	52	1.024792	-1.89	0.062
		Female	50	0.947127		
	Factor 3	Male	52	1.106395	-1.43	0.156
		Female	50	0.863634		
	Factor 4	Male	52	1.181994	1.634	0.105
		Female	50	0.743973		
	Factor 5	Male	52	1.061611	0.859	0.392
		Female	50	0.934397		
Grade level	Factor 1	3rd level	56	1.034407	1.365	0.175
		4th level	46	0.946359		
	Factor 2	3rd level	56	0.885651	1.853	0.067
		4th level	46	1.100587		
	Factor 3	3rd level	56	0.99349	-1.433	0.155
		4th level	46	0.996443		
	Factor 4	3rd level	56	1.038826	0.436	0.664
		4th level	46	0.959802		
	Factor 5	3rd level	56	0.761002	-1.661	0.100
		4th level	46	1.21507		
Education status	Factor 1	High school	91	0.963102	-0.809	0.421
		Vocational school	11	1.298586		
	Factors 2	High school	91	0.989043	0.565	0.574
		Vocational school	11	1.124299		
	Factors 3	High school	91	1.014461	-0.285	0.776
		Vocational school	11	0.910837		
	Factors 4	High school	91	0.974757	-1.346	0.181
		Vocational school	11	1.17005		
	Factors 5	High school	91	0.995413	0.932	0.353
		Vocational school	11	1.046596		
Accounting program usage status	Factors 1	Yes	60	1.020479	1.577	0.118
		No	42	0.951338		
	Factors 2	Yes	60	1.092724	-1.993	0.049*
		No	42	0.806852		
	Factors 3	Yes	60	1.1242	0.938	0.351
		No	42	0.789468		
	Factors 4	Yes	60	1.153298	1.01	0.315
		No	42	0.724226		
	Factors 5	Yes	60	1.111471	0.213	0.832
		No	42	0.827388		

**p<0.01 *p<0.05

Factor 1: Positive aspects of the classical method

Factor 2: Positive aspects of the presentation

Factor 3: Applied education

Factor 4: Negative aspects of the classical method

Factor 5: Negative aspects of the presentation

4. RESULTS AND DISCUSSION

The most important purpose of accounting education; is the training of accounting professionals by the requirements of the profession. To increase professional quality, accounting education must keep up with current developments and have professional skills and competence. In this context, the attitudes of the accounting students towards both accounting courses and the operation of accounting courses were determined. Data obtained from 102 students from 3rd and 4th classes training in the accounting department using survey method in Afyon Kocatepe University Bolvadin School of Applied Sciences.

According to the findings obtained from the study. Two sub-factors obtained from the attitudes about accounting course. These; "Accounting lesson love" and "Accounting is the function of the lesson". It explains about 64 % of the total variance and KMO scale validity obtained as 0.859. Among these factors, it determined that there are significant differences between "Accounting course love" and students using accounting programs. Five sub-factors obtained from their attitudes about the operation of the accounting course. These; "Positive aspects of the classical method", "Positive aspects of presentation", "Applied training", "Negative aspects of the classical method" and "Negative aspects of presentation". It explains about 73 % of the total variance and KMO scale validity obtained as 0.814. It determined that there are significant differences between "the positive aspects of presentation" and students using accounting programs. Cronbach Alpha internal consistency coefficients obtained from factor analysis were determined to be between 0.7797 and 0.938.

Students have love and fashion for accounting lessons, but they cannot relate the lessons that are taught to the real world. This situation can be as result of the instructors either do not teach nor explain what the students are supposed to learn which affect their outcomes negatively.

The students participating in the research stated that the positive aspects of the expression affect the accounting course as well as the negative aspects by using both the classical methods and the information technology. This situation shows that both methods have demerits as well as merits. For this reason, it is a requirement to use the presentation technique along with the classical methods while the course is being taught. However, it can be said that these techniques continue monotonously throughout the duration of the lesson or lectures and the student's attention disappear or fade gradually.

In addition, it was determined that all what the students have learned should be into practice by applying it in their internship, conferences and exemplary or applied education. In this case, it shows that applied education will make the learning situation permanent.

There is a significant difference between the students using accounting programs, the love of accounting lesson or lectures and the positive aspects of the presentation. In other words, it can be expressed that students who use accounting program are both individuals who have love for accounting and benefit from information technology. Sugahara and Boland (2010) determined that Japanese students like to learn by the following accounting and Australian students like to learn by practicing. Students' attitudes towards accounting lessons Ertuğrul and Özdemir (2014) "Unnecessary, Boring and Drudgery", "Wish and Desire", "Necessity", "Reluctance" and "Aimless" in five groups, Büyükarıkan and Büyükarıkan (2014), "being willing" and loving", "future anxiety" and "boring and unnecessary" three sub-factors were found. The results obtained from this study, sub-factors of "accounting lesson love" and "accounting lesson function" were obtained. The sub-factors obtained from the research Ertuğrul and Özdemir (2014) and Büyükarıkan and Büyükarıkan (2014) partially supported this situation.

Sugahara and Boland (2006) found that the use of PowerPoint in accounting lessons positively affected the learning outcomes. El Khoury and Mattar (2012) found that the accounting lessons given with classical methods satisfy the students and the use of PowerPoint in the lessons negatively affected their performance. Students using the presentation method have determined that they perceive the accounting course more positively. Büyükarıkan and Büyükarıkan (2014) found four factors in the attitudes of accounting teaching, and stated that the combination of classical and modern methods positively affected the students. Çankaya and Dinç (2009) stated that the teachers who used the presentation technique in their studies considered that the students saw the lessons more positively. Serçemeli et al. (2015) found that students have a positive view of using traditional education and information technology products together in accounting education. Biçer and İlman (2018) stated that activities such as seminars and conferences will affect the success positively in the way the accounting course is being taught. Yelgen and Uyar (2018) found that accounting courses given with classical methods did not satisfy the students and that students expected to receive education in more flexible conditions.

The factors obtained from the research were found to be important in the hands-on training, along with the positive and negative methods of classical and modern methods.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- BIÇER, E. B., & ILIMAN, E. (2018). Sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin muhasebe derslerindeki başarılarını etkileyen faktörler hakkında görüşleri (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi örneği). *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(4), 995-1020.
- BUTLER, J. B., & MAUTZ Jr, R. D. (1996). Multimedia presentations and learning: A laboratory experiment. *Issues in Accounting Education*, 11(2), 259.
- BÜYÜKARIKAN, B., & BÜYÜKARIKAN, U. (2014). Lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin başarılarını etkileyen faktörlerin analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 65-79.
- CENGİZ, S., & TEKİN, B. (2019). Lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerde strese neden olan faktörlerle derse yönelik tutumları arasındaki ilişkinin araştırılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(81), 183-212.
- ÇANKAYA, F., & DİNÇ, E. (2009). Powerpoint ve klasik usulde muhasebe eğitimi alan öğrenciler arasındaki farklılıkların tespiti: Karadeniz Teknik Üniversitesinde bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(17), 27-52.
- ÇELİK, M., & SERİNKAN, C. (2011). Muhasebe dersine yönelik tutumlarda üniversite öğrencilerinin bireysel ve bölümsel farklılıkları. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 13(3), 289-321.
- ÇİÇEK, A., & ERKAN, O. (1996). Tarım ekonomisinde araştırma ve örnekleme metotları. In. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- EL KHOURY, R. M., & MATTAR, D. M. (2012). PowerPoint in accounting classrooms: Constructive or destructive? *International Journal of Business and Social Science*, 3(10), 240-259.
- ERTUĞRUL, İ., & ÖZDEMİR, S. (2014). Muhasebe dersi alan ön lisans ve lisans öğrencilerinin derse yönelik tutumlarının tespiti: Ege bölgesinde bir uygulama. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 204-214.
- FIDAN, M. E., ASLAN, Ü., & SUBASI, S. (2015). Muhasebe Derslerinde Teknoloji Kullanımı İle İlgili Öğrenci Görüşleri/The Opinion of Undergraduate Students on Technology Used in Accounting Classes. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1(2), 34-61.
- GÜNEŞ, T., & ARIKAN, R. (1988). *Tarım ekonomisi istatistiği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi.
- KARASIOĞLU, F., & DUMAN, H. (2011). Meslek yüksekokullarında muhasebe eğitimi ve kalitesi üzerine bir not. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 165-180.
- KAYA, Y. (2019). Lisans düzeyinde verilen muhasebe eğitiminin uluslararası muhasebe eğitim standartlarını karşılama düzeyine yönelik bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21(2), 482-507.
- KÖSE, Y., & ACAR, E. (2017). Muhasebe eğitiminde modern yaklaşımlar: ters yüz edilmiş sınıflar ve öğrencilerin yaklaşımı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 1049-1065.
- KURNAZ, E. (2019). Muhasebe eğitimi alan lisans öğrencilerinin öğrenme yaklaşımları üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12(2), 237-254.
- MOHAMED, E. K., & LASHINE, S. H. (2003). Accounting knowledge and skills and the challenges of a global business environment. *Managerial finance*, 29(7), 3-16.

- OZKAN, A., OZDEVECIOGLU, M., KAYA, Y., & KOÇ, F. Ö. (2015). Effects of mental workloads on depression–anger symptoms and interpersonal sensitivities of accounting professionals. *Revista de Contabilidad*, 18(2), 194-199.
- ÖZBEK, Y. (2015). Farklı Eğitim Programlarındaki Öğrencilerin Genel Muhasebe Dersine İlişkin Algıları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 24-34.
- ÖZTÜRK, M. S., & ERDOĞAN, M. (2017). Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan üniversitelerdeki muhasebe eğitime yönelik bir araştırma. *Mehmet akif ersoy üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, 9(21), 162-174.
- ÖZTÜRK, S., & KUTLU, H. A. (2017). Muhasebe eğitiminde teknoloji kullanılmasına öğrencilerin bakışı: Kafkas Üniversitesi'nde bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(3), 781-799.
- SERÇEMELI, M., KURNAZ, E., & Özcan, M. (2015). Y kuşağı öğrencilerinin muhasebe eğitime bakışı: Atatürk Üniversitesi İİBF'de bir araştırma. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 20(1), 261-2796.
- SUGAHARA, S., & BOLAND, G. (2006). The effectiveness of PowerPoint presentations in the accounting classroom. *Accounting Education: an international journal*, 15(4), 391-403.
- SUGAHARA, S., & BOLAND, G. (2010). The role of cultural factors in the learning style preferences of accounting students: A comparative study between Japan and Australia. *Accounting Education: an international journal*, 19(3), 235-255.
- ŞENDURUR, U. (2020). Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde Muhasebe Eğitimi, Muhasebe Eğitiminden Beklentiler ve Karşılaşılan Sorunlar: Ağrı ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(86), 97-110.
- TEKŞEN, Ö., & TUĞAY, O. (2014). Muhasebe meslek mensuplarının sorunları: Burdur ilinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 223-232.
- UZAY, Ş. (2005). Muhasebe Meslek Stajyerlerinin Sorunları ve Beklentileri: Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(25), 70-78.
- YELGEN, E., & UYAR, S. (2018). Muhasebe eğitimi ve y kuşağı. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Special Issue of the 10th Year*, 148-168.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç

Muhasebe meslek mensupları kendini ifade edebilen, iletişim becerisi yüksek, teknolojik gelişmeleri takip eden ve kaliteli bireylerin sektöre kazanmasında önemli rol oynamaktadır. Bu yüzden muhasebe eğitiminde hem muhasebe bilgisi yüksek hem de küresel çağda rekabet edebilen öğrencilerin yetişmesi gereklidir. Bu bağlamda muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe derslerine olan ilgileri ve bu derslerin işleyiş biçimleri çalışmanın çıkış noktasıdır.

Çalışmanın amacı lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe dersine ve muhasebe dersinin işleyişine olan tutumlarının incelenmesidir. Muhasebe dersini yoğun olarak almış ve mezun olma durumu yakın olan 2017-2018 eğitim-öğretim bahar döneminde ders kaydı yaptıran 3 ve 4. sınıf muhasebe bölümü öğrencileri araştırma kapsamında yer almıştır. Çalışmada tutumların analizi için faktör analizi yapılmış ve alt faktörler elde edilmiştir. Alt faktörler ile demografik özellikler arasında (Cinsiyet, sınıf, eğitim durumu ve muhasebe programı kullanma durumu) anlamlı farklılıklar olup olmadığı t testi kullanılarak tespit edilmiştir.

Tasarım ve Yöntem

Çalışmada kullanılan anket soruları Çankaya ve Dinç (2009), Ertuğrul ve Özdemir (2014) ile Büyükarıkan ve Büyükarıkan (2014) çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Ankette, demografik özellikler, muhasebe dersleri ve ders işleyişiyle ilgili tutumları içeren sorulardan oluşmaktadır. Anketteki veriler 5’li Likert ölçeği, çoktan seçmeli ve açık uçlu sorular kullanılarak elde edilmiştir. Afyon Kocatepe Üniversitesi Bolvadin Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu muhasebe bölümü öğrencilerinden gayeli örnekleme göre seçilen 3 ve 4. sınıf öğrencileri, anket yapılacak öğrenci sayısı ise basit tesadüfi örnekleme metoduna göre elde edilmiştir. Ankete 102 öğrenci gönüllülük esasına göre katılmıştır.

Çalışmadan elde edilen veriler kategorize edilerek incelenmiştir. İlk aşamada; cinsiyet, sınıf düzeyi, eğitim durumu ve muhasebe programlarını kullanma durumları gibi demografik özelliklere frekans analizi yapılmıştır. İkinci ve üçüncü aşamada ise; muhasebe dersine ilişkin tutumlar ve derslerin işleniş biçimleriyle ilgili faktörlerin analizine yer verilmiştir. Faktör analizinde; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett ölçümü kullanılarak gerekli işlemler yapılmıştır. Bu çalışmada da faktör yüklerinin belirlenmesinde, 0,50’den büyük değerler ele alınmıştır. Ayrıca muhasebe dersine ilişkin tutumlar ve derslerin işleniş biçiminden elde edilen faktörler Cronbach Alfa iç tutarlılık kat sayıları hesaplanmıştır.

Çalışmada sekiz adet hipotez belirlenmiştir. Bu hipotezler t testi ile analiz edilmiştir. Bağımsız Örnekler t testi, ilişkili popülasyon araçlarının önemli ölçüde farklı olduğuna dair istatistiksel kanıt olup olmadığını belirlemek için iki bağımsız grubun araçlarını karşılaştırmaktadır. Bağımsız örnekler t testi parametrik bir testtir. Muhasebe dersi ve ders işleniş biçimiyle ilgili tutumların faktör analizi alt faktörleri cinsiyet, sınıf düzeyi, eğitim durumu ve muhasebe programı kullanma durumları t testine göre incelenmiştir.

Bulgular

Ankete katılan öğrencilerin % 49,00’i kız, % 51,00’i erkek ve % 54,90’i üçüncü sınıf, % 45,10’u dördüncü sınıftır. Öğrencilerin % 89,20’si lise ve % 10,80’i ön lisans mezunudur. Ankete katılan öğrencilerin hepsi genel muhasebe, ticari belgeler ve şirketler muhasebesi derslerini almışlardır. Öğrencilerin % 58,8’i muhasebe programı kullandıklarını belirtmişlerdir.

Muhasebe dersi ile ilgili tutumların analizi sonucuna göre; “Muhasebe dersi sevgisi” ve “Muhasebe dersinin işlevi” olmak üzere iki faktör bulunmuştur. Muhasebe dersi sevgisi alt faktörü yedi etmeni barındırmaktadır. Muhasebe dersinin işlevi alt faktörü ise üç etmeni içermektedir. Alt faktörlerin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,860 ile 0,877 arasındadır. Ölçek yüksek güvenilirliktir. KMO ölçek geçerlilik değeri 0,869 olarak bulunmuştur. Toplam varyansın % 64,382’si açıklanmaktadır. Alt faktörler t testi sonuçlarına göre; “Muhasebe dersi sevgisi” ile muhasebe programları kullanan öğrenciler arasında anlamlı farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet, Sınıf düzeyi ve eğitim durumu ile muhasebe derslerine yönelik tutumlar arasında önemli bir fark bulunmamıştır.

Muhasebe derslerin işlenişi ile ilgili tutumların analizinde beş alt faktör bulunmuştur. Bu faktörler “klasik yöntemin olumlu yönleri”, “sunumun olumlu yönleri”, “uygulamalı eğitim/öğretim”, “klasik yöntemin olumsuz yönleri” ve “sunumun olumlu yönleri” olarak adlandırılmıştır. Klasik yöntemin olumlu yönleri alt faktörü altı, sunumun olumlu yönleri ve uygulamalı eğitim/öğretim beş, klasik yöntemin olumsuz yönleri ve sunumun olumlu yönleri üç etmeni içerisinde barındırmaktadır. Alt faktörlerin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,797 ile 0,938 arasındadır. KMO ölçek geçerlilik değeri 0,814 olarak bulunmuştur. Toplam varyansın % 72,883’ü açıklanmaktadır. Muhasebe programı kullanma durumu ile alt faktörlerden “sunumun pozitif yönleri” açısından anlamlı farklılıklar olduğu ifade edilebilir. Cinsiyet, Sınıf düzeyi ve eğitim durumu ile muhasebe derslerine yönelik tutumlar arasında önemli bir fark tespit edilmemiştir.

Öneriler (Teorik, Uygulama ve Sosyal)

Öğrenciler muhasebe dersini sevmekte ancak derste anlatılanların gerçek dünyada ne işe yaradığını bilmemektedirler. Bu durum öğretim elemanlarının dönem başı dersinde öğrencilerin bu dersten ne öğreneceklerini, faydalarını ve çıktılarını anlatmadıkları şeklinde ifade edilebilir. Araştırmaya katılan öğrenciler hem klasik yöntemleri hem de bilişim teknolojinin yararlarından faydalanarak sunum tekniği ile anlatımın pozitif yönlerinin muhasebe dersini etkilediğini değerlendirdiği gibi negatif yönlerinin olduğunu da belirtmişlerdir. Bu durum her iki yöntemde faydalarının olduğu kadar zararının da olduğunu göstermektedir. Bu yüzden ders işlenirken klasik yöntemlerle beraber sunum tekniğinin de kullanılması bir gerekliliktir.

Muhasebe dersi işleyiş tekniklerinden sadece klasik yöntemlerin kullanımının ders süresi boyunca monoton bir şekilde devam etmesi, öğrencilerin dikkat sürelerini ve öğrenme etkisini olumsuz etkileyebileceği söylenebilir. Ayrıca öğrenciler öğrendikleri derslerin staj, konferans gibi uygulamalı ve örnek almalı eğitimle daha iyi olacaklarını belirtmişlerdir. Bu durum, uygulamalı eğitimin öğrenmeyi kalıcı hale getireceğini göstermektedir. Muhasebe programları kullanan öğrenciler ile muhasebe dersi sevgisi ile sunumun pozitif yönleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Yani muhasebe programı kullanan öğrencilerin hem muhasebe dersini sevdikleri hem de bilişim teknolojisinden faydalanan bireyler olduğu ifade edilebilir.

Özgün Değer

Çağımızın gereklerine uygun kalitede muhasebe meslek mensuplarının yetiştirilmesi için muhasebe eğitimin kalitesinde de iyileştirme ve geliştirme yapılması bir gerekliliktir. Bu bağlamda lisans düzeyinde muhasebe bölümü öğrencileri araştırma kapsamında yer almıştır. Araştırmada yoğun olarak muhasebe dersini alan ve mezuniyete yakın olan öğrencilerin muhasebe derslerine yönelik tutumları ve bu derslerin işleyişi incelenmiştir. Yapılan literatür araştırmasına göre ulusal literatürde sadece 3 ve 4. sınıf muhasebe öğrencileri ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu durum çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**BÜROKRASİ VE ERKEKLİK HALLERİ ÜZERİNDEN TAŞRA KÜLTÜRÜ; BİR
ZAMANLAR ANADOLU'DA**

Provincial Culture Over Bureaucracy And Men's States; Once Upon A Time In Anatolia

ERDİ AKSAKAL

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Assist. Prof. Dr. Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Sociology
erdiaksakal@atauni.edu.tr
Orcid: 0000-0003-3226-2876

Atf/©: Aksakal, Erdi (2021). Bürokrasi ve Erkeklik Halleri Üzerinden Taşra Kültürü; Bir Zamanlar Anadolu'da, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 29-48

Citation/©: Aksakal, Erdi (2021). Provincial Culture Over Bureaucracy And Men's States; Once Upon A Time In Anatolia, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 29-48

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma /Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *03/05/2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *04/06/2021*
Sayfa Numarası/Page Numbers: *29-48*
Doi : *10.46790/erzisosbil.932279*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

BÜROKRASİ VE ERKEKLİK HALLERİ ÜZERİNDEN TAŞRA KÜLTÜRÜ; BİR ZAMANLAR ANADOLU'DA

Provincial Culture Over Bureaucracy And Men's States; Once Upon A Time In Anatolia

ERDİ AKSAKAL

Öz:

Bu çalışmanın amacı, Nuri Bilge Ceylan'ın "Bir Zamanlar Anadolu'da" adlı filmine eleştirel söylem analizi uygulayarak filmi, Anadolu'ya ait bürokrasi, iktidar ilişkisi, erkeklik halleri, rutine yönelik tavır alış, ast-üst ilişkisi kavramları üzerinden değerlendirmeye tabi tutmaktır. Anadolu'nun taşrasında geçen ceset arayışı, söylem üzerinden gerçeklik, bürokrasi, hiyerarşi, aidiyet, iyi ve kötü olmak olgularının açığa çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle eril dilin hâkim olduğu bu mekânda, neredeyse tüm karakterlerin erkek olduğu, kadınların görünmez ve konuşmaz bir konuma sahip olduğu bir yapı mevcuttur. "Bir Zamanlar Anadolu'da", tekinsiz bir taşra hayatının, insan davranışındaki irrasyonelliğin, iktidarın devir tesliminin, eril yapının onarıma gayretinin söylem üzerinden açığa çıktığı bir zamansızlık ve mekansızlık haline sahiptir. Bu bağlamda çalışma, savcı, doktor, komiser, muhtar ve katil zanlısına kadar uzanan karakterleri imgesel evreninden koparıp, simgesel düzeni ortaya çıkarma gayretiyle şekillenmiştir. Bu aşamada amaç, özellikle güç ilişkilerinden ideolojiye, etik ve değerler alanından kimlik tanımlanmasına, çeşitli sosyal olguların dilsel kurgulamalar yoluyla yansımaları ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Bürokrasi, Erkeklik Halleri, Söylem Analizi.

Abstract:

The aim of this study is to apply a critical discourse analysis to Nuri Bilge Ceylan's film "Once Upon a Time in Anatolia", and the film is subject to the evaluation of the Anatolian bureaucracy, the relationship of power, masculinity, attitude towards routine, and subordinate relationship is to keep. The search for a corpse in the provinces of Anatolia causes the facts of reality, bureaucracy, hierarchy, belonging, being good and bad to be revealed through discourse. Especially in this place where a masculine language is dominant, there is a structure where almost all characters are male and women have an invisible and non-speaking position. "Once Upon a Time in Anatolia" has a state of timelessness and spacelessness in which an uncanny rural life, irrationality in human behavior, the handover of power, the effort to restore the masculine structure are revealed through discourse. In this context, the study has been shaped by the effort to reveal the symbolic order by detaching the characters ranging from the prosecutor, doctor, commissioner, mukhtar and murder suspect from the imaginary universe. At this stage, the aim is to reveal the reflection of various social phenomena through linguistic constructions, especially from power relations to ideology, from ethics and values to identification of identity.

Keywords: Anatolia, Bureaucracy, Discourse Analysis, States of Manhood.

1. GİRİŞ

“Bir Zamanlar Anadolu’da”, maktulün gömüldüğü yerin bulunması için cinayet şüphelisiyle beraber savcı, doktor, komiser, polis memuru ve onlara eşlik eden çeşitli görevdeki insanların uzun yolculuğunu konu alan bir film. Bu yolculuk, bir ceset arayışı gibi gözükse de kayıplarının acısını çeken geride kalmışların varoluşsal bir yolculuğu haline gelmektedir. Söz konusu film, sosyolojik analizle beraber, akıbeti meçhul bir kaybı ararken, arayış içinde olanların, akıbeti meçhul kayıplarını sorgulatmaktadır. Bu bir sorgulamanın filmidir. Bir Zamanlar Anadolu’da diye başlayan bir arayış ve bir yolculuktur. Böylesi varoluşsal bir yolculuğa yönelik anlamlandırmanın elbette önemli olduğunu söyleyebiliriz ancak bu çalışma daha çok toplumsal yapının genel hatlarını çizmek adına söylem analizini kullanmayı amaç edinmektedir. Bu durumda, nitel bir yöntem olarak eleştirel söylem analizi Ceylan’ın Anadolu’sunda ast-üst ilişkilerinden bürokratik yapıya, tekdüze ve rutin taşra kültüründen erkeklik söylemlerine dahası iktidar ilişkilerinde devir teslim meselelerine eğilmeyi kapsamına dahil etmektedir. Dolayısıyla bürokrasi ve filme hâkim olan erkeklik söylemleri üzerinden taşra kültürüne ait yapıyı ortaya çıkarmak önemli sayılmaktadır. “Bir zamanlar” diye başlayan bu zaman dilimi, Anadolu olarak bir mekânsal kimliğe kavuşarak cinayet mevzusu üzerinden taşrayı, erkeklik krizlerini, yerel-kent soyluluk kimliklerini, toplumsal etik anlayışını ve değerler hiyerarşisini çeşitli temsiliyetler üzerinden açığa çıkarmaktadır. Anadolu’nun bir zamanlar olarak anlam kazanan vaktinde, ceset arayışında olan karakterlerin erkeklik krizleri, iktidar mücadeleleri ve söz konusu mücadeleye eşlik eden erkeklik performansları önemli meseleler olarak okunmaktadır. Anadolu’nun herhangi bir taşrasında geçen ceset arayışı, gecenin karanlığında, karakterlerin kendilerini keşfine sebebiyet verirken daha makro bir bakış açısıyla bürokrasinin işleyişini, kadın-erkek çatışmasını, adaletsizliği, çıkar ilişkilerini gözler önüne sermektedir. Söz konusu coğrafya, farklı kimlikleri de içinde barındıran deforme olmuş, post modern Anadolu kimliğiyle ön plandadır. Çünkü katilin ifadesi ile cesedin gömüldüğü yeri arayan ve tüm karakterlerin erkek olduğu grup, doğu-batı ve taşralı-şehirli arasında değerler çatışmasına imkân vermektedir. Grup arasında gece boyunca geçen konuşmalar, oldukça tanıdık, monoton ve sıradan gibi görünse de erkeklik krizleri ve iktidar mücadelesi hakkında çeşitli anlamlar barındırmaktadır. Tıpkı Ceylan’ın ifadesi ile Anadolu insanının gündelik hayatta kullandığı ve ucuz felsefe üretmek adına oluşturduğu mavralar, söylenen şeyi anlatır ancak toplumsal yükü yine bu ifadelerle ortaya çıkarır. Özellikle kültürel standartlardan günlük yaşama kadar tüm faaliyetleri içeren bu söylem alanı, post modern Anadolu’nun görüntüsünü ve spesifik sosyal etkileşimi meydana getirmektedir.

Film karakterlerinin, arayış motivasyonu ile çıktıkları yolda çeşitli iç hesaplaşmaları, pişmanlıkları ve geçmiş ile şimdiki anın arasında sıkışıp kalmışlıkları önemlidir. Ancak bu çalışma, karakterleri imgesel evreninden kopararak simgesel düzeni benimsemeye yönelik bir gayret içerisinde olmuştur. Dolayısıyla bu amaç, daha önce de ifade edilen güç ilişkilerinden ideolojilere, değerler alanından kimlik tanımlamalarına çeşitli sosyal olguların dilsel kurgulamalar yoluyla yansımalarını ortaya çıkarmaktadır. Bunu yaparken toplumsal sorunları ele alan, söylem ile güç arasındaki ilişkiye odaklanan, iktidar ilişkilerine ait söylemsel yapıyı açığa çıkararak, eleştirel söylem analizi kullanılmaktadır. Çünkü savcıdan katil zanlısına kadar kullanılan dil, kültürel yapıya ait ilişkileri ve süreçleri açık ve örtük bir şekilde sistematik olarak ortaya koymaktadır. Özellikle karakterlerin kullanmış olduğu dil, hegemonya, ayrımcılık ve denetim mekanizmasının çözümlenmesine imkân vermektedir. Öyle ki eleştirel söylem analizi içinde önemli olan imalar, sosyal davranışın bir aracı olarak hizmet vermektedir. Çalışma; Nuri Bilge Ceylan’ın “Bir Zamanlar Anadolu’da” adlı eserinde, karakterlerin iç dünyasını, yolculuğun felsefi ve psikolojik boyutunu, yolda olmanın getirdiği karakter analizi gibi gayretlerle oluşturulmuş araştırmaların ötesinde, bürokrasiden taşra kültürüne, erkeklik performanslarından iktidar krizlerine kadar temsiliyetleri ele almaktadır. Netice de söz konusu çalışma, çeşitli olgular üzerinden, iktidarın dilsel pratikler aracılığıyla nasıl gerçekleştiği üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda eleştirel söylem analizinin imkânı ile toplumsal düzeni ve eşitsizlikleri doğallaştıran söylemsel stratejiler üzerine odaklanmaktadır.

“Bir Zamanlar Anadolu’da”, 2010 yapımı, senaristliğini ve yönetmenliğini Nuri Bilge Ceylan’ın yaptığı bir film. Anadolu’nun bozkırında, savcı, komiser, doktor, polis memuru, jandarma, adliye çalışanları ve katil ile kardeşinin, cesedin gömüldüğü yeri araması ile şekillenen film, ağır ritim, durağanlık ve karamsarlık temaları ile ilerlemektedir. Katil zanlısı Kenan, oto lastikçide tartıştığı arkadaşı Yaşar’ı öldürmüş, kardeşinin yardımıyla bozkırın ortasında bir top ağaç ve çeşmenin bulunduğu araziye

gömdüğünü ifade etmiştir. Kenan'ın cesedin yeri ile ilgili kullandığı dil, söylemin dahası anlatının biçimlenmesine neden olmaktadır. Çünkü taşrada herhangi bir yerde bir ağaç ve çeşmenin ortasına gömüldüğü iddia edilen ceset, arama ekibinin bir yolculuğa çıkmasına ve söylem ile gerçeklik mücadelesine girmesine neden olmuştur. Dolayısıyla karakter (Kenan) tarafından biçimlenen söylem, diğer karakterleri biçimlendirmeye yetmektedir. Yolculuk, kavisli yollarda, rüzgâr ve karanlığın eşliğinde başlarken, karakterlerin sınıfsal konumuna, mesleğine ve ait olduğu toplumsal gruba göre çeşitli krizlere dönüşür. Taşraya ait olduğu anlaşılan şoför Arap Ali, kentsel bir unsur olduğu hissedilen Doktor Cemal'e bu yolculuğun sıradanlığına vurgu yaparak "Çoluk çocuk sahibi olunca anlatacak bir hikâyeye olur. Fena mı?". "Bir zamanlar Anadolu'da, dersin, ücre bir yerde görev yaparken işte başımdan böyle böyle olaylar geçti dersin. Anlatırsın yani masal gibi." ifadelerini kullanır. Bu bağlamda Arap Ali'nin olağandışı bir olayı sade, sıradan, tekdüze bir monotonluk gibi aktarması söylemin güçlü ve karmaşık yapısını ortaya koymaktadır. Gündelik hayatın faaliyeti söylem olarak karşılık bulmaktadır. Yolculuk, Komiser Naci'nin cesedin yerini öğrendiği ve çok geçmeden bulacağına yönelik özgüveni ile henüz krize dönüşmüş değildir. Ekipte bulunan karakterlerin bindiği araçlar ve araçların sıralanışı, üst-üst ilişkisinin ve bürokratik yapının göstergesi şeklindedir. En önde savcı bulunmaktadır ve bu hegemonyanın bir belirtisi şeklinde okunmaktadır. Arayış motivasyonu ile şekillenen anlatı, cesedin iddia edildiği üzere çeşme ve ağacın bulunduğu arazide bulunamayışı ile erkeklik krizine ve iktidar mücadelesine sebebiyet vermiştir. Bu mücadele öncelikle savcı ve komiser arasında gibidir. Savcı prosedürün tamamlanmasına ve bürokratik işleyişe yönelik bir arzu içindedir. Bu nedenle cesedin bulunamayışı, karakterler üzerinden toplumun iktidar ilişkileri alegorisini gün yüzüne çıkarmaktadır. Katilin belli olduğu, cinayetin asıl nesnesi olan cesedin kayıp olduğu bu anlatıda, katilin kim olduğundan ziyade suç nedir sorunsalı önemli bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü, bir insanı öldürme eylemi kadar, bürokratik işleyişte görevini yerine getirmemek de bir suç olarak algılanmaktadır. En azından savcının öncelikle komiser ve diğer karakterlere yönelik kullandığı dil bunun göstergesidir. Savcının öznelendirilmiş dünyasında birer haz nesnesi olarak görev yapan ekip üyeleri, toplumun her katmanına işleyen iktidarla ilgili ipuçları sunmaktadır. Ancak ekibin içerisinde yer alan komiser Naci, iktidar ve hegemonya ile ilgili bir problemi olduğunu dil aracılığıyla ifade etmektedir. Çünkü hiyerarşik açıdan daha alt kademede olan polis memuru ve şoförün, kendisine yönelik mutlak itaatini ve aidiyetini kaybetmekten korkmaktadır. Yolculuk taşraya ait gündelik konuşmalar, Ceylan'ın ifadesi ile mavralar üzerinden devam etmektedir. Taşranın tekinsiz olduğuna, sıradan ve tekdüze bir yaşama imkân verdiğine yönelik şekillenen anlatı, sırasıyla dört farklı çeşmenin etrafında cesedin bulunamayışı ile parçalanmış iktidara neden olmuştur. Çünkü bu iktidar mücadelesinde pasif bir konumda yer aldığı düşünülen katil Kenan, başlangıçtan beri asıl iktidarın sahibidir ve yolculuğu kullandığı dil üzerinden şekillendirmektedir. Cesedin bulunamayışı savcının kişisel ihtiyaçlarından dolayı içerik değiştirmiş ve açıklığını gidermek üzere yakın köyün muhtarının aranması farklı bir motivasyonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Muhtarın evine giden ekip, yemeğini yedikten sonra yine katil zanlısı Kenan'ın pişmanlığından ve iç hesaplaşmasından kaynaklanan itirafı ile cesedin asıl gömüldüğü yere doğru yola çıkmıştır. Ceset beşinci çeşmenin bulunduğu arazide bulunmuş, komiser Naci görevini yerine getirmiş ve başka bir soruşturmaya kadar iktidarı teslim etmiştir. Ceset, savcı tarafından ezberlenmiş ifadelerle tutanak tutularak, otopsi yapılmak üzere hastaneye taşınmıştır. Gecenin ilk anından beri iktidar ve erkeklik mücadelesinde kendini göstermeyen doktor, son iktidar sahibi olarak ortaya çıkmaktadır. Doktor Cemal otopsiyi yaparken maktul Yaşar'ın ciğerlerinde kum görse de öldükten sonra gömüldüğüne yönelik bir tutanak hazırlayarak, söylem üzerinden suçun niteliğini belirlemiştir. Film, çok katmanlı anlam yapısı dolayısıyla, birden fazla okumaların yapılmasına imkân tanımaktadır. Filmin ilk sahnesinden itibaren, merak, bilinmezlik, hiçlik ve endişe duyguları dolayısıyla zengin bir içeriğe sahiptir. İlk sahnede, dışardan kamera ile oto lastikçi içerisinde nelerin olup bittiğini, seslerin duyulmasını engelleyerek, seyirciye dışardan bir seyirci olma özelliği kazandırmıştır. Bu, merak duygusunu canlı tutarken aynı zamanda belirsizliğe sebebiyet vermiş ve seyirciyi ilk dakikadan sorgulamaya yönlendirmiştir. İlk sahnenin akabinde verilen gecenin karanlık yüzü, gizem dolu yolculuğun başlangıcı olarak (cinayet) resmedilmiştir. Bir anlamda sırlarla dolu olan bu hikâyeye başlangıcı, cinayetin de tıpkı bu gizlere benzer şekilde işlendiğinin ipuçlarını verir şeklindedir. Hikâyeye ilerlemeye başladığında o karanlık gecenin, gerçekten de karanlık ve bir o kadar belirsiz bir cinayete sonuçlandığını ancak cesetle ilgili hala muammanın ve gizlerin sürdüğü anlaşılmaktadır. Anlaşılan gerçek, Kenan'ın Yaşar'ı öldürdüğü ve cesedi ortadan kaldırdığıdır. Kayıp bir cesedin varlığı, merak ve insana dair sırların belirleyiciliği gerçeğini iyice doruk noktasına ulaştırmıştır. Hikâyeye, cesedi bulma

motivasyonu ile şekillenmeye başlamıştır. Bu aşamada bilinen en önemli ipucu, Kenan'ın ifadesi doğrultusunda cesedin bir çeşme ve tek ağaç civarında olduğudur. Bu bağlamda çeşme ve ağaç, filmin ilk sahnesinden itibaren aşılana çalışılan iki önemli gerçeğin, çok net göstergeleridir. Yaşam ve ölüm.

Artık aranan şey, çeşme ve karşısında bulunan ağaçtır. Aslında aranan, sürekli insanoğlu ile birlikte olan yaşam ve ölümdür. İfadeye göre ağaç tektir. Tıpkı insanın ölürken yalnızlığı gibi. Ancak arama ekibinin uğradığı ağaç ve çeşmenin olduğu ilk bölge, aranan yer değildir. Ve birden fazla çeşme ve ağacın araştırılmasını gerektirirken, arama ekibinde olan herkesin kendi içinde de hesaplaştığı anlara imkân vermiştir. Ancak özellikle dikkat edilen nokta, filmin başından sonuna kadar sürekli başrolün, başkahramanın değişmesi ya da aslında bir başkahramanın olmamasıdır. Her bir duygu, her bir sahne ve olay yeni bir başkahraman yaratarak, farklı bir anlayış geliştirmemizi sağlamaktadır. Bunu sağlayan ise kullanılan dil ve söylemlerdir. Hikâyenin gelişme bölümüne imkân veren Kenan'ın cesedin yerini söylememesi, karakterler arasında ve genel olarak hikâyenin bütününde bir çatışma alanı yaratmaktadır. Bu arayışın başlangıcından sonuna kadar, otopsi raporunun yazılışına dek, söylem, sözcükler dil üzerinden anlam kazanırlar. Hatta dil o kadar etkilidir ki gerçekte yaşanmamış olaylardan bile önce seyirciye aktararak gerçeklerin habercisi olmuştur. Özellikle cesedin bulunduğu andan itibaren savcı tarafından yazdırılan ölüm raporunda, olayın nasıl işlendiğine yönelik anlatılar önce dil ile açığa çıkarılıp sonra kâğıda aktarılmıştır. Otopsi sahnesi de buna benzer bir şekilde bütün bulguların dil içinde hayat bulduğu bir sahneye şahitlik eder. Hatta Doktor, Yaşar'ın soluk borusunda toprak bulmasına ve Yaşar'ın diri diri gömüldüğünü anlamasına rağmen tutanağı, kullandığı dil ile farklı bir gerçeklik dünyasına taşıyarak öldükten sonra gömüldüğünü ifade etmiştir. Dil ve söylem ile gerçeklik farklı bir boyut kazanmıştır. Cesedin aranması motivasyonu ile başlayan yolculuk, kurumsal güçlerin çatışmasına, erkeklik performanslarına ve açık-örtük iktidar mücadelesine imkân tanımaktadır. Sonsuz tekrarın döngüsü şeklinde tasvir edilen taşrada, eril söylemlerin ve yapıların onarılmaya çalışıldığı, iktidarın devir teslimiyle parçalanmış olduğuna yönelik anlamın açığa çıkarıldığı bir düzene dönüşmüştür. Erkek egemen söylemin hâkim olduğu bu anlatı erkeğin merkezde kadının ise taşrada olduğu bir kabule ulaştırmaktadır. Neticede özellikle erkek-kadın arasındaki eşitsizliğin, bürokratik işleyişin, taşra kültürünün hâkim olduğu eser, eleştirel söylem analizine tabi tutularak yapıyı belirleyen güç açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

N. Bilge Ceylan'ın "Bir Zamanlar Anadolu'da" filmi, ideoloji, kimlik tanımı, değerler, sosyal yapı gibi çeşitli toplumsal olguların dilsel kurgu yolu ile hem toplumsal düzene hem de bireylere hangi ölçülerde yansıdığını göstermek adına eleştirel söylem analizine tabi tutulmuştur. Dolayısıyla çalışmada, metinlerin, onlara neden olan iletişim sürecinin ayrıca hem yazılı hem sözel hem de tüm anlam üretme biçimlerini içeren semiyosisi temel alan eleştirel söylem analizi, yöntem olarak kullanılmıştır. Çünkü söylem alanı bir belirsizlik alanıdır ve bu belirsizlikte var oluş tarzı dil ve insan olarak ortaya çıkmaktadır (Sözen, 1999: 81). Bu bakış açısına göre söylem analizi metin, eleştirel ve sosyal analiz olarak ortaya çıkabilir. Bu bağlamda söylem analizi, söylem hakkında ve söylemi veri olarak kabul eden bir yapı hakkında düşünmeyi gerektiren bir yöntemdir. Ayrıca söylem, diyalog, anlatım, ideoloji, güç, gücün değişimi gibi eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin bir süreçtir (Sözen, 1999: 81). Bu nedenle dilin kullanım biçiminden, dilin işlevlerine kadar inceleme alanına sahip olan söylem analizi, filmi oluşturan dil aracılığıyla kadın erkek eşitsizliğini, erkeklik krizlerini, tahakkümün varlığını, bürokratik yapıyı ve genel anlamda toplumsal sistemin nasıl yeniden ürettiğini ortaya çıkarmaya katkı sağlamaktadır. Bürokratik ilişkilerden erkeklik hallerine, ast-üst ilişkilerinden taşra kültürüne çeşitli öğeleri ele alan çalışma, toplumsal yapıya ait güç ilişkilerinin, iktidar ve tahakküme dayalı eşitsizliklerin nasıl yeniden üretildiğini, dil üzerinden söylemlere nasıl yansıdığını eleştirel söylem analizi yöntemiyle açığa çıkarmayı amaçlamıştır. Çünkü eleştirel söylem analizi, söylemin daha büyük bir bütünün, bir parçası olarak anlaşılabilceğini kabul eder (Özer, 2007: 43). Bunun yanı sıra eleştirel söylem analizinde dil, görsel imaj, beden dili gibi anlamlar maddi sosyal süreçlerin bir parçası olarak ele alınmaktadır (Şah, 2020: 212). Bu özelliğinden dolayı eleştirel olan söylem analizi, iktidar, güç ilişkilerinden ideolojilere söylemin nasıl şekillendiğini göstermeye muktedirdir (Taylan, 2011: 67). Bu doğrultuda Anadolu'nun

taşrasında geçen cesedi arama faaliyetinde yapıyı oluşturan güçtür ve söylemler, etkileşimin bütünü olarak ortaya çıkmaktadır. Metinler takımı olarak kabul edilen söylem içerisinde metin yazılı, söylem de sözel olmak zorunda değildir. Bu dinamik süreçte yorumlamak ve özel sosyal etkileşimi ortaya çıkarmak önemli bir meseledir. Konuşma şeklinde ortaya çıkan dil ve metin detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Netice de söz konusu analizde kimin ne söylediğinden ziyade, söylenen cümlenin gerçek değeri belirlenmeli ve anlatılmak istenen ortaya çıkarılmalıdır. Özellikle ceset arayışı şeklinde tasarlanan ve bir zamanlar mefhumu ile belirsiz bir vakit döngüsüne neden olan filmde, düşünce, konuşma ve davranışlar önemli bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bundan dolayı yalnızca metne değil, sembol, norm, gelenek, çeşitli hiyerarşik güç ilişkilerine odaklanan analiz, görünenin ötesinde yani metnin ötesindeki anlamı çıkarmaya yaramaktadır.

Bu analizde kullanılan dilin yapısından, metin ve dilin ortaya çıktığı toplumsal yapıya kadar sistemin özellikleri ile ilgili fikir sahibi olunmalıdır. Bu çalışma çerçevesinde, ceset arayışı ile başlayan anlatıda, Anadolu'ya ait bir taşranın, yerele ait karakterlerin ve söz konusu toplumsal yapıya ait değerlerin anlaşılması adına önemli bir gayret gösterilmiştir. Ancak çalışma, söylem analizinin eleştirel olanı ile ele alınmıştır. Çünkü eleştirel söylem analizi, toplumsal sorunlara yönelme, iktidar ilişkilerinde söylemsel meseleyi ortaya çıkarma, söylem ve güç ilişkilerini araştırma konusunda önemli bir çözümleme yöntemidir (Van Dijk, 2001: 352). “Bir Zamanlar Anadolu'da”, savcı, komiser, polis memuru, katil, muhtar gibi karakterler ve bu karakterlerin kullandığı dil üzerinden toplumsal ve kültürel yapıları, bu yapıya ait süreçleri sistematik olarak ele almanın bir yoludur. Çalışmada söylem analizinin eleştirel olanını yöntem olarak kullanmanın en ayırt edici sebebi, söylemin kitleler üzerindeki etkilerini de ortaya çıkarmayı amaçlamasıdır. Çünkü filmde de görüldüğü üzere, sosyal yapıya ait güç ve tahakküm ilişkisine eğilmek, toplumsal bir problemin somutlaşmasına neden olmaktadır. Özellikle savcı ve komiser arasında yaşanan erkeklik performansı ve iktidar mücadelesi, sosyal davranışın bir formu olmaktadır. Bu bağlamda farklı söylem ve tarzların belirli bir söylem düzeninde baskın olduğu düşünülürse, bunun dışında kalanların marjinal veya alternatif olduğu kabul edilir (Şah, 2020: 214). Bu kabul aynı zamanda hegemonyanın rolünü de ortaya çıkarmaktadır. Çünkü söz konusu kavram belirli bir düzen içerisinde belirli bir yapının egemen olmasına neden olmaktadır. Tıpkı taşrada geçen anlatıda olduğu gibi, çeşitli hegemonik erkeklik ve egemen güç ilişkilerinin rızaya bağlı bir şekilde işlerlik kazanması, açık bir söylem düzenine imkân vermektedir. Karakterler arasında geçen tekdüze, sıradan konuşmalar ayrıca derinlikli sistematik yapının bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü söylemler, ideolojileri yeniden üretmede ve günlük ifadelerde vazgeçilmez bir rol oynar (Sözen, 1999: 144).

3. BÜROKRASI, ERKEKLİK KRİZİ VE İKTİDAR İLİŞKİSİ

Erkeklik kavramı, eril dilin farkına varmak suretiyle belirli bir denetim mekanizması içinde yapılandırmayı gerektiren bir sürece işaret etmektedir. Hatta eril olmak, bir kültürden diğerine ve aynı kültür içerisinde kimi zaman çeşitli anlamlara kavuşsa da genel anlamda emek ve iktidar ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır. Bu aslında bir inşa sürecidir. Erkek olmak adına var olan bir kategorilendirme ve yapılandırma sürecidir. Bu bağlamda Connell, eril olmanın ne anlama geldiğine dair net bir tanım olduğu fikrine meydan okumaktadır. Bunun paralelinde çoklu erkeklikleri ve aralarındaki karmaşık ilişkileri tanıyan teorik bir model kurmuştur. Onun “hegemonik erkeklik” anlayışı, (çoğunlukla beyaz olan) erkeklerin egemenliğini ve kadınların boyun eğmesini destekleyen kültürel olarak otoriter erkeklik biçimine atıfta bulunur (Connell, 1990: 510). Hegemonik erkeklik güçlü bir kültürel konuma sahip olsa da Connell bu gücün akışkanlığını tanımanın önemli olduğunu savunur. Dolayısıyla, hegemonik erkeklik, içinde faaliyet gösterdiği kültüre bağlı olarak zaman içinde farklı somutlaşmalara maruz kalmaktadır. Hegemonik erkeklik, erkeğin baskın biçimi olmasına rağmen, Connell, çok az erkeğin, ikincil ve suç ortağı erkeklikler de dahil olmak üzere birden çok erkekliği gerekli kılan standartlarını gerçekten karşıladığını savunur (Connell, 2002: 247). O halde evrensel bağlamda erkek olmanın tanımı çeşitli güçlükler içerse de eril bir inşa sürecinin çeşitli performanslara dayandığını söylemek mümkündür. Aslında erkeklik, erkeklerin kurduğu hiyerarşik düzen içerisinde bu düzenin devam etmesi için uğraş verdikleri bir alana karşılık gelmektedir. Bu uğraş kabiliyeti ve inşa

süreci sadece erkeklerin kadınlar üzerinde değil diğer erkekler üzerinde iktidar kurma gayret ve hevesleri ile açıklanmaktadır. O yüzden Connell'in hegemonik erkeklik ve diğer erkeklikler arasında kurduğu ilişki ile meydan okuması önemlidir. Çünkü genel anlamda Connell'in hegemonik erkeklik kavramı hem erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetini hem de bazı erkeklerin diğer (çoğunlukla azınlık grupları) erkekler üzerindeki gücünü içeren, erkekler arasında cinsiyet eşitsizliğini sürdüren bu tutum ve uygulamaları belirlemek için analitik bir araç olarak hizmet etmektedir. Bu bağlamda toplumu cinsiyet eşitsizliği yollarında dahil etme, dışlama ve organize etme işlevi gören, iktidardaki erkekler tarafından oluşturulan bir değerler dizisi şeklinde tasvir edilmektedir. Hegemonya mefhumunun kökleri Gramsci'nin yazımına dayanır ve esasen kuvvetle desteklenmiş olsa bile düzenli güçten ziyade göreceli fikir birliği yoluyla elde edilen bir egemenlik konumudur (Jewkes, 2015: 98). Bunun yanında Gramsci hegemonyayı, devletin sosyal tabanı olarak işçilerin hizmet etmesini sağlamak adına zorunlu ittifaklar sistemi olarak kurgulamaktadır (Gramsci, 1978: 443). Neticede zor kullanmak yerine belirli ideallerin dayatılması dolayısıyla benimsetilmesi, rızanın üretilmesine neden olmaktadır. Rızanın imal edilmesi ile hegemonyanın kaynağı oluşturulur. Söz konusu hegemonya kavramının cinsiyet ve cinsiyet ilişkilerine taşınması Connell ile mümkün olmuş, erkeklerin kendilerini tanımladıkları, rekabet ettikleri sistem olarak karşılık bulmuştur (Connell, 2002: 246).

Ceylan'ın Anadolu'sunda eril yapının, erkek egemen söylemin ve kadınların durumunun erkeklik krizi ve iktidar mücadelesine imkân verdiği anlaşılmaktadır. En başta, sonsuz tekrarın döngüsü ile anlam bulan taşrada, cinayet soruşturmasının başladığı ilk andan itibaren erkeğin merkezde, kadının ise henüz bir yer bulamadığı bulsa da çevrede konumlandığı bir yapı söz konusudur. Aslında erkek merkezli bu anlatım biçiminde, kadın bir ölçüde eril dünyanın taşrası olarak mevcudiyete kavuşmaktadır. Filmin başladığı ilk sahneden son sahneye kadar, tüm sekansların eril bir görüntü ve söylem üzerinden inşa edildiği fark edilmektedir. Neredeyse tüm karakterler erkektir, kadın, konuşmaz, görünmez veya bir nesne olarak belli belirsiz varlığını hissettirir. Tekinsiz bu taşranın asli unsurları erkeklerdir ve bu erkekler arasında son ana kadar iktidar mücadelesi çeşitli fonksiyonları üzerinden üretilmektedir. Özellikle söz konusu toplumun her katmanına işleyen bu iktidar mücadelesi, çeşitli söylemler, güç, emek ve kateksis ilişkileri üzerinden son ana kadar devam etmektedir. Katil olduğu anlaşılan Kenan, erkek kardeşi ile birlikte arkadaşını öldürmüş ve gömmüştür. Üç erkek arasında başlayan mücadele genel anlamda bir erkeğin egemen olduğu bir süreçle sonlanmaktadır. Kenan, tam olarak erkeklik performansına sahip olmayan kardeşi ile bunu başarmıştır. (Çünkü kardeşinin akli dengesi yerinde değildir) Bu durum Connell'in erkeklik türleri ile önemli bir kimliğe kavuşmaktadır. Kenan, hegemonik erkeklik ile kardeşi ise suç ortağı erkeklik çerçevesinde ele alınmalıdır. Ancak burada suç ortaklığı sadece cinayet eylemine yardım etmekle anlam bulmamaktadır. Aynı zamanda erkeklik inşasında çoğu erkeklerin iktidar ile karmaşık, bağımlı ve kararsız ilişkileri vardır. Bu durum özellikle bir eylemi yerine getirirken (cinayet) yardımcı olmaktan ziyade, erkeklik inşasında hegemonik olanın dışında kalmanın da bir açıklamasıdır. Bu bağlamda Connell, erkeklerin iktidarla ve erkekliğin hegemonik yapılarıyla nasıl ilişki kurduklarını tartışmak için suç ortaklığı kavramını kullanır (Connell, 1998: 131).

Özellikle kendisini ötekiler üzerinden (kadınlar ve diğer erkekler) kurgulayan hegemonik erkeklik, güçlü, başarılı ve rekabet içinde olmak vasıflarına sahiptir. Koruyucu şekilde tasvir edilen bu erkeklik, şiddet kullanması ile de ön plana çıkmaktadır (Pringle, 1995: 6-8). Filmin başında cinayete sonuçlanan bu mücadele, ölü bedeni bulmak için yola çıkan diğer erkekliklerin mücadelesine dönüşecek ve bu iktidar mücadelesinde erkeklik krizleri gün yüzüne çıkacaktır. Hatta yolculuğa başlayan bu grubun içinde buldukları araçların sıralanışı bile bu mücadelenin göstergesel olarak ilk andan itibaren varlığına işaret etmektedir. Araçların ceset aramak için çıkmış oldukları yolculukta, savcı, komiser, adliye memurları ve en arkada askerler şeklinde bir dizilişe sahip oldukları anlaşılmaktadır. Araçların yoldaki seyri, erkeklik dünyasında konumların sabitlemesi adına önemli bir gayret olarak açıklanmalıdır. Ancak erkeklik sürecinin, koşulları belirsiz, akışkan, değişken ve sınırları pek de açık olmayan bir dünya olarak kabul edildiği bir durumda (Sancar, 2008: 19), araçların sıralanışı erkeklik kimlikleri adına geçici bir duruma işaret eder. Yani erkeklik, hegemonik olan ve diğerleri arasında iktidar mücadelesiyle sürekli bir inşayı gerekli kılmaktadır. Savcı, araçların en önünden giderek konumunu sabitlemiş gibi göstermektedir. Ancak bu durum, belirli hegemonik erkeklik performanslarının devamlılığını arz eden yapıda pek mümkün değildir. Anadolu'da geçen iktidar mücadelesi, erkeklik kimliği üzerinden şekil alırken, erkeksi dünya ve erkek egemen mekanlar önemli ipuçları sunmaktadır. Çünkü Ceylan'ın Anadolu'su, tam anlamıyla geleneksel erkek egemenliğinin

mekânı olarak muhtevaya ulaşmaktadır. Bu mekânda, kadınların ataerkil bir sınırsızlığa hapsedildiği, erkeklerin yarattığı erkeksi dünyaya bağımlı kılındığı bir agorafobi mümkün olmaktadır (Yetimova, 2018: 77). Aynı zamanda söz konusu mekân, yine iktidarları sürdürmek adına çeşitli atılım ve var oluşları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda konvoyun en önünde giden savcı sürekli aracını durdurarak ihtiyaç molası vermesi gerektiğini beyan etmektedir. Tam da bu noktada savcı ile iktidar mücadelesi içinde olan komiserin, erkeklik performansı üzerinden iktidarı teslim alma çabası açığa çıkmaktadır. Ona göre savcı prostattır ve doktor tarafından muayene edilmesi gerekmektedir. Özellikle iktidar ilişkileri bağlamında, hegemonik erkeklik dışında kalanlar eril tahakkümden faydalanan erkekliklerin ardında kalmaktadır. Bu durumda dışarda kalmamak adına, sağlıklı olma, cinsel güç veya yüksek cinsel performans istemi önemli kriterler olarak ortaya çıkmaktadır. Komiser Naci, erkeklik performansını ve savcı ile giriştiği iktidar mücadelesini prostat meselesi üzerinden, işin ehlinde destek alarak (doktor), sürdürmeye çalışır. *Ben o işin nasıl yapıldığını biliyorum. Bizde bir şey yok ama sen savcuyu bir kontrol et*, ifadesi ile iktidar mücadelesinin hiyerarşik yapısını değiştirmekte kararlıdır. Savcı, belki de gerçekten prostat olduğunun fark edilmemesi adına konvoydaki araç düzeninin değişmesini ister ve en öne komiserin içinde bulunduğu araç geçer. Bu noktada sembolik düzeyde iktidarı ele geçiren artık komiser Naci'dir. Naci, bu erkeklik performansı bağlamında iktidarı teslim alması cep telefonunun çalması ile kesintiye uğrar. Çünkü telefondaki kişi karısıdır ve araç içerisinde diğer erkeklerin duyacağı bir ses tonu ile Naci'den hesap sormaktadır. Yüzü, görüntüsü olmayan, sadece belli belirsiz ses tonu ile varlığını hissettiren kadın, iktidar mücadelesine kısa süreliğine yön vermektedir. Bir anlamda kadın, anlatıyı bölen, bedensiz aynı zamanda öteki olarak bir kimlik sorunsalına neden olmaktadır. Kadın bu iktidar mücadelesinin ilk davetsiz misafiridir. İkinci davetsiz misafir yine bir kadın olarak ortaya çıkmaktadır. Konvoyun cesedi aramak için durduğu bir esnada, savcının Doktor Cemal'e, komiserin güvenilir bir insan olmadığı ile ilgili fikirlerini beyan etmesi, iktidar mücadelesinde önemli bir silah olarak anlaşılmaktadır. Çünkü savcı da araç düzeninden ve prostat meselesinin anlaşıldığına dair endişesinden dolayı iktidarı teslim alma gayretindedir. Bu amaç içerisinde farklı bir zaman ve mekânın mümkün olduğu konuşma ile davetsiz misafirin ortaya çıktığı görülmektedir.

“Nusret: Sende çocuk yoktu değil mi doktor?”

Cemal: Yok... Ben evli bile değilim savcı bey.

Nusret: Onu biliyorum da...

Cemal: Yani daha doğrusu evlenmiştim de iki yıl falan oluyor herhalde boşanalı.

Nusret: O zaman iyi olmuş.

Cemal: Nasıl?

Nusret: İyi olmuş diyorum o zaman, yani çocuğun falan olmaması. Çocuk varsa boşanmak kolay değil çünkü.

Cemal: Öyle... İstemedim çocuk.

Nusret: Esasında en doğrusunu yapıyorsun doktor. Yani öyle bir zamanda yaşıyoruz ki...

Al işte, bu ne ki? Daha neler neler? Bazen öyle ölümlerle karşılaşıyorum ki bu meslekte, nedenini anlamak için savcı değil de müneccim olmak lazım olmuş diyorum. Neresinden bakarsan bak hiçbir akla hiçbir mantığa sığdıramıyorsun. Bir kadın vardı mesela, bir arkadaşın eşi. Bu kadın bir gün “ben 4-5 ay sonra şu tarihte öleceğim” diyor. Ve hakikaten tam o tarih geldiğinde küt diye ölüyor kadın.

Cemal: Nasıl yani?

Nusret: Basbayağı, dediğim gibi. “4-5 ay sonra doğum yapıp öleceğim” diyor ve doğumu yaptıktan birkaç gün sonra hiçbir neden yokken küt diye gidiyor kadın.

Cemal: Hamileydi yani kadın öyle mi?

Nusret: Evet. Üstelik akıllı, okumuş etmiş, öyle batıl itikatları olmayan bir kadın. Müthiş de güzel bir kadın he!”

Bu konuşmada bahsi geçen kadının aslında savcının eşi olduğu ve ölüm sebebinin intihar olduğu anlaşılmaktadır. Savcının eşi, onu aldattığı için intihar etmiştir. Ve zaman ve mekân algısının değişimine neden olan kadın, yine bedensiz, sessiz, kimliksiz bir şekilde erkeklik mücadelesinde önemli bir konuma sahip olmaktadır. Eşinin intihar etmesi aynı zamanda iktidar odağından kaçış olarak okunabilir. Savcının ifadesi ile okumuş, akıllı, batıl itikatları olmayan bu kişi tam anlamıyla modern rasyonel insan olarak, iktidar temsili savcıdan kaçışı, bu yolla, intiharla başarabilmiştir. Çünkü savcı iktidar öznesi olarak etrafında bulunan birçok kişide olduğu gibi karısının üzerinde de etkilidir. Savcı ve doktor üzerinden

sürdürülen üstü kapalı anlatım, cesedin yerinin bir kez daha bulunamaması gerçeği ile kesintiye uğrar. Komiser, zanlının ifadesi ile cesedin gömüldüğü yeri bulduğunu iddia etse de gösterilen yerde ceset bulunamamıştır. Bu durum savcı-komiser gerilimi adına tetikleyici bir unsur özelliği taşımaktadır. Komiser, cesedin gömüldüğü yeri bulduğunu söylerken işi başarmış, görevini yerine getirmiş, sorumlu ve başarılı bir kimliğin gururunu yaşarken, sonucun hüsrana uğraması söz konusu gerilimde savcının elini güçlendirmiştir. Artık savcı, konvoydaki sıralamanın değişmesinden doğan iktidarı teslim etme zorunluluğu için önemli bir çıkış yolu bulmuş, komiserin başarısızlığını söylem üzerinden vurgulamıştır. Savcı, işin uzaması, cesedin yerinin bulunamaması sonucu ile iktidarın vermiş olduğu kabiliyet alanı ile mola verilmesi gerektiğine karar vermiş, yakın köyde bulunan bir muhtarın evine gidilmesini emretmiştir. Saatler önce ceset arayışı ile başlayan yolculuk, iktidar odağının şahsi ihtiyaçları ile içerik değiştirmiş, muhtarın köyü ve evinin aranması amacı ile allak bullak olmuştur. Yemek için muhtarın evine gelen ekibin sofrada düzeni da yine iktidar, bürokrasi, ast-üst ilişkisi ile belirlenmiştir. Savcı, komiser, polis memuru ve ev sahibi muhtarın oluşturduğu sofranın yanında, adliye görevlileri, şoför, katil ve kardeşinin bulunduğu başka bir sofrada oluşturulmuştur. Muhtarın evinde oluşturulan sofrada iktidar mücadelesi ve savcı-komiser gerilimi başka bir boyuta taşınmıştır. Muhtar mekânın sahibi olmak vasfıyla sohbeteye yön veren kişi olarak anlaşılabilir da savcının sofrada bulunan kişileri dikkate almaması, onları dinliyor gibi yapması önemli bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda sofrada bulunan kuzu etinin savcının önünde olması da yine erkeklik ve iktidar ilişkisi ile açıklanmaktadır. Çünkü et, birçok toplum içerisinde erkeklikle ilişkilendirilen bir nesnedir. Hatta Rogers'in yapmış olduğu et ve erkeklik krizi araştırmasında, edebiyattan gündelik konuşmaya, sanattan reklama kadar, hegemonik erkekliğin kırmızı et tüketimiyle eklenmesinin çok yaygın olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Yine aynı çalışmada, televizyonun izleyicilerine eti, özellikle de sığır etini erkeklikle ilişkilendiren bir dizi reklam sunmasının şaşırtıcı olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır (Rogers, 2009: 281). Genel anlamda beslenmenin, cinsiyetlendirilmiş bir pratik olduğu kabulü ile et yemenin erkeklik kimliği ile yerleşik bir ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla yalnızca etin cinsiyetlendirilmiş sembolizminin hegemonik erkekliği yeniden canlandırmak için kullanıldığı bir yapı mevcuttur. Bu anlayış ile beraber et tüketmek, hayvanlar da dâhil olmak üzere, doğa üzerinde iktidar sahibi olarak inşa edilen erkeğin doğal bir hakkı gibi görülür ve bu yönüyle et yemek "erkeksi" bir davranış olarak kurgulanır. Tersine, bitkisel temelli beslenme ise kadınsılığa gönderme yapar (Çarpar, 2020: 252). Bu doğrultuda savcının önünde bulunan et, erkeksi davranışın sergilendiği, erkekliğin diğerleri tarafından onaylandığı bir gerçekliğe vurgu yapmaktadır. İlk andan itibaren erkekler arasında devam eden iktidar mücadelesi ve hegemonik erkeklik vurguları yine bir davetsiz misafir tarafından sekteye uğramaktadır. Bu davetsiz misafir konuşmayan ancak bu kez sadece görüntüsü ile beliren başka bir kadındır. İlk kez bedensel açıdan temsil edilen bir kadın anlatı içerisine dahil olur. Muhtarın kızı olduğu anlaşılan ve anlatıyı beklenmedik bir anda bölen kişi, yine muhtarın tabiri ile tekne kalıntısı olarak tanıtılmakta, kadının yeri ile ilgili taşranın zihniyeti açığa çıkmaktadır. Muhtarın kızı Cemile, masumiyetin ve güzelliğin sembolü olarak işlev görmektedir. Bu fonksiyon ile diğer erkeklerin gerçekle yüzleşmesini sağlayarak, iç hesaplaşmaların, itirafların ve pişmanlıkların ortaya çıkmasını sağlar. Yüz anlamına gelen Cemile, iktidar ve erkeklik mücadelesinde karakterlerin gerilimini başka bir boyuta taşımaktadır. Karanlıkta elinde tepsi ile içeri giren bu aydınlık yüz, bireysel sorgulamaların başlangıç noktası olmaktadır. Çünkü Cemile'nin tepsiyle sunduğu ikram, katil Kenan'ın vicdan sorgulamasını yapmasına vesile olarak, cesedin yerini itiraf etmesine neden olur. Netice de gerçeklerle yüzleşmenin nedeni vicdan olurken, bunun aracı da masumiyeti ile Cemile'dir. Artık parçalanmış iktidar, çeşitli devir teslimlerle mücadelesini sürdürürken, komiser Naci katil Kenan'ın itirafı ile cesedin gömüldüğü yeri öğrendiğini beyan etmiştir. Aynı zamanda Kenan'ın maktulün eşi ile birlikte olduğunu ve maktulün çocuğu olarak bilinen kişinin kendi oğlu olduğu itirafı ile suç ve masumiyet duygusu iç içe geçmiştir.

Bu aşamada kimsenin masum olmadığı yerde suçlu kimdir? sorusu önemli bir hesaplaşmanın tetikleyicisi olmaktadır. Bu durum, uzun zamandır Naci'nin iktidar mücadelesine darbe vuran başarısızlık güdüsü ve gerçeğinin son bulmasına neden olmuştur. Naci, kendisinden beklenen performansı geç de olsa yerine getirmiş, emin bir şekilde savcıya bunu aktarmıştır. Savcının kişisel ihtiyaçları ile evrilen yolculuk yine cesedi bulmak adına asıl motivasyonuna ulaşmış ve yolculuk başlamıştır. Bu kez katilin gösterdiği yer cesedin gömüldüğü yerdir. Artık bu aşamadan sonra bürokratik işlemler, kişisel olmayan, genel kurallara göre işleyen, kamu yönetimi kimliğine bürünerek, savcının ezber ifadelerle tutanak tutmasına neden olur. Bu durum, komiser Naci'nin "işimiz biz yaptık ama savcı

bülbül gibi şakıyor” serzenişine neden olurken savcının üst konumlanışı “*bu dünyada halay başı olacaksın*” söylemini meydana getirmektedir. Sonuçta savcı ile komiser arasındaki hiyerarşik fark, tutanak eyleminde olduğu gibi kişilerin toplumsal yapıda belirli noktaya konumlanmasına neden olmaktadır. Komiser, hiyerarşiden kaynaklanan bu hegemonyanın farkındadır. Çünkü hegemonya rızanın imal edilmesi şeklinde tasarlanmıştır ve iktidar, kültürel idealler aracılığıyla kurgulanmaktadır (Marshall, 1988: 300). Aynı zamanda komiser ve savcı arasındaki hiyerarşik yapıdan kaynaklanan hegemonyanın dışında içsel hegemonya karmaşasının da mümkün olduğunu söylemek gerekir. Çünkü erkeklerin kadınlar üzerindeki hegemonyası dışsal, diğer erkekler üzerindeki hakimiyeti ise içsel hegemonya ile açıklanmaktadır. Sonuç olarak erkekler arasında bir hiyerarşi ve mücadelenin mümkün olduğu alanda, kültürel olarak yüceltilen bir erkeklik biçimi olarak hegemonik erkeklik söz konusu olur (Connell, 2002: 90). Bu bağlamda özellikle savcı ve komiser arasında geçen iktidar mücadelesi dikkate alındığında hegemonyanın hiçbir zaman tam kontrol ve güç anlamına gelmediği, sürekli güçler dengesine işaret ettiği ve devam eden güç mücadelesi olduğu gerçeği dikkat çekmektedir. Neticede cinayetin gerçekleştiği ilk andan itibaren Ceylan’ın Anadolu’su, toplum içindeki iktidar ilişkilerinin alegorisi haline almaktadır. Aynı zamanda suçlu olanı aramak için uğraş verilen bu mekân ve zaman diliminde iktidar, suçu tespit etmenin dışında, çeşitli karakterler üzerinden heryerdelik özelliğine kavuşmaktadır. Çünkü Foucault’a göre iktidar, tam olarak bilinmeyen hem gizli hem açık olan, anlaşılması güç bir şeydir. Aynı zamanda iktidar, kendisini oluşturan bireyler vasıtasıyla yayılan, yerinin belirlenemez olmasından dolayı dolaşımda olan bir kavram olarak düşünülmelidir (Foucault, 2002: 44). Netice de Foucault vari bir iktidar, mülkiyet, mala el koyma gibi kavramların ve niteliklerin dışında her yerdedir, bu nedenle etki alanı geniş ve derindir (Foucault, 2003). İktidarın sadece kaba bir tahakküm olmadığı bunun yerine güç ilişkileri şeklinde tanımlanarak her daim tersine dönebilen bir çatışma şeklinde kabul edilmesi gerekir (Foucault, 2003: 177). Sonuç olarak, iktidar ilişkileri, toplumsal ağda derinlemesine kök salmıştır. Bu sebepten iktidar, toplumun üstünde olan ve radikal olarak ortadan kalkacağını hayal edebileceğimiz bir ek yapı oluşturmaz. İktidar çok yönlü bir yapı olarak; öncelikle başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmaya olanak tanıyan farklılaştırma sistemidir (Foucault, 2005: 135). Foucault’un iktidar teorisi, insan haklarıyla ilgili geleneksel anlayışlara aynı anda meydan okur ve böylece ilerici sosyal dönüşüm için birçok argümanın temelini tehdit eder. Ona göre haklar, devredilemez, egemen yetkilerle donatılmış belirli bir insan doğasından kaynaklanmaz, aksine, değerler ve sosyal yükümlülükler hakkında somut sosyal ve tarihsel koşullarda ortaya çıkan ve belirli çıkarları olan bireyler tarafından inşa edilen yerleşik bir ahlaki söylemi temsil eder (Bignall, 2008: 130-141). Bu bağlamda özellikle savcı ve komiser arasında var olan iktidar mücadelesi, farklı bir iktidarı ele geçirme kabiliyetinin gözden kaçmamasına neden olmalıdır. Çünkü katil Kenan’ın ceset arayışının ilk anından itibaren, içinde savcı, komiser, polis memuru gibi söz konusu ekibi yönlendirdiği ve esasen iktidarı elinde bulundurduğu hatırlanmalıdır. Katil zanlısının ifadesine göre karşılıklı bir ağaç ve çeşmenin bulunduğu bir araziye gömülen cesedin yeri ancak beşinci çeşmenin bulunduğu noktada doğrulanmıştır. Hatta bu beşinci çeşmeye dolayısıyla cesedin gömüldüğü doğru yere ulaşma başarısı, yine katil zanlısının vicdan muhasebesinden ve pişmanlığının sonucunda verdiği karardan dolayıdır. Belirleyici olan katil zanlısının cesedin bulunmasına şahsen karar vermesidir. Yani komiser Naci’nin cesedi bulmak adına erkeklik performansına ve iktidar mücadelesine darbe vuran, katil zanlısının yanlış yönlendirmesidir. Bu hükmetme ve iktidar kabiliyeti, gece boyunca süren iktidar devir tesliminin asıl itici gücüdür. Bu nedenle iktidar, kaba tahakkümü elinde bulunduran komiser ve savcının üstünde hatta daha derinde işleyen bir olgudur. Katil zanlısı cesedin bulunmasına rıza gösterdiğinde ancak ceset bulunmuştur. Ve ceset bulunduğu etki alanı geniş ve derin olan iktidarı kısa süreliğine komisere ve daha uzun süreliğine savcıya teslim etmiştir.

İktidarı teslim alan savcı, tam anlamıyla bürokratik yapının özünden kaynaklı, klişe ifadelerle tutanağı tutmaya başlar. Doktorun bilgisini, kabaca ölüm saatini, ölüm şeklini ve bulunduğu alanı tasvir etmek adına kullanan savcı, devlet yetkilisinin gücü ve bilgisi ile bir yetki alanı belirlemektedir. Bu bağlamda bürokrasi tam anlamıyla işlev görür. Devlet dairelerinin hakimiyetini, iktidarını ifade eden bürokrasi belirli bir örgütlenme ve yönetim biçimi olarak önemli bir fonksiyona sahiptir (Baransel, 1979: 165). Weber’e göre bürokrasi, ast-üst ilişkilerine dayalı yapılanma ile hiyerarşik bir niteliğe ve komuta zincirine sahiptir. Ayrıca kurallarla belirlenen sistemde kişiler bu sistemin çerçevesinde sorumlu tutulmaktadır. Bu sorumluluk bireylerin tecrübeleri göz önüne alınarak, iş bölümünün gerçekleşmesine imkân tanımaktadır (Weber, 1992). Kişiselliğin olmadığı bu yapıda, mantık önemli motivasyon

kaynağıdır ve bürokrasi yasal otoritenin yalın halidir (Weber, 1995: 322). Bürokratik yapı, hangi yetki ve kaynakların meşru olarak, nasıl, ne zaman, nerede ve kim tarafından kullanılabileceğini belirler. Yöneticiler tarafından kişisel olmayan rasyonel-yasal bir düzenin mütevellileri olarak verildiği için emir ve kurallara uyulur. İdari meşruiyet, görevlerin doğası gereği teknik olduğu fikrine dayanır. İdeal tip bir bürokraside bürokratlar, görevlerine bağlılık ve dürüstlikle ilgili kurallara uymakla ve keyfi eylem ve eylemlerden kaçınmakla yükümlüdür. Doğru kuralların uygulanmasından kaynaklanan olumsuz sonuçlardan da sorumlu değildirler. Netice de ideal bir bürokratik yapının, birlik ve koordinasyona, kesinlik ve hıza, öngörülebilirliğe, itaat ve sadakate, tarafsızlığa, sürtüşmenin azaltılmasına ve maddi ve kişisel maliyetlere, dosya bilgisine ve kurumsallaşmış bir belleğe ve hükümetteki değişiklikler boyunca sürekliliğe katkıda bulunduğu varsayılır (Olsen, 2006: 15-17). Dolayısıyla kişisel olmayan genel kuralların işleyiş zorunluluğu, savcının -komiserin ifadesi ile- halay başı olmasına vesile olmaktadır. Neticede ilk andan itibaren, komiserin sayısız defa tecrübe ettiği, yani uzmanlık alanı olan katili sorgulama, itiraf alma ve aranan nesneyi (cesedi) bulma kabiliyeti, çoğu kez katilin söylemleriyle krizle yüzleşse de komiser, son aşamada bunu başarmış ve bürokratik ağ içerisinde görevini tamamlamıştır. Bu bağlamda komiserin elinde bulunan bürokratik eylem alanı ve erki birçok kez elinden kayıp gitse de ceset bulunduğu an üzerine yüklenen sorumluluk kaybolmuştur. Artık komiserin iktidar etme meşruiyeti, başka bir soruşturmaya kadar elinden alınmıştır. Bu gerçeği sağlayan bürokratik işleyiştir. Savcı ise gecenin ilk anından itibaren beklediği ve eninde sonunda kavuşacağını bildiği yetki ile –yine komiserin ifadesi ile- at gibi şahlanmış, uzmanlık alanının belirlediği nitelik ile sanki daha önce aynı olay birebir yaşanmış gibi tutanağını tutmuştur. Savcı tutanağı tutup, ceset hastaneye ulaştığında başka bir iktidarın devir teslimi ve bürokrasinin farklı işleyişi mümkün olmaktadır. Çünkü gece boyunca iktidarı teslim alamayan, bunun için herhangi bir çatışma içine girip gayret göstermeyen doktor, son iktidar sahibi olarak önemli bir erke ulaşmaktadır. Ceset yine bürokratik işleyiş gereği otopsi yapılmak üzere doktorun uzmanlık alanına teslim edilmiştir. Savcının da katıldığı otopsi süreci, otopsi teknisyeninin malzeme eksikliğine yönelik şikayetleri, görevi kötüye kullanma, görevden kaçma, bürokraside ki ast üst ilişkisine kadar önemli toplumsal yapı analizine imkân vermektedir. Çünkü otopsi teknisyeni başka hastanelere giden hizmetler ile bulunduğu hastanenin eksikliği arasında ilişki kurarak, bürokrasinin eksik ve hatalı yönlerine işaret etmektedir. Ancak daha önemlisi artık iktidarı eline alan ve cesedin ölüm şekli, saati ve öldürme eyleminin ayrıntılarını açıklama yetkisi ve özelliği bulunan doktor, yolculuğa son noktayı koyma kabiliyetine sahiptir. Doktor otopsi işlemi esnasında maktul Yaşar'ın ciğerlerinde kum bulmuştur. Bunun anlamı, cinayet eyleminin daha vahşi bir içeriğe sahip olduğudur. Yani Yaşar ölmeden toprağa gömülmüştür. Ancak doktorun otopsi raporunu tutarken, öldükten sonra gömüldüğüne yönelik söylemi, gerçekliği tamamen değiştirmeye yetmiştir. Taşraya yeni katılmış olan doktor, gecenin en başından beri şahit olduğu görevi yerine getirmeme, görevi kötü kullanma gibi davranışların hâkim olduğu sürecin bir parçası olmuş, söz konusu taşranın her şeyi saklayan yapısına uyum göstermiştir. Dolayısıyla doktorun kullandığı dil, katil Kenan'ın alacağı cezadan, toplum tarafından değerlendirilişine kadar tüm eylem alanını etkilemiştir. Bu bağlamda söylem, düşünceleri şekillendirerek yeniden üretmeye aracılık etmiştir.

4. TAŞRA KÜLTÜRÜ

“Bir zamanlar Anadolu'da dersin... Ücra bir yerde görev yaparken, işte böyle böyle bir gece yaşamıştık dersin... Anlatorsın yani ne bileyim, masal gibi...”

Latince tarım anlamına gelen kültür, Osmanlıca'da harsa karşılık gelmektedir (Çeçen, 1994: 9). Kültür terimi için önemli bir bakış açısına sahip olan Taylor'a göre terim, töre, ahlak, sanat ve bilgi gibi çeşitli kavramları içeren karmaşık bir bütündür (Duvarger, 2019: 74). Aynı zamanda Güngör'e göre bir arada yaşayan insanların yaşamın sorunlarına karşılık ortaya koydukları deneyim ve çözüm yollarıdır (1989: 35). Gökalp'e göre ise kültürü bir olanlar bir millettendir. Kültürü ayrı olanlar ayrı millettendir. Bu bağlamda Durkheim gibi Gökalp da cemiyette iki türlü gerçek bulmaktadır. Bunlar hars ve medeniyettir. Hars dediği bizim şimdi kültür dediğimizdir. Medeniyet de civilisation'un karşılığıdır. Gökalp'a göre hars bir milletin malıdır, bir millete göredir, milletten millete değişir. Dil, ahlâk, âdet kaideleri, güzel sanat anlayışı, efsaneler, masallar, atasözleri, halk oyunları, gibi değer konularıdır. Milletleri ayrı millet yapan bu gibi orijinal değerlerdir. Kültür milletin özü demektir. Medeniyete gelince değer hükümleri ile bir alakası olmayan ekonomi, ziraat, ticaret, endüstri, bilim, fen gibi objektif, akılla mantıkla ilgili olan

hükümlerdir. Medeniyet yalnız bir millete mahsus değildir. Milletten millete, kavimden kavime geçebilir. Medeniyetin değer hükümleri ile, millî duygularla hiçbir ilişkisi yoktur. Medeniyet cemiyetler arası bir varlıktır. Kısacası, medeniyet teknik işidir. Bu bağlamda kültürün içerisine giren olguların oluşması kendiliğinden ve doğaldır (Gökalp, 1987: 26). Neticede kültür taşra veya merkez gibi mekânsal yapılarda çeşitli anlamlar içeren bir kavram özelliğine sahiptir. O halde taşraya ait kültür önemli bir bakış açısını gerektirmektedir. Merkez-taşra ilişkileri, mekânsal ayrımlar (merkez-taşra anlamında) içermekle beraber, bu karşıtlığın esas içeriği ve ayırıcı çizgisi, iktidarı elinde tutanlarla (yönetenler ve onlarla iş birliği içinde olanlar), iktidara boyun egen ya da eğdirilmek istenenleri (yönetilenler-iktidar erkinin uzağında yer alanlar) karşı karşıya getiren bir eksende yatmaktadır. Anlaşılacağı üzere bu durumun, her zaman merkezi, iktidarın kümelendiği yer ile periferisi anlamındaki mekânsal ayırım olgusuyla örtüşmesi gerekmemektedir. Sosyolojik ve politik içerikleriyle "merkez" kavramı, siyasi iktidarın oluşumu ve bölüşümü ile geniş anlamda yöneten-yönetilen ilişkilerini açıklamada vazgeçilmez bir fenomendir. Her toplumun bir merkezi vardır ve bu merkez, uzunca bir süreçte o toplumun düşünsel ve eylemsel karakteristiklerinin ve ürünlerinin bir yansıması olarak ortaya çıkar (Parlak, 2006: 114).

Mekânsal, zamansal, kültürel ve iktidar ilişkileri üzerinden tanımlanan taşra, genel anlamda merkez kavramının varlığıyla algılanmaktadır. Bu bağlamda mekânsal bir dışarlanma olan taşranın, merkezle mesafe üzerinden bir ilişkisi bulunmaktadır (Özarslan, 2016: 29). Aynı zamanda bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık olarak tasvir edilmektedir (Türkçe Sözlük, 2005: 1251). İlk olarak Orhun Yazıtlarında karşımıza çıkan kelime dış anlamına gelen taş kelimesi ile yön ve yer bildiren zarf yapan ra ekinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur (Ak, 2014: 86). Taşra, genel itibarı ile tek tipteliğin hâkim olduğu bir mekânsal algıya da sahiptir. Bu algı zamanın ve mekânın dışında olmak muhtevasına ulaşırken, aynı zamanda ideolojik ve siyasal olguların da dışında kalmak manasına gelmektedir. Bundan dolayı bir daralma ve dışta kalma bilinci ve görüntüsü olarak algılanır. Çok belirsiz ve kaygan bir terim olarak kabul edilen taşra, bütün göreliliği ve toplumsal üslubu anlatacak bir metafor olma özelliğine ulaşmaktadır (Varlık, 2015: 30). Ayrıca söz konusu kavrama, cemaatten cemiyete, kırsaldan şehre, örf ve adetlerden kanunlara doğru karşıtlıklar içerisinde cevap aranmaktadır (Narlı, 2013: 266). Bu bağlamda merkezin taşrayı biçimlendirdiği en azından taşranın merkeze göre konumlandığı bir açıklama dairesi oluşmaktadır. Ancak Narlı'ya göre artık içinde bulunduğumuz zamanın, merkezlerin taşralaşmasının veya taşraların merkezleşmesinin çözümlenmesine yönelik tartışmaları önemli boyutlara ulaşmıştır. Çünkü merkezler artık, kendisine akan taşra veya taşralıları kapsayıp kaldırabilecek güçten yoksun, merkez ile taşra iç içe geçmiş ve kimlikler bulanıklaşmıştır (Narlı, 2013: 288). Dolayısıyla merkezi sadece bir coğrafi alan olarak tanımlama kabiliyetinde bile merkez, içinde çok fazla taşralıyı, taşra ise kimi zaman merkezi kimliklere bürünmüş taşralı olmayı içermektedir. Taşranın günümüz dünyasında merkeze ulaşması artık daha mümkün, dönüşmesi de eskiye nazaran daha olanaklı gibi durmaktadır. Ancak hala taşranın kendisini dönüştürmek isteyenlere karşı bir duruşu vardır. Bu duruş taşranın kasveti ve sessizliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü taşra, eskiye dönmeye gücü kalmayan, yeni olana dönüşmeye cesareti olmayan yaşlılık metaforu ile tanımlanmaktadır (Çiğdem, 2006: 105). Taşra yaşlıdır, yeniliğe karşı yabancı ve sessizdir. Özellikle taşranın yabancılaşma duygusuna yönelik genel tavrı ve sessizliğe gömülmüş kimliği, edebiyat ve sanat alanında önemli eserlerin bu kavram etrafında dönmesine sebebiyet vermiştir. Ya da birtakım taşraya yönelen merkez entelektüeli, bunun gerekçesini, yerellik, millilik ve gerçeklik olarak göstermiştir (Narlı, 2013: 290). Özellikle 1980li yıllardan önce merkez ve taşranın çok daha net sınırlara sahip olması, taşra üzerine yazılan yazıların, kurulan cümlelerin ve sanatsal faaliyetlerin kabiliyet alanını artırmıştır. Daha sonraki yıllar modernleşme, ulaşım ve iletişim kavramlarında yaşanan gelişmelerle bu alanı bulanıklaştırıp, daha sıkıştırmıştır. Ancak taşra özellikle edebi ve sanatsal faaliyetlerde önemli bir mekân olarak algılanmış ve taşra romantizmi bağlamında değerli bir edebi alan şekline dönüşmüştür. Sinemada ise vurgulu bir şekilde karşımıza çıkan taşra Nuri Bilge Ceylan'ın eserlerinde önemli bir mesele haline almıştır. Taşra romantizmi artık taşra edebiyatı ile daha somut görüntüye ulaşmıştır. Bu çerçevede ele alınacak en önemli örneklerden birisi yine N.B. Ceylan'ın "Bir Zamanlar Anadolu'da" filmi olmaktadır.

Farklı katmanlı anlatım tarzına sahip Bir Zamanlar Anadolu'da filmi, farklı bakış açılarına imkân vermektedir. Özellikle taşranın sıkışmışlığı, tekdüzeliği, rutinliği, hiyerarşik yapının gerilimi, çatışma ve farklılıklar üzerinden sunulmaktadır. Bu bağlamda taşra olayların vuku bulduğu bir yerden ziyade birbirini tekrarlayan hareketlerin sıralandığı bir coğrafya olarak temsil edilmektedir (Özden, 2019: 18). Anadolu'da gerçekleşen cinayet hadisesi üzerinden gündelik hayat ilişkilerinin ortaya konması,

cinayetin aslında kimsenin umurunda olmadığı bir zihniyet karmaşasına fırsat tanımaktadır. Bu nedenle, “Bir Zamanlar Anadolu’da”, tüm ana karakterlerin (erkeklerin) davranışlarını referans alarak, bir cinayet çözümlemesi çerçevesinde Anadolu’nun fotoğrafını çekmektedir. Bir zamanlar diye başlayan zamanın muğlak niteliği, Anadolu olarak mekânsal bir kimliğe kavuşmaktadır. Ancak Anadolu, geniş bir coğrafi alan görüntüsüne sahip olsa da bürokrasi, erkeklik halleri, otorite ilişkileri, adaletsizlik, atalet, cinayet ve taşralılık gibi gerçeklikler üzerinden deforme olmuş modern-geleneksel ilişkilerini açığa çıkarmakta, sınırları belli bir post modern Anadolu görüntüsü sunmaktadır. Anadolu’nun adı verilmeyen bir taşrasında geçen ceset arayışı, çeşitli erkeklik krizleri, ast-üst ilişkileri, yerellik, kentsoyluluk gibi temsiliyetler üzerinden vurgulu bir başkalık tınısını içeren ilişkileri aktarmaktadır. Çünkü taşra kavramı, birçok toplumda metropol ile organik bir bütünlük oluştururken, Türkiye’de güçlü bir hiyerarşiyi içeren gerilim yüklü ilişkileri anlatmaktadır (Laçiner, 2016: 13). Bunun yanı sıra taşra, merkez ile anlamlı bir yere konumlanır gerçeği ile doğu-batı, geleneksel-modern, ilerici-gerici veya bağnazlık-aydınlık gibi kavram ilişkilerinde de tartışmaya açık hale gelmektedir (Karacan, 2011: 44). Tıpkı Bir Zamanlar Anadolu’da diye başlayan taşra görüntüsünde olduğu gibi, doktor ve savcı, kentsoyluluğu ve entelektüel düşüncüyü temsil etmekte; hizmetliler, otopsi memuru, muhtar gibi karakterler de yerelliği görüntü ve söylemleri üzerinden açığa çıkarmaktadır. Bu noktada ortaya çıkan Anadolu idealizmi, köylülük, kentlilik ve taşra ilişkisi üzerinden resmedilmektedir. Anadolu’nun bozkırında arayış önemli bir mesele olarak okunurken, aranan; suçun nedeni ya da failinden ziyade nesnesi yani cesettir.

Dolayısıyla en başından beri çoğu hikâyenin aksine katil bellidir ancak ortada bir ceset yoktur. Bu bağlamda cesedi aramak bir amaç gibi görünse de taşra bürokratları, toplumsal etik anlayışı, suç, ahlak, yerellik, iç hesaplaşma temaları keşfedilmeye muhtaçtır ve ceset taşranın dünyasını anlamak adına bir fon olarak kullanılmıştır. Buna müteakabil, Anadolu’nun anlatılmasından öte içindeki insanın anlaşılması da önemli bir meziyet olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü hikâyenin başladığı andan itibaren, karakterlere ve izleyiciye musallat olan ceset, ahlak, erkeklik krizi, kutsallık, taşralı olmak, taşraya yabancı olmak (doktor ve savcı), Anadolu’nun rutinine boyun eğmek gibi insana has, coğrafyaya ait bir ilişkiler düzlemine olanak tanır. Rutin ve tekdüzelik, N. Bilge Ceylan’ın Anadolu’sunda taşraya ait önemli bir davranış örüntüsüdür. Taşranın tekdüze ve monoton görüntüsü ile kapitalizmin savaş açtığı rutin kavramı arasında, geleneksellik ve modernlik ilişkisi bağlamında önemli bir paralellik bulunmaktadır. Çünkü dünya, rutin kavramına uzun yıllardır aşınadır. Önceleri kilise çanları, günü zaman dilimlerine ayırırken, mekanik saatlerin kullanılmasıyla beraber insanlar, artık ibadet zamanlarını değil çalışma zamanlarını organize etmeye başlamıştır. Dolayısıyla çalışma hayatının zaman odaklı düzenlenmesi sonucu bireylerin, saatler boyunca aynı küçük ayrıntıyı tekrar ve tekrar yapmaları onların zihinlerini körelten bir edime dönüşmüştür (Sennett, 2016: 35). Kapitalizm ve modernliğin gözlükleri ile bakınca böylesi bir olumsuzluk ortaya çıksa da rutin aynı zamanda insanların güveneceği bir liman olma özelliğine de sahiptir. Çünkü modernlik ile ortaya çıkan esneklik söylemlerine karşı değişime direnç göstermek rutin ile mümkün olmaktadır. O halde modernlikle beraber ortaya çıkan esneklik söylemi, değişime açık olmayı ve koşullara ayak uydurmayı, özgür eylemlerde bulunmayı önerirken, rutin gelenekselliğin tam merkezinde radikalliğe ayak direyen, değişim olacaksa da tedrici bir şekilde isteyen bir anlayışa imkân vermektedir. Bir anlamda bürokratik rutine isyan eden esneklik söylemi, insanın özgürleşmesini sağlayacak koşulları yaratmak yerine, kişi üzerinde yeni iktidar biçimleri üretmiştir. Tam da bu aşamada bir zamanlar diye başlayan ve Anadolu coğrafyası üzerinden seyreden kültür, esnekliğe karşı direnç gösterirken, rutin aynı Anadolu için alışılmış olandır. Bu rutin görüntü, Ceylan’ın hikayesinde, neredeyse tüm karakterlerin erkek olduğu, kadınların pasif ve az olduğu bir görüntü ile erkek egemen bir Anadolu söylemine neden olmaktadır. Söz konusu rutine dayalı gündelik yaşam, yerelle-yabancıların çatışmasını da imkân vererek, post modern bir sosyolojik coğrafyaya ulaştırmaktadır. Yerel bir unsur olan polis memurunun kentsoylu-yabancı doktora ölümün sıradanlaştırıldığı konuşmaları, bu konuda verimli zemin hazırlar. Çünkü sıkıntının döngüselleştiği bu ortamda denge önemli bir unsurdur ve sanki hiç değişmeyen koşullar belli belirsiz aksiyonlarla durağanlığımıza devam eder.

“Yağmur yağıyor, yağsın. Yüzyıllardır yağıyor ne fark eder? Fakat bundan sadece 100 yıl sonra bile [...] yani şairin dediği gibi gene yıllar geçecek ve geride benden bir iz kalmayacak, yorgun ruhumu karanlık ve soğuk kuşatacak”

Taşrada hissedilen sıkıcı döngüsellik, ölüme ve ölü bedenlere yönelik kabiliyet alanını da belirlemektedir. Ölüm sıradan, öldürülmüş olana şahit olmak da boşluk, döngüsel çıkmaz ve çoraklık ilişkisi üzerinden okunmaktadır. Ayrıca ölümün, taşranın tekdüze alışkanlığını bozması beklenirken, ölüm, taşra için rutini yeniden üretmektedir. Anadolu'nun bu durgun yaşamı, sürekli kendini yineleyen etkinlikler şeklinde döngüsel zamana karşılık gelmektedir. Çünkü taşrada esasen bir olay gerçekleşmez, sıradan, alelade bir gündelik zaman mevcuttur. Buna müteakabil filmde karakterlerin kurduğu her cümle, gündelik ve sıradan bir taşra yaşamının döngüsellğine işaret etmektedir. Karakterlerin yaşamı sıradan ve tekdüze hayatın akışkanlığına uygundur. Bu bağlamda filmde Arap karakterinin doktor ile diyalogu bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. “Arap: Ölü parası iyidir. Bak Tevfik'e hiç kaçırıyor mu? Ölü parası diri parası derken ikinci katı çıktı evin üstüne... Ben buralara sık gelirim doktor. Severim yani buraları. Atlarım arabaya, cebime de doldururum mermileri, en az kırk-elli mermi... Gelir burada hepsini yakarım. Avı bulamasam da direkman havaya. Nasıl söyleyeyim, içim rahatlar...” Söz konusu taşra, her türlü davranışın bir sınırı olan, bir anlamda bir ritüele bağlı gelişen tekrarlar üzerinden şekillenmektedir. Ölüm doğaldır, ancak ölümün de bir ritüeli vardır. Filmde katil dışında komiser, şoför, muhtar ve diğer görevliler cesedi bulana kadar N.B. Ceylan'ın deyiimiyle mavralar üzerinden gündelik söylemlerini tekrarlamaktadır. Hatta katilin yönlendirmesi ile cesedin gömüldüğü yere doğru yolculuk yapan bu karakterler, ‘yoğurt’ muhabbeti üzerinden, yolda olmanın, yolda yaşanan deneyimlerin daha önemli olduğunu kanıtlar gibidir.

“Doktor: Peynir falan olmasın?

Komiser Naci: Peynir mi? ..Doktor biz sence peyniri görünce anlamaz mıyız ya? Yoğurt mudur, peynir

midir? Ne yaptın sen, bitirdin bizi..”

Arap Ali: Doktor, o çok güzel olur, bilhassa baharda, kıvamlı..”

Komiser Naci: Yok ya, peynir değil yoğurt..Yalnız yanlış anlaşılmasın, koyun falan değil, manda yoğurdu.”

İzzet(polis): Efendim, bizim lojmanın altındaki mandırada bu yoğurdun aynısından...

Komiser Naci: Nerede? Nerede lojmanın..hangi lojmanın altında?

İzzet (polis): Efendim bizim oturduğumuz lojmanın altındaki mandıra efendim..

Komiser Naci: Yahu sen benden ayrı bir lojmanda mı kalıyorsun? Hangi mandıra?

İzzet (polis): Bizim lojmanın altındaki mandıra var ya efendim, orada..

Komiser Naci: Kıvırcığın orayı diyorsun, aman geç..

İzzet(polis): Evet efendim, o adam bazen yapıyor..

Komiser Naci: Oğlum, pastörize len onunki..

İzzet(polis): Ben yedim ama, kokuyor gibi geldi bana..

Komiser Naci: Yahu orada köşedeki büfe olsa ben bilmem mi manda yoğurdunu, hastasıyım ya..

İzzet(polis): Vallahi bilmiyorsunuz komiserim. Ben yedim ondan ama biraz kokuyor gibi geldi..

Arap Ali: Ya işte güzel olduğu için kokuyor..

Komiser Naci: Kokuyor mu? Bazı insanın hiç ağız tadı yok değil mi Arap ha? Ben manda yoğurdu diyorum adam kokuyor diyor, niye? Çünkü hakikisini bilmiyor..

İzzet(polis): Ya komiserim ondan demedim, aslında benim annem de yapıyordu ama, onun gibi yapamıyor.

Komiser Naci: Şimdi bazen gerçekten kafam takılıyor ha, markette görüyorum, kaymaksız yoğurt, ya arkadaş insan yazmaya utanır, kaymaksız yoğurt ne demek?”.

Çünkü taşrada, varılan noktanın ya da arananın bulunmasından daha çok, arayışın kendisi önemli sayılmaktadır. Cesedi bulma gayesi ile bir kimlik kazanan bu rutin, tekdüze yolculukta, taşraya ait komiser, şoför ve polis memurunun manda yoğurdunun kokusu ve lezzeti üzerinden dönen diyalogları, belki tartışmaları, ucuz felsefe üretmek adına üretilen mavralar olarak değerlendirilmektedir. Yerele ait olmayan Doktor Cemal'in tartışmaya tarafsız, umursamaz ve çekimsiz bir tavır geliştirmesi ise taşralı bir iletişimden oldukça uzak olduğunu gösterir. Ceset bulunana kadar devam eden taşraya ait ve taşralılar arasında geçen iletişim, karakterlerin cesedin gömülme şeklini görmesiyle kesintiye uğrar. Çünkü ceset el ve ayakları bağlanmış, taşranın alışık olmadığı şekilde gömülmüştür. Bozkırın ortasında sessizce, sadece rüzgâr uğultusu ile beklenen ceset çıkarma süreci, cesedin gömülme şeklinin açığa

çıkmasıyla krize dönüşür. Çünkü ölüm her ne kadar taşranın rutinini bozmayan bir olgu olsa da ölüm ve ölüm pratiklerinin bir ritüeli vardır. Bu ritüeli bozacak her davranış ve görüntü krize yol açmaktadır. Dolayısıyla katilin öldürme eylemi ceset bulunana kadar sessizlik içinde, doğal ve kabul edilebilirdir. Ancak rutini bozan gömülme şekli, taşranın doğasında olmayan bir olağandışılığa sebebiyet vermektedir. Taşrada öldürme anlaşılır ancak gömme ritüeli, rutini ve taşranın değerlerini allak bullak etmeye yeter. Komiser Naci'nin sessizliği bozan itirazı önemlidir.

“Şuraya bak ya! Bu nasıl bağlama şekli ya! İnsanlık mı bu savcım ya! Bu insanlık değil ya! Oğlum öldürdünüz böyle, niye bağladınız peki lan! Ölüye de mi saygınız yok? Ya, ölüye saygı diye bir şey olur. Sen... ne Allahsız bir adamsın sen ya!... Bu hal nedir ya? Niye bağlıyorsun sen adamı? İnsan değil misin sen? İnsan değil misin oğlum? Allahsız mısın sen?... Bunlara zerre insaniyet göstermeyeceksin! Bunların hak ettiği muamele, (cesedi göstererek) aha bunu bağlamış ya, aynı işte! Aynı.”

Kendine has bir değerler alanı ve anlayışı bulunan taşra, doğallıktan sıkıntıya kadar geniş bir zaman-uzam bağlamına sahiptir. Bu noktada esas olan taşralılık halidir. Çünkü karakterlerin tümü bu taşralılık halinden muzdarip ve bu alana hapistir. Zamanın dar devirlerle ilerlediği bu mekânsal kısımda, vakit herhangi bir tarihsel devinim barındırmamaktadır (Bakhtin, 2001: 322). İnsanlar Anadolu'nun bu kasabasında olağan yaşamın gerekliliğini yerine getirir ve sürekli olarak yineleyen etkinliklerde bulunur. Savcıdan katile kadar tüm karakterlerin bu etkinlikler içerisinde ve taşralılık hali etrafında sıkışıp kaldığını görebiliriz. Çünkü savcı intihar eden karısının yasını, komiser Naci ailesi ile olan ilişkisini, Arap Ali koşulları zor bir coğrafyada yaşamının endişesini, katil ise yasak bir ilişkiden doğan cinayetin vicdan azabını, bu mekânsal alanda yaşamak zorundadır. Söz konusu karakterler bir cesedi aramak için uğraş verse de aslında kendi içlerindeki taşrada sıkışıp kalmışlardır. Belki de ilk sahneden itibaren filmin başrolü taşradır.

5. SONUÇ

Bir zamanlar olarak zamansızlığın öne çıktığı bu anlatıda ceset arayışı, arama faaliyetinde bulunanların kendi kayıpları ile yüzleşmesine, iç hesaplaşmalarına ve vicdan muhasebelerine imkân vermektedir. Aynı zamanda aynı anlatı, cesedi arayan kurumsal gücün (savcı, doktor, komiser, polis ve asker) tekinsiz taşrada, sonsuz tekrarın döngüsüne kapıldıklarını beyan etmektedir. Çünkü tekrar, rutin ve tekdüzelik, simgesel bir anlatımla metaforikleşerek taşralılık halini yaratmakta, karakterlerin kendi taşralarında sıkışıp kalmalarına vesile olmaktadır. Bu kahramanların haleti ruhiyesi, iç dünyalarındaki sıkıntıları için bir ipucu sunmaktadır. Ancak söz konusu ceset arayışı, bürokratik işleyişten, erkeklik performanslarına ve parçalanmış iktidarın devir teslimine kadar çeşitli söylemlerin açığa çıkmasına da neden olur. Bu aşamada söylem, dil tarafından biçimlenirken, dili biçimlendiren bir unsur özelliğine kavuşmaktadır. Çünkü toplumun her katmanına işlenmiş iktidar, güç ilişkisini ortaya koyarken, söylem ideolojik ve tarihsel bir işleyiş olarak ortaya çıkar. Anadolu'nun bozkırında cesedi ararken güç mücadelesinin yaşandığı ve bunun sonucunda hegemonyaların kurulduğu bir alan mümkün olmaktadır. Erkek egemen söylemin hâkim olduğu bu anlatı, kimsenin masum olmadığı yerde suçlu kimdir sorusunun cevabını ararken, aynı zamanda bürokratik mekanizmanın işleyişi ile ilgili muhtevalar barındırmaktadır. Çünkü katil, cinayet işlediği için suçludur ancak cinayetin nesnesi dolayısıyla cesedi bulunamadığı içinde görevini yerine getiremeyen görevliler de aynı suç ilişkisi içerisinde değerlendirilmektedir. Bunun yanında görevi kötüye kullanma hususu da yeni suçlular yaratmak adına önemli bir davranım olarak vuku bulmaktadır.

Doktor Cemal'in uzmanlık alanından ve iş bölümünden kaynaklanan paylaşım sonucunda otopsi yapması ve ölüm şeklini dil aracılığıyla yeniden kurgulaması, bu bağlamda açıklanmaktadır. Doktor Cemal'in otopsi sırasında yüzüne sıçrayan kan, suça dahil oluşunun bir göstergesi olmaktadır. Aynı zamanda uzmanlık alanlarına göre görev dağılımının en başından ve sistem tarafından belirlendiği ceset arayışı, komiser ile savcıyı, polis ile askeri karşı karşıya getirmekte, parçalanmış iktidarın sürekli el değiştirmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda cesedin gömüldüğü coğrafi alan konusunda mücavir alan tartışması, asker ve polisin hükmetme, karar verme erki açısından bir kriz yaratmıştır. Aynı şekilde doktorun, emir komuta zinciri içerisinde konumlanmamış olması, komiserin rahat bir şekilde hegemonya kurmasına vesile olmaktadır. Ast-üst ilişkisi, hiyerarşi ve aidiyet duygusu, karakterlerin konumlanması açısından önemli olgulardır. Bunun yanı sıra hegemonyanın, erkeklik performansları

açısından çeşitli gereklilikleri yerine getirme zorunluluğu ile farklı bir boyuta taşındığı görülmektedir. Savcının prostat oluşu ile ilgili ortaya çıkan söylem, komiserin diğer erkekler arasında karısından işittiği azar, muhtarın evinde koyun etinin savcının sofrasında olmasıyla alakalı gösterge, çeşitli erkeklik kriz ve mücadelelerine neden olmaktadır. Eril dilin hâkim olduğu bu yapıda, erkeklik performanslarında belirleyici olan unsurlardan biri de görünmez, konuşmaz ve bir nesne olarak belli belirsiz varlık gösteren az sayıdaki kadının etkisidir. Komiserin sorunlu ilişkilerle sürdürdüğü evliliği, muhtarın kızı ve savcının intihar eden karısı, anlatıda davetsiz misafirler olarak anlam kazanmaktadır. Bir anlamda kadın taşra, erkek ise merkez özelliğine kavuşmaktadır.

Taşralılık halinden müzdarip olan karakterlerin kendi taşraları içerisinde hapsoldüğü anlaşılmaktadır. Ancak genel anlamda taşralı-kentli, merkez-çevre ikiliklerinin önemli bir mücadele alanı yarattığı aşikardır. Bu bağlamda savcı ve doktorun merkezi ve şehri, komiser, muhtar ve diğer görevlilerin taşrayı temsil ettiği, söylem ve güç arasındaki ilişkiden anlaşılmaktadır. Aynı zamanda taşranın tekdüze, rutin ve monoton yaşam biçimi, sonsuz tekrarin döngüsü ile bir kimliğe ulaşır. Hatta film içerisinde, öldürme eyleminin hayatın tekdüze akışkanlığını bozması beklenirken, taşra için rutini yeniden üretir. Ölüm doğaldır ve sınırları ölçüsünde kabul edilebilir. Bu bağlamda katilin öldürme eylemi, öldürme biçiminin anlaşıldığı ana kadar tekdüzeliği ve sıradanlığı sürdürür. Ancak katilin, maktulü elleri ve ayakları bağlı şekilde gömmesi önemli bir krizin yaşanmasına neden olmaktadır. Çünkü taşrada ölüm, akışkanlığı bozmaz ancak ölümünde bir ritüeli vardır. Söz konusu taşra, ölüm, cinayet, sıradanlık, iktidar ilişkisi ve erkeklik krizi gibi olgularla ele alınırken, mutlak iyi ve kötünün olmadığı, bunların bir arada olduğu bütünlüğü temsil etmektedir. Aynı taşra, gömülen bir cesedin musallat olduğu karakterler üzerinden eril dilin mümkün olduğu yapıya olanak tanımaktadır. Netice de ceset arayışının motivasyonu ile başlayan yolculuk, erkeklik-kadınlık, hegemonya, güç ilişkileri, iktidarın devir teslimi, bürokrasinin işleyişi ve genel anlamda taşranın yapısı hakkında bilgi veren bir anlatıya dönüşmüştür. Değerler, ahlak ve etik anlayışı, kullanılan dil üzerinden yansıtılırken, güç ilişkilerinin söylemsel karakteri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda eleştirel söylem analizi, dil kullanımında ortaya çıkan çeşitli açık ya da örtük egemenlik biçimlerini yansıtması bağlamında önemli bir görevi üstlenmiştir. Davranışsal, bilişsel ve duygusal boyutlar, cümlelerin kodlanmasına ve söylemin kendisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir zamanlar diye başlayan yolculuk, cesedin otopsisini ile son bulmuş gibidir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AK, M. (2014). "Divan Şiirinde Taşra Kullanımları ve Divan Şairinin Taşrası", İstem, Sayı:24: 85 – 102.
- BARANSEL, A. (1979). Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi, Klasik ve Neo-Klasik Yönetim ve Örgüt Teorileri, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- BAKHTİN, M. (2000). Karnavaldan Romana, (Çev.) SOYDEMİR, C., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BİGNALL, S. (2008). "Deleuze and Foucault on Desire and Power", Angelaki, 13,1: 127-147.
- CONNELL, R.W. (1990). "The State, Gender And Sexual Politics: Theory And Appraisal", Theory And Society, 19, 507–544.
- CONNELL, R. W. (1998). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika, (Çev.) SOYDEMİR, C., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- CONNELL, R. W. (2002). "Hegemonic Masculinity And Violence: Response To Jefferson And Hall", Theoretical Criminology, Sayı: 6: 89-99.
- ÇARPAR, M.C. (2020). "Beslenme, Kimlik ve Erkeklik: Et Yemenin Sosyolojisi", İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 40(1): 249–277.
- ÇEÇEN, A. (1984), Kültür ve Politika, Hil Yayınları, İstanbul.
- ÇİĞDEM, A. (2006). "Taşra Karalaması". Taşraya Bakmak, (Ed.) Bora, T., İletişim Yayınları, İstanbul.
- DUVERGER, M. (2019). Siyaset Sosyolojisi, (Çev.) TEKELİ, Ş., Varlık Yayınları, İstanbul.
- GÖKALP, Z. (1987). Türkçülüğün Esasları, İnkılap Kitabevi, 3. baskı, İstanbul.
- GÜNGÖR, E. (1989), Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- JEWKES, R. (2015) "Hegemonic Masculinity: Combining Theory and Practice in Gender Interventions", Culture, Health & Sexuality, 17 (sup2): 96-111, ISSN 1369-1058.
- FOUCAULT, M. (2002). Toplumunu Savunmak Gerekir, (Çev.) AKTAŞ, Ş., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, M. (2003), İktidarın Gözü Seçme Yazılar 4, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, M. (2005), Büyük Kapatılma Seçme Yazılar 3, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GRAMSCI, A. (1978). Selections from Political Writings (1921-1926), (Ed.) Hoare, Q., International Publishers, New York.
- KARACAN, S. (2011). "1930-1950 Yılları Arası Modern Türk Öyküsünde Taşra". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- PRINGLE, K. (1995). Men, Masculinity And Social Welfare, UCL Press Limited, London.
- LAÇİNER, Ö. (2016). "Merkez(ler) ve Taşra(lar) Dönüşürken". Taşraya Bakmak, (Ed.) BORA, T., İletişim Yayınları, İstanbul.

- MARSHALL, G. (1988). Sosyoloji Sözlüğü, (Çev.) AKINHAY, O., ve KÖMÜRCÜ, D., Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- NARLI, M. (2013). “Romanlar ve Taşralar: Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme”, Bilig Dergisi, Sayı 64: 285-316.
- OLSEN, J. (2006). “Maybe It Is Time to Rediscover Bureaucracy, Journal of Public Administration Research and Theory”, Volume 16, Issue 1: 1-24.
- ÖZARSLAN, O. (2016). Hovarda Alemi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZER, S. (2007). “Söylem Çözümlemesi ve Rivayetlerin Anlaşılmasına Yönelik Katkıları”, İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt: 20, SAYI: 1: 39- 57; ISSN:1300-0373.
- PARLAK, B. (2006). “Osmanlı Modernleşmesinde (1789-1839) Yönetmel Reformların Merkez-Taşra Ekseninde Değerlendirilmesi”, Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı, 31: 113-136.
- ROGERS, R. (2008). “Beasts, Burgers, and Hummers: Meat and the Crisis of Masculinity in Contemporary Television Advertisements, Environmental Communication”, Sayı 2:3: 281-301.
- SENNETT, R. (2016). Karakter Aşınması / Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri. (Çev.) YILDIRIM, B., İletişim Yayınları, İstanbul.
- SANCAR, S. (2008). Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler, Metis Yayınları, İstanbul.
- SÖZEN, E. (1999). Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite, Paradigma Yayınları, Ankara.
- TAYLAN, H.H. (2011). “Sosyal Bilimlerde Kullanılan İçerik Analizi ve Söylem Analizinin Karşılaştırılması”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt/Volume: 1 Sayı/Issue: 2.
- ŞAH, U. (2020). “Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar”, Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı: 7: 210-231.
- VAN DİJK, T. (2001). “Multidisciplinary CDA: A Plea for Diversity”. Methods of Critical Discourse Analysis. (Ed.), WODAK, R. ve MEYER, M., Sage, 95-120, London.
- VARLIK, M. (2015). Edebiyatın Taşradan Manifestosu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- WEBER, M. (1992), Bureaucracy, J. M. Shafritz ve A. C. Hyde, Classics of Public Administration, Wadsworth Publishing, California.
- WEBER, M. (1995), Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı, (Çev.) OZANKAYA, Ö., İmge Yayınları, Ankara.
- YETİMOVA, S. (2018). “Nuri Bilge Ceylan Sinemasının Uluslararası Basındaki Eleştirileri Üzerine Bir Söylem Analizi: Bir Zamanlar Anadolu'da Örneği”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı, 5: 73-86.

Taşra

Muhtarın Kızı

Katil Kenan

Savcı Nusret

Cesedin Taşınması

Cesedin Arandığı Bozkır

Komiser Naci

Arap Ali

Muhtar

Doktor Cemal

EXTENDED SUMMARY

"Once Upon a Time in Anatolia" is a film about the long journey of the prosecutor, doctor, commissioner, police officer and the people accompanying them to find the place where the deceased was buried. Although this journey may seem like a search for a corpse, it becomes an existential journey of those left behind who have suffered their loss. The film in question, together with the sociological analysis, questions the unknown disappearances of those who are in search while seeking an unknown fate. This is the movie of a questioning. It is a quest and a journey that begins as "Once Upon a Time in Anatolia". Of course, we can say that making sense of such an existential journey is important, but this study mostly aims to use discourse analysis to outline the social structure.

It is deemed important to reveal the structure of the provincial culture through the masculinity discourses that dominate the bureaucracy and film. This period of time, which begins as "once upon a time", gains a spatial identity as Anatolia, reveals the provinces, masculinity crises, local-urban nobility identities, understanding of social ethics and values hierarchy through various representations, through the issue of murder. Masculinity crises, power struggles and masculinity performances accompanying the struggle in question are read as important issues.

Method of the research, N. Bilge Ceylan's movie "Once Upon a Time in Anatolia" has been subjected to critical discourse analysis in order to show the extent to which various social phenomena such as ideology, identity definition, values, social structure reflect on both the social order and individuals through linguistic fiction. Therefore, in the study, critical discourse analysis based on semiosis, which includes both written, verbal and all forms of meaning making, was used as a method in the communication process that caused them. Because the field of discourse is a field of uncertainty and the way of being in this uncertainty emerges as language and human. From this point of view, discourse analysis can emerge as text, critical and social analysis. In this context, discourse analysis is a method that requires thinking about discourse and a structure that accepts discourse as data. In addition, it is a process related to language practices that turn into action such as discourse, dialogue, expression, ideology, power, change of power. For this reason, discourse analysis, which has a field of study from the use of language to the functions of the language, contributes to revealing the gender inequality, masculinity crises, the existence of domination, the bureaucratic structure and how the social system in general reproduces through the language that creates the film. The study, which deals with various elements from bureaucratic relations to masculinity, from subordinate-superior relations to provincial culture, aims to reveal how the power relations of social structure, inequalities based on power and domination are reproduced and how they reflect on discourses through language. Because critical discourse analysis recognizes that discourse can be understood as part of a larger whole.

In this narrative, the search for a corpse allows those involved in the search to confront their own losses, to come to terms with their own accounts and to conscience. At the same time, the same narrative declares that the institutional power (prosecutor, doctor, commissioner, police, and soldier) searching for the body is caught in the cycle of endless repetition in the uncanny countryside. Because, again, routine and monotony create a state of provinciality by becoming metaphorical with a symbolic expression, causing the characters to be stuck in their own provinces. The mood of these heroes offers a clue to their inner troubles. However, the search for the corpse in question also leads to the emergence of various discourses, from bureaucratic operation to masculine performances and the handover of fragmented power. At this stage, while discourse is shaped by language, it gains the characteristic of an element that shapes language. Because while the power, which is embedded in every layer of the society, reveals the relationship of power, discourse emerges as an ideological and historical process. While

searching for the corpse in the steppe of Anatolia, an area where the power struggle is experienced and as a result hegemonies are established is possible. This narrative, dominated by the male-dominated discourse, searches for the answer to the question of who is the criminal where no one is innocent, while at the same time it contains contents related to the functioning of the bureaucratic mechanism. Because the murderer is guilty because he committed murder, but the officers who could not fulfill their duty because the body of the murder was not found due to the object of the murder are also considered within the same criminal relationship. In addition, the issue of misconduct occurs as an important act in order to create new criminals.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

GIDANIN SANATTA KULLANIM ALANLARI: GIDA SANATI
Uses of Food in Art: Food Art

F. DENİZ KORKMAZ¹

*Prof. Dr, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Görsel Sanatlar Bölümü,
fdenizkorkmaz@gmail.com,
Orcid: 0000-0003-2201-5070*

SEDA ÇETİNSOYLU YILDIRAN

*ESOGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Yüksek Lisans Programı mezunu,
sedacetinsoylu@gmail.com
Orcid: 0000-0003-3026-5424*

Atf/©: Korkmaz, F. D. ve Çetinsoylu Y., S. (2021). Gıdanın Sanatta Kullanım Alanları: Gıda Sanatı, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 49-68

Citation/©: Korkmaz, F. D. ve Çetinsoylu Y., S. (2021). Uses of Food in Art: Food Art, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 49-68

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 03/10-2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 10/05/2021
Sayfa Numarası/Page Number: 49-68
Doi : -

Notlar/Notes

Bu makale, Seda Çetinsoylu'nun Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı'nda Prof. Dr. F. Deniz Korkmaz danışmanlığında 2019 yılında hazırlamış olduğu "Gıdanın Sanatta Kullanım Alanları: Gıda Sanatı" adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

---

¹ Sorumlu Yazar

GIDANIN SANATTA KULLANIM ALANLARI: GIDA SANATI

Uses of Food in Art: Food Art

F. DENİZ KORKMAZ - SEDA ÇETİNSOYLU YILDIRAN

Öz:

Yaşamsal bir öneme sahip olan gıda, birincil işlevinin yanı sıra sanat tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Modernist süreçle birlikte yiyecek maddeleri anlam bakımından değişime uğramıştır. Özellikle Fütürist Mutfak'la başlayan bu değişimde yiyecekler; gıda sanatı, performans sanatı, koku sanatı ve tat alma sanatı gibi sınıfların oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Modernist süreç öncesine değin yapılan gıda tasvirleri sadece göze hitap ederken, Fütürist Mutfak sanatçıları ile izleyicinin beş duyusuna hitap eder hale gelmiştir. Gıda unsurlarının kullanımı sanat eseri üretimine alternatif bir boyut kazandırmıştır. Bir araştırma çalışması niteliğindeki makalenin giriş kısmında yiyeceklerin nasıl sanatın nesnesi haline geldiği konusu üzerinde durulmuştur. Daha sonra, 1920'lerden itibaren ortaya çıkan akımlarda ve üretilen eserlerde, yenilebilir maddelerin içeriğe katkıları ele alınmıştır. Bu makalenin amacı başta Fütürist Mutfak olmak üzere sanat eserlerinde yer alan yiyecek maddelerinin eserin anlam ve önemine ne ölçüde katkı sağladıklarını incelemektir. Bu amaca ulaşabilmek için literatür taramanın yanı sıra ilgili sanat eserlerinin ikonografik analizleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fütürist Mutfak, Gıda Sanatı, Koku Sanatı

Abstract:

Food which has a vital importance, has an important place in art history besides its primary function. With the affect of Modernism, food products have changed in terms of meaning. Especially, in this change that started with Futurist Cuisine; food art, performance art, fragrance art and taste art has been an important factor in the formation of such art movements. While food descriptions made before Modernism only appeal to the eye, Futurist Culinary artists began to appeal to the five senses of the audience. The use of food elements has brought an alternative dimension to the production of artworks. In the article, introduction part emphasizes combination of food with art and how food has become an object of art. After that the article, the focus is the contribution of edible materials to the art that have been occurred since the 1920's. The purpose of this article is to examine the meaning and importance of their contribution to the work of art located in foodstuffs, including Futurist Cuisine. Especially with the help of Futurist Cuisine, the focus is to increase the importance of the food products which have become critical art objects. In order to achieve this aim, besides the literature search, related art works analyzed as iconographic.

Keywords: Futurist Cook, Foodart, Olfactory Art

1. GİRİŞ

Gıda, yaşamı sürdürmenin temel kaynağı olarak hayati öneme sahip bir unsurdur. Birincil işlevinin dışında asgari düzeyde de olsa birçok alanda, farklı kullanım olanakları bulunmaktadır. Besin maddelerinin kullanıldığı alanlardan birisi de sanattır. Modernizm'e değin dini hikayeler, söylem, deyim ve atasözlerinde mecazi ya da sembolik anlamlarıyla imgeleştirilmişken, natürmort kompozisyonlarında birincil anlamıyla kullanılmış iki boyutlu biçimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernizm ile birlikte ise, iki boyutlu resimsel anlatımından çıkarak, doğrudan kullanımıyla tek başına bir sanat nesnesine dönüşmüştür. Dada Hareketi ve Sürrealist akımla birlikte gıda unsurları matematik, felsefe, din, savaş gibi konularla bütünleştirilerek geleneksel sanat ürünlerinin yanlarına sanat nesnesi olarak eklenmiştir. Âdem ve Havva'daki elma, Bilgi Ağacı'nın meyvesi iken, Modernizm'de anlamı değişerek, geometrik bir forma dönüşmüştür. Bilhassa Fütürizm akımında bu çeşitlilik ve dönüşümün daha görünür olduğu izlenmektedir. Fütürist Mutfak'la başlayan bu değişimde yiyecekler; gıda sanatı, performans sanatı, koku sanatı ve tat alma sanatı gibi yeni üretim alanlarının oluşmasına olanak sağlamıştır. Bu süreç öncesi yapılan gıda tasvirleri sadece göze hitap ederken, Fütürist Mutfak sanatçıları eserleriyle izleyicinin beş duyusuna hitap etmeyi başarmıştır. Kimi performans gösterilerinde yiyecek malzemeleri performans sanatının ana nesnesi haline gelmiştir.

1960'dan günümüze kadar olan süreçte gıdanın sanattaki rolü, müze ve galeri anlayışına alternatif bir boyut katmıştır. Eserleri galeri dışında da sergilenmeye başlayan sanatçılar, böylelikle gıda ile ürettikleri eserlerini kamusal alanlara taşımışlardır. Yapılan üretimler kimi zaman çürümeye terk edilmiş, kimi zaman da kuşlara yem edilmiştir. Bu yöntemle süreç sanatının oluşumu sağlanmışlardır. Çağdaş sanatla beraber müze ve galerilerin en önemli kuralı olan sanat eserlerinin dokunulmazlığı da değişmiştir. Sanatçılar yapmış oldukları eserleri izleyicilerin tüketebilmeleri için lezzetli yiyeceklerden üretmişler ve izleyicilerden yapılan eserlerin tadına bakılması istenmiştir. Kimi zaman tedavisi olmayan hastalıklara farkındalık yaratmak için, kimi zaman da gelenekselleşmiş toplumsal normlara başkaldırı amacıyla eserlerini ikram etmişlerdir. Böylelikle sanatın dokunulabilir, koklanabilir ve yenilebilir olduğu gösterilmiştir.

Gıda unsurlarının sanatta kullanımı kronolojik sıra ile analiz edilmiştir. Devam eden aşamada, gıdanın birincil işlevi dışında sanatla nasıl buluştuğu ele alınmıştır. Makalede konuyu uygun olarak seçilen sanat eserlerindeki yiyeceklerin sembolik anlamları doğrultusunda göstergebilimsel ve ikonografik analizleri yapılmıştır. Sanatın farklı dönemlerinde beslenme unsuru olan yiyecekler gerçek anlamı dışına çıkarak sanat nesnesine dönüşmüştür. Böylelikle gıda sanat tarihinde; siyasi, dini, toplumsal sorunların ve teknoloji ile birlikte gelişen tüketim gibi konuların kuvvetli bir anlatım öznesi olarak önemli bir yer edinmiştir.

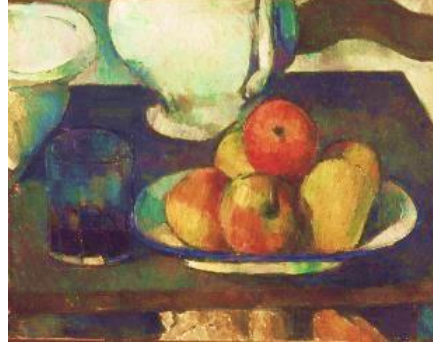
2. MODERNİZM VE SONRASINDA GIDANIN SANATTA KULLANIMI

2. 1. Bir Elmayla Paris'i Şaşırtmak

Empresyonist akımda enstantane resimlerinden sonra en çok tercih edilen türlerden biri de natürmort olmuştur. Natürmort resimlerinde kullanılan yiyecekler, hem malzeme hem de teknik olarak İzlenimcilik akımında önemli bir yer tutmaktadır. Akımın önde gelen sanatçılarından Cezanne ile sanat eserleri, zengin burjuva evlerinin duvarları dışında, galerilerde sergilenmeye başlamış ve böylelikle her sınıftan izleyiciye ulaşmıştır. Cezanne, pentür resmine modülasyon tekniğini dâhil ederek günümüze değin kullanılan bir hacimlendirme yöntemini keşfetmiştir. Resimlerinde genel karakteristik özelliği olan bitmemişlik görünümünü oluşturabilmek için, meyvelerden oluşan zengin kompozisyonlar kurgulamıştır. Bazen tek bir elmayı kendine has biçim ve renkçi yaklaşımıyla boyayarak resim sanatına bambaşka bir bakış açısı kazandırmıştır. Böylelikle tek bir elmayı boyama üslubuyla tüm Paris'i şaşkına çevirmiştir. Cezanne, 1904 senesinde Emile Bernard'a yazmış olduğu mektuplarda doğa izlenimini ve gıda unsurlarının kullanımını şu şekilde kaleme almıştır:

“Resim sanatında gelişme kaydetmenin yolu, doğayı gözlemlemektir. Göz, doğayla ilişki kurularak eğitilebilir ve böylece doğayı inceleme ve çalışma gücüne erişilebilir. Şunu söylemek istiyorum; bir portakal, bir elma, her şeyden önce yuvarlak bir formdur; bir insan başı, resme konu olabilecek bir yücelim biçimidir” (Bernard, 1997: 61).

Görsel 1. P. Cezanne, Elma ve Bir Bardak Şarap, tuval üzeri yağlı boya, 26x33 cm, 1879

“Elma ve Bir Bardak Şarap” adlı resminde olduğu gibi sürahi ve meyvelerin Cezanne için anlamı aynıdır (Görsel 1). Cezanne, sıcak renkleri soğuk griler ve tablonun arka planında kullandığı kahverengiler ile birlikte kullanarak, elmaların yuvarlak formlarını öne çıkarmıştır. Çoğu araştırmacı, Cezanne’ın renk kullanımının nörolojik, psikolojik ve hatta felsefi bakımdan ne kadar kuvvetli bir anlatım diline sahip olduğunu tartışmaktadır. Cezanne elmayı bir yiyecek olarak görmez. Doğadaki tüm nesnelere sınıflandırdığı gibi geometrik bir form olarak yani renkli bir küre şeklinde görmüştür.

2.1. Fütürist Yemek Reçeteleri

20. yüzyıl başlarında İtalya’da ortaya çıkan Fütürizm Akımı, geçmişin gelenekselleşmiş her türlü yaklaşım ve üretimine karşı çıkararak, teknoloji, yenilik, gelecek ve dinamizmi öven bir anlayışa sahiptir. Fütürizmin öncüsü İtalyan şair Filippo Tommaso Marinetti, 1932’de ilk fütürist yemek kitabı olan “La Cucina Futurista”yı yayınlamıştır (Görsel 2). Kitap, özellikle İtalyanların yediklerini değiştirerek yemek kültürlerini farklı biçimde yeniden oluşturmaya çağırarak bir manifesto ile başlamaktadır:

Bu kitapta anlatılan Fütürist Mutfak Devrimi, ırkımızın yeme alışkanlıklarını kökten değiştirmek, onu güçlendirmek, dinamikleştirmek, deney zekâsı ve hayal gücündeki yepyeni yemek kombinasyonları ile manevi hale getirmek için yüce, asil ve evrensel olarak uygun bir amaca sahiptir. Bir deniz uçağının motoru gibi yüksek hızlara ayarlanmış bu fütürist yemek, hem deliren hem de tehlikeli olan bazı titreyen gelenekselcilere benzeyecek. Fakat nihai amaç yarın insanın damak ve hayatı arasında bir uyum yaratmaktır. Ünlü ve efsanevi istisnalar dışında, şimdiye kadar erkekler kendilerini karıncalar, sıçanlar, kediler veya öküzler gibi beslediler. Şimdi Fütüristler ile birlikte ilk insanın yeme biçimi yeniden doğuyor. Biz kendi kendine beslenme sanatını kastediyoruz. Tüm sanatlar gibi intihalden kaçınarak, yaratıcı özgünlüğün peşindeyiz. Bu çalışmanın gelecekteki yönü belirsiz olmasına rağmen, tehlikeli ve iç karartıcı paniğin yaşandığı dünya ekonomik krizi sırasında yayınlanması tesadüf değildir. Bu paniğe Fütürist pişirme yöntemiyle bir panzehir öneriyoruz, yani: Masada optimizasyon (Marinetti, 2014: 22).

Marinetti’nin, malzemelerin olağan dışı bir biçimde bir araya gelmesiyle oluşturduğu yemek tariflerini içeren “Fütürist Mutfak Manifestosu” adlı kitabı, yüksek hızlar için bir deniz uçağının motoru olarak düzenlenmiş bu Fütürist mutfağımız bazı yolculara çılgınca gelecek ve tehlikeli görünecektir (Sorini ve Cutini, 2019), sözleri ile 28 Aralık 1930 tarihinde “Turinbased Gazetta del Popol” gazetesinde yayınlanmıştır. Kitap aracılığıyla aile, masa, harika yemek tarifleri, iyi niyet ve lezzet konseptleri üzerine kurulu yemek kültürü devrilmeye çalışılmıştır. Özellikle de İtalyan kültürünün en önemli yemeklerinden olan makarnanın insanları hem bedenlen hem de ruhen ağırlaştırdığı, onları nasıl ekşi, karamsar hale getirdiği ve yaratıcı dürtüden alıkoyduğu iddiası vurgulanmıştır. Marinetti için “makarnadan kurtulma” sadece bireysel bir düzelmeyi değil, makarnadan vazgeçilmesinin İtalya’yı pahalı yabancı tahılların dayatmasından kurtararak aynı zamanda ekonomik anlamda rahatlatacağı düşüncesini de barındırmaktadır. Böylelikle yerli pirinç endüstrisi güçlenecektir. Yerel pirinç tüketimini arttırmak isteyen faşistler, makarna yiyen askerlerin “kahraman” olamayacaklarını iddia ederek, Marinetti’ye destek vermişlerdir. Sanatçı hazırlamış olduğu yemek reçetelerini Fütürist Akımı benimseyen ressam Fillia ile birlikte gerçekleştirmiştir. Reçetelerde yer alan tarifleri hayata geçirmek için İtalya’nın Toronto şehrindeki eski bir tavernayı “Taverna del Santopaloto” adı ile restorana

dönüştürmüşlerdir. Mekân, Marinetti'nin isteklerine göre dekore edilmiş, ressam Fillia ve mimar Nikolas Diulgheroff da tasarımlara dâhil olmuşlardır. Böylelikle mekân Fütürizmi anlatan modern ve mekanik yaşamın özeti olabilecek bir atmosfere dönüşmüştür. Restoranda ilk olarak İtalyan kültürünün en önemli yemeği olan makarna değişime uğramıştır. Bu değişimin sebebini Marinetti şu sözlerle açıklamıştır:

“Makarna, damak tadına uygun olmasına rağmen pasif bir yemektir. Çünkü insanları ağır, acımasız kılar, besleyici olduğunu düşündürür, şüpheli, yavaş ve karamsar yapar... Fütürist Mutfak Devrimi ırkımızın yeme alışkanlıklarını kökten değiştirmeyi, onu güçlendirmeyi, dinlemeyi amaçlayan ve hayal gücünün gücüyle yepyeni yiyecek kombinasyonları ile yüce, asil ve evrensel boyuta taşıyan bir görüşe sahiptir. Fütürist mutfağın asıl amacı, bugünün ve yarının hayatı ile insanın damak tadı arasında bir uyum sağlamaktır. Bu çalışmanın karartıcı olan dünya ekonomik krizinde yayınlanmış olması tesadüf değildir. Bu paniğe panzehir olarak Fütürist bir yemek pişirme şekli öneriyoruz, yani masada iyimserliği öneriyoruz” (Popova, 2014).

Restoranda öğle yemeği olarak servis edilen yiyecekler; Tuttoriso (pilav, salata, şarap ve bira) eşliğinde Carneplastico (plastik et), Aerovivanda (dokunsal, gürültü ve kokular) eşliğinde Dolcelastico. Ayrıca mimar Diulgheroff'un reklam yemekleri ile birlikte Marinetti ve Prampolini'nin tarifleri de menüde yer almaktaydı (Marinetti, 2008). Fillia'nın özel reçetesinde yer alan plastik etten oluşan Carneplastico on bir farklı pişmiş sebze çeşidiyle doldurulmuş büyük bir silindirik kavrulmuş dana eti köftesinden oluşmuştur. Tabağın ortasına dikey olarak yerleştirilen bu silindir, bal ile taçlandırılmış ve üç altın tavuk eti topunun üzerine oturan bir halka ile desteklenmiştir. Mükemmel öğle yemeğinde Carneplastico'nun müşteriler tarafından sağ ellerini kullanarak herhangi bir çatal bıçak yardımı olmadan yemeleri istenmiştir. Sol elleriyle de masanın zeminini oluşturan zımpara kâğıdı, kadife ve ipekten oluşan masa örtüsünü okşamaları istenmiştir. Bu esnada, orkestra gürültüsü ve şiddetli bir müzik çalmakta ve garsonlar yemeğin üzerine güçlü bir karanfil kokusundan içeren esans serpmektedirler. Salon içerisinde şiddetli bir şekilde kadınların çığlıkları, kahkahaları ve alkışları yankılanırken başka bir garson ise üzerlerine parfüm sıkılmaktadır (Marinetti, 2015: 16-17).

Görsel 2. Filippo Tommaso Marinetti, Fütürist Yemek Kitabı, 1932

Bu ilginç öğle yemeğini yiyen kişilerin üzerinde oluşturulmak istenen etki ilk olarak yemeğin mutlak özgünlüğünü hissettirmek yani plastik eti tatmadan önce yapılan orijinal görsel sunum ile hayal gücünü heyecanlandırmaktır. Bunun yanı sıra yemeğin rengi ve aromasıyla görme ve koklama duyarlarını doyurmayı hedeflemektedirler. Kibarlığa ve sofrada adabına karşı durmak için çatal ve bıçak kullanılması istenmemiştir. Elle yiyerek plastik etin lezzetli dokunsal zevkine ulaşmak istemişlerdir. Yemek

esnasında havaya sıkılan parfüm kokusu da yemeğin tadına eşlik etmesi için kullanılmıştır. Aynı esnada yüksek sesle çalınan müziğin kullanılması dikkat dağıtarak dilin ve damağın hissettiği tatları yok etme amacı taşımaktadır. Yenilen her lokmayla yaşamın özü, aşk tutkusu ortaya çıkabileceğini, hatta Uzak Doğu'ya olan bir yolculuğu yaşayabilme hazzına erişebileceklerdir (Pellegrino, 2016). Fütürist mutfakta bütün karamsarlıklara rağmen icat ettikleri sayısız yemek reçetelerinin her biri onlara özel hazırlanan müzik, koku ve dokunsal masalar eşliğinde hazırlanmıştır. Hazırlanan yemekler lezzetli bir şekilde yenilmiştir.

2.3. Duchamp'ın Sinekli Badem Ezmeli Ölüm Betimlemeleri

Dada Hareketi'nin en önde gelen sanatçısı, Fransız asıllı Marcel Duchamp; hazır nesne kullanımını sanatın içine dâhil ederek sanatın tanımını, amacını, sanatsal estetiğin içeriğini ve işlevini tartışmaya açmıştır. Duchamp, eserlerinde yiyecekleri çok farklı anlamlarda kullanarak natürmort anlayışına farklı bir boyut kazandırmıştır. Geleneksel olarak nitelendirilen resim ve heykelleri yeniden üreterek farklı anlamlara dönüştürmüştür.

Duchamp, 1959 yılında yapmış olduğu “Ölüm Heykeli” ve “İşkenceli Ölüm” adlı çalışmalarının modellemesini badem ezmesi (marzipan) ile yapmıştır (Görsel 3). Bu eserler, natürmortu, cinaslı bir biçimde yeniden üretmektedir. Sanatçı, “nature-morte” yani “ölü- doğa” kelimelerinin birleşiminden oluşan natürmortun direk anlamı olan ölü kısmıyla ilgilenmiştir. Başka bir deyişle bu eserler aracılığıyla hem resim hem de heykelin artık öldüğünü ifade etmektedir. “İşkenceli Ölüm” bir camekân içerisinde, altında ezilerek ölmüş sineklerin bulunduğu bir insan ayağı heykelinden oluşmaktadır. “Ölüm Heykeli” adlı çalışması ise, badem ezmesinden yapılmış üç boyutlu sebzelerin bir portre şeklinde bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Archimbaldo'nun portrelerini çağrıştıran bu üç boyutlu çalışmanın üzerine ölü böcekler yerleştirilmiştir. Duchamp, biçimler üzerinde kullanmış olduğu ölmüş sinek ve böcekleri ölü doğayla bir arada kullanarak, çifte ölümü betimlemiş ve natürmort çalışmalarına alaycı bir gönderme yapmıştır. Duchamp, insanlığın ve eserlerinin ortak kaderi paylaştığını ve yok olduğunu şu sözleri ile ifade etmiştir:

“Sanırım resim ölüyor. Yapıldıktan kırk ya da elli yıl sonra artık tazeliği yok olduğu için resim ölür, tabi heykel de öyle... Onu yapan insanın öldüğü gibi. Daha sonra bu yapılanlar yazılır ve buna sanat tarihi denir. İnsanlar ölümlüdür, resimler de” (Judovitz, 1995: 153).

Görsel 3. Marcel Duchamp, İşkenceli Ölüm Ve Ölüm Heykeli, 1959

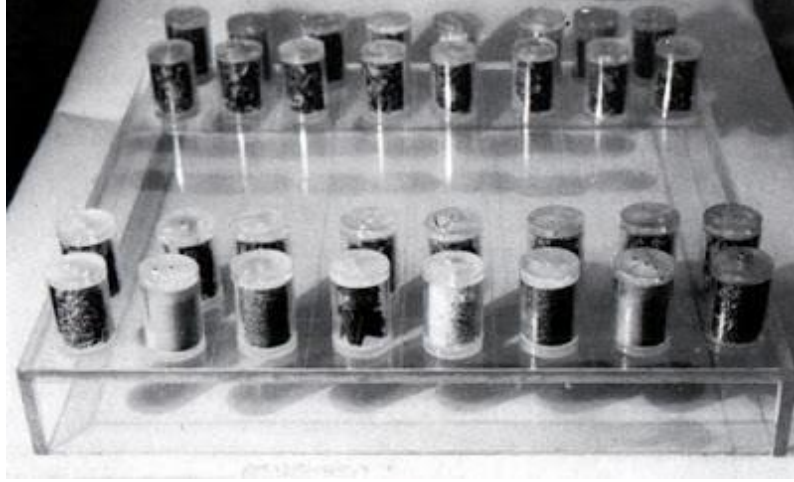
Bu bağlamda resim ve heykelin ölümü tarihsel olarak sona ermesi anlamına gelmez. Daha ziyade, “Ölüm Heykeli” ve “İşkenceli Ölüm”de olduğu gibi, sanatsal üretim anlayışının değişebileceği ya da modası geçmiş olabileceği, yani bir çeşit dönemde öldüğü anlamına gelmektedir.

2. 4. Baharat Kokulu Satranç

1964-1965 yılları arasında Duchamp'ın etkisinde kalarak üretimler yapan Fluxus sanatçısı Japon Takako Saito, "Fluxchess" adını verdiği farklı malzemelerden oluşmuş bir dizi satranç oyunu üretmiştir. Satranç soğuk savaşın erkeksi metaforu olarak kullanan sanatçının "Baharat Satranç" adlı eserinde, normal satranç kuralları geçerlidir. Fakat geleneksel parçalar yerine her bir taş için şeffaf plastik şişeler içerisine doldurulmuş farklı baharatlar kullanılmıştır (Görsel 4).

Satranç takımında tarçından piyonlar, hindistan cevizinden beyaz kaleler, zencefilden beyaz atlar, asafoetida³dan siyah kral, anasondan beyaz kral, pul biberden beyaz vezir, kimyondan siyah vezir yapılmıştır (Katherine, 2013.). Oyun tahtası ise şeffaf plastikten yapılmıştır. Oyunun kuralı, oyuncuların şişelerin her birini koklayıp hangi baharat olduğunu bulması ve her bir baharata ait hamleyi yapması üzerine kuruludur. Satranç oyuncuları farklı kokuları içeren şişelerin kokusunu tanımlayarak doğru hamleyi belirleyebilmektedirler. Böylelikle Saito'nun "Baharat Satranç", görme duyusunu işlevsizleştirerek, koku duyusunu ayrıcalıklı bir yere koymuştur. Sanatçı, baharatların kokularıyla toplumdaki bireylerin konum ve eylemlerini ilişkilendirirken, "Koku Sanatı (Olfactory)"⁴nın da temsilcilerinden biri olmuştur.

Görsel 4. Takako Saito, Baharat Satranç, 1965

2. 5. 500 Kiloluk Sürrealist Karnabahar

Sıra dışı üslubu ve farklı kişiliğiyle sanata bambaşka boyutlar kazandıran Salvador Dali, kompozisyonlarına dâhil ettiği yiyecek maddeleriyle natürmort türünü zenginleştirmiştir. Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud'un yaklaşımının etkisiyle Hristiyanlığa ait sembolleri hayal gücü ile birleştirip olağan dışı üretimler gerçekleştirmiştir. Karıncalar, koltuk değnekleri, anahtarlar, saatler, ıstakozlar, ekmeğe ve yumurta gibi nesnelere Dali'nin oldukça sık kullandığı biçimler arasındadır. Temel besin maddelerinden biri olan ekmeği "Bir Kadının Retrospektif Büstü" adlı eserinde kullanmıştır (Görsel 5).

Dali'nin farklı parçaların birleşmesinden oluşan eserinin öne çıkan unsuru göğüsleri açık bir kadın büstüdür. Kadının omuzlarının her iki tarafına kurutulmuş mısır koçanı asılmıştır. Dali bulduğu bu objeyi bir çeşit dönüştürülmüş Paris modası parodisi ile süslemiş, bunu yaparken de kurutulmuş mısır koçanı kullanmıştır. Büstün üzerinde uzun bir somon ekmeği, ekmeğin üzerinde de Jean-François Millet'in "Angelus" adlı resminin metalden yapılmış üç boyutlu kalemliği yerleştirilmiştir. Boyununun

³ Latincesi ferula foetida olan İran çölleri ve Afganistan dağlarına özgü katlanılması güç aromaya sahip baharat.

⁴ Olfactory Art, koku alma sanatı, kokuları bir ortam olarak kullanan bir sanattır. Koklama sanatı parfümün yanı sıra diğer koku uygulamalarını da içerir.

etrafına 19. yüzyıldan kalma “zoetrope” adı verilen dans eden bir çocuğun şematik görseli yer almaktadır. Ekmek, Dali'nin eserlerinde kullandığı, neredeyse Onun markası haline gelen, en sadık ve en takıntılı olduğu yiyeceklerden biridir. Dali için ekmek, kendi vücudunun antropomorfik⁵ yapısını temsil etmektedir. Ona göre, modern sanatın kurtarıcısı ve tüketimin ana unsuru olan ekmek; aristokrat, estetik, paranoyak, sofistike, fenomen, felç gibi kavramları ve politika gibi konuları temsil etmektedir. “Bir Kadının Retrospektif Büstü”, kadın imajının tüketilmesinin bir metaforu olarak cansız bir mankenin tuhaf görünümü biçiminde somutlaştırılmıştır (Pine, 2010).

Görsel 5. S. Dali, Bir Kadının Retrospektif Büstü, 1933

Dali'nin bir diğer metaforu yumurtadır. Ona göre yumurta, umut ve sevginin sembolüdür. Yaşamı, yenilenmeyi, devamlılığı ve geleceği temsil eder (Levi, 2019). Bundan dolayı yumurtayı doğum öncesi anne karnındaki görüntüsü ve rahmin içyapısıyla ilişkilendirmiştir. Eşi Gala'nın resimlerini çoğunlukla yumurta ile kompoze etmiştir.

Dali; René Thom, Matila Ghyka, Thomas Banchoff, Martin Gardner gibi önemli matematikçilerle tanıştıktan sonra geometri ve altın oranı birçok eserinde kullanmıştır. 1955 yılında Rolls-Royce marka aracının içerisine 500 kg karnabaharı doldurup İspanya'dan yola çıkan Dali, Paris'te “Kritik Paranoyak Yönteminin Fenomenolojik Yönleri” konulu konferansa katılmıştır. Dali katılımcılara, “Her şey gergedan boynuzundan başlıyor ve ayrılıyor! Her şey Jan Vermeer'in ‘Dantelci Kadın’ından ayrılıyor! Her şey karnabaharda bitiyor”, açıklamasını yapmıştır (Felton, 2018). 1958'de Mike Wallace, Dali ile röportajında konferansa karnabahar dolu bir araba ile gitmesini, karnabaharın logaritmik⁶ sarmala sahip yiyeceklerden biri olması ve bu yönüyle dünyanın oluşumuyla ilişkilendirdiğini ifade ederek açıklamıştır. Karnabahar Dali'nin altın oran takıntısına cevap veren yiyeceklerden en önemlisi olmuştur.

⁵ “Antropos” insan, “morfe” şekil demektir. İnsani vasıfların başka bir varlığa atfedilmesidir.

⁶ Logaritmik eğri, Fibonacci Spiral olarak da bilinir. Fibonacci dizisi, her sayının önceki iki sayının toplamı olduğu sonsuz bir sayı dizisidir: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144... Dizinin oranı altın orana veya phi'ye yaklaşır, $\phi(F) = 1.6180339887$.

3. 1960 SONRASI SANAT ÜRETİMLERİNDE GIDA UNSURLARININ KULLANIMI

20. yüzyıl boyunca gıda maddeleri heykel, resim, kolaj ve performanslarda sanatsal bir araç olarak kullanılmıştır. 1920'lerin başında Fütürist akımdan başlayarak 1960'larda Pop-Art, Fluxus ve daha sonra günümüze kadar gelen süreçte sanatçılar, yenilebilir malzemeleri tüketim kültürünü ve politika gibi konuları eleştirmede güçlü bir araç olarak kullanmışlardır.

Pop-Art, 1960'lı yıllarda Batı dünyasının yeni sanat merkezi olan New York ve sonrasında Londra'da ortaya çıkmış, endüstrileşme sürecine girmiş toplumların seri üretim ve hızlı tüketimi içeren yapısı ve kapitalist yaklaşımının ürünü olan bir akımdır. Akımın amacı çağın coşkulu, ilerlemeye yönelik beklentisiyle beraber karamsar ve yıkıcı bakış açısı arasında denge kurmaktır. Kimi Pop-Art çalışmalarında artan ticarileşmenin toplum üzerinde oluşturduğu tüketim baskısı eleştirilmiştir.

3. 1. Çorba ve Devasa Hamburger

1960'larda etkinlik gösteren Popart sanat akımı dönemin her türlü popüler unsurunu sanatın teması haline getirmişti. Toplumun genelinin ulaşabildiği fast-food ürünler, içecekler, konserve ürünler farklı üretim teknikleriyle yeniden üretilmekteydi. Andy Warhol, 1962'de monoton bir devamlılıkla yan yana yerleştirilen "Campbell" marka çorba tenekeleriyle homojen toplumun yükselişini eleştirmiştir (Cohen, 2018). Warhol'un çalışması, çorbanın marka görselinin insan zihnindeki tüketim olgusunu nasıl etkilediğini ifade etmektedir.

Pop Art'ın öne çıkan sanatçılarından Claes Oldenburg Amerikan fast-food kültürünün öne çıkan yiyeceklerini, dev boyutlarda heykeller olarak üretmiştir. Yumuşak heykeller adını verdiği eserlerini, sünger kumaş vb. tekstil ürünlerini kullanarak üretmiştir. Dondurma külahı, hamburger, patates kızartması, sandviç, pasta gibi yumuşak heykellerini 1962 yılında New York'taki "Green Gallery"de sergilemiştir. Sergide en çok dikkati çeken "Dev Hamburger" heykeli Amerika'nın yemek kültürünün ilk anıtsal temsili olarak değerlendirilmiştir (Görsel 6).

Hamburger Amerikan kültürünün en önemli yemeğidir. Oldenburg'un hamburgeri ise, bu sıradan yemeğin gerçekçi temsili değil, içi kâğıt ve paçavra gibi yumuşak malzemelerle doldurulmuş ve boyutuyla şaşkınlık yaratan bir kültür nesnesidir. Tüketim nesnesi birincil rolünden uzaklaşarak ticari bir ürüne indirgenmiştir. Sanatçı tüketici pazarını eleştirmiş, böylelikle eserlerinde basit ve popüler unsurları kullanarak sanat objelerinin değerlerini değiştirmiştir.

Görsel 6. Claes Oldenburg, Dev Hamburger Heykeli, 1962, MoMA

3. 2. Joseph Beuys ve Fantastik Yiyecekleri

Üretimlerini performans, enstalasyon, heykel ve grafik alanında gerçekleştiren Fluxus sanatçısı Joseph Beuys, eserlerinde gıda maddelerinin sembolik anlamlarını kullanmıştır. Yiyecekleri, tüketim malları ve doğal insan enerjisi kaynakları olarak birleştirmiştir. Elma, sosis, ekme, tereyağı, kurutulmuş et, yumurta, bezelye, kurabiye, patates, sarımsak, soya sosu, kahve, buğday, süt, zeytin yağ, portakal, pirinç, tuz, kek, çikolata, maden suyu, pastırma, soya fasulyesi, şeker, çay, mantar gibi yiyecekler çalışmalarında sıklıkla yer alanlar arasındadır. Beuys, gıda maddelerinin sembolik anlamını ve değerini kavramsal düşüncelerine entegre etmiştir. Böylelikle nesnelere, ürünler, tüketim malları ve doğal insan enerjisi kaynakları olarak birleştirmiştir. Beuys yiyecekleri sanat objesi ve sembolik malzeme olarak kullanmıştır. Beuys'un seçtiği yiyecekler günlük yaşamda seçilen yiyeceklerin nasıl tüketildiği ve bu tüketimin doğayı, toplumu, bedenleri ve kültürel yaşamı nasıl etkilediği ile ilintilidir.

Beuys, 1972'de, Documenta'da şekerli balla kaplayıp bir tavşanla birleştirerek sergilemiştir. Sonrasında 1974'de "Amerikan Tavşan Şekeri" ve 1979'da "Çin Tavşan Şekeri" adlı eserleri üretmek için sergilemiştir (Görsel 7). Şeker, ruhsal sıcaklığın ve dolayısıyla değişim ve gelişim süreçlerinin katalizörü görevi gören enerji taşıyıcısıdır. Tavşan, sanatın katı içeriğini değiştiren hareketin önemli bir ögesidir. Ayrıca Berlin Duvarı'yla mücadele edebilen ve tüm sınırları aşabilen bir Avrasyalı'dır. Bu, Avrupa'nın merkezinden başlayarak büyüyen, büyük birlik fikri ile ilişkilidir. Tavşan eski bir Cermen sembolüdür. Paskalya yumurtası yeni bir başlangıç, ilkbahar ve diriliş anlamına gelmektedir. Simyacı bir sembol olarak da dönüşümü ifade eder (Amelio, 2014).

Görsel 7. J. Beuys, Amerikan Tavşan Şekeri 1974

1965 yılında Düsseldorf'taki bir performansında Beuys, kucagında taşıdığı ölü bir tavşanla konuşarak ona galerideki resimleri anlatır, patileriyle onlara dokunmasını sağlar. Üstü başı balla ve altın varakla kaplıdır. "Ölü Bir Tavşana İmgeler Nasıl Açıklanır?" adlı performansını izleyiciler ancak sokaktan, televizyon yayını aracılığıyla izlerler. Yorumlara göre Beuys burada, öteki dünya ve hayvanlar dünyasıyla ilişkiye geçebilen bir Şaman rolündedir. Bal ise, evrene bir referanstır. Beuys'un esinlendiği antroposofist Rudolf Steiner'a göre bal; evrenin sıvı halden katı maddeye dönüşmesine ait bir metaforudur. Altın ise simya ilminde ruhun ve maddenin kusursuzluğunu simgeler. Büyülü "felsefe taşı" bütün değersiz maddeleri altına çeviren bir hayat iksiridir (Artun, 2015). Beuys, 1985 yılında "Capri Batarya" adlı bir çalışma yapmıştır (Görsel 8).

Sarı ampul yerine enerji kaynağı olarak limon kullanmıştır ve bu çalışması ile tüm enerji türlerinin doğadan kaynaklandığını sembolize etmiştir. Capri Batarya, modern dünyada doğanın sınırlı kaynakları ile teknolojik gelişmelerin talepleri arasında bir denge kurulabileceğini öne sürerek mükemmel bir denge ve uyum yaratmıştır (Amelio, 2014). 1970 yılında ise, "Birinci Sınıf Kızarmış Balık Kılıcı (Ringa Balığı)" olarak adlandırılan eseri balık yemeğinin artıklarından oluşturmuştur. Beuys bu işiyle sanat eserinin tıpkı bu balık kılıcığında olduğu gibi artık nesnelere dönüştüğünü ifade etmek istemiştir.

Geleneksel sanat nosyonunun aksine Beuys, sergilenen sanat objelerinin yaşanmış deneyimin izlerinden oluştuğunu ima etmektedir (Lemke, 2007: 58).

Görsel 8. Joseph Beuys, Capri Batarya, 1985

3. 3. Dieter Roth'un Çürüyen Çikolataları

Alman asıllı sanatçı Dieter Roth, sanat ve yaşam arasındaki bunalımı ve yaşamın içerisindeki kaosu, çürüyen yiyeceklerle anlatmıştır. Eserlerinde çikolata, hamur, baharat ve sos gibi yiyecek malzemeleri kullanmıştır. Roth, 1960'ların sonlarında "Kuş Yemi Büstü" adlı çalışmasıyla kendi portresini yapmıştır (Görsel 9). Eserin malzemeleri çikolata ve kuşyeminden oluşmaktadır. Bu büst, James Joyce'un "Genç Adam Olarak Sanatçının Portresi" adlı romanından etkilenerek yapılmıştır. Büst bir direk üzerine monte edilmiş ve açık havada sergilenmiştir. Sanatçı, eserini, kuşlar tarafından yenerek eserinden hiçbir kalıntı kalmamasını amaçladığı için dış ortamda sergilemiştir. Bir diğer yönüyle Roth, sanat tarihinde kanıksanmış geleneksel mermer büst algısını kırabilmek için yenilen ve tükenbilir malzemelerden gerçekleştirdiği heykelleriyle sanat eserine geçicilik unsurunu katmıştır. Böylelikle sanatta da yaşlanma, bozulma, çürüme ve sonlu yaşamın varlığını vurgulamıştır.

Görsel 9. Dieter. Roth, Kuş yemi büstü, 1968

Dieter Roth, 1970 yılında Amerika’da ilk sergisinde galeri duvarına çeşitli türde eriyebilen peynirler yapıştırmış, aynı zamanda galerinin zeminine üzeri peynirle dolu 37 valiz yerleştirmiştir. Valizler günde sadece bir kez açılmıştır. Yayılan kokuyla duvara yapıştırılmış peynirlerin görünümü farklı duylara aynı anda hitap ederek ilginç bir izlenim oluşturmuştur (Görsel 10). Bir süre sonra duvara yapıştırılan peynirler erimenin etkisiyle aşağı doğru kaymış, ardında dikey ve yatay izler bırakarak çizgisel bir görüntü sağlamıştır. Birkaç gün içerisinde keskin koku, kurtçuklar ve sinekler bir araya gelerek galeriyi içine girmeyi imkânsız hale getirmiştir. Roth, “serginin gerçek izleyicisi” olarak adlandırdığı sineklere olan saygısını göstermek için galeri zeminine düşmüş ölü sinekleri toplayıp cam kavanoza koymuştur. Valizler, galeri sahibi tarafından tüm serginin çöpe atılmasına değin geçen sürede birkaç yıl boyunca Roth tarafından tasarlanan konteynir içerisinde depolanarak saklanmıştır (Osman, 2013: 7).

Görsel 10. Dieter Roth, Peynir Yarışı, 1970

Roth, galeri mekanında, süreç odaklı çürüyen sanat fikrini somutlaştırdığı “Öz Portre ve Aslanlı Şeker Kulesi” adlı bir enstalasyon çalışması gerçekleştirmiştir. Bu enstalasyon, erimiş çikolata ve şekerlerin kalıplara dökülerek katılaştırılmasıyla elde edilen birimlerin raflara yerleştirilmesiyle üretilmiştir. Birimlerin her biri sanatçının kendi büstü ve şematize aslan heykelcikleri şeklindedir. Aynı düzleme yerleştirilen heykelciklerin üstüne daire şeklinde cam raflar konularak katlar oluşturulmuş ve bir sonraki kat da aynı biçimde meydana gelmiştir. Üst üste aralarına cam raflar yerleştirilerek oluşturulan kulenin her bir katmanı gıda boyalarıyla farklı renklere boyanmıştır. Organik malzemelerden üretilen eserler bir süre sonra renk ve biçim değiştirmeye, koku yaymaya, ufalanmaya ve bozulmanın etkisiyle dönüşmeye başlamıştır. Roth bu yönüyle, eserlerinin her türlü duyuya hitap ettiği, değişip, dönüştüğü ve bir süre sonra yok olduğu gerekçesiyle “canlı” olduğunu iddia etmiştir. Ona göre sanat hayatın bir parçasıdır ve zamanın ritmine maruz kalarak, sürekli bir dönüşüm sürecine girmesi gerekmektedir (Dobke ve Walter, 2004: 256).

3. 4. Sanatı Yiye! Sonja Alhauser

Alman sanatçı Sonja Alhauser, çikolata gibi lezzetli yiyecekleri kullandığı ve izleyicinin tüketmesini istediği heykeller üretmektedir. Geleneksel resim ve heykel görme duyusuna hitap ederken Alhauser çalışmalarıyla izleyicilerin farklı duylarına aynı anda hitap ederek deneyimler yaratmaya çalışmıştır. Sanatçı öncelikle yiyeceklerin mekâna yaydığı kokuyla, koku duyusunu uyarmaktadır. Böylelikle izleyici galeri alanına girerken bir sanat eserinin varlığından çok en temel dürtülerden olan yeme dürtüsü uyarılmakta ve sanat eserinden beklentisi farklı bir boyuta taşınmaktadır. Koku duyusuna ek olarak

dokunma ve bunların yenmesiyle tatma duyuları da devreye girmektedir. Sanatçının eserleri, çikolatanın geçici doğası ve süreksizliği ile de doğrudan ilişkilendirilmektedir. Alhauser eserlerini neden yenilebilir gıda ürünlerinden seçtiğini şöyle dile getirmektedir:

“Çalışma, müzenin sınırları ve hitap ettiği çevre değişmedikçe amacına ulaşamaz. Çalışmanın izleyici tarafından yenilerek bitirilmesi yani yok edilmesi çalışmanın yaratım sürecini tamamlayarak onu süreç sanatına dâhil eder. Bu eserleri oluşturmak için çikolata, patlamış mısır ve karamel kullanıyorum, çünkü bunlar oldukça lezzetli gıdalar böylelikle izleyicilerin tüm duyularına hitap ederek onları çalışmanın sürecine dâhil ediyorum” (Milam, 2006).

Görsel 11. Sonja Alhauser, Piramit, 2000-2017

Sanatçı, Penny Rafferty ile yaptığı röportajında, çalışmalarında yiyecekleri tercih etmesinin kökeninde yatan sebepleri de açıklamıştır:

“Yiyeceklerle çalışmaya başlama tutkum iğrenme ve şehvet duygusundan temellenmiştir. Maddenin kendisi yani bu çalışmada yiyecek unsurları işlevlerinin dışında besin değerleri yani beslenme unsuru olmaları dışında bir anlama sahiptirler. Eğer ben çalışmalarımda çikolata kullanıyorsam, ben onun şekli, içeriği, kokusu ve tadı dışında ona farklı anlamlar da yüklerim. Bu farklı anlamların içerisinde şehvet, baştan çıkarma ve insanın kontrolünün kaybına yol açan en ilkel dürtüleri uyarma amacı bulunmaktadır. Bana göre çikolata tüm bu duyuları uyarma özelliğine sahip bir yiyecektir” (Rafferty, 2018).

Alhauser'ın çalışmaları, tüketimin zevkli yönlerini, sanatın ve gündelik hayatın gerçek anlamda birbirine karışmasını ele almaktadır. İzleyicinin zevkli bir deneyime sahip olabilmesi için eserlerini kaliteli gıda içeriklerden hazırlamıştır. Çalışmalarında genellikle lezzetiyle bilinen pralin (çikolata sosu) kullanmıştır (Görsel 11). İzleyicilerde güven oluşturmak için yiyeceklerin son kullanma tarihleri de verilmiştir. Galeri ve müzelerdeki sanat eserlerinin dokunulmazlığının aksine Alhauser'un heykelleri dokunulabilir ve yenilebilir özelliğiyle sanat-sanat eseri-izleyici arasında alışılmışın dışında bir etkileşimi hedeflemektedir. Eserlerin tüketildiği esnadaki seyircilerin jest, mimik ve davranışları gözlemlenmektedir. Böylelikle ziyaretçilerin bedeni ile sanat yapıtı arasında etkileşimin boyutu incelenmektedir. Alhauser'ın sanat eserleri sergiyi ziyaret edenlerin kafasını da karıştırmıştır. Çünkü galeri sanat eserinin görsel anlamda tüketimini değil en ilkel anlamdaki tüketimine olanak vermektedir. Bu yöntemle bir üst yapı ürünü olarak görülen sanatla, en ilkel ve temel ihtiyaçlardan biri olan yemeğin biraradalığına ironi yapılmaktadır.

Sanatçı çikolata heykelleri dışında zengin, iştah açıcı ve gösterişli sofralar da sergilemektedir. Bu sofraları galerilerde sergilemek üzere hazırladığı gibi kendi atölyesinde yakın dostları ve arkadaşlarının yer aldığı kutlamalar ve özel günler için de kurmuştur. Amacı bu sofralar aracılığıyla insanların bir araya gelme sevincini ve birlikte yemek yemenin hazzını deneyimlemektir. Sofralardaki yiyecekler margarın ve çikolatanın yanı sıra onlarla yenmesi çok uygun olmayan deniz ürünleri ile birlikte hazırlanmıştır.

Görünüm iştah kabartıcı olmasına rağmen tatlarına bakıldığında aynı his oluşmamıştır. Aralara yerleştirilmiş kameralar aracılığıyla insanların sofraya ve yiyeceklerle karşı karşıya geldiklerinde yüzlemlerindeki haz duygusu, mutluluk ya da şaşkınlık gibi ifadeler kaydedilmiştir. Böylelikle yediğimiz yemekleri sadece biyolojik olarak tüketmediğimiz, yemek yerken hissettiğimiz haz ve deneyimleri de sindirdiğimiz vurgulanmaktadır.

3. 5. FA+ Lezzetli Ceset ve Tost Makinesi

İsveç asıllı ressam, enstalasyon sanatçısı ve küratör olan Ingrid Falk eşi Gustavo Aguerre ile birlikte 1992 yılında FA+ adlı sanat topluluğunu kurmuştur. Nicola Pellegrini, Daniel Wetter, Otonella Mocellin ve Lennie Lee gibi sanatçılar bu toplulukta yer almaktadır. FA+ ismi, grubu kuran sanatçıların soyadlarının ilk harflerinden oluşmakta, yanında yer alan artı “+” sembolü grubun sonradan katılan diğer sanatçıların ifade etmektedir.

Görsel 12. Ingrid Falk - Gustavo Aguerre - FA+, 1993

Grubun 1993 senesinde yapmış olduğu “II Cadavere Squisito (Lezzetli Ceset)” adlı eseri ekmeklerden yapılmış tahta bir sandalyede oturan kadın figürü heykeldir (Görsel 12). Ekmek, yumurta ve su ile elde ettikleri hamurdan üretilmiştir. Yapım aşamasında eserin her bir parçası ayrı ayrı hazırlanmış ve kuruması için fırında pişirilmiştir. Pişen parçalar dikilerek birleştirmişlerdir. Eser, Venedik’teki Marco Meydanı’nda bulunan San Marco Katedrali’inin tam karşısına çanların çalmaya başladığı saat beşte yerleştirilmiştir (Bydler, 2010, s. 10,12). Meydanı gezen yüzlerce ziyaretçinin rahatlıkla görebildiği bu heykel, San Marco Katedrali tarafından sürülen ve sürgünün ardından intihar eden din görevlileri anısına dikilmiştir. Bu heykel aracılığıyla kiliseyi ve din adamlarına karşı baskıcı tutumu eleştiren grup, “Lezzetli Ceset” adını verdikleri heykeli meydana bırakarak kuşlar tarafından tamamen bitirilinceye kadar yenmesine müsaade etmişlerdir. Güvercinlerden arta kalan kırıntılar etraftaki turistler tarafından toplanmıştır.

Eser aynı zamanda Katolik Kilisesi'nin en önemli sembollerinden biri olan Kutsal Ruh’a meydan okumaktadır. Ruhunu beslemek ve hayatını bağışlamak yerine, onun parçalanışını sunmaktadır.

3. 6. AIDS Şekerleri

Küba asıllı Amerikalı sanatçı Félix Gonzalez-Torres ampul dizeleri, saatler, kâğıt yığınları ve paketlenmiş şekerlerle yapmış olduğu minimal kurulum ve heykelleri ile tanınmaktadır. Çalışmalarının

bazılarını AIDS hastalığı ile ilişkilendirerek üretmiştir. Erkek arkadaşı Ross'un AIDS hastalığından ölmesinden sonra 1990 senesinde “(Adsız) Ross’un Portesi” adlı eserini üretmiştir (Görsel 13).

“Ross’un Portresi” bir odanın içerisinde duvar köşesine yığılmış 80 kg bonbon şekerden oluşmaktadır. Sanatçı istiflediği şekerleri galeriyi ziyaret eden seyircilerin yemesini istemiştir. Yığını oluşturan şekerlerin 80 kg olması Ross’un hastalıktan önceki kilosunu temsil etmektedir. Gonzalez izleyicilerin her şeker alışında sevgilisinin hastalıktan kilo kaybetmesini ve böylelikle onun hastalığından bir parça olarak hastalığını paylaştığını vurgulamaktadır.

Görsel 13. F. G. Torres, (Adsız) Ross’un portresi, 1990

Félix Gonzalez-Torres 1991 senesinde “Plasebo” adlı çalışmasında yine AIDS üzerine odaklandığı bir çalışmada seyircilerden, zemine yığıldığı, gri jelatin kâğıdına sarılı şekerleri yemesini istemiştir. Zamanla azalan ve zeminde boşluklar oluşan şeker yığını hasta kişilerin tükettiği ilaçları temsil etmektedir. Sanatçı 1996 senesinde, AIDS hastalığına yenik düşerek hayatını kaybetmiştir. Fakat çalışmaları uluslararası sanat platformlarında ilgi görmeye devam etmektedir. 2007 Venedik Bienali’nde ölümünden sonra ABD temsilcisi olarak seçilen ikinci sanatçı unvanını almıştır. Ayrıca “Plasebo” adlı eseri Williams College Sanat Müzesi tarafından New York Modern Sanat Müzesi’nden 1200 sterline ödünç alınmıştır. Anıtsal bir enstalasyon olan Placebo, 40.000 adet gümüş kaplı sert şekerden oluşmaktadır. Bu yapıt, 1 Aralık Dünya AIDS Günü’ne uygun olarak sunulmakta ve müzede 16 yıllık bir gelenek olarak hala devam etmektedir (Gyorody, 2007).

3. 7. Antoni Miralda ve Müdahale Edilmiş Sofraları

1942 İspanya doğumlu Antoni Miralda’nın çalışmaları politik ve provokatif içeriklidir. Yiyecekleri sanatın nesnesi olarak kullanmasıyla bilinen sanatçı, 1967 yılında Fransa’ya dönmesinden bir yıl sonra Paris’in çalkantılı siyasi ortamından ve Vietnam Savaşı’ndan etkilenerek üretimler yapmaya başlamıştır. 1971 yılına kadar eşi Dorotheé Selz ile birlikte çalışarak Karnavalesk⁷ olaylarını ele almıştır. Sergileri için, Hristiyanlık inancına göre, ölmüş fakat arafta kalmış yakınlarının ruhlarını rahatlatmak amacıyla kutlanan “Tüm Azizler Gecesi (All Souls’Day)” ya da Cadılar Bayramı olarak bilinen 1 Kasım’ı seçmiştir. Miralda ölenleri anmak için pancar çorbası, balık ve pirinçten oluşan mor ve siyah renkli yemekleri tercih etmiştir. 1971 yılında Paris Bienali’nde ana renklerle boyanmış ekmek dilimleri, pirinç, karnabahar, mısır koçanından oluşan rengârenk, muazzam bir davet masası hazırlamıştı (Wales, 2018).

⁷ İnsanların sisteme uymayan davranışlarının normal karşılandığı ortamlarda iktidara karşı söyleyemedikleri ve yapamadıklarını karnaval biçimi altında kinayeli bir biçimde komedi ve eğlence unsurlarıyla bezeyerek yapmış oldukları aktivitelerdir.

Görsel 14. Antonio Miralda, Ekmek Kuyruğu,1977

Miralda insanların zenginlik ve yoksulluk ikilemini anlatabilmek için yirmi metre uzunluğunda mavi, turuncu, kırmızı renkli ekmekleri kullanarak “Breadline-Ekmek Kuyruğu” adlı anıtsal bir duvar üretmiştir (Görsel 14). 1977’de Houston’daki Çağdaş Sanat Müzesi’nde tüm müze boyunca uzanan eser, insanların yiyecek sırasında oluşturdukları uzun kuyrukları ve yemek almak için beklerken yaşadıkları buhranı temsil etmektedir. Duvarın oluşturduğu 20 metrelik çizgi, açlığı temsil ederken, çok miktarda kullanılan ekmeğin uyandırdığı duygu toklukla tam bir zıtlık içindedir (Kitchenaid, 2017). Sanatçı 1970’lerden itibaren evreni sorguladığı çalışmalarında, gıda ile insan ilişkilerinin çirkin tarafını ele almıştır. Miralda, bir gıdada rengin, biçimin, tadın veya miktarının önemli ölçüde değiştirilmesiyle insanın doğasına müdahale edilmesinin oluşturacağı olumsuzluklar arasında özdeşlik kurmaktadır. Yiyecekleri boyayarak, şekilleri üzerinde değişiklikler yaparak oluşturduğu kurulumları, insanın varlığı ve özüne bir yansıma niteliği taşımaktadır.

3. 8. Wolfgang Laib’in Pirinç, Polen ve Süt Enstalasyonları

1950 doğumlu, Alman asıllı Wolfgang Laib, geleneksel ikon betimlemelerine karşı çıkan bir yerleştirme sanatçısıdır. Enstalasyonlarını, geçmişi ve şimdiki, geçici ve ebediyi birbirine bağlayarak bozulabilir organik maddeler olan polen, süt ve pirincin yanı sıra granit, mermer gibi dayanıklı malzemeleri kullanarak oluşturmaktadır.

Laib’in kurulumlarında Budizm, Jainizm ve Hristiyanlığın izleri gözlenmektedir. Süt, pirinç ve polen gibi son derece basit, günlük malzemeler kullanarak izleyiciye yeni bir deneyim yaratmak istemektedir. Özellikle polen, 1977’de sanatçının ana sanat malzemesi haline gelmiş ve neredeyse sanatçının imzası niteliğine erişmiştir. Sanatçı toz halindeki polenleri kendi elleriyle toplayarak, kavanozlarda muhafaza etmektedir. Polenlerden oluşan kurulumlarını bir galeri veya kilisenin zeminine ufak bir elek yardımı ile eleyerek meydana getirmektedir. Galeriye giren izleyiciler ilk olarak yoğun polen kokusu ve polenin canlı sarı rengi ile karşılaşmaktadır (Görsel 15). Polenlerin oluşturduğu biçimlerin etrafı biraz dağınıktır. Bu biçimler basit geometrik formlar olan üçgen, köşeli koniler ve düz bir çizgi halinde olabilmektedir. Böylelikle Laib, minimal bir istençle oluşturduğu konilerle dağlara, kareler ve çizgilerle ise tapınaklara atıfta bulunmaktadır. Çoğu sanat eğitimi almış izleyici Laib’in çalışmasını Mark Rothko’nun renk alanlarıyla ilişkilendirmektedir (Puan, 2019). Her iki üretimdeki biçimlerin benzerliğin yanı sıra sanatçıların mistik yaklaşımları bu benzerliğin en hissedilen tarafı olmuştur.

Görsel 15. Wolfgang Laib, Yaşam Frizi, fındık poleni, 2002

Laib, 1975 yılında başladığı süt taşlarını yapmaya günümüzde de devam etmektedir. İnce kare bir mermeri aylarca özenle zımparalayarak tüm yüzeyinde hafif bir oyuk oluşturarak içerisini sütle doldurmuştur (Görsel 15). Malzeme seçimi ile sanat tarihinde saygın bir yere sahip olan dayanıklı taş, bozulabilen, besleyici bir sıvı olan sütle bütünleşmiştir. Sütün çabuk bozulan bir gıda olması sebebiyle bir veya iki günde bir düzenli olarak değiştirilmiştir. Laib kullanmış olduğu organik gıdalarla mekânı birleştirerek gıdanın en derine inmesini sağlamıştır. Polenin üzerine vuran ışık ile renginin ne kadar canlı ve doğal olduğu vurgulanırken, sütün durgunluğu ve duruluğu ile seyircide meditasyon etkisi meydana getirmesi amaçlanmıştır.

Laib 2003 yılında “Sanat, Budizm, Varlık” başlıklı sergiye Hirokazu Kosaka ile birlikte ürettikleri bir çalışmayla katılmıştır Laib ve Kosaka, izleyicilerden sanata meditasyon halinde yaklaşmalarını, çalışmalarının buldukları zemine basmadan önce ayakkabılarını çıkarmalarını ve namaz matlarına oturmalarını istemişlerdir. Laib ve Kosaka seyircileri düşünmeye davet ederken yüksek bir ses ile kar fırtınasının sesi dinletilmiştir. Dikdörtgen mermer bir bloğa ev formu verilerek, etrafı pirinç ile doldurulmuştur. Laib bu formun seçilmesinin nedenini, Müslüman mezarları ve Ortaçağ eşya biçimlerini hatırlatması olarak açıklamıştır (Puan, 2019).

4. SONUÇ

Modernizm’den itibaren yiyecek maddeleri anlam bakımından değişime uğramıştır. Âdem ve Havva’daki elma, bilgi ağacının meyvesi iken, Modernizm’de yalnızca bir geometrik obje olarak görülmüştür. Özellikle Fütürist akımda yiyecekler resimsel yüzeyden çıkarak, doğrudan sanat objesi olarak gerçek varlıklarıyla yer almıştır. Fütürist Mutfak’la başlayan bu değişimde yiyecekler; gıda sanatı, performans sanatı, koku sanatı ve tat alma sanatı gibi sınıflara ayrılmasında önemli bir etken olmuştur. Modernizm öncesine değin yapılan gıda tasvirleri sadece göze hitap ederken, Fütürist Mutfak sanatçıları ile izleyicinin beş duyusuna hitap etmeye başlamıştır. Dada ve Sürrealist akımlarında gıda unsurları matematik, felsefe, din, savaş gibi konularla bütünleştirilerek, geleneksel sanat ürünlerinin yanlarına sanat objesi olarak da eklenmiştir. Kimi performans gösterilerinde yiyecek malzemeleri performans sanatının ana objesi haline gelmiştir.

1960 sonrası ve günümüze kadar olan süreçte gıdanın rolü müze ve galeri anlayışlarını yıkmıştır. Galeri dışına taşan sanatçılar, gıda ile ürettikleri eserlerini kamusal alanlarda sergilemeye başlamışlardır. Yapılan üretimler kimi zaman çürümeye terk edilmiş, kimi zaman da kuşlara yem edilmiştir. Böylelikle sanatçılar süreç sanatının oluşumunu sağlamışlardır. Çağdaş sanatla beraber müze ve galerilerin en önemli kuralı olan sanat eserlerine dokunulamaz kuralı yıkılmıştır. Sanatçılar yapmış olduğu eserleri izleyicilerin tüketebilmeleri için lezzetli yiyeceklerden üretmişler ve izleyicilerden yapılan eserlerin

tadına bakılması istenmiştir. Bazı zamanda tedavisi olmayan hastalıklara farkındalık yaratmak için sanat eserlerini ikram etmişlerdir. Böylelikle sanatın dokunulabilir, koklanabilir ve yenilebilir olduğu da vurgulanmıştır.

Sonuç olarak gıda, sanatın temel yapı taşlarından biri olmuştur. Sanatın her döneminde farklı anlamlar yüklenerek rolünü gerçekleştirmiştir. Böylelikle gıda, sanat tarihinde siyasi, dini, toplumsal sorunları ve teknoloji ile birlikte gelişen tüketim gibi konuları aktarmada, kuvvetli bir anlatım öznesi olarak önemli bir yer edinmiştir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AMELIO, E. L. (2014). "Capri-Batterie", <http://pinakothek-beuys-multiples.de/de/product/capri-batterie/>, (23.02.2019).
- ANTMEN, A. (2016). 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, Sel Yayınları, İstanbul.
- ARTUN, A. (2015). "Joseph Beuys: Şaman mı, Şarlatan mı?", E- skop: <https://www.e-skop.com/skopbulten/joseph-beuys-saman-mi-sarlatan-mi/2677>, (18.01.2019).
- AUSTER, P. (2016). Leviathan. (Çev.) SELVİ, S., Can Yayınları, İstanbul.
- BAKER, U. (2014). Sanat ve Arzu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BELL, J. (2009). Sanatın Yeni Tarihi, (Çev.) İLERİ, N., NTV Yayınları, İstanbul.
- BERNARD, E. (1997). Cezanne Üzerine Anılar. (Çev.) ÖZSEZGİN, K., İmge Yayınevi, Ankara.
- COHEN, A. (2018). "Why Pop Artists Were Obsessed with Food", <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-lichtenstein-thiebaud-pop-artists-obsessed-food>, (23.02.2019).
- CLOTTE, A. L. J. (2017). İnsanın En Güzel Tarihi, (Çev.) DEVRİM, N., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- DOBKE, R. ve WALTER, B. (2004). "Roth Time: A Dieter Roth Retrospective", https://books.google.com.tr/books?id=xBm2iEc2BiwC&pg=PA256&lpg=PA256&dq=dieter+roth+%C5%9Feker+kulesi&source=bl&ots=xhBcdIgrXo&sig=ACfU3U1wyi6BCDZATle4zXL7ZyuHSiSM9g&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwio7J_P_5ziAhXE4KYKHeW-Bu0Q6AEwC3oECAcQAQ#v=onepage&q&f=false, (18.01.2019).
- FELTON, R. (2018). "We've Never Talked About How Salvador Dali Stuffed a Rolls-Royce With Cauliflower", <https://jalopnik.com/weve-never-talked-about-how-salvador-dali-stuffed-a-rolls-royce-with-cauliflower-1830112526>, (24.01.2019).
- FUSTER, A. (2019). "From Barcelona, a Surrealist Approach to Food and Design", <https://thedifd.com/articles/from-barcelona-a-surrealist-approach-to-food-and-design/>, (02.02.2019).
- GAYRET, T. (2017). "1950'ler Sonrasında Gelişim Gösteren Pop Sanat Natürmortları Üzerinden Bir Sanat Tarihi Okuması", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/49/2147/22246.pdf>, (24.02.2019).
- GOMBRICH, E. (2007). Sanatın Öyküsü, (Çev.) ERDURAN, Ö., Remzi Kitabevi, İstanbul.
- GOOD, B. (2018). "Still Points: The Quiet Spaces of Wolfgang Laib", Issue: 53, <https://imagejournal.org/article/still-points/>, (23.02.2019).
- GYORODY, A. (2007). "Williams College Museum of Art Presents Felix Gonzalez-Torres 'Untitled' (Placebo)", Williams College Museum of Art Press Release, https://wcma.williams.edu/files/2017/03/07_01_Felix_GonzalezTorres.pdf, (23.02.2019).
- JUDOVITZ, D. (1995). "Reproductions: Limited Editions, Ready-Made Origins", e-kitap, University of California Press, <https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft3w1005ft&chunk.id=d0e3567&toc.id=d0e3567&brand=ucpress> (24.02.2019).
- KATHERINE, (2013). "That Smells Radical: Fluxus Art Engages the Nose", <http://madperfumista.com/2013/02/10/that-smells-radical-fluxus-art-engages-the-nose/> (10.02.2019).
- KITCHENAID, (2017). "Miralda Madeinusa, The (Vintage) Geopolitics of Food", <https://www.kitchenaid.se/serious-about-food/Articles/MIRALDA-MADEINUSA-the-vintage-geopolitics-of-food> (25.02.2019).

- KORKMAZ, F. D. (2010). Dada'dan Günümüze Plastik Sanatlarda Anti Estetik Form Olarak Beden adlı yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Eser Metni, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- LEMKE, H. (2007). "The Extended Art of Eating: Joseph Beuys' Unknown Gastrosophy", Kyoto Univesity Research Information Repository, <https://core.ac.uk/download/pdf/39239023.pdf>, (11 Şubat 2019).
- MARINETTI, F. T. (2015). "La Cucina Futurista", e-kitap, https://www.liberliber.it/mediateca/libri/m/marinetti/la_cucina_futurista/pdf/marinetti_la_cucina_futurista.pdf, (23.02.2019).
- MARINETTI, F. T. (2014). The Futurist Cookbook, (Çev.)İtalyanca'dan İngilizce'ye: BRILL, S., Penguin Group, London.
- MARINETTI, F. T. (2008). "Manifesto Della Cucina Futurista", <https://web.archive.org/web/20080212114135/http://www.railibro.rai.it/articoli.asp?id=484>, (23.02.2019).
- MILAM, J. (2006). "The Business of Art: Archives - Blogs dot USyd", http://blogs.usyd.edu.au/bizart/2006/09/the_art_of_chocolate.html, (05.06.2018).
- NEROLE, (2018). "Duyuların Rehberliğinde Sanatı Keşfetmek: Koku ve Sanat", <http://nerole.co/blog/duyularin-rehberliginde-sanati-kesfetmek-koku-ve-sanat/>, (23.02.2019).
- OSMAN, A. (2013). "Historical Overview of Olfactory Art in the 20th Century", Zürih Sanat Üniversitesi, Küratörlükte Yüksek Lisans Programı Seminer Sunumu, https://www.academia.edu/4608919/Historical_Overview_of_Olfactory_Art_in_the_20th_Century, (28.12.2018).
- OSTERWOLD, T. (2007). Pop Art, Taschen Press, Köln.
- PINE, J. (2010). "Breaking Dalinian Bread: On Consuming the Anthropomorphic, Performative, Ferocious, and Eucharistic Loaves of Salvador Dalí", <https://ivc.lib.rochester.edu/breaking-dalinian-bread-on-consuming-the-anthropomorphic-performative-ferocious-and-eucharistic-loaves-of-salvador-dali/>, (23.02.2019).
- POPOVA, M. (2014). "The Futurist Cookbook: 11 Rules for a Perfect Meal and an Anti-Pasta Manifesto circa 1932", <https://www.brainpickings.org/2014/01/21/futurist-cookbook-marinetti/>, (23.02.2019).
- RAFFERTY, P. (2018). "Food // Looking at the Social Weight of Food: An Interview with Sonja Alhäuser", <https://www.berlinartlink.com/2018/03/15/food-looking-at-the-social-weight-of-food-an-interview-with-sonja-alhauser/>, (03.02.2019).
- SORINI, A. R. VE CUTINI, S. (2019). "La cucina futurista - Marinetti F.T. e Fillia introduzione di Alex Revelli Sorini e Susanna Cutini", <https://www.taccuinigastrosofici.it/ita/news/contemporanea/letteratura/La-cucina-futurista-Marinetti-FT-e-Fillia.html>, (22.01.2019).
- TANSUĞ, S. (1993). Resim Sanatının Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- WADSWORTH, J. (2018). "Silent Frame", <https://www.silent-frame.com/articles/1992-gnaw-janine-antoni>, (03.02.2019).
- WALES, S. (2018), "How I live: Catalan artist Antoni Miralda", <https://thespaces.com/how-i-live-catalan-artist-antoni-miralda/>, (11. 11. 2018).

EXTENDED SUMMARY

Food is a vital element as the main source of survival. Apart from its primary function, there are different usage possibilities in many areas, albeit at a minimal level. One of the areas where nutrients are used is art. Until modernism, religious stories have been imagined with their figurative or symbolic meanings in discourses, idioms and proverbs, but they appear as two-dimensional forms used in their primary meaning in still-life compositions. With modernism, it has been transformed into a stand-alone art object with its direct use, leaving its two-dimensional pictorial expression. With the Dada Movement and the Surrealist movement, food elements were integrated with subjects such as mathematics, philosophy, religion and war, and were added to traditional art products as art objects. While the apple in Adam and Eve was the fruit of the Tree of Knowledge, its meaning changed in Modernism and turned into a geometric form. Especially in the Futurism movement, it is observed that this diversity and transformation is more visible. In this change that started with the Futurist Kitchen, food; It has enabled the creation of new production areas such as food art, performance art, fragrance art and taste art. While the food depictions made before this process appeal only to the eye, the Futurist Culinary artists have succeeded in appealing to the five senses of the audience with their works. In some performance shows, food supplies have become the main object of performance art.

The role of food in art from 1960 until today has added an alternative dimension to the understanding of museums and galleries. The artists, whose works have started to be exhibited outside the gallery, have thus carried their works they produce with food to public spaces. The productions were sometimes left to rot, and sometimes they were fed to birds. With this method, the process art has been established. The inviolability of artworks, which is an important rule of museums and galleries, has also changed along with contemporary art. The artists produced their works from delicious food for the audience to consume, and the audience was asked to taste the works made. Sometimes they presented their works to raise awareness of incurable diseases and sometimes to defy traditional social norms. Thus, art has been shown to be tactile, smelly, and edible.

The use of food elements in art has been analyzed in chronological order. In the following stage, how food meets art other than its primary function was discussed. In the article, semiotic and iconographic analyzes were made in line with the symbolic meanings of the foods in the works of art selected in accordance with the subject. Food, which was an element of nutrition in different periods of art, went beyond its real meaning and turned into art objects. Thus, in the history of food art; It has gained an important place as a strong narrative subject of political, religious, social problems and topics such as consumption that develop with technology.

In the article, introduction part emphasizes combination of food with art and how food has become an object of art. After that the article, the focus is the contribution of edible materials to the art that have been occurred since the 1920's. The purpose of this article is to examine the meaning and importance of their contribution to the work of art located in foodstuffs, including Futurist Cuisine. Especially with the help of Futurist Cuisine, the focus is to increase the importance of the food products which have become critical art objects.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**ORGANİK İMAJ ÇERÇEVESİNDE ETKİNLİK TURİZMİ: MALAZGİRT ZAFERİ
YIL DÖNÜMÜ KUTLAMALARI**

**Event Tourism within the framework of Organic Image: Anniversary Celebrations of
Manzikert Victory**

KORAY GENÇ

Öğr. Gör. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Lecturer Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University

koray.genc@yahoo.com

0000-0001-5477-4683

Atf/©: Genç, Koray (2021). Organik İmaj Çerçevesinde Etkinlik Turizmi: Malazgirt Zaferi Yıl Dönümü Kutlamaları, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 69-78

Citation/©: Genç, Koray (2021). Event Tourism within the framework of Organic Image: Anniversary Celebrations of Manzikert Victory, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 69-78

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *12/01/2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *20/04/2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers *69-78*
Doi : *10.46790/erzisosbil.857263*

Notlar/Notes

Bu çalışma 2. Uluslararası Muş Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş ve özet bildiri kitapçığında yer almıştır.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

ORGANİK İMAJ ÇERÇEVESİNDE ETKİNLİK TURİZMİ: MALAZGİRT ZAFERİ YIL DÖNÜMÜ KUTLAMALARI

Event Tourism within the framework of Organic Image: Anniversary Celebrations of Manzikert Victory

KORAY GENÇ

Öz:

Destinasyon imajı potansiyel turistler nezdinde çeşitli yollarla oluşmakla beraber organik imajın daha değerli olduğu söylenilebilir. Birçok destinasyon kendi değerleri ve kaynakları çerçevesinde etkinlikler düzenlemeye ve bu etkinlikleri kalıcı hale getirmeye çalışmaktadır. Ticari anlayışın güdüldüğü etkinliklere dahi milyonlarca insanın katılımının sağlanabildiği günümüzde, kendisine has bir yaşanmışlığın, günün, olayın olduğu destinasyonların turizm açısından büyük bir nimete sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada yaklaşık bin yıldır farklı ölçeklerde düzenlenen ‘Malazgirt Zaferi Yıl Dönümü Kutlamaları’ konu edilmiştir. 2020 yılında düzenlenen etkinlikler, organik imaj oluşumunu destekleyen bilgi kaynakları olan haber içerikleri üzerinden değerlendirilmiştir. Nihayetinde devlet erkânının katılımıyla gerçekleştirilen etkinliklerin haber değeri taşıdığı ve Malazgirt destinasyonunun imajına katkı sağladığı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Organik imaj, Etkinlik turizmi, Medya, Malazgirt Zaferi.

Abstract:

Although the destination image is formed by potential tourists in various ways, it can be said that the organic image is more valuable. Many destinations try to organize events within the framework of their own values and resources and make these activities permanent. It is possible to say that destinations with a special experience, day and case have great importance in terms of tourism today, where millions of people can participate even in events that are driven by commercial understanding. In this study, ‘Anniversary Celebrations of Manzikert Victory, which have been organized at different scales for about a thousand years, are the subject. Events organized in 2020 were evaluated over news content, which are sources of information that support organic image formation. Consequently, it was emphasized that the events held with the participation of high state officials were newsworthy and contributed to the image of the Manzikert destination.

Keywords: Organic image, Events tourism, Media, Manzikert Victory.

1. GİRİŞ

Seyahat olgusu bir sürecin sonunu ifade etmektedir. Bu sürecin seyahat kararının verilmesi ve gidilecek yerin seçilmesi olmak üzere iki temel aşaması bulunmaktadır. İnsanlar büyük oranda öncelikle seyahat etmeye karar verirler ve daha sonrasında alternatifler arasından destinasyon tercihinde bulunurlar. Bu bağlamda seyahat etme kararında itici faktörler; destinasyon tercihinde ise çekici faktörler etkili olmaktadır. Bir başka ifadeyle itici faktörlerin etkisiyle seyahat etmeye karar verilir iken çekicilikler değerlendirilerek destinasyon tercihinde bulunulur. Araştırma konusu gereği burada çekici faktörler üzerinde durulacaktır.

Her bir destinasyon kendisine özgü çekiciliklere sahiptir. Doğal özellikler, kültürel ve tarihi değerler, alışveriş ve eğlence olanakları, etkinlikler gibi bir dizi çekicilik kategorisi sıralamak mümkündür. Turist tercihlerinde yaşanan değişim çekicilikleri sınıflandırmayı güçleştirmektedir. Demir'e göre (2010: 1044) bir destinasyonun çekicilikleri her insan için farklı derecede önem arz etmektedir. Bu farklılık da sınıflandırmayı güç kılmaktadır. Belirlenmesi ve sınıflandırılmasındaki güçlük karşısında destinasyon çekiciliklerinin net bir şekilde açığa çıkarılması destinasyon rekabetçiliği açısından önemlidir. Bu önemden dolayıdır ki konuyla ilgili birçok araştırma gerçekleştirilmiştir. Aydın ve Sezerel (2017: 118) gerçekleştirdikleri literatür taraması sonucunda itici ve çekici faktörleri belirlemek üzere gerçekleştirilmiş 42 araştırmayı listelemiştir. Konuyla ilgili önde gelen referans çalışmalarından birisi Dann (1977) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Destinasyonun sahip olduğu imajı da turistler nezdinde bir çekici faktör olarak değerlendirilebilmekte ve bir dizi destinasyon alternatifi arasında turist tercihinin etkileyebilmektedir. Destinasyon tercihinde imajın tek başına etkili olduğunu söylemek zor olmakla birlikte potansiyel turistlerin karar vermeden önce alternatif destinasyon imajlarını karşılaştırdığı ifade edilebilir. Öyle ki tercih durumunda imajın etkili olduğuna vurgu yapılmış birçok araştırma (bkz. Ramseok-Munhurrun vd., 2015; Prayag, 2008; Chen ve Tsai, 2007) bulunmaktadır. Olumlu bir imaj, özellikle ilk defa ziyaret gerçekleştirecek turistler adına çok önemlidir. Turistik ürün olarak destinasyonun gitmeden önce deneyimlenememesi bu öneme neden olmaktadır. Dolayısıyla turist çekme amacıyla olan destinasyon karar mercilerinin öncelikli vazifeleri arasında bir imaj oluşturmak veya olumsuz imajlarını düzeltme yönünde çaba sarf etmek bulunmaktadır. Destinasyon imajı tekrar ziyaret (Som vd., 2012: 39) ve tavsiye niyeti (Sevim vd., 2013: 115) üzerinde de etkili olan bir değişkendir.

Bu çalışmada bir destinasyonda gerçekleştirilen etkinlikler ile ilgili haber içeriklerinin organik imaj oluşumunu desteklediği düşüncesinden hareket edilmiştir. Bu düşünceden hareketle 'Malazgirt Zaferi Yıl Dönümü Kutlamaları' görsel ve basılı medyada yer alış düzeyiyle değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın konusu ve amacına ilişkin bazı kavramların değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu bölümde destinasyon imajı oluşumu, organik imaj ve etkinlik turizmi üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2.1. Destinasyon İmajı Oluşumu ve Organik İmaj

Bir destinasyonun imajını ortaya çıkaran pek çok unsur olmakla birlikte nihai imaj turist algısına bağlıdır. Kavram üzerine gerçekleştirilen tanımlara da bakıldığında turist algısının ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Crompton'a göre (1979: 18) destinasyon imajı, bir kişinin bir destinasyon hakkında sahip olduğu inançların, fikirlerin ve izlenimlerin toplamıdır. Baloglu ve McCleary (1999: 870) ise, bir destinasyon hakkındaki küresel izlenimin, bilgilerin (inançların) ve duyguların zihinsel temsilinden oluşan bir davranışsal yapı olarak destinasyon imajını tanımlanmaktadır. Nihayetinde destinasyon imajı turistler için birçok olgu ve olayın birleşiminin ifadesidir.

Destinasyon imajının oluşum süreciyle ilgili birçok araştırma gerçekleştirilmiştir ve imajın ortaya çıkması çeşitli faktörlerle açıklanmıştır. Baloglu ve McCleary (1999: 870) destinasyon imajını oluşturan faktörleri kişisel ve uyaran faktörler olarak sınıflandırmıştır. Uyaran faktörler kapsamında turistlere bilgi akışı sağlayan kaynaklar bulunmaktadır. Gartner (1993) bilgi kaynaklarını açık uyarıcılar-1, açık uyarıcılar-2, gizli uyarıcılar-1, gizli uyarıcılar-2, otonom, planlanmamış organik, planlanmış organik ve organik olmak üzere 8 başlıkta değerlendirilmiştir ve bu bilgiler vasıtasıyla turist nezdinde destinasyon imajının oluştuğunu açıklamıştır. Destinasyon imajının oluşumunu etkileyen faktörler üzerine araştırma örneklerini çoğaltmak mümkündür. Taşçı (2003) imaj oluşumunda önde gelen tüm faktörleri; turistlerin edindikleri bilgi kaynakları, sosyo-psikolojik seyahat davranışları ve turistlerin demografik özellikleri ve geçmiş seyahat tecrübeleri şeklinde kategorize etmiştir (Akyurt ve Atay, 2009: 9).

Kişisel faktörler daha çok destinasyon imaj algısına yön verir iken bilgi kaynakları doğrudan imaj oluşumuna hizmet etmektedir. Öyle ki farklı bilgi kaynaklarından ve bilgi kaynaklarının etkinliğinden bahsedilse de imaj oluşumu için turistlere bir bilgi akışı olması gerekliliği birçok çalışmada vurgulanmıştır (Mwaura vd., 2013; Beerli ve Martin, 2004; Baloglu ve Mangalolu, 2001). Bu çalışmanın üzerine inşa edildiği organik imaj kavramı da Gunn'un bilgi kaynakları sınıflandırmasına dayanmaktadır. Gunn (1972) imaj oluşum teorisiyle yedi aşamalı bir süreç öne sürmüştür ve teori kapsamında organik imaj ve uyarılmış imaj kavramlarıyla bilgi kaynaklarına vurgu yapmıştır. Organik imaj; kitap, gazete, televizyon ve radyo yayınları, arkadaş ve akraba tavsiyesi gibi çeşitli kaynaklar vasıtasıyla tesadüfi bir şekilde oluşur iken uyarılmış imaj; destinasyon üzerine tasarlanan ücretli reklam ve satış çabalarının sonucunda oluşmaktadır. Organik bilgi kaynakları vasıtasıyla elde edilen bilgiler potansiyel turistler için daha güvenilirdir (Shani vd. 2010: 117) ve güçlü etkiye sahiptir (Hankinson, 2004: 117). Özellikle önceden destinasyonu deneyimlemiş arkadaş ve akraba gibi yakın çevre tavsiyeleri destinasyon arayışı içerisinde bulunan bireyler için değerli bilgi kaynakları konumundadır (Beerli ve Martin, 2004: 662). Bu değer, bir turistik ürün olarak destinasyonların denenemez özelliğinden kaynaklanmaktadır. Satış çabalarına kıyasla satın alma teşviki üzerine tasarlanmamış ve tesadüfen edinilen bilgilerin tüketicilere daha samimi gelmesi olağandır. Dahası organik bilgi kaynakları vasıtasıyla oluşan organik imajın değiştirilmesi kolay olmamakta, olsa dahi uzun süreler almaktadır (Phau vd., 2010: 759; Fakeye ve Crompton, 1991: 10). Nihai olarak Gunn (1997: 37) tarafından ifade edildiği üzere, organik bilgi birikimi seyahat kararını etkileyen en önemli faktördür.

2.2. Etkinlik Turizmi

Turizm hareketliliğinin artış eğilimi göstermesine paralel olarak destinasyonlar arz unsurlarında çeşitleme stratejisi gütmektedir. Bu bağlamda destinasyonda gerçekleştirilen etkinlikler önemli bir çekim unsuru olarak ön plana çıkmıştır ki, etkinlik turizmi olarak bir sınıflandırma dahi ortaya çıkmıştır. Bazı destinasyonlar bir öneme ithafen düzenledikleri köklü etkinlikleriyle turist çekmeyi başarmış iken bazıları ise turist çekme potansiyelinin farkına vardıklarından çeşitli temalarla etkinlikler düzenlemeye başlamıştır. Dolayısıyla etkinliklerin destinasyonların turizm pazarlaması içinde anahtar bir rol üstlendiği ifade edilmektedir (Kızılırmak, 2006: 183).

Destinasyona turist çekme bakımından değerlendirildiğinde etkinliklerin iki misyonu ön plana çıkmaktadır. Birincisi doğrudan etkinliğe katılım motivasyonlu talep çekilmesi; ikincisi ise potansiyel turistlerle iletişimin sağlanmasıdır. Düzenlenen etkinlikler destinasyona olan talebi artırdığı gibi turist harcamalarını da artırmaktadır. İstanbul'da 2005 yılında gerçekleştirilen Formula 1 Grand Prix yarışlarına üç gün içerisinde 15.000 yabancı turist gelmiş ve yabancı turistlerden 8.232.750 TL. düzeyinde doğrudan gelir elde edilmiştir. Dolaylı ve uyarılmış ekonomik etkilerle ekonomik hareketliliğin hacmi çok daha genişlemektedir (Karagöz, 2006). Etkinliklerin kalış süresini uzattığını da söylemek mümkündür. Öyle ki 2007 yılı için İstanbul'da ortalama geceleme süresi 2,4 iken Formula 1

Grand Prix yarışlarına gelen ziyaretçilerin ortalama geceleme süresi 3,9 olarak gerçekleşmiştir (Eryılmaz ve Cengiz, 2012: 88).

Gerçekleştirilen etkinliklerin destinasyon imaj oluşumuna sağladığı katkılar da göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Birçok destinasyon markalaşma yolunda etkinliklerden faydalanmaktadır (Getz, 2008: 405). Öyle ki gerçekleştirdikleri etkinliklerle anılır destinasyonlar bulunmaktadır. Rio Karnavalı, Venedik Bianeli, Taste of Chicago, Cannes Film Festivali etkinlikleri gerçekleştikleri destinasyonla özdeşleşmiş ve mevcut imajları güçlendiren örneklerdendir. Ayrıca belirli periyotlarda farklı yerlerde düzenlenen büyük etkinlikler de bulunmaktadır ki, destinasyonlar bu etkinliklere ev sahipliği yapmak için yarış halindedir (Bogan vd., 2017: 12). Günümüzün önde gelen destinasyonlarından birisi olan Barselona'nın başarısının altında yatan nedenlerden birisi de geçmişte başarıyla gerçekleştirdiği ve halen devam eden etkinliklerdir. Kent 1992 Olimpiyat Oyunları için yapmış olduğu hazırlıklar ve neticesinde elde ettiği kazanımlarla 'kazanan kent' olarak yorumlanmıştır (Monclús, 2003: 412). Etkinlikler turizm hareketliliğinde belirli bir seviyeye ulaşmış destinasyonlar için farklı, turizme yeni açılmış ve yeterli derecede pazarlama bütçesine sahip olmayan, özellikle mikro ve kırsal destinasyonlar için farklı anlamlar taşımaktadır. Sağlam bir imaja sahip olmayan, tanıtım ve markalama bütçesi kısıtlı destinasyonlar için etkinlikler kilit organizasyonlardır. Ve hatta bu etkinlikler turizm amaçlı değil de yöre halkı tarafından hâlihazırda belirli periyotlarda düzenlenmekte ise özel bir bütçe ayırmadan isim duyurma ve ilgi çekme anlamına gelmektedir.

Malazgirt Savaşı dünya tarihinin akışını değiştiren bir vakadır. Alican'ın (2020: 70) ifadesiyle bu savaşla siyasi haritalar değişmekle kalmamış kültürel ve sosyoekonomik sınırların da farklılaştığı bir dönem başlamıştır. Malazgirt Savaşı Türk-İslam dünyası için ise büyük bir kazanım niteliğindedir. Öyle ki savaşın kazanılmasıyla beraber Anadolu, Türk yurdu haline gelmiştir ve geçen sürecin nihayetinde Osmanlı Devleti kurulmuştur. Savaşın lehte sonuçlanması ve elde edilen kazanımlar, Malazgirt Savaşının Türk dünyasında zafer olarak nitelendirilmesinin yolunu açmıştır. Günümüzde düzenli olarak gerçekleştirilen 'Malazgirt Zaferi Yıl Dönümü Kutlamaları' gerek taşıdığı manevi önem gerekse de uzun yıllara dayanan geçmişi nedeniyle etkinlik turizmi kapsamında değerlendirilebilecek, potansiyeli yüksek bir arz unsurudur.

3. ARAŞTIRMA

Bu bölümde araştırmanın konusu ve amacıyla birlikte yöntemi üzerine bilgilere yer verilmiştir. Nihai olarak veri analizi ve bulgular aynı başlık altında sunulmuştur.

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırma fikri, gerçekleştirilen etkinliklerin haberleştirilmesi neticesinde destinasyonlar için organik imaj oluşumuna katkı sağladığı düşüncesinden hareketle geliştirilmiştir. Organik imaj oluşumu için bilgi kaynaklarından birisinin de reklam amaçlı içerikler hariç olmak üzere görsel ve basılı medya içerikleri olduğu kabul edilmektedir. Bu düşünceyle bu çalışmada Muş, Malazgirt destinasyonunda 2020 yılı itibarıyla Malazgirt Zaferi'nin 949. yıl dönümü adına organize edilen kutlama etkinliklerinin haber içeriklerinde yer alışı düzeyinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma verileri ikincil veri kaynakları üzerinden elde edilmiştir. Öncelikle Televizyon İzleme Araştırmaları Komitesi üzerinden 2020 yılı temmuz ayına ait kanal izlenme verileri elde edilmiştir. Tablo 1'de 19.00-24.00 saat aralığında kanalların reyting ve izlenme paylarına yer verilmiştir. Bu saat

aralığı haber bültenleri üzerinden değerlendirme yapma amacıyla bilinçli bir şekilde tercih edilmiştir. Komitenin listelediği 35 kanal içerisinde 19.00-24.00 saat aralığında en çok izlenme payına sahip 10 kanaldan veri toplanması düşünülmüştür. Ancak haber bültenleri üzerinden değerlendirme yapılması amaçlandığından dolayı, en çok izlenme payı bakımından ilk 10 kanal içerisinde yer almasına rağmen yayın akışında haber içeriği olmayan kanallar araştırma dışında tutulmuş, kaydına ulaşılamayan TRT 1 ve TRT Haber kanallarının yerine izlenme payıyla ilk on dışında kalmasına rağmen kayıtlarına ulaşılabilen kanallardan takip edenlerin araştırmaya dahil edilmesinde karar kılınmıştır. Nihai olarak 9 televizyon kanalının 25-26 Ağustos 2020 tarihli akşam haber bültenleri izlenmiş ve Malazgirt Zaferi etkinlikleriyle ilgili haberler değerlendirilmiştir. İzlemeler bültenlerin aynı saatlere denk gelmesinden dolayı kayıtlar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: TV Kanallarının 2020 Yılı Temmuz Ayı 19.00-24.00 Saatleri Arası İzlenme Payları

Kanal	Reyting	Toplam İzlemede Pay	Kanal	Reyting	Toplam İzlemede Pay
TV8	3.71	14.73	Cartoon Network	0.31	1.25
Fox	2.48	9.84	Haber Türk	0.30	1.20
Show TV	1.76	6.98	TRT Belgesel	0.27	1.08
ATV	1.55	6.17	Halk TV	0.26	1.02
Kanal D	1.46	5.78	NTV	0.24	0.97
Star TV	1.11	4.42	A Spor TV	0.24	0.95
Beyaz TV	0.96	3.81	DMAX	0.21	0.84
Kanal 7	0.87	3.44	TGRT Haber	0.21	0.82
360	0.76	3.01	TLC	0.19	0.76
TRT 1	0.71	2.81	Tele 1	0.13	0.50
TRT Haber	0.51	2.03	Minika Çocuk	0.12	0.47
TRT Çocuk	0.51	2.01	TRT Müzik	0.09	0.38
A2	0.44	1.76	Ülke TV	0.09	0.36
Teve 2	0.41	1.63	TV 8,5	0.07	0.29
CNN Türk	0.37	1.46	TV 100	0.04	0.15
A Haber	0.35	1.39	TRT Kürdi	0.01	0.05
Disney Chanel	0.34	1.37	Diyanet TV	0.01	0.04
TRT Spor	0.32	1.28			

Kaynak: Televizyon İzleme Araştırmaları Komitesi, 2020.

Araştırmanın amacına istinaden veri toplaması gerçekleştirilen bir diğer kaynak ise ulusal ölçekte yayımlanan gazetelerdir. Söz konusu gazeteler Basın İlan Kurumu tarafından yaygın gazeteler olarak listelenenlerdir. Bu listede yer alan 27 gazetenin 26-27 Ağustos 2020 tarihli baskılarının ilk sayfaları araştırma konusu kapsamında değerlendirilmiştir.

3.3. Veri Analizi ve Bulgular

Tablo 2' de kayıtlarına ulaşılabilen dokuz televizyon kanalının haber bültenlerine dair değerlendirmeye yer verilmiştir. Star TV'ye ait bir kayıta ulaşılamamış olmakla beraber toplamda 17 haber bültenine ait 911 dakika 46 saniye kayıt içerisinde araştırma konusuyla ilgili haber içerikleri analiz edilmiştir. Araştırma çerçevesinde hareket etmek adına haber içerikleri içerisinde Malazgirt ve Muş kelimelerine odaklanılmıştır. Bu kelimeler sözlü sunum metinlerinden ve haber görselleri üzerine yerleştirilen yazılı metinlerden çekilmiştir.

Tablo 2: Haber Bültenleri Değerlendirmesi

Kanal İsmi	Haber Süresi (dakika)	İlgili Süre (dakika)	İlgili İfade Sıklığı
Fox	90.04	3.26	Malazgirt (4) Malazgirt Zaferi (2)
Show TV	94.42	3.29	Malazgirt (5) Malazgirt Zaferi (2) Muş (1)
ATV	88.49	7.09	Malazgirt (4) Malazgirt Zaferi (2) Muş (2)
Kanal D	107.20	4.08	Malazgirt (5) Malazgirt Zaferi (3) Muş (1)
Star TV	47.18	3.16	Malazgirt (2) Malazgirt Zaferi (2) Muş (1)
Beyaz TV	88.37	7.49	Malazgirt (3) Malazgirt Zaferi (8) Muş (2)
Kanal 7	91.48	5.48	Malazgirt (4) Malazgirt Zaferi (6) Muş (1)
CNN Türk	221.00	7.05	Malazgirt (1) Malazgirt Zaferi (7) Muş (3)
TGRT Haber	83.28	2.51	Malazgirt (1) Malazgirt Zaferi (1) Muş (1)

İzlenen kayıtlar içerisinde doğrudan araştırma konusuyla ilgili olan haber içerikleri 43 dakika 41 saniye yer bulmuştur. Bu süre zarfı toplam içeriklerin %4,79'unu oluşturmaktadır. İlgili içerikler içerisinde Malazgirt ifadesi 29, Malazgirt Zaferi 33 ve Muş ifadesi 12 defa kullanılmıştır. Kaydına ulaşıp değerlendirmeye alınan iki haber kanalının yanı sıra kaydına ulaşılamayan diğer haber kanallarının varlığı ve söz konusu kanalların yayın akışlarının sadece haber içeriklerinden oluştuğu düşünüldüğünde Malazgirt, Malazgirt Zaferi ve Muş içerikli haberlerin iki gün boyunca tekrarlı bir şekilde ekranlarda yer aldığını söylemek mümkündür.

Etkinliklere katılım gösteren devlet erkânının konuşmaları ve faaliyetleri, haber niteliği taşıdığı gibi içeriklerin süresini de uzatmaktadır. Bu ilgi organik imaj kapsamında önem arz etmektedir. Öyle ki bu yılki kutlamalar esnasında Cumhurbaşkanının sosyal medya paylaşımı bütün haber içeriklerinde büyük yer bulmuştur. Cumhurbaşkanının şahsi sosyal medya hesabından Malazgirt Zaferi ile ilgili yaptığı paylaşım 01.09.2020 tarihi itibarıyla 1.523.038 hesap tarafından görüntülenmiş ve 364.029 beğeni almıştır. Ayrıca paylaşıma 8.329 yorum yapılmıştır. Ölçülemezle beraber paylaşıma olan bu yoğun ilgide haber içeriklerinin etkisi olduğu açıktır. Ayrıca Cumhurbaşkanının eşi de şahsi sosyal medya hesabından endemik Muş Lalesinin yer aldığı bir kutlama görseli paylaşmıştır.

Malazgirt Zaferi'nin yıl dönümü kutlamaları Türk halkı için taşıdığı önem doğrultusunda basılı medya araçlarında da yoğun ilgi görmüş ve araştırma kapsamında değerlendirilen gazetelerin büyük çoğunluğunda etkinliklere manşette yer verilmiştir. 26 ve 27 Ağustos 2020 tarihli 27 gazetenin ilk sayfasında Malazgirt Zaferi ifadesi 61, Malazgirt 44 ve Muş ifadesi 7 defa kullanılmıştır. Araştırma dışında tutulmakla beraber ilk sayfalarda yer verilen içeriklerin iç sayfalarda daha da detaylandırıldığı gözlemlenmiştir.

Dünya çapında etkisini sürdüren pandemi durumundan dolayı kutlamalar kapsamında bazı etkinliklerin düzenlenmemesi bu yılki kutlamalar ve oluşturduğu etki bağlamında bir dezavantaj olarak düşünülebilir. Öyle ki bu durum haber içeriklerine de yansımış ve içerikler büyük oranda Cumhurbaşkanının iç ve dış

siyasetle ilgili değerlendirmelerinden oluşmuştur. Dolayısıyla destinasyon görsellerine yeterince yer verilememiştir.

4. SONUÇ

Birçok destinasyon kitle iletişim araçları vasıtasıyla imaj oluşturma amacıyla belirli bir bütçe ayırmakta iken destinasyonu duyurmak, hatırlatmak için Muş ve Malazgirt destinasyonlarının elinde önemli bir avantaj bulunmaktadır. Türk halkı için büyük önem atfedilen bir olay üzerine inşa edilen, her yıl düzenli olarak organize edilen, destinasyonun ismiyle özdeşleşmiş ve esasen turist çekme amacı güdülmeyen Malazgirt Zaferi Kutlamaları, Muş ve Malazgirt destinasyonları için doğal bir tutundurma aracı haline almıştır. Her yıl düzenlenen etkinlikler ile destinasyon potansiyel turistlere duyurulmakta ve tercih alternatifini olarak onların zihninde yer alması yönünde olumlu bir adım atılmış olmaktadır.

Düzenli olarak gerçekleştirilen ‘Malazgirt Zaferi Yıl Dönümü Kutlamaları’ her yıl olduğu gibi 2020 yılında da hem görsel hem de basılı medyada değişen ölçülerde yer almıştır. Bu vesileyle Malazgirt destinasyonu potansiyel turistler arasında organik bir bağın oluşabileceğini öngörmek mümkündür. Öyle ki görsel araçların turizm pazarlaması için diğer araçlara kıyasla daha etkili olduğu (Decrop, 2007) ve geleneksel pazarlama çalışmalarından daha rahat şekilde farkındalık yarattığı (Saltık vd., 2010: 43) ifade edilmektedir. Çeşitli araştırmaların sonuçları da bu görüşleri destekler düzeydedir. Şahbaz ve Kılıçlar’ın (2009: 31) gerçekleştirdikleri araştırmada destinasyon tercihinde destinasyonda çekimi gerçekleştirilen programların etkili olduğu sonucuna ulaşılmış iken; Çakır (2014: 80) televizyon programlarının destinasyona yönelik algılanan imajı olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Malazgirt Zaferi’nin Türk halkı için önemi de göz önünde bulundurularak kutlama etkinliklerinin imaj oluşumunda dizi ve film gibi içeriklere kıyasla daha etkili olduğu ifade edilebilir.

Bu araştırma geleneksel medya aracı olan televizyon ve gazeteler üzerinden yürütülmüş olmakla birlikte yeni nesil medya olarak ifade edilebilen sosyal medyanın da imaj oluşumunda etkisi büyüktür. Özdemir ve Sarı’ya göre (2014: 296) bir destinasyona yönelik imaj oluşturmanın, mevcut imaja katkı sağlamanın veya imajı değiştirebilmenin en etkili araçlarından birisi ilgi çekici ve olumlu paylaşımlar vasıtasıyla sosyal medyadır. Yüksek takipçi sayısına ulaşmış sosyal medya kullanıcılarıyla işbirliği gerçekleştiren, onları ağırlayan ve paylaşımlarıyla potansiyel turistleri etkileme stratejisi güden destinasyon örnekleri de bulunmaktadır. Malazgirt Zaferi Kutlamaları çerçevesinde Cumhurbaşkanı ve eşinin sosyal medya hesaplarından yaptıkları paylaşımları da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Cumhurbaşkanı eşinin paylaşımında endemik Muş Lalesine yer vermesi, imaj oluşumuna katkının yanı sıra doğal bir çekim unsurunun ön plana çıkarılmış olması açısından da önem arz etmektedir.

Araştırma kapsamında dikkat çeken bir diğer sonuç, ilgili içeriklerde ‘Muş’ ifadesine çok sınırlı düzeyde yer verildiğidir. Muş destinasyonu için olumsuz olarak düşünülen bu durumu Malazgirt destinasyonunun bilinirliğinin işareti olarak görmek mümkündür. Malazgirt destinasyonunun idari şekilde bağlı olduğu Muş ilinden ayrı şekilde telaffuz edilebilmesinin önünü açan etkileyenin Malazgirt Zaferi ile elde ettiği imaj olduğu düşünülebilir.

Malazgirt Zaferi yıl dönümü kutlamaları destinasyonla özdeşleşmiş ve adeta doğal bir çekicilik konumuna yerleşmiş durumdadır. Kutlama amaçlı etkinlikler imaj oluşturmaya katkı sağlamasının yanında önemli bir arz kaynağı durumundadır. Bu arzı dark turizm, kültür turizmi ve etkinlik turizmi bağlamında düşünmek yerindedir. 2018 tarihinde ilan edilen Malazgirt Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı’nın tamamlanması ve ziyarete açık hale getirilmesi destinasyona talep çekmek adına önemlidir. Milli parkın tamamlanmasıyla talebin sadece yıl dönümünden ziyade tüm yıla yayılması yönünde bir adım atılmış olacaktır. Ancak bu çekicilik ve mevcut imaj turizm talebi çekmek için yeterli değildir. Turizme yönelik altyapı ve üstyapı çalışmaları tamamlanmalıdır. Ayrıca münferit ve özellikle de paket tur taleplerini destinasyona çekmek amacıyla Bitlis Ahlat destinasyonu ile işbirliği içerisinde çalışılması düşünülebilir. Bu düşüncenin altında yatan neden, Ahlat destinasyonunun da Malazgirt gibi Türk halkı için değer atfedilen bir imaja sahip olmasıdır. İşbirliği içerisinde girişimlerin her iki destinasyonun faydasına olacağı düşünülebilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKYURT, H. ve ATAY, L. (2009). Destinasyonda İmaj Oluşturma Süreci. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-14.
- ALİCAN, M. (2020). “Malazgirt Zaferi’nin Önemine İlişkin Bir Okuma”, (Ed.) NAR, M. ve TUĞRUL, M., Tarihten Romana Malazgirt 4. Tarihî Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni Bildirileri, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara.
- AYDIN, S. ve SEZEREL, H. (2017). Seyahat Motivasyonlarına İlişkin Bir Yazın İncelemesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(2), 118-140.
- BALOGLU, S. ve MANGALOGLU, M. (2001). Tourism Destination Images of Turkey, Egypt, Greece, and Italy as Perceived by US-Based Tour Operators and Travel Agents. *Tourism Management*, 22, 1-9.
- BALOGLU, S. ve MCCLEARY, K. W. (1999). A Model of Destination Image Formation. *Annals of Tourism Research*, 26(4), 868-897.
- BEERLI, A. ve MARTIN, J. (2004). Factors Influencing Destination Image. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 657-681.
- BOGAN, E., CONSTANTIN, D. M., ROANGHES-MUREANU, A. M., GRIGORE, E. ve DÎRLOMAN, G. (2017). The Role of Festivals in Developing and Promoting the Urban Tourism in the Bucharest Municipality. *Academic Journal of Economic Studies*, 3(4), 12-18.
- CHEN, C. ve TSAİ, D. (2007). How Destination Image and Evaluative Factors Affect Behavioral Intentions? *Tourism Management*, 28, 1115-1122.
- CROMPTON, J. L. (1979). An Assessment of the Image of Mexico as a Vacation Destination and the Influence of Geographical Location Upon the Image. *Journal of Travel Research*, 18(4), 18-23.
- ÇAKIR, F. (2014). TV Dizilerinin Destinasyon İmajı Üzerine Etkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 80-89.
- DANN, M. S. G. (1977). Tourist Motivation an Appraisal. *Annals of Tourism Research*, 8(2), 187-219.
- DECROP, A. (2007). The Influence of Message Format on the Effectiveness of Print Advertisements for Tourism Destinations. *International Journal of Advertising*, 26(4), 505-525.
- DEMİR, Ş. Ş. (2010). Çekici Faktörlerin Destinasyon Seçimine Etkisi: Dalyan Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 10(3), 1041-1054.
- ERYILMAZ, S. S. ve CENGİZ, H. (2012). Mega Etkinliklerin Kent Mekânına Ekonomik Yansımaları, Formula 1 Örneği. *Sigma*, 4, 77-96.
- FAKEYE, P. C. ve CROMPTON, J. L. (1991). Image Differences Between Prospective, First-Time, and Repeat Visitors to the Lower Rio Grande Valley. *Journal of Travel Research*, 30, 10-16.
- GARTNER, W. C. (1993). Image Formation Process. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 2(2-3), 191-215.
- GETZ, D. (2008). Event Tourism: Definition, Evolution, and Research. *Tourism Management*, 29, 403-428.

- GUNN, C. A. (1997). *Vacationscape: Developing Tourist Areas*. Taylor&Francis.
- GUNN, C. A. (1972). *Vacationscape: Designing Tourist Regions*, Bureau of Business Research, University of Texas, Austin.
- HANKINSON, G. (2004). Relational Network Brands: Towards a Conceptual Model of Place Brands. *Journal of Vacation Marketing*, 10, 109-121.
- KARAGÖZ, D. (2006). Etkinlik Turizmi ve Etkinlik Turizmi Bağlamında Yabancı Ziyaretçi Harcamalarının Ekonomiye Etkisi: Formula 1 2005 Türkiye Grand Prix Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- KIZILIRMAK, İ. (2006). Türkiye’de Düzenlenen Yerel Etkinliklerin Turistik Çekicilik Olarak Kullanılmasına Yönelik Bir İnceleme. *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 181-196.
- MONCLÚS, F. J. (2003). The Barcelona Model: And an Original Formula? From 'Reconstruction' to Strategic Urban Projects (1979-2004). *Planning Perspectives*, 18(4), 399-421.
- MWAURA, D., ACQUAYE, D. ve JARGAL, S. (2013). Marketing Implications of the Destination Image of Mongolia. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 5(1), 80,91.
- ÖZDEMİR, G. ve SARI, F. Ö. (2014). Turist Destinasyonlarına Dönük Sosyal Medya Söylentileri Üzerine Bir Durum Çalışması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 13(25), 289-299.
- PHAU, I., SHANKA, T. ve DHAYAN, N. (2010). Destination Image and Choice Intention of University Student Travellers to Mauritius. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(5), 758 – 764.
- PRAYAG, G. (2008): Image, Satisfaction and Loyalty—The Case of Cape Town. *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 19(2), 205-224.
- RAMSEOOK-MUNHURRUN, P., SEEBALUCK, V. N. ve NAIDOO, P. (2015). Examining the Structural Relationships of Destination Image, Perceived Value, Tourist Satisfaction and Loyalty: Case of Mauritius. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 175, 252-259.
- SALTIK, I. COŞAR, Y. ve KOZAK, M. (2010). Televizyon Dizilerinin Destinasyon Pazarlaması Açısından Olası Sonuçları. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 41-50.
- SEVİM, B., SEÇİLMİŞ, C. ve GÖRKEM, O. (2013). Algılanan Destinasyon İmajının Tavsiye Davranışı Üzerine Etkisi: Safranbolu’da Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(20), 115-129.
- SHANI, A., CHEN, P., WANG, Y. ve HUA, N. (2010). Testing the Impact of a Promotional Video Destination Image Change: Application of China as a Tourism Destination. *International Journal of Tourism Research*, 12(2), 116-133.
- SOM, A. P. M., MARZUKI, A., YOUSEFI, M. ve ABUKHALIFEH, A. N. (2012). Factors Influencing Visitors’ Revisit Behavioral Intentions: A Case Study of Sabah, Malaysia. *International Journal of Marketing Studies*, 4(4), 39-50.
- ŞAHBAZ, R. P. ve KILIÇLAR, A. (2009). Filmlerin ve Televizyon Dizilerinin Destinasyon İmajına Etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 31-52.
- TELEVİZYON İZLEME ARAŞTIRMALAR KOMİTESİ (2020). “Tablolar”, <http://tiak.com.tr/tablorlar#aylik-tablorlar>, (05.09.2020)

EXTENDED SUMMARY

Travel phenomenon signifies the end of a process. There are two main stages of this process, like making the travel decision and choosing the destination. People mostly decide to travel first and then choose a destination among the alternatives. In this context, pushing factors in the decision to travel; pulling factors are effective in the choice of destination. The image of the destination can also be considered as an pulling factor in the eyes of tourists and can affect the choice of tourists among a number of destination alternatives. A positive image is very important, especially for tourists who are considering visiting for the first time. The fact that the destination can not be experienced beforehand as a touristic product causes this importance. Therefore, among the primary duties of decision makers of destinations that aim to attract tourists, is to create an image or to make an effort to correct their negative image. Destination image is also a variable that has an impact on the intention of revisiting and recommending.

The contribution of the events carried out at the destination to the formation of the image is too important to ignore. Many destinations benefit from events on the way to branding. So much so that there are destinations known for their events such as Rio, Barcelona and Venice. There are also major events held in different places at certain periods, and destinations are in a race to host these events. This research idea was developed based on the idea that the of making news of the events carried out contributes to the formation of an organic image for destinations. It is accepted that one of the sources of information for organic image formation is visual and print media content, excluding the contents for advertising purposes. With this in mind, this study aimed to evaluate the level of coverage in the news contents of the 949th anniversary celebration events of the Manzikert Victory in Muş, Manzikert destination as of 2020. Research data were obtained from secondary data sources. Firstly, evening news bulletins of nine television channels dated 25-26 August 2020 were watched and news about the Manzikert Victory events were evaluated. Another data source is the newspapers published in Turkey. The first pages of the 26-27 August 2020 editions of 27 newspapers were evaluated within the scope of the research subject.

News contents related to the research topic were analyzed from the 911 minutes 46 seconds record of 17 news bulletins in total. In order to act within the framework of the research, to the words Manzikert and Muş were focused in the news contents. In the records watched, news content directly related to the subject of the research took place at 43 minutes 41 second. This period constitutes 4.79% of the total contents. In these contents, the expression Manzikert was used 29 times, Manzikert Victory 33 and Muş expression 12 times. The Anniversary Celebrations of Manzikert Victory attracted great attention also in print media, and the events were featured in the headlines in the vast majority of the newspapers evaluated within the scope of the research. On the first page of 27 newspapers dated 26 and 27 August 2020, the expression Manzikert Victory 61, Manzikert 44 and Muş expression were used 7 times.

Although this research was conducted through television and newspapers, which are traditional media tools, social media, which can be defined as the new generation media, has a great effect on image formation. There are also examples of destinations that cooperate with social media users who have many followers, host them and have a strategy to influence potential tourists with their posts. Within the framework of the Manzikert Victory Celebrations, it is possible to evaluate the social media sharings of the President and his wife in this context. Including the endemic Mus Tulip in the sharing of the President's wife is important in terms of contributing to image formation as well as bringing an attraction element to the forefront.

The Anniversary Celebrations of Manzikert Victory have become synonymous with the destination and have almost become a natural attraction. Celebration events are an important source of supply as well as contributing to image creation. It is appropriate to consider this supply in the context of dark tourism, cultural tourism and event tourism. It is important to complete the Manzikert Square Battle Historical National Park, which was announced in 2018, and to make it open to visitors in order to attract demand to the destination. With the completion of the national park, a step will be taken towards spreading the demand throughout the year rather than just the anniversary.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

ÇEVİRİ YAZILARDA KARMA SÖZ DİZİMLERİ VE TERCÜMELERİ ÜZERİNE

Working on Mixed Syntax and Translation in Translated Texts

BEKİR SARIKAYA

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Assist. Prof. Dr., Afyon Kocatepe University, Department of Turkish Language and Literatur

bsarikaya@aku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9842-237X

Atıf/©: Sarıkaya, Bekir (2021). Çeviri Yazılarda Karma Söz Dizimleri ve Tercümeleri Üzerine, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 79-99.

Citation/©: Sarıkaya, Bekir (2021). Working on Mixed Syntax and Translation in Translated Texts, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 79-99.

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *06/04/2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *01/05/2021*
Sayfa Numarası/Page Number: *79-99*
Doi : *10.46790/erzisosbil.910362*

Notlar/Notes

-

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

ÇEVİRİ YAZILARDA KARMA SÖZ DİZİMLERİ VE TERCÜMELERİ ÜZERİNE

Working on Mixed Syntax and Translation in Translated Texts

BEKİR SARIKAYA

Öz:

Bu çalışma, yazma eserlerin giriş bölümünde yer alan *besmele*, *hamdele*, *salvele* kısımları ile eserin asıl konusuna kadar olan bölümlerinde ve “ketebe” veya “ferâğ kaydı” olarak adlandırılan son bölümlerinde görülen, karma dil yapısı özelliklerini konu alır.

Karma dil, başka dillere özgü kelime grubu, ara cümle, tamlama vb. yapıları bünyesinde barındıran dildir. İslamiyetin kabulünden sonraki dönemlerde Arapça ve Farsça yapıları bünyesine alarak gelişen Türkçeye karma bir dil olduğunu vurgulamak amacıyla Osmanlı Türkçesi, Osmanlıca ve Klasik Osmanlıca adı da verilmiştir. Osmanlıca eserlerin çeviri yazıları yapılırken, karma dil yapılarının çözümü metinde yerini almalıdır. Çeviri yazılı metinde okuyucu, araştırmacı yardımıyla karmaşık yapıları bölümü ve bu bölümdeki düşünceleri kavrayabilmelidir. Birçok çeviri yazıda karma yapıları bölümlerin çözümünün ihmal edildiği görülür. Karma yapının çözülmemesi ve çözümün tamamen okuyucuya bırakılması bir eksikliklerdir.

Bu çalışmada bazı eserlerdeki karma dil yapı özelliği taşıyan örnekler belirlenmiş, çözümlemesi yapılmış ve yapılan hatalar açıklanmıştır. Bir taraftan örnekler açıklığa kavuşturulmaya çalışılırken diğer taraftan bu çözümlemelerin çeviri yazıda nasıl ifade edilebileceği ile ilgili tekliflerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cümle Yapısı, Karma Dil, Arapça cümleler, Mukaddime

Abstract:

This study deals with the *Basmala*, *Hamdala*, *Salvala* parts in the introduction part of manuscripts. It also deals with the features of the mixed language structure seen in the sections up to the main subject of the works and in the last sections called "ketebe" or "ferâğ" record.

Mixed language is a language that includes structures such as word groups and intermediate sentences and phrases that are unique to other languages. In order to emphasize that the Turkish language structure, which developed by incorporating Arabic and Persian structures in the periods after the acceptance of Islam, is a mixed language, this language was also called Ottoman Turkish, Ottoman Language and Classical Ottoman Turkish. Analysis of mixed language structures should take its place in the text while writing the transcription of Ottoman works. In the translated text, the reader should be able to understand the complex section and the thoughts in this section with the help of the researcher. It appears that the analysis of mixed language parts is neglected in many transcriptions. It is a deficiency that the mixed structure is not analyzed and its analysis is completely left to the reader.

In this study, examples of mixed language structure in some works were determined, mixed language structures were analyzed and the mistakes made were explained. On the one hand, while trying to clarify the examples, on the other hand, proposals were made about how these analyzes can be expressed in the translation text.

Keywords: Sentence Structure, Mixed Language, Arabic sentences, Introduction.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada; edebi değeri olan, üzerinde çalışılan beş örnek eserin söz dizimi ve noktalaması ele alınmış, bazı konularda tenkitlerde bulunmuş ve eserlerin olgunlaşmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Eserlerin besmele, hamdele, salvele, mukaddime ve ketebe bölümlerindeki Arapça ve Türkçe karma yapılarla konu sınırlandırılmıştır. Aynı zamanda bu tarzda eserler üzerinde çalışma yapacak araştırmacılara karma dil, Arapça ve Farsça söz dizimiyle ilgili incelemelerinde bir katkı sağlayacağı düşünülmüş, her eserin bölümleri ayrı başlıklar altında bir bütün hâlinde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

“Müellif/nâzım/şâirin bizzat dilinden ve elinden çıkmış olan ya da çıktığı bilinen orijinal, asıl şekil (*esahh* ve *efsah* şekil)” (Dağlar, 2017: 17) diye anlandırılan *metin* ile *nüsha* terimleri çalışmada birbiri yerine kullanılmıştır. Sonraki nesillere istinsah, matbu, basım, çeviri, yazı çeviri, harf çeviri vb. usullerle intikal ettirilen ve herbiri farklı özellik taşıyan eserin tekrar ortaya konmasında hedef, yeni okuyucu kitlesinin bu metinden/nüshadan faydalanmasıdır. Aradan geçen zaman hem nüshada maddi açıdan tahribat yapabilir, hem de kelime ve söz öbeklerini kullanılamaz hâle getirebilir. Telif eseri ele alıp tekrar neşre hazırlayan müstensihlerin ve nâşirlerin, kelimeleri bilerek başka kelimelerle değiştirdikleri, farklı okudukları, bazı yerleri okuyamadıkları gibi durumlar görülür. Nüshalar, zamanla böyle farklı sebeplerle değişikliğe uğrayarak sonraki zamanlara aktarılır. Değişikliklerin sebebi ne olursa olsun asıl olan hedef, daha güzel ve daha anlaşılır bir nüsha sunmaktır. Bu hedef için metin içinde bulunmayan şekiller veya işaretler çeviri yazılı eserde kullanılarak metne müdahale edilir.

Nüshayı ortaya koyan ve nüsha üzerinde çalışan araştırmacı, emek ve tecrübesini okuyucuya esere müdahale ederek daha iyi aktarabileceğini düşünür, bulunulan zamanda geçerli olan dil biliminden ve yazı usullerinden faydalanarak yaptığı neşirde ortaya çıkan meseleler üzerinde her işlemini açıkça belirtmelidir. Okuyucu da, nüsha ile tenkitli metinden faydalanırken, metne müdahalenin sadece eseri anlamaya ve anlatmaya yönelik olduğunu görmelidir.

Son zamanlarda nüshalar üzerinde ilmi çalışmalar yapan nâşirler, bir yandan edisyon kritik yöntemi ile tenkitli metinler ortaya koyarken, öte yandan edisyon kritik usulünün farklı açılardan gelişmesi için katkıda bulunmaktadırlar. (bk. Ünver 1993; Tulum 1996, 2000; Kut 1999; Kılıç 2004; Avşar 2008; Atasoy, 2013 vb.). Daha çok paragraf sistemi, noktalama işaretleri, yazı şekilleri, kelimelerin farklı yazım şekilleri ve metinde gösterimi konularının yanında; farklı dillerin söz dizimi, yabancı dil tercümeleri, varyantı olan kelimelerin metin içine veya dipnota yerleştirilmesi gibi konular da makalelerde tartışılmaktadır. Kut'un metin neşirinde genç araştırmacılara metne nasıl yaklaşılacağı ile ilgili tavsiyelerinden birkaçı şunlardır: “a. Osmanlı Türkçesini ve imla özelliklerini, Arapça kalıpları ve harf-i cerleri okuma kurallarını, Farsça kelimelerin yapısını bi-hakkın bilmek. Sadece harfleri tanıyıp rastgele okumak değil, her kelimeyi anlayarak, her beyti ve cümleyi anlayarak transkripsiyon yapmak. b. Türkçe'nin gramerini ve sentaksını çok iyi bilmek. c. Metin mensur ise ve secili yazılmış ise secilere ve anlama dikkat etmek.” (Kut, 1999:198). Kut, yukarıda geçen konuların metne nasıl yaklaşılacağı ile ilgili konular olduğunu belirttikten sonra metnin formatı, tenkitli bir metnin hazırlanması, dipnot ve bibliyografyanın nasıl hazırlanacağı ile ilgili konuların herbirinin kendi içinde özellikleri olan ve bir Türkoloğun bilmesi gereken konular olduğunu ifade eder. Nâşirlerin geniş kapsamlı olan bu konuları kişisel çabalarıyla öğrenebilmesi zor olmakla birlikte, önceden yapılan araştırmalardan ayrıntılı bir şekilde öğrenmesi mümkündür.

Farklı kaynaklardan öğrenilen yöntemler, neşirde şöyle uygulanabilir: Önce metnin edisyon kritiğinde elindeki nüshaları karşılaştıran nâşir, sebeplerini belirterek farklı söz veya söz öbeklerinden uygun gördüğü kelimeleri tercih eder, paragraf oluşturur, noktalama yapar, mesela cümle başında kırmızı yazı ile yazılmış kelimeyi başlık olarak alıp ayrı bir satır oluşturur, farklı dillerle yapılan söz diziminin tercümesini bazen parantez içinde gösterir, bazen dipnotta belirtir, bazen yalnızca asıl abecesiyle metne yerleştirip müdahale etmeden bırakır.

Nâşir, İslamî dönem eserlerde başta bulunan *besmele*, *hamdele*, *salvele* sonrasındaki *mukaddime/âğâz* kısmında dualar, münacaatlar ve istekler; kitabın sonuna eklenen *ferağ/ketebe* kısımlarında genel itibarıyla Arapça/Farsça söz dizimiyle karşılaşır; bunları çeviri yazı yoluyla okuyucuya sunmak isteyen nâşirin önce farklı dil yapılarının söz dizimlerini kavraması ve bu yapıları Türkçe yapılarla karşılaştırabilme kabiliyeti kazanması gerekir. Bu kabiliyetini de tenkitli metne katkı sağlamak için

kullanmalıdır. Çünkü karma kelimelerin, söz öbeklerinin veya söz dizimlerinin çözümü için gerekli konuların bilinmesi, çeviri yazılardaki cümleyi anlama ve anlatma çalışmasında atılan en önemli adımlardan biridir. Türkçenin söz dizim yapısına çevrilen ve tercüme edilen bu yapılar, noktalama işaretleri yardımıyla da dipnotta/metinde gösterilir. Ünver, Âşık Paşa'nın *Meşâ'irü's-Şu'arâ* adlı eserinden örnek verirken, eserin çeviri yazısını ve içindeki iki Arapça cümlelerin söz dizim yapısını sunar: (Ünver, 1993:30). “*Selef ki “بقوا او نقوا” emrinden “نقوا” ya mâ'il olup h'ân-ı Halil-i fenn-i halilde (12) bahş-ı gâ'ib için bakıyye tehy'e itmişdir. Halefden Bâkî بقوا ile 'âmil olup كم ترك الاول لآخر (13) bakıyyesin ihrâz idüp etbâk-ı âfâkı hün-i hayâlden tenkiye itmişdir.*” Metinde yer alan لآخر kelimesinin doğru yazılışı, لآخر şeklinde olmalıdır. Arapça söz dizimlerinin çözümü dipnotlarda şöyle verilmiştir. Birinci dipnotta; “بقوا او نقوا / / (işe yarayanı) bırakınız yahut (yaramayanı tasfiye ediniz (atınız).”, ikinci dipnotta ise; “كم ترك الاول لآخر: “Öncekiler sonrakiler için ne bıraktı?” anlamında bir sözdür; aslı ما ترك الاول لآخر شيئاً biçimindedir.” bilgilerini paylaşan nâşir yabancı söz dizimi ile ilgili okuyucuda oluşacak soru işaretlerini hemen giderir.

Aynı şekilde *Tercüme-i Acâ'ibü'l-mahlûkât* adlı yazmada bir hikayede İskender'i ihtiyatlı davranmaya sevk eden Arapça bir biti/mektup metni vardır ve anlamı verilmemiştir: “Çünkü İskender Magrib'e vardı, bir kavme erişti. Anda İskender'e biti yazdılar ki: بسم الله ذى المن والطول من الفقير مع الله الى الاسكندر المعتز بالله، *İskender anda beş yüz kîse-y-ile vardı. Ve ol kavmün çevresinde bir 'acâyib kavm vardır. Her ki anlara kaşd etse, ol kavm içinden aşğa geçerd. Ve ol kavm deryâ gibi mevc ururdi, ol kaşd eden kavmi batururdi ve belürsiz ederd.*” (Sarıkaya, 2019: 263). Müellif tarafından verilmeyen anlam; “Nimet ve güç sahibi olan Allah'ın adıyla. Allah'ın fakir kulundan, Allah'ın kendisini aziz kıldığı İskender'e: Biz buranın sâkinleriyiz. Bizim için korku yok. Sen buradan geri dön.” şeklinde dipnota yerleştirilmiş ve okuyucu bitinin içeriği hakkında bilgilendirilmiştir:

Dipnotta verilen söz dizimi çözümlerini yapabilmek için, farklı dillerle ilgili yapılan araştırmaları iyi tahlil etmek, dil ve dil bilgisi konularını ele alan yazıları kavramak ve farklı dilin dil bilgisi kurallarını Türk diliyle mukayese eden araştırma yazılarını incelemek gerekir.

2. TÜRKÇE, ARAPÇA VE KARMA SÖZ DİZİMLERİ

Diller genellikle biçim/morfem ve kaynak/aile olmak üzere iki açıdan sınıflandırılır. Türkçe, biçim açısından yalınlayan, bitişiren ve bükümleyen dillerden *bitişiren diller* sınıfına girer. Bitişiren dillerde kelimelerin köküne yetenek, işteşlik, olumsuzluk, zaman, kişi gibi çeşitli görevleri olan ekler, morfemler getirildiğinde ek yerlerinin belli olmayacak biçimde sıkıca birbirine kaynaştığı görülür (Aksan, I, 2009: 105). Mesela *tanınmadık* kelimesinde *tan-* tabanına getirilen *-n*, *-ma* ve *-dik* ekleri belli görevleri olmasına rağmen söylenirken/yazılırken, kendilerini ve görevlerini belli etmeyecek tarzda kaynaşmıştır. Ana dili Türkçe olan bireyler bu üç ses veya ses topluluğunun vermek istediği mesajı hemen algılar. Dil araştırmacıları ise bu kelimedeki kök ve ek olan sesleri birbirinden ayırır ve bu seslerin vermek istediği mesajı veya yükledikleri anlamı ortaya koyarlar. Karaağaç, dili; “*İnsana ait olduğu gerçek dünyadan ayrı ve onun kanunlarına bağlı olmayan yapay bir dünya kurma ve tabiata tarihi katma imkanı veren sosyal uzlaşılara dayalı bir saymacalar sistemi ve ses-anlam ilişkisi bütünüyle nedensiz olan, seslerden örülü ortak iğretilemeler toplamıdır.*” şeklinde tanımlar. Karaağaç, *ilk dil, ana dili veya edinilmiş dil* adı verilen bu dilin söz varlığı kaynağını; mevcut öğelerin ses, biçim ve anlamca değiştirme gibi *iç öğeler* ve yabancı kelimeler, yabancı kelime öbekleri gibi *dış öğeler* olmak üzere ikiye ayırır. (Karaağaç, 2011: 21-22). Birey ana dilindeki iç öğeleri *yapay saymacalar sisteminde* kolaylıkla kullanır, fakat dıştan gelen öğeleri ise yabancı olduğundan veya doğuştan kendisine öğretilmediğinden kullanamaz. Dıştan gelen öğelerin seslerini, seslerin birleşmelerini ve anlam değişmelerini zamanla öğrenen birey, yabancı öğelerin kelimelerini bazen aynen bazen de değiştirerek kendi dilinde kullanır. Yabancı dilin söz öbeklerinin ve cümlelerinin yapılarını, kendi diliyle benzerlik ve farklılık gösteren yönleri açısından mukayese ederek, söz dizimlerine yüklenen anlamları kavrayan nâşir, yazdığı eserlerde veya tenkitli metinlerde yeri geldiğinde bu bilgileri kullanır.

2.1. Türkçe ve Arapça İlişkilendirme ve Nitelendirme Öbekleri

Türkçede söz öbeklerini, varlık+varlık ekseninde kurulan isim tamlaması, ilgi hali gibi *ilişkilendirme öbekleri* ve sıfat tamlaması, kısaltma gibi *nitelendirme öbekleri* olmak üzere ikiye ayırmak (Karaağaç, 2011: 18) veya kavramlar arasında derece derece meydana gelen ilişkilerin bir yargı taşıyacak dereceye gelip tek başlarına tam bir anlatma yapamamaları yönüne dikkat çekerek *kelime/belirtme öbekleri* (Banguoğlu, 1990: 496) şeklinde isimlendirmek mümkündür. Belli kurallarla bir araya gelen varlıklar birbiriyle ilişkilendirilmiş veya nitelendirilmiş olurlar: *Mektep* tamlayan ve *kapı* tamlanan kelimelerinden *mektebin kapısı* isim tamlaması *ilişkilendirme söz öbeği*, *öğrenci* tamlanan ile *çalışkan* tamlayan kelimelerinden *çalışkan öğrenci* sıfat tamlaması *nitelendirme söz öbeği* elde edildiği gibi.

Dillerdeki söz öbeklerinin sayısı ve şekli sınırlı olduğu için herhangi bir yabancı dilin iyi bir dil bilgisi kitabı, kişiye bu dildeki söz öbeklerini algılamasına ve ana dilindeki söz öbekleriyle karşılaştırmasında yardımcı olur. Yukarıda örnekleri sunulan tamlamalardaki kelimeler, yabancı dilin söz dizimine Türkçeden farklı olarak girmektedir. Aynı kelimeler, eklemeler veya yer değiştirmeler ile bazen aynı anlamı taşır, bazen de farklı anlamlara gelebilir. (bk. Işık, 2015: 48). Bu farklılıkları tamlamalar bağlamında, kelimelerin ve eklerinin yerini inceleyerek kısaca şöyle açıklayabiliriz. Önce Arapça söz dizimi şekli, “/” işaretinden sonra Türkçe söz dizimi şekli gösterilecektir:

I. İlişkilendirme isim öbeği:

(Ar. باب المكتب *bâbü'l-mekteb* ^{terkib-i izafi} / T. *mektebin kapısı* ^{isim tamlaması}) =

(Ar. باب ^{muzaf} / T. *kapı* ^{tamlanan}) + (Ar. مكتب - ال ^{muzafun ileyh} / T. *mektep* ^{tamlayan})

II. Nitelendirme isim öbeği

a. Ar. marife ال ile / T. belirli(lik) bu

(Ar. الطالب المجتهد ^{terkib-i vasfi} / T. bu/belirli *çalışkan öğrenci* ^{sıfat tamlaması}) <

(Ar. طالب-ال ^{muzaf} / T. *öğrenci* ^{tamlanan}) + (Ar. المجتهد-ال ^{muzafun ileyh} / *çalışkan* ^{tamlayan})

b. Ar. nekre ٠ / T. belirsiz herhangi bir

(Ar. طالب مجتهد ^{terkib-i vasfi} / T. herhangi bir *çalışkan öğrenci* ^{sıfat tamlaması}) <

(Ar. طالب ^{muzaf} / T. *öğrenci* ^{tamlanan}) + (Ar. مجتهد ^{muzafun ileyh} / *çalışkan* ^{tamlayan})

2.2. Türkçe ve Arapça Yargı Öbekleri

Türkçe cümleleri, varlık+eylem ekseninde isim cümleleri ve fiil cümleleri olmak üzere ikiye ayırmak (Karaağaç, 2011:18) veya bir araya gelen kelimelerin yargı taşıyacak dereceye gelip tam bir düşünce, dilek veya duygu anlattığı yönüne dikkat çekerek *yargı öbekleri* (Banguoğlu, 1990:496) şeklinde sınıflandırılmıştır. Belli kurallara göre söz dizimi yapılarak bir arada kullanılan kelime/kelimeler, bir varlığı eylem/ana yardımcı eylem ile açıklamış olurlar: Fiil cümlelerinde; *Ali* varlık ve *okumak* eylem kelimelerinden eylemin geçmiş zamanda gerçekleştiğini *Ali okudu* cümlesiyle ve isim cümlelerinde ise; *Ali* varlık ve *öğretmen(dir)* isim + ana yardımcı eylem kelimesiyle *Ali'nin geniş zamanda öğretmen olduğunu Ali öğretmendir* cümlesiyle açıklamak gibi.

Arapça yargı öbekleri de, fiil+isim ekseninde fiil cümlesi(el-cümletü'l-fi'liyye) ve isim cümlesi(el-cümletü'l-ismiyye) olmak üzere ikiye ayrılır (Lassal, 2014: 125, 126). Belli bir söz dizimiyle bir arada kullanılan kelime/kelimeler, bir ismi fiil/haber ile açıklamış olurlar:

a. Ar. el-cümletü'l-fi'liyye / T. fiil cümlesi

Ar. قرأ على ^{cümle-i fi'liyye} / T. *Ali okudu* ^{fiil cümlesi} <

Ar. قرأ ^{fiil} / T. *okudu* ^{yüklem} + Ar. على ^{fâil} + T. *Ali* ^{özne}

b. el-cümletü'l- ismiyye ^{+dir} / isim cümlesi ^{+dir}

Ar. على معلم ^{cümle-i ismiyye} / T. *Ali öğretmendir* ^{isim cümlesi} <

Ar. *على* mübteda / T. Ali özne + Ar. *مُعَلِّم* haber / T. öğretmen (dir) yüklem

Arapçada fiil cümlesinin söz dizimi Türkçeden farklı olarak, genellikle fiil/yüklem + fâil/özne + mefûller/tümleçler şeklinde yapılır. İsim tamlaması, hâl, temyiz gibi kelime öbekleri de cümlede yerini alır.

Türklerin İslamiyeti kabulünden sonraki dönemlerde Arapça kelimeler, Arapça ilişkilendirme ve nitelendirme söz öbekleri ile birlikte Arapça söz dizimleri de Türkçe eserlerde yer almıştır. Türkçede sıfat ve zarf olarak kullanılan *lâ-yenkati* ve *ke-en-lem-yekün* gibi Arapça çekimli fiiller, yine *ma 'a-mâ-fih*, *vallâhu a'lem*, *radiya'llâhu 'anh* gibi Arap dili kurallarına göre yapılandırılmış cümleler örnek verilebilir. Ayrıca Osmanlıcadaki kelime ve söz öbeklerinde bulunan Arapça yapıların kavranması Arapça söz dizimlerinin çözümünde ve anlamının ortaya çıkarılmasında araştırmacılara yardımcı olmaktadır.

2.3. Arapça Söz Diziminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözümde İzlenecek Yol

Telif metinde veya tenkitli metinlerde Arapça/Farsça söz dizimlerinde zaman zaman karşılaşılan sorunların bir kısmı şöyle sınıflandırılabilir:

- Arapça/Farsça cümlelerin bir kısmı doğru yazılırken, bir kısmı yanlış yazılabilir.
- Arapça/Farsça cümleler kendi söz dizimine aykırı yazılabilir.
- Bazen edatların ve cer harflerinin varlığına dikkat edilmeden yapılan söz dizimlerinde görev/anlam kargaşası yaşanabilir, cümlenin diğer öğeleri birbirine karışabilir.
- Arapça cümlede Türkçe/Farsça yapı kullanılabilir.
- Yanlışlıklar; müellif, müstensih, tahrifat, tahrifat vb. farklı kaynaklardan gelebilir.

Yukarıda ifade edilen sorunların çözümünde; önceden yapılan çalışmalardan faydalanılmalı, sebep-sonuç ilişkilerine kısaca değinilmeli ve aşağıda belirtilen kıstaslara göre de tenkitli metnin ilgili yerinde / dipnotta sunulmalıdır. Bu maddelerin uygulaması ise, inceleme kısmında yapılmaya çalışılmıştır:

- Neşirlerde fiillerin, fâillerin, mefûllerin ve cer harflerinin söz diziminde görevinin belirlenmesi.
- Düzenlemelerde fiillerin, fâillerin, mefûllerin ve cer harflerinin anlamlarının belirlenmesi.
- Arapça söz diziminde farklı yapıların ve kelimelerin Arapça yapıya uygun olarak alınması.
- Karma yapılı söz diziminin olduğu yerlerde Arapça yapıların ayıklanması.
- Kolay anlaşılabilmesi için Arapça söz dizimleri için noktalama işaretleri, kalın, italik vb. uygulamaların kullanılması.
- Arapça söz dizimlerinin tercümelere veya söz dizimi ile ilgili açıklayıcı bilgilerin dipnotta sunulması.

2.4. Karma Dil Söz Dizimi ve Eserlerde Karma Yapının Çoğalma Sebepleri

Osmanlıca ve İngilizce gibi imparatorluk dili hâline gelen ve milliliğini kaybeden dillerde kelime sayıları artarken, o dile has kelimelerin işaret ettiği bilginin değeri, yeri veya sıklığı gibi konular önemini kaybeder. İmparatorluk dili, ulusal dilin kök ve türevleri arasındaki eski bilgi-yeni bilgi ilişkilerini kopartır. Yeni alınan kelimeler farklı sesler ve biçimlerle karşımıza çıkarlar: *on-ar-t-* = Osmanlıca *tamir ettir-* gibi. Türkçe dil bilgisine ait anlatacak konular azalır. (Karaağaç, 2011: 19). Osmanlı döneminde Türkçede; Türkçe dil bilgisi konuları azalırken, Osmanlıca/karma dilin dil bilgisi konuları eklenmeye devam eder. Bu durum araştırmacıları ulusal dil içerisindeki yabancı yapılar ile ilgili araştırma yapmaya yöneltir. İmparatorluklarda din yakınlaşmaları, edebiyat etkilenmeleri, yaşam tarzı, ticaret ilişkileri, siyasi ilişkiler gibi etkenler sebebiyle ödünç kelimeler bir dilden diğer dile aktarılır. Bu aktarımlar kelimeler, söz öbekleri ve cümleler hâlinde görülür. (Aksan, I, 2009: 137-139). Bu durumu Aksan, diller arası kelime alışverişlerine ve aktarımlarına çeşitli örnekler sunarak açıklar.

Farklı bilim alanlarında hazırlanan eserler aynı zamanda diller ve milletler üstü olma özelliği taşıdığı için yabancı öğeleri bünyesine alır ve bu öğeler okuyucular tarafından da benimsenir. Hatta tercüme edilen eserde bazen yabancı dille oluşturulmuş cümle, bir kural bir kaide olarak olduğu gibi hedef dile aktarılmadan asıl hâliyle geçirilebilir. Yazar, anlatımını yabancı dille kendi dilini ortaklaşa kullanarak yapabilir, kelimeyi ve cümleyi kutsal kabul ederek olduğu gibi de aktarabilir. Çeşitli sebeplerle diller arasında meydana gelen bu ödünçleme durumunu açıklama işi, ödünçlemenin gerçekleştiği eseri neşreden araştırmacının bir görevi olur. Kelime, söz öbeği ve söz dizimi ödünçlemelerine daha çok yukarıda belirtildiği gibi imparatorluk dili özelliği taşıyan klasik Osmanlıca eserlerin *besmele*, *hamdele*, *salvele*, *mukaddime*, *hâtıme* ve *ferağ/ketebe kaydı* kısımlarında sıkça karşılaşılar. Bu bölümler eserin içeriğinden sayılmasa da eserin değeri, amacı gibi bazı bilgileri bize ulaştıran bölümler olabilir. Bazen bu bölümlerde uygulanan yöntemler, eserlerin özelliklerine dair ip uçları verir. Mesela Köksal, eserlerin sonlarında yer alan şekillerin anlamlarının olduğu ile ilgili *ferağ kaydı* örneğinde, ses/işaret ve rumuzların hangi anlamlara geldiği ile ilgili ulaştığı bilgiyi *mîm* (م) işareti bağlamında şöyle açıklar: (Köksal, 2008: 176).

“Ferağ kaydı bulunmasa da hemen bütün yazma eserlerde, metnin tamamlandığına ifade eden “temme” veya “temmet” şeklinde bir kayıt düşülür. Bazen temme veya temmet ibareleri lafzen bulunmaz, bunun yerine rumuz olarak ikisi üstte biri altta olmak üzere (ferağ kaydındaki şekle benzer tarzda) “mim” harfleri konur. Bazen de yine ters üçgen oluşturacak tarzda birçok “mim” harfiyle eserin bittiğine işaret olunur. Temmet kaydı yazma nüshanın o noktada tamamlandığını bildirmesi açısından önemlidir.”

Eserlerin mukaddimelerinde müellifin eserini ele alış tarzı, eserin yazılış sebebi, amacı; ketebe kayıtlarında müstensihin duası, nüshanın tamamlanma tarihi gibi söz dizimleri zaman zaman Arapça, Farsça ve Türkçe söz dizimleriyle karma hâle getirilerek anlatılır. Hatta Arapça ve Farsça söz dizimleri sayfalarca sürdüğü için bazı eserlerin Türkçe olduğu gözden kaçır, daha sonra dikkatli araştırmacı sayesinde gün yüzüne çıkar.

Türkçe eserlerde Arapça ve Farsça ile oluşturulan söz dizimleri olmakla birlikte, bazen bu cümlelerin arasında Türkçe söz dizimi, bazen de Türkçe cümle içinde Arapça veya Farsça yapıları söz öbekleri bulunur. Bir cümlede bu şekilde farklı dillere ait yapıların bulunması cümleyi tek dilli olmaktan çıkarır, karma dilli duruma getirir. Karma dilli hâle gelen eserlerde, farklı dilleri bilmeyen okuyucular cümlelerin anlamlarına ulaşamaz. Bu durum tespiti, bütün neşir yapanların tenkit yazılarında görülür. Tulum, değer taşıyan eserler üzerindeki çalışmalarda, metnin bütün malzemesinin işlenerek değerlendirilmesini, güç anlaşılır yerlerin nasıl anlaşıldığını veya anlaşılması gerektiğini açıklayıcı notlar konulmasını, çeşitli unsurlarla ilgili açıklamalar yazılmasını, dizin ve sözlük eklenmesini ister. Ancak bu suretle bir metnin araştırmacılar tarafından kolaylıkla kullanılabilir bir nitelik kazanabileceğini belirtir. (Tulum, 1996: 176). Metinlerde güç anlaşılır bölümü oluşturan ve Türk dili araştırmacıları için sorun olan karma dil yapılarını ele alan Buran, çok yoğun bir yapısal öge kopyalaması ile birlikte, bilgi alıntılarının yanında moda ve özentî alıntılarıyla, sayı ve sıklık bakımından yabancı öğelerin belirleyici olması sonucunda Türkçede “Klasik Osmanlıca” adı verilen bir yazı dili dönemi oluştuğunu, yabancı öğelerin Türkçenin kimliğini değiştirdiğini ve söz varlığı ile gramer özellikleri bakımından karma bir dil hâline gelmesine sebep olduğunu ifade eder. (Buran, 2006: 25). Kimliği, söz varlığı ve söz dizimi değişen farklı bir dile ait gibi görünen cümlelerin çözüm yolları, farklı dillerin söz dizimi yapısını mukayeseli olarak ele alan araştırmalar da bulunmaktadır (bk. Horata, 1992; Ünver, 1993; Avşar; 2008).

2.5. Türkçe Eserlerde Karma Dil Söz Diziminin Tespiti ve Çözümleme Yöntemleri

Bilindiği üzere Türkçede cümleler; özne, nesne, dolayî tümleç, zarf tümleci, yüklem ve cümle dışı öge öğelerinden oluşur. Bu öğeler tespit edildiğinde cümle anlaşılır hâle gelir. Ara cümlelerin, ünlemlerin, öge açıklayıcılarının, tamlayanları ve tamlananları yer değiştiren tamlamaların vb. söz öbeklerinin tam anlaşılabilmesi durumu, öğelerin bulunamamasına, başka bir deyişle söz diziminin anlaşılabilmesine sebep olur. Bazı araştırmacılar bu karışıklığı giderme görevinin eseri hazırlayanda olduğu görüşünü savunur. Tulum, tarihi metin neşrinde bir yandan eserin ilgili olduğu alanlar bilgisine sahip olmanın gerekliliğini diğer yandan da dil bilgisi, anlam bilgisi ve söz sanatları biliminin uygulanması gerekliliğini; “*Tarihi metin neşri, Metin bilimi (Filoloji) alanına dahil bir çalışmadır. Çok geniş*

sınırlara sahip böyle bir alan İçindeki bu çalışma, en dar anlamıyla, bir metnin dilini anlama ve açıklama çabası, geniş anlamda da, başta dil bilgisi (gramer), anlam bilimi (semantic), söz sanatları bilimi (rhetorique) ile tarih, din, mitoloji vb. olmak üzere bir çok alan bilgisinden yararlanarak metni bütün yönleriyle aydınlığa kavuşturmadır.” şeklinde açıklar. (Tulum, 1996: 176). Tulum, mensur metinlerde ve manzum-mensur karışık yazılmış eserlerin mensur kısımlarında noktalama işaretlerinin “eksiksiz bir şekilde” kullanılması gerektiği görüşündedir. Ayrıca nokta, virgül, noktalı virgül, iki nokta, soru ve ünlem işaretleri gibi noktalama işaretlerinin “söz dizimi değeri bulunan işaretler” olduğunu belirtir. (Tulum 2000, 104).

Aşağıda inceleme bölümünde ele alınıp açıklanan “*el-ḥamdü li’llāhi ḥamden mütevāliyen ol ḥamīd ü mecīd ḥalaba ki ögmeklik anuñdur. Ve şükren mütevātiren ol ḡafūr u şekūr Tañrı ’ya ki şükürlemek aña yaraşur.*” metninde “*el-ḥamdü li’llāhi ḥamden mütevāliyen ve şükren mütevātiren*” ana cümlesi, Arapça söz dizimine göre yapılmıştır. “*ol ḥamīd ü mecīd ḥalaba ki ögmeklik anuñdur*” ile “*ol ḡafūr u şekūr Tañrı ’ya ki şükürlemek aña yaraşur*” yan cümleleri, Türkçe söz dizimine göre yapılmış olup Arapça cümlelerin açıklamasıdır. Arapça olan ana cümlelerin, Türkçe iki yan cümle arasında taksim edilerek *nokta* işaretlerinin konması, anlam karmaşasına sebep olmuştur.

Alan bilgisinin dil bilgisi ve anlam bilgisi ile pekiştirildiği ve karma dil unsurlarının metin neşrinde yapı hangi dile aitse ona uygun okunup çeviri yazıya aktarılması; dipnotta da Türkçeye tercüme edilmesi, eseri daha anlaşılır kılacaktır. Tulum, ayrıca noktalama işaretlerinin neşir yapanın anlamasına ve çözümlemesine yardımcı olacağı gibi okuyucuların metni kolaylıkla okuyup anlamasına katkıda bulunacağını, noktalamanın anlama ölçüsü ve göstergesi olarak yayımlayanın metni nasıl ve ne derece anladığını gösterdiğini belirtir. (Tulum, 2000, 104). Ünver de, Tulum’un belirttiği görüşlere yakın görüşler belirterek ifadelerin doğru çevrilebilmesi amacıyla; çeviri yazıda büyük harf, mensur metinlerde nokta, virgül iki nokta ve tırnak gibi işaretlerin kullanılmasını, kendisi için bir denetim aracı ve okuyucu için daha kolay yararlanmayı sağlayacak bir uygulama olarak görmektedir. (Ünver, 1993: 77). Aynı şekilde Atasoy da “*Metni yayımlayanın müellifin anlatmak istediğini en doğru şekilde okuyucuya sunması noktalama işaretlerini yerli yerinde kullanmasıyla mümkün olacaktır. Noktalama işaretleri anlamla doğrudan ilgilidir ve metin yayımcısının da metni doğru anlayıp anlamadığının göstergesidir*” (Atasoy, 2013: 160) diyerek bu görüşü kuvvetlendirir. Atasoy, el yazması veya basma eserlerin çeviri yazılarında asıllarında bulunmayan noktalama işaretlerini bir çeşit yorumlama olarak değerlendirerek, doğrudan doğruya metne müdahale olduğunu ifade eder: “*Noktalama işaretleri bulunmayan bir metnin işaretlenerek yayımlanması, o metnin nasıl anlaşılması gerektiğine dair metni yayıma hazırlayan tarafından yapılmış bir çeşit tefsirdir (yorumdur). Bu noktalama şekli ile metni yayımlayan kişi, metinden anlaşılması gerekeni, metne muhatap olanlara, kendi yorumu yoluyla ulaştırdığı için buradaki işaretler yönlendirme vazifesi görmektedir.*” (Atasoy, 2013: 140). Atasoy’a göre; noktalama işaretleri yerleştirilmiş şekliyle metin, okuyucuyu yönlendirildiğinin farkına varması konusunda yararır.

Araştırmacı, kendisinin metni nasıl ve ne derece anladığını, metinden neler kazandığını, okuyucunun metinden hangi kazanımlarda bulunması gerektiğini hissettirmelidir. Karma yapının olduğu bölümlerde doğal olarak okuyucunun yönlendirmelere ihtiyacı olur, bu bölümlerde ne anlatılmak istendiğini ve söz diziminin taşıdığı anlamını ve görevini hemen görmek ister. Araştırmacı, Atasoy’un da belirttiği gibi söz dizimi çalışmaları ve noktalama işlemlerinden ortaya çıkacak anlamların kendi kattığı bir yorum olduğunu ve kendisinin müellif-eser-okuyucu arasında bir köprü olduğunu hissettirdikten sonra müellifi/eseri okuyucuyla başbaşa bırakmalıdır.

Eserlerdeki Arapça / Farsça veya karma dilin/karma yapının çözümünü gerçekleştirmede aşağıda sunulan işlemler yardımcı olabilir:

- Çeviri yazı yapılacak eserde karma dilli cümlelerin ve cümle öğelerinin tespit edilmesi.
- Cümlelerin söz diziminin veya içindeki sözcük öbeklerinin hangi dilin kurallarına göre kurulduğunun belirlenmesi.
- Yabancı dillere ait yapı birimlerinin kalıp hâlinde ana cümledeki Türkçe söz dizimi arasına yerleştirilmesi.

d. Yabancı dile ait cümle, ara söz, yan cümle veya yapının eğik yazma gibi herhangi bir yöntemle vurgulanıp metinden görüntü itibarıyla ayrılması.

e. Okuyucu tarafından anlaşılmayacağı düşünülen kelime veya sözlerin tercümelerinin dipnotta verilmesi.

f. Yabancı dile ait metnin, cümlenin veya cümle unsurunun Türkçe tercümesinin eklenmesi ve noktalama işaretlerinin de yerinde kullanılması.

Tenkrit çalışmaları, metin neşirlerini olgunlaştıran unsurlardır. Yapılan çalışmaya yöneltilen farklı bakış açıları araştırmacının ufkunu genişletir, bazı kolaylıklar sağlar, gereği uygulandığında eserin eksiklikleri azaltılmış olur. Kılıç, Türkiye’de neşredilen çalışmalara dair tenkitlerin beklenen veya olması gereken düzeye gelmesini, metin neşrinin sağlıklı yapılmasını, neşredilen çalışmalar üzerinde ciddi, bilimsel usullerin ne derece uygulandığını kontrol edip eksikleri gösteren tenkit çalışmalarının sayısının artmasını ister. (Kılıç, 2004: 342).

3. İNCELEME

Bu çalışmada; edebi değeri olan, üzerinde çalışılan beş örnek eserin söz dizimi ve noktalaması ele alınmış, bazı konularda tenkitlerde bulunmuş ve eserlerin olgunlaşmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Eserlerin mukaddime ve ketebe bölümlerindeki Arapça ve Türkçe karma yapılarla konu sınırlandırılmıştır. Çalışmanın araştırmacılara karma dil, Arapça ve Farsça söz dizimi ile ilgili çalışmalarda yardımcı olacağı düşünülmüş, eserler ayrı ayrı değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

3.1. Edviye-i Müfrede

Canpolat, M. ve Önler, Z. (2016). *Edviye-i Müfrede*. Ankara: TDK Yayınları, 2. bs.

3.1.1. Edviye-i Müfrede Paris Nüshası / Mukaddime

Yazma eserin başında yer alan besmele lafzı “Bi’smi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm” ve aşağıda noktalı bırakılan yer sorunsuz olduğu hâlde yazılmamıştır: (Canpolat ve Önler, 2016: 16)

“P1b, 1/el-ḥamdü li’llâhi ḥamden mütevâliyen ol ḥamîd ü mecîd çalaba ki ögmeklik anuḥdur. Ve şükren 2/ mütevâtiren ol ğafûr u şekûr Taḥrî’ya ki şükürlenmek aḥa yaraşur. ḥâlik-i ḥalk ve râzık-ı ‘ibâddur. 3/ kullarını yaratdı ve dürlü ni‘metlerle besler. ‘Alîmdür, ‘ilmîni bildürür ki ..... 4/ ve ḥakîmdür ḥikmetini öğredür ki *ولقد اتينا لقمانه حكيمته* rence şîfâ ve derde devâ 5/ ol vêrür ki ve taḥaf-ı taḥiyyât ve durûdu şalavât ol mürseller serveri ve peygâmbere ḥâtemi 6/ Muhammed Muştâfâ’ya şalavâtu’llahi ve selâmuhu ‘aleyhi ve ‘alâ âlihi ecme’în. Ammâ ba’dü müsevvid-i beyâz 7/ ve ahḥar-ı ibâd İshâk bin Murâd aşlaha’llahu şânehu, diledi ki bu éllerde bulunur ve daḥî Türkî dilinde 8/ adı bilinür edviye-i müfredeyi cem‘ édüp bu beyâz içinde sevâda getüre.”

1. Paragraf sistemi kullanılarak oluşturulan metinde büyük harflerin yazıldığı yerlere dikkat edilmelidir: **a.** Cümle başı büyük harfle “El-ḥamdü” şeklinde başlamalıdır. **b.** Kitabın adı olduğu var sayılan “edviye-i müfredeyi” ibaresi “*Edviye-i Müfrede*’yi” şeklinde özel isim olduğu vurgulanmalıdır. **c.** *çalab* kelimesi sözlük kısmında “Tanrı” kelimesiyle açıklandığına göre *Taḥrî* ve *Çalab* kelimeleri kendi arasında tutarlı olmalı ve her ikisi de özel ismin yerini tutan, özel isim yerine kullanılan tür adı kabul edilip yazım kurallarına uygun olarak büyük harfle başlatılmalıdır.

2. Söz dizimlerinin hangi dile ait olduğu tespit edilmelidir: **a.** Metnin ilk cümlesi “*El-ḥamdü li’llâhi ḥamden mütevâliyen ve şükren mütevâtiren*” şeklinde Arapça bir cümledir. Bu cümle metin içinde belirgin olmalıdır. Söz dizimi (Arapça isim cümlesi = mübteda + haber + temyiz₁ + atf + temyiz₂): El-ḥamdü *ḥamd* mübteda/özne + li’llâhi *Allah’adır* haber/yüklem + ḥamden mütevâliyen *aralıksız ḥamd* temyiz₁/zarf tümleci + ve ve atf/bağlaç + şükren mütevâtiren *dilden dile geçen şükür* temyiz₂/zarf tümleci. Cümle, “Aralıksız ḥamd ve dilden dile geçen şükür Allah’adır.” gibi tercüme edilebilir. **b.** Ara cümleler ise “*ol ḥamîl ü mecîl çalaba ki ögmeklik anuḥdur*” ve “*ol ğafûr u şekûr Taḥrî’ya ki*

şükürlenmek aña yaraşur” olup, yukarıdaki ana cümlelerin iki temyizinin Türkçe açıklayıcı cümleleridir. Ara cümleler ya virgül ya da kısa çizgi arasında ana cümle içinde gösterilir. Atasoy, cümle içinde virgül ve kısa çizginin kullanılma sebeplerini iki sebebe bağlar. Birincisi burada olduğu gibi ara cümle, Arapça söz dizimi *hamden mütevâliyen*’in anlamını içeren bilgi katmaktadır. İkincisi ara cümle, aşağıda gelecek olan kişi hakkında dua içeren duyguları ifade etmektedir. Her iki durumda ara cümle ana cümleden çıkarıldığında anlamda değişiklik olmamaktadır. (bk. Atasoy, 2010:163). Cümle; “**El-hamdü li’llâhi hamden mütevâliyen** -ol hamîd ü mecîd Çalab’a ki ögmeklik anuñdur- ve **şükren mütevâtiren** -ol ğafûr u şekûr Tañrı’ya ki şükürlenmek aña yaraşur-” // “**El-hamdü li’llâhi hamden mütevâliyen**, ol hamîd ü mecîd Çalab’a ki ögmeklik anuñdur, ve **şükren mütevâtiren**, ol ğafûr u şekûr Tañrı’ya ki şükürlenmek aña yaraşur.” gibi iki türlü yazılabilir. **c.** *aşlahâ’llâhu şānehū* Arapça söz dizimine göre yazılmıştır: Söz dizimi (Arapça fiil cümlesi = fiil + fâil + mefûl): *aşlahâ yüceltti/yüceltsin* fiil/yüklem + *allâhu Allah* fâil/özne + *şānehū onun şanı* mefûl/nesne Türkçeye özne + nesne + yüklem söz dizimiyle çevrildiğinde “*Allah onun şanı yüceltsin*” anlamıyla tercüme edilebilir. Bu anlam ile *dua sözü* olduğu dipnotta belirtilebilir. **d.** Kelimeler ve söz öbekleri Farsça sıfat tamlamasında görev almışlardır: *taḥaf-ı taḥiyyât ve durûdu şalavât* şeklinde kurulan söz dizimindeki *taḥaf* ve *durud* kelimelerinin anlamı metnin sözlüğünde bulunmamaktadır. *taḥaf* şeklinde alınan kelime, *tuḥfe*’nin çoğulu *tuḥaf*, *durud* ise taḥiyyat ve salavat ile yakın anlamlı *durûd* kelimesidir. O hâlde *taḥiyyât, durûd* ve *şalavât* kelimelerinin eş/yakın anlamlılığı tespit edildikten sonra **tuḥaf-ı taḥiyyât u durûd u şalavât** “taḥiyyât, durûd ve şalavât hediyeleri” şeklinde Farsça sıfat tamlaması söz dizimine uygun yazılmalıdır. **e.** Türkçe söz dizimi içinde Arapça cümle kullanılmıştır: Türkçe söz diziminde *aşlahâ’llâhu şānehū* Arapça dua cümlesi, özne olan *İshak bin Murad* için söylenmiştir. Türkçe söz dizimine göre söylendiğinde cümle dışı öge olur ve ara cümle olarak isimlendirilir. Ara cümle özelliği taşıyan *aşlahâ’llâhu şānehū* iki virgül arasında ve eğik olarak vurgulanmış şekilde yazılmalıdır: “Ammâ ba’du müsevvid-i beyâz ve ahḡar-ı ‘ibâd İshâk bin Murâd, *aşlahâ’llâhu şānehū*, diledi ki ...” gibi.

Mukaddimeyi, yukarıda belirtilen düzeltmelerle şöyle yazmak daha uygun olur:

“P1b, 1/*El-ḡamdü li’llâhi ḡamden mütevâliyen*, ol ḡamîd ü mecîd çalaba ki ögmeklik anuñdur, ve *şükren* 2/ *mütevâtiren*, ol ğafûr u şekûr Tañrı’ya ki şükürlenmek aña yaraşur. Ḥâliḡ-i ḡalk ve râziḡ-ı ‘ibâddur; 3/ kullarını yaratdı ve dürlü ni‘metlerle besler. ‘Alîmdür; ‘ilmini bildürür ki *وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا* * 4/ ve ḡakîmdür; ḡikmetini öğredür ki *وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ* *وَالْحِكْمَةَ* ** rence şifâ ve derde devâ 5/ ol vêrür ki ve tuḡaf-ı taḡiyyât u durûd u şalavât ol mürseller serveri ve peyġamberler ḡâtemi 6/ Muhammed Muştafâ’ya, *şalavātu’llâhi ve selâmuḡu ‘aleyhi ve ‘alâ âlihî ecma’în*. *** *Ammâ ba’du* müsevvid-i beyâz 7/ ve ahḡar-ı ibâd İshâk bin Murâd, *aşlahâ’llâhu şānehū* ****, diledi ki bu êllerde bulunur ve daḡı Türkî dilinde 8/ adı bilinür *Edviye-i Müfredede*’yi cem‘ édüp bu beyâz içinde sevâda getüre.”

Mukaddime kısmında okuyucuyu aydınlatmak için Arapça cümle, temenni ve dua ifadelerinin olduğu yerlerde (yıldız işareti ile gösterilmiştir) dipnot düşmek gerekir. Kur’an ayetlerinden birincisi için “*Allah, Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti. ...*” (Bakara, 2/31 veya Kur’an, 2/31); ikincisi için “*Andolsun, biz Lokman’a şu hikmeti vermiştik: ...*” Lokmân, 31/12. şeklinde not düşülebilir.

3.1.2. Edviye-i Müfredede Paris Nüshası/ Ketebe kaydı

Yazmada doğru olduğu hâlde iki yerde hata görülen Arapça cümle şöyle yazılmıştır: “*والله اعلم بالصواب* *والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب قد وقع الفراغ من تحرير هذا الكتاب تم* (Canpolat ve Önler, 2016: 92). Doğru şekli ketebe kaydında ise şu şekildedir: *والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب قد وقع الفراغ من تحرير هذا الكتاب تم* (Canpolat ve Önler, 2016: 208).

1. Arapça söz diziminde cer harfleri ihmal edilmemelidir: **a.** Metinde *اعلم بالصواب* *اعلم* ism-i tafdil/sıfatfiil söz öbeğidir. İsm-i tafdil *اعلم* kelimesi, *علم* fiilinden gelir, mefûlünün **ب** cer harfiyle alır. Söz dizimi, mefûl + -(y)I + en iyi bilen şeklinde kurulur: *اعلم* *en iyi bilen* ism-i tafdil + (**ب** -(y)I cer harfi + *الصواب* *doğru* isim : *الصواب* *doğruyu* mefûl) > *اعلم بالصواب* *doğruyu en iyi bilen* sıfat-fiil öbeği olur. **b.** Çeviri yazılı bu metinde yanlışlıkla eklenen **و** harfi çıkarılmalı, yazma nüshadaki doğru şekilde yer alan **من** cer harfi eklenmelidir. **من** cer harfi, birlikte kullanıldığı *فَرَع* fiilinin edatı/istemi görevindedir. Türkçede karşılığı -(y)I *tamamlama* olarak verilebilir. Cer harfinin kullanıldığı *من تحرير هذا الكتاب قد وقع الفراغ* söz

dizimi, *قد وقع* fiil/yüklem + *هذا الكتاب* fâil/öznenen oluşmuş bir fiil cümlesidir. Cümlede *من* cer harfi fâil *الفراغ* masdarıyla kullanılır. Bu *من الفراغ* cer harfli mastar Arapça söz diziminde; *تحرير هذا الكتاب* *bu kitabın yazımı* anlamında terkiib-i izafi/isim tamlamasının başına gelerek *تحرير هذا الكتاب* *bu kitabın yazımını tamamlama* şeklinde *isimfiil söz öbeği* oluşturmuştur.

2. Arapça söz diziminde cümleler belirlenmeli ve cümle türüne dikkat edilerek tercüme edilmelidir: *والله* Arapça fiil *تم* // *قد وقع الفراغ من تحرير هذا الكتاب* . Arapça isim cümleleri; *والله اعلم بالصواب* // *اعلم بالصواب* Arapça isim cümleleri; *والله اعلم بالصواب* (Arapça isim cümlesi = atıf harfi + mübteda + haber): *و* ve atıf harf/bağlaç + *الله* *Allah* Mübteda/özne + *اعلم بالصواب* *doğruyu en iyi bilen* haber/yüklem; Türkçe söz dizimiyle ifadesi bağlaç + özne + yüklem ile *ve Allah doğruyu en iyi bilendir* şeklindedir. **b.** İkinci cümlede söz dizimi: *والله اعلم بالصواب* (Arapça isim cümlesi = atıf harfi + haber + mübteda₁ + atıf harfi + mübteda₂): *و* ve atıf harf/bağlaç + *اليه* *ona* haber/yüklem + *المرجع* *dönüş* mübteda₁/özne + *و* ve atıf/bağlaç + *المأب* mübteda₂/özne şeklinde yapılan Arapça cümlelerin, Türkçe söz dizimiyle ifadesi bağlaç + yüklem + özne ile *Dönüş ve sığınma O'nadır* şeklindedir. Türkçede olduğu gibi Arapçada da isim cümlesinde haber/yüklem önce, mübteda/özne sonra gelebilir. *المرجع* gibi terkiib-i atıflarda anlamlandırma yapılırken, *dönüş ve sığınma* gibi önce birinci sonra ikinci kelime kullanılmalıdır. **c.** *قد وقع الفراغ من تحرير هذا الكتاب* fiil cümlesidir. Çünkü *قد وقع* *gerçekleşti* fiili ile başlamıştır. Sonra *الفراغ* isim/masdara bağlı söz öbeği *تحرير هذا الكتاب* *bu kitabın yazımını tamamlama* şeklinde fâil/özne ile bitmiştir. Türkçe söz dizimiyle; “Bu kitabı yazma işi bitti.” şeklinde tercüme edilebilir. **d.** Son cümle *تم* ise öznesi gizli kitap/nüsha olan ve sadece bir fiilden oluşmaktadır. Muzaaf fiil *tamamlandı* anlamındadır.

3. Arapça terkipleri/tamlamaları da metinde tanımak gerekir: **a.** Cümlede *تحرير* muzaf/tamlanan, terkiib-i vasfi olan *هذا الكتاب* muzafun ileyh/tamlayan ile *تحرير هذا الكتاب* *bu kitabın yazımı* anlamında terkiib-i izafi/isim tamlaması oluşturmuştur. **b.** Cümlede *هذا الكتاب* sıfat tamlamasıdır. Cümlede *هذا* ism-i işaretten sonra lâm-ı tarifli bir kelime gelirse *هذا الكتاب* *bu kitap* gibi sıfat tamlaması oluşturur. Lâm-ı tarifli bir kelime gelmezse tek başına cümlelerin mübtedası olur. (bk. Işık, 2015:48). *هذا* *bu* ism-i işaret/sıfat + (ال) lam-ı tarif + *كتاب* isim/isim : *الكتاب* *kitap* muşarun ileyh/tamlanan) > *هذا الكتاب* *bu kitap* sıfat tamlaması olur.

Eserde ferağ/ketebe kaydı ile ilgili herhangi bir bilgi sunulmamıştır. Okuyucuların merakını giderecek şekilde: *والله اعلم بالصواب* // *والله اعلم بالصواب* // *والله اعلم بالصواب* // *قد وقع الفراغ من تحرير هذا الكتاب* // *تم* cümlelerinin anlamları söz dizimi çerçevesinde şöyle açıklanabilir. Söz dizimler arası çalışmaya bağlı olarak; “Allah doğruyu en iyi bilendir // Dönüş ve sığınma O'nadır // Bu kitabın yazımını tamamlandı // [kitap] tamamlandı” gibi bir tercüme eklenebilir.

3.2. Cihan Şah ile Şemsiyye Hikâyesi

Daşdemir, Ö. ve Babür, Y. (2015). *Cihan Şah ile Şemsiyye Hikâyesi* Erzurum: Fenomen Yay., 1. bs.

3.2.1. Cihan Şah ile Şemsiyye Hikâyesi / Âgâz

Hikâye-i Cihân Şâh ile Şemsiyye başlığı ile neşredilen eserin *Metin Hakkında Bilgiler* bölümünde katalog bilgisi aşağıdaki gibi sunulmuştur: (Daşdemir ve Babür, 2015: 15)

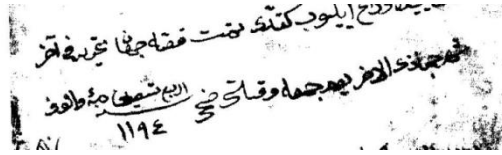
“Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonundaki Hikâye-i Cihân Şâh ile Şemsiyye başlıklı metnin künye bilgisi katalogda şu şekildedir: ... Eser adı: *Kıssa-i Cihân Şâh ile Şemsiyye* ...”

Bazen karma dilli yapı kitap isimlerinde de görülür: Kitabı, kataloglayanlar ketebe kaydından hareketle *Kıssa-i Cihân Şâh ile Şemsiyye* adını; metni hazırlayanlar, metnin başlığından hareketle *حكاية جهان شاه* *hikâyet* şeklinde *Hikâye-i Cihân Şâh ile Şemsiyye* ismini vermişlerdir. Metin içinde daima *حكاية* *hikâyet* şeklinde (Daşdemir ve Babür, 2015:86, 88, 96, 100, 102, 104) geçen kelimenin, kitabın türünü belirtmek için sadece başlıkta *حكاية* *hikâye* olarak yazılması bu kelimenin isme sonradan eklendiği intibaini verir. *Kıssa-i Cihân Şâh ile Şemsiyye* veya *Hikâye-i Cihân Şâh ile Şemsiyye* şekillerindeki karma yapıli isimleri söz dizimi açısından şöyle açıklamak mümkündür. İstinsah edildikten sonra başlığın evveline türü belirtilmek için *hikâye* veya *kıssa* kelimeleri eklenerek karma dil yapısı oluşturulmuştur: Farsça isim

tamlaması; *hikâye/kıssa* tamlanan + ء -i izafet eki + *Cihân Şâh ile Şemsiyye* tamlayan > *Hikâye-i Cihân Şâh ile Şemsiyye* şeklindedir. Farsça isim tamlaması içinde *Cihân Şâh* isim + *ile* bağlaç + *Şemsiyye* isim > *Cihân Şâh ile Şemsiyye* Türkçe bağlaç söz öbeğinin bulunması Farsça/Türkçe karma söz diziminin olduğunu göstermektedir. Görüldüğü üzere Türkçe ve Farsça yapılarının birbirine etkisi, kitaba farklı isimler verilmesine sebep olabilmektedir.

3.2.2. Cihan Şah ile Şemsiyye Hikâyesi / Temmet Kaydı

Hikâye-i Cihan Şah ile Şemsiyye yazmasındaki temmet kaydının olduğu bölüm aşağıdaki şekildedir: (Daşdemir ve Babür, 2015: 227)

Şekil 1. Kıssa-i Cihân Şâh ile Şemsiyye Temmet Kaydı

Müstensihin Arapça cümle yapısı ile başlayıp, bazı yerlerde Farsça yapılar bazı yerlerde tekrar Arapça yapılar kullanarak bitirdiği cümleyi araştırmacılar şöyle okumuşlardır:

“Temmet Kıssa-i Cihân. Tahrîran fî âhiri şehri cemâziye'l-âhir yevmi cum'ati vakti duhâ erba'a tis'a mi'e ve elf. sene 1194.” (Daşdemir ve Babür, 2015: 107)

1. Temmet kaydında *Temmet Kıssa-i Cihân ve Tahrîran fî âhiri şehri cemâziye'l-âhir yevmi cum'ati vakti duhâ erba'a tis'a mi'e ve elf. sene.* olmak üzere iki Arapça fiil cümlesi vardır: **a.** Birinci cümlede söz dizimi: *تمت قصة جهان* (Arapça fiil cümlesi = *تمت* temmet *tamamlandı* fiil/yüklem ve *قصة جهان* Kıssa-i Cihân *Kıssa-i Cihan* fâil/özne). **b.** Cümledeki fâilin/öznenin terkiplerinin yapısı tespit edilmelidir. Farsça yapı: *قصة جهان* *Kıssa-i Cihan* ^{Şah ile Şemsiyye} söz dizimi: (Farsça isim tamlaması < *قصة* *kıssa* tamlanan + ء izafet -i'si -I + *جهان* *Cihan* ^{Şah ile Şemsiyye}). Arapça yapı: *قصة جهان* *Kıssatü Cihân* terkipleri izafi/isim tamlaması < *قصة* *kıssa* muzaf/tamlanan + *جهان* *cihan* muzafun ileyhtamlayan şeklinde olur. *kıssa* kelimesi müennestir, müenneslik alameti ة muzaf olduğunda zammeli *kıssatü* şeklinde okunmalıdır. Arapça cümlede *kıssatü* kelimesinin Farsçadaki *kıssa-i* şekli ve Farsça *cihan* kelimesinin varlığı, *Temmet Kıssa-i Cihân* cümlesinin Arapça-Farsça karma dilli yapı ile kurulduğunu gösterir. **c.** Kelimelerin yazılışı değerlendirilmelidir. İkinci cümleye yazılan ve mastar *tahrîran* *تحريرا* şeklinde düşünülen kelimenin yazılışında birinci râ'yı uzun okutan *yâ* ve ikinci râ'dan sonra tenvin ifadesi olan *elif* nüshada bulunmamaktadır. Düzeltmeden sonra kalan kelimenin *تحرر* çekimli fiil olan *harrere/taharrere* mazi fiili veya kelimedeki görünen bir harf kürsüsü fazlalığından dolayı *yeteharrerü* muzari fiili olduğu düşünülebilir. Evvelki cümledeki *temmet* mazi kalıbıyla uygunluk sağlaması için mazi kalıbı olan *harrere* “tahrir etti” veya *taharrere* “tahrir edildi” fiillerinden biri tercih edilebilir. Fakat cümlede özne bulunmadığı için edilgenlik ve dönüşlülük fiili olan tefe“ül kalıbındaki *taharrere tahrir edildi, telif edildi* (Mutçalı, 2012: 196) fiilinin tercih edilmesi daha uygun olur. **d.** Arapça ikinci cümlede Arapça söz dizimi olan *cumâdeyi'l-âhire* yerine Farsça söz dizimi *cemâziye'l-âhir* tercih edilmiştir. **e.** Nüshada sayıların söz dizimine dikkat edilmeden *erba'a tis'ine mi'e ve ulûf* şeklinde yazılan bu kısım çeviri yazıda ise *erba'a tis'a mi'e ve elf* olarak yazılmıştır. Her iki yazım da Arapça söz dizimine uygun değildir. Arapça tarih yazılışı söz dizimi yalın hâlde rakamların basamakları arasına kural gereği konan *ve* bağlacını ilave ederek *erba'un ve tis'üne ve mi'etün ve elfün seneten* şeklinde, ya da *senete* kelimesi rakamların başına getirilerek rakamların sonları kesreli *senete erba'in ve tis'ine ve mi'etin ve elfin* söz dizimiyle yazılabilir. **f.** Tarih ifadesinin söz dizimi, karma dil yapısına göre, müstensihin yazmadığı iki *ve* eklenip, yine müstensihin yanlış yazdığı *ulûf* kelimesi çeviri yazı yapan araştırmacıların da düzelterek yazdığı *elf* ile; *erba' [ve] tis'in [ve] mi'e ve elf* şeklinde olabilir.

Sonuç olarak temmet kaydının tamamını düzeltmelerle birlikte Arapça söz dizimiyle ya; *Temmet kıssatü Cihân, taharrere fî âhiri şehri cumâdeyi'l-âhiri yevme [el-]cum'ati [fî] vakti duhâ senete erba'in [ve] tis'ine ve mi'etin ve elfin* ya da düzeltmelerle ve karma yapıyı koruyarak; *Temmet kıssa-i Cihân, taharrere fî âhiri şehri cemâziye'l-âhir. yevmi cum'a. vakti duhâ. erba'in ve tis'in ve mi'e ve elf sene* şeklinde yazmak mümkündür.

3.3. Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân

Karabey, T. vd. (2015). *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân*. Ankara: Akçağ Yayınları.

3.3.1. Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân / Āğāz

Kitabın başlığında bulunan iki yerde Arapça söz dizimi çeviri yazısı aşağıdaki şekilde yapılmıştır. (Karabey vd., 2015: 57): “*Kitāb-ı Tarīkat-nāme-i // Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân Te’lif-i Vāhidī // ‘Aleyhi’r-raḥmeti ve’r-Rıdvān // Hāzā Kitāb-ı Hâce-i Cihân Netîce-i Cân*”

1. ‘*Aleyhi’r-raḥmeti ve’r-Rıdvān* Arapça dua cümlesidir: **a.** Arapça söz diziminde mübtedanın/öznenin ilk kelimesinin sonunun –U olması gerekir: ‘*Aleyhi’r-raḥmeti ve’r-Rıdvān* isim cümlesinde *raḥmet* ve *rıdvān* iki ayrı mübteda/özne ve ‘*Aleyhi* haber/yüklemidir. İki mübteda/öznenin de sonu zamme/–U olmalıdır: *er-raḥmetü ve’r-rıdvānu* gibi. Arapça söz dizimindeki kelimelerin sonu okutucularla birlikte; ‘*Aleyhi’r-raḥmetü ve’r-rıdvānu* veya okutucusuz *raḥmet* رحمة > *rahmeh/rahme* رحمة şeklinde müennes olan ħ harfi o olarak ‘*Aleyhi’r-raḥmeh/rahme ve’r-rıdvān* şeklinde olmalıdır. **b.** Cer harflerinin zamirlerle birleşimi bilinmelidir: ‘*Aleyhi* kelimesinde عَلى ‘*alā* cer harfi, هُ hü zamirini birleşerek هِ hi yapmıştır. Birleşim esnasında kelimedeki uzun –ā, kısılır ve ince –l- sesinin tesiriyle de –e sesine döner, önünde bulunan –y sesini okutucusuz ortaya çıkarır ve ‘*aley-* şekline girer, kelime ‘*aleyhi* olur.

2. *Hāzā Kitāb-ı Hâce-i Cihân Netîce-i Cân* cümlesi isim cümlesidir: **a.** Arapça söz diziminde هذا isim-i işaret/zamiri özne olarak kullanılır: *Hāzā Kitāb-ı Hâce-i Cihân Netîce-i Cân* cümlesi Arapça söz dizimiyle *Hāzā Kitābu Hâce-i Cihân Netîce-i Cân* yazılmalıdır. Çünkü هذا ile başlayan söz dizimi Arapçadır. Önündeki kelime lâm-ı tarifile yazılmayan هذا kelimesi, Arapça söz dizimi içinde tek başına mübteda/özne durumundadır. Türkçede karşılığı *bu* zamiri olur. O hâlde *Hāzā kitāb-ı* şeklinde yazılan bölüm, cümlenin mübteda/haber kısmını oluşturur. *Hāzā kitābun* şeklinde okunması gereken cümlede, *kitāb* kelimesi muzaf/tamlanan olursa *kitābu* şeklinde okunur ve sonrasına muzafun ileyh/tamlanan kelime/kelimeler getirilir. **b.** Karma dil yapısı çözümlenmelidir. Cümle söz dizimi: (Arapça isim cümlesi *Hāzā Kitābu Hâce-i Cihân Netîce-i Cân* < *Hāzā* mübteda/özne + *kitābu Hâce-i Cihân Netîce-i Cân* haber/yüklem). Söz dizimi, هذا ile başladığından cümle Arapça olup aşağıda belirtilen izafetlerden Arapça olanı tercih edilmelidir. Arapça söz diziminde Arapça/Farsça izafetin şu şekillerde gerçekleştirildiği görülür: Arapça terkiib-i izafi/isim tamlaması: *kitābu Hâce-i Cihân Netîce-i Cân* Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân kitabı < *kitap* tamlanan + -U + *Hâce-i Cihân Netîce-i Cân* tamlayan; Farsça terkiib-i izafi/isim tamlaması: *kitāb-ı Hâce-i Cihân Netîce-i Cân* Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân kitabı < *kitap* tamlanan + izafet –i’si + *Hâce-i Cihân Netîce-i Cân* tamlayan şeklindedir. Ayrıca kitap ismi tamlama içinde tekrar *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân* Farsça yapı ile kurulmuş bir tamlamadır. Fakat bu yapı özel isim kabul edilebilir ve Arapça yapı içinde olduğu gibi yazılabilir. Arapça söz diziminde, kitap ismi Farsça söz dizimine göre ve özel isim gibi kalıp hâlinde alınarak; *Hāzā Kitābu Hâce-i Cihân Netîce-i Cân* şeklinde yazılmalıdır.

3.3.2. Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân / Ketebe kaydı

Çeviri yazılı tenkitli metin oluşturulurken kullanılan üç nüshanın da ketebe kaydı alınarak aşağıdaki şekillerde ortaya konur.

A. Nüsha ketebe kaydı: Birinci nüshada ketebe kaydının çeviri yazısı şöyle yapılmıştır, koyu yazılan yerlere dikkat edilerek okunmalıdır: “*Temme bi-‘avni’l-lāhi’l-meliki’l-mennān ve bi’l-lāhi’t-tevfīki // Tahriren beyne’s-selāteyn mine’s-selāse muntaşif cemāziyü’l-evvel li seneti’n-erba’a ve sittin ve tisemie*” (Karabey vd., 2015: 356).

1. Nüshadaki وباللہ التوفیق şekli, ve bi’l-lāhi’t-tevfīki şeklinde yanlış hareke ile okunmuştur. **a.** İsim cümlesinin tespit edilmesi ve doğru okunması gerekir. Söz dizimi: (Arapça isim cümlesi ve bi’l-lāhi’t-tevfīku < ve atif harfi/bağlaç + باللہ bi’l-lāhi haber/yüklem + التوفیق tevfiķu mübteda/özne). Mübteda olan kelimenin –U olan sonu, evvelki cümlenin sonu gibi وباللہ التوفیق ve bi’l-lāhi’t-tevfīk şeklinde harekesiz yazılabilir. **b.** Cümledeki bağlaçların görevi doğru tespit edilmeli ve yazımda tutarlılık sağlanmalıdır:

Temme bi-'avni'llāhi'l-meliki'l-mennān ve bi'l-lāhi't-tevfīkū cümlesindeki ve atıf harfi iki cümleyi birbirine bağlamıştır. Birinci cümle ve ikinci cümle aynı aynen sesli/sessiz harfle bitirilmelidir: *Temmet bi-'avni'llāhi'l-meliki'l-mennān ve bi'llāhi't-tevfīk* gibi.

2. Ketebe kaydının tarih kısmındaki cümle, tamamen karma dil yapısıyla kurulmuştur: *Tahrīren beyne's-salāteyn mine's-şelāse muntaşif cemāziyü'l-evvel li seneti erba'a ve sittin ve tis'amie*” Arapça söz dizimi içinde Farsça söz dizimleri veya Türkçe söz dizimleri kendi içinde tutarlı olmalıdır: **a.** Kelimenin dildeki kalıbı bilinmelidir. Arapça kelime varlığında salı gününün karşılığı *şelāse* şeklindeki ses dizimi değil, *yevmü's-şilāsa* ses dizimi ifade eder. *cemāziyü'l-evvel* kelimesi, müennes olması gereken sıfat müzekker olarak alınmış ve Türkçede kendi ses dizimi de farklılaşarak galatlaşmıştır. (bk. Sāmī, 2015: 480). Arapça söz diziminde ise *cumādeyi'l-ülā* şeklindedir. **b.** Söz diziminde tamlamalar kavranmalıdır. Türkçe yapı ile söylenen ay ismi *cemāziye'l-evvel / cemāziyü'l-evvel* ve orta anlamındaki *muntaşif* kelimesi sadece yan yana getirilmişlerdir. Metinlerde görülen karma yapı yöntemiyle *muntaşif-ı cemāziyü'l-evvel* tarzında Farsça değil *muntaşifu cumādeyi'l-ülā* şeklinde Arapça söz dizimi kuralına göre yazılmalıdır. **c.** Arapça söz diziminde tarih belirtme kalıpları gözetilmelidir. Tarih söz dizimi: *sene muzaf/tamlanan + rakamların tamamı muzafun ileyh/tamlayan*. Rakamların söz dizimi: (birler basamağı + ve + onlar basamağı + ve + yüzler basamağı + ve + binler basamağı) şeklinde olmalıdır. Arapça söz dizimi: (*li-seneti muzaf/tamlanan + erba'in* (4) + *ve + sittine* (60) + *ve + tis'i-mi'etin* (900) muzafun ileyh/tamlayan). Müennes olan *sene* kelimesine muzafun ileyh olan basamaklardaki *erba'a* ve *tis'a* cinsiyet bakımından ters orantılı olarak *erba'* ve *tis'* müzekker şekli kullanılır. Bu rakamlar, *li-seneti* kelimesine tamlayan olduklarından sonları *-I/-In* olur. Sittün olan kelimeye has olmak üzere ortasındaki vāv, yâ harfine döndüğünden *-Ū- > -Ī-* olur: *li-seneti erba'in ve sittine ve tis'i-mi'etin* gibi. Metin düzeltmelerle birlikte Arapça söz dizimine göre; *Tahrīren beyne's-şalāteyni mine's-şilāsa [fī] muntaşif[ı] cumādeyi'l-ülā li-seneti erba'in ve sittine ve tis'i-mi'etin* [30 mart 1557 // 29 cemaziyel evvel 964 (Salı)] veya Arapça, Farsça ve Türkçe söz dizimi kuralları muhafaza edilerek, düzeltmelerle; *Tahrīren beyne's-şalāteyn mine's-şilāsa' muntaşif-ı cemāziyü'l-evvel li seneti erba'a ve sittin ve tis'e-mi'e* [30 mart 1557 // 29 cemaziyel evvel 964 (Salı)] şeklinde yazılabilir.

B. Nüsha ketebe kaydı: İkinci nüshada ketebe kaydında çeviri yazı şöyle yapılmıştır: “*temmet hāzihī'l-kitābü's-şerīfe en-nüşhatü's-şahīha el mübāreket*” (Karabey vd., 2015: 356)

1. Cinsiyet uyumu gerektiren dillere ait ifadelerde kelimeler arasındaki cinsiyet uyumu doğru tespit edilmelidir: **a.** *temmet* fiil/yüklem + *kitāb* fâil/özne arasında cinsiyet uyumsuzluğu vardır. Bu uyumsuzluk birçok ketebe kaydında görülür. **b.** *hāzihī* müennes zamir/tamlayan ile *kitāb* müzekker isim/tamlanan arasında cinsiyet uyumsuzluğu vardır. **c.** Metinde *kitāb* müzekker/tamlanan ve *şerīfe* müennes/tamlayan ile *kitābü's-şerīfe* şeklinde sıfat tamlamasında cinsiyet uyumsuzluğu vardır.

2. Eşdeğerli kelimelerin görevleri belirlenmelidir. Aynı varlığa verilen farklı isimler bağlaçla birbirine bağlanmalıdır. *temmet* fiilinin faili/öznesi *kitāb* ve *nüşha* kelimeleridir. İki kelimeyle kastedilen aynı varlık olduğuna göre *kitāb* ve eşdeğeri *nüşha* kelimeleri arasında *ve* bağlacı gelmelidir. Bu durum, şöyle de açıklanabilir: *temmet* fiil/yüklem için iki fâil/özne vardır. *hāzihī'l-kitābu* 1. fâil/özne ve *hāzihī'n-nüşhatü* ikinci fâil/özne söz diziminde birbirleriyle eşdeğerdedirler. İki fâil arasında *ve* bağlacı getirilmelidir.

3. Arapça yapıda terki-i vasfîye dikkat edilmelidir. *nüşha* kelimesinden sonra gelen *şahīha* ve *mübāreke* kelimeleri, terki-i vasfî oluştururken başına lām-ı tarif *-el* alırlar. Terkiplerde müenneslik alameti *-t* ve fâil/özne durumundan alınan hareke/son ünlü *-U* tamlananlarda ve tamlayanlarda aynı anda ortaya çıkar: *en-nüşhatü eş-şahīhatü, el-mübāreketü* gibi. Birleştirildiğinde *en-nüşhatü's-şahīhatü'l-mübāreketü* şeklinde okunur. Yukarıdaki Arapça söz dizimi kurallarına bağlı olarak bu cümle bağlamında şu fikir öne sürülebilir: Ketebe kaydında genelde müennes *nüşha* kelimesi esas alındığı için müzekker kelimelerde de cinsiyet uyumunu bozan *temmet* fiili kullanılır. Bu *temmet* kaydı, *temmet* ve *kitāb* arasındaki cinsiyet uyumsuzluğu baki kalmak şartıyla şu şekilde yazılabilir: *temmet hāzihī'l-kitābü's-şerīfetü [ve]n-nüşhatü's-şahīhatü'l-mübāreketü*.

C. Nüsha ketebe kaydı: Üçüncü nüshada ketebe kaydının çeviri yazısı ise, şöyledir: “*temmet bi-'avni'l-lāhi ve tevfīkī ve elhamdü li'l-lāhi 'ale't-tamām ve's-şalātu 'alā resūlihi Muhammedün 'aleyhisselām*” (Karabey vd., 2015: 356).

1. Kelimelerin yazım şekli bilinmelidir: **a.** *Allāh* lafzı tek başına kelimedir, kökünde lââm-ı tarif kalıplaşması olmuştur. Özel isimlerin başına lââm-ı tarif gelemeyeceği için “-“ tire işareti konmamalıdır. **b.** Arapça söz diziminde zamir kelime sonuna eklenir. Kelimenin sonu kısa harekeli bir harf ise zamir uzun okunur ve *tevfîkîhî* ve *resûlihî* gibi yazılır.

2. Yazıda imla kuralları her yerde aynı uygulanmalı ve yazımda tutarlı olunmalıdır. *ve’s-şalātu* ve *ve elhamdü* söz diziminde *ve* bağlama edatı aynı şartları taşıdığı hâlde *ve* bağlacı iki farklı şekilde yazılmıştır. Bunun yerine *ve’l-ḥamdü ... ve’s-şalātu ...* tercih edilebilir.

3. Kelimelerin son harekesi/sesi tespit edilmelidir. *‘Alā resûlinā Muḥammedin* ifadesi *‘alā resûlihi Muḥammedün* şeklinde yanlış yazılmıştır. *resûlihî* mübdelün minh/isim öbeği, *Muḥammedin* bedel/yanaşandır. İki kelimenin sonu, aynı hareke olmak zorundadır. Türkçede ise; “Allah’ın peygamberi (yani) Muhammed” anlamıyla yanaşma takımı öbeğidir. Buna göre metni şöyle yazmak daha uygun olur: *temmet bi-‘avni’llāhi ve tevfîkîhî ve’l-ḥamdü li’llāhi ‘ale’t-tamām ve’s-şalātu ‘alā resûlihî Muḥammedin, ‘aleyhi’s-selām.*

3.4. Marzuban-nâme

Korkmaz, Z. (2017). *Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî*. Ankara: TDK Yay., 2. bs.

3.4.1. Marzuban-nâme / Mukaddime

Eserin çeviri yazısına aşağıdaki şekilde başlanmıştır: [S.1.] (1) “bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥîm ḥamd ü şenâlar ol ḥallâk’a ki .... ol rezzâk’a ki ...”(Korkmaz, 2017: 169).

1. Çeviri yazıda yazım ve noktalama işaretleri kullanılmalıdır: **a.** Cümle büyük harfle başlamalıdır: *Bi’smi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥîm* gibi. **b.** Kesme işaretiyle ayrılarak özel isim hâline getirilen kelimeler büyük harfle yazılmalıdır: *ol Ḥallâk’a ki .... ol Rezzâk’a* gibi.

3.4.2. Marzuban-nâme / Ketebe kaydı

Cinsiyet uyumsuzluğu *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân* ketebe kaydında görüldüğü gibi Marzuban-nâme’de de görülür: “*temmetü’l-kitâb bi-‘avni’llāhi Te’ālā ve ḥüsni tevfîkihî // kütibe fî evâhiri şevvâli sene şemânü ve erba’îne ve şemânü mi’etün hicriyyetün*” (Korkmaz, 2017: 273).

1. *temmetü’l-kitâb bi-‘avni’llāhi ta’ālā ve ḥüsni tevfîkihî* cümlesinin harekeleri şöyledir: **a.** Kelimelerde cinsiyet uyumsuzluğu vardır. *temmet* fiil/yüklem müennes; *kitâb* fâil/özne müzekkerdir. **b.** Arapçada sonu cezmlî/sessiz harfli olan fiiller, önündeki kelimeye birleşirken son harf kesre/-i olur. Sonu *temmet* cezmlî/sessiz harfle bittiği için kesre/-I ile bağlanır: *temmeti’l-kitābu* gibi. **c.** Cümle bitmediği ve cümle devam edeceği için öznenin harekesi okunmalıdır: *temmeti’l-kitābu* gibi.

2. Arapçadaki tarih söz dizimi kalıbı uygulanmalıdır. Tarih kaydında ise yazıldığı sene Arapça söz dizimine uymayan bir yapıdadır: *sene şemânü ve erba’îne ve şemânü mi’etün* gibi. Mefûlde *sene* (Arapça söz diziminde müenneslik alameti (ة) ile *senete*) muzaf, rakamlar ise muzafun ileyhtir. *senete* kelimesine eklenen diğer sayıların her basamağının sonu kesre/-I ile yazılır: *senete şemânin ve erba’îne ve şemâni-mi’etün* gibi.

3. Arapça söz diziminde temyiz, bedel vb.mefûllerin okunuşu bilinmelidir. Arapça söz diziminde *hicri* kelimesi *sene* kelimesinin müennesliğinden *hicriyye* ve *temyizi/açıklayıcısı* olmasına bağlı olarak *-An* ile harekelenir: *hicriyyeten* gibi. (bk. Umutlu, 2011: 55). Cümle; *kütibe* fiil + *fî evâhiri şevvâli* mefûl + *senete şemânin ve erba’îne ve şemâni-mi’etün* mefûl + *hicriyyeten* *senete*’nin temyizi şeklinde dizimlenmiştir. Arapça tertip edilen cümle şöyle yazılmalıdır: *kütibe fî evâhiri şevvâli, senete şemânin ve erba’îne ve şemâni-mi’etün, hicriyyeten.*

3.5. Eser-i Şevket

Aslan, E. (2017) *Eser-i Şevket: Sözlükbilimsel İnceleme - Metin - Dizin*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı yayımlanmamış doktora tezi.

3.5.1. Eser-i Şevket / Mukaddime

Arapça, Farsça, Türkçe cinaslı/eşyazımlı bir sözlük olan Eser-i Şevket'in ön sözünde bir bölümünün çeviri yazısı aşağıdaki şekilde yapılmıştır: (Aslan, 2017: 31)

“ve bu cihetle mazhar-ı du‘ā-yı hayr olunur mulāhazalarıyla ‘alā **tarīkū**’l-ihtişār kütüb-i lügāt-ı mu‘tebereden bi‘t-tetebbu‘ ‘Arabī ve Fārisī ve bi‘l-münāsebe Türkī olarak ba‘zı cinās-ı **lafz** ve **hattı** kelimāt ve elfāz-ı müşterekeden ma‘dūd lügāt-ı müctemi‘anıñ hurūf-ı hecāya taṭbīkan tanzīm ve tertibi müddet-i medīde cāygīr-i zamīr ve hayāl-güzār-ı ḥaḳīr idi.”

(...bu nedenle hayırlı dualara erişilir düşüncesiyle, hazırlanırken güvenilir sözlüklerden iyice araştırıp inceleyerek Arapça, Farsça ve bununla birlikte Türkçe olarak bazı söylenişleri aynı anlamı farklı kelimelerden sayılan cinaslı kelimelerin toplandığı bu sözlüğü hurūf-ı heca düzenine uygulayarak dizmek çok uzun süredir gönülde yer tutan ve hayalim olan bir işti...)

1. Arapça söz dizimindeki cer harfleri ve görevleri bilinmelidir. *على* cer harfi önündeki *tarīk* kelimesinin son harfinin harekesini/sesini -I ile *tarīkī* şekline getirir: metindeki ifade ‘*alā tarīkū*’l-ihtişār değil ‘*alā tarīkī*’l-ihtişār olarak okunmalıdır. *tarīk* kelimesi de muzafun ileyhi/tamlayanı olan *ihtişār* kelimesinin sonunu *ihtişāri* şeklinde kesre/-I ile okunmasını sağlar, fakat Türkçe söz dizimlerinde bu son ses söylenmez. *على* ‘*alā* üzerine *cer harfi* + *طريق* *tarīkī* yol *muzaaf* + *ال* ‘l- lām-ı tarif + *الاختصار* *ihtişār* kısaltma *muzaafun ileyh* > *على طريق الاختصار* ‘*alā tarīkī*’l-ihtişāri kısaltma yoluyla *terkib-i izafi*.

2. Basit gibi görünen cümlelerde de ek, kelime ve tamlamalar tespit edilmelidir: **a.** Klasik Osmanlıca söz diziminde genellikle *ba‘z* kelimesi tamlanan olarak kullanıldığından burada *ba‘z-ı cinās* şeklinde isim tamlaması yapılmalıdır. **b.** *lafz* olarak yazılan kelime, Farsça tamlamalarda Arapça fonetiğine göre *lafz* şeklinde yazılmalıdır. **c.** *bazı cinās-ı lafz ve hattı* olarak yazılan Farsça bir terkip, *ba‘zı cinās-ı lafz ve hattı* şeklinde yazılamaz. Çünkü nispet eki -i (*ى*) her iki kelimedede mutlaka olmalıdır. O hâlde bu tamlamaların yazımı *ba‘z-ı cinās lafz ve hattı* şeklinde olmalı, sondaki -I eki, iyelik eki olarak düşünülmalıdır. **d.** Metindeki kelimelerden *hat* yazılışı ve *lafz* okunuşu ifade eder: *طاش* hattının Arapça *tāşe* lafzı veya Türkçe *taş* lafzı olması gibi. Tamlama; *ba‘z-ı cinās* tamlayan + *lafz ve hatt* tamlanan ve -i iyelik eki ile *cināsların bazılarının lafzı ve hattı* olmalıdır.

Söz diziminin çözümü, yukarıdaki düzeltmelerle şöyle yapılabilir: “ve bu cihetle, mazhar-ı du‘ā-yı hayr olunur mulāhazalarıyla, ‘alā **tarīkī**’l-ihtişār kütüb-i lügāt-ı mu‘tebereden bi‘t-tetebbü’, ‘Arabī ve Fārisī ve bi‘l-münāsebe Türkī olarak, **ba‘z-ı cinās lafz** ve **hattı** kelimāt ve elfāz-ı müşterekeden ma‘dūd lügāt-ı müctemi‘anıñ hurūf-ı hecāya taṭbīkan tanzīm ve tertibi, müddet-i medīde, cāygīr-i zamīr ve hayāl-güzār-ı ḥaḳīr idi.”

3. Cümle öğeleri, Türkçe söz dizimine göre bağlama edatı + özne + zarf tümleci + yüklem şeklindedir.

a. Bağlama edatı: Cümle dışı öge de denilen bu öge evvelki cümle ile sebep ilişkisi kurmaktadır: *ve bu cihetle* **bağlama edatı**

b. Özne: Türkçe tamlayan ve tamlanandan oluşan bir isim tamlaması öbeğidir. Yalın hâlde isim tamlaması *lügatin tertibi* şeklindedir. Tamlama içindeki söz öbeklerini kısmen ayırarak cümlelerin öznesinin tamamını yazalım: *mazhar-ı du‘ā-yı hayr olunur mulāhazalarıyla // ‘alā tarīkī*’l-ihtişār kütüb-i lügāt-ı mu‘tebereden bi‘t-tetebbü’ // ‘Arabī ve Fārisī ve bi‘l-münāsebe Türkī olarak **ba‘z-ı cinās lafz** ve **hattı** kelimāt ve elfāz-ı müşterekeden ma‘dūd // lügāt-ı müctemi‘anıñ // hurūf-ı hecāya taṭbīkan // tanzīm ve tertibi: **özne**

Yukarıda açıklanan ve içinde anlam kargaşası barındıran kısım c maddesinde bulunan Türkçe yapıdır. Yapının çözümü “kerameti kendinden menkul” örneğindeki gibi isnat/iyelik grubunun anlaşılmasıyla mümkündür. ‘Arabī ve Fārisī ve bi‘l-münāsebe Türkī olarak *ba‘z-ı cinās lafz ve hattı* iyelik ekli isim

grubu + *kelimât ve elfâz-ı müşterekeden ma‘dūd* isim grubudur. Bu isnat grubu Türkiye Türkçesine göre *Türkçeye münasebetle Arapça, Farsça ve Türkçe olarak cinasların bazısının lafzı/okunuşu ve hattı/yazılışı ortak kelime ve ortak lafız sayılan* şeklinde sıfattır.

c. Zarf tümleci: Farsça söz dizimine göre cinsiyet uyumlu sıfat tamlamasıdır: müddet-i medîde: **zarf tümleci**.

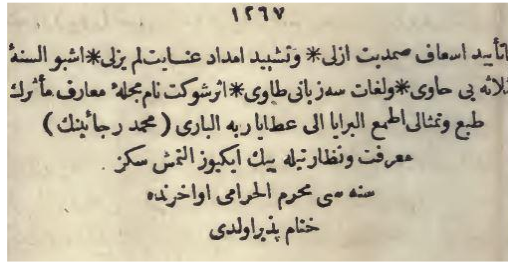
d. Yüklem: Türkçe söz dizimine göre isim cāygîr-i zamîr *sıfat tamlaması öbeği* + bağlaç + isim *hayâl-güzâr-ı haqîr* sıfat tamlaması öbeği + ek fiil *idi* ile yapılmış bir yüklemdir: cāygîr-i zamîr ve hayâl-güzâr-ı haqîr idi: **yüklem**.

Eser-i Şevket, müellifin ifadesiyle şiir ve inşa ile meşgul olanlar için lafzen ve hatten cinaslı kelimelerin bir araya getirildiği eserdir. Lügatlerden veya diğer eserlerden alınan hatlar/yazılar Arapça, Farsça ve Türkçe telaffuz edilmiş ve karşılıkları lügate elifba sırasıyla alınmıştır. Yukarıdaki açıklamalar sonucunda metnin bütün olarak Türkiye Türkçesine şöyle çevrilmesi daha uygun olabilir:

Bu sebeple hayır duaya mazhar olma düşüncesiyle muteber kitaplardan kısaltma yoluyla kılı kırk yarararak, Türkçeye münasebetinden dolayı Arapça, Farsça ve Türkçe olarak cinasların bazısının lafzı/okunuşu ve hattı/yazılışı ortak kelime ve ortak lafız sayılan [ve] derlenen maddebaşlarının elifba sırasıyla düzenlenmesi ve maddelendirilmesi uzun zamandır gönlümde ve hayalimdeydi.

3.5.2. Eser-i Şevket / Hâtîme Kaydı

Eser-i Şevket isimli taş basması eserin hâtîme kaydı (*Eser-i Şevket*, 1268: 745) şu şekilde okunmuştur: (Aslan, 2017: 105).

Şekil 2. *Eser-i Şevket* Hâtîme Kaydı

“Bā te‘yîd-i es‘âf-ı şamediyet-i ezeli * Ve teşyîd-i imdād-ı ‘ināyet-i lem-yezeli İşbu **elsene**-i şelāşeyi hāvi ve luğāt-i **se-zebānî-i** tavî ‘Eşer-i Şevket’ nām mecelle-i ma‘ārif-i **mu‘āşırın** tab‘ ve timsālî الباری عطایا ربه الباری (Muhammed Recā‘î niñ) ma‘rifet ve nezāretiyle biñ iki yüz altmış sekiz senesi muharremü’l-ħarāmî evāħirinde ħitām-peżîr oldı.”

Bu metnin tamamı Türkçe, Arapça ve Farsça söz yapılarının bulunduğu secili tek bir cümledir ve Türkçedir. Cümlelerin dizimi ise, sırasıyla zarf tümleci + özne + zarf tümleci + zarf tümleci + yüklemdir.

a. Zarf tümleci: Farsça *bā-* eki, beyit gibi yazılan bölümün başına eklenerek bu bölümü zarf tümleci hâline getirmiştir. Metne beyit gibi cümleden kopuk yazılmamalıdır. Seci örneği olan bu bölümde yanlış bir şekilde *es‘âf* olarak okunmuş kelimenin sonraki zarf tümlecindeki *imdād* ile aynı vezinle *is‘âf* şeklinde mastar olarak okumak gerekir: *Bā-te‘yîd-i is‘âf-ı şamediyet-i ezeli ve teşyîd-i imdād-ı ‘ināyet-i lem-yezeli* ‘Samed ve ezeli olan Allah’ın inayeti ile” **zarf tümleci**.

b. Özne: Yanlış alınan *elsene*, *lisān* kelimesinin çoğulu *elsine*’dir. *se-zebānî-i tavî* şeklinde sıfat tamlaması olarak alınan kısım, *se-zebānîyi tavî* “üç dili tâvî/içine alan” şeklinde yükleme grubudur. Kelimenin kendisi ve eki (-in) yanlış yazılan *mu‘āşır+ın* tamlayıcı, *me‘şer* kelimesinin çoğulu olup *me‘āşır+in* “geçmişten kalan güzel eserlerin” şeklindedir: *işbu elsine-i şelāşeyi hāvi ve luğāt-i se-zebānîyi tavî* ‘Eşer-i Şevket’ nām mecelle-i ma‘ārif-i *me‘āşırın tab‘ ve timsālî* “Bu üç dili kapsayan ve üç dilin sözlüğünü içeren Eser-i Şevket isimli geçmişimizin bilgilerini içeren kitabın basımı ve sureti” **özne**.

c. Zarf tümleci: Arapça bölüm, Şevket Efendi'nin Muhammed Recâî Efendi için Allah'a münacatta bulunduğu dua sözlerini içeren bir ara cümledir. Bu cümleler metinlerde genellikle kişi adından sonra gelirken burada farklı olarak Türkçe sıfat/tamlayan gibi gelmiştir. Önce ara cümle ile sonra sıfat olarak şöyle ifade edilebilir: اطعم البرايا الى عطايا ربه الباري (Muhammed Recâ'î'niñ) ma'rifet ve nezâretiyle "Muhammed Recâî'nin, -Allah'ım, müslüman halka/Recâî Efendi'ye ihsanını ulaştır!- bilgisi ve gözetiminde" veya "Allah'ın kendisine ihsanda bulunmasını arzuladığım Muhammed Recâî'nin bilgisi ve gözetiminde" **zarf tümleci**.

d. Zarf tümleci: İçinde Arapça söz dizimine uygun muharremü'l-ħarāmî sıfat tamlaması vardır: biñ iki yüz altmış sekiz senesi muharremü'l-ħarāmî evāħirinde "1268 senesinin Muharrem ayının sonunda" **zarf tümleci**.

e. Yüklem: Birleşik yüklem isim + fiil ile oluşturulmuştur. İsim olan bölümde ħitām-peẓîr "son bulan" Farsça yapılı birleşik sıfattır. ħitām "son" kelimesinin sonuna -peẓîr "kabul eden" kelimesi eklenmesiyle meydana getirilmiştir: ħitām-peẓîr oldı "son buldu" **yüklem**

Yukarıdaki cümle kelime düzeltmeleri ve noktalama işaretleri ile şu şekle girer:

"Bā-te'yid-i is'āf-ı şamediyet-i ezeli ve teşyid-i imdād-ı 'ināyet-i lem-yezeli, işbu elsine-i şelāseyi ħāvi ve luġāt-i se-zebāniyi tāvī 'Eşer-i Şevket' nām mecelle-i ma'ārif-i me'āşirin tab' ve tımşālī, اطعم البرايا الى عطايا ربه الباري (aṭma'a'l-barāyā ilā 'aṭāyā rabbihi'l-bārī) Muḥammed Recā'ī'niñ ma'rifet ve nezāretiyle biñ iki yüz altmış sekiz senesi muharremü'l-ħarāmî evāħirinde ħitām-peẓîr oldı."

4. SONUÇ

Metin neşri üzerine yapılan çalışmalar, genelde metin tamiri ve imla üzerine yoğunlaşmıştır. Üzerinde az çalışılan konulardan biri, metin neşri yayınlarında karşılaşılan karma dil özelliği gösteren yapılar, bilhassa Arapça / Farsça yapılar ve bu yapıların hem çeviri yazısında hem tercümesinde dikkat edilecek hususlardır. Çeviri yazı ile gösterilmeden asıl abecesiyle imlası korunan ve tercüme edilmeden olduğu gibi bırakılan söz yapıları; üzerinde düşünülmediği, çalışma yapılmadığı ve ehemmiyet verilmediği gibi çözülmeyen sorunların bulunduğu bir metin neşri yapılmasına sebep olmaktadır.

Eserlerin besmele ve hamdele ile başlayan, salve ve dualarla devam eden giriş bölümlerinde, özellikle tercüme eserlerde sayfalarca süren, bazen eserlerin bütün bölümlerini kaplayan, anlamı belirlenemeyen ve eseri anlaşılabilir kılan Arapça / Farsça cümle yapılarının okunuşları ve tercümeleri tenkitli metne eklenmelidir. Neşredilen tenkitli metinlerde bu yapıların çeviri yazısı ve tercümesi verilmeli, metin neşri içinde çözülmeyen bölüm bırakılmamalı, çözülemiyorsa bunlara dikkat çekilmeli; hasılı bir eserdeki Türkçe söz dizimine aykırı bütün yapılar çözümlenmeli, tercüme edilmeli, metin içinde veya dipnotta okuyucuya sunulmalıdır.

Müelliflerin, müstensihlerin, nâşirlerin ve münekkitlerin, eserleri en anlaşılır şekilde sunmayı hedefledikleri düşünülürse, okuyucunun kendi takdirine bırakılabilecek çözümsüz yapılar, ancak bütün malzemeler işlenmesine rağmen anlama çabalarının yetersiz kaldığı bölümler olmalıdır.

Bu çalışma, birkaç örnek üzerinden araştırmacıların dikkatini Türkçeye yabancı olan söz yapılarına çekmek, bunların metin yayınlarında çeviri yazı ile gösterilmesinde ve tercümesinde dikkat edilecek hususları örneklerle göstererek bu alandaki çalışmalara katkı sağlamak amacıyla ele alınmıştır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKDAĞ, H. (1999). *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin kitabevi, 5. bs.
- AKSAN, D. (2009). *Her Yönüyle Dil*, Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: TDK.
- ASLAN, E. (2017) *Eser-i Şevket: Sözlükbilimsel İnceleme - Metin - Dizin*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı yayımlanmamış doktora tezi.
- ATASOY, F. O. (2013). Metin Yayınlarında Noktalama Üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları* (23)1. 135-162.
- ATASOY, F. O. (2010). Türkçede Noktalama. İstanbul: Özel Kitaplar.
- AVŞAR, Z. (2008). “Tenkitli Metin Neşrinde İmla Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler”, *Turkish Studies*. 3(6), 59-95.
- AYVERDİ, İ. ve Topaloğlu, A. (2006). *Misâlli Büyük Türkçe Sözlük*, I-III, İstanbul.
- BANGUOĞLU, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TTK Yayınları, 3. bs.
- BURAN, A. (2006). Karma Diller ve İki Örnek: Klasik Osmanlıca ve Kürtçe. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(20): 19–33.
- CANPOLAT, M. ve ÖNLER, Z. (2016). *Edviye-i Müfredde*. Ankara: TDK Yayınları, 2. bs.
- DAĞLAR, A. (2017). Metin mi Nüsha mı? Metin-Nüsha Ontolojisi Bağlamında Terminoloji Sorununa Eleştirel Bakışlar. *Edebi Eleştiri Dergisi*, 1(1), 16-32.
- DAŞDEMİR, Ö. ve BABÜR, Y. (2015). *Cihan Şah ile Şemsiyye Hikâyesi*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 1. bs.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI. (2010). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI. (2013). Kur’an-ı Kerim Meâli. Ankara.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, M. b. Y. (2011). *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.
- HORATA, Osman (1992). “Klasik Edebiyatımıza Ait Metinlerin Neşrinde Karşılaşılan İmlâ İle İlgili Bazı Problemler”, *I. Eski Türk Edebiyatı Kollojyumu*, İLESAM, Ankara, 17-18 Ocak 1992.
- İŞİK, C. (2015). Arapça Sıfat Tamlamalarının Türkçe İle Karşılaştırılması. *Ekev Akademi Dergisi* 19 (64), 41-58.
- KARAAĞAÇ, G. (2011). Türkçenin Söz Dizimi. İstanbul: Kesit Yayınları
- KARABEY, T., vd. (2015). *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (1979). Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler. *Türkoloji Dergisi*, 8(1), 67-77.
- KORKMAZ, Z. (2017). *Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî*. Ankara: TDK Yayınları, 2. bs.
- KÖKSAL, M. F. (2008). Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler). *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1, 169-190.
- KUT, G. (1999). “Metin Tesbitinde Birinci Aşama: Vezin ve Anlam”. *İlmî Araştırmalar*, 8, 189-198.
- LASSAL, L. (2014). “الجملة الفعلية العربية / The Arabic Sentence / Arapça’da Fiil Cümlesi”. *Şarkiyat Mecmuası* 24 (1), 121-133.
- MUTÇALI, S. (2012). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık.
- SARI, M. (1985). *Arapça - Türkçe Lügat (El-mevarid)*. İstanbul: Bahar Yayınları.
- SARIKAYA, B. (2019). *Tercüme-i Acâ’ibü'l-Mahlûkât*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (2015). *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları. [Dersaadet: İkdâm Matbaası. 1317].
- ŞEVKET EFENDİ. (1851). *Eser-i Şevket*. Süleymaniye Kütüphanesi: Hacı Mahmud Efendi.
- TULUM, M. (2000). *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul – Menâkıbu'l-kudsiyye Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Deniz Kitabevi.
- TULUM, M. (1996). Elvan Celebi'nin Menakıbu'l-Kudsiyye Adlı Eserinin İkinci Baskısı Munasebetiyle. *İlmi Araştırmalar* 2. 175-228
- TÜRK DİL KURUMU. (2010). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- UMUTLİ, M. (2011). *Arapça KPDS Kılavuzu*, İstanbul.
- ÜNVER, İ. (1993). Çevriyazıda Yazım Birliğı Üzerine Öneriler. *Türkoloji Dergisi*, 11 (1), 51-89.

EXTENDED SUMMARY

Written texts are transferred to the next generations by copying, printing, translation, transcription, transliteration methods. The aim of revealing the work is to make the new readers benefit from the work. Due to the passage of time, it may cause material damage to the copy and make the words and phrases unusable. There are cases such as the writers and authors who take over the copyright and prepare the re-publishing, deliberately replacing the words with other words, reading differently, and not being able to read some articles. Regardless of the reason for the changes, in order to present a better and more understandable copy, the figures or signs not included in the text are used in the translated text and the text is intervened.

The authors, who have recently made scientific studies on the copies, present critical texts with the editorial critical method on the one hand, and contribute to the development of the editorial critical method from different angles on the other hand. Paragraph system, punctuation marks, writing forms, different spelling forms of words and their representation in the text, as well as the syntax of different languages, foreign language translations, and the placement of variant words into the text or footnote are also discussed in the articles.

First of all, the author compares the copies he has in the editorial criticism of the text. By stating the reasons, words that are deemed appropriate from different words or phrases are preferred, a paragraph is formed and punctuation is made.

Publisher confronts with prayers, supplications and requests in the part of *mukaddime/âğâz* after *besmele, hamdele, salvele*. Then, in the *ferağ/ketebe* sections added to the end of the book at the end of the main lecture, he generally encounters Arabic and Persian syntax. Publisher wants to positively intervene in the text in these sections that cannot be understood at the time. He contributes to the criticized text by transforming different language structures into a structure suitable for Turkish. Because the solution of mixed or different language words, phrases and syntax, which is one of the subjects that should be known in translation text, is one of the most important steps in the study of understanding and telling the sentence.

The study here is presented in three parts. In the first part, information is given about Turkish and Arabic syntaxes, association and characterization phrases and judgment phrases. In the second part, the reasons for the proliferation of mixed language syntax in Turkish works, examples of mixed language structures and analysis are discussed. In the third part; The rules regarding the mixed structure are applied on these texts, depending on the works named *Edviye-i Müfredde, Cihan Şah ile Şemsiyye Hikâyesi, Hâce-i Cihân ve Neñice-i Cân, Marzuban-nâme* and *Eser-i Şevket*.

Consistency in the application of the rules should be in the whole article. Researchers reveal the methods and rules related to the texts with the help of the works they deal with more. The rules determined by the guidance of the works discussed here are turned into articles and presented to the reader.

I. In Turkish syntax;

1. TDK spelling guide should be a guide on the sections where the paragraph system is used.
2. Changing the type and function of words during their historical development.
3. The roles and meanings of Persian suffixes in Turkish sentence.
4. Determination of couplet or *seci* used in word determination
5. The words written have a place in the dictionary.
6. To be able to parse suffixes in word groups.

7. Comprehending equivalent words, using conjunctions between these words.

II. In Arabic syntax;

1. To translate Arabic sentences by determining the sentence type,
2. To determine the preparations and phrases of Arabic nouns, adjectives and references,
3. *Cer* letters, combination of *cer* letters with words and pronouns, the task of determining volition and *mefül* in verbs.
4. The tasks of "Lâm-ı Tarif" to determine the word type and sentence element in the sentence.
5. Incorrect and correct software of words.
6. Determination of the vowel of the last letter of the words, the Arabic sentence element element.
7. Gender harmony between words.
8. "*Temyiz, bedel*" etc. in Arabic syntax. elements
9. Date indicating patterns in Arabic syntax.

III. According to the mixed Arabic, Persian and Turkish structure;

1. Understanding the words in Arabic, Persian, Turkish phrases.
2. To comprehend different phrases in Arabic, Persian and Turkish phrases.
3. Mixed language syntax: book titles, date expressions, etc.
4. Determination of conjunctions and their functions in mixed language sentences.
5. To determine which language the mold of the words used belongs.

While the studies on publications generally focus on text correction and spelling, the subject discussed here is the mixed language structure, Arabic, Persian and Turkish structures and their analysis. Syntaxes left as they are without giving their meanings create negative impressions that nothing has been thought of, studied, or given importance. In the analysis and translation of these structures, the information obtained from Ottoman lessons and Arabic-Persian grammar books are used. Considering that the authors, scholars, writers and critics aim to present the works in the most understandable way, the unanalysed structures that can be left to the discretion of the reader should only be sections in which the effort of the author to understand is insufficient despite the analysis of all sections.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA “EŞCİNSEL KİMLİK İMGESİNİN”
ÇAĞDAŞ SANATA YANSIMALARI**

**The Reflections Of The “Image Of Gender Identity” In Contemporary Art In The
Context Of Gender**

HAKAN ARIKAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Programı

Eskişehir Osmangazi University, Art and Design Program

hakanarikan35arikan@gmail.com

Orcid: 0000-0003-1752-345X

Atf/©: Arıkan, Hakan (2021). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında “Eşcinsel Kimlik İmgesinin” Çağdaş Sanata Yansımaları, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 100-121

Citation/©: Arıkan, Hakan (2021). The Reflections Of The “Image Of Gender Identity” In Contemporary Art In The Context Of Gender, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 100-121.

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *21/102019*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *18/06/2021*
Sayfa Numarası/Page Number: *100-121*
Doi : *-*

Notlar/Notes

-

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA “EŞCİNSEL KİMLİK İMGESİNİN” ÇAĞDAŞ SANATA YANSIMALARI

The Reflections Of The “Image Of Gender Identity” In Contemporary Art In The Context Of
Gender

HAKAN ARIKAN

Öz:

Erkek egemen toplumsal düzende, heteroseksüel ilişki biçiminin karşısında olan homoseksüel, biseksüel ve farklı cinsel yönelimler, eril toplum normları tarafından dışlanmakta, baskın olan homofobik anlayışla değerlendirilmektedir. Teknolojik ve bilimsel gelişmelere rağmen, cinsel kimlik konusu, toplum içinde geleneksel inanış biçimleri üzerinden değerlendirilmeye devam etmektedir. Fakat küreselleşen dünyada meydana gelen gelişmelerle birlikte, çağdaş sanat ile dile getirilen cinsel kimlik konusunun görsel açıdan ayrıcalıklı bir noktaya kavuştuğu görülmektedir. Özellikle eşcinsellik üzerine yapılan çalışmalar her alanda yaygınlık gösterse de, bu alana ilişkin çalışmaların dile getirilmesinde çağdaş sanat, etkili bir ifade aracı olarak yer almaktadır. Bu bakımdan tüm sanat pratiklerinde olduğu gibi çağdaş sanat da bireyin ve toplumun sorunlarını gözler önüne serip, bireysel ve toplumsal var oluşu daha anlaşılır ve esnek bir hale getirmektedir. Araştırma kapsamında, öncelikle toplumsal cinsiyet, kimlik, eşcinsellik ve tarihsel süreci ele alınmış ve bu kavramlar ekseninde çağdaş sanat içerisinde yer alan sanatçıların eşcinsellik temalı eserleri, plastik ve sosyolojik alt yapısı ile birlikte incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Eşcinsellik, Çağdaş Sanat, İmge

Abstract:

In the male-dominated social order, homosexual, bisexual and different sexual orientations, which are opposed to heterosexual relations, are excluded by masculine society norms, dominated by the dominant homophobic understanding. Despite technological and scientific advances, the issue of sexual identity continues to be evaluated through traditional beliefs in society. However, with the developments taking place in the globalizing World, it is seen that the issue of sexual identity expressed with contemporary art has reached a visually privileged point. Even though the studies on homosexuality are widespread in all areas, contemporary art is an effective means of expression in expressing the studies related to this field. In this respect, as in all art practices, it exposes the problems of individual and society in contemporary art and makes individual and social existence more understandable and flexible. As a result, firstly, gender, identity, homosexuality and the historical development process of homosexuality have been discussed.

Keywords: Gender, Homosexuality, Contemporary Art, Image

1. GİRİŞ

Sanat, çağlar boyu insanların duygu ve düşüncelerini yansıtan en etkili anlatım araçlarından birisi olmuştur. Toplumlarda meydana gelen gelişmeler düşünce ve duygu dünyasından bağımsız değildir. Sanatçı ne içinde yaşadığı toplumdaki ne de kendi duygu dünyasından kopuk eserler verebilmektedir. Sanatı bir yaşam biçimine çevirmiş sanatçının, yaratım sürecinde biçimlendirdikleri, sanatçının o güne dek geliştirdiği becerilerin, duyarlılıkların, düşüncelerinin, yaşadıklarının belirli bir ağırlıktaki yansımasıdır. Fakat sanat, her ne nedenle yapıyor olursa olsun toplumsal algıyı etkilemektedir. Bu da sanatın varlık sebeplerinden yalnızca birisidir. Çünkü günümüzde etkili bir iletişim aracı olan sanat, toplum içerisinde cinsiyet ve cinsel yaklaşımlar arasındaki ilişkileri ortaya koyan, toplumsal ve kültürel olarak var olan rolleri gözler önüne seren, aynı zamanda farklı yaşam biçimlerinin üretildiği ve toplumsallaştırıldığı bir alan olma özelliğini taşımaktadır.

Sanat ve kimlik arasında ise, birbirini besleyen karşılıklı bir ilişki vardır. Sanat kimliğin ifade araçlarından birisidir. Kimlik konusunda artık günümüzde neredeyse bütün toplumlarda görsel sanatların etkin bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bireysel ve toplumsal olarak farklı süreçlerde incelenen kimliğin oluşturulması, dile getirilmesi ve yaygınlaştırılmasında da sanat önemli bir rol üstlenmektedir.

Sanat tarihine bakıldığında, toplumsal düzen içindeki kimlik ve cinsellik noktasındaki yaklaşım, antikiteden beri toplumun politik, ekonomik ve dini yapılarına göre belirlenmiştir. Kadınlar doğurganlık, üreme gibi konularda sanatın konusu olmuştur. Ancak bu içerikler toplumsal düzen ve gelenekler çerçevesinde tıpkı diğer ötekileştirilenler gibi kompozisyondaki yerlerini, konuya ve kendilerine yüklenen toplumsal konuma göre almışlardır. Mısır, Mezopotamya, Anadolu, Yunan uygarlıklarına kadar, gelenek, din ve toplumun yarattığı sınıf sistemleri, cinsel ayırım, kadın erkek ilişkisi gibi iki temel ilişki biçimleri üzerinden değerlendirilmiştir. Toplum içinde homoseksüel, lezbiyen ve benzeri cinsel kimlikler tanınmamış ya da normal dışı kalıplar olarak görülmüştür. Bu cinsel kimlikler gelenek, din gibi yaşamalarla tanımlanarak, cezalandırılmış veya normal dışı olmaları utanç kaynağı, günah gibi bağlamlarda değerlendirilip, insani boyutları en iyi niyetle yok sayılmıştır. Toplumsal cinsiyetin ve kimliklerin içeriği, toplumların kendisi tarafından belirlenmiştir (Karacan, 2016). Karaca'nın da belirttiği gibi toplumun belirlediği kalıplar beden yapısı, cinsiyet ve fiziki özelliklere göre anlam yüklenerek toplum tarafından yaratılıp, toplumsal statülere şekil verilmiş ve kuşaktan kuşağa taşınan ortak özellikler olmuştur. Gelenek, yasa ve toplumsal yapıya koşut gelişen rollerle kadın, erkek, zenci, vb. normal ya da üstün sayılan kesimin toplumsal kimlikleri doğrultusunda mekân kavramları ev içi, tarla, fabrika vb. şekillerde çeşitlenmiş ve rol dağılımları buna göre etkinleştirilmiştir. Farklı cinsel yönelimler ise tamamen bunlarında dışında bırakılmıştır. Bu bakımdan eşcinsellik, sanat tarihinde kimlik ve cinsellik konusunun dışında ayrı bir yerde durmaktadır. Eşcinsellik tarih boyunca her toplumda görülen bir cinsellik biçimi olmasına karşın, farklı zaman dilimlerinde ve farklı toplumlarda değişik anlamlar kazanmış, farklı boyutlarda tanımlamalarla ifade edilmiştir. Bu noktada Antik Yunan eşcinselliğinin toplumsal tarihini, yazılı ve görsel kaynaklar üzerinden en geriye dayandırabildiği dönem olması bakımından ayrı bir yere sahiptir. Özellikle Antik Yunan döneminde yapılmış olan vazoların üzerindeki resimlerden ulaşılan bilgiler eşcinselliğin bu dönemde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki günümüz dünyasında algılanan eşcinsellik anlayışı ile farklı özelliklere sahiptir. Bu dönemde kadınların ikinci plana atıldığı, köleci bir toplumun içerisinde yükselen bir eşcinsellikten söz edilmektedir. Bu dönemde eşcinsellik toplumsal kurallarla düzenlenmiştir. Antik Yunan vazolarında kadınların da eşcinsel hayatlarıyla ilgili bilgilere ulaşılsa da toplumsal normlar daha çok erkek eşcinselliğini onaylamıştır. Antik Yunan kültüründe baskın bir şekilde görülen eşcinsel yaşam tarzı, Roma İmparatorluğu'nda gündelik hayatla birlikte politik hayatın içerisinde daha çok yer edinmiştir. Antik Yunan ve Antik Roma kültürüne rağmen eşcinsellik, tek tanrılı dinlerin çıkışının ardından, Hristiyanlığın erken dönemlerinde hala toplumsal olarak dışlanmamış olsa da sonraki dönemlerde kapatılma, bastırılma ve yok saymaya tabi tutulmuştur. Roma İmparatorluğu'nun devamı olan Bizans İmparatorluğu buna örnek olarak gösterilebilir. Bu gelişmelerle birlikte sanat eserlerinde eşcinselliğin izleri silinmeye ve yasaklanmaya başlamıştır. Ne kadar silinmeye ya da gizlenmeye çalışılırsa çalışılınsa Viktoryen dönemde, Mısır'da, Hindistan'da yani Uzak Doğu kültüründen, Orta Doğu'ya, Afrika'dan Batı'ya kadar dünyadaki neredeyse tüm kültürlerin tek tanrılı dinler öncesine ve sonrasına bakıldığında eşcinselliğin toplumsal

ve kültürel izleri sürülebilmiştir. Bu açıdan kültür araştırmacıları için sanat önemli bir veri toplama alanı olma özelliğine sahiptir. Araştırmalar, kanıtlar, sosyal, politik süreçler, değişen yönetim biçimleri tek tanrılı dinlerin doğuşu ile birlikte eşcinselliğin izleri silinmeye ve yok edilmeye çalışılmıştır. Eril sanat tarihi açısından da geçerli olan bu yok sayma yine sanat aracılığı ile sahiplenilerek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu açıdan sanat tarihi veya sanat kuramları kitapları incelendiğinde bu alanla ilgili söylemlerin 90'ların sonlarından sonra yazılmış eserlerin haricinde rastlamak çok zordur. Bu yok sayma durumu 1960'lı yıllara kadar devam etmiştir. 1960 sonrası sanat hareketleri ve feminist sanat hareketinin doğması ile birlikte sanat tarihinin yok saydığı bütün kimlik ve cinsiyet halleri yeniden gün yüzüne çıkmaya başlamıştır (Demirel, 2017:80-83). Bu anlamda Modernizm ile başlayan toplumsal yapının yerleşik değerlerinin yıkımı ve yeniden inşa süreci Postmodernizm ile birlikte ötekileştirilen, yok sayılan bireyler için, yeni bir dönüm noktası olmuştur. 1960'lardan başlayarak geleneksel sanat yaklaşımlarına göre çağdaş sanatın değişen anlamı ve formuna etki eden köklü değişimler, Kübizmle başlayıp, 1950 ve 60'lı yıllarda etkisini artırarak ve oldukça radikal neticelerle kendisini göstermiştir. Sanatçıların özellikle 1980 sonrası üretimlerinde ele aldıkları kimlik, çok kültürlülük, cinsiyet, feminizm, öteki, gibi sorunlar öznel yaklaşımlar içinde yoğun bir şekilde ele alarak sanat nesnesine dönüştürülmeye başlanmıştır. Kimlik, cinsiyet, çok kültürlülük gibi kavramları eserlerine taşıyan sanatçılar, birbirinden farklı yaklaşımları ile kavramları tekrar tekrar ele alarak yorumlamış, mevcut kavramlara yeni yaklaşımlar yüklemişlerdir. Bu yaklaşımlar kimi zaman sanatçının bireysel iç dünyasını dile getirirken, kimi zamanda toplumsal baskının yarattığı bir dışavurum olma özelliğini taşımaktadır.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal cinsiyet tanımına geçmeden önce cinsiyet farklılığı ile toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki farklılığa değinmek gerekmektedir. En basit ifadeyle cinsiyet (sex) terimi kadınlar ve erkekler arasındaki farkları ifade etmek için kullanılmaktadır; toplumsal cinsiyet (gender) terimi, davranışlar ve rollerdeki "erkeksilik" ve "kadınsılık" olarak adlandırılan farkları anlatmak için kullanılmaktadır. Yani cinsiyet kadın ve erkek arasındaki fizyolojik farklılıkları ifade ederken, toplumsal cinsiyet cinsiyetlere atıfta bulunan aktüel veya normatif kültürel özel davranış örüntülerini ifade etmektedir (Ulusoy, 1999:50).

Tarihsel süreç gözden geçirildiğinde toplumsal cinsiyetin doğuşunun izleri, mağara resimlerine kadar sürdürülebildiği yani insanoğlu kadar eski bir tarihe dayanır. Mağara resimlerinde eril figürlerin daha baskın oluşu, mağara içerisindeki düzende daha önde tutulması, erilliğin baskın bir kültür yapısına işaret ettiğinin göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal cinsiyet tarihsel bir zeminde ele alındığında tarihin dışında tutulamayacak bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Yerleşik ilkel hayata geçiş ile kadının annelik ve bakım rolünün kamudan sosyal hayata geçmesi bir nevi yaşanan eşitsizliğin temeli niteliğindedir. Ardından ilk çağ, orta çağ ve yeniçağda derebeylik idaresi, insanların sınıflandırılması, skolastik fikirler ve felsefi yaklaşımlar bu eşit olmayan durumları daha da katmerli hale getirmiştir. Bütün bu toplumsal süreçler ve ödenen ağır bedeller örgüt şeklindeki mücadeleler neticesinde, 1789 yılında yazılı olarak kadın hakkını müdafaa eden ilk belge "Kadının Yurttaşlık Hakkı Beyannamesi" adıyla 1791 yılında hazırlanmıştır. "I. Kadın Hareketi" olarak adlandırılan ve Fransa'da başlayan bu mücadele dünya genelinde yankı bulmuş ve kadınların hukuki anlamda haklarına eriştikleri "1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" ne kadar devam etmiştir. 1960 sonrasında "II. Kadın Hareketi" adıyla insan haklarının normal yaşama aktarılması ve vaat edilenlerle gerçekler arasındaki farkı kapatmak adına yeniden bir mücadele başlamıştır (Coşkun, Özdilek, 2012). Sosyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel bağlamda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının oluşumunda ve yaygın olarak kabul görmesinde Robert Stoller'in 1968 tarihli "*Sex and Gender*" (Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet) ve Ann Oakley'in 1972 tarihli "*Sex, Gender and Society*" (Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum) isimli eserleri etkili olmuştur. Bu iki çalışma cinsiyet ve toplumsal cinsiyet tanımlamalarında bazı yaklaşım farklılıkları barındırmaktadır. Stoller kitabında biyolojik cinsiyeti "sex" kavramı ile nitelendirirken toplumsal cinsiyeti genel olarak "gender" kavramıyla açıklamaktadır. Bu yaklaşıma karşı Oakley, biyolojik cinsiyeti "sex" kavramıyla tanımlarken toplumsal cinsiyete bağlı oluşan erkekler ve kadınlar arasındaki eşit olmayan ayrımı toplumsal cinsiyet kavramıyla açıklamaktadır (Marshall, 1998:98). Oakley'e göre toplumsal cinsiyet, bir kültür meselesidir, erkek ve kadınların sosyal olarak kategorileştirilmesine tekabül etmektedir (Bhasin, 2003:2). Yani toplumsal cinsiyet, üzerinde rollerin

inşa edildiği bir temeldir. Toplumsal cinsiyet rolleri yüklenilmiş bir konumdur ve sosyal olarak tanımlanan bu konumların gerekliliklerini yerine getirmek için, bireyin nasıl davranması gerektiğini gösteren reçeteler bulunmaktadır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet rolleri dünyaya gelmekle başlamaktadır, fakat yeni doğan bir bireyden özel bir sosyal davranış hemen beklenmemektedir. Buna karşın, erken yaşlarda bireyler kadın ya da erkek karakteristiklerini toplumsallaşmanın, sosyalleşmenin bir gereği olarak göstermeye başlamakta ve toplumsal cinsiyet rollerini şekillendirmektedirler (Ataman, 2002:8). Butler’e göre ise, toplumsal cinsiyet; “*eril ve dişil kavramların üretildiği ve doğallaştırıldığı bir mekanizma*” demektir (Butler, 1999:75). Toplumsal cinsiyet rolleri sosyal yapıların üretimidir ve etkileşim ile yapılandırılmaktadır. İnsanın çevresindekilerle etkileşiminde bulunması sahip olduğu temel doğasını kazanmasını sağlar. Bu yüzden, bireyler toplumsal cinsiyet rollerini oluştururken sorumlulukları nedeniyle sosyal ilişkilere başvururlar. Böylece, kendilerinin ve diğer toplum bireylerinin toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili imalarına dikkat etmeye başlar başlamaz kendilerini düzenleyen bir süreç içine girerler. Bu süreç toplumsal cinsiyet rolü kimliklerinin bireyler için önemli olduğu ve sürdürülmesi gerektiğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu da, toplumsal cinsiyet rollerinin onaylanması için davranışları öğrenmeyi gerektirmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin içeriği, birbiriyle ilişkili erkeklik ve kadınlık kavramlarının kapsamlarından oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri, tarihsel ve sosyal olarak ilişkilerin uygun bir duruma getirilerek üretilmesidir. Kadınlık ve erkeklik rolleri birbiriyle ilişkili yapılardır. Her birinin tanımı diğerine bağlıdır. Kadın ve erkek tanımlarının bazı evrensel karakteristikleri olmasına rağmen, hem erkekliğin hem de kadınlığın sosyal yapısı diğerinin referansı olmadan anlaşılabilir değildir (Ataman, 2002:9). Kadın ve erkek olmak anatomik ve fizyolojik özellikler dışında, toplumsal bir anlamda taşımaktadır. Kadın ve erkeğe dair tanımlama ve algılamalar, büyük oranda bu toplumsal anlamla ilişkilidir. Bu noktada karşımıza çıkan kavram toplumsal cinsiyet kavramıdır. Toplumsal cinsiyet kavramı, erkekler ve kadınlar arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıklarla alakalıdır. Bir başka ifadeyle, toplumsal cinsiyet, kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün atfettiği anlamlar ve beklentilerle ilgilidir. Bu beklentiler aynı zamanda kadın ve erkek kimliklerinin belirlenmesinin ve aralarındaki ilişkinin toplumsal ve kültürel olduğunun da işaretidir (Topuz, Erkanlı, 2016:303). Diğer bir ifade ile toplumsal cinsiyet kavramı, genel olarak biyolojik anlamdaki cinsiyetten farklı olarak, doğumdan itibaren başlayan bir süreçle öğrenilmiş davranış kalıplarını içeren toplumsal bir oluşum olarak tanımlanmaktadır. Bedenin fiziksel farklılıkları ile ortaya konan cinsiyet kavramının aksine, toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek arasındaki tarihsel, toplumsal ve kültürel farkları da dikkate almaktadır. Bu anlamda, geleneksel erkek söyleminde kadının cinselliğinden kaynaklandığı öne sürülen ve kadının doğal zayıflığını yansıttığı varsayılan özellikler, (duyarlılık, sezgi gücü, şefkat, sevgi, annelik) gibi kadına özgü olduğu ileri sürülen erdemler, aslında toplum tarafından belirlenen ve çeşitli vasıtalarla kuşaktan kuşağa aktarılmakta olan toplumsal cinsiyet kalıplarıdır. Cinsiyete ait davranış kalıplarının öğrenilmesi kişinin toplumsallaşmasında önemli rol oynar. Cinsel davranış kalıpları ve değerler, biyolojik olarak verili değildir, aile, eğitim kurumları, devlet, medya ve diğer birçok kurum tarafından her gün yeniden üretilen ve sonradan öğrenilen, kadın kadar erkek olma pratikleridir. R.W. Connel’e göre toplumsal cinsiyet ilişkileri her tür kurumda bulunur. Connel, bu kurumların sistematik bir öneme sahip olduğunu dile getirir. Okullar, resmi kuruluşlar, piyasalar, devlet gibi büyük ve düzensiz biçimde yayılmış kurumların yanında, toplumsal çevreler toplumsal cinsiyet kapsamında yapılmaktadır (Temizarabacı, Yıldırım, 2005:27). Anlaşıldığı üzere toplumsal cinsiyet olgusunu toplumun bizden beklediği davranış modelleri olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda toplumsal uyumun sürekliliğini sağlamak adına her birey kendisine belirlenmiş bu davranış modelleri içerisinde bir davranış modeli kurgulamalıdır. Yani birey toplumun beklentilerine göre hareket etmek zorundadır (Özdemir, 2010:103). Bu noktada zaten toplumsal cinsiyet rolleri bireyleri zorunlu heteroseksüelliğe mahkûm etmekte ve tıpkı heteroseksüellik gibi bir yönelim olan eşcinselliği veya biseksüelliği tamamen yok saymaktadır. Toplumsal cinsiyet kadın ve erkeğe uygun roller biçerken, aynı zamanda en doğal olan ve “normal” olan ilişkinin kadın ile erkek arasında olduğunun da altını çizer ve sınırlarını çok keskin biçimde belirler. Uygun erkek davranışı yönelimi “erkeksi” olmak ve kadınlarla birlikte olmak, uygun kadın davranışı yönelimi “kadınsı” olarak ve erkeklerle birlikte olmaktır. Bu çerçevede, hem kadın hem de erkek eşcinsellere, toplumsal cinsiyet rolleri yakıştırılır. Eşcinsel olduğunda toplumsal cinsiyet de değişmelidir. Geyle kadın toplumsal cinsiyetine, lezbiyenler ise, erkek toplumsal cinsiyetine dönüşmelidir. Fakat bu tarz zorlamalar eşcinseller için bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü bu bir tercih değil bir yönelimdir. Bu tür cinsel kimlik üzerinden etiketlemelere karşı Amerikalı toplumsal cinsiyet teorisyeni Judith Butler,

heteroseksüelliğin politik olarak inşa edilmiş bir kurgu olduğunu söyleyerek toplumsal cinsiyet için yeni tanımlamaların gündeme getirilmesini savunmuştur. Butler, Foucault'un bilginin rejimleri aracılığıyla insanların nasıl tanımlandıkları ve cinsel rejimlerin ikili karşıtlıklar çevresinde nasıl yapılandırıldığını inceleyerek çoğulcu toplumsal cinsiyet sunumlarını önermektedir. Bu doğrultuda Queer Teori'nin doğuşu feminist harekete temellendirilmese de Butler'in feminist eleştirisiyle ortaya çıkmıştır. Queer kavramı bir dizi kavramın ardından kullanılmaya başlanmış ve Butler'in "Cinsiyet Belası" adlı çalışmasıyla kuramsal alana taşınmış olsa da kullanımı daha eskilere dayanmaktadır. Butler'in fikirleri ışığında Queerleşme düşünüldüğü zaman Queer'in bir kimlik inşası olmadığını, aksine bütün kimlik inşalarını yapı bozuma tabi tutarak, normlardan arındırılmış bir fikir tablosu olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Queer normal tanımını ve bu tanıma kuran normların kurulumunu ve işleyiş şekillerini sorgular. Toplumsal cinsiyet, cinsiyet, bütün cinsel kimlikler ve pratiklerle ilişkili her türlü etiketlemeye, her türlü kimlik ve kurgulanmış cinsellik ve kurulmuş birçok kategorik dile karşı çıkmaktadır. Buna ek olarak Queer Teori hareketinin sunmaya çalıştığı en önemli savunma iktidar mekanizmalarından kaynaklanan bütün etiketlerin reddiyle toplumsal cinsiyet normatiflerinin belirlediği kavramların hepsinden sıyrılmaktır. Bu sıyrılmaya her türlü dışlanmaya sebebiyet veren her şeyden sıyrılmaya demektir (Uçan, 2011:28). Bu bağlamda toplumsal cinsiyetin, hegemonik bakış açısından değerlendirilemeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır.

2.1. Eşcinsellik

Eşcinsellik yaygın olarak ve çoğunlukla kişinin hemcinslerine karşı duyduğu cinsel çekimin tasviri olarak anlaşılmaktadır (Jagose, 2017:17). Homoseksüel, eşcinsel, aynı cins veya cinsiyetteki insanlar arasındaki, cinsel çekim ya da cinsel davranıştır. Bir yönelim olarak kişiyi ya da tamamen kendisiyle aynı cinsiyette olan kişilere karşı duygusal çekim yaşamaya yönlendiren, kalıcı kişisel nitelik olarak ifade edilir. Aynı zamanda kişiyi bu çekimlere dayanan, davranışlarla ilişkili kimlik hissi ve bu çekimleri paylaşan diğer kişilerden oluşan topluluğa olan üyeliğini de tanımlar. Kadın ve erkek eşcinsellere yönelik farklı kavramlar kullanılmaktadır. Kendi cinsine yönelik duygusal, fiziksel ve cinsel yönelimi olan kadınları ifade etmek için "lezbiyen" terimi kullanılırken, diğer yandan kendi cinsine yönelik duygusal, fiziksel ve cinsel yönelimi olan erkekleri ifade etmek için ise "gey" terimi kullanılmaktadır. Başlangıçta homoseksüel kelimesine tepki olarak kullanılan "gey" terimi, hem kadın, hem de erkek, eşcinselleri ifade eden bir terim iken, artık günümüzde sadece, erkek eşcinseller için kullanılmaktadır (Mondymore, 1999:25).

M. Foucault günümüzde kullanılan eşcinsel kimliğin oluşumuna ilişkin ikna edici tarihsel bir anlatı sunar. Foucault geçmişte eşcinsel ilişkiler mevcut olsa da, buna karşılık gelen bir kimlik kategorisi olmadığından eşcinselliğin mutlak suretle modern bir oluşum olduğunu ileri sürer. Kısıktıcı bir biçimde, eşcinsellik kavramının icat edilmesinin kesin tarihini veren Foucault şöyle yazar:

"Unutmamalıyız ki; psikolojik, psikiyatrik ve tıbbi bir kategori olarak eşcinselliğin ortaya çıkışı, Westhal'in 1870 sayılı ve "ters cinsel duyarlılıklar" isimli ünlü makalesi ile tarihlenir ki, eşcinsel kategorisi burada, cinsel ilişkinin türünden ziyade cinsel duyuların niteliğini, kişinin içindeki erkeklik ve kadınlığı özel bir şekilde evirip çevirmesine betimler"(Jagose, 2017:21).

Foucault'un argümanı, eşcinselin teşhis edilebilir bir kişi olarak çeşitli tıbbi söylemler içinde, 1870 yılı civarında ortaya çıkmaya başladığı üzerine kuruludur. Artık sadece belli cinsel edimlerde bulunan herhangi biri değildir; eşcinsellik temelde, tamda bu edimler bağlamında tanımlanmaya başlamıştır. Foucault'ya göre 1870'ten sonra eşcinsel hareketler belli bir kişiyi ele veren kanıtlar olarak okunmaya başlanmıştır (Jagose, 2017:21). Mondymore ise eşcinsellik sözcüğünün 1869'a kadar kullanılmayan bir kavram ya da tanımlama olduğunu dile getirerek, eşcinsellik sözcüğünün ilk kez Almanya Adalet Bakanına yazılan açık bir mektup biçimindeki bir broşürde görüldüğünü öne sürer (Mondymore, 1999: 25). Eşcinsellik tarih boyunca her toplumda görülen bir cinsellik biçimi olmasına karşın, farklı zaman dilimlerinde ve farklı toplumlarda değişik anlamlar kazanmış, farklı boyutlarda tanımlamalarla ifade edilmiştir.

2.2. Eşcinselliğin Tarihi

Eşcinselliğin tarihsel süreci incelendiği zaman kurumsal olarak göze çarpan ilk toplum, Eski Yunan Toplumudur (Mondymore, 1999:26). Fakat Yunan toplumunun çok öncesinde de mevcut olduğu bilinmektedir. Eşcinselliğin kurumsal bir yapıya büründüğü ve kabul gördüğü en eski topluluk olmasından dolayı Eski Yunan Toplumu tarihsel süreç içerisinde diğer toplumlardan ayrı bir yerde durmaktadır. Antik Yunan toplumunda eşcinselliğin en yaygın biçimde yaşandığı dönem, İsa Peygamberden önce 4. ve 5. yüzyıllar olarak tarihlenmektedir. İ.Ö. 530 yılları arasına tarihlenen vazolar üzerindeki yazılarla ilgili yapılan bir araştırma, sayısı 925’i bulan erotik resim tasvirlerinin %91’inin erkekten erkeğe yapılmış olduğunu göstermektedir (Yörükan, 2000:268). Diğer yandan tarihte bilinen eşcinsel yaşam biçiminin kurumsal bir yapıya büründüğü ilk toplum, sadece Eski Yunan toplumu ile sınırlı değildir.

Roma İmparatorluğu, Eski Yunan ile kıyaslandığında eşcinsel hayat konusunda, daha esnek olarak yaşamış bir topluluk olduğu bilinmektedir. Erdem Oksaçan “Eşcinselliğin Toplumsal Tarihi” isimli eserinde Roma İmparatorluğu’nda eşcinsellikten şöyle söz eder;

“Akdeniz çevresinde, Hristiyanlık öncesi beş yüz yıllık bir dönemde yükseliş dönemini yaşayan eşcinsellik, İsa’dan sonraki yıllarda sınıfsal ve toplumsal gelişiminin doruk noktasına ulaşmıştır. Eşcinsellik, Roma’da Efendi ile köle arasında yaşanan bir ilişki türü olarak kabullenilmiştir. Çünkü Eski Yunan’da öğretmen-öğrenci, asker- komutan, konumları arasında eğitim bilimsel örtülerle üzeri örtülmüş eşcinsel ilişki, Roma’da köleci toplumun bir getirisi olarak, sınıfsal temelde, efendi-köle ilişkisi ve hukuku kapsamında yalnız ahlaki kuralları bağlamında değil, fakat hukuk kuralları ve yaptırımlarla da bir hiyerarşiye dayandırılmıştır”(Erdem Oksaçan, 2012:97).

Roma dışında tarih kaynakları, Keltler gibi Roma öncesi Avrupalıların yetişkinliğe geçiş ve eşcinsel deneyimlerinin olduğunu göstermektedir. Akdeniz halklarının da eşcinsel ilişkiyi dinsel bağlamda ritüelleştirdikleri bilinmektedir. Sadece isimleri sıralanan uygarlıklarda değil tüm uygarlıklarda ve insanlık tarihinin tüm gelişim evresinde eşcinselliğin izlerini görebiliriz (Yüzgün, 1986:24). Aynı şekilde bütün kaynaklar, Çin’de, Sümerlerde, Hititlerde ve İran’da hakim soylu sınıf içinde eşcinsel ilişkinin kabul gördüğü saptanmıştır. Hitit, Sümer ve Asur aristokrasisi, eşcinsel ilişkiyi dinsel törenlerle kutsamaktaydı. Tapınaklarda erkek fahişelerle cinsel ilişkiye girmek, diğer ibadet biçimleri gibi Tanrılara gösterilen saygının ifadesi olmaktaydı. Babil soylularının Gılgamış Destanı, Kral Gılgamış ile şövalyesi Enkidu arasındaki yakın ilişkiyi anlatmaktadır. Keza eski Çin’de eşcinsellik kadınlar arasında da destek bulmaktaydı. Hawai’de soylu erkekler eşcinselliği açıkça uygulamaktaydı. Samuraylar arasındaki eşcinsellik ise bir kural haline dönüşmüştü. Yine pek çok Uzak Doğu ülkesinde eşcinsellik kutsal sayılmaktadır. Eski Yunan ve Roma toplumlarının yanında eşcinsellik Şaman kültüründe de kurumsallaşmıştır. Kızılderili bazı Orta Asya kültürlerindeki Şaman kültüründe kam denilen en üst rütbeli kişi, kadın giysileri giymekte ve kadın gibi davranmaktadır. Sonrasında bir erkekle evlenmekte ve dolayısıyla eşcinsel bir ilişkiye girmeyi göze almaktadır. Bu ritüel davranış ile kam, kendini insan ile kutsal varlık yani erkeksi gökyüzü ile kadınsı toprak arasında bir ara plana yerleştirerek kendine iyilik getiren statüsü biçmektedir. Eşcinselliğin başka bir adı olan “oğlancılık” ise, İslamiyet’in yasaklarına rağmen Emevi, Abbasi ve Osmanlı saraylarında görülmüştür. Topkapı Arşivi Defterleri’ne göre Osmanlı padişahlarının şehzadelerine gönderdikleri armağanlar arasında cariyelerle eşit sayıda oğlanlar bulunmaktadır (Küçükşarap, 2008:44-46). Eşcinsellik tasvirlerinin oldukça geniş yer verildiği bir diğer kültür ise Hinduizm olmuştur. Fakat Hindu inançları çeşitlilik ve farklılık barındırması eşcinselliğe olan bakışı da farklılaştırmıştır. Bu farklılık bazen kabul edilirken bazen lanetleme olarak kendini göstermektedir (Erdem Oksaçan, 2012:23).

Özetle eşcinselliğin izleri, Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu’ndan Bizans İmparatorluğu’na, Mezopotamya ve Anadolu’dan, İran gibi ülkelere, Feodal-Hristiyan-Avrupa’dan Uzakdoğu’ya, kadar dünyanın her noktasında görülen bir durumdur.

Eşcinselliğin suç olarak kabul edilmesi ise, İsa’nın doğumundan birkaç yüzyıl sonra ortaya çıkan eşcinsellik konusunda ahlaksal düşüncenin değişmesinin bir parçası olarak gelişmiştir. Her tür cinsel hazın günah olduğunu öne süren bu felsefe Stoacılar denen Yunan filozoflarıyla Platon’un geç dönemi yazılarından kaynaklanmaktadır. M.Ö. 3. yy ’da yaşayan Stoacılar cinsel hazzı dâhil olmak üzere her türlü hazzı karşı kayıtsızlığı savunmuşlardır. İsa’nın doğumundan birkaç yüzyıl sonra yeniden

keşfedilen Stoacıların yazılarından etkilenen Ortaçağ teologları sonraları tüm cinsel hazların günah olduğunu savunmuşlardır. Bu yazılarda döllenmeyle sonuçlanmayan her türden cinsel ilişki biçimi yasadışı ve doğaya aykırı olarak kabul edilmektedir (Daninos, 1974:50-52). Kilisenin hâkimiyeti altındaki Avrupa toplumu Rönesans döneminde de aynı tutumu sürdürmüştür. Bu dönemde aynı cinsler arasındaki ilişki biçimine yönelik yaptırımlar, ölümle olmasa da korkunç cezalara çarptırılma, sürülme, hadım etme ile devam etmiştir. Yahudiliğe göre de eşcinsellik, kabul edilemez olarak değerlendirilmektedir. Kesin bir şekilde haram olduğu konusu Tevrat'a dayandırılmakta ve eşcinsellik geleneksel bakış açısına göre sert bir üslupla reddedilmektedir. İslamiyet'in eşcinselliğe bakışı ise, diğer dinlerden farklı değildir. Ahlaksızlığından dolayı ünlü Lut kavminin hikâyesi, heteroseksist yaklaşımların en bilindik alıntılarında biri olarak görülmektedir. Fakat tüm bu ceza, yasak ve yaptırımlara karşı eşcinsellik semavi dinlerin hakim olduğu krallık ve imparatorluklarda gizli saklı varlığını devam ettirmiştir. 1840'lardan başlamak üzere zihinsel hastalılarla ilgili olan doktorlar, aynı cinsiyetten olanlara cinsel arzu duyan kişilerin tanımlamalarını tıbbi dergilerde yazmaya başlamışlardır. İlk defa 19. yüzyıla gelindiğinde toplumda eşcinselliğin kabul edilmesini "doğaya karşı işlenen suçları" cezalandıran kanunların fes edilmesini isteyen insanlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Mondymore, 1999:57). Eşcinselliğin bu tarihsel süreci içinde yer alan, yaşamsal yönlerinin, endüstri devrimi sonrası ile de tamamen değiştiği bilinir. Kapitalizm ile birlikte gelen eşcinsellik tanımlamalarına karşı, kapitalizminin eşcinselliğe olan yaptırımları geçmişte cinselliğin bastırılması, yok sayılması üzerine yapılmış girişimlerin sürekliliği niteliğinde daha farklı bir yapıya sahiptir.

Endüstri Devrimi sonrası, 1960'lar öncesi birçok alanda tartışılmış üzerine yazılmış, çizilmiş, konuşulmuş olsa da günümüzdeki eşcinsel kimlik tartışmaları ve teorilerin bu denli geniş kapsamlı olarak kendisine yer bulmasının nedeni altmışlı yıllarda Amerika'da meydana gelen olaylardır. New York şehrinin Greenwich köyünde, dönemin kurtarılmış bölgesi olarak kabul edilen gey gettosunda yer alan "Stonewall" isimli barda bir polis baskınıyla başlayan olaylar 20 Haziran 1969'da "Stonewall İsyanları" olarak bir hafta kadar devam etmiş ve cinsel özgürleşme talebinde, yeni bir dönemin habercisi olmuştur. İsyanın radikal yapılar içinde yayılması sonrasında, farklı kitle örgütlerinin de katılması ile eşcinsel bir özgürleşme hareketi sınırları aşan, insan haklarının da vurgulandığı büyüyen bir dalgaya dönüşmüştür. Politik gruplarında destekleri ile birlikte, mesele büyümüş ve uluslararası yankılar uyandırarak yeni bir dönemi başlatmıştır (Wolf, 2012:111). Eşcinsellerin patolojik hastalıklı bir grup olarak adlandırılmasına dek uygulanmış olan bütün durumlar, bu ayaklanma ile birlikte tekrar gündeme oturmuş ve eşcinsellere karşı tüm hak ihlallerinin değişmesi için büyük bir mücadele başlamıştır. Günümüzde halen haziranın yirmi yedisi tüm dünyada coşkulu şekilde ABD'de politik bir güç olarak lezbiyen ve gey kimliklerin olduğu bir tarih olarak Stonewall Günü olarak anılmaya devam etmektedir. Stonewall eşcinseller açısından asimilasyonist ve sükûnet yanlısı politiklardan uzaklaşılacak eşcinsel özgürleşme hareketinin kökenine ilişkin önemli sembolik bir anlama sahiptir (Jagose, 2017:45).

Stonewall isyanları sadece Amerika'da etkisini göstermiş bir isyan değil tüm dünyada özgürleşme hareketinin fitilinin ateşleyicisi olarak görülmektedir. Halen dünyanın birçok noktasında hak kazanım mücadelesi ve eşcinsel özgürlük hareketleri devam etmektedir. Türkiye'de de eşcinsel özgürlük hareketleri adına, mücadele veren Kaos GL örnek olarak gösterilebilir. Eşcinsel özgürlük hareketleriyle gündem yaratan tartışmalar, birçok akademisyen, filozof, psikanalist, sosyolog tarafından daha detaylı yönleri ile incelenmeye ve tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle 1970'lerin başlarında ortaya çıkan feminizm, erkek egemen sistem eleştirisiyle konuyu daha da derinleştirerek devam ettirmiştir. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde AIDS hastalığı ortaya çıkmış eşcinsellik bir kez daha toplum dışına itilmeye maruz kalmıştır. AIDS günümüzde hala bazı kesimler tarafından eşcinsellerin cinsel yol ile yaydığı hastalık olarak görülmektedir. Tüm bu olumsuz yaklaşımlara rağmen küreselleşen dünya da meydana gelen toplumsal gelişmeler, eşcinsel özgürleşme hareketlerini de etkilemiş, geçmişe kıyasla daha iyi neticeler elde edilmiştir.

Sonuç olarak; eşcinselliğin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Her dönemde her toplumda görülmüş, gerek sanatsal ifade biçimleri, gerek siyasal kalıntılarla bu durum belgelenmiştir. Günümüzde 1969 New York Stonewall, ayaklanmasından sonra başlayan eşcinsel özgürlük mücadelesi sonucunda ise, bu cinsellik biçimi, özellikle Batı toplumlarında yeni bireysel, ekonomik, kültürel ve politik bir tanımlamaya ulaşmıştır.

2.3. Toplumsal Cinsiyetle Sanat Arasında Bağ Kuran Bir Unsur Olarak İmge Kavramı

İmgenin tanımı Latince imago (hayal, aldatıcı, görünüş) sözcüğünden türemiş olan imge ya da diğer adıyla imaj anlamına gelmektedir. Türkçede ise 1. Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düşün, hayal, hülya. 2. Genel görünüş, izlenim, imaj. 3. (Psikoloji) Duyu organlarının dıştan algılandığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, hayal, imaj (TDK, 1998:1076) anlamlarına gelmektedir.

Metin Cengiz “İmge Nedir” adlı kitabında şiir çerçevesinde irdelediği imge kavramını şu şekilde tanımlamaktadır:

“En genel kullanımıyla imge bir nesne, bir varlık hakkında zihinsel tasarımıdır. Duyu yoluyla elde edilmiş varlık hakkındaki bu ilk resim, kopya ya da tasarım maddenin büyüklüğüne bir türevi olan ve gizli labirentlere sahip olan bilinçle belirginleşir. Kısaca dış dünyanın, varlığın, gerçek ya da gerçek dışı, bir şeyin ya da olgusunun zihindeki tasarımına imge denir. İmge hakkındaki en genel tanım varlık hakkında bilgi edinmenin ilkesel biçimi olması yönündedir. Yani varlık hakkındaki bilincimiz onun imgesi, öznel tasarımıdır” (Zengin, 2016:52).

John Berger’e (1995:9) göre ise imge; “Yeniden yaratılmış ya da yeniden üretilmiş bir görünümdür; İmge ilk kez ortaya çıktığı yerden ve zamandan birkaç dakika ya da birkaç yüzyıl için-kopmuş ve saklanmış bir görünüm ya da görünümler düzenidir her imge bir görme biçimidir.” Berger’in dile getirdiği yaratma işlemi, üretim ilişkilerinde bulunan tüm sanat alanlarında sanatçının perspektifine bağlıdır. Bu perspektif bulunduğu kültür ve kimlikle ilişkili olarak gerçekleşmektedir.

Afşar Timuçin’de imgeyi tanımlarken dış kaynaklı olanları, duyumsal imge; imgelemin ürünü olan imgeleri ise zihinsel imge olarak ikiye ayırır. İmge önce dış dünya nesnelere algıyla gerçekleşen basit bir sunumdur. Kavramsal düşünmenin temelini oluşturur. İkinci olarak imge, imgelemin doğrudan doğruya yarattığı olarak vardır. İmgelem herhangi bir gereksinimle ya da boş bir edimle bir şey tasarladığında imge oluşmuş olur (Timuçin, 2000: 25).

İnci San imgenin, bir sanatsal yaratma sürecinde rol oynayan duyu, duyum, duygu, izlenim olduğunu ifade etmektedir. İmge; algı, bellek, çağrışım, imgeleme ve düşünme gücü, anlama, kavrama gibi yeteneklerle usa vurma, yargılama, kavramsallaştırma ve insan zihninde geçen, orada oluşan, gelişen süreçler olduğunu belirtmektedir (San, 2000:51). İmge, tanımı gereği özellikle sanatçının kendini ifade etmek için kullandığı bir araç olarak algılanır. İmge, sanatçının metnini anlamsal ve sanatsal olarak zenginleştirdiği gibi eserin ve sanatçının sanatsal başarısını da büyük ölçüde belirler. Sanatçı ve izleyici arasındaki imgesel yakınlık, izleyicinin sanat yapıtına daha fazla ilgi göstermesine neden olur. Bu boyutu ile bakıldığı zaman imge, sanatçının dış dünyadan algıladığı gerçeği, kendi iç dünyasında yeniden biçimlendirerek ifade etmesi olarak da düşünülebilir (Ulağlı, 2006:3-4). Sanat insanın kendine özgü başka bir gerçeklik yaratma eylemidir. Hayal ile gerçek arasında kurulan bir köprü olarak sanatsal etkinlik, düşün ile gerçek, imgeler ile nesnelere arasında bir bağ kurma eylemidir. Sanatçı yarattığı imgeler ile gerçekliği ve kendi iç dünyasını yeniden kurarak biçimlendirmektedir.

Hançerlioğlu ise imgeyi en yalın haliyle “duyulur bir kaynaktan gelen her tasarım” olarak tanımlamaktadır. İmge ilk insanla var olan ve varoluşunu devam ettiren bir olgudur. Zihnimiz aracılığı ile ilk defa gördüğümüz bir şeyi, ikinci kez gördüğümüzde hatırlamamız belleğimizin ilk ve en temel görevlerinden biridir (Hançerlioğlu, 1977:74).

İmge, “gölge”, “hayal” ve “görüntü” terimleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Buradaki görüntü ile anlatılmak istenen, hayali olarak zihnimizde canlandırılan bir iç gerçekliğin görüntüsü olarak anlaşılmalıdır. Aslında imge kavramının tartışılması yukarıdaki tanımlama ve yaklaşımların dışında çok eskilere dayanmaktadır. Çeşitli zamanlarda farklı biçimlerde imge, felsefi olarak da ele alınmıştır. Platon’un tanımlamasıyla imge gerçekliğin yansımından başka bir şey değildir. Yani imge yanılısamdır. Gerçekliğe sadık bir sunum olarak yorumlanır. Epiküros ve Demokritos’ta imge maddesel bir şey, yani nesneden kaynaklanan bir benzer şeydir. Nesnenin biçimini ve özgün karakterini koruyarak zihnimizde oluşan görüntüsüdür. Skolastik geleneğe sadık kalan Descartes için imge; dışsal cisimler tarafından meydana getirilmiş, duyular ve sınırlar aracılığıyla beyin içinde izler bırakan görüntüdür. Hume ise insanın bilme yetisini, fikirlerin bütününe indirgemek ister. O’nun için fikir, duyulur izlenim yalnızca bir kopyadır; imgedir (Işıldak, 2007:66).

Sonuç olarak, imgenin veya diğer adıyla imajın oldukça geniş anlamı bir terim olduğu anlaşılır. İmge, edebiyattan psikolojiye, iletişim biliminden, felsefeye, resim ve mimariye kadar birçok alanda kullanılan bir terim olmasından dolayı, üzerine konuşulması, güç terimlerden biridir. Bu nedenle imgeyi her disipline göre farklı anlamlandırmak mümkündür.

2.4. Çağdaş Sanatta Kimlik

Kimlik, “toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü olarak tanımlanmaktadır” (TDK, 1998:873).

Kimlik, bir toplumun, bir halkın veya bireyin kendisini nasıl gördüğü, tarihsel ve toplumsal süreçte kendini nasıl konumlandığı sorusuna açıklık getiren bir kavramdır. Bu konumlandırma sayesinde kişinin hem başkalarına benzeyen hem de başkalarından ayırtıran yönleri açıklandığı gibi insana ve topluma ait belli nitelikleri de ifade etmektedir. Böylece kimlik bireyin veya toplumun tutum ve davranışlarının anlaşılmasında yardımcı bir mekanizma görevi üstlenmektedir. Fakat fiziksel yapı, iklim, ulusal ekonomi, dıştan gelen kültürel etmenler ve bireyin ait olduğu toplumsal tabaka gibi birçok faktör sürekli etkili olduğundan durağan bir kimlik kavramından söz etmek mümkün değildir (Zengin, 2016:17).

Sosyal Psikoloji sözlüğünde ise kimlik şöyle açıklanır: “*kimlik (identity) insanın kendini tanımlama ve konumlamasının ifadesidir. Daha açık bir deyişle kimlik insanın kendisini sosyal dünyasında nasıl tanımladığını ve nasıl konumlandığını yansıtır. Kimlik onun kim olduğu ve nerede durduğuna ilişkin bir cevaptır*” (Dökmen, 2018:26).

Kimlik muhtemelen hepimizin içerisinde yer aldığı en doğallaştırılmış kültürel kategorilerden biridir. Kişi daima kendi benliğini bütün temsil çevrelerinin dışında bir varoluş olarak ve her nasılsa inkâr edilemez bir gerçekliği imler halde düşünür. Ancak mantıklı olarak kabul edilen kimlik tanımı 20. yüzyılın ikinci yarısında Louis Althusser, Sigmund Freud, Ferdinand de Saussure, Jacques Lacan ve Michel Foucault gibi düşünürlerce radikal bir şekilde eleştirilen bir kavramdır. Kimlik noktasında onların yaptığı çalışmalar sosyal teori ve beşeri bilimlerde kayda değer gelişmelere yol açmıştır. Tüm bunların sonucunda kimlik sürekli ve kuvvetli bir kültürel fantezi ya da mit biçiminde yeniden kavramsallaştırılmıştır. Kimliği mitolojik bir yapı olarak ele almak, kimlik kategorilerinin hiçbir somut etkisinin olmadığını iddia etmek anlamına gelmemektedir. Daha ziyade kendimizi tutarlı, bütüncül, bağımsız kararlar alan bireyler olarak algılamamızın sonunda sıkça kullanılan temsili kodlar değişmiş ve kimlik bu şekilde anlaşılmaya başlanmıştır (Jagose, 2017:99). Bu bağlamda kimlik kavramının ilk başta basit gibi görünen, fakat düşünüldüğünde ve incelendiğinde oldukça geniş bir anlamı kapsayan açıklanması ve dile getirilmesi zor bir kavram olduğu görülmektedir.

Sanat ve kimlik arasında ise, birbirini besleyen karşılıklı bir ilişki vardır. Sanat kimliğin ifade araçlarından birisidir. Kimlik konusunda artık günümüzde neredeyse bütün toplumlarda görsel sanatların etkin bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bireysel ve toplumsal olarak farklı süreçlerde incelenen kimliğin oluşturulması, dile getirilmesi ve yaygınlaştırılmasında sanat önemli bir rol üstlenmektedir.

Sanat tarihine bakıldığında, kimlik ve toplumsal kimlikleri oluşturan inançlar, düşünce yapıları, yaşamı algılama ve yorumlama şekillerinin, sanat eserlerinde nesnelleştirildiği, bu eserler üzerinden tartışılıp yorumlandığı görülür. Kimlik modern sanatta temel kavramlarından birini oluşturmaktadır. Modern sanatta kimliğin toplumsal psikolojik boyutlarının öne çıktığı görülmektedir. Öte yandan modern sanatın devamı olarak, 1960 sonrası sanat hareketlerinden evrilerek üretilen sanat eserlerini kapsayan çağdaş sanat ise, kimlik konusunda devlet, toplum, ekonomik sistem, çevre bilim ve bütün bunların yarattığı psikolojik boyutlar üzerinden yeniden oluşumunu ve bu oluşumun sorunları üzerine yoğunlaşmaktadır. Tarih öncesi çağlardan beri kullanılan insan bedeni, çağdaş sanatta bireysel kimliklerin bir ifade aracı haline dönüşerek yeni bir boyut kazandığı göze çarpmaktadır (Çiğdem Saç Kavrayan: 2019).

1980’li yılların son yarısından başlayarak sanat ortamında gözlenen belirgin bir dönüşüm, 20. yüzyıl boyunca kendi kendini temsil olanağı bulamamış kesimlerin “kimlik” olgusuna odaklanarak ürettikleri yapıtların batı sanatının sergilendiği atmosferlerde görülmesi sonucunda başlamıştır. Batı

düşünce ve kültür dünyasında bu dönemde görülen çok kültürcü eğilimin bir uzantısı olan bu dönüşüm, farklı kültürlerin sanatsal ifadelerinin geniş bir kesime ulaşmasında etkili olmuştur. Ahu Antmen bu konuda şöyle yazar:

“Kavramsal sanatın stratejilerini sürdüren kimlik odaklı sanatın başlıca özelliği, sanatı kimlik politikalarının bir aracı haline getirmesidir. Toplumdaki ırk, sınıf, kültür, cinsiyet ya da cinsel kimlik ayrımcılığa yönelik ipuçları veren kişisel deneyimlerin dile geldiği bu türde sanat, siyah beyaz gibi zıt kavramlar şeklinde yapılanmış batı kültürünün bazılarını her seferinde nasıl ötekileştirdiğini gözler önüne sermiştir. 1980 yılında Amerika’da düzenlenen cinsiyet ya da cinsel kimlik açısından farklı olanlarında ifade olanağı bulabileceği ilk sergilerin düzenlenmeye başlaması ile çok kültürcü eğilimin sanat ortamındaki başlıca göstergesi olmuştur. 1980’lerden günümüze kimlik politikaları bağlamı içinde çalışan çok sayıda sanatçı bir yandan batı dünyasının açık ya da örtük ayrımcı politikalarını görünür kılmak öte yandan dilsel ve ideolojik olarak içselleştirilmiş bir öteki düşüncesinin birey üzerindeki psikolojik yansımalarını irdeleyen yapıtlar üretmişlerdir. ABD’de çok uzak olmayan bir geçmişte ırkçılığın toplumsal bir gerçek olarak yaşanması kimlik politikalarına yönelik sanatın 1980’li yıllardan itibaren Amerikalı sanatçılar arasında yaygınlaşmasına yol açmıştır. Yine aynı dönem içerisinde cinsel kimlik ayrımcılığına uğrayan kadınlarla başlayan mücadele kimlik olgusunun farklı yönlerini de içine alarak genişlemeye başlamıştır”(Antmen, 2013:295-298).

Diğer yandan Amerikan sanat ortamında sanat üzerinden okunan kimlik politikaları sadece ırkçılık ve ayrımcılık temeli üzerinde sınırlı değildir. Toplumun genel olarak radikal kabul ettiği tüm kimlikler gündeme gelemeğe başlamış neredeyse bütün sanat disiplinlerinde cinsel kimlik, eşcinsellik ve cinsiyet politikalarını da içine alarak farklı bir boyut kazanmıştır. Dolayısıyla artık çağdaş sanatçılar, 1960’lardan başlayarak özellikle 1980 sonrası yeni bir boyut kazanarak hızla ilerleyen sanat ifade biçimleri içinde ele aldıkları kimlik, çok kültürlülük, cinsiyet, feminizm, öteki, gibi sorunları öznel yaklaşımlar içinde sanat nesnesine dönüştürmeye devam etmektedir. Kimlik, cinsiyet, çok kültürlülük gibi kavramları eserlerine taşıyan sanatçılar, birbirinden farklı yaklaşımları ile kavramları tekrar tekrar ele alarak yorumlamış mevcut kavramlara yeni yaklaşımlar yüklemişlerdir. Bu yaklaşımlar kimi zaman sanatçının bireysel iç dünyasını dile getirirken, kimi zamanda toplumsal baskının yarattığı bir dışavurum olma özelliğini taşımaktadır.

Sonuç olarak günümüzde sanat, kimliğin ifade araçlarından birisidir. Sanat eserini yaratan sanatçı, ortaya çıkan ürün ve bu ürünü yorumlayan izleyici, sanat ve kimlik ilişkisinin temel dayanak noktalarıdır. Sanatçının eserleri ve ifade biçimlerinin estetiği, onun içinde yaşadığı toplumsal atmosfer, bireysel kimliği ve iç dünyası ile birlikte ortaya çıkmaktadır.

2.5. Eşcinsel Kimlik İmgesinin Çağdaş Sanata Yansımaları

Toplumsal cinsiyet, cinsel kimliğin daha geniş kültürel tanımıdır ve günümüzün merkezi meselelerinden birisidir. Bir kişinin cinsiyeti biyolojik ve fiziksel nitelikleri tarafından belirlense de, toplumsal cinsiyet toplumsal temelli değer, rol ve beklentilerin tümüyle ilişkilendirilir. Ama çağdaş batı kültürlerinde toplumsal cinsiyet ve kimlik, sabit olmak yerine, gittikçe daha çok etkili olarak anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, bunlar yalnızca kişisel, toplumsal ve mesleki rollerimiz aracılığıyla gerçekleşmemekte, aynı zamanda kendini tanıma, deneyim ve arzu aracılığıyla keşfedilmektedir. İster heteroseksüel, ister eşcinsel, biseksüel veya transseksüel olsun, bu durum insan öznelliğinin, toplumsal cinsiyet ve kimliğin bütün ifadeleri için geçerlidir (Whitham, Pooke, 2013:206).

Toplumsal yapı içerisindeki kadın, erkek, ya da cinsiyet üzerinden yapılan bütün ayrımlar sanatın bütün alanlarında yansımaları bulmaktadır. Çünkü günümüzde etkili bir iletişim aracı olan sanat, toplum içerisinde cinsiyet ve cinsel yaklaşımlar arasındaki ilişkileri ortaya koyan, toplumsal ve kültürel olarak var olan rolleri gözler önüne seren, aynı zamanda farklı yaşam biçimlerinin üretildiği ve toplumsallaştırıldığı bir alan olma özelliğini taşımaktadır. Geniş insan yığınlarına hitap eden sanat, toplumda hâkim olan görüşlerin aktarılmasında da önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan toplumda kabul edilen ya da onaylanmış olan her zaman doğru değildir. Bu açıdan sanat, toplumun bakış açısını belirleyebildiği kadar toplum tarafından kesin doğru olarak kabul edilmiş olanın, sorgulanması ve esnek bir yapıya dönüştürülmesinde de etkili bir araçtır.

Toplumsal cinsiyet kavramının iki temel dayanağı olan kültür ve kimlik kavramları sadece cinsiyet farkı değil toplum yapısı hakkında da bilgi verir. Böylece hem toplum hem de o toplumda yaşayan bireyler hakkında önemli ipuçları elde edilir (Zengin, 2016:48). Bir toplumun kültürü ve kimliği ne ise en iyi şekilde sanatla kendini göstermektedir. Bu açıdan sanat toplumun kimliğinin de bir aynası olma özelliğini taşır.

Yaşanan tüm toplumsal süreçlerin izlerini sanat aracılığı ile sürmek mümkündür. Sanatın bütün alanlarında olduğu gibi görsel sanatlarda, içinde geliştiği toplumsal şartlardan etkilenmekte ve ifade biçimlerinin oluşmasında bu şartlar belirleyici olmaktadır. Bu bakımdan çağdaş sanatta bireyin ve toplumun sorunlarını gözler önüne serip bireysel ve toplumsal var oluşu daha anlaşılır ve esnek bir hale getirmektedir. Aynı durum bireysel kimliklerini dışavurum noktasında eserlerine taşıyan cinsel yönelimleri farklı sanatçılar içinde geçerlidir. Fakat ülkemiz açısından düşünüldüğünde eşcinsel kimlik imgesine dikkat çekerek, işler üreten sanatçı sayısı parmakla gösterecek kadar azdır. Ülkemizde bu duruma ışık tutan çağdaş sanatçılardan en göze çarpanlardan birisi kuşkusuz Taner Ceylan'dır.

Ceylanı, sanat yaşamına, yönlendiren olaylar sanatçının tabiri ile çocukken, kendini ifade etme biçimi olarak başlamıştır. Homoerotizmi resimlerine taşıyan ressam, cinsel kimliğinden dolayı kariyerinin ilk yıllarında çok sıkıntı çekmiştir. Galerilere kabul edilmemiş, kimseyle çalışmamış kendi çektiği fotoğraflarını kendi gerçeklikleri ile birleştirip fotoğrafa yakın görsellikte (hiperrealist) eserler üretmiştir. Ceylan'ın eşcinsel oluşu eserlerinde de sıklıkla yer alan eşcinselliği teması, sanatçıyı belli dönemlerde toplumsal baskının da hedefi haline getirmiştir. Ceylan, kendi cinsel kimliğinin bir savunusu haline gelen eserleriyle, aynı cinsel yönelime sahip insanların duygu dünyalarının bir sanatçı gözüyle ifadesini okunabilir kılmıştır. Eserlerinde ki fotogerçekçi çalışma biçimi adeta bu kimliğin gerçekten var olduğunun sanatsal biçimci bir gösterisi haline gelmiştir. Sanatçı kendi cinsel yönelimini gizlemek yerine, bunu apaçık bir dille ifade ederek toplumsal cinsiyet üzerine tekrar düşünmeye, bununla birlikte "kışkırtıcı" ve pornografik eserleriyle homofobik yönlerimizin, gerek kişisel, gerekse toplumsal anlamda, hangi boyutlarda olduğunu gözler önüne sermektedir.

Şekil 1. Taner Ceylan, *Ömer ve Ali*, 32x50 cm, t.ü.y.b, 2005.tanerceylan.com (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020).

Sanatçının yukarıda (Şekil 1) de görülen eserindeki en açık nokta çiftin eşcinsel olduğudur. Ceylan'ın eserindeki gerçeklik eşcinselliği görünür kılmaktadır. Sanatçı kendi duyuş ve düşüüş biçimini kullandığı teknik yaklaşımı ile birlikte net bir şekilde ortaya koyabildiği gibi özellikle, kullandığı homoerotik imgelerle birlikte eserlerini daha çarpıcı bir hale getirmektedir. Sanat tarihinde karşılaştığımız çıplak kadın figürü Ceylan'ın çoğu eserlerinde yerini çıplak erkek figürlerine bırakmıştır. O'nun eserlerinde "eşcinsellik" adeta bir kimliğin tüm dünyaya duyurulmasını dile getirmektedir. Dile getirilen bu gerçeklik homofobik tutumda olan kimseler için rahatsız edici olmakla birlikte, eşcinselliğin bir cinsel yönelim olarak algılanmasının önünü açmak anlamında önemli bir katkı sunmaktadır. Ayrıca eserlerin sanatçının eşcinsel kimliği göz önünde bulundurulduğunda, heteronormatif değerlere bir

başkaldırı ve alışılmış gelenekleri sarsarak karşı çıkan bir toplumsal cinsiyet rolü olarak görmenin mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

Taner Ceylan sanat çevreleri tarafından hiperrealist, provokatif ve duygu yüklü eserlerin sanatçısı olarak nitelense de o kendini hiperrealist bir sanatçı olarak tanımlanmayı tercih etmemektedir. Ceylan’a göre; “sanatçının amacı eserlerinde duyguyu ve ruhu gösterebilmektir” (Ceylan, 2 Haziran 2017). Sanatçı yaşamın kendisine dayattığı tüm zorluklara rağmen, ezber bozan eserler üretmekten vazgeçmemektedir. Çünkü ona göre sanat, total bir özgürlük alanıdır. Ceylan’ın tabloları sevilmebilir, pornografik, ya da rahatsız edici olabilir. Fotoğrafi tuvale kopyalamak sanat değildir denebilir, ama kabuğunu yırtmakta zorlanan ülkemizde, bu işleri yapma ve sergileme cesareti gösterebilmek önemlidir.

Video, fotoğraf ve yerleştirme alanlarında çalışan multi-disipliner sanatçı Sinan Tuncay da eserlerinde toplumsal cinsiyetin şekillendirdiği ve toplumsal cinsiyet baskısının içselleştirildiği işleriyle dikkat çeken sanatçılar arasında yer almaktadır.

Şekil 2. Sinan Tuncay, *Ters Bak, Racon Kes, Laf At*, Fotografik Kolaj, C.A.M Gallery. sinantuncay.com (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2019).

Sanatçı ilk dönem işlerinde kişisel olarak kendi öğelerine yer vermesinin yanında hetero-normatif dünya; evlilik, sünnet okul sırası gibi melodramlar, kadın-erkek temsil ve rolleri üzerine eğilerek işler üretmektedir. Son dönem çalışmalarında ise sanatçı, erkekliğin de kadınlık gibi bir performans biçimi, toplumsal kabul için yapılan bir performans olduğunu dile getirmektedir (Özer, 21 Eylül 2019).

Düşüncelerini kişisel olarak kendi üzerinden anlatan sanatçı toplumu da kendi üzerinden anlatıp değerlendirme yolunu seçmiştir. Çalışmalarında toplum içindeki cinsiyet rollerini eleştiren sanatçı, aslında olmayı reddettiği rolleri işlerine taşıdığını dile getirmektedir.” Olmadığım Adamlara Mahsustur” serisi ile sanatçı kendisini de model olarak kullandığı fotoğraf kolajları üzerinden (Şekil 2) izleyiciyi toplumsal cinsiyetin dayattığı erkeklik tiplerini arasında bir yolculuğa davet etmektedir. Sanatçı içinde yaşadığımız toplumsal şiddetin temelinde eril yapının var olduğunu dile getirerek, bireylerin de ancak özgürleşmesinin tek yolunun eril iktidar yapısı tarafından kendilerine dayatılan rollerin reddedilmesi ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir.

Ülkemizde toplumsal cinsiyet ve kimlik konusunda önemli işlere imza atan, eserleri ile dünyanın en saygın sanat merkezlerinde yer alarak, isminden oldukça söz ettiren önemli sanatçılardan biri de Kutluğ Ataman’dır. Sinema kökenli olan Kutluğ Ataman, cinsiyet, toplumsal roller, etnik kimlik, ırkçılık ve ötekilik gibi kavramlar bağlamında kimlik konusunu ele almaktadır. Sanatçı, eserlerinde başka insanların portrelerini yansıtmış gibi görünmekle aslında kendi yaşamının kesitlerini eserlerine yansıtmakla bilinmektedir.

Kutluğ Ataman’ın 12. İstanbul Bienal’inde izleyiciye sunduğu (Şekil 3) askerlikten muaf belgesi, erkek egemen yapının bütün kurumlarının yanında, toplumsal yapı tarafından da “Pembe Teskere” olarak adlandırılan “homoseksüelite” tanısıyla erkekliğe uygun olmadığını belirten belgenin sarsılmaz

katılığının altında yatan nedenleri sorgulamaya açar. Sanatçının izleyiciye sunduğu işi, 2010 yılında ordu mensuplarına hizmet veren askeri bir hastaneden verilmiş sağlık raporudur. Göze çarpan yanlarından birisi “Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Raporudur” ibaresi ile ordunun eşcinselliği düzeni bozan, bozguncu bir hastalık olmanın yanında çürüklük olarak tanımlanmasını göstermektedir.

Şekil 3. Kutluğ Ataman, “İsimsiz” (Ross), 2011. m.haberturk.com (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2011).

Ataman’ın izleyiciye sunduğu rapor bulgular başlıklı kısımda, bir metin yer alır. Metin şöyle başlıyor; “Ruhsal muayenesi dış görünümünü yaşında. Ayakta ve çevresine ilgisi normal. Öz bakımı iyi. Mizacı sakin. Sosyobilitesi saygılı. Konuşma efemine. Serbest zamanlarında gezer dolaşır. Uyku tabii. Yeme tabii. İşleme tabii.”

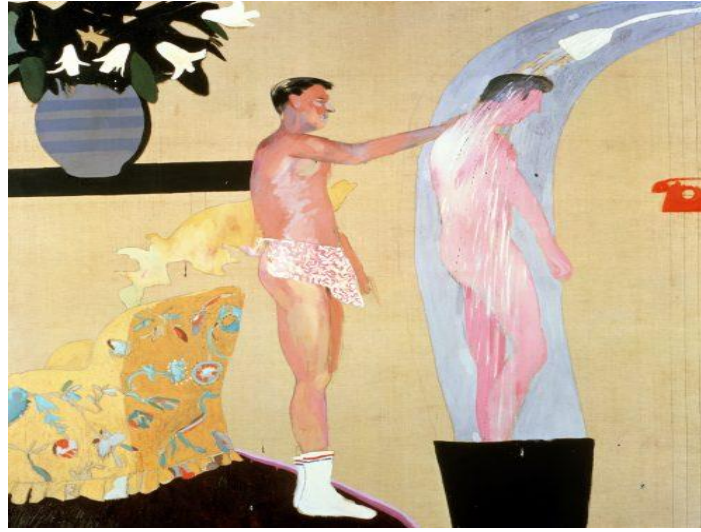
Raporun ilerleyen bölümünün bir kısmı ise, şöyle devam eder;

“Düşünce içeriğinde kadınlara ilgi duymama, erkeklere ilgi duyma ile ilgili düşünceler ön plandadır. Dikkat tabii. Bellek tabii”. Rapor; Kutluğ Ataman’ın genel sağlık durumu ile ilgili bu tür bilgilerle ilerledikten sonra, konu yeniden eşcinselliğe gelir. “öyküsünden; çocukluk döneminden beri kızlarla kız oyunları oynama, erkeklere ilgi duyma ve hiç ilişkiye girmeme. 17 yaşından beri erkeklerle cinsel ilişki kurma, eşcinsel evlilik yapma tarzındadır. Belgelerinden: Yurt dışından alınma June 2006 tarihli sertifikada eşcinsel evlilik yaptığı bildirilmektedir. Raporun ikinci sayfasındaki tanı bölümünde “Homoseksüelite” yazıyor. Karar bölümünde ise; “Barışta ve seferde askerliğe elverişli değildir”, deniyor (Habertürk, 20 Eylül 2011).

Anlaşıldığı üzere eşcinsellik doğrudan devlet tarafından yasaklanmamasına rağmen, devletin eşcinsellere olan yaklaşımı, eşcinsellerin neredeyse bütün yaşam ağlarını etkileyecek şekilde düzenlemektedir. Siyasi, politik ilişkilerin özellikle de ikinci ve üçüncü dünya ülkelerinde gelişmediği coğrafyalarda, hegomanik iktidar yapısı, bireylerin özellikle de, erkek bireylerin hayatları üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Bu baskı yaklaşımı neticesinde, eşcinsellerin kendilerini gizlemeye, zorlayan birçok tutumun ortaya çıktığı gözlenmektedir.

Kutluğ Ataman farklı sanat disiplinlerini kullanarak eserlerini yaratan bir sanatçıdır. Kendi radikal kimliğini, yapıtlarında kendilerini toplum içerisinde uçlarda konumlayan başka insanlarınkilerle bütünleştirmiş ve onların yaşam içinde karşılaştıkları zorluklara dünyanın dikkatini çekerek kendisi üzerinden dile getirmiştir.

Sanat, eşcinsel kimliklerin günlük yaşam sahnelerinin görsel olarak aktarılması ve yaygınlaştırılmasında önemli bir araç haline gelmiştir. David Hockney’de eşcinsel yaşam biçiminin sahnelerini eserlerine taşıyan sanatçılardan birisidir.

Şekil 4. David Hockney, “Ev Hayatından Bir Sahne”,tüyb, 1963. www.google.com.tr (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020).

Sanatçının eserlerinin bir bölümünün teması da, kendi eşcinselliğinin gündelik görüntüleri olmuştur. Resimlerini naif bir üslupla gerçekleştiren Hockney, dolaysız bir ifadeyle eşcinsel yaşamın günlük rutin ve normalliğini dile getirmektedir.

David Hockney’in “Ev Hayatından Bir Sahne” (Şekil 4) isimli resminde, iki erkek beden, aynı anda dişileştirilmiştir. Birisi edilgen duruşuyla kendisini yıkayan ellere teslim etmekte diğeri ise kocasına hizmet eden bir kadın ifadesiyle şefkat gösterisinde bulunmaktadır (Dede, 2016: 127-128). Kendi hallerinde, sıradan bir hayat süren ikilinin dış dünyayla olan bağlantıları sadece kendilerini izlenecek imgeler olarak sunmalarından ibarettir. Hockney yağlı boya tablosunda, renkler ve motiflerle sağlanan estetik görünümüne ek olarak, eşcinsel çift arasındaki duygusal bağı öne çıkarmasıyla, izleyicinin algısını zorlayan, alışılmışın dışında bir sahne sergilenmiştir.

Sanat her zaman ilk bakışta anlaşılmayacak derinlikte alt metinlere sahiptir. Çağdaş sanat her zaman tartışmaya açık sıra dışı olan, sorgulamalarında sanat bunun neresinde diye bir algı yaratarak, bazen de sorgulanmaya kapı aralamadan, kabul edilen, bir sanat olarak kabul edilmektedir. Sanat, en genel anlamıyla yaratıcılık ve hayal gücünün çeşitli şekillerde ifadesi olarak anlaşılır. Bazı eserleri hikâyesini bilmeden anlamlandırmaya çalışmak ise, mümkün değildir. Felix Gonzles’in “Ross’un Portresi” (Şekil 5) isimli eseri de bunlardan birisidir.

Şekil 5. Felix Gonzales, “*Ross’un Portresi*”, Enstalasyon, 1991. senveben.biz.tr (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2020).

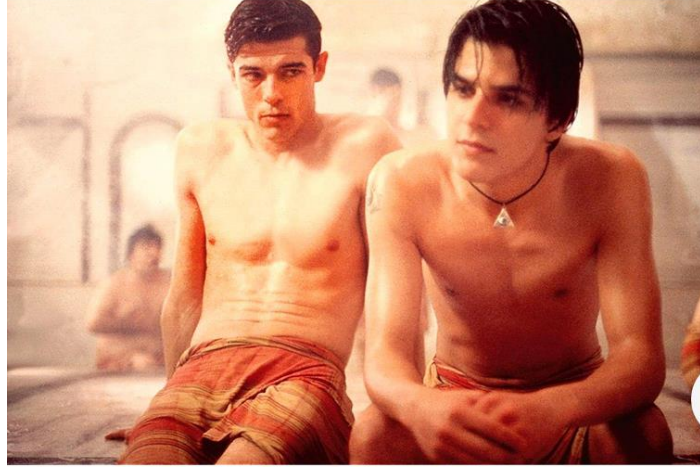
Ross Laylock, AIDS’e yakalanarak hayatını kaybeden eşcinsel bir sevgilidir. Ross’un yaşarken en sevdiği şekerlemeler ise “Fruit Flasher” marka şekerlemelerdir. Felix Gozales’in (Şekil 5) te görülen şekerleme yığını tam tamına seksen kg ağırlığındadır. Çünkü bu kilo Ross, AIDS’e yakalanmadan önceki kilosuna denk bir kilodur. Felix, eserinde bu şeker yığını Ross’un portresi olarak yorumlar ve müzeye gelen her ziyaretçiden bu şekerlemeden alıp yemesini isteyerek sanat eserine, izleyicileri de dâhil eder. Çünkü sanatçı açısından izleyici ve eseri arasında bir bağ kurmak her izleyici tarafından şekerin alınmasına bağlıdır. Sanatçı şekerlerin git gide azalmasını, Ross’un verdiği kilolara, şekerlerin bitişini ise, Ross’un ölümü ile bağdaştırarak yaratıcı bir işe imza atar. Bu çalışma Felix’in en çok bilinen eserlerinden birisidir. Dramatik hikâyesinden de anlaşıldığı gibi, belki de hiçbir matemin bu kadar yaratıcı tutulmadığı hissedilmektedir (Gökçe, 14 Ocak 2018).

Fotoğraf sanatçısı Robert Mapplethorpe’de eşcinsel yaşam biçiminin sahnelerini fotoğraf aracılığı ile eserlerine taşıyan sanatçılardan biridir. Fotoğraf sanatçısı Robert Mapplethorpe, belki de birçok insan için Patti Smith aracılığı ile tanınmış bir sanatçıdır. Elbette gerçek hayatta bunun böyle olmasının nedenini Robert’in dünyadan erken ayrılışı olarak nitelendirebiliriz. 1989’da AIDS yüzünden hayatını kaybeden sanatçı 4 Kasım 1946’da dünyaya gelmiş ve ilk dönemlerde kendisini resim sanatına vermiş olsa da asıl popüleritesini fotoğrafçılık ile yakalamıştır.

Şekil 6. Robert Mapplethorpe, Fotoğraf, 1979. nytimes.com/2018/23 (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2018).

İlk eserlerini Polaroid bir makine ile çekmeye başlayan sanatçı gençlik dönemlerinde yaşanan toplumsal olaylar ve ekonomik sorunların yanı sıra Vietnam Savaşı, AIDS’in hızla yayılarak tüm dünyada oluşturduğu korkulu bir atmosfer içinde üretmiştir. Yaşanan korku dolu zamanlar toplumdaki bu kargaşa ortamında insanların tehlikeli içgüdülerinin de ortaya çıkmasını tetiklemiş ve bu içgüdüler dönem sanatçıları tarafından dile getirilmiştir. Bu dönemde Mapplethorpe’de çirkin ve toplumsal yargıların kabul etmediği şeyleri sanatın ortasına yerleştirmekten geri kalmamıştır. (Şekil 6) Ele aldığı konular arasında homoseksüellik, pedofili, homofobi, cinsiyetçilik ve ırkçılık gibi günümüzde de etkisini fazlasıyla hissettiren durumlar vardır (Tuncer, 18 Nisan 2016). Genel olarak Mapplethorpe sanatını oldukça sert ve mazoşist eylemleri tetikleyen içgüdülerin yansıttığı nü fotoğrafları, geleneksel toplum normlarının dışında ele alarak ürettiğini söyleyebiliriz. Mapplethorpe (Şekil 6) daki eserinde de görüldüğü gibi toplumun eşcinsellik hakkındaki yaklaşımları göz önünde bulundurulduğu zaman fotoğrafları ile dile getirdiği gerçeklik homofobik tutumda olan kimseler için kabullenilmesi zor olmakla birlikte, eşcinselliğin bir cinsel yönelim olarak algılanması ve toplumsal ön yargıların esnek yapıya kavuşturulması noktasında önemlidir.

Şekil 7. Ferzan Özpetek, 1997, Filmden Bir Sahne, Hamam. www.google.com.tr (Erişim Tarihi: 26 Mart 2020).

Çağdaş sanatta ki, eşcinsel temsillerinin dışında sinemada da (Şekil 7) queer, trans cinsiyet ve lezbiyenlik temsillerine de rastlanır. Sinema da eşcinsellik hep cinselliği izlemiş yasak ya da denetim altında olduğu dönemlerde eşcinsellikte aynı kaderi paylaşmıştır. Fakat eşcinsellik üzerine yapılan filmler her zaman ses getiren filmler olmuştur. Bundan dolayı Hollywood bu temadan vazgeçmek istememiş, (Şekil 8) eşcinsellikle ilgili filmler yapmaya devam etmiştir.

Şekil 8. Julian Schnabel, 2000, Filmden Bir Sahne, Karanlıktan Önce. knightfoundation.org/articles (Erişim Tarihi: 23 Haziran 2016).

Queer sinemaya Amerika'dan gelen katkılardan en önemlilerden birisi de araştırmaya uygunluğu açısından ele aldığımız Warhol tarafından sağlanmıştır. Pop-art döneminin üne kavuştuğu Andy Warhol'un eşcinselliği sürekli işleyen filmlerinde travestiler pek boldur. Bu kullanımlar eşcinsel sinema tarihi içerisinde Warhol'u çok önemli bir konuma yerleştirmiştir. Warhol'un eşcinsel sinemasına (Şekil 9) katkısı muazzam olmuştur.

Şekil 9. Andy Warhol, Film Seti, Fotoğraf. inewire.com (14 Ağustos 2014).

Çalışmalarının bugün çok az insan tarafından biliniyor olması oldukça üzüntü vericidir. Warhol'un çektiği bu filmler yeraltı sinemasının da önemli örnekleri arasında yer almaktadır (Doğan, 2016:10-11). Farklı sanat dalları açısından da (şiir, tiyatro, heykel vs.) eşcinsellik, queer, lezbiyenlik temalarını ele alan sanatçı örneklemelerini çoğaltmak mümkündür. Fakat özellikle, ülkemiz açısından düşünüldüğünde eşcinsel kimlik imgesine dikkat çekerek, işler üreten sanatçı sayısı parmakla gösterecek kadar azdır. Örneklem olarak seçilen sanatçıların bakış açılarından da anlaşıldığı gibi erkek egemen iktidar ve geleneksel toplumun homofobik yaklaşımları, bireyleri zorunlu heteroseksüelliğe mahkûm etmekte ve tıpkı heteroseksüellik gibi bir yönelim olan eşcinselliği veya biseksüelliği tamamen yok sayarak insanların yaşam biçimlerinde trajik, geri döndürülemez sonuçlar yaratmaktadır.

3. SONUÇ

Postmodernizm ile birlikte sanat da kendisine daha çok alan bulan toplumsal cinsiyet kavramı, öğrenilmiş rollerin bir eleştirisi olma özelliğini taşımaktadır. Özellikle insan haklarının evrensel bir kavram olması, demokratikleşme ve hak arama çabaları, dünyada eğitim olanaklarının giderek yaygınlaşması ve bu gelişmelerin yarattığı tepkimeler toplumsal cinsiyet eleştirisinin de başlangıcı olmuştur. Günümüzde önemi giderek artan “toplumsal cinsiyet” kavramının pek çok anlamı vardır. Bu tanımlar çoğunlukla cinsiyete bağlı olarak farklılaşan toplumsal konular ve roller üzerinde şekillenmektedir. Pek çok yönde araştırılabilecek olan toplumsal cinsiyet kavramı sadece kişiler hakkında değil, içinde bulunduğu toplumun sosyal ve kültürel değer yargıları hakkında da bilgi vermektedir. Toplumsal cinsiyet kavramıyla belli bir zaman döneminde belli bir kültürde “erkeksi” ya da “kadınsı” kabul edilen davranış özellikleri kastedilmektedir. Bu özellikler, saç şekli ve giyim stilinden, insanların konuşma ya da duygularını ifade etme tarzlarına kadar uzanabilir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin yaygın olarak benimsenen düşünceler, toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişmektedir.

Erkek egemen toplumsal düzen içerisinde, hâkim olan heteroseksüel ilişki biçimi ve bu ilişkinin baskın karakteri olan erkek toplumda, bir takım roller keskin sınırlar içerisinde tanımlanmıştır. Eril sistemin, ortaya koyduğu toplumsal cinsiyet tanımlarına bakıldığında, erkek üstünlüğünü kabul eden, erkek ve kadın olarak tanımlanan cinsler üzerinden işleyen bir toplum düzeni ve bu düzeni koruyan, devam ettiren bireylerin var olduğu bir toplumsal sistem oluşmuştur. Erkek egemen toplumsal düzende, heteroseksüel ilişki biçiminin karşısında olan homoseksüel, biseksüel ve farklı cinsel yönelimler, toplum normları tarafından dışlanmakta yani, baskın olan homofobik anlayışla değerlendirilmektedir. Tüm bu yaklaşım ya da tanımlamalar, eşcinselliğin tarihi incelendiğinde görülmektedir ki tarih boyunca her türlü baskı, yasak, olumlu ve olumsuz yaklaşımlara rağmen eşcinsellik var olmaya devam etmektedir. Teknolojik ve bilimsel gelişmelere rağmen, cinsel kimlik konusu özellikle, toplum için de geleneksel inanış biçimleri üzerinden değerlendirilmeye devam ettiği görülmektedir.

Sanat tarihine bakıldığında, kimlik ve toplumsal kimlikleri oluşturan inançlar, düşünce yapıları, yaşamı algılama ve yorumlama şekillerinin, sanat eserlerinde nesnelleştirildiği, bu eserler üzerinden tartışılıp yorumlandığı görülür. Toplumsal cinsiyetin ve eril baskının işler olduğu toplumlara da cinsiyet, kimlik ve cinsel kimlik ifadeleri sanat da yer alırken özellikle tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasından sonra, erkek iktidar mekanizmaları tarafından baskın olan söylem biçimleri ile engellenmeye çalışılmıştır. Düşünce özgürlüğünün tam olarak hayata geçmediği coğrafyalarda sanatın da sistem içerisinde açtığı alternatif yollarla kendini ifade etmeye çalıştığı gözlenmektedir. Günümüz dünyasında eşcinsellere yönelik şiddetin sürdüğü bir zaman dilimi içerisinde insanların yaşam içindeki sıkıntılarını dile getirmek sanatında önemli görevlerinden birisidir. Tüm kazanımlara rağmen, günümüzde hala egemen olan eril iktidar yapı gölgesinde toplumsal cinsiyet, kimlik, eşcinsellik konuları neredeyse sanat tarihi ve sanat üretim biçimlerine kadar, birçok alana etki etmiştir. Toplumsal cinsiyet ve kimlik konusu da sanat tarihinin her döneminde sanatçılar tarafından ifade edilmeye çalışılsa da özellikle, 1960'lara kadar cinsel kimlik konusunun etkili bir varlık gösterdiği söylenemez. Bu da sanat tarihinin göze çarpan, önemli açıklarından bir tanesi olarak görülmektedir. Özellikle 1980 sonrası küreselleşen dünyada meydana gelen gelişmelerle birlikte, çağdaş sanat ile dile getirilen cinsel kimlik konusu görsel açıdan da ayrıcalıklı bir noktaya kavuşmuştur. Görsel ifade biçimi ile cinsel kimlik meselesi, özellikle toplumun görsel hafızasında süreklilik kazanarak, eril iktidar yapısını sorgulayan, yaşam ve ifade özgürlüğü noktasında, toplumun ön yargılarını esnek bir yapıya dönüştüren önemli alanlardan bir tanesi olmuştur. Fakat sosyal, kültürel, ekonomik ve politik kazanımlara rağmen, eşcinsellik eril yapı tarafından, geçmişte nasıl gizli saklı sürdürülen bir ilişki ağı olarak kabul görmüyorsa, modern dönemde de istenildiği kadar basit onay görececek bir şeymiş gibi görünmemektedir. Özetle; araştırma kapsamında, öncelikle toplumsal cinsiyet, kimlik, eşcinsellik ve eşcinselliğin tarihsel gelişim sürecine açıklık getirilmeye çalışılmış ve bu kavramlar ekseninde çağdaş sanat içerisinde yer alan sanatçıların eşcinsellik temalı eserleri plastik ve sosyolojik alt yapısı ile birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ANTMEN, A. (2013). Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- ATAMAN, E. Ö. (2002). Sinemada Toplumsal Cinsiyet Rollerini: 1980-1999 Yılları Arasında Türk Sineması'nda Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Sunumu, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Eskişehir.
- BERGER, J. (1995). Görme Biçimleri, Altıncı Basım, Metis Yayınları, İstanbul.
- BHASİN, K. (2003). Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller, Kadın Dayanışma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BUTTLER, J. (2009). Taklit ve Toplumsal Cinsiyete Karşı Durma, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- CEYLAN, T. (2017). "Duyguların Ressamı Taner Ceylan", <https://blog.hemington.com.tr>, (02.06.2017).
- COŞKUN, A. ÖZDİLEK, R. (2012). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sağlığa Yansıması ve Kadın Sağlığı Hemşiresinin Rolü, Hemşirelik *Eğitim ve Araştırmaları Dergisi*, 9, Sayı:3 Ss. 30-39.
- DANİNOS, A. M. (1974). Cinsel İlişkiler Tarihi, Gelişim Yayınları, İstanbul.
- DEDE, E. (2016). "Çağdaş Sanat Eserlerinde Toplumsal Cinsiyet Sorgulamaları", Anadolu Üniversitesi, Sanat Tasarım Dergisi, Sayı: 9, Anadolu Üniversitesi, sanat Tasarım dergisi, Ss. 113-134.
- DEMİREL, A. (2017). Biyoiktidar Bağlamında; Toplumsal Cinsiyet, Queer Teori ve Sanata Yansımaları, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Çalışması Raporu, Ankara.
- DOĞAN, T. İ (2016). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bakımından 1990 Sonrası Türk Sinemasında Eşcinsellik, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sinema-TV Anasanat Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- DÖKMEN, Y. Z. (2018). Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ERDEM OKSAÇAN, H. (2012). Eşcinselliğin Toplumsal Tarihi, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- GÖKÇE, R. (2018). "Sanat Karavani, Felix Gonzales-Torres: Sanat İlişkisi", <https://sanatkaravani.com/felix-gonz>, (14.01.2018).
- Habertürk, (2011). "Sanat, Bienale Damgasını Vuran Sağlık Raporu", <https://haberturk.com/kultur>, (20.09.2011).
- HANÇERLİOĞLU, O. (1977). Felsefe Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- JAGOSE, A. (2017). Queer Teori Bir Giriş, NoteBene Yayınları, İstanbul.
- KARACAN, N. (2016). "Toplumsal Cinsiyet Kavramı, Yeniden İnşası ve Sanata Yansımaları", Cilt 5, Sayı 24, S. 1079-1093, www.idildergisi.com.
- KÜÇÜKSARAÇ, B. (2008). Toplumsal Örgütlenmelerde İnternet Aracılığıyla Halkla İlişkiler, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- MARSHALL, G. (1998). Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MONDİMORE, F. G. (1999). Eşcinselliğin Doğal Tarihi, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- SAÇ KAVRAYAN, Ç. (2019). "Çağdaş Sanat ve Kimlik: Grayson Perry Eserleri Üzerinden Bir

- İnceleme”, İnsan & İnsan Dergisi, Sayı:19. s. 69-70, www.insanveinsan.org.
- SAN, İ. (2000). Sanat Eğitimi Kuramları, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- TEMZİARABACI YILDIRMAZ, Y. (2005). Ütopyanın Kadınları, Kadınların Ütopyası, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- TİMUÇİN, A. (2000). Estetik, Bulut Yayınları, İstanbul.
- TOPUZ, S. K, ERKANLI, H. (2016). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın ve Erkeğe Atfedilen Anlamların Metafor Yöntemiyle Analizi, Alternatif Politika, Nisan, Cilt:8, Sayı:2.
- TUNCER, M. (2016). “Sanat Karavanı, Bir Fotoğraf Sanatçısı Olarak Robert Mapplethorpe”, [\(18.04.2016\)](https://sanatkaravani.com_).
- TÜRK DİL KURUMU, (1998). Türkçe Sözlüğü, Dokuzuncu Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZDEMİR, M. (2010). “Türkiye’deki Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet ve Sunumu, Milli Folklor”, Sayı 88, <http://www.millifolklor.com>.
- ÖZER, I. (2019). “Bir Performans Olarak Erkeklik”, gazeteduvar.com.tr, 21 Eylül 2019.
- İŞILDAK, S. R. (2008). Yaratmada İlk Adım: İmge ve İmgelem, Balıkesir Üniversitesi Necati Bey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, Haziran, Cilt: 2, s. 64-69, Sayı:1.
- UÇAN, G. (2011). Post-Modern Erkek(lik). Toplumsal Cinsiyet ve Medya, Detay Yayıncılık Ankara.
- ULUSOY, D. (1999). “Plastik Sanatlarda Toplumsal Cinsiyet”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi, Cilt/16, Sayı:2, www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/index.php.
- ULAĞLI, S. (2006). İmgebilim, Sinemis Yayınları, Ankara.
- WHITHAM, G. P. (2013). Çağdaş Sanatı Anlamak, Optimist Yayınları, İstanbul.
- WOLF, S. (2012). Cinsellik ve Sosyalizm, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- YÜZGÜN. A. (1986). Türkiye’de Eşcinsellik, Hüryüz Yayıncılık, İstanbul.
- YÖRÜKAN. T. (2000). Yunan Mitolojisinde Aşk, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ZENGİN, E. (2016). Toplumsal Cinsiyet Penceresinden Türk-Alman Sinemasına Bakış, Detay Yayıncılık, Ankara.

GÖRSELLER İÇİN KAYNAKÇA

- Şekil 1.** Taner Ceylan, *Ömer ve Ali*, 32x50 cm, t.ü.y.b, 2005, tanerceylan.com, Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020.
- Şekil 2.** Sinan Tuncay, *Ters Bak, Racon Kes, Laf At*, Fotografik Kolaj, C.A.M Gallery, sinantuncay.com, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2019.
- Şekil 3.** Kutluğ Ataman, “*İsimsiz*” (*Ross*), 2011, m.haberturk.com, Erişim Tarihi: 20 Eylül 2011.
- Şekil 4.** David Hockney, “*Ev Hayatından Bir Sahne*”, t.ü.y.b, 1963, www.google.com.tr, Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020.
- Şekil 5.** Felix Gonzales, “*Ross ’un Portresi*”, Enstalasyon, 1991, senveben.biz.tr, Erişim Tarihi: 16 Aralık 2020.
- Şekil 6.** Robert Mapplethorpe, Fotoğraf, 1979, nytimes.com/2018/23, Erişim Tarihi: 23 Kasım 2018.

Şekil 7. Ferzan Özpetek, 1997, Filmden Bir Sahne, Hamam, www.google.com.tr, Erişim Tarihi: 26 Mart 2020.

Şekil 8. Julian Schnabel, 2000, Filmden Bir Sahne, Karanlıktan Önce, knigtfoundation.org/articles, Erişim Tarihi: 23 Haziran 2016.

Şekil 9. Andy Warhol, Film Seti, Fotoğraf, inewire.com, 14 Ağustos 2014.

EXTENDED SUMMARY

Looking at the history of art, the approach to identity and sexuality within the social order has been determined according to the political, economic and religious structures of the society since antiquity. Until Egypt, Mesopotamia, Anatolian, Greek civilizations, class systems created by tradition, religion and society were evaluated on two basic forms of relationship, such as sexual separation and gender. Homosexual, lesbian and similar sexual identities are not recognized or seen as abnormal patterns in the society. These sexual identities are defined by life such as tradition, religion, and punishment or being abnormal are evaluated in terms of shame, sin, and their human dimensions are ignored with the best intent. In this respect, homosexuality stands apart from the issue of identity and sexuality in the history of art.

Although homosexuality has been a form of sexuality seen in every society throughout history, it has gained different meanings in different time periods and different societies and has been expressed with different dimensions. At this point, Ancient Greece has a special place in terms of being the period that homosexuality can base its social history backwards through written and visual sources. Homosexuality was subjected to closure, repression and ignoring in the later periods, even after the introduction of monotheistic religions, although it was still not socially excluded in the early periods of Christianity. With these developments, no matter how much the traces of homosexuality are tried to be erased or hidden in the works of art, almost all cultures in the world, from the Far East culture to the Middle East, from Africa to the West, before monotheistic religions before Egypt. and then, social and cultural traces of homosexuality can be traced.

With the emergence of the art movements and the feminist art movement after 1960, all the identity and gender states that the art history ignored began to come to light again. In this sense, the demolition and reconstruction of the established values of the social structure that started with modernism became a new turning point for individuals who were marginalized and ignored along with postmodernism. From the 1960s onwards, radical changes that affected the changing meaning and form of contemporary art, according to traditional art approaches, started with Cubism, increasing its influence in the 1950s and 60s, and showed itself with very radical results. With the developments occurring in the globalizing world especially after 1980, the issue of sexual identity expressed with contemporary art has also reached a point that is visually privileged. The issue of visual expression and sexual identity has become one of the important areas, especially by gaining continuity in the visual memory of the society, questioning the masculine power structure, turning the prejudices of the society into a flexible structure at the point of freedom of life and expression. However, despite the social, cultural, economic and political achievements, homosexuality does not seem to be as simple as it would be desired in the modern period, just as the masculine structure was not accepted as a hidden network of relationships in the past. In summary; Within the scope of the research, firstly, it was tried to clarify the historical development process of gender, identity, homosexuality and homosexuality, and the homosexuality-based works of artists in the context of these concepts were tried to be evaluated together with their plastic and sociological infrastructure.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**SU KÜLTÜNÜN AKARSU-GÖL BAĞLAMINDA ERZİNCAN HALK
İNANIŞLARINA YANSIMALARI**

Reflections of Water Cult on Erzincan Folk Beliefs within Stream and Lake Context

NECDET TOZLU

Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

ntozlu@erzincan.edu.tr

0000 0002-0466-1290

Atf/©: Tozlu, Necdet (2021). Su Kültünün Akarsu-Göl Bağlamında Erzincan Halk İnanışlarına Yansımaları, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 122-158

Citation/©: Tozlu, Necdet (2021). Reflections of Water Cult on Erzincan Folk Beliefs within Stream and Lake Context, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 122-158

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma-Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *09/11/2020*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *12/02/2021*
Sayfa Numarası/Page Number: *122-158*
Doi : *10.46790/erzisosbil.823540*

Notlar/Notes

Bu makale, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen SBA-2018-521 sayılı projeden üretilmiştir.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

SU KÜLTÜNÜN AKARSU-GÖL BAĞLAMINDA ERZİNCAN HALK İNANIŞLARINA YANSIMALARI

Reflections of Water Cult on Erzincan Folk Beliefs within Stream and Lake Context

NECDET TOZLU

Öz:

Bu çalışmada, Türk tabiat kültürlerinden olan “su kültürü”ne ait inanç ve ritüellerin Erzincan uzantısı ve bu coğrafyadaki izleri ele alınmıştır. Türklerin tabiat kültürleri, Yer-su'nun büyük bir parçası olan su ve onunla vücuda gelen “su kültürü” içerisinde “yer” ile birlikte değerlendirilir. Türkler, beslendikleri ırmakları ve barındıkları dağları kutsal addederlerdi. Suyun kutsal olarak algılanmasının temelinde yaratılışın su ile başlayıp yine su ile sona ermesi algısı vardır. Suyun mitolojilerde, kutsal kitaplarda ve Türk halk inanışlarına nasıl yansıdığı, bunun günümüzde Erzincan kaynak su ve göller temelinde halk inançları üzerindeki etkisi örnekleriyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Erzincan’da yapılan saha çalışmasında tespit edilen kutsal su kaynaklarının insanlar tarafından belirli amaçlar doğrultusunda ziyaret edilmekte olduğu görülmüş, bu inanışlarda da önceliğin insan ve hayvan hastalıklarına yönelik şifa beklentisi olduğu gözlenmiştir. Erzincan’da Türk “su kültürü” izlerinin ortaya çıkarılması ve bunların geçmişle bağı araştırılarak bulgular değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Su Kültü, Erzincan, Halk inanışları

Abstract:

In this study, the traces of the beliefs in Erzincan and rituals of the "water cult", one of the Turkish natural cults in this geography are discussed. The nature cults of the Turks are evaluated together with the water, which is a big part of Earth-water and the "water cult" that comes into being with the "earth". The Turks considered sacred the rivers they nourished and the mountains they sheltered in. Consideration of water as sacred is based on the perception that creation begins with water and ends with water. we seek to determine how the water is reflected in mythologies, holy books and Turkish folk beliefs, and its effect on folk beliefs on the basis of Erzincan spring water and lakes today. It has been observed that the "holy" water resources found in the field study conducted in Erzincan are visited by people for certain purposes, and it has been observed that the priority in these beliefs is the expectation of healing human and animal diseases. In Erzincan, the traces of the Turkish "water cult" were unearthed and the findings were evaluated by investigating their connection with the past

Keywords: Water Cult, Erzincan, folk beliefs.

1. GİRİŞ

“İnanç”, özü değişmese de kaynaklarda farklı şekillerde tanımlanmıştır. Türkçe sözlükte; Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma, birine duyulan güven, inanma duygusu, inanılan şey, görüş, öğretisi ve Tanrı'ya, bir dine inanma, akide, iman, itikat biçiminde tanımlanmaktadır (TDK sözlük, 1988:704). “İnanç, bir düşünceye bağlı bulunma, Tanrıya, bir dine inanma, iman, birine duyulan güven, itimat, inanma duygusu, inanılan şey, görüş ve öğretiler” (Kamus-ı Türki, 1985: 564; ML, 1971, C.6: 300). “İnanç bir şeyi güvenle doğru sayma tutumudur. Buna göre, yeterince gerekçesi bulunmayan, kesin olmayan bir şeyi doğru sayma, akıl yoluyla genel geçer bir doğrulama yapmadan başkasının tanıklığı üzerine kurulmuş kanıtları, bir kuşku olmaksızın onaylamadır (Akarsu, 1988:104).” Tanımları çoğaltmak mümkün ama görülen o ki, inancın temelinde yasak ve kutsallık kavramları vardır. İnanış ise; inancın uygulanış şekli olarak öğrenme yetisiyle şekillenen pratiklerin izahı şeklinde tanımlanabilir.

İnanç, topluluklara millet olma özelliği kazandıran önemli unsurlardandır. Türklerin İslâmiyet'ten önceki inanç sistemleri hakkında farklı görüşler belirtilmişse de; “Totemizm, Şamanizm, Gök Tanrı İnancı, Tek Tanrı Dini vb” kesin bir sonuca varılamamıştır. Sahada çalışanların bir kısmı bu terimleri bir inanç sistemi yani din olarak gösterirken, diğer bir kısmı ise bunların birer din değil, sadece birtakım inançlar olduğunu iddia etmiştir (Doğan, 2002, C.3: 305). Su, yeryüzünde tüm insanlık için inanç ve kültür olarak her zaman büyük bir anlam ifade etmiştir. Tarih boyunca pek çok kültürde suya, farklı anlamlar yüklenmiş; evrenin, sudan ve topraktan yaratıldığına inanılarak varlıkların özü olarak kabul edilmiştir. Bu anlayışla inanç ve düşünce olarak özellikle Türk dünyasında bazı su kaynaklarına (pınar, ırmak, göl vb.) kutsiyet atfedilmiştir. Su, evrendeki dört elementten biri olduğu gibi, aynı zamanda hayatın kaynağı, saflık timsali ve bereket sağlamaktadır (Ögel, 1993: I/106-107).

Su, inançta her şeyin kaynağı olduğu için çok değerlidir. İnsanlar için maddi ve manevi arınmayı gerçekleştirir. Vücudun yıkanması, el-yüzün yıkanması bedensel temizlenmeyi sağlar. Ayrıca bazı dinlerde belli ibadetlerden önce bir kısım organların su ile yıkanması, suyun fiziksel temizlenmenin yanında manevi arınmayı da sağlayan bir kaynak olduğunu gösterir (Kıyak, 2013: 23).

Su, sahip olduğu olumlu özelliklerin yanında, belli zamanlarda gösterdiği taşkınlık nedeniyle karşı konulmaz bir hal almakta ve canlılar için olumsuz bir etkiye de sahip olabilmektedir. Suyun bu olumsuz özelliği, insanların belli dönemlerde işledikleri günahlardan ve gösterdikleri taşkınlıklardan dolayı suların altında kalması yani “tufan olayı” ile sembolize edilir. Tufan olayı ise insanların günahlarından dolayı suda arınıp temizlenmesi ve yeni bir başlangıçla insanlıkta hayat bulması şeklinde algılanır (Eliade, 2005:254).

Kutsal kitaplar ve mitolojiler de suya birtakım özellikler atfetmiş ve olağanüstü bir değer yüklemiştir. Hemen tüm eski kültürler ve dinlerde su, yaşamın evrensel sembolü olarak görülmüş; su kaynakları, ırmaklar, nehirler, göller ve denizler eski insanlar tarafından kutsal kabul edilmiş; bunlar etrafında bazı ritüeller geliştirilmiştir (Ulutürk, 2010: 464). Su, kültürel hayata dair farklı unsurlarda karşımıza şu şekillerde çıkmaktadır:

1. MİTOLOJİK ANLATILARDA SU

Su, kültürel hayata dair farklı unsurlarda karşımıza şu şekillerde çıkmaktadır: Su, hayattır. Su sonsuzluktur. Su, bolluk, bereket, duruluk, arınma ve kutsallık çağrıştırır. Suyun sahip olduğu bu anlam zenginliğiyle birçok mitolojide yer aldığını görmekteyiz.

Dünyanın yaratılışı ile ilgili Türk efsanelerindeki en önemli unsurun “başlangıçtaki sonsuz su” inancı olduğu, her suyun bir iyisi olduğu, Türklerin suyu kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul ettikleri, kutsallık yükledikleri, kahredici ve koruyucu saydıkları görülmektedir (Ögel1989:471).

Eski Türk inançlarında Yer-su ruhları merhametli ve koruyucu ruhlardır. Bundan dolayı su kavramı içine, akıntılı olan bütün sular, ırmaklar, dereler ve pınarlar girmektedir. Bunların yanı sıra Nil, Fırat, Dicle ve Ganj gibi gerek efsanelerde gerekse gerçek hayatta dini düşüncenin ve ibadetin vazgeçilmez unsurları olarak görülen birçok büyük nehir de vardır. Bu sular, dini ve büyüsel pratiklerde, adet ve inanışlarda önemli bir araç konumundadır (Örnek, 1995: 103-104).

Eski inanışlarda çok önceleri dünya suların yüzünde bir tabak gibi yüzermiş. (Ögel, 1989: 471). Türklerin “dünyanın yaratılışı” hakkındaki miti, “başlangıçtaki sonsuz su” inancının yaygınlığıdır

(Oğuz, 1998: 22). Su kültü, Türklerde çok eskilerden beri vardır, temelleri de “Yer-Su” inaniş ve anlayışına dayanır (Ögel, 2002: 326).

Eski Mısır’da Nil nehri bereket tanrısı idi. Mısır mitolojisinde; İnsan, yerin altından su uçurumunun başladığı yerden alınan çamurdan yapılmış ve toprak tanrıça, deniz tanrıçanın üstünde durmaktadır. Çamur ondan “bebek anneden ayrılır gibi” ayrılmaktadır (Campell, 2000:115).

Sümer mitolojisinde; başlangıçta ilksel bir deniz vardır. Bu deniz gök ve yeri doğurur. Gök ve yerin birleşmesinden hava tanrısı doğar, onun annesiyle birleşmesinden bitkiler ve hayvanlar yaratılır. İnsan, ilksel deniz, toprak ana ve su tanrısının ortaklaşa çabasıyla yaratılmıştır (Kramer, 1999:82-140).

Kızılderi mitolojisinde; Maheo, göle benzeyen tuzlu bir su yaratmış, bu tuzlu göl, Maheo’nun isteğiyle yaşamın kendisi olmuştur (Marriot, 2003: 38).

Altay düşüncesinde, Talay-Han ve Yayık Han adlı, iki Ruh vardır: Talay Han, denizler ile okyanusların hanıdır. Eski Türkçede “Taluy, Talay”, okyanus demektir. Yayık Han, taşan ve kabaran suların Tanrısı ve Ruhudur. On Yedi deniz (veya ırmağın) birleştiği yerde oturur ve yeryüzündeki bütün suların hâkimi, ölümlerin koruyucusudur. Ural dağlarındaki Yayık ırmağı bu ruhu yansıtır (Ögel, 2002: 382; Kafesoğlu, 1980: 42-45).

Bazı Altay efsanelerine göre göğün 12. katına kadar yükselen Dünya Dağının üzerinde kayın ağacı ve bunun altındaki kutsal çukurda da Hayat Suyu bulunurdu. Bunun başında yine kutsal ruh olarak bir bekçi vardı. Hayat suyu ölümleri ve hastaları iyileştirdiği gibi ihtiyaçlara da gençlik verirdi (Ögel, 1993: I/106-107).

Cengiz Han döneminde sular, kutsal kabul edildiği için çamaşırlar ve kaplar suyla yıkanmazmış. Çamaşırlar kirlenince atılır, kaplar ise otlarla temizlenirmiş. Hatta Cengiz Han yasasına göre bazı durumlarda suyu kirleten kişi ölümle cezalandırılmış (İnan 1977: 44).

Yağmur olarak su, doğurganlığın ve Gök Tanrının gücünü sembolize etmektedir. Türklerin yağmur suyuna yükledikleri bu manayı yazılı metinlerde de İnsanların inanç ve kültür dünyasında görmek mümkündür.

Türk masallarında su, su kültü doğrultusunda hayat kaynağı, başka dünyalara açılan kapı, ruhların yaşadığı yer; güzelleştiren, gençleştiren, iyileştiren, güçlendiren, dirilten, çirkinleştiren, kör eden-tedavi eden, kahramana şekil değiştiren bir tabiat parçasıdır. (Türkan, 2012:138).

Bütün dünya mitolojilerinde “hayat suyu” önemli bir motiftir. Özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan topluluklar için su, hayat kaynağı ve yaşam gücüdür. Birçok masalda da ölüm sonrası dirilme kutsal ve sihirli bir güç olan hayat suyu motifi ile gerçekleşmektedir.

2. SEMAVİ KİTAPLARDA SU

Karşımıza hangi dinsel bütün içerisinde çıkarlarsa çıksınlar, sular her zaman işlevlerini korumaktadırlar: biçimleri çözmekte, ilga etmekte, “günahları yıkamakta” böylece hem saflaştırıcı, hem de yeniden hayat verici olmaktadır. Su ile yapılan ayinler parlatma ve saflaştırmaların amacı, yaradılışın meydana geldiği zaman dışı anın geçici olarak güncelleştirilmesidir; bunlar dünyaların veya “yeni insan”ın doğumunun simgesel tekrarlarıdır (Eliade, 1992: 182, 183).

Bütün kutsal kitaplarda suyun önemine işaret edilmiştir. Kur’an, İncil ve Tevrat’ta suya dair seçilen bazı ayet mealleriyle konu açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. Kur’an’da Su ile İlgili Ayetlerden Bazıları¹

Allah, gökleri ve yeri yaratan ve gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü ürünler çıkarandır. Ve onun emriyle gemileri, denizde yüzmeleri için size, emre amade kılandır. İrmakları da sizin için emre amade kılandır (İbrahim 32).

¹ Ayet mealleri, Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Kur’an-ı Kerim mealinden alınmıştır.

(Yine) Hatırlayın; Musa kavmi için su aramıştı, o zaman Biz ona: "Asanı taşa vur" demiştik de ondan on iki pınar fışkırmıştı, böylece herkes içeceği yeri bilmişti. Allah'ın verdiği rızaktan yiyin, için ve yeryüzünde bozgunculuk (fesad) yaparak karışıklık çıkarmayın (Bakara 60).

Ey iman edenler, namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı meshedin ve her iki topuğa kadar ayaklarınızı da (yıkayın.) Eğer cünüpseniz temizlenin (gusül edin) (Maide 6).

Biz, İsrailoğulları'nı denizden geçirdik; Firavun ve askerleri azgınlıkla ve düşmanlıkla peşlerine düştü. Sular onu boğacak düzeye erişince (Firavun): "İsrailoğulları'nın kendisine inandığı (İlah'tan) başka İlah olmadığına inandım ve ben de Müslümanlardanım" dedi (Yunus 90).

Bizim gözetimimiz altında ve vahyimizle gemiyi imal et. Zulmedenler konusunda Bana hitapta bulunma. Çünkü onlar suda- boğulacaklardır (Hud 37).

Bir yolcu kafilesi geldi, sularını (kuyuya su almak için) gönderdiler. O da kovasını sarkıttı. "Hey müjde... Bu bir çocuk." dedi. Ve onu (kuyudan çıkarıp) 'ticaret konusu bir mal' olarak sakladılar. Oysa Allah, yapmakta olduklarını bilendi (Yusuf 19).

Allah gökten su indirdi, ölümünden sonra yeri onunla diriltti; işitebilen bir topluluk için bunda gerçekten bir ayet vardır (Nahl 65).

Onu sandığın içine koy, suya bırak, böylece su onu sahile bıraksın; onu Benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri alacaktır. Gözümün önünde yetiştirilmen için, Kendim'den sana bir sevgi yönelttim (Taha 39).

Ki (Rabbim), yeryüzünü sizin için bir beşik kıldı, onda sizin için yollar döşedi ve gökten su indirdi; böylelikle bununla her tür bitkiden çiftler çıkardık (Taha 53).

O inkâr edenler görmüyorlar mı ki, (başlangıçta) göklerle yer, birbiriyle bitişik iken, Biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık. Yine de onlar inanmayacaklar mı? (Enbiya 30)

Görmedin mi, Allah, gökten su indirdi, böylece yeryüzü yemyeşil donatıldı. Şüphesiz Allah, lütfedicidir, her şeyden haberdardır (Hacc 63).

Allah, her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üzerinde yürümekte, kimi iki ayağı üzerinde yürümekte, kimi de dört (ayağı) üzerinde yürümektedir. Allah, dilediğini yaratır. Hiç şüphesiz Allah, her şeyde güç yetirendir (Nur 45).

Ve insanı bir sudan yaratıp onu, neseb ve sihriyyet (sahibi) kılan O'dur. Senin Rabbin güç yetirendir (Furkan 54).

Allah'ın gökyüzünden su indirdiğini görmedin mi? Böylece Biz onunla, renkleri değişik olan meyveler çıkardık. Dağlardan da beyaz, kırmızı renkleri değişik ve siyah yollar (kıldık) (Fatır 27).

Ki O, belli bir miktar ile gökten su indirdi de, onunla ölü bir memleketi □ dirilttik (ve her yanına yeniden hayat) yaydık'; siz de böyle (kabrilerinizden dirilttilip) çıkarılacaksınız (Zuhruf 11).

Takva sahiplerine va'dedilen cennetin misali (şudur): İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttten ırmaklar, içenler için lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır ve orda onlar için meyvelerin her türlüünden ve Rablerinden bir mağfired vardır. Hiç (böyle mükafaatlanan bir kişi), ateşin içinde ebedi olarak kalan ve bağırsaklarını 'parça parça koparan' kaynar sudan içirilen kimseler gibi olur mu? (Muhammed 15).

Ve gökten mübarek (bereket ve rahmet yüklü) su indirdik; böylece onunla bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik (Kaf 9).

Şüphesiz Biz insanı, karmaşık olan bir damla sudan yarattık. Onu deniyoruz. Bundan dolayı onu işiten ve gören yaptık (İnsan 2).

Yukardaki ayet meallerinde; insanın bir damla sudan yaratıldığı, onun yaşamasını sağlayan gıdaların sağlanacağı ürünlerin yetişmesi için bereket ve rahmet yüklü yağmurlar yağdırıldığı ifade edilmiştir. Tüm canlıların sudan yaratıldığı, suyun kâinata hayat verdiği, belirtilerek cennet tasvirinde baldan ırmaklar, süttten ırmaklar, lezzet veren şaraptan ırmaklar aktığı vurgulanmıştır. Bunların takva sahibi

insanlara sunulacağı, iyi olma mükâfatı olarak özendiriciliği üzerinde durulmuştur. Kötülerin, münafıkların içine kaynar sular akarak onların bağırsaklarını parçalayacağı, zulmedenlerin suda boğulacakları aynı zamanda suyun kahredici kudretiyle mahvolacakları ihtar edilmiştir.

2.2. Tevrat'ta Su ile İlgili Kısımlardan Bazıları²

(Yaratılış 1): 1 Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. 2 Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu. 6 Tanrı, "Suların ortasında bir kubbe olsun, suları birbirinden ayırsın" diye buyurdu. 7 Ve öyle oldu. Tanrı gök kubbeyi yarattı. Kubbenin altındaki suları üstündeki sulardan ayırdı. 9 Tanrı, "Göğün altındaki sular bir yere toplansın ve kuru toprak görünsün" diye buyurdu ve öyle oldu. 10 Kuru alana "Kara", toplanan sulara "Deniz" adını verdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. **(Yaratılış 6:1-10:32)** arasındaki bölümler, Nuh Tufanı ile ilgilidir.

(Mısır'dan Çıkış 7): 15 "Sabah git, Firavun Nil'e inerken onu karşılamak için ırmak kıyısında bekle. Yılana dönüşen değneği eline al. 17 Benim RAB olduğumu şundan anla, diyor RAB: İşte, elimdeki değneği ırmağın sularına vuracağım, sular kana dönecek. 18 İrmaktaki balıklar ölecek, ırmak leş gibi kokacak, Mısırlılar artık ırmağın suyunu içemeyecekler. 19 Sonra RAB Musa'ya şöyle buyurdu: "Harun'a de ki, 'Değneğini al ve elini Mısır'ın suları üzerine - ırmakları, kanalları, havuzları, bütün su birikintileri üzerine - uzat, hepsi kana dönsün. Bütün Mısır'da tahta ve taş kaplardaki sular bile kana dönecek. 20 Musa'yla Harun RAB'bin buyurduğu gibi yaptılar. Harun Firavun'la görevlilerinin gözü önünde değneğini kaldırıp ırmağın sularına vurdu. Bütün sular kana dönüştü. 21 İrmaktaki balıklar öldü, ırmak kokmaya başladı. Mısırlılar ırmağın suyunu içemez oldular. Mısır'ın her yerinde kan vardı. 24 Mısırlılar içecek su bulmak için ırmak kıyısını kazmaya koyuldular. Çünkü ırmağın suyunu içemiyorlardı. **(Mısır'dan Çıkış 15: 1-31):** bölümü, Musa ve beraberindekilerin denizi yarıp geçmesini; onları takip eden Firavun ve adamlarının denizde boğulmasını anlatır.

(Çölde Sayım 5): 17 Sonra, toprak bir kabin içine kutsal su koyacak. Konutun kurulu olduğu yerden biraz toprak alıp suya katacak. 18 Kadını RAB'bin önünde durdurduktan sonra onun saçını açacak, anımsatma sunusu, yani kıskançlık sunusunu eline verecek. Kendisi de lanet getiren acı suyu elinde tutacak. 19 Sonra kadına ant içirtip şöyle diyecek: Eğer başka bir adam seninle yatmadıysa, kocanla evliyken yoldan çıkıp günah işlemediysen, lanet getiren bu acı su sana zarar vermesin. 23 Kâhin bu lanetleri bir kitaba yazıp acı suda yıkayacak. 24 Lanet getiren acı suyu kadına içirecek. Su kadının içine girince acılık verecek. 26 Kadının anılma payı olarak sunudan bir avuç alıp sunakta yakacak. Sonra kadına suyu içirecek. 27 Eğer kadın kocasına ihanet etmiş, kendini kirletmişse, lanet getiren suyu içince acı duyacak; karnı şişip kalçası eriyecek. Halkı arasında lanetli olacak. 28 Ama kendini kirletmemişse, temizse, zarar görmeyecek, çocuk doğurabilecek.

(Hezekiel 47) Tapınaktan Akan İrmak³ 1 Adam beni tapınağın girişine geri getirdi. Doğuya doğru tapınağın kapı eşiğinin altından sular aktığını gördüm. Tapınak doğuya bakıyordu. Sular tapınağın güney yanının altından, sunağın güneyinden aşağıya akıyordu. 3 Adam elinde bir ölçü ipiyle doğuya doğru gitti. Bin arşın ölçtüktan sonra beni ayak bileğine dek çıkan sulara getirdi. 4 Bin arşın daha ölçtü ve beni dize kadar çıkan sulara getirdi. Bin arşın daha ölçtü, beni bele kadar çıkan sulara getirdi. 5 Bin arşın daha ölçtü, içinden geçemediğim bir ırmak oluştu. Sular yükselmişti, içinden yürüyerek karşıya geçilemezdi, yüzülecek kadar derin bir ırmak oluşmuştu. 6 Bana, "İnsanoğlu, bunu gördün mü?" diye sordu. Daha sonra beni ırmağın kıyısına geri getirdi. 7 Oraya varınca, ırmağın her iki kıyısında birçok ağaç gördüm. 8 Bana şöyle dedi: "Bu sular doğu bölgesine doğru akıyor, oradan Arava Vadisi'ne, sonra Lut Gölü'ne dökülüyor. Göle dökülünce oradaki sular tatlı suya dönüşecek. 9 İrmağın aktığı yerlerde her çeşit canlı yaratık kaynaşacak. Çok sayıda balık olacak. Çünkü bu sular oraya akıyor, oradaki tuzlu suyu tatlı suya dönüştürüyor. İrmak aktığı her yere yaşam getirecek. 10 İrmak kıyısı boyunca balıkçılar duracak; Eyn-Gedi'den Eyn- Eglayim'e dek ağ gerecek yerler olacak. Akdeniz'deki gibi çok sayıda balık

² Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), Kitabı Mukaddesten alınmıştır.

³ Peygamber Hezekiel, Yeni tapınak hakkında bilgi verip İsrail ulusunun eski günlerine kavuşacağına dair bilgi verirken böyle bir tasvirde bulunur.

çeşidi olacak. 11 Ama Lut Gölü'nün çamurlu, bataklık kesimi tatlı suya dönüşmeyecek, tuzla olarak kalacak. 12 Irmağın her iki yanında her çeşit meyve ağacı yetişecek. Yaprakları solmayacak, meyveleri tükenmeyecek. Her ay meyve verecekler, çünkü tapınaktan çıkan sular oraya akıyor. Meyveleri yiyecek olarak, yaprakları şifa için kullanılacak."

Kur'an'da olduğu gibi, Tevrat'ta da kâinatın yaratılışında su temel kavramdır. Rab'in emriyle değnek Nil'e vurulur su kana dönüşür, bütün balıklar ölür, nehri kötü bir koku sarar ve insanlar su içemez olurlar. Musa, beraberindekilerle denizi yarıp karşıya geçerken Firavun ve taraftarları suda boğularak helak olur. Namuslu, kocasını aldatmayan kadının kutsal sudan içmesiyle çocuk doğurabileceği, iffetsiz, kocasını aldatan kadının acı çekeceği, karnı şişip kalçasının eriyeceği, halk içinde lanetleneceği anlatılır. Tapınaktan akan ırmak bahsinde suların göllere akarsulara dönüşüp canlılara hayat vereceği, bolluk bereket sağlayacağı, bitmez meyvelerin, şifalı yaprakların insanlığa hizmet sunacağı anlatılmıştır.

2.3. İncil'de Su ile İlgili Kısımlardan Bazıları⁴

Tanrısal Söz: 1: 26 Yahya onlara şöyle yanıt verdi: "Ben suyla vaftiz ediyorum, ama aranızda tanımadığınız biri duruyor." 28 Bütün bunlar Şeria Irmağı'nın ötesinde bulunan Beytanya'da, Yahya'nın vaftiz ettiği yerde oldu. 31 Ben O'nu tanıımıyordum, ama İsrail'in O'nu tanıması için ben suyla vaftiz ederek geldim." 33 Ben O'nu tanıımıyordum. Ama suyla vaftiz etmek için beni gönderen, 'Ruh'un kimin üzerine inip durduğunu görürsen, Kutsal Ruh'la vaftiz eden O'dur' dedi.

Kutsal kitaplarda ortalık suyun yaratılıştaki temel unsur olmasıdır. Kur'an'da ve Tevrat'ta yaratılış çok belirgin olduğu halde, İncil'de siliktir. Suyun hayat vermesi, bolluk bereket sunması, besleyici oluşu ve toplumların helak edilmesinde kullanılması benzerdir. Kur'an'da insanı bir damla sudan yarattık derken, Tevrat'ta Tanrı'nın Ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu, 9 Irmağın aktığı yerlerde her çeşit canlı yaratık kaynaşacak, çok sayıda balık olacak, ırmak aktığı her yere yaşam getirecek denilmektedir. İncil'de kutsal suyla vaftiz etmek vurgulanmıştır. Suyun aziz olması, arındırılma ve temizlikte kullanılması, temiz ve temizleyici olması yönüyle ortak bir bakış açısı olduğu söylenebilir.

3. HALK İNANILARINDA KAYNAK SULARI VE GÖLLER

Türkler, anasını erba (dört unsur) denilen yer (toprak), su, ateş ve havaya saygı göstermişler, bunu tapınma boyutuna taşımamışlar, yer ve gökleri yaratan Tanrıya ibadet etmişlerdir. Su kültürü, Türk toplulukları arasında ortak bir kültür unsuru olarak görülmüş, suyun kutsallığına olan inancın etkisi günümüze kadar gelmiştir. Eski inanç izlerinin değişik biçimlerde günümüzde de yaşadığını söylemek mümkündür. Orta Asya toplumlarının çoğunda, Oğuzlarda, suyun kullanılmamasıyla ilgili bazı yasak ve sınırlandırmalar kısmen de olsa bugün inanç halinde yaşamaktadır.

Günümüzde Anadolu'da su kültürüne bağlı olarak suyun temiz tutulması inancı devam etmektedir. Suyu kirletmekten çekinme, dere ve pınarları kirletmeme, temiz tutma aksi takdirde çarpılacağı şeklinde bir cezalandırma korkusu, akşam karanlığında kapı önüne su serpmeme, kaynar, sıcak suyun gece sokağa serpilmemesi gibi sakınma halleri hala devam etmektedir. Bu hissiyat, günümüze dair halen bu kültürlerin yaşadığını göstermektedir.

Ağrı ve Kars'ta ilkbaharda yıkanmak için akarsuya ilk defa girilirken, "ağrılığım, kirliliğim, kelliğim, keçeliğim bu suya" diye söylenirse ve bu üç kez tekrarlanırsa, o yılın sağlık ve huzur içinde geçeceğine inanılır. Yine Kars'ta yedi ayrı çeşmeden su toplayıp sabah ezanından sonra onunla banyo yapan genç kızın kısmetinin açılacağına inanılır (Kalafat, 1990: 45).

Türkler, kendini besleyen ve barındıran ırmakla dağı kutsal bilir ve ilah olarak kabul ederlerdi. Hatta aşiret, ırmak ve dağ birleşerek kutsal bir kişilik oluşturmuşlardır. Türk aşiretleri, dağlarına ve ırmaklarına çok bağlı oldukları için başka ülkelere göç ettikleri zaman kendi dağı ve ırmağının ismini yeni yurduna götürmüştür. Bunun örnekleri Anadolu'da çoktur. Zaten bu göçlerin, "yer-su" kültürünün emriyle olduğuna inanılırdı (Gökalp, 1989: 147-149).

⁴ Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), Kitabı Mukaddesten alınmıştır.

Halk inancı; kişi ve toplum tarafından, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesidir. Halkbilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp yaşadığı çağdaki yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler, yeni anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir. Halk inanışları din, ahlâk kuralları gibi kesinlik, katılık taşımazlar ve yerden yere, topluluktan topluluğa değişiklikler gösterirler (Boratav, 1997:7).

Halk inançları, toplumun kabul ettiği ilahi dinin hükümleri ve öğretileri dışında kalan; fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşatılarak bir sonraki kuşağa aktarılan inanmalardır. Toplumlar hayatlarını derinlemesine etkileyen âdet, inanç ve geleneklerini yeni bir dine veya kültüre girdiklerinde bırakmazlar ve yeni dinin, kültürün özelliklerine eski âdet, inanç ve geleneklerini uydurmaya çalışırlar. Halk inanışları toplumsal hayatımızda, teknik gelişmelerden evlenmeye, doğuma, ölüme, sosyal hayatımıza kadar her türlü etkinlikte yer almaktadır (Kılıç, 2001:415).

Türkler, göller ve ırmakları hep canlı nesnelere tasavvur etmişlerdir. Bu sebeple onlara verilen isimler sadece coğrafya isimleri değildir. Eski Türk inançlarında kutsallaştırılan su, aynı zamanda duyan, evlenen ve çocuk sahibi olan ve mahiyetinde birtakım gizli güçleri barındıran koruyucu bir iyedir (İnan, 2000: 50-51).

İnsanlarca suya verilen kıymetin ve ona karşı duyulan saygının ve ondan olan korkunun sonunda, suyun kutsal bir varlık olduğu inancı doğmuştur (Akpınar, 1999: 61).

Her suyun bir iyisi olduğuna inanılırdı. Türkler suyu kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul ettikleri gibi kahredici ve koruyucu tanrı da sayarlardı. Su, onlara göre eski ve kutsal bir varlıktı (Kalafat, 1995: 53).

Türk toplumları yağmuru rahmet diye algılar ve bolluğun bereketin, ürünün onun sayesinde çok olacağına inanır. Toprak ve insan, su ile hayat bulmakta ve tabiat yağmurla tazelenmekte, canlanmaktadır.

Su, insanların inanç ve düşünce dünyasında sahip olduğu bu özellikleri dolayısıyla önemli bir kült olarak her zaman için bir değere sahip olmuştur. Bu çerçevede su, geleneksel Türk inanışlarında olduğu gibi günümüz Anadolu'sunda da önemli bir kült unsuru olarak halen varlığını sürdürmektedir.

4. SU KÜLTÜNÜN KAYNAK-AKARSU-GÖL BAĞLAMINDA ERZİNCAN HALK İNANIŞLARINA YANSIMALARI

4.1. Tercan Kökpınar Köyü Böbrek Taşı Pınarı

Tercan ilçesine yaklaşık olarak kırk kilometre mesafedeki Kökpınar köyü sınırları içindeki bu kaynak suyu, ağaçsız bir tepenin üzerinde yer alır. Kaynak, Kökpınar köyüne varmak için geçilen son köprünün hemen solunda yer alan tepenin üzerindedir ve köy merkezine yaklaşık bir kilometre mesafede bulunur. Kaynağın etrafında ağaç yoktur ancak suyun akış istikametinde ağaçlar ve çayır oluşumu mevcuttur.

Kaynağın yer aldığı tepe, Karasu ırmağının üzerinde kurulmuş olan Tercan hidroelektrik santralini besleyen su kolunun yanındadır. Bu küçük su kaynağı da bahsedilen ırmağa karışmaktadır.

Suyun çıkış noktasına herhangi bir çeşme veya musluk yapılmamıştır. Suyun etrafına taş döşenerek kaynağa yaklaşmak kolaylaştırılmıştır. Gözenin hemen başına, bir taş dikilmiştir. Köydekilerin rivayetine göre bu taş, çok eskilerden kalmadır ve suyun yerinin kaybolmaması için bir nişandır (KK 1);(KK 2).

Kökpınar köylülerinin beyanlarına göre; bahsedilen su tamamen kireçsizdir. Bu sudan çay yapıldığında demlikler hiçbir şekilde tortu tutmamaktadır. Suyun en önemli özelliği ise böbrek hastalıklarında şifa kaynağı olmasıdır. Bu sudan içmek ve götürmek için Türkiye'nin, hatta Avrupa'nın çeşitli yerlerinden gelenlerin olduğu beyan edilmektedir. Böbrek taşı olanlar, bu sudan birkaç bidon doldurup götürmektedir. Bu sudan günde birkaç litre içip yürüyüş yapıldığında böbrek taşlarının eridiği ve düştüğüne inanılmaktadır. Suyun şifa vermesi için temel şeyin ise kalben teslim olunması gerektiği aktarılmaktadır (KK 1); (KK 2); (KK 3); (KK 4).

4.2. Refahiye Dumanlı Yaylası Uyuz Pınarı

Refahiye ilçe merkezinden Dumanlı Yaylası'na giden yolun üzerinde; ilçe merkezinden yaklaşık iki kilometre uzaklıkta bulunan bu kaynak suyu, asfalt yolun güneyinde bir derenin yamacında ve yoldan yaklaşık olarak kırk metre açıktadır.

Derenin yamacındaki bir kaya ile çam ağacının dibinden kaynayan bu su, çıkış noktasında boruya alınmış ve Refahiye ilçe merkezinde yapılmış olan TOKİ konutlarının su ihtiyacının bir kısmını karşılamak maksadıyla ilçeye aktarılmıştır.

Suyun önceleri daha gür aktığı ancak şimdilerde azaldığı rivayet edilmektedir (KK 2). Refahiye merkezinde ve civar köylerde uyuz olan hayvanlar, özellikle keçiler, bu suya getirilmiştir. Bu sudan içen ve bu su ile yıkanan keçilerde uyuz kalmamıştır. Uyuz hastalığı geçmeyen hayvanlar, tekrar buraya getirilir ve aynı işlem tekrarlanmıştır. Buradaki sudan içirilen ve suyla yıkanan uyuz hayvanlar mutlaka şifa bulmuştur. Ancak bu suyun da artık unutulduğu ve bu şekildeki tedaviye yeni çiftçilerin itibar etmediği aktarılmıştır (KK 5); (KK 6); (KK 7).

4.3. Refahiye Pınaryolu (Divir) Hoşirik Pınarı

Hoşirik; halk arasında sulu, kaşıntılı, kolay geçmeyen bir cilt hastalığına verilen isimdir. Bu hastalık, daha çok; hastalıklı, zayıf, cılız, çelimsiz insan ya da hayvanlarda görülür. Anadolu'nun pek çok yerinde aynı adla anılan hoşirik pınarları mevcuttur. Refahiye ilçe merkezine yaklaşık dört kilometre mesafede Pınaryolu (Divir) köyü sınırları içinde bulunan hoşirik suyu, çevreye şifa dağıtmaktadır. Pınaryolu köyünün içinden geçip Kırıktaş köyü istikametine doğru bir kilometre kadar gidildiğinde yolun ve derenin sol tarafında yer alan bu su, çam ağaçlarının dibinden kaynamaktadır. Kaynağın olduğu yere, köyler arası yoldan yürüyerek veya arazi taşıtlarıyla ulaşmak mümkündür; otomobillerin gitmesi mümkün değildir. Kaynağın ana yola mesafesi 300 metre civarındadır.

Üç ayrı noktadan kaynakayan su, kükürtlüdür ve çamlıktan gelen küçük bir tatlı su deresine karışır. Bu küçük dere, bir sulama arkına alınarak civardaki bazı ağaçların sulanması için kullanılır.

Suyun çıkış noktaları, kükürten dolayı yosunlu ve çamurludur. Şifa olması için alınan su ve çamur, bu küçük birikintilerden alınmaktadır.

Bu su, Refahiye, Kemah ve İliç civarında bilinir ve tedavi maksadıyla buradan su ve çamur alınır. Yöre halkından kaynak kişiler verdiği bilgiye göre; özellikle egzama, kaşıntı, deride dökülme ve deride meydana gelen kızarıklıkların tedavisinde bu sudan ve suyun çıktığı noktadaki çamurdan yararlanılır. Ayaklardaki pul pul deri dökülmelerinin tedavisinde de hoşirik suyuna başvurulur. Buradaki su bidonlara doldurulur ve bir miktar da çamur alınır. Bu su ve çamur, derideki problemliler günde iki defa sürülür. Bir süre sonra derideki rahatsızlığın giderildiği görülür (KK 8); (KK 9); (KK 10); (KK 11); (KK 12).

4.4. Refahiye Elmalı Köyü Hoşirik Pınarı

Elmalı Köyü, Refahiye ilçe merkezine yaklaşık yirmi beş kilometre mesafededir. Köy, Refahiye-Kemah yolu üzerinde, anayoldan beş yüz metre açıktadır. Hoşirik denen su, köyün içinde yer almaktadır. Daha önce açık bir alan olan kaynağın etrafı, bugün kamışlıktır. Kaynak, Sıddık Carbaş adlı vatandaşın mülkü olan bahçeden çıkmaktadır. Suyun kaynağına ulaşmak; kamışları çiğnemek veya biçmekle mümkündür.

Kamışların arasındaki çayırılık alanda birkaç farklı noktadan kaynaklanan bu kükürtlü su, halk arasında hoşirik olarak adlandırılır. Refahiye'ye bağlı Pınaryolu köyündeki hoşirik suyuyla aynı özellikleri gösteren bu kaynak, çıkan su miktarı bakımından daha büyüktür. Ancak suların büyük kısmı tekrar çayıra karışarak alttan akmaktadır.

Bu su, özellikle Kemah civarında bilinir ve tedavi maksadıyla buradan su ve çamur alınır. Egzama, kaşıntı, deride dökülme ve deride meydana gelen kızarıklıkların tedavisinde bu sudan ve suyun çıktığı noktadaki çamurdan yararlanırlar. Ayaklardaki pul pul deri dökülmelerinin tedavisinde de hoşirik suyuna başvurulur. Buradaki su bidonlara doldurulur ve bir miktar da çamur alınır. Bu su ve çamur, derideki problemlilerde günde iki defa sürülür. Bir süre sonra derideki rahatsızlığın giderildiği görülür (KK 13); (KK 14); (KK 15); (KK 16); (KK 17); (KK 18); (KK 19). Bu sudan ve çamurdan yararlanma şekli, Pınaryolundaki hoşirik suyu ile aynıdır. Cildin yumuşadığı ve yaraların kabuklarının döküldüğü görülür. Egzama hastaları, bu suya rağbet etmektedir.

4.5. Kemah Özdamar (Kağrı/İkikarı) Köyü Çiçek Pınarı

Çiçek puvarı⁵, Kemah ilçesine bağlı Özdamar (Kağrı/İkikarı) köyündedir. Köy kabristanlığının yanından geçilip Yavuz Peker'e ait cevizliğe doğru gidildiğinde yolun üzerindedir. Köy merkezinden yaklaşık 300 metre yukarıdadır.

Çeşmenin suyu günümüzde oldukça azalmıştır ve çeşme bakımsız durumdadır. Çeşmenin suyu, ceviz ağaçlarını sulamak için kullanılmaktadır. Bu suyun keçi ve koyunlardaki çiçek hastalığını iyileştirdiğine inanılır. Hayvanlardaki çiçek hastalığı; hayvanların ağız bölgesinde oluşan uyuz benzeri yaralar için kullanılan bir tabirdir. Bu suda yıkanan ve buradan sulanan hayvanların çiçek hastalığının iyileştiğine inanılır. Çiçek puvarının suyu; bugün yıkılmış olan bir havuza alınmıştır. Her bahar civar köylerin

⁵ Puvar, Anadolu'da ve yörede halk ağzında pınar, çeşme karşılığına kullanılır.

sürüleri dâhil bu havuzda yıkanırımış. Günümüzde bu uygulama yoktur (KK 20); (KK 21); (KK 22); (KK 23); (KK 24); (KK 25).

4.6. Kemah Cevizlik (Liç) Köyü Sıtma Pınarı

Cevizlik Köyü, Kemah ilçesine bağlıdır ve ilçeye 24 kilometre mesafededir. Köyün üst tarafında, doğu kısmında 200 metrelik mesafede sıtma pınarı denem kaynak bulunur. Kaynak, köyün Erzincan tarafında bulunan dağdan gelen vadi ve akarsuyun kenarındadır.

Daha önceki yıllarda bu su, bir çeşmeye alınıp kullanılmaktayken bugün bir sulama havuzunda toplanmaktadır. Suyun etrafı köy derneği tarafından çevrilerek piknik alanı hâline getirilmiştir. Eski çeşme ise bugün işlevsizdir.

Bir boruya alınmış olan su, 30 metre aşağıdaki sulama havuzunda toplanmakta ve sulama amacıyla kullanılmaktadır. Kaynak bugün oldukça zayıflamış hâldedir, suyu oldukça azalmıştır.

Önceki yıllarda; civar köylerde yaşayan ve sıtma nöbetleri geçiren veya ateşli rahatsızlıklar yaşayan pek çok kişinin buraya getirildiği rivayet edilmektedir. Sıtma hastalarının buradaki suyla yıkandıktan sonra şifa bulduğuna inanılır. Ancak günümüzde bu suyun tedavi amaçlı kullanılmadığı; bu gibi şeylere inanan insanların sayısının azaldığı aktarılmaktadır (KK 26); (KK 27); (KK 28); (KK 29); (KK 30).

4.7. Kemah Doğan (Tortan) Köyü Sıtma Pınarı

Doğan köyü, Kemah ilçesine bağlıdır. Köy, Erzincan şehir merkezine 40; Kemah ilçe merkezine ise yaklaşık 15 kilometre mesafededir. Acemoğlu geçidinden hemen önce sağa ayrılan yol, Doğan ve Koruyolu köylerine çıkmaktadır. Karadağ'ın eteklerinde bulunan Doğan köyü, eski bir Ermeni yerleşim

yeridir ve Ermenilerden kalma bir kilise bugün dahi büyük ölçüde ayakta. Doğan köyü, 1990'lı yıllara eski yerleşim yerinden bugünkü yerine, Karasu ırmağına daha yakın ve aşağıda olan bir noktaya taşınmıştır. Sıtma puvarı ise köyün eski yerleşim alanındadır. Hatta eski yerleşim yerinden yaklaşık 250 metre daha ileridedir. Çeşmeden sonra Karadağ'ın dik yamaçları başlamaktadır. Çeşmenin yanına köylüler tarafından bir de dinlenme ve piknik alanı kurulmuştur.

Etrafi betonlanan çeşmenin suyu oldukça azalmıştır. Suyun çıkış noktası da çeşmenin hemen yanındaki çimenlik alandır. Ancak yaşanan sel felaketleriyle suyun kaynağının kapandığı ve debinin azaldığı ifade edilmektedir (KK 31).

Sıtma puvarı olarak biline bu mekâna özellikle ateşli hastalık geçirenler ve sara nöbetine tutulanlar getirilmekteymiş. Çeşmenin yanındaki ağaçlara dilek bezleri bağlanır ve hasta kişi bu suda yıkanır. Ardından bir adak kurbanı kesilir ve lokma dağıtılır. Eğer hasta kişi şifa bulursa burada bir kurban daha kesilmiştir (KK 31).

4.8. Kemah Beşikli Köyü Ardos Gölleri

Kemah'a bağlı olan Beşikli köyü, Erzincan şehir merkezine 30 kilometre mesafede; Erzincan-Kemah yolu üzerindedir. Köyün eski adı "Ardos"⁶ tur. Köy sınırları içinde "Büyük Ardos" ve "Küçük Ardos" adlarında iki göl vardır. Büyük Ardos, daha yukarıda yer alır. Karadağ'ın yamacındaki göller, Beşikli

⁶ Ardos; Ermenice çayır, mera, tarlalı demektir (Nişanyan, 2010: 126).

(ArDOS) köyünün ilk yerleşim alanlarıdır. Göller, Karasu havzasına ve Munzur sıradağlarına bakar. Büyük ArDOS gölü, yıldız şekliyle dikkat çekmektedir.

Küçük ArDOS gölünün etrafında hâlâ yerleşim mevcuttur ve daha küçük yüzey alanına sahiptir. İki göl de oldukça izole hâldedir.

Pek bozuk bir toprak yolla göllere ulaşmak mümkündür. Büyük Ardos'un etrafında yürüyüş yolu, söğüt ağaçları ve piknik masaları vardır. Beşikli (Ardos) köyünün gurbetçileri yaptırmıştır.

Beşikli köyünde ikamet edenlerin büyük kısmı, Alevi dede ocaklarına mensuptur. Pek çoğu, Alevi toplumu içinde dedelik görevi üstlenmektedir. Rivayetlere göre; Beşikli (Ardos) köyü 1800'lü yıllarda 80-120 hane olarak Büyük Ardos'un etrafında imiş. Köyün orada olma sebebi ise köylülerin devletin vergi memurlarından ve eşkiyalardan uzakta ve gözden irak bir yerde yaşama isteğinden kaynaklı imiş. Ardos köyü, yedi tasurlu⁷ köyden biri (Ardos, Brastik/Söğütözü, Ekerek, Mezra, Sürek, Hanzar/Dumanlı, Yastıktepe/Perçenç) kabul edilir. Halk arasındaki rivayetlere göre bu yedi köyün ahali, XVI. yüzyılda Elazığ'dan gelmiş bir aşirete mensuptur. (KK 32); (KK 33). İnanişe göre Büyük Ardos'un dibi yoktur⁸ ve bu göle düşen bir eşya, Küçük Ardos'tan ya da Beytahtı'nda bulunan Beytahtı Gölü'nden çıkmaktadır. Beytahtı Gölü; Kemah yolu üzerinde yolun sol tarafında, Dumanlı Boğazı'nın hemen başlangıç kısmında, tren yolu ile yol arasında yer alır.⁹

---

⁷ Tasurlu; Osmanlı zamanında yerleşik hayata geçilsin, topraklar ekilip biçilsin, iskân olunsun diye halkına vergi muafiyeti getirilen ve yedi köy için kullanılan bir terim (KK 46).

⁸ Beşikli köyü eşrafından Mustafa Kurt, 2018 yılında bir sandalla göle açılıp gölün pek çok noktasından derinlik ölçümü yapmış; en derin noktanın 25 metre civarında olduğunu kaydetmiştir.

⁹ Bahsi geçen Beytahtı Gölü ile Büyük Ardos Gölü arasında yaklaşık yirmi kilometre mesafe vardır. Fiziksel olarak bu inanişin doğruluğu pek de mümkün görünmüyor.

Başka bir inanışa göre; Büyük Ardos Gölündeki balıklar kutsaldır. Bu balıkları avlayıp yiyen her kim olursa olsun bir musibete uğramaktadır. Komşu köylerden birinin buna inanmayarak göldeki balıklardan avlayıp yediği ancak çok kısa zaman sonra traktör kazası geçirerek öldüğü anlatılmaktadır. İyi niyetli ve temiz kalpli kişilerin Büyük Ardos Gölü etrafında aksakallı bir pir görebileceklerine inanılır; bu piri inançsız ve kötü niyetliler göremez. Ayrıca iyi niyetli kişilerin gölün suyunu da süt beyaz olarak gördüğüne inanılır. Bu pir görüldüğü vakit; ondan ne dilek dilenirse, gerçekleşeceğine inanılır. Büyük Ardos Gölü etrafında vakit geçiren, kalben inanarak oradaki pirin ve kutsal balıkların hürmetine şifa dileyen kişilerin şifa bulacağına inanılır (KK 32); (KK 33).

4.9. Değirmenli Köy Hoşirik Suyu

Değirmenli köy, Erzincan merkeze 25 km. mesafede şehrin güneyinde Munzur eteklerine kurulu bir köydür. Köyün ortasında daha önceleri bir gözenin olduğu, buradan çıkan suyun şifa dağıttığı

anlatılmaktadır. Gözenin yanındaki taş üzerine çıkarılan kurdeşen olmuş çocukların üstü soyulur, gözeden alınan su tasla çocuğun üzerine dökülür. Çocuğun şifalı sayılan bu sudan tiksinişi üzerine iyileştiği söylenir. Şimdilerde gözenin suyu çekilmiş olsa da taş üzerine çıkarılan çocuklara su dökülmek üzere aynı uygulama yapılarak sonuç alınmaktadır (KK 34);(KK 35).

4.10. Mollaköy Balıklı Su

Rivayetlere göre; belde adını Ahmedi Pekerîç adlı bir mollandan almıştır. Çağlayan yolu üzerindeki bu beldenin ortasında bir cami vardır. Anlatılanlara göre bu caminin yerinde önceden bir kilise mevcutmuş. Molla Efendi, bu kiliseyi yıkıp yerine cami yaptırmak ister. Ancak yörenin gayrimüslim unsurları, şehrin valisine giderek mollandan şikâyetçi olur. Vali de mollaı huzuruna çağrtmak için bir adamını mollaya gönderir. Valinin adamı, mollaı tarla sürerken bulur. Fakat molla, öküz yerine iki geyiği çifte koşmuştur, elinde ise masta yerine yılan vardır. Valinin adamı, durumu görünce korkar ve mollanın yanına gidemez; uzaktan seslenir ve valinin emrini mollaya bildirir. Molla, valinin adamına işini bitirince geleceğini bildirir. Molla şehre gelmeden kerameti valiye ulaşmıştır. Vali duruma vakıf olunca mollaya istediği izni vermiştir. Kilise yerine cami yapılmış ve inşaat bitince caminin hemen yanından buz gibi ve berrak bir su kaynamaya başlamıştır. Bu suyun içinde iki tane de balık peyda olmuştur. Molla Efendi, her yıl iki geyiği çifte koşar ve çift işlerini görmüş. Güz gelince de geyiklerin birini Allah rızası için kurban keser, diğerini de Munzur Dağı'na salarmış. Salınan geyik, yanına bir geyik daha katarak yaz gündönümünde mollanın emrinde çalışmaya gelirmiş. Bugün, caminin önünde çam ağaçları vardır. Efsanenin anısına iki de geyik maketi yer alır.

Geyiklerin birini kurban etme ritüeli, molla vefat edinceye kadar yıllarca devam etmiş. Molla ölmeden evvel bu işin devam ettirilmesini vasiyet etmiş. Köylüler, mollanın vasiyetini bir müddet yerine getirmiş. Ancak birkaç yıl sonra mollanın vasiyeti unutulmuş ve köylüler geyiklerin ikisi birden kesmiş. O andan itibaren, kaynak suyu kurumuş ve kaynağın yeri, tavukların eşindiği bir çöplük hâline gelmiş. Her gün batımında, telli duvaklı bir gelin ise bu tavukları toplayıp ortadan kaybolurmuş. Yine bir akşam, gelin tavukları çöplükten toplarken kaynak suyu eski yerinden fışkırmaya başlamış. Tavuklar ve gelin, köpürüp kaynayan suda kaybolmuş. Bu hadiseden sonra her gündönümünde (21 Haziran) kaynağın başında Allah rızası, gelin ve geyiklerin anısına kurban kesilir olmuş. O günden sonra kaynağın suyu bir daha kesilmemiş ve suyun içindeki balıklar geri gelmiş.

Bugün; caminin hemen önünde yer alan kaynak, duvarla çevrilmiştir. Suyun içinde, kutsal sayılan ve asla yenilmeyen balıklar vardır ki sayısı yüzleri aşmıştır.

Caminin hemen girişinde, su kaynağının başında, dilek dilemek için mum yakma ocağı mevcuttur. Özellikle Alevi-Bektaşî inanç temelli vatandaşlar burada dilek dileyerek mum yakarlar.

Günümüzde hastalık çekenler, bir müşkülü olanlar ve özellikle sütü az olan emzikli kadınlar bu kaynaktan su içer. Bu sudan içildiği takdirde; sütü az olan kadınların sütünün artacağına inanılır (KK 36); (KK 37); (KK 38). Bu sudan içilebilmesi ve su alınabilmesi için Mollaköy belediyesi tarafından su, ulaşılabilir hâle getirilmiştir.

4.11. İliç Polat Gölü

İliç'in kuzey-doğusunda, merkeze 18 km. mesafede bulunan Polat gölü, Boyalım köyü, Hasanova mezarası ve Kayabaşı köyü yanında yer almaktadır. Bu küçük göl, uyuz hastalığına yakalanan hayvanların özellikle koyunların şifa kaynağıdır. Yöre halkının geçim kaynağı büyük ölçüde koyunculuk ve tulum peynirciliğidir. Hastalıklı sürü, (özellikle uyuz) göl içine sürülür, suda ıslanan koyunlar hastalıklarına şifa bulurlar (KK 39); (KK 40).

Gölün suyunun dipten kaynadığı belirtilmektedir. İnsanlar için de şifa kaynağı olan su, kaşıntı, kabarıklık, uyuz hastalıklarında kullanılmaktadır. Uzak illerde yaşayan yöre halkı, bu tür rahatsızlıklarda bidonlarla gölden su temini yapıp hastalığını iyileştirdiği söylenmektedir (KK 41);(KK 42).

4.12. Kemah Koçkar (Hudu) köyü Hoşirik Pazarı

Köyün girişine 100m. Mesafede önüne kurun yapılmış bir kaynak suyudur. Yakın zamana kadar köydeki insanlar su ihtiyacını bu çeşmeden giderir, hayvanları bu çeşmenin kurunundan (yalağından) içermiş. Şifalı olduğuna inanılan suyun özelliği sarılık hastalığını iyileştirmesidir. Yakın zamanda köye yol yapılırken pınar hafriyat altında kalmış, su kaybolmuştur (KK 47).

4.13. Mecidiye (Urumsaray) Köyü Büyükpar/Böyükpar¹⁰ Çeşmesi

Böyükpar, Erzincan'ın kuzeyinde Keşiş Dağları üzerinde yer alan Mecidiye (Urumsaray) köyünde bulunan bir çeşmedir. Bu çeşme köylülerin kutsallık atfettikleri ve ziyaret ettikleri dört- beş mekândan biridir. Diğer ziyaret yerleri köy yerleşiminin dışındayken Böyükpar, köyün çıkışında, köy yerleşiminin doğu ve güney sınırını oluşturan Çay Suyunun hemen yanındadır. Çeşmenin suları bu çaya karışır. Suyun kaynağının; köyün yaslandığı büyük kayanın altında geldiği köylülerce düşünülmektedir.

Bu çeşmenin kutsal olduğuna, hastaları iyileştirdiğine, çocuğu olmayanlara çocuk verdiğine, kötülere cezalandırdığına inanılır. Her yıl pek çok kişi burada kurban keser, yemek verir. Yaşlılardan çok kez kendilerinin hastalıktan ölmek üzereyken son çare olarak Böyükpar'a bırakıldıklarını ve iyileştiklerini

¹⁰ Böyükpar ismi “büyük” (yerel ağızla böyük) ve çeşme, pınar anlamına gelen “pahar” kelimesinin ses düşmesiyle “par” “puar” haline dönüşüp birleşmesinden meydana gelmiş bir birleşik isimdir ve büyük çeşme, büyük pınar, büyük pahar anlamına gelmektedir.

dinlemiştim. İnsanlar şifa bulmak için ve işleri rast gitsin diye bu çeşmenin suyundan içer, çay demlerler. Hastalığı, yarası beresi, akıl rahatsızlığı olan bu çeşmenin suyuyla banyo yapar, iyileşeceğine inanır.

Biz çocukken Kepekçi Hüseyin; kendisinin çocukluğunda çok hasta olduğunu, ailesinin yaşama umudunu kestiğini, mevsimin karakış olduğunu ve şiddetli bir fırtınanın olduğunu anlatmıştır. Babası çocuğu bir battaniyeye sararak ve gecenin bir yarısı o fırtınada, çaresizce ve büyük bir inançla çeşmenin üzerine bırakır; *“Ya Böyükpar” sana teslim ediyorum,*” diyerek evine döner. Sabah gittiğinde fırtınanın dindiğini, çocuğun mişıl mişıl uyuduğunu ve iyileştiğini görür (KK 43).

Babam Zeki Tanrıverdi'nin anlattığına göre, babam ve annemin üç yıl çocukları olmamış. Bir gün babam rüyasında Böyükpar'da su içerken üç tane kırmızı elmanın suyla geldiğini, ardından da üç çocuklarının olduğunu anlatmıştı (KK 44).

1918'e kadar bu köyde Ermeniler de yaşarlarmış. Rusların çekilmesiyle birlikte Ermeniler, köye hâkim olmuşlar ve köylüleri tahakküm altına almışlar. Köylülerin kutsadığı bu ziyarete karşı saygısızca davranmışlar. Dedem Mahmut Tanrıverdi, bu olayı şöyle anlatmıştı:

“Ermeniler köyü ele geçirdikleri zaman köylülerin kutsal saydığı Böyükpar'ın üzerine tuvalet inşa ederler, ancak tuvaletlerini yaparken hepsinin kışında yaralar çıkar, “Buralar yahşi değil.” diyerek köyden kaçarlar”(KK 43).

Bu çeşme köylüler açısından o kadar önemlidir ki, köy adeta bu ziyaret ile kimlik bulunur. Yemin edildiğinde Böyükpara'a doğru dönülür ve *“Böyükpar hakkımdan gelsin”, “Böyükpar'a ayan ki”, “Böyükpar şahit ki”* vb. cümleler sarf edilerek şahit tutulur, kefil yapılır ve yerine getirilmeyen söz veya söylenen yalanın cezalandırıcısı olarak garantör addedilir. Yeminin muhatabı olan kişi de bu kefalet karşısında rahatlar.

Çeşme eskiden tek kurnalı klasik bir köy çeşmesiydi. Suyun aktığı yerde üç tarafı taştan yapılmış ve önü açık bir yalak bulunmaktaydı. Bu yalağın içinde de farklı büyüklüklerde ve üzerinde insan yüzünü andırır kabartmaların olduğu yuvarlak taşlar bulunmaktaydı. Suyun kutsallığı yanında yalaktaki bu taşlar ve çeşme de kutsal sayılmaktadır. Taşların doğduklarına, doğurduklarına inanılır. Öyle ki taşlar bazen çoğalmakta bazen azalmaktadır.

Bu taşlara kimse dokunmaz, çıkarmaz, alıp götürmez. Götüren kişiye zarar geleceği, taşların yerlerine geri dönünceye kadar kendilerini rahatsız edeceğine inanılır. Deneyenler olmuş, geri getirmek zorunda kalmışlar. Köylülerin anlattığına göre yüksek tahsil görmüş biri bu taşların kutsallığına inanmamış ve alıp evine götürerek bir sandığa koymuş. Sabaha kadar taş adamı uyutmamış, sandığa vurmuş durmuş. Adam taşı yerine götürmeye mecbur kalmış.

Büyükpar bazen akmaz. Bu durumda suyun hacca gittiği söylenir. Ancak kurban kesildiğinde tekrar akar. Bazen de köylülere küstüğü için akmaz.

“Köyde yaşayan İhsan adlı birinin kayınpederi rüyasında Büyükpar’ı görmüş. Büyükpar ona etrafını duvarla çevirmesini söylemiş. Adam da damadına para göndermiş ve bu isteği yerine getirmesini söylemiş. Damadı parayı almış ama çok kötü bir duvarla çevirdi Ziyaretin etrafını. Bunun üzerine Ziyaret küstü ve suyu akmadı. Her evden bir kuzu toplandı. 70 tane kuzu kurban kesildi su yeniden aksın diye. Somunda su yeniden aktı” (KK 43).

2004 yılından sonra köylüler aralarında para toplayarak çeşmeyi biraz aşağıya alarak mermerden yeniden yaptılar. Her yıl birçok kişi burada kurban keserek, ölüleri için veya dilekleri kabul olduğu için hayır yemeği verir.

Bu çeşmeyle ilgili anlatılan bir hikâye daha vardır. Anlatılanlara göre üç- dört kuşak önce Büyükpar'ın başına bir al karısı gelir. Bu sırada çeşmeden su dolduran Borogil'in kadınlardan biri bu al karısını fark eder ve bir çuvaldız saplar. Böylece kadın bu evin beslemesi/ cariyesi olur. Kadının hizmetçilikten kurutulması için bu çuvaldızın çıkartılması gerekmektedir ki bu kadın bunu kendisi yapamaz. Bir zaman sonra bu aileye başka köyden bir gelin gelir ve bu olayı bilmemektedir. Al karısı bu gelinden çuvaldızı çıkarmasını ister. Çuvaldız çıkarılınca kadın ortadan kaybolur (KK 45);(KK 46).

5. SONUÇ

Günümüz halk kültüründe; akarsu, göl bağlamındaki inanışlar azalarak da olsa işlevselliğini sürdürmektedir. Bu inanışlar ve bağlı olarak yapılan uygulamaların, toplumun bir kesiminde "batıl" olarak değerlendirildiği; önemli bir başka kesimce de benimsendiği ve büyük bir inanışla sürdürüldüğü görülmektedir. Türk halk kültürünü meydana getiren unsurlardan biri olması nedeniyle inançlar, bu kültürün bir parçası olarak varlığını devam ettirmektedir. Yapılan pratiklerin geçmişin izlerini taşıdığı, ilgili inanışların kısmen değişip dönüşerek varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Erzincan coğrafyasında kaynak su, akarsu ve göllere ait halk kültüründe yaşayan su ile ilgili inanışlara Türklerin eski inanç sistemlerine dair izlere rastlanmaktadır. Akarsu ve göllerin, gerek hayvanlarda gerekse insanlarda şifa kaynağı olarak önemli bir işlev gördüğü ve bu inanışın hala sürdürüldüğü görülmektedir. Suların şifa için kullanımında belli başlı yöntemler dört çeşittir: 1. Suyun içilmesi, 2. Suyun sürülmesi, 3. Suyun çamurunun sürülmesi, 4. Suyun bulunduğu yerin kutsal sayılarak dilek dilenmesidir. Suyunun içirilmesiyle böbrek taşlarının erimesi, düşürülmesi yaygın uygulamadır. Sütü az olan emzikli kadınların Mollaköy balıklı sudan içince sütünün artacağı inanışı vardır. Hoşirik pınarlarının suları; sürülme ve yıkanma yoluyla cilt hastalıklarını iyileştireceği yaygın bir inanıştır. Bazı kaynak suların gözesindeki çamurun hastalıklı bölgeye sürülmesi suretiyle cilt hastalıklarını iyileştirdiği inanışı vardır. Büyükpar örneğinde görüldüğü gibi bazı suların çıktığı yerler ve su kutsal sayılarak ziyarete dönüşmüştür. Bu mekânlarda kurbanlar kesilir yemekler verilir. Kutsal su, yardım eden, dua ve dilekleri kabul eden bir motifle kendisini göstermektedir. Göl ve pınar gibi kutsal suların bulunduğu yerler, iyi ruhların makamları olarak tasavvur edilir. Bu inanış günümüzde Anadolu'da olduğu gibi Büyükpar'da da yaşamaktadır. Büyükpar, inanışa göre; hastalara, hasta çocuklara şifa veren, çocuğu olmayı çocuk sahibi yapan, kötülerini cezalandıran özellikler barındırmaktadır.

Geçim kaynağı hayvancılık olan bölgelerde Polat Gölü gibi suların hayvan hastalıklarına şifa olması, özellikle uyuz hastalığını sağaltılması yöre halkı için çok önemlidir. Hayvan hastalıklarından dabak, çiçek, uyuz vb hastalıklarda suyun sağaltıcılığı halen devam eden bir uygulamadır.

Türkler Anadolu'da da kendilerine hayat veren coğrafyaya, akarsulara, göllere, inançla bağlanmışlar, kutsiyet atfetmişler ve saygı göstermişlerdir. Yüz yıllardan beri süre gelen bu inanış yöre halkının gündelik hayatına yansımış ve Erzincan örneğinde görüldüğü gibi birtakım pratikler geliştirme yoluna gidilmiştir.

Bütün bu örnekler, bize su ile ilgili başlangıçtaki Türk inanç ve pratiklerinin, suya verilen kutsiyetin çeşitli biçimlerde Erzincan halk kültüründe devam ettiğini ve halk arasında varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKARSU, B. (1988). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- AKPINAR, T. (1999). *Türkler'in Din ve Hukuk Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BORATAV, P. N. (1997). *Folklor ve Edebiyat I*. İstanbul: Adam Yayınları.
- CAMPELL, J. (2000). *Doğu mitolojisi*. (Çev. Kudret Emiroğlu). Ankara: İmge Kitabevi.
- DOĞAN, A. (2002). "İslâmiyet'ten Önceki Türk İncasına Dair". *Türkler Ansiklopedisi, C.3*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss 584-596.
- ELİADE, M. (2003). *Zalmoksis'ten Cengiz Han'a*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ELİADE, M. (2005). *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. (Çev. Mustafa Ünal). Konya: Serhat Yayınevi.
- GÖKALP, Z. (1989). *Türk Töresi*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınevi.
- İNAN, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İNAN, A. (2000). *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KAFESOĞLU, İ. (1980). *Türk Bozkır Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- KALAFAT, Y. (1990). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- KALAFAT, Y. (1995). *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm (Sosyal Antropoloji Araştırmaları)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- KILIÇ, A. (2001). "Isparta Yöresi Halk İnançları", *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*, ss 410-425, Ankara: Evrak Yayınları.
- KIYAK, A. (2013). "Geleneksel Türk İnanışlarındaki Su Kültü ve Elazığ'daki İzleri". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. c. 2, sayı: 4*, Gümüşhane.
- KRAMER, S. N. (1999). *Sümer Mitolojisi*. (Çev: Hamide Koyukan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*. (2011). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi Yeni Yaşam Yayınları.
- MARRİOTT, A. & Rachlin, C. K. (2003). *Kızılderili Mitolojisi*. (Çev: Ünsal Üzünlü). Ankara: İmge Kitabevi.
- Meydan Larousse* (1971). "İnanç". C.6, s 300, İstanbul.
- NİŞANYAN, S. (2010). *Adını Unutan Ülke Türkiye'de Adı Değiştirilen Yerler Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- ÖGEL, B. (1989). *Türk Mitolojisi I (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, B. (1993). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, B. (2002). *Türk Mitolojisi II (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖRNEK, S. V. (1995). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şemseddin Sami (1985). *Kamus-ı Türki*. İstanbul.
- TDK Türkçe Sözlük* (1988). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
- TÜRKAN, K. (2012). "Türk Dünyası Masallarında Su Kültü". *Milli Folklor, Yıl 24, Sayı 93*. ss 135-148. Ankara.

ULUTÜRK, M. (2010). “Dinlerde Su Tasavvurları”. *Su Medeniyeti Sempozyumu, Konya Büyükşehir ss 458-472, Belediyesi.*

YAZIR, H. (2012). *Kur'an-ı Kerim Meali.* İstanbul: Ekspres Basımevi.

Kaynak Kişiler:

- (KK 1): Cemal Kul, Tercan Kökpınar Köyü, İlkokul, Çiftçi, 50 yaşında.
- (KK 2): Alperen Çoban, Tercan Kökpınar Köyü, Üniversite, 23 yaşında.
- (KK 3): Muhammet Binici, Tercan Kökpınar Köyü, İlkokul, Çiftçi, 40 yaşında.
- (KK 4): İsmail Yamanyar, Tercan Kökpınar Köyü, İlkokul, Çiftçi, 71 yaşında.
- (KK 5): Halil Altun, Refahiye Merkez, Eğitim Enstitüsü, Esnaf, 63 Yaşında.
- (KK 6): Namık Cömert, Refahiye Merkez, Ortaokul, Emekli, 74 Yaşında.
- (KK 7): Durak Çiftçi, Refahiye Merkez, Lise, Kamu Personeli, 55 Yaşında.
- (KK 8): Halil Altun, Refahiye Merkez, Eğitim Enstitüsü, Esnaf, 63 Yaşında.
- (KK 9): Namık Cömert, Refahiye Merkez, Ortaokul, Emekli, 74 Yaşında.
- (KK 10): Durak Çiftçi, Refahiye Merkez, Lise, Kamu Personeli, 55 Yaşında.
- (KK 11): Mehmet Babür, Kemah Kerer Köyü, Ortaokul, Emekli, 67 Yaşında.
- (KK 12): Saliha Yiğit, Kemah Çamlıyayla Köyü, İlkokul, Ev Hanımı, 75 Yaşında.
- (KK 13): Halil Altun, Refahiye Merkez, Eğitim Enstitüsü, Esnaf, 63 Yaşında.
- (KK 14): Namık Cömert, Refahiye Merkez, Ortaokul, Emekli, 74 Yaşında.
- (KK 15): Durak Çiftçi, Refahiye Merkez, Lise, Kamu Personeli, 55 Yaşında.
- (KK 16): Mehmet Babür, Kemah Kerer Köyü, Ortaokul, Emekli, 67 Yaşında.
- (KK 17): Saliha Yiğit, Kemah Çamlıyayla Köyü, İlkokul, Ev Hanımı, 75 Yaşında.
- (KK 18): Mehmet Karakoyun, Erzincan Merkez, Lise, Kamu Personeli, 53 Yaşında.
- (KK 19): Sıddık Carbaş, Refahiye Elmalı Köyü, İlkokul, Çiftçi, 69 Yaşında.
- (KK 20): Eyüp Gül, Kemah Özdamar Köyü, Lise, Emekli İmam Hatip, 65 Yaşında.
- (KK 21): Mehmet Babür, Kemah Kerer Köyü, Ortaokul, Emekli, 67 Yaşında.
- (KK 22): Ömer Babür, Kemah Kerer Köyü, İlkokul, Emekli, 72 Yaşında.
- (KK 23): Saliha Yiğit, Kemah Çamlıyayla Köyü, İlkokul, Ev Hanımı, 75 Yaşında.
- (KK 24): Mehmet Karakoyun, Erzincan Merkez, Lise, Kamu Personeli, 53 Yaşında.
- (KK 25): Hıfı Karakoyun, Kemah Kerer Köyü, İlkokul, Emekli, 69 Yaşında.
- (KK 26): Mehmet Babür, Kemah Kerer Köyü, Ortaokul, Emekli, 67 Yaşında.
- (KK 27): Ömer Babür, Kemah Kerer Köyü, İlkokul, Emekli, 72 Yaşında.
- (KK 28): Saliha Yiğit, Kemah Çamlıyayla Köyü, İlkokul, Ev Hanımı, 75 Yaşında.
- (KK 29): Makbule Saka, Kemah Kerer Köyü, İlkokul, Emekli, 70 Yaşında.
- (KK 30): Emin Uğurcan, Kemah Cevizlik Köyü, İlkokul, Emekli, 67 Yaşında.
- (KK 31): Rıza Ermutlu, Kemah Doğan Köyü, İlkokul, Emekli, 71 Yaşında.
- (KK 32): Mustafa Kurt, Kemah Beşikli Köyü, Emekli Yönetici, Ortaokul, 70 Yaşında.
- (KK 33): Hüsnü Akdoğan (Cinco Dede), Kemah Beşikli Köyü, Emekli, Ortaokul, 70 Yaşında.

- (KK 34): Hikmet Kefçi, Değirmenli köyü, İlkokul, 56 Yaşında.
- (KK 35): Cengiz Yılmaz, Değirmenli köyü, Emekli öğretmen, Üniversite, 63 Yaşında.
- (KK 36): Eyüp Sebat, Çağlayan beldesi, İşçi, Lise, 50 Yaşında.
- (KK 37): Saim Bozdemir, Yaylabası, Öğretmen, Üniversite, 64 Yaşında.
- (KK 38): Hamit Kefçi, Değirmenli köyü, Emekli İşçi, İlkokul, 70 Yaşında.
- (KK 39): Yahya Özsoy, İliç, Emekli öğretmen, Üniversite, 70 Yaşında.
- (KK 40): Celal Demir, İliç, Emekli İlçe Milli Eğitim Müdürü, Üniversite, 60 Yaşında.
- (KK 41): Abdullah Babacan, İliç, Öğretmen, Üniversite, 62 Yaşında,
- (KK 42): Adnan İliç, Memur, Üniversite, 52 Yaşında.
- (KK 43): Mahmut anrıverdi, Urumsaray köyü, çiftçi, İlkokul 64 Yaşında.
- (KK 44): Zeki Tanrıverdi, Urumsaray köyü, çiftçi, İlkokul, 82 Yaşında.
- (KK 45): İnan Tanrıverdi, Urumsaray köyü, öğretmen, Üniversite, 40 Yaşında.
- (KK 46): Sinan Tanrıverdi, Urumsaray köyü Bankacı, Üniversite, 40 Yaşında.
- (KK 47): Nigar Deligöz, Kemah, Koçkar köyü, işçi, İlkokul, 54 Yaşında.

EXTENDED SUMMARY

The concept of “belief”, which is defined as a wholehearted commitment to an idea, trust in someone, a feeling of belief, belief, opinion, doctrine and belief in God, a religion, creed, belief, creed, also carries traces from the mythological narratives of societies.

Water has always meant a great deal to all humanity on earth as a belief and culture. Throughout history, many cultures have attributed different meanings to water; It was believed that the universe was created from water and soil, and it was accepted as the essence of beings. With this understanding, some water resources (springs, rivers, lakes, etc.) were ascribed sanctity, especially in the Turkish world, as a belief and thought. As water is one of the four elements in the universe, it also provides the source of life, the symbol of purity and abundance.

Land-water spirits are merciful and protective spirits in old Turkish beliefs. Therefore, all flowing waters, rivers, streams and springs are included in the concept of water. In addition to these, there are many great rivers such as Nile, Euphrates, Tigris and Ganges, which are seen as indispensable elements of religious thought and worship both in legends and in real life. These waters are an important tool in religious and magical practices, customs and beliefs. In addition to its positive properties, water becomes irresistible due to the excessiveness it shows at certain times and can have a negative effect on living things.

“The water of life” is an important motif in ancient Egypt, Sumerian mythology, Native American mythology, Altaic thought, and in the mythologies of many nations. Especially for communities dealing with agriculture and animal husbandry, water is a source of life and life force. In many tales, the resurrection after death takes place with the motif of the water of life, which is a sacred and magical power. In this study, the Erzincan extension of the beliefs and rituals of the "water cult", which is one of the Turkish nature cults, and their traces in this geography are discussed. The nature cults of the Turks are evaluated together with the water, which is a large part of Earth-water, and the "earth" in the "water cult" that comes into being with it. The Turks considered the rivers they fed and the mountains they sheltered sacred. The perception of water as sacred is based on the perception that creation begins with water and ends with water. It has been tried to determine how water is reflected in mythologies, holy books and Turkish folk beliefs, and its effect on folk beliefs on the basis of Erzincan spring water and lakes today. In today's folk culture; The river continues its functionality, albeit with decreasing beliefs in the context of the lake.

These beliefs and related practices are considered "superstitious" in a part of the society; It is seen that it is adopted by another important group and is maintained with great faith. Because it is one of the elements that make up Turkish folk culture, beliefs continue to exist as a part of this culture. It is possible to say that the practices carried out bear the traces of the past, and that the relevant beliefs continue to exist by partially changing and transforming. In the geography of Erzincan, there are traces of the old belief systems of the Turks, the beliefs about water living in the folk culture of spring water, rivers and lakes.

In Anatolia, the Turks were faithful to the geography that gave them life, to the rivers and lakes, they attributed holiness and showed respect. This belief, which has been going on for hundreds of years, has been reflected in the daily life of the local people and some practices have been developed as seen in the example of Erzincan. It has been observed that the holy water sources identified in the field study in Erzincan are visited by people for certain purposes, and it has been observed that the priority in these beliefs is the expectation of healing for human and animal diseases. It has been tried to evaluate the findings by revealing the traces of the Turkish "water cult" in Erzincan and their connection with the past.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**III. DÖNEM TBMM'DE CEBEL-İ BEREKET MİLLETVEKİLLERİ VE
MECLİS'TEKİ FAALİYETLERİ**

**Cebel-i Bereket Deputes Of The 3RD Grand National Assembly Of Turkey and
Their Activities At The Assembly**

Pınar KAŞ

Öğretim Görevlisi, Şırnak Üniversitesi

Instructor, Sırnak University

pkas@windowslive.com

Orcid: 0000-0002-5176-6458

Atıf/©: Kaş, Pınar (2021). III. Dönem TBMM'de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Meclis'teki Faaliyetleri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 159-173

Citation/©: Kaş, Pınar (2021). Cebel-i Bereket Deputes Of The 3RD Grand National Assembly Of Turkey and Their Activities At The Assembly *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 159-173

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-ArticleTypes : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-ReceivedDate : *23/03/2021*
Kabul Tarihi-AcceptedDate : *21/06/2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *159-173*
Doi : *10.46790/erzisosbil.901827*

Notlar/Notes

-

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

III. Dönem TBMM'de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Meclis'teki Faaliyetleri

Cebel-i Bereket Deputes Of The 3RD Grand National Assembly Of Turkey and Their Activities At The Assembly

Pınar KAŞ

Öz:

II.Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda değişiklik yapılmış, çıkarılan kanunda yapılan değişikliğe göre; Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından seçilecek adayları gösteren tebliğ yayınlanmış ve seçimlerde 1924 Anayasasındaki seçme ve seçilme hakkı ile ilgili maddeler uygulanmıştır. 1927 seçimleri 63 seçim bölgesinde yapılmış ve 316 milletvekili seçilmiştir. Üçüncü dönem milletvekilliğine Cebel-i Bereket'ten Ali Rıza Bebe, Abdullatif Naci Eldeniz, Mehmet İhsan Eryavuz, Hüseyin Avni Zaimler ve Mehmet Sabri Toprak seçilmişlerdir. Bu çalışmada TBMM'nde Cebel-i Bereket milletvekillerinin siyasi faaliyetleri incelenmiş, ayrıca milletvekillerinin biyografileri de yer almıştır. Çalışma da arşiv belgeleri, TBMM arşivi, TBMM Zabıt Cerideleri ve siyasi alanda yapılan araştırma eserleri, tez, makalelerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cebel-i Bereket, Seçim, Milletvekilleri.

Abstract

As soon as the inauguration of the 2nd Grand National Assembly, the Deputy Election Law was amended; and according to the amendment made to the enacted law, a communique listing the candidates to be elected by Mustafa Kemal Pasha, the Leader of the Republican People's Party, was issued and the articles relating the right to elect and be elected of the Constitution of 1924 were applied. The election of 1927 was carried out in 63 election regions, and 316 deputies were elected. Ali Rıza Bebe, Abdullatif Naci Eldeniz, Mehmet İhsan Eryavuz, Huseyin Avni Zaimler and Mehmet Sabri Toprak were elected from Cebel-i Bereket as 3rd term deputies. This study looks into the political activities of Cebel-i Bereket deputies at the Grand National Assembly of Turkey and also includes the biographies of the deputies. Archive documents, the archive of the Grand National Assembly of Turkey, the Minutes Bulletins of the Grand National Assembly of Turkey, political research works, theses and articles were made use of in this study.

Keywords: Cebel-i Bereket, Election, Deputies.

1. GİRİŞ

Amanos dağları olarak geçen bölgeye halk arasında "Gavur Dağları" denmiştir. Bu dağların etrafında kurulan sancak ise, "Cebel-i Bereket" olarak adlandırılmıştır. (Arı, 2011:9) Ayrıca, Cebel-i Bereket (Bereket Dağı) adı, arazinin bereketliliğini ifade etmek için de söylenmiştir. Cevdet Paşa, 1891 yılında yazmış olduğu Ma'ruzat adlı eserinde Gavurdağı'na hükümetçe Cebel-i Bereket adı verildiğini de belirtmiştir. Cebel-i Bereket 1890 yılında Adana vilayetine bağlanmış ve bu sancağa Osmaniye Payas kazaları dışında Hassa, Bulanık ve İslahiye kazaları da eklenmiş, böylece sancak doğudan Halep vilayetine, kuzeyden Ceyhan nehri ve Kozan sancağına, güneyden İskenderun körfezi ve batıdan Adana sancağına kadar olan geniş bir alana yayılmıştır.(Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1993:185-186) 1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanı ile sancak merkezi, Osmaniye'ye taşınmıştır. (Yurt Ansiklopedisi, 1982:63) 1923 yılında ise Cumhuriyetin ilanı ile sancakların vilayete dönüştürülmesi sonucunda Cebel-i Bereket Vilayetinin merkezi Osmaniye olmuştur.(Arı, 2010:14) Bahçe, İslahiye, Hassa, Payas ve Ceyhan da Osmaniye'ye bağlanmıştır.(Müşir(Mareşal) Derviş Paşa kumandasındaki Fırka-i İslahiye'nin, 28 Mayıs 1865'de başlattığı ve 16 Mayıs 1866'da tamamladığı ve Derviş Paşa'nın ıslahat diye nitelediği Cebel-i Bereket, Kozanoğlu ve Kürt dağı isyanları sonucu, güneydeki aşiretler iskana mecbur edilmişlerdir. (Bayazit, 2008:29-31) Bu şekilde Osmaniye Kazası'nın kuruluşu ve Kıyı Köyleri'nin iskanı tamamlanmıştır. (Sansar, 2006:93-94) Fırka-i İslahiye Ordusu'nun kurduğu şehirlerden biri olan Osmaniye (Sansar, 2006:144) 1908 yılından itibaren 15 yıl sancak statüsünde 10 yıl da vilayet merkezi olarak kalmıştır. 1 Haziran 1933 tarihinde ilçe olan ve Adana'ya bağlanan Osmaniye, 1865 iskanından sonra coğrafi konumu ve sahip olduğu birçok avantajdan dolayı hızla gelişmiştir.(Arı, 2010:14)

2. 1927 GENEL SEÇİMLERİ VE CEBEL-İ BEREKET

Cumhuriyet ilanı, Halifeliğin kaldırılması gibi köklü değişiklikler II.Meclis döneminde gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda Cumhuriyetin ilk muhalif partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da bu dönemde kurulmuştur. Şeyh Sait İsyanının ardından başlayan bunalımlı günlerde Takrir-i Sükun yasasıyla basın denetim altına alınmış ve isyanda rolü olduğu gerekçesiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır. Partinin kapatılmasıyla ülkede tek örgütlü siyasi güç olarak Cumhuriyet Halk Fırkası kalmıştır. 1927 yılına gelindiğinde II.Meclis yasal süresini doldurmuş dört yıllık çalışma süresi dolan meclisin yenilenmesi kararı alınmıştır. Bu amaca yönelik olarak 26 Haziran 1927 tarihinde Afyokarahisar Milletvekili Ali Çetinkaya "*Meclis'in tatil-i faaliyet etmesine*" dair takrir vermiş, takririn kabul edilmesiyle meclis 1 Kasım 1927 yılına kadar çalışmalarına ara vermiştir. Bu süreçte de 1927 seçimleri yapılmış ve III. Meclis görevine başlamıştır.(Ünal, 2016:217) Seçimlerden önce 1924 Anayasası kabul edilmiş, (Armağan, 1967:71) Anayasa da seçme ve seçilme hakları ile ilgili birtakım değişikliklere gidilmiştir. Bu düzenlemeler ise;

"-18 yaşını bitiren her erkek Türk, mebus seçme ve 30 yaşını bitiren her erkek Türk mebus seçilme hakkına sahiptir.

-Milletvekili seçilebilme koşulları şunlardır;

-Yabancı devlet hizmetinde bulunmamak,

-Yüz kızartıcı suçlardan veya hırsızlık, dolandırıcılık, emniyeti suistimal, hileli iflas gibi suçlardan birisiyle mahkum olmamak, kısıtlı olmamak,

-Yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunmamak,

-Medeni haklardan mahrum olmamak,

-Türkçeyi okuyup yazma bilmek.

*-Milletvekili seçimi 4 yılda bir yapılır, süresi dolan üyeler yeniden seçilebilirler."*şeklindedir.(Varlık, Örnek, 2001:77)

Yine 1927 seçimlerinden önce, İntihab-ı Mebusan Kanununda değişiklik yapan iki yasa daha çıkarılmıştır. Bu yasalardan ilki 16 Haziran 1927 tarih ve 1079 sayılı yasadır. Bundan beş gün sonra da 1112 sayılı, 21 Haziran 1927 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanununda değişiklik yapan ikinci yasa çıkarılmıştır. Ayrıca Cumhuriyet Halk Fırkası Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından seçilecek adayları gösteren bir tebliğ de yayımlanmıştır. Bu yasalardan başka daha önce 19 Aralık 1923 yılında çıkarılan 385 sayılı yasa da ordu mensuplarının ordudan istifa etmediği ya da emekli olmadığı sürece milletvekili seçilebilmek için adaylıklarını koyamayacakları kararı alınmıştır. (Sezen, 2000:234)

Çıkarılan bu kararlarla 1927 seçimleri 1924 Anayasası 320 sayılı seçim yasası İntihab-ı Mebusan Kanununu değiştiren 385 sayılı yasa ve tebliğ hükümlerine bağlı kalınarak yapılmıştır. Seçim kararının alınmasından sonra CHP, 23 Haziran 1927 tarihinde bir tüzük değişikliği yaparak CHP milletvekillerini belirleme görevini parti başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya vermiştir. (Kapdan, 2019:64-65) 29 Ağustos'ta bir seçim beyannamesi yayımlayan Mustafa Kemal Paşa ikinci seçmenlere CHP adaylarını destekleme çağrısı yapmıştır. Bu beyannameden bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa'nın belirlediği partinin milletvekili adayları açıklanmış, Cumhuriyet Halk Fırkası bütün seçim bölgelerinde seçilecek milletvekili sayısı kadar aday göstermiş, hiçbir yerde ikinci seçmenlere parti adayları arasından seçim yapma hakkı tanınmamıştır. Seçimler iki dereceli olarak yapılmış, 30 Temmuzda başlayan ikinci seçmen seçimleri 5 Ağustos'ta tamamlanmıştır. (Demirel, 2018:85-86) Milletvekilliği seçimi ise 2-6 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.(Kapdan, 2019:65) İkinci seçmenlerin oy kullanma işlemlerinin tamamlanmasıyla seçimi bütün illerde sadece tek partinin katıldığı CHF adayları kazanmış, seçime katılan bağımsız adaylar hiçbir varlık gösterememiştir. (Demirel,2018:85-86) 63 seçim çevresinde yapılan bu seçimler sonucunda 316 milletvekili TBMM'ye girmiştir. Bu seçimlerde seçimlere katılım %23 gibi düşük bir oranda gerçekleşmiştir. 1927 seçimleri sonrasında oluşan III.Meclis çalışmalarını 26 Mart 1931 tarihine kadar sürdürmüştür. (Olgun, 2011:14) Seçimlerden sonra o döneme kadar yapılamayan Halk Fırkası, 15 Ekim 1927 tarihinde Büyük Kongresini toplamıştır. (Demirel, 2018:85-86) Kongre savaş sonrası yılların bir dökümünün yapıldığı ve izlenen sosyo-ekonomik politikaların sistemleştirilmeye çalışıldığı bir kurultay olmuştur. Kongre;Büyük Nutuk, CHP Nizamnamesi ve Genel Başkanlık Bildirisini içeren üç önemli belge bırakmıştır. Kongrenin Başkanlık Divanını İsmet Paşa, Afyon Mebusu Ruşen Eşref Ünaydın, Van Mebusu Hakkı ve Zonguldak Mebusu Ragıp Beyler oluşturmuştur.(Bila, 1999:54) Mustafa Kemal Paşa açış nutkunda Sivas Kongresinin partinin ilk kongresi olduğunu ve dolayısıyla bu kongrenin ikinci kongre olarak kabul edileceğini bildirmiştir. Açılış konuşmasından kısa bir süre sonra kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa 15-20 Ekim tarihleri arasında Büyük Nutku okumuştur. 36,5 saat süren nutuk, Kongre tarafından onaylanmıştır. Kongre 22 Ekim'de de partinin ilkelerini sistemleştiren, bu ilkelerin değiştirilemeyeceğini belirten ve Mustafa Kemal Paşa'yı değişmez genel başkanlığa getiren yeni nizamnamesini görüşerek kabul etmiştir. Böylelikle Halk Fırkası 23 Ekim de çalışmalarını tamamlamıştır. (Demirel, 2018:103) II.Büyük kongre tamamlandıktan sonra Meclis ilk toplantısını 1 Kasım 1927 tarihinde düzenlemiştir. Meclis Başkanlığına Kazım Özalp Paşa seçilmiş, (Ünal, 2016:253) aynı gün Türkiye Cumhuriyeti Devletinde 2.kez Cumhurbaşkanı seçimi de gerçekleştirilmiştir. Yapılan seçim sonucunda Mustafa Kemal Paşa 288 milletvekilinin oy birliği ile 288 oy alarak 2.kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir.(Yıldız, 2019:35) Yine III.Meclis döneminde;1928'de Anayasa'dan Devletin dini İslam'dır ibaresi çıkarılarak Anayasa fiili olarak laikleştirilmiştir. 1928'de Yeni Türk Alfabesi kabul edilmiş, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı yaşanmıştır. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ancak fırka, 1931 genel seçimlerine katılmadan kapatılmıştır. Menemen olayı da bu dönemde yaşanmıştır.(Erkmen, 2019:616) Hukuk alanında yapılan reformlara devam edilmiş, 1928'de rakamlar değiştirilmiş, Millet Mektepleri açılmış, 1931 yılında ölçü kanunu kabul edilmiştir. (Demirel, 2018:103) 1927 seçimleri ve yaşanan gelişmeler böyleyken Cebel-i Bereket seçimlerine baktığımızda; Cebelibereket, III.Yasama döneminde 3 milletvekili ile temsil edilmiştir. Milletvekilliğine Ali Rıza Bebe, Hüseyin Avni Zaimler ve Mehmet İhsan Eryavuz seçilmişlerdir. Hüseyin Avni Zaimler'in vefat etmesi üzerine yapılan ara seçimlerde yerine Mehmet Sabri Toprak seçilmiştir. (Ünal, 2016:264) İhsan Eryavuz havuz-yavuz davasındaki yolsuzluklar sebebiyle yargılanmış ve milletvekilliği düşürülmüştür. İhsan Bey'in yerine ise ara seçimlerde Abdullatif Naci Eldeniz seçilmiştir. (Demirel, 2018:87) Seçimlerde alınan oy oranlarına baktığımızda ise; Ali Rıza Bebe yapılan seçimde Osmaniye Merkez Kazası'ndan 35, Ceyhan Kazası'ndan 64, Dört Yol Kazası'ndan 44, Bahçe Kazası'ndan 53, Islahiye Kazası'ndan 43 oy alarak toplam 239 oyla Cebel-i Bereket'ten milletvekili seçilmiştir. (Ali Rıza Bebe Seçim Mazbatası) 2 Kasımda da mazbatası

onaylanmıştır. (TBMM ZC.,III.dönem 1.Cilt 2.Birleşim 02.11.1927:9) III.Dönem Milletvekili Naci Eldeniz, 24 Eylül 1928'de isteği ile emekliye ayrılmış. TBMM III. Dönem ara seçimlerine katılarak yapılan seçimde Osmaniye Merkez Kazası'ndan 35, Ceyhan Kazası'ndan 63, Dörtyol Kazası'ndan 40, Bahçe Kazası'ndan 52, Islahiye Kazası'ndan 40 oy alarak, 230 oyla Cebel-i Bereket'ten milletvekili seçilmiştir. (Naci Eldeniz Seçim Mazbatası) 5 Kasım 1928'de mazbatasını onaylanmıştır. (TBMM ZC.,III.dönem 5.Cilt 2.Birleşim 05.11.1928:16) İhsan Eryavuz, Üçüncü Dönem seçimlerine katılmış yapılan seçimde Osmaniye Merkez Kazası'ndan 35, Ceyhan Kazası'ndan 65, Dörtyol Kazası'ndan 44, Bahçe Kazası'ndan 53, Islahiye Kazası'ndan 43 oy alarak 240 oyla Cebel-i Bereket'ten milletvekili seçilmiş (İhsan Eryavuz Seçim Mazbatası) 2 Kasım'da 1927'de mazbatasını onaylanmıştır. (TBMM ZC.,III.dönem 1.Cilt 2.Birleşim 02.11.1927:9) Üçüncü Dönem seçimlerine katılan Mehmet Sabri Toprak, 7 Ekim 1927'de Manisa'dan milletvekili seçilmiş, 1 Kasım'da Meclise katılmıştır. Ancak Mehmet Sabri Toprak, Bükreş Büyükelçiliğine atandığı için milletvekilliğinden 23 Mart 1929'da istifa etmiştir. Aynı dönemde ikinci kez seçimlere katılarak (Öztürk, IV.Dönem:171) yapılan seçimde Osmaniye Merkez Kazası'ndan 43 oy, Ceyhan Kazası'ndan 60 oy, Dörtyol Kazası'ndan 30 oy, Bahçe Kazası'ndan 52 oy, Islahiye Kazası'ndan 39 oy alarak toplamda 224 oyla Cebel-i Bereket'ten milletvekili seçilmiştir. (Mehmet Sabri Toprak Seçim Mazbatası) 24 Nisan 1930'da mebusluğu kabul edilmiştir.(TBMM ZC.,III.dönem 18.Cilt 51.Birleşim 24.04.1930:120) Üçüncü Dönem seçimlerine katılan Avni Zaimler, yapılan seçimde Osmaniye Merkez Kazası'ndan 35, Ceyhan Kazası'ndan 65, Dörtyol Kazası'ndan 44, Bahçe Kazası'ndan 53, Islahiye Kazası'ndan 43 oy alarak 240 oyla Cebel-i Bereket'ten milletvekili seçilmiştir. (Avni Zaimler Seçim Mazbatası) 2 Kasım'da da mazbatasını onaylanmıştır.(TBMM ZC.,III.dönem 1.Cilt 2.Birleşim 02.11.1927:9)

3. III.DÖNEM TBMM'DE CEBEL-İ BEREKET MİLLETVEKİLLERİ VE MECLİSTE'Kİ FAALİYETLERİ

3.1. Ali Rıza Bebe

Ali Rıza Bebe, 1881(1297) yılında Sinop'ta doğmuştur. Babası İbrahim Ethem Efendi'dir. İlk ve Ortaöğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra 1899'da Harp Okulu'na girerek 1901'de Piyade Teğmen rütbesi ile mezun olup 2 nci ordu emrine katılmıştır. 3 yıl bu ordunun çeşitli birliklerinde görev almış 9 Ağustos 1904'te Üsteğmenliğe terfi etmiştir. 1905-1906 yılları arasında Taraburu ile Yemen'de görev yapmış, dönüşünde Levâzimat-ı Umumiye Dairesi Teftiş ve Muayene Kurulu'na atanmıştır. 7 nci Kolordu 61 nci Alay'da Bölük Kumandanı iken 27 Nisan 1911'de Yüzbaşılığa yükseltilerek Levâzimat-ı Umumiye Beşinci Sevkiyat Şubesinde görevlendirilmiştir. (Çoker, I.Dönem:505) 1914 yılı başında bu dairenin Sevkiyat Şube Müdürü olan Bebe, Ağustos 1914'te Tekâlif-i Harbiye Komisyonuna memur edilmiş, aynı yıl Kasım ayında Levazım Sınıfına ayrılarak Kıdemli Yüzbaşılığa terfi etmiştir. İtalya ve Balkan Savaşı'nda gösterdiği gayret ve fedakârlıktan dolayı madalya ve kıdem zammı ile ödüllendirilmiş, 13 Haziran 1916'da Binbaşılığa terfi ettikten sonra Sevkiyat Müdürlüğü'nde göreve başlamış ve savaş sonuna kadar bu görevini sürdürmüştür. (Çoker,I.Dönem:505-506) I.nci Dünya Savaşı'nda seferi ordu ve donanmanın ihtiyaçlarını karşılamada ve özellikle kömür tedariki konusunda olağanüstü çalışmalarından dolayı çeşitli madalyalarla ödüllendirilmiştir. Mütarekeden sonra Harbiye Nezareti Merkez Müesseseleri Teftiş Kurulunda görev alarak 1919 Ekim'inde de emekliye ayrılmıştır. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden sonra Milli Mücadelede görev almak üzere 2 Nisan 1920'de Ankara'ya gelen Bebe, önce Anadolu Ajansında görevlendirilmiş, 23 Nisan'da da TBMM Hükümeti'nin kurulması üzerine yeniden ordu hizmetine alınarak Binbaşı rütbesi ile Millî Müdafaa Vekâleti Levazım Daire Başkan Yardımcılığına atanmıştır. (Çoker, I.Dönem:506) 21 Ekim 1920'de İhzarat ve Tedarikât Başkanlığına getirilerek, Sakarya Savaşı sırasında Kırşehir Menzil Müfettişi olarak görev yapmıştır. Mecliste Milli Savunma Komisyonu'nda çalışmış, Seçim Mazbatalarını İnceleme Komisyonuna ve Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Heyetine de seçilmiştir.(Öztürk, III.Dönem:167) Milli Mücadeledeki hizmeti nedeniyle verilen Kırmızı Şeritli ve TBMM I. Dönem üyesi olarak aldığı Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyaları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 5 Mayıs 1927 tarih ve 330 sayılı kararı ile Kırmızı-Yeşil Şeritli Madalya ile

değiştirilmiştir. (Çoker, I.Dönem:506) 21 Şubat 1935'te İstanbul'da vefat eden Bebe, evli ve iki çocuk sahibidir. Ailesi Bebekoğlu olan lâkaplarından esinlenerek "Bebe" soyadını almıştır. (Çoker, I.Dönem:506)

3.1.1.Ali Rıza Bebe'nin Meclis'teki Faaliyetleri

Ali Rıza Bebe, III. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Müdafaa-i Milliye Encümenliğine seçilmiştir. (TBMM ZC.,III.dönem 1.Cilt 4.Birleşim 05.11.1927:22); Hastalığı sebebiyle bir buçuk ay izinli olması hususunda Büyük Millet Meclisi Riyaseti Tezkeresi Meclisçe kabul edilmiştir. (TBMM ZC.,III.dönem 10.Cilt 59.Birleşim 29.04.1929:141) Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen 72 kanuna ve Erzincan Mebusu Saffet Bey ile Rûfekasının İcra Vekilleri Heyetine İtimat Beyan Olunması Hakkındaki takrire kabul oyu vermiştir.(TBMM ZC.,III.dönem 5.Cilt 3.Birleşim 08.11.1928:37)Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri'nde ise; Ali Rıza Bebe Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümenin raporunda hakkında meclis görevini suistimale suçlanmış, raporun neticesi ise sonraya bırakılmıştır.(TBMM ZC.,III.Dönem I.Cilt 23.Birleşim 27.12.1927:183) Daha sonra bu konuyla ilgili Cebel-i Bereket Milletvekili Ali Rıza Bebe ve Bitlis Milletvekili İlyas Sami Beylerin masuniyeti teşriyelerinin refi hakkında Başvekâlet Tezkeresi ve Muhtelit Encümen mazbatası Meclise sunulmuştur. (TBMM ZC.,III.dönem 2.Cilt 39.Birleşim 02.02.1928:sıra no:55)Tezkere şu şekildedir;"Adliye Vekâletinin 28.1.1928 tarih ve Ceza İşleri 91/53 numaralı tezkeresi suretidir Başvekâleti Celileye Türkiye 'Büyük Millet Meclisi veznesinde vuku bulan suistimal ve ihtilastan dolayı ciheti adliyeye tevdi kılınan veznedar Hacı Mehmet Efendi hakkında Meclisi Âlice yapılan tahkikat fezlekesi ve merbutatında Meclisi Âli sabık idare amirlerinden Cebelibereket Mebusu Ali Rıza Beyin veznedeki ihtilasta alâkadar olduğu ve Bitlis Mebusu İlyas Sami Beyin de Encümen tarafından Meclisi müşarünileyha hesaplarını tetkike mürakip tayin olunduğu ve bu bapta muhassas Şehri ücreti de aldığı halde Meclisin tatili zamanında İstanbul'da oturarak vazifesini yapmadığı ve bu suretle veznedeki ihtilastan ve yolsuz tediyatın temadisine sebebiyet verdiği bahis ve tespit olunduğundan mumaileyhima haklarında dahi takibatı kanuniye icra kılınmak üzere evvel emirde masuniyeti teşriyelerinin refi lüzumu Ankara Müddeiumumiliğinden bildirilmektedir. Mumaileyhima Ali Rıza ve İlyas Sami beyler aleyhinde takibatı kanuniye icrası teşkilâtı esasiye kanununun omyedinci maddesine tevfikan masuniyeti teşriyelerininrefine bağlı olduğundan muktezi muamelenin meclisi alice ifasına müsaade buyurulması ricasıyla evrak suretleri leffen arz ve takdim kılını efendim. Adliye Vekili Mahmut Esat."Ali Rıza Bebe, Meclis veznesinde görevi suistimal ve ihtilastan suçundan yargılanmıştır. 2 Şubat 1928'de yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verilerek yapılan soruşturma sonucunda beraatine karar verilmiştir. (TBMM ZC.,III.dönem 2.Cilt 39.Birleşim 02.02.1928:sıra no:55)

3.2.Mehmet İhsan Eryavuz

1877 yılında İstanbul Üsküdar'da doğan (Maman, 2014:13) İhsan Eryavuz, açık sarı saçlı, yeşil gözlü tıknaz yapılı olarak tanımlanır. (Ağaoğlu, 2017:57) Babası İshâk Bey, annesi Fatma Hanım'dır. Mühendishane-i Berr-i Hümayun'dan mezun olduktan sonra topçu subayı olmuş, 1900'lü yıllarda Edirne'deki İkinci Ordu'nun önemli subayları arasında yer almıştır. Yine bu yıllarda Edirne'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurarak, cemiyetin katipliğini yapmıştır. Osmanlı'nın son döneminde Sıkıyönetim Askeri Mahkemeleri'nde üyelik görevini yürütmüş Birinci Dünya Savaşı'nda da Doğu Cephesi Sahra Topçu Birlikleri Batarya Kumandanlığı görevini yerine getirmiştir.(Maman, 2014:13) Teşkilat-ı Mahsusa'nın Trakya'da faaliyet gösteren önemli ajanları arasında yer alan Eryavuz, (Kılıç, 2010:90) Balkan Savaşı'nda Çatalca Hattı'ndaki Kartaltepe Muharebesi'nde gösterdiği cesaret ve fedakarlığına karşılık olarak iki yıl kıdem tazminatı zammı ile ödüllendirilmiştir. 29 Kasım 1914'te Binbaşılığa yükseltilmiş, I.Dünya Savaşı sırasında Kolordu Topçu Kumandanı olarak Doğu ve Batı Cephelerinde savaşarak yararlılık göstermiş ve savaş madalyası almıştır. 21 Ocak 1919'da emekliye ayrılıp Edirne'ye gelerek Trakya bölgesinde direniş örgütlerinin kurulmasına öncülük etmiş 1920 Mart'ında Anadolu'ya geçip TBMM'nin Birinci Dönemine Cebel-i Bereketten milletvekili seçilmiştir. Mecliste Milli Savunma Komisyonu (Çoker, I.Dönem:249-250) ve Anayasa Komisyonunda çalışmıştır.(Öztürk, III.Dönem:170) Firariler Kanununun kabul edilmesinden sonra 18 Eylül 1920 tarihinde İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmasını teklif etmiştir. (İstiklâl Mahkemeleri, 2015:2) Mahkemelerin kurulmasıyla İhsan Eryavuz mahkeme reisliğine getirilmiş Azalar arasında Kılıç Ali, Elâziz Mebusu Hüseyin, Kütahya Mebusu Cevdet Beyler de yer almıştır. (Kılıç, 1955:7-8) İhsan Eryavuz bu görevini 22 Temmuz 1922'ye kadar sürdürmüştür (Çoker, I.Dönem:249-250) Görevde olduğu süre içerisinde baktığı davalar arasında Damat Ferit, Hint asıllı İngiliz casusu Mustafa Sağır,

Ali İhsan Paşa, Çerkez Ethem, Kuvay-i İnzibatiye ve Komünist kuruluşların davaları yer almıştır. (Her Yönüyle Osmaniye, 2016:459)

1924 Ağustos'unda kurulan Türkiye İş Bankası'nın Kurucu Yönetim Kurulu Üyeleri arasında yer almıştır. (Özbek, 2011:50) 29 Aralık 1924 yılında çıkarılan kanunla da Bahriye Vekâleti kurulması üzerine (Çoker, I.Dönem:250) 30 Aralık 1924 tarihinde yayımlanan Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakan tarafından Bahriye Vekili olarak görevlendirilmiştir. (Oran, 2012:207) Başbakan Fethi Okyar Bey'in 3 Mart 1925 tarihinde istifası ile Bakanlık görevi sona ermiş ise de 5 Mart'ta kurulan İsmet Paşa Kabinesine yine Bahriye Vekili olarak atanmıştır. Bahriye mensuplarına karşı kırıncı hareketleri ve sert önlemleri eleştiri konusu olan Eryavuz'un (Çoker,I.Dönem:250) Bahriye Vekâleti üzerinde otorite kurma, şekil disiplini sağlama gayreti içerisine girme, denizci personeli denetleme, Genelkurmay Başkanlığının yetkisinde bulunan gemileri teftişe tabi tutma gibi sebepler Bahriye Vekâletindeki konumunu zayıflatmıştır. (Oran, 2012:207-208)

Bakanlığı'nın son günlerinde ise Yavuz-Havuz davası olarak bilinen ve hüküm giymesiyle sonuçlanan olaylar yaşanmıştır. Tarihe ilk yolsuzluk davası olarak geçen bu olay şu şekilde gerçekleşmiştir; "Yavuz gemisinin onarımı için yüzen bir havuz satın alınıp, Havuz siparişi İngiltere'ye verilecektir.bu siparişe göre yaptırılan havuz Türkiye'ye getirilmiştir. İçi tam su doldurulamayan bu havuz tam olarak desteklenemediğinden dolayı Yavuz gemisinde hasar oluşmuştur bu olay büyük tepkilere yol açmıştır." (Eliaçık, 2009:279) Eylül 1927'de İsmet Paşa, Yavuz zırhlısının onarım işinde bazı suistimallerin olduğunu belirterek Bahriye Vekili İhsan Bey'i göstermiştir. İsmet Paşa, İhsan Bey'in Bahriye Vekilliği sırasında Yavuz'un havuzlanması meselesinde ilgili firmadan rüşvet aldığını belirterek,Müdafaa-i Milliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey ve Maliye Vekili Şükrü Bey'in konuyla ilgili yaptıkları uyarılardan ve kişisel olarak kendi incelemelerinden sonra bu yargıya vardığını söylemiştir. 24 Aralık 1927 tarihinde İsmet Paşa Malatya Milletvekili sıfatıyla Meclis Başkanlığına takdir vererek Bakanlar Kurulunun kararına uymayan İhsan Bey hakkında Meclis soruşturması açılmasını ve İhsan Eryavuz'un Yüce Divan'da yargılanmasını istemiştir. 24 Aralık Cumartesi günü saat 14:15'te başlayan ve iki saat süren Meclis oturumu ilk siyasal yolsuzluk davası olarak Cumhuriyet tarihine geçmiştir. (Mehmetefendioğlu ve Gürel, 2014:244) Bahriye işlerinde hasıl olan güvensizliğin etkisi ile 16 Ocak 1928 tarihinde çıkarılan kanunla Bahriye Vekâleti kaldırılmıştır. Karma Komisyonun yaptığı soruşturma sonucu, İhsan Bey'in Bakanlığı sırasındaki eylem ve hareketleri mâli ve cezai sorumluluğu gerektirdiği için 26 Ocak 1928'de dokunulmazlığının kaldırılmasına ve Ankara'da kurulacak Yüce Divan'da tutuklu olarak yargılanmasına karar verilmiştir. Duruşması 12 Nisan 1928'de sona ermiş, 19 Nisan 1928'de açıklanan kararla, havuz yapımı konusunda memurluk görevini kötüye kullanması ve Yavuz gemisinin onarılmasına fesat karıştırmak sureti ile Türk Ceza Kanunu'nun 205, 61 ve 13 üncü maddeleri gereğince iki yıl ağır hapsine ve iki yıl rütbe ve memurluktan yoksun bırakılmasına hüküm giymesi itibari ile Meclisin 21 Nisan 1928 tarihli birleşiminde milletvekilliğinin düşürülmesine karar verilmiştir.1934'te Soyadı Kanunu çıkınca "Eryavuz" soyadını almış,(Çoker, I.Dönem:251) Havuz-Yavuz yolsuzluğu davasından sonra soyadını "Topçu" olarak değiştirmiştir. (Maman, 2014:13) Hüküm giydiği cezayı çekerek salıverildiği 2 Şubat 1930'dan ölümüne kadar Büyükada'da yalnız bir hayat yaşamış anılarını yazmıştır. Bu anıları 1946 yılında "Yeni Türkiye" Gazetesinde yayımlamaya başlamış ise de yarıda kesmiştir. Kalp rahatsızlığı sebebiyle tedavi gördüğü Cerrahpaşa Hastanesinde 6 Mart 1947'de vefat etmiştir. Evli ve iki çocuk babasıdır. (Çoker, I.Dönem:251)

3.2.1. Mehmet İhsan Eryavuz'un Meclis'teki Faaliyetleri

Mehmet İhsan Eryavuz, III. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Teşkilatı Esasiye Encümenliğine seçilmiştir. (TBMM ZC.,III.dönem 1.Cilt 4.Birleşim 05.11.1927:22)Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen 5 farklı konuda kanuna kabul oyu vermiştir. Mecliste, İhsan Eryavuz hakkında Başvekâlet tezkeresi bulunmaktadır.Adliye Vekâletine sunulan Tezkerede; Bahriye Vekili İhsan Eryavuz'un Havuz meselesinde memuriyetini suistimal ettiğine ve Yavuz meselesine fesat karıştırması sebebiyle memuriyetten mahrumiyet, hapis cezası ile yargılanmasına karar verildiği bildirilmiştir. (TBMM ZC.,III.dönem 3.Cilt 63.Birleşim 21.04.1928:174) ve Malatya Mebusu Başvekil İsmet Paşa'nın bu konuyla ilgili takriri bulunmaktadır. Takrir şu şekildedir; "*Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Sabık Bahriye Vekili ve Cebel-i Bereket Mebusu İhsan Beyin Vekâletinin son günlerinde, Yavuzun tamiri mukavelesinin tadili meselesinde muhilli emniyet bir tarzda, İcra Vekilleri Heyetinin kararı*

hilafına ve bu kanuni salahiyetinin haricinde hareket ettiği ve Hazinesinin menafine ademi takayyüt gösterdiği anlaşılmıştır. Vekâleti esnasında ve vekâlet vazifesinden mütehaddis bu harekât kendisinin mesuliyetinin ve Divanı Âliye sevkini müstelzimidir. Dahili nizamnamenin 169 ncu maddesi mucibince hakkında tahkikat icrasını talep ve teklif ederim." Malatya Mebusu Başvekil İsmet (TBMM ZC.,III.dönem 1.Cilt 22.Birleşim 24.12.1927:157) Cebel-i Bereket Mebusu İhsan Bey, bu takrire karşılık söz alarak; "Muhterem efendiler; Yavuz zıhlısının tamirine ait mukavelenin son tâdili hakkındaki muamelâtta dolayı Meclisi Âlice hakkımda tahkikat yapılmasını talep ederim. Malatya Mebusu Muhterem İsmet Paşa Hazretleri tarafından 'bir takrir verildiğini ve içtimada hazır bulunmaklığım lüzumuna makamı riyasetten bu sabah aldığım tezkereden muttali oldum" diyerek kendisi hakkında tahkikat yapılmasını belirtmiştir. (TBMM ZC.,III.dönem 1.Cilt 22.Birleşim 24.12.1927:164) Mecliste yapılan görüşme ve oylamalar sonucunda takrir kabul edilmiş, Yavuz davası soruşturmasında, İhsan Eryavuz'un Adliye Vekâletince iki yıl hapsine karar verilmiştir. Karar şu şekildedir: "Bahriye Vekili sabıki İhsan Bey ve rüfekaı hakkında icra kılınan muhakeme neticesinde: İhsan Bey'in Filander'in Havuz meselesinde vazifei memuriyetini suiistimal etmiş olduğuna ve Yavuz meselesinde fesat karıştırmak suretiyle irtikâba teşebbüs eylemekten esbabı müşeddede ile mücrimiyetine ve Ömer Nazım ve Doktor Fikret beylerin dolandırıcılık fiilinin faili olduklarına ve Sapanca'lı Hakkı Bey'in Yavuz işine müteallik İhsan Bey'in fiiline fer'anzimethal olmak suretiyle mücrimiyetine ve İhsan Beyin Türk Ceza Kanununun 205, 61 ve 13 ncu maddeleri mucibince ve esbabı müşeddede binaen takdir edilen altı seneden badettenzil iki yıl ağır hapsine ve iki yıl rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine ve Sapanca'lı Hakkı Beyin 205, 61 ve 65 nci maddeler mucibince bir yıl ağır hapsine ve bir sene rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine, Ömer Nazım ve Fikret beylerin kanunu mezkûrun 278 nci maddesine tevfi kanun dörder ay hapis ve yüzer lira cezayı nakdî ile mahkûmiyetlerine ve İhsan Beyin hazır havuzu almak ve Ziya Beyin tekaüde sevki maddelerinden ademi mesuliyetine ve Filander'in havuz meselesinde irtikâptan beraatine, Nurettin Koniçe Beyin beraatine, Hüsamettin ve Fahri beylerin beraatlerine ve diğer maznunların da ademi mesuliyetlerine karar verilmiş olduğu berayı malumat arz olunur." 16 Nisan 1928 (TBMM ZC.,III.dönem 3.Cilt 63.Birleşim 21.04.1928:174-175) Cebel-i Bereket Mebusu İhsan Bey, Ertuğrul Mebusu Fikret Bey, haklarında Divanı Âlinin vermiş olduğu karar sonucunda Teşkilatı Esasiye Kanununun 12 nci ve 27 nci maddeleri gereğince mebuslukları kaldırılmıştır. (TBMM ZC.,III.dönem 3.Cilt 63.Birleşim 21.04.1928:175)

3.3. Hüseyin Avni Zaimler

1877(1293)'de halen Yugoslavya sınırları içinde yer alan Manastır kentinde doğan Hüseyin Avni Zaimlerin babası Mustafa Bey, (Çoker, I.Dönem:825) annesi Necibe Hanım'dır. Evli olup iki kız iki erkek çocuğu, bir kız ve iki erkek torun sahibidir. Bulgarca, Sırpça, Rumca ve Arnavutça dillerini bilmektedir. (Hüseyin Avni Zaimler Hâl Tercümesi) İlk ve ortaöğrenimini Manastır İbtidai Mektebi, Askerî Rüştiye ve İdadisinde tamamlayarak 12 Eylül 1893'te Harbiye Mektebi'ne girmiş, 24 Kasım 1895'te Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olarak Rumeli ordusunda Yunan, Bulgar ve Arnavut çetecilerin takibinde görev almıştır. 1897'de Yunan Savaşı'na katılmış. 24 Ekim 1897'de üsteğmen olmuştur. 12 Ağustos 1903 yılında Yüzbaşı'ya yükseltilerek 9 uncu Redif ve 22 nci Nizamiye Fırkalarında Bölük Komutanlığı yapmıştır. (Çoker, I.Dönem:825) 18 Nisan 1908'de Kolağası Kıdemli Yüzbaşı olarak görev almıştır. Meşrutiyetin ilânıyla 23 Temmuz 1908' den sonra Manastır Merkez Komutanlığı'na getirilmiş, 4 Haziran 1909'da da Yanya Polis Müdürü olarak görevlendirilmiştir. Çeteler Kanununun uygulamasında 2 nci Avcı Taburunun Valiliğe bağlı olarak takip taburu halinde teşkilatlanmasında ve bu tabur içinde komutanlığa atanarak çetelerin takibinde memur edilmiş, 28 Kasım 1911'de Binbaşı göreviyle Balkan Savaşı'nda komutanlık yapmıştır. Sırlara esir düşerek Niş'de tedavi görmüş, 28 Temmuz 1913'te serbest bırakıldıktan sonra yurda dönmüş ve İstanbul Muhafızlığı görevine verilmiştir. Daha sonra Tuzla Garnizon Komutanlığı, 7 Aralık 1913 yılında Adana 1 inci tabur Komutanlığı'na atanmış, 13 Ağustos 1914'te Jandarma Sınıfı'na geçirilerek Adana Jandarma Alayı Komutanı olarak görevlendirilmiştir. 1915 yılında Maraş ve Haçin (Saimbeyli) yöresindeki Ermeni Ayaklanmasının bastırılmasındaki başarısı üzerine 25 Ağustos 1916'da Yarbaylığa terfi ettirilmiş ve İzmir Jandarma Alayı Komutanlığı'na tayin edilmiştir. İzmir ve Manisa yöresinin eşkıya'dan temizlenmesine memur edilerek olağanüstü yetkilerle bu görevi yerine getirip aldığı kıdem zammı ile 1 Mart 1918'de albaylığa terfi etmiştir. (Çoker, I.Dönem:826) Ticaretle uğraştığı İzmir Jandarma Bölge Müfettişliği tarafından anlaşılınca 15 Mayıs 1918'de emekli olmuş ve Ermeni kırım olayıyla arandığını öğrenince bir süre saklanmıştır. Mondros Mütarekesi sonrası yurdun dört bir tarafında işgaller başlayınca 15 Mayıs 1919 yılında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Milli Mücadeleye katılarak Cephe Kumandanı Albay Kâzım Bey'den aldığı emirle 2 Eylül 1919'dan itibaren

Akhisar Bölge Komutanlığı'nı yürütmüş. 9 Şubat 1920 yılında da İzmir Kuzey Cephesi Komutanlığına vekil olarak getirilmiştir.(Payaslı, 2018:168)

11 Aralık 1920'de 129 oy alarak TBMM'ne Saruhan(Manisa)dan milletvekili seçilmiş, Birinci dönemde Milli Savunma ve Dâhiliye Komisyonlarında çalışmış,II.Toplantı yılında da 3.Şubenin Başkanlığı yapmıştır. (Payaslı, 2018:171) Aynı zamanda Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye, Posta ve Telgraf, Milli Müdafaa, Memurin Muhakemat Komisyonlarında çalışmış, Posta ve Telgraf Komisyonu Başkanlığı'na seçilmiştir. (Çoker, II.Dönem:193)10 Mayıs 1921 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu altında oluşan Birinci Grup içerisinde Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine grubun idari heyetinde yer almış (Payaslı, 2018:171) ancak o esnada Biga Mutasarrıfı ve Kumandanlığı görevini yürüttüğü için meclise katılamayacağını belirtmiştir. Bu sebepten dolayı TBMM tarafından 17 Mayıs 1920 tarihinde süresiz izinli sayılmasına karar verilmiş 5 Eylül 1920 yılında kabul edilen "Nisab-ı Müzakere Kanunu'na" göre Ordu ve Kolordu komutanlıklarının milletvekilliği ile birleşmesi gerekliliğine dayanarak Başkanlıkça Meclis'teki görevini yürütmesi istenmiştir. Bu olay üzerine Zaimler, 9 Eylül 1920 tarihinde Milli Müdafaa Vekâletine gönderdiği yazıyla Garp cephesi Kumandanlığı tarafından Konya Mevki Kumandanlığına görevlendirildiğini ve halen orada görevli olduğunu iletmiş ancak kendisine Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı tarafından ya askerlik ya da meclis görevlerinden birini tercih etmesi gerektiği bildirilmiştir. Zaimler de milletvekilliğini tercih ettiğini söylemiştir. Ancak milletvekilliği görevine Konya Ayaklanmasının bastırılmasının ardından geri dönmüş ve meclise 26 Ocak 1921 tarihinde katılmıştır.Milli Mücadele'de çeşitli cephelerde ve iç ayaklanmaların bastırılmasında da görev almıştır.31 Mart 1924 tarihinde Tuğgeneralliğe yükseltilerek 21 Kasım 1923 tarihinde Kırmızı-Yeşil şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiş ve ilk kez 23 Mart 1925 tarihinde Türkiye Büyük Millet Genel Kurulu'nda yapılan törenle madalyası takılmıştır.(Sürmeli, 2012:114) Ayrıca 16 Şubat 1925 yılında Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan Türk Teyyare Cemiyeti Kurucu Heyeti içerisinde yer almıştır.(Temizer ve Karapınar, 2017:79) 10 Mart 1930'da Adana'da vefat etmiş, 10 Mart 1930 tarihinde öldüğü, 13.3.1930'da Genel Kurul bilgisine sunulmuştur. (Öztürk, III:Dönem:172) Cebel-i Bereket Mebusu Hüseyin Avni Zaimler'in vefatı ise telgrafla bildirilmiştir. Adana Vilâyetinden gelen telgraf ise şu şekildedir:"*B.M.M. RİYASETİ CELİLESİNE Cebel-i Bereket Meb'usu Avni Paşanın bu gün sekte kalpten vefat eylediği maruzdur.*" Adana Valisi Vehbi. (TBMM ZC.,III.dönem 17.Cilt 35.Birleşim 13.03.1930:s.no:10) Aile Kabristanının da toprağa verilmiştir. Ailesi ZAIMLER soyadını almıştır. (Çoker, I.Dönem:827)

3.3.1.Hüseyin Avni Zaimler'in Meclis'teki Faaliyetleri

Hüseyin Avni Zaimler, III. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Müdafaa-i Milliye Encümenliğine seçilmiştir.(TBMM ZC.,III.dönem 1.Cilt 4.Birleşim 05.11.1927:22)Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen 15 farklı konuda kanuna kabul oyu vermiştir. Zabıt Cerideleri'nde; Doktor raporu olduğundan dolayı bir ay izinli sayılması hususunda Büyük Millet Meclisi Riyaseti Tezkeresi Meclisçe kabul edilmiştir. (TBMM ZC.,III.dönem 15.Cilt 25.Birleşim 23.01.1930:29) Zaimler'in zimmetine kayıtlı tütününü kaççağa sarf etme suçundan yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Başvekâlet tezkeresi, Adliye ve Teşkilâtı Esasiye Encümenlerinden oluşan Muhtelit Encümen mazbatası (TBMM ZC., III.dönem 19.Cilt 64.Birleşim 26.05.1930:218) bulunmaktadır.Mazbata şu şekildedir:"*TBMM Yüksek Reisliğine, zimmetinde mukayyet tütününü kaççağa sarfetmek maddesinden maznun Cebelibereket mebusu Avni Paşa hakkında muhakeme icrası masuniyeti teşriiyesinin ref'ine bağlı bulunduğundan Teşkilatı Esasiye kanununun 17 inci maddesine tevfikan muamele ifası Adliye Vekâletinden talep edildiğinden, muktazasının ifa ve iş 'ar buyrulmasını arz ve bu baptaki evrakı leffen takdim ederim efendim. Başvekil İsmet.*"(TBMM ZC.,III.dönem 19.Cilt 64.Birleşim 26.05.1930:s. no:181) Ancak Mazbatanın görüşülmesi sonucunda Avni Zaimlerin vefatı dolayısıyla yargılanmasına gerek kalmadığına karar verilmiş ve mazbata Heyeti Umumiye ye sunulmuştur.

3.4. Mehmet Sabri Toprak

Mehmet Sabri Toprak'ın Rumi 1877'de Bosna'da doğduğu bilgisi TBMM arşiv kayıtlarında; Manisa ili Turgutlu ilçesi Hacı Muharrem Mahallesi nüfusuna kayıtlı olduğu şeklinde geçmektedir. (Küçük, 2018:124-125) Babası Kırşehirli Nalcı Yüzbaşı Mehmet Usta, annesi Rukiye Hanım'dır. İsmet Paşa mahallesinde Dağ sokağında ikamet etmiştir. Darüşşafaka ve Mekteb-i Hukuka'dan mezun olmuştur. Fransızca bilmektedir. 14 mart 1899'da Posta ve Telgraf Nizamı Tercüme Kalemine memur edilmiş, 17 Mayıs 1905'te Posta ve Telgraf Nezareti Muhâsebat Ecnebiye Kalemî Baş katibi olmuştur.

(Mehmet Sabri Toprak Hâl Tercümesi) 14 Haziran 1906 tarihinde Telgraf ve Posta İdaresi tarafından telgraf fenni eğitimi için Almanya'ya gönderilmiş, burada 1 sene 8 ay kalmıştır. Almanya'da bir okula devam etmeyip, burada staj görmüştür. (Yıldırım, 2008:516) 14 Şubat 1907'de Fen Müşavirliği refakatında Telsiz Telgraf Fen Memuru, 14 Ağustos 1908'de Mühendis Kalemî Fen Memurluğuna tayin edilmiştir. 26 Eylül 1909'da Telgraf Mekteb-i Âlisi Müdürü ve 9 Haziran 1911'de Memurin ve Sicil Müdürlüğü Vekilliği'ne getirilmiş, bu vekâlet ilâve-i Memuriyet olarak verilmiştir. 18 Nisan 1912'de Heyet-i Fenniye ye memur edilmiştir. Mehmet Sabri Toprak Hal Tercümesi'nde hep içinde mekteb müdürlüğü kaldığından bahsetmektedir. (Mehmet Sabri Toprak Hâl Tercümesi) Toprak, 1915-1916 ve 1923-1924 yıllarında da Fenerbahçe Spor Kulübü'nün Başkanlığını yapmış, İttihat ve Terakki Partisi'nin üyesi olarak Mebusan Meclisi'nde yer almıştır. (Yıldırım, 2008:524-539) Teceddüt Fırkasının kurucuları arasında da yer almıştır. Fakat Fırka'nın reisliğine Hüsnü Paşa getirilmesine rağmen bu görevi kendisi üstlenmiştir. (Tunaya, 2010:120) 5 Kasım 1920'de Hükümet-i Milliye Posta ve Telgraf Müdür-ü Umumiliğine vekâleten tayin edilmiş, 26 Aralık 1920'de de asaleten müdür olarak atanmıştır. (Mehmet Sabri Toprak Hâl Tercümesi) Mehmet Sabri Toprak, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğüne Refet Bey tarafından getirilmiş uyguladığı yöntemler Milli Mücadele'de telgrafçılığın başarılı olmasında etkili olmuştur. 1917-1918 yıllarında Rüsumat Bütçesi Raportörlüğü yapmış, (Yıldırım,2008:520-525) Milli Mücadele döneminde Malta'ya sürgüne gönderilen kişiler arasında yer almıştır. 20 Temmuz 1920'de serbest bırakılmıştır. (Küçük, 2018:132-134) Posta ve Telgraf Genel Müdürü iken TBMM'de yapılan II. dönem milletvekili seçimlerine katılmış, yapılan seçimde 603 oy alarak Saruhan milletvekilliğine seçilmiş 12 Ağustos 1923'te de Mazbatası onaylanmıştır. Posta ve Telgraf, Hariciye, Nizamnameî Dahilî ve Tütün ve Sigara kağıdı Tütün Lahiyasını İnceleme Komisyonlarında görev almış üç kez Posta Telgraf Komisyonu Başkanlığı yapmıştır. 26 Ağustos 1923'te 188 oy alarak TBMM Birinci Başkanvekilliğine seçilmiştir. Ayrıca İstanbul'un kurtuluş törenlerinde de yer almıştır. 4.3.1925-1.11.1927 tarihleri arasında Ziraat Vekilliği yapmış, (Öztürk, II.Dönem:681) 13 Şubat 1929'da milletvekilliğinden istifa ederek Bükreş Büyükelçiliğine atanmış, 3.İnönü Hükümeti döneminde Tarım Bakanlığı yapmıştır. Sovyet Hükümeti Ziraat Halk Komiserininin daveti üzerine Sovyet Rusya'ya kapsamlı inceleme gezisinde bulunmuş bu gezisini, Leningrad, Moskova, Saratov, Donentz Havzası, Voronej Eyaleti, Kuzey Kafkasya, Gürcistan Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti, Dağıstan Otonom Cumhuriyeti, Abhazya Otonom Cumhuriyeti, Kırım Otonom Cumhuriyetlerine gerçekleştirmiştir. (Yıldırım, 2008:530-532) 11/04/1930 yılında, Cebel-i Bereket Vilayetinde vefat eden Avni Paşadan açılan mebusluğa Bükreş Büyükelçisi Sabri Bey seçilmiş, (B.C.A.Belge No:30-10-0-0/74-488-10.)22/04/1930 tarihinde de Dahiliye Vekâletince gönderilen seçim mazbatası Cebel-i Bereket Mebusu Sabri Bey'e takdim kılınmıştır. (B.C.A.Belge No:30-10-0-0/74-488-1.)Mehmet Sabri Toprak 19 Şubat 1938'de vefat etmiştir. (Öztürk, II.Dönem:681)

3.4.1. Mehmet Sabri Toprak'ın Meclis'teki Faaliyetleri

Mehmet Sabri Toprak, III. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Hariciye Encümenliğine seçilmiştir. (TBMM ZC.,III.dönem 22.Cilt 3.Birleşim 06.11.1930:9) Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen 26 farklı konuda kanuna, aynı zamanda İsmet Paşa kabinesine beyanı itimat edilmesi hakkındaki (TBMM ZC., III.dönem 21.Cilt 84.Birleşim 02.10.1930:69) ve Tecdidi intihap hakkındaki takrirlere (TBMM ZC., III.dönem 26.Cilt 32.Birleşim 05.03.1931:25) kabul oyu vermiştir. Mehmet Sabri Toprak'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri'nde, Devlet Demiryolları bütçesi ile ilgili olarak hayvan nakliyatı konusunda söz almış, ve nakliyatın trenlerle yapılması gerektiğinden bahsetmiştir. (TBMM ZC.,III.dönem 19.Cilt 63.Birleşim 24.05.1930:194) Maarif Teşkilatı Kanununun 11.nci maddesinin iki sene tecili hakkındaki kanunun kabul edilmesiyle ilgili olarak söz almış,yapılan oylama sonucunda kanun kabul edilmiştir.(TBMM ZC., III.dönem 20.Cilt 74.Birleşim 10.06.1930:184) Cebel-i Bereket Mebusu Sabri Beyin, orman kanunu lâyihasının müşterek bir Encümende müzakeresine dair takriri (TBMM ZC., III.dönem 24.Cilt 23.Birleşim 24.01.1931:48) bulunmaktadır. Takrir şu şekildedir;" *B.M. M. YÜKSEK REİSLİĞİNE Efendim; Orman kanununun müşterek encümende tetkikinin karar altına alınmasını teklif ve istirham eylerim. Cebelibereket M. Sabri.*"Takrir Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğe sunulmuş ve kabul edilmiştir.

4.5. Abdullatif Naci Eldeniz

1875 (1291) te Rum (Manastır) da doğan Naci Eldeniz'in Babası Halil Paşa, annesi Fâtıma Canan Hanım'dır. Evli ve bir kız çocuğu babasıdır. Bildiği diller Almanca, Fransızcadır.Rum ilinde Manastırda Yakub Bey mahallesinde Dragoz kenarında ki evde doğmuştur. Manastırda Numune Mektebini 2 sene , Rüşdiye –i Askeriye Mektebini 3 sene, İdâdi-i Askeride 3 sene okuduktan sonra 1306 (1890) ilkbaharında İstanbul'a Mekteb-i Harbiye'ye gelmiş, Manastır Mektebinde sınıf birincisi olmuştur.Harbiye'de de 3 sene çavuşluk yapmıştır. 1309 (11/24 Mart 1893) tarihinde teğmen olarak mezun olmuş, İşkodra vilayetine alaya tayin edilmiştir. (Abdullatif Naci Eldeniz Hal Tercümesi) İlk ve orta öğrenimini Manastır'da tamamlayarak 1890 yılında Harp Okulu'na girmiş ve 1893'te Teğmen olarak mezun olmuştur. Mart 1893'te 3.Ordu açığına İşkodra'daki Alaya atanmış aynı yılın Eylülünde Almanya'ya gönderilerek 1895'e kadar Almanya'da Kurmay öğrenimi görmüştür. (Öztürk, III.Dönem:168) Özgeçmişinde Almanca ve Fransızca'yı iyi bildiği yazılıdır. Almanya dönüşünde 1895'te Üsteğmenliğe terfi ederek Teselya Savaşı'na katılmış ve Karatepe'de bulunmuştur. 1897'de Yüzbaşı olup Harp Okulu Ders Nazırı Yardımcılığına atanmıştır. Daha sonra Harp Okulu öğretmenliğine yükselmiş, aynı zamanda Atatürk'ün ve İnönü'nün öğretmenliğini de yapmıştır. 1902'de Binbaşı rütbesine yükselerek 1907 yılında Yarbay, 1908 yılında da Albay olmuştur. Ancak 1909'da rütbeleri Tasfiye Kanunu'na göre rütbesi Binbaşılığa düşürülmüştür. (Öztürk, III.Dönem:168) 1908'de Tecrübe ve Muayene Dairesinde 6.Alay Komutanlığına verilmiş, 1909-1910 yıllarında sırasıyla 1.Ordu açığına, Genelkurmay 2.Şubede Piyade Danışma Komisyonunda görev alarak İstanbul Jandarma Okulu Müdürlüğüne atanmıştır. 1910-1912'de önce Genelkurmay Dairesine, sonrasında Beylerbeyinde ilk kurulan Yedek Subay Okulu Komutanlığına, 1912-1915 arasında da Piyade Atış Okulu Komutanlığı, Kanunlar ve Tüzükler Komisyonu Üyeliği ve Harp Okulu Alay Komutanlığına getirilmiştir. 1914'te yarbaylığa, 1917'de albaylığa yükselmiştir. (Öztürk, III.Dönem:169)

1915-1917'de tümen komutanı sıfatıyla 3.Ordu Öğretim Kurulu Başkanı, 1917-1918 tarihlerinde de 3.Ordu Depo Kıtaları Müfettişi olarak görev almıştır. İnceleme için Tirol Cephesinde ve Almanya da bulunmuş, 1918-1920'de Şehzadeler Askerlik Öğretmenliğine verilerek Padişahın Yaverliğine getirilmiştir. 1920-1921'de Konaklar Genel Müfettişliği görevi verilmiş, Aralık 1921'de de İstanbul Askerî Okullar Müfettişliğine geçmiştir. 25 Ağustos 1921 yılında Anadolu'ya geçip Kurtuluş Savaşına katılmış Askerî Okullar Müfettişliğine Anadolu'da da devam etmiştir. Mayıs 1922'de tümgeneral rütbesine yükselerek 7.Tümen Komutanlığına getirilmiş ancak Aralık 1922'de yeniden Askerî Okullar Müfettişliği görevine dönmüştür. 1924 yılı nisan ayında Piyade Makinalı Tüfek Müfettişi, Ekim ayın da 5. Kolordu Komutanı olarak görev yapmıştır. (Öztürk, III.Dönem:169) 1924 yılında aynı zamanda Fransa, İngiltere, İtalya, Polonya'daki ordularda incelemelerde bulunmuş, 1924-1927 yıllarında Konya'da 5.Kolordu Kumandanı sıfatıyla Diyarbakır'a sefere gitmiştir. 1927 yılında Afganistan Harbiye Nezareti Müşavirliğine gidemeyerek 1928 yılında bu görevinden istifa etmiştir. (Abdullatif Naci Eldeniz Hal Tercümesi) Eldeniz,aynı zamanda Şeyh Sait isyanında yararlı etkinlikler göstererek (Öztürk, III.Dönem:169) Aralık 1927'de korgeneralliğe terfi etmiş ve Generaller Askerî Mahkemesi Üyeliğine getirilmiştir.Gümüş İmtiyaz Madalyası, İkinci rütbeden Mecidî Nişanı, Avusturya-Macaristan Liyakat, Alman İkinci Rütbeden Kartal ve İkinci Rütbeden Prusya Tacı Nişanları ile İstiklâl Madalyası ve Takdirnamesi sahibidir. 24 Eylül 1928 yılında kendi isteği ile emekli olmuştur.(Öztürk, III.Dönem:169) İhsan Eryavuz'un milletvekilliğinin düşürülmesi üzerine, yapılan ara seçimlerde Abdullatif Naci Eldeniz seçilmiştir. (Demirel,2018:87) Naci Eldeniz, 20 Mart 1948'de vefat etmiş ve Ankara Asri Mezarlıkta toprağa verilmiştir. Başlıca yapıtları; "Tapsıra", "Transval", "Rus-Japon Harbi" adındaki eserleri, "Mukden Muharebesi", "Sevk ve Muharebe Talimnamesi" adlı çevirileri; ayrıca şiirleri vardır. Şiirlerinden "Rumeli Mersiyesi" meşhurdur. (Öztürk, III.Dönem:169)

4.5.1.Abdullatif Naci Eldeniz'in Meclis'teki Faaliyetleri

Abdullatif Naci Eldeniz III. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Harf Encümeni Azalığına ve (TBMM ZC.,III.dönem 5.Cilt 1.Birleşim 01.11.1928:s.6) Müdafaa-i Milliye Encümen azalığına seçilmiştir. (TBMM ZC.,III.dönem 5.Cilt 2.Birleşim 05.11.1928:18)Naci Eldeniz, Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen 193 farklı konuda kanuna kabul oyu vermiştir. İsmet Paşa kabinesine beyanı itimat edilmesi hakkındaki (TBMM ZC.,III.dönem 21.Cilt 84.Birleşim 02.10.1930:69),

Erzincan Mebusu Saffet Bey ve Rüfekasının İcra Vekilleri Heyetine İtimat Beyan Olunması Hakkındaki (TBMM ZC., III.dönem 5.Cilt 3.Birleşim 08.11.1928:37) ve Tecdidi intihap hakkındaki, Memurin Kanununun 89.maddesi hakkındaki mazbatanın değişikliğine dair takrirlere de(TBMM ZC., III.dönem 26.Cilt 32.Birleşim 05.03.1931:25) kabul oyu vermiştir.Aynı zamanda Mecliste görüşülen Vilâyet İdaresi Kanununun 26. Maddesinde yer alan "*MADDE 26 -Vilâyete mürettep-jandarma ve polis kuvvetleri valinin emri altındadır. Usul ve nizamına göre icap eden noktalara tevzi ve ikame edilmiş olan jandarma kuvvetlerinin ve vazifeleri başında bırakılmalarında mahzur görülen jandarma zabıtlarının müstacel hallerde mevkilerinin tebdiline vali salâhiyettardır. Ancak keşiyeti esbabı mucibesile birlikte derhal vekâlete bildirir.*"Jandarma kuvvetlerinin yerlerinin değiştirilmesi ifadesinin kanunda yeri olmadığını söylemiş, hükümetin teklifinin aynen kabul edilmesini teklif etmiştir.Yapılan oylama sonucunda hükümetin teklifi kabul edilmiştir.Yine kanunda yer alan 45.nci madde yerine Hükümetin 47ve 48.nci maddelerini teklif etmiştir. Teklif ceridelerde şöyle geçmektedir; "*Hükümet teklifinin birinci maddesi Encümen maddelerinde yoktur. Bu maddenin olduğu gibi kabul buyurulmasını; Encümenin 44 ve 45 inci maddeleri yerine Hükümet teklifinin 47 ve 48 inci maddelerinin kabul buyurulmasını; Hükümet teklifinin 47 inci maddesi nihayetine satır başı ve fıkra olarak(fevkalade ve müstacelliği mübrem hallerde kaymakam vilâyete olan iş'arını aynı zamanda Dahiliye vekâletine veya sair ait olan vekâletede yapar. Bu takdirde her iki tarafa arz ve iş'arda bulunmuş olduğunu işarlarına ilâve etmek suretile her iki makama bildirir . Bu merci tecavüzü kaide olmayacağından, kati lüzumuna hükmolunmadıkça yapılmamalıdır ibarelerinin kabul buyurulmasını,"*diyerek isteğini belirtmiştir.(TBMM ZC.,III.dönem 10.Cilt 54.Birleşim 18.04.1929:95)Yapılan oylama sonucunda Naci Paşanın teklifi kabul edilmemiştir. (TBMM ZC.,III.dönem 10.Cilt 54.Birleşim 18.04.1929:90-96) Mecliste sahipsiz ve bakımsız çocuklar için ne gibi tedbirler alındığına dair sorusu (B.C.A. Belge No: 30-10-0-0 / 8-48-6 (30.05.1929)Dahiliye Vekâletine havale edilmiştir. (TBMM ZC.,III.dönem12.Cilt 73.Birleşim 30.05.1929:168) Elindeki varlığı Ermeniler tarafından gasp edilen eski Kadıköy Belediye Müdürü Kemal'e emlak ve arazi verilmesine dair Cebelibereket Mebusu Naci Paşa'nın önergesi(B.C.A. Belge No: 30-10-0-0/8-48-13 (09.07.1931) de bulunmaktadır.

İrtikâp, rüşvet, zimmet, ihtilas ve diğer bazı cürümlerle maznun olan eşhası askeriye'nin muhakemesi usulü hakkında kanun lâyihası ve Millî Müdafaa ve Bütçe Encümeni mazbataları hakkında söz almış ve konuyla ilgili teklifte bulunmuştur. Naci Paşanın sözleri şöyledir: "*Efendim irtikâp, rüşvet, zimmet, ihtilas ve diğer bazı cürümlerle maznun olan eşhası askeriye'nin muhakemesi usulü hakkında kanun lâyihası ve Millî Müdafaa ve Bütçe Encümeni mazbataları vardır, bu lâyiha mülkiye memurini hakkındaki lâyiha ile aynı zamanda müzakere olunacaktı, mülkiye memurini hakkındaki lâyiha Dahiliye Encümeninde imiş, tensip buyurulursa onunla birlikte çıkması vuculi ile muvafik olacaktır. Reyi âlinize tevafuk ederse encümene alalım."* Konunun görüşülmesi üzerine kanunun ertelenmesine karar verilmiştir.(TBMM ZC.,III.dönem 16.Cilt 32.Birleşim 15.02.1930:30)Askerî usulü muhakemeleri ve askerî cezalar ile ilgili 1/539 numaralı kanun lâyihası ve Millî Müdafaa ve Adliye Encümenleri mazbatalarının kabulü hakkında söz almış, yapılan oylama neticesinde kanun kabul edilmiştir.(TBMM ZC.,III.dönem 19.Cilt 62.Birleşim 22.05.1930:166), Belediye Kanunu hakkında mezarlıkların belediyeye ait olması maddesi ile ilgili söz almış ve kabristanların önemine değinmiştir. (TBMM ZC.,III.dönem 17.Cilt 42.Birleşim 31.03.1930:131), Ayrıca Cebel-i Bereket Milletvekili Naci Paşa ile Ordu Milletvekili İsmail Beyin, Konyalı Başarılızade Mustafa imzalı dilekçe hakkında, Arzuhal Encümenince alınan 302 numaralı kararın Umumî Heyette müzakeresine dair 4/71 numaralı takriri ve adı geçen Encümen mazbatası, (TBMM ZC., III.dönem 19.Cilt 55.Birleşim 03.05.1930:20) bulunmaktadır.Cebel-i Bereket Mebusu Naci Paşa'nın 14-05-1930 tarihli Yüksek Reisliğe gönderdiği yazısı şeklindedir; "*İlgün civarında, haritalarda saz denilen, Ağalar köyü bataklığının kurutulması için, Konya'dan Başarılı oğlu Mustafa Efendiye evvelce Konya vilâyeti tarafından verilmiş olan müsaade ve imtiyaz işi hakkında, Yüksek Meclis Arzuhal Encümenininin 10 şubat 1930 tarihli kararının Umumî Heyette müzakeresi için, Ordu Mebusu İsmail Beyefendi ile müştereken vaki olan:*

A - Teklif ve müracaatımız mezkûr kararın tevzii tarihi olan 20 şubattan itibaren 44 üncü günde olmuş ise de, 20 şubat perşembe günü Yüksek Meclis Ramazan Bayramı vesilesi ile 8 mart cumartesi gününe kadar 15 gün için tatil buyurulmuş olduğundan, mezkûr teklif ve müracaatımızın 44 günden bu 15 günün tenzili ile kalan 29 gün içinde, yani dahilî nizamnamenin 57 inci maddesi mucibince bir ay içinde, yapılmış olduğuna dair karar ittihaz buyurulmasını;

B - Bu bataklığın kurutulması, civarındaki bir kaç köyün sıhhati noktasından sıhhiye umurunca ve feyizli yeni arazi kazanılması noktasından nafia umurunca memlekete faydeli olacağından; başlanılmış ve büyük bir kısmı yapılmış olan bu hayırlı işin geri kalmaması için ve filen hiç bir muktedir rakibi olmayan müteşebbis Başarılı

Mustafa Efendinin mağdur ve mutazarrır olmaması için, müsaade ve imtiyazda şekle ait kusur ve noksan varsa bu cihetlerin bütün mesele ile beraber hallinin- vilâyetin iş'arı veçhile - Konya vilâyetine havale edilmesine dair karar ittihaz buyrulmasını;

C- Ve bu esaslara göre maslahatın tekrar Arzuhal Encümenine tevdi buyrulmasını istirham ederim. " (TBMM ZC.,III.dönem 24.Cilt 21.Birleşim 15.01.1931, s.no:32:39)şeklindedir. Encümene havale edilen taktir kabul edilmemiştir.(TBMM ZC.,III.dönem 24.Cilt 21.Birleşim 15.01.1931, s.no:32:39

Ayrıca Cebel-i Bereket Milletvekili Naci Eldeniz, dünyadaki işsizliğin sebepleri ve ekonominin gelişimi ile ilgili bir konferans vererek Türk Ocağı'nın önemine de değinmiştir. (Pınar,2015:545)

SONUÇ

1927 Seçimleri'nden önce İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmış, Mustafa Kemal Paşa tarafından seçilecek adayların belirlendiği bu seçimde Meclis'te Cebel-i Bereket'ten toplam üç milletvekili temsil edilmiştir.Milletvekilliğine Ali Rıza Bebe, Hüseyin Avni Zaimler ve Mehmet İhsan Eryavuz seçilmişlerdir. Üçüncü dönem seçimlerine Cebel-i Bereket'ten katılan Ali Rıza Bebe 239 oy, İhsan Eryavuz 240 oy, Hüseyin Avni Zaimler 240 oy almışlardır. İhsan Eryavuz havuz-yavuz davasındaki yolsuzluklar sebebiyle yargılanmış ve milletvekilliği düşürülmüştür. İhsan Bey'in yerine ise ara seçimlerde Abdullatif Naci Eldeniz seçilmiştir.Abdullatif Naci Eldeniz ise III. dönem ara seçimlerine katılarak 230 oy almıştır.Hüseyin Avni Zaimler'in vefat etmesi üzerine yapılan ara seçimlerde yerine Mehmet Sabri Toprak seçilmiştir. Mehmet Sabri Toprak'da Bükreş Büyükelçiliğine atandığından Saruhan milletvekilliğinden 1929 yılında istifa etmiş, yine aynı dönemde ikinci kez seçimlere katılarak 224 oyla Cebel-i Bereket'ten milletvekili seçilmiştir. I ve II.dönem İstanbul'dan III.dönemde de Cebel-i Bereket'ten milletvekili seçilen Ali Rıza Bebe meclis veznesinde görevi suistimal suçundan yargılanarak 1928 yılında yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararıyla yapılan kovuşturma sonucunda beratine karar verilmiştir. Ali Rıza Bebe Türkiye Büyük Millet Meclisinde Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümenin raporunda hakkında meclis görevini suistimalle suçlanmıştır yine bu konuyla ilgili Cebel-i Bereket Milletvekili Ali Rıza Bebe ve Bitlis Milletvekili İlyas Sami Beylerin masuniyeti teşriyelerinin ref'i hakkında Başvekâlet Tezkeresi ve Muhtelit Encümen mazbatası bulunmaktadır. I.II ve III.dönemlerde Cebel-i Bereket'ten milletvekili seçilen İhsan Eryavuz'un da bakanlığının son günlerinde Havuz-Yavuz davası olarak bilinen ve hüküm giymesıyla sonuçlanan olaylar yaşanmış 1928 yılında da milletvekilliğinin düşürülmesine karar verilmiştir. İhsan Eryavuz hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri'nde, Sabık Bahriye Vekili Cebel-i Bereket Mebusu İhsan ve Bilecik Mebusu Doktor Fikret Beyler hakkında Başvekâlet tezkeresi ve Malatya Mebusu Başvekil İsmet Paşa'nın taktiri bulunmaktadır.

I.dönemde Saruhan'dan milletvekili seçilen Hüseyin Avni Zaimler ise II ve III. dönemlerde de Cebel-i Bereket'ten milletvekili seçilmiştir. Zaimler, 1930 yılında vefat etmiştir. TBMM Zabıt Cerideleri'nde Zaimler'in zimmetine kayıtlı tütünü kaçağa sarf etme suçundan yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Başvekâlet tezkeresi, Adliye ve Teşkilâtı Esasiye Encümenlerinden oluşan Muhtelit Encümen mazbatası bulunmaktadır. II. dönem de Saruhan'dan milletvekili seçilen Mehmet Sabri Toprak ise III. dönem ara seçimlerde Cebel-i Bereket'ten milletvekili seçilmiştir. Mehmet Sabri Toprak'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri'nde, Devlet Demiryolları bütçesi ile ilgili olarak hayvan nakliyatı konusunda, Maarif Teşkilatı Kanununun 11.nci maddesinin iki sene tecili hakkındaki kanunun kabul edilmesiyle ilgili, konuşmaları ve Orman kanunu lâyihasının müşterek bir Encümende müzakeresine dair taktiri bulunmaktadır. III.dönem Cebel-i Bereket Milletvekili seçilen Naci Eldeniz ise IV.Dönemde de Cebel-i Bereket'ten milletvekili seçilmiştir. Naci Eldeniz'in Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri'nde, kanunda yer alan 45.nci madde yerine Hükümetin 47ve 48.nci maddelerini teklifi,bakımsız çocuklar ile ilgili sorusu,eski Kadıköy Belediye Müdürü Kemal'e emlak ve arazi verilmesine dair önergesi bulunmaktadır. Aynı zamanda irtikâp, rüşvet, zimmet, ihtilas ve diğer bazı cürümlerle maznun olan eşhası askeriyenin muhakemesi usulü hakkında kanun lâyihası ve Millî Müdafaa ve Bütçe Encümeni mazbataları hakkında, kabristanların önemi,Askerî usulü muhakemeleri,İlgin bataklığı ve ekonomi hakkında konuşmaları da bulunmaktadır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

B.C.A.BelgeNo:30-10-0-0/74-488-10.

B.C.A.BelgeNo:30-10-0-0/74-488-1.

B.C.A. Belge No: 30-10-0-0 / 8-48-6.

B.C.A. Belge No: 30-10-0-0 / 8-48-13.

TBMM Arşivi

ABDULLATİF NACİ ELDENİZ Hal Tercümesi

ALİ RIZA BEBE Seçim Mazbatası

HÜSEYİN AVNİ ZAIMLER Hal Tercümesi

HÜSEYİN AVNİ ZAIMLER Seçim Mazbatası

İHSAN ERYAVUZ Seçim Mazbatası

MEHMET SABRİ TOPRAK Hal Tercümesi

MEHMET SABRİ TOPRAK Seçim Mazbatası

NACİ ELDENİZ Seçim Mazbatası

TBMM ZC.,III.dönem 1.Cilt 2.Birleşim 02.11.1927

TBMM ZC.,III.dönem 1.Cilt 4.Birleşim 05.11.1927

TBMM ZC.,III.dönem 1.Cilt 22.Birleşim 24.12.1927

TBMM ZC.,III.dönem 1.Cilt 23.Birleşim 27.12.1927

TBMM ZC.,III.dönem 2.Cilt 39.Birleşim 02.02.1928

TBMM ZC.,III.dönem 3.Cilt 63.Birleşim 21.04.1928

TBMM ZC.,III.dönem 5.Cilt 1.Birleşim 01.11.1928

TBMM ZC.,III.dönem 5.Cilt 2.Birleşim 05.11.1928

TBMM ZC.,III.dönem 5.Cilt 3.Birleşim 08.11.1928

TBMM ZC.,III.dönem 10.Cilt 54.Birleşim 18.04.1929

TBMM ZC.,III.dönem 10.Cilt 59.Birleşim 29.04.1929

TBMM ZC.,III.dönem 12.Cilt 73.Birleşim 30.05.1929

TBMM ZC.,III.dönem 15.Cilt 25.Birleşim 23.01.1930

TBMM ZC.,III.dönem 16.Cilt 32.Birleşim 15.02.1930

TBMM ZC., III.dönem 17.Cilt., 35.Birleşim, sayı.no:10, 13.03.1930

TBMM ZC.,III.dönem 17.Cilt 42.Birleşim 31.03.1930

TBMM ZC.,III.dönem 18.Cilt 51.Birleşim 24.04.1930

TBMM ZC.,III.dönem 19.Cilt 55.Birleşim 03.05.1930

TBMM ZC.,III.dönem 19.Cilt 62.Birleşim 22.05.1930

TBMM ZC.,III.dönem 19.Cilt 63.Birleşim 24.05.1930

TBMM ZC.,III.dönem 19.Cilt 64.Birleşim 26.05.1930

TBMM ZC.,III.dönem 20.Cilt 74.Birleşim 10.06.1930

- TBMM ZC.,III.dönem 21.Cilt 84.Birleşim 02.10.1930
- TBMM ZC.,III.dönem 22.Cilt 3.Birleşim 06.11.1930
- TBMM ZC.,III.dönem 24.Cilt 21.Birleşim, sayı no:32, 15.01.1931
- TBMM ZC.,III.dönem 24.Cilt 23.Birleşim 24.01.1931
- TBMM ZC.,III.dönem 26.Cilt 32.Birleşim 05.03.1931
- ALİ, K. (1955) İstiklâl Mahkemeleri Hatıraları, Atatürk Kütüphanesi Sel Yayınları, İstanbul.
- ARI, N. (2010) Bir Zamanlar Osmaniye, Hasret Ofset Sürekli Form Matbaacılık, Osmaniye.
- AĞAOĞLU, S. (2017) Babamın Arkadaşları, İletişim Yayınları 485 Anı Dizisi 23, İstanbul.
- ARMAĞAN,S. (1967) Türkiye'de Parlamento Seçimleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, ISSN:1303-4375 Cilt :33 Sayı:3-4.
- ABİDİN, T. ve RIDVAN, K. (2017) I.Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Sempozyumu (ISMS), 20-23.10.2016, Belgrad/Sırbistan Bildiri Kitabı, Ankara.
- BAYAZIT, S. (2008) 1865-1866 Kürdağı, Cebel-i Bereket, Kozanoğulları İsyanı ve Güneydeki Aşiretlerin iskanları, Maraş Tarihi Serisi, Fa Ajans, 2008, Kahramanmaraş.
- DEMİREL, A. (2018) Tek Parti'nin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946), İletişim Yayınları, 2018 İstanbul.
- BİLÂ, H.(1999) CHP 1919-1999, Doğan Kitapçılık, Şefik Matbaası, Temmuz 1999 İstanbul.
- ÇOKER, F. Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem 1919-1923 III.Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları no:6, TBMM Kütüphanesi.
- ELİAÇIK, E. (2009) Yolsuzlukları Önlemede Uluslararası Deneyimler ve Türkiye Uygulaması, T.C.Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finans ve Bankacılık Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ERKMEN, A.(2019) İki Dereceli Genel Seçim Sistemlerinden Tek Dereceli Demokratik Seçimlere Yaşanan Süreç, Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi, Vol:6 Issue:33,pp, 2019 Gaziantep.
- HER YÖNÜYLE OSMANİYE (2016)."Dünü Bugünü Yarını:Her Yönüyle Osmaniye" Bildiriler Kitabı, Stratejik Kalkınmada Kent Değerleri Sempozyumu-Osmaniye, Mayıs.
- İSTİKLÂL MAHKEMELERİ(2015).(Kanun, Gereke ve Genel Kurul Tutanakları), TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları No:1, 1.Cilt ,TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, Ankara.
- KAPDAN, M. (2019) Türkiye'de Parlamento Seçimleri ve Yasal Çerçevesi, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019 İstanbul.
- KÜÇÜK, S. (2018) Cumhuriyetin Biyografik Temellerinden:Mehmet Sabri Toprak, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi Araştırma Makalesi, ISSN:2148-2292, 5(18).
- KILIÇ, H. (2010) Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Cebel-i Bereket (Osmaniye) Mebusları ve Siyasi Faaliyetleri, T.C.Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- MAMAN, K. (2014) Kara Defter Atatürk'ün Silah Arkadaşı İhsan Eryavuz Anlatıyor Milli Mücadele ve Lozan, Timaş Yayınları, İstanbul.
- MEHMETEFENDİOĞLU, A. ve GÜREL, N. (2014) Yavuz-Havuz Davası, Tarih Okulu Dergisi, Yıl:7Sayı:XIX.

- OLGUN, K. (2011) "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt 27, Sayı 79/Mart, 2011 Ankara.
- ORAN, E. (2012) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Kurum Olarak Bahriye Vekâleti, T.C.Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÖZBEK, M. (2011) Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Ekonomiye Geçiş Çabaları-İş Bankası Örneği, T.C.Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZTÜRK, K. Türk Parlamento Tarihi, TBMM, II.dönem, 1923-1927, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, No.3,
- ÖZTÜRK, K. Türk Parlamento Tarihi, TBMM, III.dönem, 1927-1931, III.Cilt., Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, No.10.
- ÖZTÜRK, K. Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu Türk Parlamento Tarihi TBMM IV.Dönem 1927-1931, III.Cilt Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:10.
- PAYASLI, V. (2018) Hüseyin Avni (Zaimler)Paşa, Turkish Studies History, Volume:13/8ISSN:1308-2140, Spring.
- PINAR, M. (2015) Adana Türk Ocağı ve Faaliyetleri (1923-1931), Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt:8 Sayı:41 ISSN:1307-9581, Aralık.
- SANSAR, F. (2006) Fırka-i Islahiye ve OSMANİYE, Osmaniye Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kültür Eserleri Dizisi-2, Hasret Ofset, Osmaniye.
- SEZEN, S. (2000) Seçim ve Demokrasi, Gündoğan Yayınları, Ekim 2000 İstanbul.
- SÜRMEİLİ, S. (2012) Konya Delibaş Mehmet İsyamı Sırasında İsyancılara Esir Düşen Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Muhabiri Ensari Bülemd Bey'in Hatıraları, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi, 1(1).
- TUNAYA, Z. (2010) Türkiye'de Siyasi Partiler, Mütereke Dönemi 1918-1922 Cilt 2, İletişim Yayınları Araştırma-İnceleme Dizisi 84, 4.Baskı İstanbul.
- TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, (1993) Türkiye Diyanet Vakfı, Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş.,Yenibosna/İstanbul.
- ÜNAL, S. (2016) 1923 ve 1927 Seçimleri, Dora Basım-Yayın Dağıtım LTD.Şti., 1.Baskı.
- VARLIK, Ü. ve ÖREN, B. (2001) Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Seçimler, Der Yayınları, Eylül 2001 İstanbul.
- YILDIRIM, S. (2008) Osmanlıdan Cumhuriyete Bir Bürokrat ve Siyasetçi:Mehmet Sabri Toprak (1878-1938), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:XXIV Sayı:71, ISSN:1011-727X, Temmuz Ankara.
- YILDIZ, B. (2019) Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Tartışmaları (1923-1980), T.C.Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019 İzmir.
- YURT ANSİKLOPEDİSİ, (1982) Türkiye İl İl:Dünü, Bugünü, Yarını 1, (Adana, Adıyaman, Afyon, Ağrı, Amasya, Ankara), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Nadir Kitap, Anadolu Yayıncılık, Adana, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

Asanjak, called *Cebel-i Bereket* and incorporated in the province of Adana in 1890, spread out over a wide area along with the inclusion of Payas and Osmaniye as well as the districts of Islahiye, Hassa, and Bulanik. Tribes were settled in this region with the settlement movement initiated by the *Fırka-i Islahiye* army. After the completion of the settlement movements, the province developed rapidly thanks to its geographic location and the advantage it had. With the declaration of the Turkish Republic and inauguration of the Second Grand National Assembly of Turkey, this region had its first deputy representation in the parliament following the elections held in 1927. Ali Rıza Bebe, Naci Eldeniz, İhsan Eryavuz, Mehmet Sabri Toprak, and Hüseyin Avni Zaimler were all deputies elected in the third election to Cebel-i Bereket. Ali Rıza Bebe, who was elected as a deputy to Istanbul in the second election, was elected in the third election to Cebel-i Bereket by a total of 239 votes: 35 from the Osmaniye Central District, 64 from the Ceyhan District, 44 from the Dört Yol District, 53 from the Bahçe District, and 43 from the Islahiye District. During his term as the office of the Administrator, he was tried for misconduct and embezzlement in the Parliament's finance office and his legislative immunity was revoked on 2 February, 1928. After the prosecution against him was completed, he was later acquitted. His speech, official certificate, and certificate of election are in the Official Reports of the Grand National Assembly of Turkey. Naci Eldeniz, a deputy elected in the third election, retired on 24 September 1928 of his own accord. He participated in the third-term Grand National Assembly of Turkey in by-elections and was elected as a deputy to Cebel-i Bereket with 230 votes: 35 from the Osmaniye Central District, 63 from the Ceyhan District, 40 from the Dört Yol District, 52 from the Bahçe District, and 40 from the Islahiye District. Information about him, his statement, certificate of election, writings, and speeches are all in the Official Reports of the Grand National Assembly of Turkey. İhsan Eryavuz participated in the third general election and was elected as a deputy to Cebel-i Bereket with 240 votes: 35 from the Osmaniye Central District, 65 from the Ceyhan District, 44 from the Dört Yol District, 53 from the Bahçe District, and 43 from the Islahiye District. He was tried in the *Yavuz-Havuz* case and decided to step down from his deputyship. His official certificate and statement are in the Official Reports of the Grand National Assembly of Turkey. Mehmet Sabri Toprak, another deputy elected in the third general election, resigned from his duty on 23 March 1929 as he had been appointed to the Bucharest Embassy. He participated in the third general election twice and was elected as a deputy to Cebel-i Bereket with 224 votes: 43 from the Osmaniye Central District, 60 from the Ceyhan District, 30 from the Dört Yol District, 52 from the Bahçe District, and 39 from the Islahiye District. His speech and statement are in the Official Reports of the Grand National Assembly of Turkey. Avni Zaimler, who participated in the third general election, was elected as a deputy to Cebel-i Bereket with 240 votes: 35 from the Osmaniye Central District, 65 from the Ceyhan District, 44 from the Dört Yol District, 53 from the Bahçe District, and 43 from the Islahiye District. Avni Zaimler's official certificate and certificate of election are in the Official Reports of the Grand National Assembly of Turkey. In summary, this article aims to discuss the works of deputies elected in the third general election to Cebel-i Bereket. The content of the study also includes biographies of these five deputies. In addition, the study discusses the elections of 1927, the results of the Cebel-i Bereket in the third general election and the votes of the deputies comparatively. In conclusion, as a result of the elections of 1927, Cebel-i Bereket was represented by five deputies in the Grand National Assembly of Turkey.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**HALK YAŞAMI (FOLKLİFE) BAĞLAMINDA ERZİNCANLI ÂŞIK HAŞİM
SÜER'İN ŞİİR DÜNYASI**

The Poetry World of Asik Süeri from Erzincan in the Context of Folklife

AÇELYA OĞUZ

Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Halk Bilimi Bölümü

PhD STD, Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkish Folklore Department

acelya19911991@gmail.com

Orcid:0000-0002-8549-1210

Atf/©: Oğuz, Açelya (2021). Halk Yaşamı (Folklife) Bağlamında Erzincanlı Âşık Haşim Süer'in Şiir Dünyası, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 174-196

Citation/©: Oğuz, Açelya (2021).The Poetry World of Asik Süeri from Erzincan in the Context of Folklife, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 174-196

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 18/11/2020
Kabul Tarihi-Accepted Date : 16/12/2020
Sayfa Numarası-Page Numbers: 174-196
Doi : 10.46790/erzisosbil.827712

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

HALK YAŞAMI (FOLKLİFE) BAĞLAMINDA ERZİNCANLI ÂŞIK HAŞİM SÜER'İN ŞİİR DÜNYASI

The Poetry World of Asik Süeri from Erzincan in the Context of Folklife

AÇELYA OĞUZ

Öz:

Erzincanlı Âşık Haşım Süer'in şiir yazma, saz çalma süreçleri halk yaşamı çerçevesinde incelenecektir. Erzincan, halk zanaatları üretiminin devam ettirildiği, geleneksel ürünlerin ticari faaliyetlerde pazarının olduğu, coğrafi konumu itibarıyla kültürel çeşitliliğin ve etkileşimin yoğun olduğu şehirlerdendir. Kentli Erzincanlıların büyük çoğunluğu çevre köylerdeki yazlıklarında tarım- hayvancılık faaliyetlerini sürdürmek, meyve toplamak, meyvelerini kurutmak, kışlık hazırlamak için merkez etrafındaki köylere birkaç aylığına göç etmektedirler. Süeri mahlaslı Âşık Haşım Süer yazları göç edilen köylerde daimi olarak yaşamaktadır. Geleneksel tarım yöntemlerini kullanarak hayatını sürdürmektedir. Sözlü kültür çerçevesinde değerlendirildiğinde ise âşık çocukluğundan beri mihman meclislerine katılmakta, büyüklerinin saz eşliğinde söyledikleri deyişleri dinlemektedir. Saz çalma noktasında çevresinden gören, duyan, çalma üslubu kazanan âşık; babasının, dedesinin, oğlunun, torununun da saz çaldığını söylemektedir. Geleneğin kuşaktan kuşağa aktarıldığı Erzincan'da saz yapım evleri de bulunmaktadır. Âşıklık geleneği, maddi kültürle sözlü kültürün harmanlanmasıyla ortaya çıkabilen bir ürün olduğu Süeri şiirleri üzerinden izah edilmeye çalışılacaktır. Yapılan incelemeler maddi kültür ve sözlü kültür arasındaki alışverişe işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Haşım Süer, halk yaşamı, maddi kültür, sözlü kültür

Abstract:

The poetry writing and instrument playing processes of Âşık Haşım Süer will be examined within the framework of folklife. Erzincan is one of the cities where the production of folk crafts is continued and traded. It has intensity of interaction with cultural diversity in terms of geographical location. Süeri continues his life using traditional farming methods. When it is evaluated within the framework of oral culture, the poet has been attending poet meetings since childhood and listening to the poems of the elders with accompaniment. The poet, who sees, hears and gains the playing style of the instrument at the playing instrument, conveys that his father, grandfather, son and grandson also played the instrument. There are also reed making houses in Erzincan where the tradition is passed down from generation to generation. Süeri poems were created by the mixture of material culture and oral culture. Investigations done are refer to the Exchange between material culture and oral culture.

Keywords: Poet Haşım Süer, folklife, material culture, oral culture

1. ÂŞIK SÜERİ'NİN HALK YAŞAMI ÇERÇEVESİNDE YORUMLANMASI

Türkiye sahasından âşıklık geleneği, sözlü ve yazılı kültürün önemli dinamiklerinden kabul edilmektedir. Âşıklık geleneği toplumsal yaşantıdaki birçok unsurla da ilintilidir. Sazın ve sözün bir getirisi olarak toplumsal katılım, müzik, bir arada olmanın kazandırdığı sosyalleşme, yöresel ritimlerin oluşması, icra mekânlarının oluşturulmasını da beraberinde getirmiştir. Farklı illerde âşıklık geleneğinin icracısının, icra mekânının, üslubunun, tarzının yöreselleşmesi sonucu bu unsurlar da değişiklik göstermektedir. Doğu Anadolu'da âşıklık geleneği bireyselliğin artması, topluca eğlenme kültürünün değişime uğramasıyla birlikte âşıklık geleneğine dayanan etkinlikler azalmakla beraber varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Erzurum, Kars, Erzincan, Gümüşhane, Bayburt illeri geçmişten günümüze âşıklık geleneğinin devam ettiği kültür merkezleridir. Bu bağlamda Erzincan'da yaşayan-yaşatılan âşıklık geleneği, saz çalma, saz yapma, sazın çalındığı meclislere katılma "halk yaşamı" bağlamında değerlendirilerek bu gelenekte yetişmiş Âşık Haşim Süer'in tanıtılması ve şiirlerinden hareketle âşığın sanatsal evrenine dikkat çekilmesi amaçlanmaktadır. Maddi kültürün canlılığını koruma noktasında bakır işçiliği ve işlemeciliği, dokumacılık, meyve kurutmacılığı, geleneksel el sanatları, saz yapımı halk yaşamı açısından önemlidir. Maddi kültür ile sözlü kültür iç içe var olmaktadır. Dolayısıyla Süeri'nin saz ile sözünün gelişmişliği bu iki kültürün mevcudiyetiyle olmuştur. Kültürel çevrede yetişen âşık görerek, duyarak, yaparak kültür dünyasını zenginleştirmiştir. Bu amaç doğrultusunda Süeri mahlaslı Haşim Süer'in doğumu, erginlenme süreci, köyünden bir kıza âşık olması, kavuşamaması, gurbete çıkması, evliliği, işi hakkında bilgiler verilecek; geleneksel yaşantı noktasında âşık meclislerinde bulunması, saz çalma kültürünü gözlemlemesi, şiir dünyasını besleyen ustasından elektronik ortam aracılığıyla beslenmesi, ustasıyla karşılaşması, âşığın içine doğduğu geleneksel yaşantısının şiirlerindeki yansımaları halk hayatı ekseninde dikkate alınacaktır. Eldeki bilgiler Haşim Süer'le 2011 yılında Erzincan'da yapılan bir dizi yüz yüze görüşmelerden, 2020 yılında oğlu Alican Süer'le yapılan telefon görüşmelerinden ve her sene yaz aylarında düzenli olarak Erzincan'da bulunarak kültürel yaşantının gözlemlenmesi ile elde edilmiştir. Âşık, seksene yakının şiirinin olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada âşığın izni alınarak on yedi şiiri üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Âşık, şiirlerini kitaplaştırmak için çeşitli araştırmacılarla görüşmüş fakat araştırmacılarından kaynaklı gerekçelerden ötürü şiirler kitaplaştırılmamıştır. Âşık, 13.12.2020 tarihinde yapılan telefon görüşmesinde şiirlerini Erzincan İl Kültür Müdürlüğüne basılması için götürdüğünü, 2 ay bekletildiği halde basmadığını söyleyerek şiirlerini geri aldığını söylemiştir. Çalışmada, âşığın kendisinden alınan şiirlerle "halk hayatı" terimi üzerinden yorumlamalar yapılmaya çalışılacaktır.

Halk hayatı, halk yaşamı adlandırmalarıyla ortaya çıkan terim şu şekilde tanımlanmaktadır: "Halk yaşamı hareketi, halk kültürünün 20. yüzyıldaki bütün değerleriyle birlikte yeniden keşfidir." (Oğuz, 2010: 26) Dorson tarafından halk-kültürel kuramı olarak adlandırılmaktadır. Dorson, Don Yoder'den aktararak halk yaşamının amacını şu şekilde ifade etmiştir:

Halk yaşamı dergisi Gwerin'in kurucusu ve editörü olan Galler'deki Lowerth Peate ya da Pennsylvania Folklife dergisinin kurucusu ve editörü olan Amerika'daki Don Yoder'in söylediği gibi bunların başlıca savunmaları ve davaları, folklorcuların meselelerini genişletmek ve böylece onların halkın somut ürünlerini yani halk yaşamının bütünlüğünü kurcalamalarıydı. (Dorson, 2011: 67)

Halk hayatı daha çok maddi kültür üzerinden çözümlemeler yapmaktadır. Mimari, şehir planlaması üzerine yapılan çalışmalar değerlendirilirken halk hayatı teriminin çözümlemesi üzerinden yapılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan halk hayatı kavramı ise maddi kültürle sözlü kültürü birbirlerini besleyip icra ortamı yaratması üzerinden şekillenmektedir. Erzincan kültürünün inanç sisteminde Alevi-Bektaşî geleneğinde deyiş söyleme, sazla Allah'a niyaz etmenin etkisiyle saz yapımı gelişmiştir. Saz yapımının gelişmesi bu kültürde yetişen başka bireylerin de saza aşına olmasını sağlamıştır. Yine coğrafi

konumu itibariyle Doğu Anadolu'nun âşıklık geleneğinde güçlü olması, Erzurum-Kars bölgesinde âşık atışmalarının devam etmesi Erzincan'ın kültürel zenginliğini açıklamaktadır. İlin bir tarafının Karadeniz, bir tarafının Doğu Anadolu olması kültürel çeşitliliği sağlamaktadır. Folklorik zenginliğin kaynağı bu özellikler dikkate alındığında maddi kültür ile sözlü kültürün karşılıklı etkileşimi Süeri'nin şiirlerini beslemiş, ona saz tekniği kazandırmıştır. Bu yorumlamalardan hareketle Dorson bu etkileşimi şu şekilde açıklamaktadır:

Sanatçıların psikolojik tiplerini, halk topluluğunun beğeni ve talebini etkileyen dış etkileri, ham maddelere hakim olan ekolojik faktörleri ve sanatçılar tarafından manipüle edilen geleneksel teknikleri dikkate almaktadır. Jones, halk sanatı oluşumlarının içine giren her unsur –tarihsel, bireysel, kültürel, geleneksel, estetik, ekonomik, çevresel- hesaba katmaya çalışmaktadır. (Dorson, 2011: 68)

Erzincan'da halk hayatının canlılık göstermesinin sebebi kentte yaşayanların köyle, toprakla, tarım ve hayvancılıkla bağlarını koparmamış olmalarıdır. Meyve yetiştiriciliğinin, hayvancılığın yapıldığı köylerde kışın şehir merkezinde yazın köyde yaşayan fazlaca insan vardır. Bu insanlar mevsimsel yer değişikliğini “Bir ayağımız köyde. Kışlığımızı biz kendimiz yapar markete gitmeyiz.” (K.K.2) diyerek açıklamaktadırlar. Haşim Süer de bu şekilde yaşayan ekseriyetle kent merkezine gidiş geliş yapan yöre halkından biridir. Don Yoder, “Halk Yaşamı” adlı makalesinin son cümlesi şu şekildedir: “Belki de bir saban veya harman düveni bizlere iç savaş kılıcından daha fazla şeyler öğretir.” (Oğuz, 2010: 32) Halk hayatının bu özellikleri dikkate alınarak âşığın şiir dünyasına dair incelemeler beş başlıkta incelenmiştir: Hayatı, Âşıklığı, İnanç ve Düşünce Dünyası, Şiirlerinin Yapısal Özelliği, Şiirlerinin Muhteva Özellikleri.

1.1.Hayatı

Âşık Haşim Süer 1941 yılında Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı Yağca köyünde doğmuştur. Eski adı Tımtığı olarak bilinen Yağca köyünün Ermenilerden alındığı kaynak kişi tarafından ifade edilmiştir. Yağca isminin verilmesini Süeri'nin oğlu Alican Süer şu şekilde ifade etmektedir: “Tereyağı güzel olduğu için bu adı vermişler. İnsanlar dalga geçiyor: ‘Siz millete yağ mı çekiyorsunuz?’ diyorlar. İlgisi yok.” (K.K.1) Haşim Süer ilkokul mezunudur. Köyünde okul olmayan Haşim Süer, okula gidebilmek için 6 km yol yürüdüğünü, okuldan arta kalan zamanlarda da tarla işleriyle uğraştığını söylemiştir. Çocukluk yıllarında kendi köyünden bir kıza âşık olmuştur. Evli ve üç çocuklu abisi vefat edince, aile üyeleri “toprak bölünmesin, çocuklar ortada kalmasın, üvey baba bilmesinler” diye Haşim Süer'i yengesiyile evlendirirler. Süeri'nin oğlu Alican Süer, anneannesinin de aynı şekilde kayınıyla evlendirildiğini ifade ederken “Kızlar, anaların kaderini yaşarmış.” (K.K.1) diyerek bölgedeki uygulamanın uzun yıllar yapıldığına dikkat çekmektedir. Bu evlilikten Alican ve Müslüm adında iki oğlu dünyaya gelmiştir. Küçük oğlu Alican Süer, müzikoloji mezunudur. İstanbul'da yaşayan Alican Süer, saz eğitimi vermektedir. Büyük oğlu Müslüm Süer ise ilkokul mezunudur. Âşığın kendi söylemiyle “Atadan dededen gördüğü kırsal toprakta tarla tapan işi” yapmaktadır. Haşim Süer 1968 yılında Almanya'ya çalışmaya giderek orada 13 yıl kalmıştır. Bu sürecin Türkiye'de âşıklık geleneğine yaptığı katkıyı Dilaver Düzgün, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı'nda şu şekilde açıklamaktadır: “1960'lı yıllardan itibaren Türk işçilerinin Avrupa'ya göçüyle birlikte gurbet olgusu ekseninde bir âşık tarzı şiir hareketliliği yaşanmıştır. Bu gelişme, âşık edebiyatının tematik olarak zenginleşmesini sağladığı gibi, âşık tarzı için ideal bir Pazar oluşmasına zemin hazırlamıştır.” (Oğuz, 2008: 274) Âşığı bu süreç kültürel çeşitliliğe aşina olmakla şiirsel yönden beslemesi sürecin bir getirisiydi. Âşık, işçiye sinir zayıflaması yaşadığı için Erzincan'a kesin dönüş yapmıştır. Derneklerin etkinliklerine sazi, sözü ile katılmış, Almanya'da “Gurbet Şairleri” yarışmasında 3. olmuştur. Gurbet dönüşü Erzincan'da tarla işi yapmış, traktör sürmüş, çiftçi BAĞ-KUR'undan emekli olmuştur. Haşim Süer, köyü Yağca'da eşiyile birlikte

yaşamaktadır. Kültürel zenginliğin içinde yetişen âşığın, yurt dışına gitmesi gurbet, ayrılık, vatan sevgisi, memleket özlemi gibi duyguları daha yoğun yaşamasını sebep olmuştur. Memleketine geri döndüğünde atadan dededen gördüğü geleneksel tarımla hayatını idame ettirmiştir. Geçim sıkıntısı, âşığın şiir evrenini beslemiştir.

1.2.Âşıklığı

Haşim Süer'in sazla tanışıklığı yetiştiği ortamda saz yapma, satma, çalma eylemlerinin olmasından ve sazlı toplanmaların düzenlenmesinden kaynaklanmaktadır. Süeri'nin aile ortamında da dedesi Süleyman Süer usta kabul ettiği âşıkların şiirlerini icra edermiş fakat şiir yazamazmış. Süeri, çevresini gözlemleyerek kendi kendine saz çalmayı öğrendiğini söylemiştir. Misafirler köye topluca gelip saz çalıp şiirlerini seslendirdikleri ortamlarda büyümüştür Haşim Süer. Kendisiyle yapılan görüşmelerde aktardığına göre usta olarak kabul ettiği kişi Âşık Daimi'dir. Âşık Daimi'nin kasetlerini dinleyerek kendisini yetiştirmiştir. Usta – çırak ilişkisiyle yetişmeyen âşık üstat kabul ettiği kişilerin kasetlerini dinleyerek şiirlerine üslup kazandırdığı için elektronik ortam âşığı kabul edilebilir. Birçok âşıkla iletişimi olmakla birlikte söz ve saz tekniğini Âşık Daimi'nin kasetleriyle geliştirdiğini kendisiyle birkaç kez sahne aldığını ifade etmektedir. Süeri'nin Daimi ile ilk karşılaşması Kumaş Dede'nin oğlunun bir ortakla kurduğu Kumaş Sazevinde olmuştur. Süeri, Daimi'yi gördüğünde elinin ayağına dolaştığını belirtmiştir. Çalış tekniği gibi birçok şeyi Daimi'den esinlenmektedir. Almanya'da da iki âşık bir arada bulunmuşlardır. Süeri, evlâtlarına nasihat olarak Daimi'den dinlediği şu dörtlüğü söylemektedir:

“Daimi'yim benliğime kanardım

Ben beni görmezdim eli kınardım

Kişiye kendime düşman sanardım

Nefsim bana düşmanmış bilmedim”

Süeri, Daimi'yi usta kabul etmekle birlikte başka âşıklarla da iletişim hâlinindedir. Kumaş Dede, Âşık Garip Bektaş, Davut Sulari, Ali Ekber Çiçek, Murat Çobanoğlu, Âşık Mahmut Erdal gibi âşıkların kasetlerini dinlemekte, bir kısmıyla da şahsen tanışmaktadır. Âşığın şiirleri çeşitli halk müziği sanatçıları tarafından bestelenmiştir. Emre Saltık tarafından seslendirilen “Ey Vefasız Beni Yaktın Yanasın”, “Gelmedin Gülüm”; Taner Özdemir'in seslendirdiği “Dağlar Girdi Aramıza” türküleri âşığın sevip de kavuşamadığı çocukluk aşkına adanmıştır. (K.K.1) Haşim Süer ile yapılan telefon görüşmesinde 80'e yakın şiirinin olduğunu ifade etmektedir. Eldeki şiirlerin on üçü âşıkla yapılan görüşmelerde kendisinden alınmıştır. Şiirlerin üçü bestelenerek seslendirilen videolardan yazıya geçirilmiş, biri de Aydınlik gazetesinin âşıkla yaptığı röportajdan elde edilmiştir.

Rüya görmeye veya pir elinden bade içmeye inanmadığını söyleyen âşık bâdeli değildir. Alevi gelenekten beslenen âşık cem törenlerine katılmamaktadır. Bağlama tekniğinin ceme uymadığını, yaşam tarzı olarak da cemi pek benimsemediğini ifade etmektedir. Bu konuyla alakalı şu bilgileri paylaşmaktadır: “Din, Allah ile kul arasındadır. Kalben ona dürüstçe bağlanmak zaten ibadettir. Herkeste ne yoksa Allahtan onu ister. Ben evvel kadere inanmazdım. Felek benle çok uğraştı. Gördüm ki bizim için düşünülmüş bir plan var, ne yaparsam yapayım o plan gerçekleşiyor.” Kültür bakanlığının sertifikalı halk ozanı olduğunu ve herhangi bir dini görevinin olmadığını söylemiştir. Kendisini Daimi, Ali Ekber Çiçek üslubuna sahip, onların yolundan giden, yaşça onlardan yaklaşık on yaş küçük bir takipçi olduğunu belirtmektedir. Âşığın atışmalarına katılmak veya irticalen söylemek gibi bir eğilimi yoktur. Kendisiyle yapılan görüşmelerde de hiç atışmaya çıkmadığını, arkadaş ortamlarında istendiği takdirde kendi yazdığı şiirleri sazıyla icra etmektedir. Süeri, mahlasını kendi soyadına uygun olarak

şirde kafiyelenişinin kolay olması sebebiyle verdiği ifade etmiştir. Bu özellikleri itibariyle Haşim Süer, elektronik ortam âşığıdır.

Erzincan'da bakırcılık, saz yapımı gibi zanaatlarusta çırak ilişkisi içerisinde devam ettirilmekte, geleneksel zanaatlar yaşatılmaktadır. Kentte 1992 yılındaki depremle birlikte somut kültürel miraslar büyük ölçüde yok olmuştur. Buna karşın geleneksel yaşantı varlığını devam ettirmektedir. Haşim Süer, bu gelenekselliğin taşıyıcısıdır. 2002 yılında bir internet sitesi haberi için âşıkla görüşülmüş, âşık halk şiiriyle tanışıklığını şu şekilde ifade etmiştir: “Kendi ifadesiyle ‘Soğutucuya konulup da içilen değil, doğal bir kaynaktan gelen bir su gibi dedemden babama, babamdan bana, benden de çocuklarıma sirayet eden bir bağlama çalma tutkusu’ ile müzik hayatını devam ettirmektedir. Oğlu Ali Süer de İstanbul'da müzikle uğraşmaktadır.” (Web-1) Âşıklık geleneğinin üreticisi, aktarıcısı olan Haşim Süer'in torunu da halk şiiriyle ilgilidir. Bu durum kültürel aktarımın devam ettiğini göstermektedir. Torunu âşık olmamakla birlikte saz çalıp dedesinin şiirlerini söyleyebilmektir. Oğlu Alican Süer, şiir yazma yeteneğinin ilahi bir yetenek olduğunu aktarmaktadır. Bu yeteneğe sahip olamamaktan elem duyduğunu ifade etmiştir.

1.3. İnanç ve Düşünce Dünyası

Âşık Haşim Süer, Alevi- Bektaşî geleneği içerisinde yetişmiştir. Cem töreninde, zâkirin saz eşliğinde deyiş söylemesi âşığın çok küçük yaşlarda saza ve söze kulağının aşına olmasını sağlamıştır. Âşık, doğanın bir döngüsellik içinde her nesnenin bir ruhu olduğuna inanmaktadır. Âşıkla yapılan görüşmelerde ağaç dalının bir çocuk tarafından kırıldığını gördüğünde şu yorumu yapmıştır: “İnsan ölür, toprağa karışır. O topraktan böcek türer, ağaç beslenir. İnsan böcek, ağaç gibi diğer bitki ile hayvanlara karışır. Bu yüzden ağaç dalı kırmak, bir çocuğun kolunu kırmakla birdir.” İnsanı, hayvanı, bitkiyi eş kabul ettiği için şiirlerinde bitkilerle, hayvanlarla bazen de dağ, yel gibi cansız varlıklarla dertleşmektedir. Bu ruh, tabiatla bütünleşme, bir olma halidir. “Sorarım seher yeline”, “Dağlar efkârlıyım dağlar kederliyim/Dağlar ben dertliyim bugün oy”, “Soram dedim nazlı yarı yellere/Soram boz bulanık akan sellere/ Efkârlıyım dağlar anlayın beni/ Soram has bahçede açan güllere/ Soram sazımdaki öten tellere”, “Arılarla divan kursam/ Kelebeklerle konuşsam/ Uçuşsam ben garip garip/ Rüzgârlara açsam kucak/ Dertli bülbül ile firak/ Ötüşsem ben garip garip” mısraları tabiatla bir olma hissiyatının yansıtmaktadır. Âşık, doğayla duygusal bir bağ kurmakta yelin esmesi, bülbülün ötmesi, turnanın gurbete çıkması âşığı ağlatmaktadır. Süeri yaşlanmaktan duyduğu ömür kervanının geçmesi olarak nitelendirmektedir. Dünya hayatının âşiklara bir virane olduğunu söyleyerek ahiret hayatına gönderme yapmaktadır. Âşık, dara düştüğünde ilahi güçlerden yardım dilemektedir. “Süer yardımcımız Tanrı” diyen âşık, yaratana Türkçe hitap etmiştir. Dünya karmaşası, kavgasını sonlandırmak için pirden yardım istemektedir. “Pirimden bir yardım olsa /Tutsa elimden kaldırsa/ İnsanlık kavgası dursa/ Gönlüm silinirdi pastan” Dünyadaki kavgalar âşığın, gönlünü kirletmektedir. Barış mutluluk temennisindedir.

Süeri, “İnsanlık Bilen Kişi” şiirinde şiiri biz zamiriyle kurgulamıştır. Biz zamirinin karşılığı ise “Ehlibeyt bendesi”dir. Bu şiir üzerinden âşık, kendi inanç sistemlerini aktarmaktadır. Cefakâr, çilekeşlerin hanında İnsanlığı bilen kişileri davet etmektedir. Yaratana ser veren, özü yerlere seren, ikiliği bilmeyen, ayrımcıyı hiç sevmeyen canlardır bunlar. Özü yerlere sererek gururdan, kibirden arınmışlığı yüceltmektedir. “İncitmeyiz bir gönülü/ Sevgidir insan formülü” mısraları Süeri'nin dünyaya bakış açısını yansıtmaktadır. “Süer ulu divandayız/Vekilimiz cana gelsin” mısraları cem törenine ve cemin toplanma amacına telmih yapmaktadır. Âşık “Bir Yolum Var Yokuş Yanı” adlı şiirinde yaşam felsefesini alegorik bir şekilde kaleme almıştır. Yokuş olan yol, âşığın hayatını temsil etmektedir. Yokuşta zor yüründüğünü, âşık da zorluklar yaşadığını anlatmaktadır. Namerdin kervanının bu yoldan geçemeyeceğini söyleyerek mertçe yaşadığını simgeler üzerinden dile getirmiştir. Ömrünü, felek

borçları yüzünden elinden almış, ondan mahsul elde edememektedir. Âşık, hayatını kendisinin olmayan verimsiz bir tarlaya benzetmektedir. Bu benzetme yaşadığı sıkıntıların bir sonucudur. Âşık, son dörtlükte “Eğilirsen merde eğil /Namertler geçmez buradan” diyerek okuyucuya nasihat vermektedir.

1.4.Şiirlerinin Yapısal Özelliği

Edindiğimiz on altı şiir dörtlük nazım birimiyle oluşturulmuştur. “Ey Vefasız Beni Yaktın Yanasın” şiiri beşliklerle kurulmuştur. “Gelmedin Gülüm” şiiri dörtlükler ve nakaratla oluşturulmuştur. Âşığın altı şiiri sekizli hece vezniyle, on şiiri on birli hece vezniyle yazılmıştır. Veznin esnetildiği tek şiir bestelenen türkü “Gelmedin Gülüm”dür. Sekizli hece vezniyle yazılan şiirin ikilik nakaratında bir mısradan on iki hece, ikinci mısradan dokuz hece ile kurgulanmıştır. Şiirlerin kafiye düzenine bakılmıştır. Âşığın aaab – cd – eebb – cd... düzeniyle yazdığı şiirler bestelenmiştir. Bir şiir aaab – cccb... bir şiirde aaabb – cccb... düzeni sahiptir. Geriye kalan on dört şiirde abab – cccb... kafiye düzeni yer almaktadır. Her şiirin mısralarının son dörtlüğünde yer alan diğer dörtlüklerin son mısralarında da verilen kafiye ve rediften oluşmuş ses tekrarları şunlardır:

Gelmedin gülüm gelmedin, Dağlar girdi aramıza, Benden uzak yar kendinden bulasın, Öyle çabuk unuttun ki, ... beni gel ki bulasın, Kimse beni döndüremez, ...kar söylemez, ...maz olduk, ...azdık sende yalan dünya, ...lere, ...ana gelsin, ... dım da inanmadım, ...sem ben garip garip, ...ar hazin hazin beni ağlatır, ...astan, ...çmez buradan,...en sensin Kemal Paşa.

Şiirlerin yapısal özellikleri incelenirken şekil, tür, ezgi meseleleri açıklanacak, bu açıklama ekseninde Haşim Süer'in şiirleri gruplandırılacaktır. Öcal Oğuz, ‘Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam’ adlı çalışmasında ezgi, şekil ve tür kavramlarını şu şekilde açıklamaktadır:

Düşüncemize göre, halk şiirinde ‘şekil’, dışarıdan görülebilir özellikleri içine almalıdır. Bu özellikler ise; kafiye örgüsü, nazım birimi, vezin ve şiirin hacmi (mısra, beyit veya dörtlük sayısının azlığı veya çokluğu) olabilir. Bu unsurları değerlendirdiğimiz zaman karşımıza çıkan belirgin ve kurallara bağlanabilen ayrıcalıkları bir ‘şekil’ adına bağlamak mümkün olabilir. Halk şiirinde nazım şeklinin unsurlarını belirledikten sonra, ‘nazım türleri’ nin birbirlerinden ayrılmasında ise, iki temel unsurun konu ve ezgi olduğunu kabul edebiliriz. (Oğuz, 2001: 15)

Oğuz, nazım şekillerini mani, koşma, destan olarak sıralamaktadır. Şiirler bu ekseninde incelendiğinde mani nazım şekli kullanılmamıştır. Âşık edebiyatı nazım şekli olan destanı Özkul Çobanoğlu(2000: 3) dörtlük sayısı en az beş olan; herhangi bir durum, nesne, olay veya kavramı hikâye etme yoluyla anlatan şiir olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamadan hareketle Atatürk şiiri, destan nazım şekliyle diğer bütün şiirler koşma nazım şekliyle yazılmıştır. Şiirlerin üçü müzisyenler tarafından seslendirilmiştir. Diğer şiirler ise Süeri tarafından seslendirilmiştir. Bu şiirler Alevi- Bektaşî geleneğinin makamına uydurulmaktadır. Bu sebeple şiirlerin türü türkü olarak adlandırılabilir. Âşık, yabancı dillerden geçen kelimelere mümkün oldukça yer vermemiştir. Bir dörtlüğünde sade Türkçe kullanmayı bilinçli olarak yaptığını ifade etmiştir. “Süer söyler arı değış/ Her yiğidin kârı değıl” diyen âşık arı Türkçeyle yazmanın maharet gerektirdiğini düşünmektedir.

2.ŞİİRLERİNİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Şiirlerin muhtevası, duygusu ve imgelerinden oluşan yapıdır. İsmet Çetin, muhtevayı şu şekilde tanımlamaktadır. “Şiirin yüzey yapısında bulunup genel ve evrensel olgular, olaylar ve meselelerden oluşmaktadır. Konular belli bir millete ve ferde ait değil, tüm insanlığın ortak malıdır.” (Çetin’den akt. Boyraz, 2010: 198)Şiirin muhtevasından hareketle şiirin yazılış amacı, şairin düşünce dünyası hakkında yorum yapılabilir. Bu bağlamda Süeri şiirleri incelenmiş, Ayrılık/ Sevda Şiirleri, Vefasızlıktan, Çekilen

Çilelerden Kaynaklan Üzüntüyü ve Dünyanın Geçiciliğini Dile Getiren Şiirler, Sitem Şiirleri, Tanınmış Kişilere Övgü İçeren Şiirler olmak üzere dört başlığa ayrılmıştır.

2.1. Ayrılık/ Sevda Şiirleri

Eldeki on yedi şiirin sekizi ayrılık ve sevda şiirleridir. Bu şiirlerin üçü de video sitelerinde seslendirilmiştir. Şiirler kavuşulamayan, hasret kalınan sevgiliye yazılmıştır. Âşık “Elden sordum yelden sordum” dizesinde ayrı düştüğü sevgiliyi aramaktadır. “Atıp gittin diyar ele” mısrası terk edilişi, “Hasretle sarardım soldum” mısraında özlemi, “Ahirette eli ele verelim” mısraında ise kavuşamamanın verdiği umutsuzluğu dile getirmektedir. Âşık, “Öyle Çabuk Unuttun Ki ”şiirinde olduğu gibi sevgiliye daha çok sitemkârdır. Âşık, “EyVefasız Beni Yaktın Yanasın” şiirinde sevgiliye beddua etmektedir. “Dört mevsim içinde karda kalasın” mısraı Süeri’nin ayrılık acısını, yakarışı ifade etmektedir.

2.1.1.Gelmedin Gülüm (Web-2)

Çok yalvardım çok yalvardım

Seherde yolan bakardım

Saçına sümbül takardım

Gelmedin gülüm gelmedin

Dağlar efkârlıyım dağlar kederliyim

Dağlar ben dertliyim bugün oy

Elden sordum yelden sordum

El açıp divana durdum

Hasretle sarardım soldum

Gelmedin gülüm gelmedin

Dağlar efkârlıyım dağlar kederliyim

Dağlar ben dertliyim bugün oy

Süeriböyle öldürme

Âlemi bana güldürme

Geldiğin yada bildirme

Gelmedin gülüm gelmedin

2.1.2.Dağlar Girdi Aramıza (Web-3)

Atıp gittin diyar ele

Düşürdün sen beni dile
Bu nasıl ayrılık böyle
Dağlar girdi aramıza

Baharımdın sen yazımdın
Gönüldeki bir nazımdın
Dillerimde avazımdın
Dağlar girdi aramıza

Bu da mı varmış kaderde
Düşürdün Süer'i derde
Mekân nerde yuvan nerde
Dağlar girdi aramıza

Hasretim saçın teline
Gönülde açan gülüne
Sorarım seher yeline
Dağlar girdi aramıza

2.1.3.Ey Vefasız Beni Yaktın Yanasın (Web-4)

Ey vefasız beni yaktın yanasın
Sen de benim gibi darda kalasın
Bana ettiklerin bir gün bulasın
Daima ah edip zarda kalasın
Benden uzak yar kendinden bulasın

Dilerim içinde durmaya sızın
Süeri karşıdır çekilmez nazın
Ne baharın ola ne de bir yazın
Dört mevsim içinde karda kalasın
Benden uzak yar kendinden bulasın

2.1.4.Öyle Çabuk Unuttun Ki

Böyle miydi sevgin bana

Öyle çabuk unuttun ki
Döndün bir gönül kırana
Öyle çabuk unuttun ki

Buldun mu aradığını
Dilerim al muradını
Benim için yazdığını
Öyle çabuk unuttun ki

Her şey sevgidedir dedin
Birden bire nasıl sildin
Hani vefasız değildin
Öyle çabuk unuttun ki

Yakışmazdı bunlar sana
Sitem ettin seven cana
Davamız kalsın divana
Öyle çabuk unuttun ki

Arama hatayı benden
Mevla'm sorsun sebebinden
Söyledin ayrılmam senden
Öyle çabuk unuttun ki

Hayal eyle bir Süeri
Felekten küseli beri
Kaldı mı gönlünde yeri
Öyle çabuk unuttun ki

2.1.5.Benden Ayrıldın ki Bir Gün Gelesin

Benden ayrıldın ki bir gün gelesin
Nerede bıraktın gel ki bulasın
Ayrılık neymiş öyle bilesin
Hayal eyle beni gel ki bulasın

Yazılmış kader yazım ezeli
Yeşillenmiş bağım döktü gazeli
Düşmedi yakamdan feleğin eli
Ahu figan ile gel ki bulasın

Gözün dikme dağa bele taşlara
Ağlar düşer o siyahım saçlara
Esen yeller ile uçan kuşlara
Sor sual eyle gel ki bulasın

Eylerdin Süer'e nazı sitemi
Nice Süleyman parlattı hatemi
İşte bu dünyanın devranı demi
Akıt gözyaşların gel ki bulasın

2.1.6.Öyle Bağlanmışım Sana

Öyle bağlanmışım sana
Kimse beni döndüremez
Yanıyorum ben sevdama
Kimse beni döndüremez

Yadlar akıl erdiremez
Araya engel giremez
Ağlatırsan beni bir kez
Kimse beni döndüremez

Sevgim vardır yana yana
Meyil vermişim merdana
Sen olmasan bu cihana
Kimse beni döndüremez

Süeriyim bedestana
Bülbül konar gülistana
İsmim yazdırdın destana

Kimse beni döndüremez

2.1.7.Bilmem Bu Güzelin Bende Neyi Var

Bilmem bu güzelin bende neyi var

Can alıcı gibi bakar söylemez

Mahi cemaline eyledin nazar

Odu kerem olmuş yakar söylemez

Ne olur muhabbetin benden kaldırma

Beni de yadların yanında kırma

Bir tebessüm ilaç olsun yarama

Hilal kaşlarını yıkar söylemez

Ey semanın süsü seheri yıldız

İncinsen incitme bu parolamız

Bize ayrılık yok aynı yoldanız

Yürür sular gibi akar söylemez

Süeriyim der ki bakın halime

Yalvardım etme tek bir kelime

Aşkın hançerini tutmuş sineme

Her gönlü oldukça çakar söylemez

2.1.8.Böyle Miydi Yar Seninle Ahtımız

Böyle miydi yar sizinle ahtımız

İşte görüyorsun gülemez olduk

Bize ayak vuran kara bahtımız

Onu alınımızdan silemez olduk

O sabah güneşi değmedi bize

Felek ikimizi getirdi bize

Ayrılık yar oldu her ikimize

Bir gün bir araya gelemez olduk

Kimden sorulacak intizarımız
Kesilmedi bir gün ahu zarımız
Saman ateşine döndü sevdamız
Körükleri verdik yakamaz olduk

Mekânımız belli değil bilelim
Nasip değil gözyaşını silelim
Ahirette eli ele verelim
Süeri kaderden kaçamaz olduk

2.2.Vefasızlıktan, Çekilen Çilelerden Kaynaklanan Üzüntüyü ve Dünyanın Geçiciliğini Dile Getiren Şiirler

Çekilen çilelerle ilgili feleğe, yalan dünyaya bıkkınlığını belirtmektedir. Dünyanın “Âşıklara bir virane” olduğunu söyleyerek yıkılmışlığı, rağbet görmemeyi, değersizleşmeyi çağrıştırmaktadır. Vefasızlık, “Yine Bahar Geldi Sular Yürüdü” şiirinde sevgiliyi arama ve bulamama üzerinden verilmektedir. Üçüncü şiirde âşık, hanını cefakâr, çilekeş hanı olduğunu söylemiştir. “Gördük yüzler karasını/Bildik ikilik belasını” dizeleri insan davranışlarına karşı bir yergi içermektedir.

2.2.1.Âşıklara Bir Virane

Âşıklara bir virane
Bezdik sende yalan dünya
Hal perişan bir divane
Gezdik sende yalan dünya

Ayrı düştük aveneden
Çıktık gayri zivaneden
Melek doğmuştuk anadan
Azdık sende yalan dünya

Açan güllerin soluyor
Sevenlerin mahvoluyor
Malın meramın kalıyor
Yazdık sende yalan dünya

Çektik mihneti zarını

Süer bilmedik yarını
Nice canlar mezarını
Kazdık sende yalan dünya

2.2.2.Yine Bahar Geldi Sular Yürüdü

Yine bahar geldi sular yürüdü
Soram dedim nazlı yarı yellere
Dumanlı dağların karı eridi
Soram boz bulanık akan sellere

Efkârlıyım dağlar anlayın beni
Görse idim şu dünyada gülünü
Nerde bulabilsem sevdiğim seni
Soram has bahçede açan güllere

Bari bülbül ile girem feryada
Ümidim kalmadı gayrı dünyada
Vurdum nağmeleri geldi bir seda
Soram sazımdaki öten tellere

İmkânsız feleğin kahrı çekilmez
Vefasız tarlaya tohum ekilmez
Aradım her yanı kimseler bilmez
Soram gidem Süer garip ellere

2.2.3.İnsanlık Bilen Kişi

Cefakârı çilekeşi
Bütün bizim hana gelsin
İnsanlığı bilen kişi
Dilerim ki bana gelsin

Yaradana ser vereni
Özü yerlere sereni
İnsanları bir bileni

Hepsi bizden yana gelsin

İkiliği biz bilmeyiz

Ayrımcıyı hiç sevmeyiz

Ehlibeyt bendesiyiz

Sevenler bu cana gelsin

Aktarmayız yanmış külü

İncitmeyiz bir gönülü

Sevgidir insan formülü

Bilenler meydana gelsin

Gördük yüzler karasını

Bildik ikilik belasını

Burada insanlık yarasını

Saranlar beyana gelsin

Sulhu sefadan yanayız

Bülbül ile figandayız

Süer ulu divandayız

Vekilimiz cana gelsin

2.3.Sitem Şiirleri

“Şu Gönlüme Mihneti Zarı” şiiri sevgilinin inanmayışına, hoşnutsuzluğuna bir sitem içermektedir. “On parmağın mum eyledim” mısraıyla mum, ateş, erimek metaforu üzerinden aşkıdan yanmayı, erimeyi sitemkâr bir şekilde dile getirmiştir. Eldeki diğer şiirler sevgili ekseninden çıkarak yalnızlığa, hasrete, gurbete, dünyanın karmaşasına ve savaşlara sitem etmektedir. “Hiç Kimsesiz Bir Vadide” şiirinde son mısralarında tekrar eden “garip garip” sözcüğü âşığın yalnızlığını çağrıştırmaktadır. Uzun yıllar Almanya’da tek başına işçi olarak çalışması bu duyguya kapılmasına sebep olmuş olabilir. Şiirde yalnızlığa sitem etmekle birlikte bu yalnızlığı doğayla paylaşma, doğayla bütünleşme isteği vardır. Doğayla yalnızlaşmanın huzurlu olduğunu dile getirmektedir. “Mefun Oldum Bizim Elin Yeline” şiirinde “Bir kimsem yok gele beni araya” mısraıyla kimsesizliğini dile getirmiş, ardından gelen “Kimler yazdı bize böyle fermanı” mısrai ile de kimsesizliğinin sebebini feleğe yüklemektedir. Âşık, dünyadaki kavgaları, savaşları bitirmek için pirden medet ummaktadır.“Pirimden bir yardım olsa/ Tutsa elimden kaldırsa/ İnsanlık kavgası dursa” ile“Süer daim pire yalvar” mısraları bu yakarışı ifade etmektedir. “Bir Yolum Var Yokuş Yanı” başlıklı şiiri âşığın alegorik tarzda hayatını anlattığı şiirdir. “Bir bağım var gönül zarı/İçindeki gam pınarı /Bir tarlam var ömür adı /Felek ipoteğe aldı” mısralarında âşık hayatını sarp bir yokuşa benzetmektedir. Bu yokuştan namertler geçememektedir. Gönül bahçesinde dert pınarı

akmaktadır. Ömrünü de feleğe borç edinmiştir. Şiirlerde yaratana isyan yoktur, çekilen dertlerin sorumluluğu feleğe yüklenmektedir.

2.3.1.Şu Gönlüme Mihneti Zarı

Şu gönlüme mihneti zarı

Çektirdim de inanmadın

Kapına İrem bağları

Derdirdim de inanmadın

Sinem açıp yol eyledim

Bu özüme kul eyledim

On parmağın mum eyledim

Yandırdım da inanmadın

Vermedin bana yerimi

Söylemedin hünerimi

Ömür denen sermayemi

Erittim de inanmadın

Süer sitem etti sana

Yalan ise söyle bana

Gözyaşımı kana kana

Akıttım da inanmadın

2.3.2.Hiç Kimsesiz Bir Vadide

Hiç kimsesiz bir vadide

Dolansam ben garip garip

Çiçekleri çok nadide

Derlesem ben garip garip

Doğayı seyredip dursam

Arılarla divan kursam

Kelebeklerle konuşsam

Uçuşsam ben garip garip

Gayet sessiz ve sedasız
Olaydım ben bir gamsız
Huzur içinde yalnızım
Otursam ben garip garip

Sözden uzak dilden uzak
Rüzgârlara açsam kucak
Dertli bülbül ile firak
Ötüşsem ben garip garip

Sular aksa yavaş yavaş
Olsalar Süer'e yoldaş
Aksa gözlerimdeki yaş
Ağlasam ben garip garip

2.3.3.Meftun Oldum Bizim Elin Yeline

Meftun oldum bizim elin yeline
Eser hazin hazin beni ağlatır
Hele gül zamanı bülbül sesine
Öter hazin hazin beni ağlatır

Gelir bahar bizim eldir oralar
Hasret çökmüş gurbet beni yaralar
Yara doğru giden garip turnalar
Uçar hazin hazin beni ağlatır

Aylar geçti yıllar girdi sıraya
Bir kimsem yok gele beni araya
Yar sılada orak vurmuş tarlaya
Biçer hazin hazin beni ağlatır

Kimler yazdı bize böyle fermanı
Süeriyim bulunmuyor dermanı
Ah diye vah diye ömür kervanı

Geçer hazin hazin beni ağlatır

2.3.4.Güzel Bir Sarayım Olsa

Güzel bir sarayım olsa

Etrafı bağı bedestan

O bağda o yar dolansa

Çekemeyen ölse yastan

Pirimden bir yardım olsa

Tutsa elimden kaldırsa

İnsanlık kavgası dursa

Gönlüm silinirdi pastan

Huzur denen mücevheri

Bulsam özümde rehberi

Sihhat pınarından kevseri

Doldurup verseler tastan

Süer daim pire yalvar

Verdiğine ol kanaatkâr

Olacaksan sadık bir yar

Hazar eyle kötü nasthan

2.3.5.Bir Yolum Var Yokuş Yanı

Bir yolum var yokuş yanı

Kimseler gitmez buradan

Hele namerdin kervanı

Hiç gelip geçmez buradan

Bir bağım var gönül zarı

Orda buldum ben efkârı

İçindeki gam pınarı

Hiç kimse içmez buradan

Kimseler biçmez buradan

Süer söyler arı değiş

Her yiğidin kârı değil

Eğilirsen merde eğil

Namertler geçmez buradan

2.4.Tanınmış Kişilere Övgü İçeren Şiirler

Eldeki şiirler içerisinde Atatürk şiiri Aydınlık gazetesinin röportajından elde edilmiştir. Âşık, Atatürk'e olan sevgisini dile getirirken tarihsel bilgileri de aktarmaktadır. Atatürk'ün on dokuz mayısta Samsun'a çıkışını doğan güneşe benzetmektedir. Şiirden İngilizler ve Yunanlılarla savaşıldığını İsmet Paşa'nın sağ kolu olduğunu, Misak-ı Milli sınırlarını çizdiğini ifade etmektedir. Bu bilgiler sözlü tarih açısından dikkate değerdir. Vatanın, Atatürk'ten yadigâr kaldığını belirterek emanete sahip çıkılması gerektiği mesajını vermektedir. Atatürk'ün adaletli olduğunu "Helale haramı katanı/Kovan sensin Kemal Paşa" söylerken âşık, Atatürk'ün kahramanlığını da ortaya koymaktadır.

2.4.1.Atatürk (Web-5)

İçimde bir sevgin var

Gülen sensin Kemal Paşa

Vatanı bize yadigâr

Eden sensin Kemal Paşa

On dokuz Mayıs çağında

Güller açtı dost bağında

Güneşle Samsun dağında

Doğan sensin Kemal Paşa

Bölmüşlerdi vatanı

Sevmişlerdi onu satanı

Helale haramı katanı

Kovan sensin Kemal Paşa

Dünyalar duydu adını

Tarih yazdı soyadını

İngiliz Yunan feryadını

Bilen sensin Kemal Paşa

İsmet Paşa sağ kolundu

Aşılmaz dağlar yolundu

Ağlayan Anadolu'ndu

Alan sensin Kemal Paşa

Düşmanlar görsün hüneri

İşte budur erler eri

Gönülde adalet feneri

Yakan sensin Kemal Paşa

Bilen bilir bu asrı

Süer yardımcımız tanrı z

Misâk-ı Milli sınırı

Yazan sensin Kemal Paşa

3. SONUÇ

Haşım Süer'in seksen şiirinden on yedisi baz alınarak şiirleri halk hayatı bağlamında değerlendirilmiştir. Haşım Süer'i bilim dünyasına tanıtmak amaçlı 24-25 Haziran 2020 tarihleri arasında Ankara'da çevrimiçi olarak düzenlenen Uluslararası Genç Bilim ve Sanat İnsanları Sempozyumu (GEBSİS)'na "Halk Yaşamı (Folklife) Bağlamında Erzincanlı Âşık Süeri'nin Şiir Dünyası" başlıklı sözlü bir bildiri sunulmuş fakat Haşım Süer'le ilgili herhangi bir yazılı yayın yapılmamıştır. Bu bağlamda çalışma Haşım Süer'in âşıklık geleneği içerisinde konumlandırılması bakımından önem taşımaktadır. Kültürel zenginliğin kent merkezine taşındığı bir ilde doğup büyüyen Süeri yöre halkının geleneksel yaşantısını devam ettirenlerdendir. Tarla süren, meyve toplayan ve kurutan, saz yapım evlerinde arkadaş sohbetleri yapan, bu sohbetlerde saz çalan, mihman meclislerine çocukluğundan beri katılan, ibadet ederken sazla deyiş söyleyen âşık bu özellikleriyle yöre insanının kültürel belleğini şiirlerinde yansıtmaktadır. Çalışmada âşığın on yedi şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerin biri gazetede yayından, üçü bestelenerek seslendirilen müzik kanallarından, on üçü de âşığın kendisinden elde edilmiştir. Şiirlerin tamamına ulaşamamasının sebebi âşığın şiirlerinin çalınarak seslendirilmesinden endişe duymasıdır. Süeri'nin şiirlerinde köyüne, memleketine, memleketinin coğrafi özelliklerine mısralar dizmektedir. Bunun sebeplerinden biri âşığın on üç yıl boyunca Almanya'da kalması, memleket hasreti çekmesidir. Bir diğer sebebi ise âşığın tabiatla iç içe yaşaması, geçimini topraktan sağlamasıdır. Âşık, tabiatla her nesnenin ruhu olduğuna inandığı için onlara saygı duymaktadır. Belki de bu sebepten dağlara sitem etmekte, tabiatla dertleşmektedir. Âşığın babası ile dedesi de saz çalmaktadır. Bu geleneğin sürdürülebilirliği açısından değerlendirildiğinde oğlu ile torunu da saz çalmakta mahirdirler. Bu gelenek taşıyıcıları içinde sadece Haşım Süer şiir yazabilmektedir. Alevi-Bektaşî geleneğinde yetişen âşık, yöre insanıyla toplanıp saz eşliğinde deyiş söylemektedirler. Bu topluluk, sosyalleşmeyi sağlarken bir yandan da gelenek aktarımını sağlamaktadır. Saz yapım evlerinde sazları kurcalayan âşık, maddi kültürle hemhâl olmuştur. Maddi kültürün, halk zanaatlarının yaşatıldığı şehir Erzincan'ın coğrafi yapısı, kültürel çeşitliliği, halkın geçim kaynakları gibi dış etkiler âşığın şiirlerini etkilemektedir. Benzer şekilde başka âşıklarla iletişim

hâlinde olması, mihman meclislerine katılması, atadan dededen söze kulak aşinalığının olması sözlü kültür anlamında âşığın şiir dünyasını şekillendirmektedir. Kasetlerle âşıkların sözünü dinleyen Süeri, Daimi'yi kendine usta kabul etmektedir. Bu özelliği elektronik ortam âşığı olduğunu göstermektedir. Usta-çırak ilişkisinde yetişmeyen âşık içine doğduğu kültürün etkisiyle kendi kendini yetiştirmiştir. Çalışmada Haşim Süer'in eldeki şiirleri incelenmiş özelden genele giderek âşıklığın ortaya çıkışı gözlemlenmiştir. Bu gözlemlerden hareketle çekilen sıkıntılar, sözlü kültürün yaşadığı mekânlarda geleneğe katılım sağlamak, maddi kültürü kullanarak geçimini sağlamak veya bir gruba aidiyetini göstermek âşıklığın yöredeki oluşum süreçlerinden birini açıklamaktadır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- BOYRAZ, Ş. (2010). Furkanî'nin Şiir Evreni Bağlamında Bir Monografi Denemesi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2012). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2000). Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü. Akçağ Yayınları, Ankara.
- DORSON, R. M. (2011) Günümüz Folklor Kuramları.(Çev.) GÜRÇAYIR S. , ÖZAY. Y., Geleneksel Yayınevi, Ankara.
- OĞUZ, M. Ö. (2006).Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Geleneksel Yayınevi, Ankara.
- OĞUZ, M. Ö. (2001). Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam. Akçağ Yayınları, Ankara.
- OĞUZ, M. Ö., GÜRÇAYIR S. (2010). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2.Geleneksel Yayınevi, Ankara.
- Web-1: TÜRKÜ DOSTLARI(2002). “Haşim Süer (Kemah – 1941).”<https://www.turkudostlari.net/kimdir.asp?kim=499> (12.05.2020).
- Web-2: SEVİLEN ŞARKI SÖZLERİ. (2014) . <https://www.sevilensarkisozleri.com/emre-saltik-gelmedin-gulum-sarki-sozleri-81010> (05.06.2020).
- Web-3: MUZİKPLAY. (2004). “Taner Ölmez Dağlar Girdi Aramıza”.
https://www.youtube.com/watch?v=uRiF_F0hCw (09.06.2020)
- Web-4: SALTİK, E. (2016). “Ey Vefasız Beni Yaktın Yanasım”.
<https://www.youtube.com/watch?v=n3G56uEZN7Q> (10.06.2020)
- Web-5: İNCE, M. (2015). “Erzincanlı Ozan Haşim Süer'in Atatürk Sevdası”
<http://www.aydinlikgazete.com/ozgurluk-meydani/erzincanli-ozan-hasim-suerin-ataturk-sevdasi-h73341.html> (10.06.2020)

Sözlü Kaynaklar

- K.K.1: Alican Süer: 1967 doğumlu. Derleme, 21.01.202'de İstanbul- Ankara arası telefon görüşmesiyle yapılmıştır.
- K.K. 2: Esmâ Yerli: 1954 doğumlu. Derleme, 03.07.12'de Gümüşhane/Kelkit'te yapılmıştır.

EXTENDED SUMMARY

The poems of Erzincan Âşık Haşim Süer have been evaluated in the context of “Folklife” . Haşim Süer lives in a village in Erzincan province, where traditional life is adapted to urban life. Crafts such as coppersmiths and rug weaving are updated and marketed in Erzincan. Fruit and vegetable drying, meat and dairy products are prepared using traditional methods. Playing the reed, making and selling the reed has an important place in the region. With the influence of the Alevi culture in the region, the use of saz in worship enables the spread of the saz and playing technique. Âşık Haşim Süer who grew up in the Alevi culture, carries out agriculture activities with traditional methods in her village and dries the fruits of her trees. However, he goes to the city center on certain days of the week and talk with his peers in the saz making workshops in the reed houses. Haşim Süer’s father, grandfather, son and grandson also play the saz. Playing saz is a tradition in the family that is passed down from generation to generation. Saz is also a part of social life. Saying that the elders of the family play saz very well but cannot write words, he says that her ability to write poetry is a “God-given” . The themes of his poems are mostly on separation and love. He says that he wrote some of his poems with the pain of his lover, whom he fell in love with at a young age and could not meet. Based on these findings, material culture and oral culture feed each other. Traditional life nurtures traditional poetry and music. Similarly, the fact that music is a part of worship and Haşim Süer lives in this environment brings the poetry style closer to the “deyiş” style. Haşim Süer who reeds his livelihood with traditional methods, is a small part of a large cultural background. The aim of the article is to analyze the interweaving of the traditional of minstrelsy, material culture and traditional life in this integrity. When the studies conducted were scanned, it was observed that no scientific study was conducted on Haşim Süer. Another purpose of the study is to introduce the poet to the world of science. This act of introduction has been done theoretically over folklife. The poems of Âşık Haşim Süer used in the study were obtained as a result of a series of interviews with him. He lives with his relatives in the village where his family elders settled. The poet, who states that man is identical with nature, conveys that being intertwined with nature is the knowledge he learned from his ancestors. Folklore resources are divided into oral, written, communicative and material resources. The study makes inferences about the cyclicity of the culture living in Erzincan, taking into account oral and material resources. Folk life, as a term, aims to discover traditional values by observing all elements in cultural life. In this context, Âşık Haşim Süer from Erzincan has folk knowledge and makes his living in the light of this knowledge. The subject of folklore studies may consist of artistic activities such as poetry, stories, folk songs, as well as traditional professional activities such as cultivating the soil, animal husbandry, plows used, and soil cultivation methods. Traditional professional activities are the elements that feed the poetry world and use as images in their poems. People's architecture, clothing, religious lifestyles, cuisine culture theoretically overlap with the term folk life. Folklore studies arise from the curiosity of returning to the essence, knowing the origins of cultures. In later periods, folklorists aimed to enlighten the present by turning to compilation activities. Similarly, Âşık Haşim Süer from Erzincan stated that the belief system of Turkish culture is connected with nature as well. Haşim Süer, who is in love with nature, defines it as a shelter, a source of livelihood, a place of socialization with the villagers, a place of worship, and eternal peace after death. This definition is a learned knowledge brought from the cultural codes of the local people. Public memory is a natural memory because it interferes with the routine of daily life. Âşık Haşim Süer is both a culture carrier and culture saver. Haşim Süer completed his transition to minstrelsy by listening to the tapes of famous minstrels, whom he considered masters. Haşim Süer, who has participated in the assemblies since his childhood, learned the technique of playing the instrument by seeing it. Saying that his father and grandfather were playing the saz, as well as his son and grandson are also skilled at playing the saz, the poet draws attention to the fact that this skill is passed down from generation to generation. Going abroad is also common in the poet's poems. Considering the geographical features, financial inadequacies pushed the poet to this path. The fact that

he deals with the subject of expatriate in his poems is the processing of an obligation brought by geography in his poems. His poems also deal with the subject of love. He expresses his longing for the girl whom he couldn't marry. When his older brother died, his sister – in - law was married to Haşım Süer so that she would not be a widow. The poet, who couldn't stand against his family, was ashamed and was sad about this situation in his inner world. The minstrel, who frequently uses elements such as redif and rhyme in his poems, who writes in quatrain verse, carries the tradition to new generations with his art. This duty of cultural carrier has also spread with various singers singing the poems of Aşık Haşım Süer. All the traditional features of the poet are related to the cultural background of Erzincan.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**GÖZÜBÜYÜKZÂDE İBRÂHİM EFENDİ VE MECMUATÜ'R-
RESÂİL'İNDEKİ ARAP DİLİNE DAİR RİSALELERİNİN İNCELENMESİ**

Gozubuyuk-zâde İbrâhîm Efendi and His Works About Arabic Language in Mecmu'a
al-rasâil

ŞEMSETTİN UÇKAN

*Araştırma Görevlisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı ABD
Research Assistant, Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language
and Rhetoric*

semsettin.uckan@erzincan.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1018-2410

BAHATTİN ABAK

*Araştırma Görevlisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı ABD
Research Assistant, Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language
and Rhetoric*

Bahattin.abak@erzincan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5806-3480

Atıf/©: Uçkan, Ş.-Abak, B. (2021). Gözübüyükzâde İbrâhîm Efendi ve Mecmuatü'r-Resâil'indeki Arap Diline Dair Risalelerinin İncelenmesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 197-204

Citation/©: Uçkan, Ş.-Abak, B. (2021). Gozubuyuk-zâde İbrâhîm Efendi and His Works About Arabic Language in Mecmu'a al-rasâil, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 197-204

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *19/03/2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *04/06/2021*
Sayfa Numarası/Page Number: *197-204*
Doi : *10.46790/erzisosbil.899826*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır.

GÖZÜBÜYÜKZÂDE İBRÂHİM EFENDİ VE MECMUATÜ'R-RESÂİL'İNDEKİ ARAP DİLİNE DAİR RİSALELERİNİN İNCELENMESİ

Gozubuyuk-zâde İbrâhîm Efendi and His Works About Arabic Language in Mecmu'â al-rasâil

ŞEMSEDDİN UÇKAN – BAHATTİN ABAK

Öz:

,Gözübüyükzâde İbrâhîm Efendi 18-19. Yüzyılda Kayseri'de yaşamış Osmanlı âlimlerindendir. İslamî ilimleri çeşitli medrese ve âlimlerden tahsil etmiş, ömrünü talebe yetiştirerek geçirmiştir. İleri görüşlü ve ince meseleleri çözmedeki mahareti sebebiyle Gözübüyükzâde lakabı verilmiştir. Tedrîsin yanı sıra birçok alanda eser telif etmiş olan Gözübüyükzâde'nin eserleri başta Süleymaniye Kütüphanesi olmak üzere birçok kütüphanede yazma ve matbu olarak bulunmaktadır. Müellifin birçok risalesi *Mecmû'atü'r-resâil* adlı mecmuada toplanmış olup neşredilmiştir (İstanbul 1259). Mecmua içerisinde *Risâletün fî kelimetî emmâ ba'dü*, *Risâletün fî sukût hemzeti ibn beyne 'alemeyn*, *Risâle fî hakkî'l-istisnâ* gibi Arap diline dair bir çok risale mevcuttur. Çalışmada *Mecmû'atü'r-resâil'deki* Arap diline dair eserler ele alınıp, risalelerin yazılış amaçları, muhtevaları ve risalelerde kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Bu vesile ile kültürümüzün alimlerinden birinin hayatı, eserleri ve Arap diline katkıları ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gözübüyükzâde, Arap Dili, Yazma, Mecmû'atü'r-resâil.

Abstract:

Gozubuyuk-zâde İbrâhîm Efendi is one of the Islamic scholars who lived in Kayseri in 18-19. century. He received Islamic sciences from various madrasas and scholars and spent his life by training students. He was given the nickname Gozubuyuk-zâde for his visionary and skill in solving fine issues. In addition to education, Gozubuyuk-zâde's written and printed works are available in many libraries, especially in Suleymaniye library. Many of his works are collected and published in a collection called *Mecmû'a al-rasâ'il* (Istanbul 1259). Here, the life of the author and his works on the Arabic language in *Mecmû'a al-rasâ'il* will be discussed. There are many works on Arabic language such as *Risâletun fî kelimetî emmâ ba'du*, *Risâletun fî sukût hemzeti ibn beyne 'alemeyn*, *Risâle fî hakkî'l-istisnâ*. In this study, the works of Arabic language in *Mecmû'a al-rasâ'il* will be handled and will be given information about the writing purposes, contents and sources used in the works. On this occasion, the life, works and contributions of one of the scholars of our culture to the Arabic language will be revealed.

Keywords: Gozubuyuk-zâde, Arabic Language, Manuscript, Mecmû'a al-rasâ'il.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze Arap dili ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların temel gayesi Kur'an-ı Kerim'i anlama çabası olduğu söylenebilir.

Hicrî I. yüzyıldan itibaren dil üzerinde yapılan sarf, nahiv ve belâgat ile ilgili çalışmalar iç içeyken, daha sonra her biri müstakil bir şekilde ele alınmıştır. Ele alınan bu ilimlerin bazı meseleleri ile ilgili dil âlimleri arasında ihtilaflar meydana gelmiş, âlimler bu ihtilafları şerh ve haşiye gibi eserlerde kaleme almışlardır. Söz konusu bu ilimlerin bazı ihtilaflı meselelerinin Osmanlı döneminde risaleler halinde ele alındığı vâkidir. Bu risalelerin birçoğu günümüzde hâlâ yazma eser olarak bulunmaktadır. İlim kültürümüzü yansıtan bu risalelerin tanıtımı ve ilim dünyasına aktarımı bir ihtiyaçtır.

Osmanlı devletinin son döneminde yaşamış olan Gözübüyükzâde İbrahim Efendi de kelim, tefsir, mantık, Arap dili alanlarında birçok risale yazmıştır. Bu risaleler başta Süleymaniye olmak üzere Manisa ve Çorum gibi farklı kütüphanelerde mevcuttur. Süleymaniye kütüphanesinde bulunan eserleri *Mecmû'atü'r-resâil* adlı bir koleksiyonda toplanmıştır. Bu mecmuada İslami ilimlerin farklı alanlarında 31 risale bulunmaktadır.

Müellif ve eserleri ile ilgili "Gözübüyükzade İbrahim Efendi'nin mantık görüşleri" ve "Gözübüyükzade İbrahim Efendi ve Takrîrul-İstiâre" adlarında yüksek lisans çalışmaları yapılmış ancak bu çalışmalar Gözübüyükzade'nin *Mecmû'atü'r-resâil* koleksiyonundaki Arap diline dair eserleriyle doğrudan ilişkili olmadığından bu eserler hakkında kısaca bilgi vermişlerdir.

Bu çalışmada Gözübüyükzade Efendi'nin *Mecmû'atü'r-resâil*'deki Arap diline dair risaleleri tanıtılmıştır. Müellifin Arap dili ile ilgili ele aldığı konular amaç ve muhteva bakımından incelenmiş, yazarın bu meselelerde kullandığı kaynaklar ve tercih ettiği görüşler ortaya konulmuştur.

1. GÖZÜBÜYÜKZÂDE İBRÂHİM EFENDİ'NİN HAYATI

Nüfuz sahibi, ileri görüşlü ve ince meseleleri çözmekte mahir olması sebebiyle talebeleri tarafından kendisine Gözübüyükzade lakabı verilen İbrahim Muhammed el-Kayserî 1747 yılında Kayseri'de doğmuştur (Nazif, 1991:57; Gözübüyük, 1996:160). Babası Kayseri'nin tanınmış âlimlerinden Mu'îd Efendizade Mehmed Behçet Efendi'dir (Gür, 2018:160). İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra Konya/Hâdim'e giderek Nakşî şeyhlerinden Ebû Saîd Muhammed Hâdimî'den, onun vefatından sonra da öğrencisi Büyük Hüseyin Efendi'den aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiştir. (Kaya, 2012:53). Hâdim'deki eğitiminden sonra Kayseri'ye dönen Gözübüyükzade, burada Gözübüyükzade medresesini kurmuş ve Arap dili, mantık, kelâm, tefsir ve hadis gibi alanlarda ders vermeye başlamıştır. Kırk yıla aşkın müderrislik hayatında yüzlerce âlim yetiştirmiştir. Samimi ve dürüst kişiliğiyle bilinen Gözübüyükzade Kayseri halkının sevgisine mazhar olmuştur. O, müderrisliğinin yanında birçok hayır faaliyeti içerisinde de yer almıştır. Nitekim Gümrükçü Osman Paşa (ö. 1838), idaresini Gözübüyükzade'ye bırakmak üzere Kayseri'de Battal Gazi Medresesi, Şüheda kabirleri, câmi, namazgâh, su kuyusu, ziyaretçiler ve köşkü, hayrat ve imaret gibi kurumlar inşa ettirmiştir. Gözübüyükzade yedi Osmanlı Padişahını görmüş, ilmi birikimine rağmen siyasetten uzak kalmayı tercih etmiştir. II. Mahmud tarafından kendisine teklif edilen şeyhülislamlık görevini yaşlılığını ileri sürerek kabul etmemiştir (Şahan, 2009:4-5). Gözübüyükzade, 15 Ocak 1838 tarihinde Kayseri'de hayata gözlerini yummuştur (Bağdatlı İsmail Paşa, 1951:105). Cenazesini Kayseri'deki Hacı Kılıç Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedilmiştir. Gözübüyükzade'nin vefatından sonra Gözübüyükzade Medresesi müderrisliğine oğlu Sâbit Efendi getirilmiştir. Ayrıca daha önce babası tarafından idare edilen hayrât işlerini de oğlu yürütmüştür (Şahan, 2009:4-5).

Kaleme aldığı eserlere bakıldığında birçok alanda teliflerinin olduğu görülmektedir. Arap dili, mantık, kelâm, tefsir vb. konulara dair Arapça ve Türkçe elli beş kadar eser yazmıştır (Zirikli, 2002:70; Kehhâle, 1957:54; Bağdatlı İsmail Paşa, 1951:105; Koçer,1983:64; Şaban, 2011:124-126).

1. GÖZÜBÜYÜKZÂDE İBRÂHİM EFENDİ'NİN MECMÛ'ATÜR-RESÂİL'DEKİ ARAP DİLİNE DAİR ESERLERİ

Gözübüyükzâde Efendi'nin Arap diline dair İsmüddîn İsfeyârî'nin (ö. 945/1538) *Şerhu risâleti'l-istî'âre* üzerine yazdığı *Takrîru'l-istî'âre*'si ve gene aynı müellife ait *el-Ferîd fi'n-nahv* adlı eseri üzerine yazdığı *şerhu'l-ferîd* adında eserleri bulunmaktadır. Ancak sözü edilen eserlerin sadece kendileri bir makale konusu olabileceğinden burada ele alınmamıştır. Burada *Mecmû'atür-resâil*'de doğrudan arap dili ile bağlantılı olan risaleler ele alınıp, incelenmiştir.

Müellifin mezkûr risaleleri *Mecmû'atü'l-kavâ'id* adıyla ilk defa basılmış (İstanbul 1259) daha sonra *Zübdetü'l-kavâ'idü'l-vaz'iyeye* adlı bir risâlesi daha ilâve edilerek *Mecmû'atü'r-resâ'il* başlığıyla ikinci defa yayımlanmıştır (İstanbul 1274). İlk otuz risâle Osman Keskioglu tarafından tercüme edilmiş, *Risâle fi hakki'l-besmele (Besmele Risâlesi)* adıyla 1977 yılında Ankara'da tekrar yayımlanmıştır. (Gözübüyük, 1996: 161). Risalelerin kütüphanelerde birçok yazması bulunmaktadır. Söz konusu risalelerin bulunduğu yerler şöyle sıralanabilir:

Mecmû'atü'r-resâ'il'in bazı matbu nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi koleksiyonu 146 ve 451, Hasib Efendi koleksiyonu 526, Osman Huldi koleksiyonu 745, Yahya Tevfik koleksiyonu 36 nolu yerlerde bulunmaktadır. Ayrıca Yazmabağışlar koleksiyonu 4140 ve 5966 arşiv numaralarında 2 adet yazma nüsha mevcuttur.

1.1. Risâletün fi Kelimeti Emmâ Ba'dü

Gözübüyükzâde Efendi bu risaleyi yazma sebebini şöyle ifade etmektedir:

“Müelliflerin eserleri başında “emmâ ba'dü” kelimesini zikretmeleri âdet olduğundan ben de bu kelimenin hakikatini mâhir kimselerden incelediğim kadariyle -istifade eden tâliplerden dua etmeleri temennisıyla- beyan etmek istedim.” (Gözübüyükzâde, 1261a:11).

Müellif risaleyi yazmadaki amacını beyan ettikten sonra emmâ ba'dü kelimesinin anlatımına geçmekte ve konuyu şöyle özetlemektedir:

“Bir kimse önemli bir konuşmada bulunacağı zaman besmele ve hamdeleden sonra, asıl maksadına geçmeden önce emmâ ba'dü kelimesini ilave etmektedir. Buna bedi' ilminde faslu'l-hitâb denir. Faslu'l-hitâb İktidâb, tehallus ve iktidâb karîb mine'l-tehallus (sözün giriş ve başlangıç bölümü ile asıl maksadın anlatıldığı bölüm arasındaki kısmî münasebete verilen isim) olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Faslu'l-hitâbın her iki tarafı arasında bir münasebet (ilgi) yoksa iktidâb, iki taraf arasında tam bir münasebet varsa tehallus, iki taraf arasında kısmî münasebet varsa iktidâb karîb mine't-tehallus denir.” (Gözübüyükzâde, 1261a:11).

Gözübüyükzâde bu tanımından sonra faslu'l-hitâbın ilk defa kim tarafından kullanıldığına değinmekte ve bu konuda beş görüş olduğunu söyleyerek bu görüşleri şöyle sıralamaktadır:

“Sonra faslu'l-hitâbı ilk defa kimin kullandığına gelince bu konuda beş görüş vardır: Birincisi Davûd Aleyhisselâmdir. İkincisi Kus b. Sâide, üçüncüsü Ka'b b. Lüeyy, dördüncüsü Ya'rub b. Kahtân ve beşincisi Sahbân b. Vâil'dir. Bu dördü Arap fusahâdandır.” (Gözübüyükzâde, 1261a:12).

Gözübüyükzâde faslu'l-hitâbın ilk defa kimler tarafından kullanıldığına dair görüşleri zikrettikten sonra “Ancak sahih olan görüş birincisidir” sözü ile kendi kanaatini ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de Sâd suresinde geçen “Biz O'na hikmeti ve fasl-ı hitâbı (Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bir tabir olup sözlü ve yazılı ifadelerde başlangıç cümlesini asıl kısımdan ayıran bir belâgat terimidir) verdik” (Kur'ân-ı Kerim, 38:20) mealindeki ayeti kerimeyi bu kanaatine delil olarak göstermektedir. Zira وَأَتَيْنَاهُ ibaresinde geçen zamirin Davûd aleyhisselâma döndüğünü söylemektedir. *Medârik* tefsiri sahibinin ve başka tefsirlerin de Şa'bi'den bir rivayetle fasl-u hitâbın emmâ ba'dü olduğunu Gözübüyükzâde risalesinde zikretmekte ve Davûd aleyhisselâmın Araplardan önce gelmiş olmasını da delil göstererek emmâ ba'dü kelimesinin ilk defa onun tarafından kullanıldığını teyit etmektedir.

Gözübüyükzâde daha sonra emmâ ba'dü kelimesini gramer açısından ele almaktadır. Emmâ'nın şart manasında olduğunu ve مهمما'dan dönüşmediğini dile getirmektedir. بعد kelimesinin ise cihât-ı sitteden olduğunu ancak zaman manasında kullanıldığını ve bu konuda bazı tartışmaların olduğunu da

zikretmektedir. Daha sonra Gözübüyükzâde أما'nın دنیا في شيىء من مهمما يكن cümlesinin yerine kâim olduğunu zikrettikten sonra cümlenin irabını ve أما'nın bu cümle yerine nasıl kâim olduğunu anlatarak risaleyi bitirmektedir.

Gözübüyükzâde'nin *Emmâ ba'dü* risalesini incelediğimizde Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin (ö. 710/1310) *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil'i*, Zeynîzâde Hüseyin Efendi'nin (ö. 1172/1759 [?]) *Hallü esrâri'l-ahyâr 'alâ i'râbi İzhâri'l-esrâr'ı*, İsmüddîn İsfereyî'nin (ö. 945/1538) *Hâşiyetu İsmâ alâ tasdikât'ı*, Sa'deddin et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390), *et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-tenkih* haşiyeleri gibi eserlerden istifade ettiğini görmekteyiz.

1.2. Risaletün fî sukût hemzeti ibn beyne alemeyn

Dede Cöngî, *Hâşiyetü 'alâ Şerhi'l-İzzî fi't-taşrif li't-Teftâzânî* eserinde “*البن kelimesi tesniye, müennes ve musaggar olmayan müfret iki alem, iki lakap veya iki künye arasında bulunursa البن kelimesindeki elif ve önceki mevsuf ismin tenvini hem yazıda hem de telaffuzda hafzedilir.*” ibaresini kullanmaktadır (Dede Cöngî, 1278:70). Ancak bazı kimseler tarafından ابن kelimesi alem-künye, alem-lakap arasında bulunduğu elifin yazıda düşmeyeceği vehmine kapılmışlardır. Gözübüyükzâde bu vehme cevap niteliğinde bu risalesini kaleme almıştır.

Gözübüyükzâde bu risalesine yukarıda belirttiğimiz gibi Dede Cöngî'nin ابن kelimesindeki elifin yazıda ve telaffuzda düşmesi ile ilgili ibaresine yer vererek başlamaktadır. Daha sonra Dede Cöngî'nin bu ibaresinden ابن kelimesinin alem-lakap ve alem-künye arasında olursa elifin yazıda düşmeyeceği vehmine kapılanlara künye ve lakabın alemden sayıldığı cevabını verdikten sonra bu görüşüne İbn Ya'îş ve Zemahşerî'nin eserlerinden delil getirmiştir. Risalenin devamında alemle ابن arasına fasıla girerse elifin yazıda düşmeyeceğini ve bununla ilgili olarak محمد راشد بن جعفر ile عمرو بن الظريف ابن عمرو örneklerini getirenlere karşı, Gözübüyükzâde الظريف kelimesinin alem olmamasından dolayı elifin düşmeyeceğini, lakin راشد kelimesinin lakap olmasından dolayı alem olarak kabul edildiğinden elifin düşeceğini ifade etmiştir. Müellif bu sözlerine yine Zemahşerî ve İbn Ya'îş'in eserlerinden kanıt sunmuştur. Gözübüyükzâde risalesini ابن kelimesinde hemzenin hangi durumlarda yazıda ve telaffuzda düşeceğini yedi maddede sıralayarak son vermiştir (Gözübüyükzâde, 1261b:31). Risalenin haşiyesi kısmında ise elifin düşmeyeceği durumları dokuz maddede sıralamıştır (Gözübüyükzâde, 1261b:29-30).

Gözübüyükzâde'nin *Risaletün fî sukût hemzeti ibn beyne alemeyn* risalesini kaleme alırken Dede Cöngî diye bilinen Kemâlüddîn İbrâhîm b. Bahşî b. İbrâhîm (ö. 975/1567) *Hâşiyetü 'alâ Şerhi'l-İzzî fi't-taşrif li't-Teftâzânî*, Zemahşerî (ö. 538/1144) *el-Mufasssal*, İbn Ya'îş (ö. 643/1245), *Şerhu'l-Mufasssal* gibi eserlerden istifade etmiştir.

1.3. Risaletün fî tahkiki kelimetü lâ siyyemâ lugaten ve isti'mâlen

Gözübüyükzâde bu risalesini لا سيما ya dair mana, kullanım ve irab ile ilgili farklı görüşleri ortaya koymak amacıyla kaleme almıştır. Müellif risalesine لا سيما'nın üç manada kullanıldığını belirttikten sonra bu manaları sırasıyla açıklar. Öncelikle سي kelimesinin sözlükte مثل anlamına geldiğini, dolayısıyla لا سيما'nın لا مثل ما manasında olduğunu belirttikten sonra irabına geçer. لا'nın nefy-i cins, سي'nin لا'nın ismi ve ما'nın irapta zâid, mevsûl ya da mevsûf olmak üzere üç farklı halinin bulunduğunu zikreder. ما'nın zâid veya mevsûl olması durumunda سي'nin mu'reb, mevsuf olması halinde ise mebni olacağını ifade eder. لا'nın haberinin ise bütün durumlarda hafzedilmiş olduğunu, takdirinin ise موجود olduğunu belirtir.

Müellif لا سيما'nın sözlük manasını verip, irabını yaptıktan sonra isti'mali olan diğer iki manasının açıklamasına geçer. Birinci isti'mali manasının mecazî ya da örfî olduğunu ve خصوصاً anlamına geldiğini söyler. Bu manayı takdir etme durumunda ise لا سيما'nın mefulün mutlak olacağını ifade edip örneklendirir. Daha sonra ikinci isti'mali manasının لا سيما'nın istisna edatı olan لا gibi olduğunu fakat tekîdu'l-medh bimâ yüşbihu zem (yergi biçiminde övgünün pekiştirilmesi) manasında kullanıldığını örneklerle açıklar ve irabını yapar (Gözübüyükzâde, 1261c:30-31).

Gözübüyükzâde risalesinde açık bir şekilde kaynak belirtmemektedir. Ancak diğer risalelerini yazarken İbn Ya'îş'in *Şerhu'l-Mufasssal* kitabından istifade ettiğini görmüştük. İbn Ya'îş'in mezkur eserini

incelediğimizde (İbn Ya'îş, 2001:65) Gözübüyükzâde'nin bu risalesinde de İbn Ya'îş'ten istifade ettiğini söyleyebiliriz.

1.4. Mebhasun latîfun 'alâ kavlihi "felammâ kâne ilmü'l-belâğati ve ilmü tevâbi'iha fî'l-Mutavvel"

Gözübüyükzâde *Mutavvel*'de geçen " فلما كان علم البلاغة وعلم توابعها من أجل العلوم قدرا وأدقها سرا إذ به تعرف دقائق ... العربية وأسرارها ... " ibaredeki "علم توابعها" terkinin nereye atf yapıldığını tahlil etmek için bu risalesini kaleme almıştır.

Müellif risalenin başında علم البلاغة علم terkinin alemî ve izâfî iki manasının olduğunu belirtmekte, alemî manası esas alındığında meânî ve beyan ilimleri; izâfî anlamı esas alındığında ise belâğata has ilimlerin kastedildiğini zikreder. Daha sonra علم البلاغة علم terkinin alemî ve izâfî durumuna göre farklı iraplandığını beyan eder. Müellife göre علم البلاغة meânî ve beyana alem olarak kabul edilmesi durumunda علم توابعها terkihi ya alemin birinci cüzü olan علم kelimesine ya da alemin ikinci cüzü olan بلاغة kelimesine atfedilmesi gerekir. Birinci duruma göre علم توابعها terkihi kelimenin cüzüne atfedileceğinden caiz olmaz. Zira cümlenin devamındaki إذ به deki zamir bu atfa engeldir. İkinci duruma göre matuf aleyh olan علم terkihi mülâhaza edilmeden önce علم kelimesi izafe edilmiştir. Aksi takdirde علم توابعها gibi bir durum ortaya çıkacağını belirtmektedir.

Gözübüyükzâde علم البلاغة'nın izafî manası göz önüne alındığında علم توابعها terkihi sadece muzaf olan علم kelimesine atfedilir, daha sonra علم توابعها deki muzaf olan علم hazfedilip yerine muzaf ileyih olan تابع kelimesi getirilir. Ancak müellif cümlenin devamında olan إذ به deki zamirin bu duruma engel teşkil ettiğini ifade etmektedir.

Son olarak müellif علم توابعها'nın بلاغة kelimesine atfedilmesi ve matuftaki muzaf olan علم kelimesinin matuf aleyh mülâhaza edilmeden takdir edilmesi durumunda herhangi bir sorunun kalmayacağı görüşündedir (Gözübüyükzâde, 1261d:31-32).

Gözübüyükzâde bu eserin kaleme alırken, kendisinin de risalenin sonunda belirttiği üzere Teftâzânî'nin *el-Mutavval*'i, es-Siyâlkûtî (ö. 1067/1657) ve Molla Hüsrev'in mutavval haşiyeleri, eş-Şahrûdî'nin (ö. 875/1470) *Musannifek* hâşiyesi gibi kaynaklardan istifade etmiştir.

1.5. İrşâdü'n-nâsîhîn fî tefsîri ba'dî'l-âyât

Gözübüyükzâde bu risalesini "كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ" gibi ayetlerde geçen "لعل" kelimesini talebelere açıklamak için ele aldığını kaydetmektedir.

Müellif "لعل" kelimesinin tevakku' (ummak) ve intizar (beklenti) anlamında olduğunu beyan ederek şunları ifade etmektedir: "Şayet bu beklenti yararlı bir durum için ise istek, arzu; zararlı bir durum için ise korku ve merhamet dileme manalarına gelir." Gözübüyükzâde birinci duruma "لعل زيدا يكرمني"; ikinci duruma ise "لعل زيدا يهينني" örneklerini verir.

Daha sonra müellif لعل'nin teraccî manasına geldiğini, teraccînin ise Zemahşerî'ye göre vukua gelmesi malum olmayan bir şeyi irade etmek olduğunu ifade ettikten sonra, bu konudaki mezhebi ihtilaflara değinmektedir. Zemahşerî لعل kelimesini teraccî manasından soyutlayarak irade manası vermiştir. Gözübüyükzâde ise bunun Allah'ın muradının iradesinden sonra gelme anlamına geldiğini, bunun ise ehl-i sünnet görüşüne aykırı olduğunu belirtir.

Müellif risalesinin devamında İmam Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) bu konudaki görüşüne yer verir. O'na göre "لعل" harfi "كي" manasındadır. Ancak Gözübüyükzâde buradaki كي'in sebebiyet manasında olmadığını, mezkur ayette Allah'ın kullarını takvaya sevk etme durumunu bir grubu helak olmaktan korumayı ümit eden ve bunun için çalışan bir kişinin durumuna benzetmek suretiyle istiare temsiliye olduğunu ifade eder. (Gözübüyükzâde, 1261e:50)

Gözübüyükzâde risalede bazı müfessirlerin ise لعل kelimesini عليكم'deki "كم" zamirinden hâl olmasıyla yorumlandığını zikrederek, dolayısıyla bu müfessirlere göre ayetin manasının "sizler müttakilerin

yoluna girmeyi ümit eder bir halde bulunduğunuz için oruç size farz kılındı” olduğunu ifade eder. Müellif de burdaki halin takdiri olduğunu söyleyerek müfessirlerin bu görüşüne katılmaktadır.

Müellif, Ebû Su‘ûd’un لعل kelimesinde istiare tebeyye harfiyye olduğunu, mutlak talebin mutlak recâya benzetildiği görüşünde olduğunu söyler.

Gözübüyükzâde son olarak Celâleyn tefsirindeki لعل kelimesinin aslî anlamının her ne kadar teraccî manasında olduğunu söylese de, Allah’ın kelimasında tahkik (ihtimal barındırmayan) için olduğunu belirtir (Gözübüyükzâde, 1261e:49-50).

Gözübüyükzâde, Zemahşerî’nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*, Beyzâvî’nin *Envârü’t-tenzîl*’i, Şeyhzâde’nin (ö. 950/1543) *Hâşiye ‘alâ Envâri’t-tenzîl ve esrâri’t-te’vîl’*’inden istifade ederek bu risalesini yazmıştır.

1.6. Risâletün fî kavli’t-Teftâzânî ve hüve hasbî ve ni‘me’l-vekîl

Müellif bu risalesinde Teftâzânî’nin *Mutavvel*’daki وَهُوَ حَسْبِي وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ibaresinin şerhinde ele alınan نعم الوكيل cümlesinin atfı hakkındaki görüşleri tahlil etmekte ve bu konu hakkındaki farklı değerlendirmeleri irdelemektedir.

Risale ya isim cümlesi olan وهو حسبي’ye ya müfred olan حسبي’ye veyahut يحسبني anlamındaki حسبي’ye atfedilebilir cümleleri ile başlıyor. Gözübüyükzâde her üç durumda da atfin caiz olmadığını ifade ettikten sonra bunların sebebini açıklamaktadır. Buna göre birincisinin inşanın ihbarın üzerine, ikincisinin cümlelerin müfrede, üçüncüsünün ise yine inşanın ihbara atf edilmesinden dolayı caiz olmadığını ifade etmektedir.

Daha sonra birinci durumun yani نعم الوكيل in وهو حسبي’ye atfedilmesinde vâv’ın atf harfi değil de isti’naf veya i’tiraz için olabileceği veya birinci cümlelerin ihbari değil de dua manasında inşai olabileceği veya ikinci cümlelerin başında ya da sonunda mübtedanın takdir edilebileceği dolayısıyla ihbari olabileceğini ifade ederek Teftâzânî’nin ifadesinin doğru olduğunu belirtir. Birinci durum ile son olarak inşanın ihbâra mutlak olarak atfedilmesi ile ilgili haşiyelerden yararlanarak caizliğini ifade etmeye çalışır.

Müellif ikinci durumun yani cümlelerin müfrede atfedilmesi konusunda irapta mahalli olması durumunda caiz olduğunu, Seyyid Şerîf Cürçânî (ö. 816/1413)’nin buna cevaz verdiğini ifade eder.

Son olarak üçüncü durumun yani نعم الوكيل in يحسبني anlamındaki حسبي’ye atfedilmesi ve inşanın ihbara caiz olabileceği konusunu ele alıp tartışmaktadır (Gözübüyükzâde, 1261a:51-53).

Gözübüyükzâde, Seyyid Şerîf Cürçânî’nin (ö.816/1413) *Hâşiye ‘ale’l-Mutavvel*’inden yararlanarak bu risalesini yazmıştır.

2. SONUÇ

Osmanlı son dönem alimlerinden Gözübüyükzâde Kayseri’de kurduğu Gözübüyükzâde medresesinde yüzlerce öğrenci yetiştirmiş, farklı ilim dallarında telif ettiği birçok risâle ise günümüze ulaşmıştır. Velûd bir alim olan Gözübüyükzâde’nin eserlerine bakıldığında dönemin ilim seviyesi ve alim profilini yansıması bakımından önemli bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Risaleleri matbu ve yazma olmak üzere Süleymaniye kütüphanesinde birçok nüshası bulunmaktadır. Bunlarla ilgili îzâhât yukarıda verilmiştir. Müellifin *Memû‘atü’r-resâil*’deki Arap diline dair risaleleri incelendiğinde, telif etmedeki temel hedefi tartışmalı bazı mevzuları açıklığa kavuşturmak ve zor, yanlış anlaşılabilir meselelerin öğrenilmesini kolaylaştırmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu vesileyle hacimli kitaplar ve dağınık mevzular arasında bulunan bazı konuları müstakil bir şekilde ele alıp talebelerin istifadesine sunmuştur. Farklı ilim alanlarındaki risaleleri onun ilim sahasındaki hakimiyetini göstermektedir. Risalelerinde açık bir dil kullanmakta ve genel olarak risalelerinde önce konuyu farklı kaynaklardan delil getirerek açıklamakta daha sonra kendi tercih ettiği görüşü belirtmektedir. *Mecmû‘atü’r-resâil*’de mantık, tefsir, kelim gibi ilim dallarına dair risaleler de bulunmaktadır. İlgili araştırmacıların bu risaleleri gün yüzüne çıkarmaları ve tahlil etmeleri önemli bir hizmet olacaktır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- BAĞDATLI İSMAIL PAŞA. (1951). *Hediyetü'l-`arifîn, esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, Dâru ihyâu't-turâs, Beyrut.
- DEDE CÖNGÎ. Kemâlüddîn İ. (1278). *Hâşiye `alâ Şerhi'l-`İzzî fi't-taşrîf li't-Teftâzânî*, Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 2170, İstanbul.
- GÖZÜBÜYÜK, İ.N. (1996). “Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi”, 14.cilt, *DİA*, Ankara.
- GÖZÜBÜYÜKZÂDE İ. E. (1259a). *Mecmû'atü'l-kavâid*, İstanbul.
- GÖZÜBÜYÜKZÂDE, İ. E. (1259b). *Mecmû'atü'l-kavâid*, İstanbul.
- GÖZÜBÜYÜKZÂDE İ. E. (1274c). *Mecmû'atü'l-kavâid*, Necîb Efendi Matbaası, İstanbul.
- GÖZÜBÜYÜKZÂDE İ.E. (1259d). *Mecmû'atü'r-resâil*, İstanbul.
- GÖZÜBÜYÜKZÂDE İ.E. (1259e). *Mecmû'atü'r-resâil*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazmabağışlar Koleksiyonu 1439, İstanbul.
- GÜR, S. (2018). “Osmanlı Tefsir Geleneğinde Besmele Risaleleri Literatürü”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 12 ,405-477.
- İBN YA'İŞ, E. (2001). *Şerhu'l-mufassal*. 2 cilt, Dâru'l-kütübi'l-`ilmiyye, Beyrut.
- KAYA, M. (2012). “XIX ve XX. Asırda Osmanlı'da Mutasavvıf Müfessirler”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 43-77.
- KEHHÂLE, Ö. R. (2002). *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*. 15.basım,2. cilt: Mektebetü'l-müsennâ, Beyrut.
- KOÇER, M. Z. (1983). *Kayseri Uleması*. 2.basım, Özlem Kardeşler Matbaası, İstanbul.
- NAZİF, A. (1991). *Kayseriyye Meşarihi (Kayseri Meshurları)*, sad. Meserret Diriöz, Haydar Ali Diriöz, Kayseri.
- ŞABAN, İ. (2011). “19. Yy. Osmanlı Alimlerinin Belagata Dair Eserleri”. *Şarkiyat Mecmuası* 13, 119-134.
- ŞAHAN, H. (2009). *Gözübüyükzâde İbrahim Efendi'nin Mantık Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- ZİRİKLİ, E. (2002). *el-A'lâm*, 15.basım, 2.cilt, Dâru'l-İlim li'l-melâyin, Beyrut.

EXTENDED SUMMARY

Gozubuyuk-zāde Ibrāhīm Efendi, who lived between 1747 and 1838, is one of the Ottoman scholars known by the people of Kayseri. The scholar, who studied science in childhood and youth, founded the Gözübüyükzāde madrasah in Kayseri and raised hundreds of students in this madrasa.

The scholar, who saw the periods of Selim III and Mahmud II of the Ottoman sultans, stayed away from politics and refused to accept Mahmud's proposal to be Sheikh-ul-Islam by claiming his old age. In addition to raising the demand, the author also participated in charity activities. As a matter of fact, he carried out the administration of charity and charity institution given to him by Gumrukcu Osman Pasha until the end of his life.

The scholar has many works in different fields of Islam like Arabic language, logic, kalam, tafseer etc. He wrote about fifty-five works in Arabic and Turkish languages. Most of the works written by the scholar are collected in a collection called Mecmuatu'l-kavâid. Later, a few more works of the author were added and published under the name *Mecmū'a al-rasā'il*. The Scholar has many manuscripts in different libraries in Turkey especially in Suleymaniye Library.

In this study, six works of Gozubuyuk-zāde on the Arabic language in the collection of *Mecmū'a al-rasā'il* have been examined. While examining these works the author's purpose, style and the sources he used in writing were tried to be expressed. When we look at the scriptures, it will be seen that the author's language is plain, the author's purpose of writing his works on the Arabic language is to facilitate the understanding of difficult issues related to some subjects of Arabic language and put forward his preferred opinion in the works.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**DEĞİŞEN SAVAŞ TANIMI IŞIĞINDA 1990-2008 YILLARI ARASINDA
TÜRKİYE'DE SEFERBERLİK UYGULAMALARININ ESASLARI VE HUKUKİ
DAYANAĞI**

Changing the Definition of Light War, Between The Years 1990-2008 Legal Basis
Principles and Practice of Mobilization in Turkey

SONGÜL ALŞAN¹

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Üniversitesi Tarih Bölümü, Erzincan

Dr. Instructor Member, Erzincan University, Department of History, Erzincan

salsan@erzincan.edu.tr

Orcid: 0000-0001-7423-5046

DAMLA BAYER

Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzincan Üniversitesi Tarih Bölümü, Erzincan

Post Graduate Student, Erzincan University, Department of History, Erzincan

bayerrdamlaa95@gmail.com

Orcid:0000-0002-3122-7924

Atıf/©: Alşan, Songül, Bayer Damla (2021). Değişen Savaş Tanımı Işığında 1990-2008 Yılları Arasında Türkiye'de Seferberlik Uygulamalarının Esasları ve Hukuki Dayanağı, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 205-231

Citation/©: Alşan, Songül, Bayer Damla (2021). Changing the Definition of Light War between the years 1990-2008 Legal Basis Principles and Practice of Mobilization in Turkey, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 205-231

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma Makalesi*
Geliş Tarihi-Received Date : *2021-03-10*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *2021-06-29*
Sayfa Numarası/Page Number: *205-231*
Doi : *10.46790/erzisosbil.894292*

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır.

¹ Sorumlu yazar.

DEĞİŞEN SAVAŞ TANIMI İŞİĞİNDA 1990-2008 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE SEFERBERLİK UYGULAMALARININ ESASLARI VE HUKUKİ DAYANAĞI

Changing the Definition of Light War, between the years 1990-2008 Legal Basis Principles
and Practice of Mobilization in Turkey

SONGÜL ALŞAN-DAMLA BAYER

Öz:

Savaşlar tarihi süreç içerisinde birçok faktörün etkisinde kalmıştır. Savaşı etkileyen bu argümanların zamanla değişiklik göstermesi söz konusudur. Özellikle sanayi, bilim, teknoloji alanlarındaki gelişmeler ortaya küresel bir dünya algısı çıkarmıştır. Geleneksel savaşların araçları olan ateşli silahlar, özellikle 20. yüzyıldan itibaren, yerini medya, sansür, propaganda, diplomasi ve istihbarat gibi savaşı etkileyen yeni savaş araçlarına bırakmaya başlamıştır. Bu argümanlar ateşli silahların yıkıcılığı düşünüldüğünde daha fazla önem kazanmış ve kendi adıyla anılan savaşları yaratmıştır. Savaşın meydanlardaki fiziksel yönünden ziyade evrensel etkiler uyandırabilecek ve savaş alanının dışına bile yayılabilecek savaş türleri tüm bu gelişmelerin ardından ortaya çıkmıştır. Aracı her ne olursa olsun savaş, öncesinde ve sonrasında hazırlık gerektiren ciddi bir güvenlik meselesi olmuştur. Bu çalışmada Türkiye’deki savaşa hazırlık aşaması olan seferberlik uygulamaları ve yeni seferberlik aktörleri değerlendirilmiştir. Bu hususla ilgili hukuki metinler mukayeseli bir şekilde değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise metin içerisinde irdelenen konudan ve elde edilen çıkarımlar genel hatlarıyla ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Seferberlik, Değişen Savaş Argümanları, Türkiye

Abstract:

Wars have been affected by many factors throughout the history. These arguments that affect war are subject to change over time. Developments in the fields of industry, science and technology have created a global perception of the world. Firearms, which are the tools of traditional wars, started to be replaced by new war tools such as media, censorship, propaganda, diplomacy and intelligence, especially since the 20th century. These arguments have gained more importance when considering the destructiveness of firearms and created the wars that are named after them. The types of war that can have universal effects rather than the physical aspect of the war on the fields and can spread even outside the battlefield have emerged after all these developments. Whatever the means, war has been a serious security issue that requires preparation before and after. In this study, mobilization and application of new actors in the preparation for war mobilization stage in Turkey were evaluated. Legal texts on this issue have been evaluated comparatively. In the conclusion part, the subject examined in the text and the inferences obtained are presented in general terms.

Keywords: War, Mobilization, Changing Arguments War, Turkey

1. GİRİŞ

Çalışmada merkeze alınan 19. 20. ve 21. yüzyıllarda gerçekleştirilen savaşların gerçeği, esasları ve süreci ele alındığında; teknoloji, üretim ve fabrikalaşma ön plana çıkmaktadır. Bu teknolojik gelişmelerin hızı ve etki alanları genişledikçe devletler yatırımlarını bu alanlara kaydırmakta sakınca görmemişlerdir. Getirisi ve savaş üstünlüğü düşünüldüğünde yapılan bu yatırımlar, adeta bir yarış haline dönüşmüştür. Savaşlardaki bu değişimin en iyi iki örneği I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı olarak gösterilebilir. Diplomatik, propagandist (Alşan, 2015, 75-85) faaliyetlerin ve teknolojik gelişmelerin sağladığı potansiyel güç, devletler tarafından fark edilmeye başlamıştır.

Temel ihtiyaçların yanı sıra teknoloji; savaşları, topluluklar ilişkisini ve devletlerin ‘güç’ anlayışını değiştirmiştir. Devletler güç unsurunu savaşlarda bir diğerini alt etmek, boyun eğdirmek olarak görme durumundan; hasmını çıkarlarına ortak etmek, hedefleri doğrultusunda diplomatik ilişkilerle ittifak sağlamak ve tehdit unsuru olan karşı tarafın halkının kitlesel biçimde algısını değiştirme olarak görmeye başlamıştır. Devletler; diplomasi, ekonomi ve teknolojinin ulaştığı küresel boyutların farkına varınca, düşmanına boyun eğdirmek yerine düşmanı ittifakı haline getirme eğilimine yönelmiştir(Parker, 2017, 461).

Savaş araçlarının değişmesi, savaşa hazırlık süreçlerindeki etkenlerin değişmesini de beraberinde getirmiştir. Türkiye’nin seferberlik uygulamaları, diğer devletler gibi teknolojiyi aktif ve sürekli halde kullanmasıyla bu uygulamaları tek boyutlu ve yalnızca hukuksal olmaktan çıkmıştır. Savaş riski veya savaş halinde, askeri alanda başlatılan personel ve lojistik seferberliğin yanında kamuoyu oluşturulmaya, caydırıcı ve kitle iletişim araçlarının hedeflenen algıyı yaratma süreci doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır(<https://www.msb.gov.tr/Bakanlik/Misyon>).

2. SAVAŞIN TANIMI

Savaş kavramının tanımlanmasına ilişkin genel kabul gören net ve tek bir tanımlama bulunmamaktadır. Dolayısıyla savaş kavramının; devletler nazarında, kültür etkisiyle ve kavramı açıklamaya çalışan her bilim dalının bakış açısına göre farklı birçok tanımı yapılmıştır. Savaşın tanımı, çok disiplinli bir kavram olması (Özer, 2018: 7) yönüyle her disiplin bakış açısından farklı tanımlamaları türemiştir.

Savaş kavramı “*Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele, harp, cenk, cidal*” şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998: 549). Savaş, siyasal varlıkların silahlanması olarak nitelendirilebilir. Yayınlanan “*2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanununda savaş, Devletin bekasını temin etmek, millî menfaatleri sağlamak ve millî hedefleri elde etmek amacıyla, başta askeri güç olmak üzere Devletin maddî ve manevî tüm güç ve kaynaklarının hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan kullanılmasını gerektiren silahlı mücadeledir*” (Resmî Gazete, 1983: 2) olarak tanımlanmıştır. Savaş kavramı, Carl Von Clausewitz’e göre savaş politikanın başka araçlarla devamı (Causewitz, 1991: 7) olarak tanımlanırken, Cicero savaşı, güçlerin anlaşamadıkları durumlarda zor kullanarak çözülen yöntem olarak açıklamıştır.

Görüldüğü üzere savaş kavramı, ortak paydada buluşulan ve aynı nitelikleri taşıyan bir tanımına sahip olamamıştır. Her bilim dalı gibi her savaş da kendine özgü şartlar içinde sürdüğünden, savaşlar için neden, amaç ve araçlar sürekli olarak değişkenlik taşımaktadır. Fakat savaş kavramı, 1990’dan itibaren değişmeye başlamış ve bu değişime kadar Clausewitz’in ileri sürdüğü ve analizini yaptığı savaş kavramı geçerliliğini korumuştur. 1990’dan itibaren *yeni savaş* kavramı kullanılmaya başlanmış, bu kavram Mary Kaldor ve Herfried Münkler’in çalışmalarıyla yazına kazandırılmıştır. (Eker, 2015: 40).

Savaş kavramı bazı kavramlarla eş değerde kullanılsa da her silahlı hal savaş olarak nitelendirilmemektedir. Savaş olarak nitelendirilen birçok durum aslında savaşın alt kavramlarını oluşturmaktadır. Savaşın alt kavramlarına bakıldığında sefer, harekât, muharebe, çarpışma ve çatışma gibi kavramlar önümüze çıkarken bu kavramlar, savaş kavramının yerine kullanılmaktadır. Bu kavramlar savaşı karşılayan tanımlamalar olmamakla birlikte savaşın alt unsurlarını oluşturmaktadır.

“Sefer: genellikle ülke dışına yapılan askeri harekât, savaşa gitme

Harekât: belli bir amaç gözetilerek bir askerî birliğe yaptırılan manevra, çarpışma, çevirme, kovalama vb. işler

Muharebe: savaşta yapılan çarpışmalardan her biri

Çarpışma: öncülerin veya küçük birliklerin yaptıkları küçük savaşma

Çatışma: savaş maksadıyla düşmana karşı ilerleyen bir birliğin karşı tarafın keşif ve güvenlik kollarıyla arasındaki ilk silahlı vuruşma“ (Türk Dil Kurumu, 1998: 549) şeklinde tanımlanmıştır.

Geleneksel savaş literatüründe savaş türleri için; “*istila savaşları, hanedan savaşları, sömürge savaşları, din savaşları, kurtuluş savaşları, devrim savaşları*” olarak çeşitli savaş türleri bulunmaktadır (Daver, 1992: 183). 21. yüzyılda savaşa yeni devlet dışı aktörlerin ve yeni argümanların dâhil olmasıyla birlikte, yeni savaş tanımları ve bu yeni kavramlara bağlı olarak farklı savaş türleri ortaya çıkmıştır. Böylece psikolojik savaş, haklı savaş, soğuk savaş, teknoloji savaşları, bilim savaşları, dijital savaşlar, siber savaşlar, medya savaşları ve ekonomi savaşları gibi birçok savaş türü modern savaş türlerinde yerini almıştır.

Savaşın güçlerin çıkar çatışmasının bir ürünü olan savaşın, teknolojinin gelişmesiyle araçları değişmiş ve savaş farklı bağlamlar üzerinden yürütülebilir hale gelmiştir (Güdek, 2017: 91). Bu nedenle savaş kavramı için devletlerin karşılıklı şiddet uygulamaları tanımı yetersiz kalmıştır. Geleneksel savaşlar sivillerin bulunduğu alanların dışında, savaş için uygun görülen mevziilerde, genelde bir taraf pes edinceye kadar süren ve birebir/fiziksel gerçekleşen vuruşma/çarpışma eylemleriyle ifade edilmektedir. (Eker, 2015: 38). Fakat bu geleneksel savaş tanımının temeli sayılan Clausewitzci yaklaşıma eleştirel olarak yeni savaşlar kavramının inşası ile birlikte; birçok yeni savaş argümanı da ortaya çıkmıştır.

Savaşlardaki argümanlar ve devlet dışı aktörler değişerek artarken savaş silahları da değişmeye başlamıştır. Ambargo, iletişimin tek taraflı askıya alınması, anlaşmaların feshedilmesi, kültür erozyonu yaratma çabası, dinsel ve etnik söylemlerin kışkırtıcı olması, psikolojik yönlendirmeler, sosyal medya araçlarının algı yaratma amacı ile kullanılması, bilinçli olarak salgın hastalıkların yaygınlaştırılması ya da tedavi edilmemesi yeni savaşların silahı olmuştur. Ekonominin etkin şekilde kullanımı, siber alanda üstünlük sağlama yarışları da ateşsiz savaş silahları olarak yerini almıştır.

Savaş, devletin amacına ulaşma sürecinin bir eylemi olduğu için hedeflenenler ışığında bir araçtır. Savaş politik bir eylem olmaktan çok politik amaçların yerine getirilmesinde bir çözüm süreci olarak görülmüştür. Fakat savaş günümüzde çoğunlukla, gelişmiş ülkeler açısından beklenen sonucu elde etmede etkin bir araç olmaktan çıkmıştır, denilebilir (Baharçipek, 2000: 275). Üretilen silahların coğrafi yıkımları ve kalıcı hasarları nedeniyle savaş daha az tercih edilen bir araç olmaya başlamıştır. Ülkelerin başta ekonomi olmak üzere birçok alanda birbirlerine bağımlılıklarının artmış olması da her türlü ateşli silahın veya nükleer silahların kullanıldığı savaş türü, daha az tercih edilmeye başlanmıştır.

Geleneksel savaşlarda; topyekûn ortadan kaldırma, toprak kazanma, mevcut sınırları savunma, yeraltı kaynaklarına ulaşma, etnik ve dini tahrikler, dış pazarda etkin hale gelmek, stratejik bölgelerde üstünlük sağlama, kültür empoze etme (asimile etme) ve devletin tüzel kişiliğine fayda sağlayan her çıkar savaş sebebi olmuştur. Değişen savaş tanımıyla ekonomik bağımlılığı azaltma, refah düzeyini yükseltme, en az maliyetle doğal enerji kaynaklarını koruma gibi sebepler de savaşların amaçlarından olmaya başlamıştır.

Türü geleneksel olan savaşta en az iki taraf olmalı ve bu tarafların çıkar çatışmaları bulunmalıdır. Tarafların devlet kişiliğini karşılaması gerekmektedir. Fiziksel bir şiddet içermelidir. Savaş, kendisini oluşturan çarpışma, çatışma ve muharebe gibi alt unsurların sürekliliğin sağlanmasıyla sürdürülmelidir. Düzenli askerî birliklerle silahlı çatışma gerektirir. 1907 Lahey Sözleşmesine göre savaş ilanının en az bir taraftan yana ilan edilmesi gerekmektedir. Bu tür savaşlar genellikle sivillere ulaşmayan bölgelerde yapılmaktadır.

Yeni savaşlar düzeninde devlet dışı aktörlerin artmasıyla birlikte savaşan tarafların yalnızca devletler olması anlayışı azalmaya başlamıştır. Şiddet yalnızca fiziksel olmamakla birlikte yeni savaşlarda her türlü şiddet uygulaması mevcuttur. Psikolojik, siber, ekonomik ve her türlü tahrik şiddet olarak kullanılır olup hukuki çerçeveye girmeksizin savaşlar devam ettirilebilmektedir. Bu tür savaşların odağı düzenli askeri birliklerin çarpışma noktasından sivillere kaymıştır. Odak noktası siviller olan bu savaşlar modern savaşlar olarak adlandırılmaya başlamıştır (Daver, 1992: 182).

3. TÜRKİYE'DE SEFERBERLİK UYGULAMALARI

Cumhuriyet döneminin ilk sıkıyönetim yasası 22 Mayıs 1940 tarihinde Kanuni Esasi'ye dayanılarak çıkarılan 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu olmuştur. Çok partili hayata geçişten sonra Türkiye'de seferberlik uygulamalarında köklü değişiklikler yaşanmıştır. Çok partili hayata geçişten 1990'a kadar Türkiye'de sıkıyönetimler aşağıdaki kanunlara dayanılarak yürütülmüştür:

“13837 sayılı ve 15.05.1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu,

2766 sayılı ve 30.12.1982 tarihli 13.5.1971 Tarihli ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun,

1983 sayılı ve 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu,

2941 sayılı ve 4.11.1983 tarihli Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu,

1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununa Bir Ek Madde İlave Edilmesi Hakkında 3423 sayılı ve 31.3.1988 tarihli Kanun,

3432 sayılı 27.10.1988 Olağanüstü Hal Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun“

1990 yılına gelindiğinde; TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi devlet kurumları sahip oldukları alt birimlerle seferberlik hali uygulamalarının icraat merkezlerini oluşturmuştur.

1990'da yürürlüğe giren Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü de Türkiye'nin seferberlik uygulama esaslarını belirtmektedir (Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü, 1990). Bu tüzük 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'na dayanmaktadır. Dolayısıyla bu tüzük incelemesi altında yazılan tüm bilgiler için 2941 sayılı kanun baz alınmıştır.

“Bu Tüzük, seferberlik ve savaş hallerinde Devletin bütün güç ve kaynaklarının barış durumundan seferberlik ve savaş durumuna en çabuk ve etkin biçimde geçmesini sağlayacak hazırlıkların barıştan itibaren yapılması usul ve esaslarını, gerginlik ve buhran dönemlerinde alınacak tedbirleri, seferberliğin ilanının duyurulması, görevli teşkilatı, kamu idare, kurum ve kuruluşlarıyla özel kurum ve kuruluşların ve buralarda görevli personelin, yurttaşların yetki, görev, sorumluluk ve yükümlülükleriyle bunların kullanılması, yapılması ve uygulanması hususlarını kapsar“ (Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü, 1990).

Seferberlik uygulamaları tatbikat biçiminde, her an seferberlik durumu için hazır halde tutulmaktadır. Barış zamanı yapılan hazırlıklar savaş hali/seferberlik hali için süreklilik halindedir. Bu durum hazır bulunuşluğu göstermektedir. 90/500 sayılı tüzükte geçen amirler ve memurlar esasların uygulamaya geçmesi ve Sefer Görev Emri uygulamasını aktif edecek kişiler olarak belirlenmiştir. Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü, Türkiye Cumhuriyeti'nde seferberlik uygulamalarında esas alınan yönetmelik niteliğini tanımaktadır. Bu tüzüğe göre önce ihtiyaçlar saptaması yapılmaktadır. İhtiyaçlar doğrultusunda bakanlıkların tümü tüzüğün uygun gördüğü işleyiş sürecini başlatmakla yükümlüdürler.

Tablo 1: 2935 Sayılı Kanuna Ek ve Değişiklik Getiren Mevzuatın Yürürlüğe Giriş Tarihini Gösterir Liste (Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü)

<i>Değiştiren Kanunun/ KHK'nin Numarası</i>	<i>2935 sayılı Kanunun değişen veya iptal edilen maddeleri</i>	<i>Yürürlüğe Giriş Tarihi</i>
<i>KHK/201</i>	–	<i>9/8/1984</i>
<i>3076</i>	–	<i>21/11/1984</i>
<i>KHK/259</i>	–	<i>14/8/1986</i>
<i>3310</i>	–	<i>10/9/1986</i>
<i>3432</i>	–	<i>27/4/1988</i>
<i>KHK/413</i>	–	<i>10/4/1990</i>
<i>KHK/421</i>	–	<i>13/4/1990</i>
<i>KHK/424</i>	–	<i>10/5/1990</i>
<i>KHK/425</i>	–	<i>10/5/1990</i>
<i>KHK/427</i>	–	<i>15/6/1990</i>
<i>3842</i>	–	<i>1/12/1992</i>
<i>5668</i>	<i>Ek Madde 2 ve 3</i>	<i>1/1/2008</i>

Tablo 2: Seferberlik, Savaş ve TSK Personel Yönetmeliğindeki Değişiklikler (Resmi Gazete Arşivi)

Resmi Gazete Başlığı	Karar No	Tarihi	Sayısı
Seferberlik ve Savaş Halinde Uygulanacak İnsan Gücü Planlaması Esasları Hakkında Yönetmelik	–	29.07.2008	26951
Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğünde Değişiklik Yapılmasına Dair Tüzük	2007/12105	02.06.2007	26540
Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğünde Değişiklik Yapılmasına Dair Tüzük	2006/10691	04.08.2006	26249
Türk Silahlı Kuvvetlerinin Personel Seferberliği Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	2005/9497	30.10.2005	25981

Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğünde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tüzük	2001/3283	13.12.2001	24612
Seferberlik ve Savaş Halinde Uygulanacak İnsan Gücü Planlaması Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	–	07.12.2001	24606
Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğünde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tüzük	2000/369	05.05.2000	24040
Seferberlik ve Savaş Hali Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	4542	04.03.2000	23983
Seferberlik ve Savaş Halinde Uygulanacak İnsan Gücü Planlaması Esasları Hakkında Yönetmelik	–	09.07.1999	23750
Seferberlik ve Savaş Haline İlişkin Harp Sanayii Faaliyetinin Yürütülmesi Hakkında Yönetmelik	96/9012	30.01.1997	22893
Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Seferberliği Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik	95/6896	04.07.1995	22333
Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğünde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tüzük	95/6589	28.03.1995	22241
Seferberlik ve Savaş Haline İlişkin Harp Sanayii Faaliyetinin Yürütülmesi Hakkında Kanun	4083	08.03.1995	22221
Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Seferberliği Yönetmeliği	91/2513	05.01.1992	21102
Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğünde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tüzük	91/2028	03.08.1991	20949
Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü'nün Yürürlüğe Konulmasına Dair Tüzük	90/500	16.07.1990	20576

3.1. Personel Seferberliği

Personel seferberliği, Muvazzaf ve dışında kalan her personelin Sefer Görev Emrine tabii olarak göreve başlatılmasıdır. Sefer Görev Emri TSK'nın her türlü ihtiyacını karşılamak üzere başlatılan çalışmaların genel uygulamasıdır. Personel Seferberliğinin temel görevi en kısa sürede seferberlik uygulama esaslarını uygulamaya başlamaktır.

Birlik ve kurumların personel ihtiyaçlarının karşılanması, subay ve astsubay dağıtımının yapılması, erbaş ve er dağıtımının yapılmasının ardından sefer görev emri verilerek seferberliğin askeri kanadındaki personel tedariki başlatılmaktadır.

“Seferberlik ve savaş halinde Silahlı Kuvvetlerin ve halkın ihtiyacını karşılamak üzere, çalışmalarının aksatılmadan sürdürülmesi gereken kamu ve özel kurum ve kuruluşlardan, silahaltına alınacak personelle bu kurum ve kuruluşlarda savaşta meydana gelebilecek olan tahmini personel zayıyatının saptanması ve ihtiyacın hangi kaynaklardan öncelik sırasına göre ne suretle karşılanacağı ve uygulamanın nasıl yapılacağına ilişkin insan gücü planlamasının esasları Milli Savunma Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılacak bir yönetmelikle düzenlenir“ (Seferberlik ve Savaş Hali, 1990: Md.65).

“Seferberlik ve savaş hallerinde birlik ve kurumlarda ihtiyaç duyulacak sivil personel miktarları kuvvet komutanlıkları, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından saptanarak her yıl Milli Savunma Bakanlığına bildirilir. Milli Savunma Bakanlığı bu ihtiyaçları birleştirerek Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bildirir, ihtiyaçlar; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca yapılacak insan gücü planlamasına göre, bu yolla giderilmediği takdirde milli müdafaa mükellefiyeti yoluyla karşılanır“ (Seferberlik ve Savaş Hali, 1990: Md.66).

“Personel seferberlik faaliyetleri aşağıdaki hususları kapsar:

A) Seferberlik duyurusunda Türk Silahlı Kuvvetlerinin tamamının veya bir kısmının, seferi teşkilat ve kadro seviyesine çıkarılması,

B) Seferberlik ve savaş hali süresince oluşacak personel zayıyatını karşılamak üzere, bütünleme personelinin sağlanması,

C) Gerekli görülen birlik ve kurumların tamamının veya bir kısmının, özel nitelikli personel ihtiyaçlarının karşılanması,

D) Yedek personelin silahaltına alınma usullerinin denenmesi ve yedek personelin eğitimlerinin tazelenmesi ve geliştirilmesi” (Seferberlik ve Savaş Hali, 1990: Md.67).

“Subay ve astsubaylar için hazırlanan sefer görev emirleri, birlik, kurum ve askerlik şubelerine gönderilir. Birlik komutanlıkları, kurum amirlikleri veya askerlik şube başkanlıklarınca sefer görev emirleri yükümlüye, ilgili mevzuata göre tebliğ edilir ve bir kopyası kendisine verilir” (Seferberlik ve Savaş Hali, 1990: Md.77).

TSK’nın taleplerinin yerine getirilmesi, seferberlik planının tüzükte geçen ilke ve esaslara uygun yapılandırılması, subay ve astsubay kaynağının saptanması, erbaş ve er kaynağının saptanması faaliyetlerinin çerçevesi adı geçen tüzükte belirtilmiştir.

“Personel seferberliğinin ilke ve esasları şunlardır:

A) Personel seferberlik planları, Silahlı Kuvvetlerin en kısa sürede sefer durumuna getirilmesi amacını güder ve sistemin kapsadığı her faaliyet gereklilik, sadelik ve sürat ilkelerine dayanır.

B) Personel seferberliğinin tazeleme eğitimine ihtiyaç göstermeyen yedek personelle tamamlanması suretiyle, birliklere, seferberliğin ilk günü muharebe gücünün kazandırılması esastır.

Yedek personele sefer görev emirlerinin verilme esas ve usulleri Genelkurmay Başkanlığınca saptanır ve Yönergede açıklanır.

C) Türk Silahlı Kuvvetleri ihtiyaçlarının saptanmasında, birlik ve kurumlar bir kademedede seferi kadro seviyesine çıkarılır.

D) Birlik ve kurumların seferberlik hazırlıkları, kısmi seferberlik veya özel çağrı durumlarında da uygulanabilecek genel seferberlik ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde yapılır.

E) (Değişik: 18/7/1991 - 91/2028 K.) Personel ihtiyaçları birliğine tertip esasına veya bölgeden seferberlik usulüne göre karşılanır. Bölge kaynağının yetersizliği halinde ihtiyaçlar diğer bölgelerden de karşılanabilir. Bu usullerin, kurulu veya seferde kurulacak birliklerde uygulama esasları Yönergeyle belirlenir.

F) Askerlik şubelerinin kaynağını, o bölgedeki nüfusa kayıtlı askerlik çağı içindeki personel oluşturur.

İkametgahını değiştirenlerin kayıtları, nüfus idarelerince geciktirilmeksizin yükümlünün kayıtlı olduğu askerlik şubesi başkanlığına bildirilir. Bunlar yeni ikametgahlarındaki askerlik şubesi kaynağına alınır.

G) (Değişik: 11/5/2007 – 2007/12105 K.) Yedek personele muvazafılık döneminde yetiştirildiği sınıf ve branşlarıyla ilgili niteliklerine uygun sefer görevi verilmesi göz önünde bulundurulur. İhtiyaç duyulduğunda yedek personele sivil hayattaki mesleklerine ve/veya tahsillerine göre de sefer görevi verilebilir. Bununla ilgili esas ve usuller Yönergede belirlenir.

H) (Değişik: 18/7/1991 - 91/2028 K.) Personel ihtiyacını daha genç doğumularla karşılamak için barış döneminden itibaren her askerlik dairesi bölgesinden silah altına alınan personelin sınıflandırılması, seferde desteklenecek birlik ve kurum ihtiyaçlarını karşılayacak miktarlar dikkate alınarak yapılır“ (Seferberlik ve Savaş Hali, 1990: Md.68).

2008 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından olağanüstü hallerde uygulanacak yönetmelikte insan gücünden hangi şartlar altında ve nasıl faydalanacağına dair hususlar da yer almaktadır. “*Bu Yönetmelik, 24/5/1990 tarihli ve 90/500 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla yürürlüğe giren Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü’nün 65 inci maddesine dayanılarak hazırlanmıştır*” (Çalışma ve Sosyal Güvenlik, 2008: Md.3).

Bu yönetmelik Milli Savunma Bakanlığı hariç tüm bakanlıkları kapsamaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik, 2008: Md.4). Bakanlıklarda bulunan görevlilerden bir komisyon oluşturulur.

“Seferberlik ve savaş hallerinde, Türk Silahlı Kuvvetleri ile halkın ihtiyaçlarını karşılayacak kurum ve kuruluşları tespit edecek Komisyon; Bakan veya görevlendireceği bir temsilcinin başkanlığında, Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği ile gerektiğinde diğer bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar ve meslek kuruluşlarının belirlediği görevlilerin katılımı ile oluşturulur“ (Çalışma ve Sosyal Güvenlik, 2008: Md.6).

“Komisyonun görevleri şunlardır:

a) Türk Silahlı Kuvvetleri ve halkın ihtiyaçlarını karşılayacak kurum ve kuruluşların hangi alanlarda/sektörlerde faaliyet gösterecek kurum ve kuruluşlar olacağını tespit etmek,

b) Türk Silahlı Kuvvetleri ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere görevlendirilecek kurum ve kuruluşların nihai tespitini yapmak,

c) İhtiyaç sahibi kurum ve kuruluşlara ait gerekli güncelleştirmeleri yapmak” (Çalışma ve Sosyal Güvenlik, 2008: Md.7).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, insan gücünün seferberlik kullanımını İŞKUR ile koordine etmektedir. Bu koordine hareketleri Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ihtiyaç duyduğu her türlü insan gücünü belirlemektir. İnsan gücü seferberliğinin hazır halde bulunması, savaş haline en hızlı geçiş hedefinin göstergesidir. Yürütülen çalışmaların tüm hazırlık aşaması barış zamanlarında gerçekleştirilir.

3.2. Lojistik Seferberliği

“Lojistik tedarik zinciri boyunca bütün malzemelerin hareketinden sorumlu olan fonksiyondur” (Başkol, 2016: 49). Lojistik, ihtiyaç duyulan her şeyin ihtiyaç duyulan zamanda ve yerde temin edilmesi olarak da tanımlanabilir. Askeri alanda lojistik, savaş sırasında askere temin edilmesi gereken her türlü yiyecek, içecek, giyecek, sağlık ve haberleşme hizmetlerini sağlayan birim olmuştur. Askeralma Genel Müdürlüğü lojistik seferberlik faaliyetlerini araç seferberliği ve tatbikatlar olarak sınıflandırmıştır.

“Araç Seferberliği: Kara Nakil Araçları, Deniz Nakil Araçları, Hava Nakil Araçları, İş Makinası Seferberliği, Özel Nakliyat Firma Seferberliği, Özel İnşaat Firma Seferberliği, Mal ve Hizmet Seferberliği, Harp Sanayi Faaliyetleridir. Tatbikatlar ise Personel Seferberlik ve Lojistik Seferberlik Tatbikatları” olarak belirlenmiştir.

Seferberlik hali uygulamaları 90/500 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü esas alınarak gerçekleştirilmektedir. “*Türk Silahlı Kuvvetlerinden araç seferber olma hazırlıkları Milli Savunma Bakanlığı tarafından araç ihtiyaçlarının ve kaynakların saptanması, ihtiyaçları karşılayacak tertibin*

yapılması, araçların getirilmesi, teslim alınması ve sevki suretiyle yürütülür“ (Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü, 1990: Md.46).

“2918 sayılı Karayolları Trafik Kanununa tabi olan araçlardan arazi vitesi olmayan otomobiller, zirai traktörler ve motorlu bisikletler dışındaki araçların kayıtları, trafik tescil şube veya bürolarınca kayda alındıktan sonra araca ait bilgiler, Emniyet Genel Müdürlüğü kanalıyla, manyetik ortamda, her ayın ilk haftasında, toplu olarak Milli Savunma Bakanlığına gönderilir. Milli Savunma Bakanlığınca, Silâhlı Kuvvetler ihtiyacına elverişli olanlara sefer görev emri düzenlenir. Sefer görevi verilmeyen araçlardan gerekli görülenlere mülki idare amirlerince sivil savunma ve diğer kamu hizmetleri için görev verilebilir” (Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü, 1990: Md.47).

“Kamu kuruluşlarının envanterinde bulunan araçlar ve iş makineleri bağlı bulunduğu bakanlık aracılığıyla Milli Savunma Bakanlığına bildirilir. Değişiklikler de her yıl bildirilerek bilgilerin güncelliği sağlanır. Yabancı uyruklulara ait araçlar, mevcut yasa ve andlaşmalara göre işlem görür” (Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü, 1990: Md.47).

Tahsis edilecek tüm araçların kaydı tutulur ve seferberlik zamanında bu kayıtlara göre sevk işlemleri başlatılır. Tüzükte geçen;

“Gerçek ve tüzel kişilere ait paletli ve lastik tekerlekli dozerler, grayderler, krenler, skreyperler, yükleyiciler, ekskavatörler, kanal kazıcılar, keçiyağı ve çekilebilir vibrasyonlu motorlu silindirler, asfalt plenti, beton santrali, beton pompası, transmikser, 3 kw den büyük jeneratörler, kompresörler, delici iş makineleri, trafiğe çıkmayan plakasız kamyonlar ve benzeri iş makineleri ve bu sınıfa dâhil taşıt araçları, kule vinçleri ve lastik tekerlekli mobil vinçleri, istifi makineleri ve bunun gibi iş makinelerinin kayıtları, sicil fişlerine uygun olarak il ve ilçelerdeki ticaret odaları, sanayi odaları veya Ticaret ve Sanayi Odalarınınca tutulur” (Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü, 1990: Md.48). ifadesi kendi içlerinde de sınıflandırılarak kayıtlanır.

“Liman başkanlıklarında kayıtlı bulunan deniz taşıt araçlarının sicil fişleri Denizcilik Müsteşarlığı, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğüne tutulan hava taşıt araçlarının sicil fişleri Ulaştırma Bakanlığı tarafından Milli Savunma Bakanlığına gönderilir. Göl, gölet ve nehirlerde çalışan su yolu taşıt araçlarının kaydı, sınırları içinde buldukları belediyelerin veya muhtarlıkların bildirimine üzerine il ve ilçe sivil savunma müdürlüklerince tutulur, bunların sicil fişleri valiliklerce Milli Savunma Bakanlığına gönderilir” (Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü, 1990: Md.49).

Ayrıca araç sayımı yapılması, sayılan araçların ihtiyaçlara göre saptamasının yapılması ve ihtiyaç duyulan araçların sevkleri de kendi içlerinde ilke ve esaslara göre temin edilmektedir.

“Seferberlik ve savaş halinde silahlı alınan personele sahip, sürücü veya mürettebatı tarafından sefer görev emriyle getirilen araçların karşılanması, kontrol, bakım, ikmal ve tertip edildikleri yerlere sevk işlemleri ve bunlarla beraber gelen personelin iskân, iye ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması mülki idare amirleri tarafından barıştan itibaren askeri makamlarla işbirliği yapılarak planlanır. Planlarda, kamu ve özel kurum ve kuruluşlara verilecek görevler, milli müdafaa mükellefiyeti uygulaması suretiyle gerçek ve tüzel kişilere ait mal ve hizmetlerden yararlanması hususları yer alır.” (Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü, 1990: Md.59).

Devlet, seferberlik ilanında yalnızca kendi kurum, kuruluş ve personellerinden yararlanmamaktadır. İhtiyaç duyulduğu takdirde özel kurumlar ve bu kurumların ihtiyaç duyulan araçlarının da teminini sağlamaktadır.

“Özel nakliyat ve inşaat firmalarının, araç, bina, personel ve benzeri olanaklarıyla bunlarda meydana gelecek değişiklikler; inşaat firmaları için Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, nakliyat firmalarından karayolu ve havayolu özel nakliyat firmaları için Ulaştırma Bakanlığı, denizyolu özel nakliyat firmaları için Denizcilik Müsteşarlığınca kaynak saptamaları yapılarak Milli Savunma

Bakanlığına bildirilir. Seferberlik ve savaş hallerinde Silahlı Kuvvetler ihtiyacına elverişli olduğu Milli Savunma Bakanlığınca saptanan firmalarla yetki verilen komutanlıklar arasında barış döneminden itibaren sözleşmeler yapılır. Bu firmalara seferberlik ve savaş hallerinde verilecek görevlerin saptanması ve uygulamanın nasıl olacağı Genelkurmay Başkanlığınca yayımlanan direktifte açıklanır” (Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü, 1990: Md.60)

Harp Sanayii Faaliyetleri için; “*Seferberlik ve Savaş Haline İlişkin Harp Sanayii Faaliyetlerinin Yürütülmesi Hakkında Yönetmelik*” uygulanmaktadır.

“Bu Yönetmeliğin amacı; Türk Silahlı Kuvvetlerinin seferberlik ve savaş halinde ihtiyaç duyacağı her türlü harp sanayii ürünü olan silah, mühimmat, araç, gereç, teçhizat, malzeme ve yedek parçaları ile bunların kullanılmasına ait hizmetlerin milli sanayinin kaynak ve üretimleriyle karşılanması için gerekli hazırlıkların barıştan itibaren yapılmasına ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir.” (Seferberlik ve Savaş Haline İlişkin, 1997: Md.1).

Personel Seferberliği ve Lojistik Seferberliğin yanında Personel Seferberliği Tatbikatları da seferberlik uygulama esasları içinde yer almaktadır. Personel Seferberliği Tatbikatlarının yapılma amacı savaş halinde ortaya çıkabilecek aksaklıkların önceden tespit edilmesi ve savaş hali öncesinde mevcut sorunların giderilmesidir. Örneğin;

“Araç Seferberlik Tatbikatları

Araç seferberliği hazırlıklarının barış döneminde denenmesi ve uygulamada ortaya çıkabilecek aksaklık ve eksikliklerin saptanarak giderilmesini sağlamak amacıyla, personel seferber olma hazırlıklarıyla uyumlu olarak;

A) Yedek parça ve aletleriyle gerekli görüldüğünde sürücüleriyle birlikte binek ve nakil hizmeti için orduya yarayan motorlu ve motorsuz her tür kara taşıt araçları,

B) Bütün hizmetlileri ve mürettebatıyla birlikte deniz, göl, nehir ve kanallarda kullanılan gemiler ve her türlü çekme taşıt araçları,

C) Mürettebatı, hizmetlileri ve bütün malzemesiyle birlikte hava taşıt araçları,

D) Seferberlik ve savaş hallerinde, bütünüyle Türk Silahlı Kuvvetleri emrine alınacak inşaat ve nakliyat firmaları

Genelkurmay Başkanlığının isteği üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla, her defasında en çok 10 günü geçmemek üzere tatbikata çağrılabilir.” (Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü, 1990: Md.95).

Personel Seferberliği Tatbikatlarının barış halinden savaş haline en hızlı süreçte geçişi sağlamaktadır. Personel Seferberliği Tatbikatlarının uygulanmasına Bakanlar Kurulu karar vermektedir (Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü, 1990: Md.93).

Bu seferberlik türleri Türk Silahlı Kuvvetleri'nin her türlü ihtiyacının karşılanmasına yöneliktir. Fakat seferberlik yalnızca askeri alanla sınırlı kalmamıştır. Teknolojik gelişmeler ve değişen toplum yapısı, halkların fikirlerine verilen değerlerin artması seferberliğin farklı alanlarda da gerçekleştirilmesine sebebiyet vermiştir.

4.DEĞİŞEN SAVAŞ ARGÜMANLARI VE SEFERBERLİK UYGULAMALARI

20. yüzyıldan itibaren teknolojideki gelişmeler savaşların karakterini değiştirmiş ve bu gelişmeler sürekli savaş halini etkin kılmıştır. Sürekli savaş hali beraberinde her an riske karşı seferberliğe hazır olma durumunu getirmiştir. 21. yüzyılın gerçeği olarak da savaşlar yalnızca silahlı mücadele olmaktan çıkmıştır. Ateşli silahlar gerçeği topyekûn ortadan kalkmamakla birlikte, birçok yeni savaş aracı küresel

boyutta kullanıma başlanmıştır. Bu doğrultuda savaş hali için alınan tedbirler de yalnızca askeri alanda olmaktan çıkmıştır.

4.1. Kamuoyu Seferberliği

Kamuoyu kavramı, Latince “publicus” - “opinion” kelimelerinden üretilmiş, Batı kökenli dillere yerleşmiş ve İngilizce “public opinion” olarak ifade edilmiş, dilimizde ilk zamanlarda “efkar-ı umumiye”, “halk efkari”, “amme efkari” kavramlarıyla karşılanmıştır. Kamu kavramı bir ülkenin halkının tümü anlamında kullanılmaktadır. Kamuoyu kavramında yer alan “oy” sözcüğü ise, kanaat anlamına gelmektedir (Dinçkol, 2006: 50). Kamuoyu bir durum, sorun üzerine halkın genel düşüncesini ifade etmektedir.

Toplumsal ilişkilerin gelişiminden etkilenen kavramlar sürekli değişkenlik göstermektedir. Değişkenlik gösteren kavramlardan biri olan kamuoyu kavramı da tarihsel süreçte önemli tanım değişiklikleri yaşamıştır. Kamu kavramı Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinde sadece özgür yurttaşları, dolayısıyla tek bir sınıfı karşılamıştır (Öz, 2003: 14). Bu durum Ortaçağ’da da soylular için geçerli olmuştur.

Kamuoyunun yapısı ve siyasal işlevi olarak, günümüzde batılı çağdaş toplum veya kitle toplumu olarak tanımlanan toplum biçiminin temel özellikleri, 1848 Devrim Hareketlerinin sonrasında gerçekleşmeye başlamıştır (Öz, 2003: 14). 19. yüzyıl ile birlikte kamuoyunun anlamı ve alanı genişleme sahası için olanak bulmuş ve bazı kriterlere sahip olmaya başlamıştır. “*Kamuoyu ile ilgili aranan unsurlar ise; siyasal karar alma durumunda olanları etkileme amacının yanı sıra, belli bir zaman dilimi içinde belirli bir kamusal soruna ilişkin olmak ve kesin ya da değişmez olmamaktır*” (Dinçkol, 2006: 50). Bu durum kamuoyunun devletlerin çıkarlarına göre kamuoyunu şekillendiğinin göstergesidir.

21. yüzyılın kamu, kamuoyu anlayışı Ortaçağ’ın sonlarından itibaren şekillenirken, Ortaçağ boyunca kamu kavramı anlamsal değişikliğe uğramaya başlamıştır. Bu değişim soylulardan devlet dairelerinin ifade edilmesi değişkenliği olmuştur. Kamu, zaman içerisinde yalnızca ekonomik gücün ifadesinden çıkmış siyasal alanın işleyiş biçimine bürünmeye başlamıştır. Aydınlanma döneminde kapitalizmin gelişmesi kamuoyu kavramının değişim geçirmesine neden olmuştur. Devletlerin sömürgeci yaklaşımları, halklar nazarında haklılık ispatlama arayışlarını başlatmış ve kamuoyu kitlesel olarak önem kazanmıştır.

“*Bir düşüncenin kamuoyu sayılmasının nedeni, sadece kamu arasında yayılmış olması değil, kamuya ait nesnelere ilgili olmasıdır*” (Sartori, 2014: 40). Bu doğrultuda kamuoyu oluşturma devlet tarafından, halkta devletle ilgili meseleler konusunda birlik yaratma çalışmalarıdır. Bu çalışmalar devleti ilgilendiren, etkileyen her türlü alanda faaliyet gösterebilir. 21. yüzyılın gerçeğinde kamuoyunun gücü yasa ya da anayasaların değişmesine bile yol açacak kadar önemli bir aktör haline gelmiştir (Yüksel, 2007: 573).

Devletler, halklar nazarındaki kamusal alandaki görüşlerini yönlendirme, değiştirme, iktidarların oluşturmaya çalıştığı destekler, istenilen konunun halk gündemini kapsamı ve tüm bunların devlet eliyle belirlenmesi kamuoyunu oluşturmaktır. Devletler, oluşturmaya çalıştıkları kamuoyunun etkilerini görmek üzere kamuoyu araştırmaları yapmaya başlamıştır. “*Kamuoyu araştırmaları toplumsal, ekonomik ve politik konularda medya, ticari ve siyasi kuruluşlarca ya da bu amaçla işlev gören kuruluşlarca yapılabilmektedir*” (Aydın, 2018: 430). Fakat kamuoyu araştırmaları yalnızca devlet eliyle yürütülmemiştir. Kamuoyunun geniş kitlelere ulaşabilme ve kitleleri yönlendirebilme gücünü keşfeden her ihtisas alanı kendi sahasına özgü kamuoyu araştırması yapma olanağını kullanmaya başlamıştır.

Devletler nazarında “*halkın katılımını benimseyen demokratik sistemlerde halkın kanaatlerinin bilinmesi kamuoyu araştırmaları aracılığıyla*” sağlanır (Aydın, 2018: 429). “*Siyasal sistemlerin farklılığı, kamuoyunun derecesinin ve etki alanının farklılaşmasına neden olur*” (Dinçkol, 2006: 57) . “*Siyasal sistem, yönetici- yönetilen ilişkisini, etkileşmesini düzenleyerek kamuoyunun oluşumunu, yapısını ve niteliğini de belirler*” (Dinçkol, 2006: 57). İlk piyasa analizleri 1879’da W. W. Ayer ve Son

tarafından yapılmıştır. İlk kamuoyu araştırmalarının 19. yüzyılda gazeteler tarafından organize edildiği görülmektedir (Güz, 2005: 12). Temsili örnekleme dayalı ilk kamuoyu araştırmalarının ise Amerika Birleşik Devletleri'nde 1936 başkanlık seçimlerinden önce George Gallup tarafından yapılmıştır (Güz, 2005: 15).

Kamuoyu yerel olarak oluşturulmaya başlanmış ve tarihsel süreç içinde küresel kamuoyu oluşturma şekline bürünmüştür. Kamuoyunun küreselleşmesi dünya devletlerinin sıcak savaş dönemlerinin en yoğun zamanlarını yaşarken haklı savaş kavramıyla birlikte yaygınlaşmıştır. Teknoloji ile birlikte küçülen dünyada iletişim kolaylığı bireyleri, toplumları etkileme kolaylığını da beraberinde getirmiştir.

Uluslararası sistemde yaşanan en ufak çatışma, siyasal anlaşmazlık ve savaş hali ihtimali küresel yankı yaratmakta ve ikili anlaşmazlık olmaktan saniyeler içerisinde çıkmaktadır. Küresel anlamda kullanımının yanı sıra, devletler savaş ilanı öncesinden itibaren kamuoyu oluşturmaya başlamaktadırlar. Öncelik halkın savaşa olan bakışını, haklılık açısından halkın desteği gibi her türlü iletişim aracıyla nabız yoklamaya başlamaktadır. Röportajlar, basın toplantıları, sosyal medyada yapılan kurumsal nitelikli açıklamaların geri dönüşlerini beklemektedirler.

Anayasanın 31. Maddesinde yapılan değişiklikle birlikte *“Kanun, millî güvenlik, kamu düzeni, genel ahlâk ve sağlığın korunması sebepleri dışında, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz”* ifadesi kullanılmıştır. Bu hukuksal dayanağın sağladığı esneklik kamuoyunun savaş argümanı olarak kullanılmasını sağlamış ve seferberlik kavramına yeni bir bakış açısı getirmiştir.

6112 sayılı Radyo ve Televizyonlarının Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'da olağanüstü hallerin yayın ilkeleri yer almaktadır. Bu kanunda geçen *“Savaşlar, terör amaçlı saldırılar, doğal afetler ve benzeri olağanüstü durumların ortaya çıkardığı kriz zamanlarında da ifade ve haber alma özgürlüğü esas olup, yayın hizmetleri önceden denetlenemez ve yargı kararları saklı kalmak kaydıyla durdurulamaz.”* (Radyo ve Televizyonlarının Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, 2011) ifadesi olağan dışı hallerde bile bilgi edinme ve fikir beyan etmenin engellenemeyeceğini belirtmiştir. Fakat aynı kanun maddesindeki *“Ancak, millî güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hâllerde yahut kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasının kuvvetle muhtemel olduğu durumlarda, Cumhurbaşkanı veya görevlendireceği Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan geçici yayın yasağı getirebilir.”* (Radyo ve Televizyonlarının Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, 2011). ifadesi devletin bekasını tehdit edici herhangi bir unsurda devletin inisiyatif kullanabileceği belirtilmiştir.

“Bu madde ile 9/6/2004 tarihli ve 5187 sayılı Basın Kanunu uyarınca getirilen yayın yasağı ve kısıtlamalarına aykırı olarak yayın yapılması hâlinde, Üst Kurul tarafından medya hizmet sağlayıcı kuruluşun programlarının yayını bir gün durdurulur ve bu halde 32 nci maddenin dördüncü fıkrası uygulanır. Bir yıl içinde; aykırılığın tekrarı halinde medya hizmet sağlayıcı kuruluşun yayınlarının beş güne kadar, ikinci kez tekrar edilmesi halinde onbeş güne kadar durdurulmasına, üçüncü kez tekrar edilmesi halinde ise yayın lisansının iptaline karar verilir” (Radyo ve Televizyonlarının Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, 2011).

4.2. Kitle İletişim Araçlarının Seferberliği

“İletişim, günlük hayatta, insanların, grupların, toplumların ve diğer canlı topluluklarının kendi aralarındaki ilişkilerinde, bilgiyi üretme, paylaşma, anlamlandırma ve geliştirme sürecinde kullandıkları bir vasıta” (Gedik, 2008: 23). İletişim, “Communication” kavramı, Latince “communis” kavramından gelmektedir (Bolat, 2017: 4).

Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan süreçte iletişim araçlarının toplumsal zeminde gördüğü kabul artmış, beraberinde alandaki sektörleşmeyi de hızlandırmıştır (Güz, 2005: 1). Sanayi Devrimi kitle toplumu yaratmış ve iletişim kitleler arasında gerçekleşmeye başlamıştır.

Seferberlik ilanı çağın teknolojik faaliyetlerinin olanak verdiği araçlarla yapılmaktadır. 21. Yüzyılda teknoloji olanaklarıyla radyo, televizyon, telefon, afiş ve sosyal medya gibi her türlü iletişim aracı seferberlik ilanını duyurmak için kullanılmaktadır. Devletin halkı seferber etmesi ise, özellikle Sanayi Devrimi’nden itibaren kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçekleşmektedir.

“Kitle iletişim araçları;

1. *Haberin, düşüncenin, bilginin, gelişmenin üretilmesi ve dağıtılmasına katkıda bulunurlar,*
2. *Halkı etkiler, insanların katılımına açık olurlar, halkın fikirlerinin var olduğu konulardaki yayınlarında halk karakterini taşırlar,*
3. *Sosyal bir yükümlülüğü ve zorlanması olmaksızın insanları dinleyici veya izleyici olarak farklı görüş ve organizasyonlara gönüllü katılımı sağlarlar“* (Güz, 2005: 11).

Kitle iletişim araçları sayesinde halk seferberlik öncesi, seferberlik anı ve savaş halleri hakkında bilgilendirilir. Devlet kurumları, bu kurumlardaki üst düzey devlet yöneticileri halkı bilgilendirmek amacıyla sosyal ağlarda paylaşımlarda bulunmaktadır. 21. yüzyılın temel kitle iletişim araçlarından olan sosyal medya sayesinde devletler, halk üzerinde psikolojik baskı yaratabilme, mevcut algının değişimi için yönlendirmelerde bulunmakta ve gerektiğinde hasmını itibarsızlaştırma için sosyal ağ saldırılarını teşvik etmektedir. İtibarsızlaştırma hareketlerinin en güçlü silahı propagandalardır. “*Propaganda, bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmaya, benimsetmeye veya yayma amacıyla söz, yazı gibi yollarla gerçekleştirilen çalışmadır*“ (Alşan, 2015: 78). 19. yüzyıldan itibaren gelişimi hızlanan kitle iletişim araçları vasıtasıyla propaganda, ateşsiz silah olarak kullanılmaya başlamıştır.

Devletlerin birbirlerini itibarsızlaştırma politikaları algı yönetimleriyle gerçekleşmektedir. İtibarsızlaştırma ise algı yönetimiyle sağlanmaktadır. “*Psikolojik yönlendirme süreci olan, Algı Yönetim kavramı, ilk olarak 1987 ABD Savunma Bakanlığı Askeri Terimler Sözlüğü içerisinde yer almıştır*“ (Çağlar, 2018: 4). “*Kitle iletişim teknolojilerinin bireylere rahatlıkla ulaşabilmesinin yardımıyla hedef alınan toplumun bireylerini etkilemek kolaylaşmıştır*“ (Demirci, 2016: 5). Kitle iletişim araçları halklara ulaşımı kolaylaştırarak, onları savaşa ikna etme kabiliyetini de arttırmıştır. Aynı zamanda kitle iletişim araçları haklı savaş algısını yaratmada devletlerin en önemli araçları haline gelmiştir.

Kitle iletişim araçları sanıldığı aksine yalnızca seferberliğin ilanı için kullanılmamaktadır. İlanı yapılan seferberliğin aktif ve sorunsuz şekilde işlemesi açısından kitle iletişim araçları son derece önem arz etmektedir. Personel Seferberliğinde değinildiği üzere, sivillere de ihtiyaç duyulmaktadır.

Halkın eğiliminin ağır bastığı düşünceler devletler nazarında dikkate alınmaktadır. Bu nedenle halkın fikirlerinin seferberlik ilanı öncesi, savaşın yapılmasına yönelik olumlu olması, savaş halinde halkı seferber etme işini kolaylaştırmaktadır. Devletlerin yaratmaya çalıştığı algının dönüşü olumlu olduğu takdirde topyekün seferberlik mümkün hale gelmektedir.

Son olarak devletler, kitle iletişim araçlarıyla bilgi sağlarken, halkın da bilgilenebilmesine özen göstermektedir. Seferberlik zamanında kitle iletişim araçları ve bu iletişim ağlarını kullanan bireyler, devletle karşılıklı iletişim temasında bulunmaktadır.

SONUÇ

İlkel savaş araçlarından (kemik- taş, metal malzemelerden; bıçak, ok, kılıç, mızrak vb.) modern savaş araçlarının gelişimine kadar geçen yüzyıllar içinde, savaş malzemeleri de değişmiştir. Buna paralel olarak savaş kavramı da bazı temeli ele geçirme olarak kalsa da bazı yönleri, uygulama prensipleri ve materyalleri açısından değişmiştir. Bu çalışmada, “Savaş” kavramının, kesin ve tek tanımlı olmadığı ortaya konularak, bazı temel unsurları belirtilmiştir.

Savaşların gerçekleşmesi, düşmanca niyetlerden önce, devlet ya da devlet dışı aktörlerin çıkarlarının ideallere dönüşmesiyle mümkündür. Tek başına hiçbir sebep savaş nedeni için yeterli olamayacağından, savaşlardaki “ideallerin hedeflerin-katkıların!” yeteri kadar arzulanması savaşı doğurmak için kâfi

olmuştur. Bu nedenle savaş için ilk sebebi ortaya atılan idealler! Çözumsuzlükten beslenen, “Yapay-legal-işlevsel çözüm yolu!” gibi legalize etme çabalarının ardında gizli çıkar hesapları da olabilmektedir. Bu durumda sözde “İdeallerin” bir sınır-kanun tanımazlığı oluşabilmektedir. Bunun yanında, savaşacak tarafların güç dengesinin orantılı olması ve savaşan tarafların tek desteği kendi halkları bile olsa, savaşlarda bir ittifak ihtiyacının olması gerçeği vardır. Bu zorunlu patnerliklerin ana nedeni savaşı açan etkin gücün zayıf olması değil, bütün dünyaya savaş açıp tek başına galip gelecek bir devletin henüz tam anlamı ile mevcut olmamasıdır. İki ya da çok kutupluluk, devletlerin ticari ya da siyasi partnerlikleri hep bu muhtemel savaş senaryolarının da hesap edildiği bir düzlem ile değerlendirmeye alınmaktadır. Bu kıstaslar savaşlarda genel olarak görülen temel taşları oluşturmaktadır.

Savaş kavramı her dönemin elverdiği teknolojiyle anılmaya başlamıştır. Bunun nedeni ise, teknolojinin geliştirdiği silahların savaşların seyrini etkilediği ve kesin, keskin sonuçlar elde edilecek boyutlara ulaşması olmuştur. İlkel savaş aletlerinden (yay, ok, mızrak, kılıç), modern savaş aletlerine kadar olan süreç bu kanıyı desteklemektedir. Örneğin II. Dünya Savaşı’nda Amerika’nın Pearl Harbor Baskınına karşılık Japonya’ya nükleer silahla karşılık vermesi iki devlet arasındaki çıkar çatışmasını keskin bir şekilde bitirmiştir.

Teknolojinin gelişimi yalnızca savaş aletleriyle sınırlı kalmamıştır. Yeni teknoloji, devletlerin casusluk faaliyetlerini bireylerden sanal ortama kaydırmıştır. Kullanılan sosyal medya uygulamaları, mail yazışmaları, telefonları dinleme, devletlerin şifreli iletişim ağlarının çözülmesi teknolojinin istihbarat faaliyetlerine de katkısı olduğunu göstermektedir.

Teknolojinin yarattığı kitle iletişim araçları başlangıçta gazete, radyo, dergi, sinema ile sınırlı iken, birikimli ilerlemeler sayesinde bireyler kıtalararası iletişim sağlayabilir, her durumda fikir beyan edebilir hale gelmiştir. Olumlu ve olumsuz birçok yönü bulunan kitle iletişim araçları, devletlerin bireylere ulaşımını kolaylaştırmıştır. Savaş hallerinde bu durum bireylerde nabız yoklama, kitlesel algı yaratma ve halkların seferber olmasını sağlayan temel araç haline gelmiştir. Makale değerlendirme sürecinde değinilen medya-basın, kamuoyu oluşturma, propaganda ve sansür faaliyetleri de teknolojik gelişmelerle orantılı olarak devletlerce kullanılmıştır. Ayrıca ekonomik yükümlülük getiren teknolojinin savaşa dâhil olması, kamudan yana destek almasını da sağlamıştır.

Bu temel uygulamaların yanı sıra, savaş aletlerinin gelişimi, hammadde ve pazar arayışı, sömürgelerle ekonomik istikrarı sağlama amaçları; devletleri ayrıca ittifak arayışına itmiştir. Devletlerin ittifak arayışları, diplomasinin gelişimindeki en önemli etken olmuştur. Diplomasinin ve diplomatik ilişkilerin başlangıç noktası genellikle Avrupa olmuş, Avrupa bu yönü ile hem teknolojik gelişimine katkı sağlarken, kanlı savaşlardan uzak durma eğilimini en azından ikinci dünya savaşı sonrasında kendi kıtasında muhafaza etmeye çalışmıştır. Avrupa’da Diplomasinin kurumsal ve kuramsal bir nitelik kazanmasının temel nedeni ise ulus-şehir devlet geleneğinin olduğu bir geçmişle ve kanlı savaşlarda kendi kıta içerisinde oldukça fazla bedel ödemesi olmuştur.

Kendi kıta dengelerini kollayan ve önlem almaya devam eden Avrupa’da teknolojik ve sanayi gelişimin ardından yeni bir savaş sebebi ile ortaya çıkmıştır. Kendi kıta güvenliği ve devlet egemenlinin başka kıtalarda bulunan hammadde ve sömürü faaliyetlerine bağlı olması durumu vardır.

19. yüzyılda Avrupa diplomasisine yön veren Doğu Sorunu taraflaşmayı da beraberinde getirmiştir. Viyana Kongresi ile uluslararası sisteme yeni aktörlerin dâhil olması, görünüşte barış yanlısı çok kutuplu bir dünya yaratmıştır (Özdal, 2017: 20). Devletlerin, yalnızlık politikasının 21. yüzyılda geçerliliğinin olmaması, birbirlerine olan bağımlılıklarının artmasından kaynaklanmaktadır. Haliyle uluslararası bağımlılıklar, diplomasinin gelişim basamaklarından bir diğerini oluşturmuştur.

Avrupa’nın diplomatik gelişmelerinin yanında diplomasinin Türk siyasi kültürüne geç girmesinin temel nedeni, daimi elçilik sisteminin gecikmeli olarak başlatılması ve sürekli sektelere uğraması olmuştur.

Türk diplomasisi geç gelişmişlik göstermesine rağmen, teknolojik faaliyetlerin gelişimine ayak uydurma hızıyla uluslararası gelişmeleri vaktinde takip etmeye başlamış ve tüm olumsuzluklara rağmen diplomasi anlayışını uluslararası sistem anlayışına yakınlaştırmayı başarmıştır.

Teknolojiyle başlayan tüm bu gelişmeler savaş sahasına sıçramakta gecikmemiştir. Teknolojinin faydalarını özellikle topyekûn savaşlardan itibaren gören devletler, savunma ve silah sanayisinde, savaş öncesi bilgi edinme faaliyetlerinde, algı yaratma sürecinde teknolojiyi ön planda tutmuştur.

Teknolojik gelişmeler savaşların adlarını, seyrini değiştirmekle kalmamış, uluslararası yeni bir savaş anlayışı getirmiştir. Teknoloji, savaş anlayışını değiştirirken gelişmeler askeri alanın dışına çıkmıştır. Böylece yeni savaş argümanları oluşmaya başlamıştır. Fakat bu oluşumlar yine devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Türkiye de bu değişkenlik hızına paralel olarak ele aldığı çalışmalar, kanunlar ve düzenlemelerle bu değişime ayak uydurmaya çalışarak kendini koruma, savunma ve var olma mücadelesini devam ettirmiştir.

Bu yeni savaş anlayışı savaş öncesi seferberlik faaliyetlerini, savaş halindeki uygulamalara dahi etki etmeyi başarmıştır. Türkiye örneğinde seferberlik uygulamaları, savaş algısının değişmeye başladığı 19. yüzyıl sonuna kadar çoğunlukla askeri alana yönelik olmuştur. Teknoloji ve diplomasi gelişiminin doğurduğu yeni savaş aktörleri, seferberlik dönemlerinde sivilleri de savaşa katmaya başlamıştır. Sivillerin TSK’ya yani devlete karşı ödevlerinin yanında, devletin haklılığını savunma, duyurma, uluslararası sistemde devlet itibarını koruma gibi ödevler kanunsuz kurallar haline gelmiştir. Türkiye’de 1990-2008 yılları arasında yürütülen çalışmaların bütün hazırlık aşaması barış zamanlarında gerçekleştirilmiş. Muhtemel senaryolara göre tatbikatlar yapılmıştır.

Silahlı çatışma riski veya hali olmadan da devlet, siber saldırılara, psikolojik savaşlara, ekonomik ambargolara maruz kalabilmektedir. Bu nedenle seferberlik diğer devletler gibi Türk devlet sisteminde de geleneksel anlamının sınırlarından kurtulmuştur. Coğrafi konumunun kritik olması nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti, her türlü ateşsiz silahla savaşa maruz kalmaktadır. Bahsedilen siber, diplomasi, ekonomi, kutuplaşma, psikoloji, medya gibi aktörler, savaşı etkilemekten çıkmış, tek başlarına savaş haline gelmişlerdir. Bu nedenle savaşlar ilan edilmekten çıkmış, hukuksal boyutu ise uluslararası sistemde çıkarılara göre değişkenlik göstermeye başlamıştır.

Günümüz sistemlerinin toplumlara getirileriyle devletler ve devlet dışı aktörler “her an savaşa hazır” zorunluluğunu taşımaktadır. Bu nedenle de devletler için savaşı bir senaryo düşünülemediği gibi; personel, lojistik, kamuoyu seferberliği ile resmi özel kurum seferberliklerini planlamıştır. Bu planlara göre ayrıca muhtemel senaryolar üretilerek her daim, hazırlık, görevlendirme, tatbikatlar yapılmaktadır.

Türkiye örneğinde, savaş ve savaş hali senaryolarında(seferberlik), bütün bakanlıklar koordineli ve ortak çalışma prensibi ile hareket etmektedir. Etkinlik, hız, ihtiyaçlar tespit edilir ve resmi özel kurum görev ve yetkileri açıklığa kavuşturulmaktadır. Bu görev dağılımı ve sorumluluklar silsilesinde devlet dereceli yetkilendirmelerle her türlü tasarrufu elinde bulundurmaktadır. Söz konusu savaş ve savaş hukuku olunca bu geniş yetkilendirme ve hızlı emir komuta durumu sonuçlandırma refleksi daha iyi anlaşılabilir.

Tatbikatlarla her an sefere hazır halde kalmak için yapılan hazırlıklar, Türkiye’nin bulunduğu coğrafi, tarihi, stratejik konumlandırma ile çok yakından ilgilidir. Savaşa hazır olmanın savaşı engelleyecek en önemli caydırıcılıklardan biri olduğu hatırdta tutulmalıdır. Türkiye de bu muhtemel senaryoların ve bölgesel basınçların içerisinde kendine düşen hak ve ödevleri, asker ve sivillere düşen görevleri seferberlik kanunları ve kararnamele ile düzenlemekte ve yeni durumlara göre güncellemektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AK, T. (2018). Silahlı İnsansız Hava Araçlarının Kullanımında Karar Mekanizmaları. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (1) , 111-130.
- AKGÜL, Ö. (2016). Bilimsel Yöntemlerle Savaşın Nedenlerini Açıklama Yolu Olarak Savaş Çalışmaları Disiplini. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12 (23), 1-34.
- ALŞAN, S. (2015). Mehmet Akif Ersoy'un Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı Dönemini Değerlendirmesi, Çözüm Önerileri ve Osmanlı Devleti Adına Orta-doğu Propaganda Faaliyetlerinde Yer Alması. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 7 (1), 75-85.
- ASLAN, Y. (2008). Savaş Hukukunun Temel Prensipleri, *TBB Dergisi*, 0 (79), 235-274.
- AVCI, G. (2004). *İstihbarat Teknikleri Aktörleri-Örgütleri ve Açmazları*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- AYDOĞDU, İ. (2018). *Medya ve İfade Özgürlüğü Bağlamında İnternet Sansürü: Elektronik İletişim Web Sitelerinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- AYVA, G. (2017). Dünya Tarihinde Sansür Uygulamaları ve Türkiye'de Sansür, *KHÜ Dergisi*, 1-9.
- BAHARÇİÇEK, A. (2010). Bir Dış Politika Aracı Olarak Savaş. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 272-279.
- BALKAYA, S. (2013). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Kurulan Dünya Düzeni ve Türkiye, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (2), 149-164.
- BAŞKOL, M. (2016). Lojistik ve Lojistik Yönetimi, *Bartın Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.
- BİÇER, S. (2017). Ulusal Güvenlik ve İstihbarat Sisteminde Geleneksel Anlayıştan Modern ve Değişen İhtiyaçlar Dönemine Geçiş. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 435-464.
- CANKAYA, M., ÇELİK, D. (2013). Cumhuriyet Dönemi'nde Tarım Alet ve Makineleri Teknolojileri, Demir Çelik Üretim Teknolojileri ve Demir Yolu Teknolojilerine Kısa Bir Bakış. *Dört Öge Dergisi*, 3, 139-164.
- CERECİ, S., ÖZDEMİR, H. (2015). Medyanın Toplumsal Gelişimi: Medya Toplumlari, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, 1-10.
- CLAUSEWITZ, C. V, (2015). *Savaş Üzerine*, İstanbul: Doruk Yayınları.
- COŞKUN, S. (2018). Savaş ve Barış: Haklı/Adil Savaşa İlişkin Ahlaki Açmazlar. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (26), 149-160.
- ÇAĞLAR, A. (2018). Siyaset ve Medya, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı: Seferberlik ve Savaş Halinde Uygulanacak İnsan Gücü Planlaması Esasları Hakkında Yönetmelik (2008, 29 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı: 26951).
- ÇELİK, C. (2010). *Olağanüstü Hal ve Temel Hak ve Hürriyetler*, Ankara: Seçkin Basımevi.
- ÇETİNKUŞ, H. (2017). *Türkiye’de Savaş Muhabirliği*, İstanbul: TRT Akademi.
- DAVER, B. (1992). Savaş ve Barış Üzerine, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 3 (10), 181-186.
- DEMİR, B. (1999). *II. Mahmud Devrinde Berlin Sefarethanesi’nin Yeniden Açılması ve Elçi Olarak Atanan Kamil Paşa’nın Faaliyetleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DEMİRCİ, A. (2016). Yeni Düzen Algı Yönetimi, *TÜDAT Dergisi*.
- DİNÇKOL, B. (2006). Yönetilenlerin “Öz” Yönetimi-Kamuoyu, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (10), 49-66.
- DURMUŞ, M. (2016). Savaşlar ve İşçi Sınıfı, *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 16 (58).
- EKER, S. (2015). Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2 (1) , 31-66.
- EKİNCİ, O. (2018). *Soğuk Savaş Sonrasında Savaşın Değişen Yapısı: Asimetrik Savaş*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- EMBEL, E. (2016). Topyekûn Savaş Uygulamasının Tarihsel Gelişimi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 153-171.
- ERDİNÇ, A. (2005). *Üçüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri(Bilgi Çağı ve Teknolojik Gelişmeler Işığında Toplum, Yönetim, Yönetici ve Lider Yaklaşımları*, Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları.
- ERGÜVEN, N. (2016). Uluslararası Hukukun Tarihsel Boyutuyla Diplomasinin Kurumsal Gelişim Süreci, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 111-141.
- ERGÜVEN, N. (2017). Devletler Arasında Diplomasi İlişkilerinin Yürütülmesinde Genel Yetkili Organların Rolü ve Ayrıcalıkları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (5), 2179-2192.
- GEDİK, Ö. (2008). *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- GENCER, B. (2012). Medeniyet Savaşında Teknoloji, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2) , 7-26.
- GROTIUS, H. (1967). *Savaş ve Barış Hukuku*, (Meray, L. S. çev.) Ankara Üniversitesi: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- GÜDEK, Ş. (2017). 20. Yüzyılı Aşırılaştıran ve Aşırılaşan Savaş Algısı - Pratiği. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2 (2), 79-103.
- GÜL, Z. (2016). Stratejik İstihbarat ve Genel Yanılgılar. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 4 (1) , 111-132.
- GÜLER, İ. (2002). Kur'an'da 'Cihadın Teoloji-Politiği, *İslamiyat Dergisi*, 5 (2), 75-90.
- GÜZ, N. (2005). *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*, Ankara: Nobel Yayınları.
- İSKİT, T. (2016). *Diplomasi Tarihi*, Eskişehir: Açık öğretim Fakültesi Yayınları.
- JEANNENEY, J. N. (2009). *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, (Atuk, E. çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KESKİN, F. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi.
- KURTOĞLU, R. (2014). *Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni*, Ankara: Orion Yayınları.
- ÖZ, E. (2003) *Kamuoyu Kavramı ve Basının Kamuoyu Oluşturma İşlevi Açısından Yeni Osmanlılar'ın Gazeteciliği*, (Yüksek Lisans Tezi) , Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZDAL, B., KARACA, R. K. (2017). “ *Diplomasi Tarihi-I*”, Bursa: Dora Yayınları.
- ÖZDAL, B., KARACA, R. K. (2017). “ *Diplomasi Tarihi-II*”, Bursa: Dora Yayınları.
- ÖZER, Y. (2018). Savaşın Değişen Karakteri Teori ve Uygulamada Hibrit Savaş, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 1 (7), 29-56.
- PARKER, G., Cambridge Savaş Tarihi, 2017, İstanbul.
- Radyo ve Televizyonlarının Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun (2011, 15 Ocak/6112). *Resmi Gazete* (Sayı: 27863).
- Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu (1983, 1 Kasım/2941). *Resmi Gazete* (Sayı: 18125).
- Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü (1990, 24 Mayıs/90/500). *Resmi Gazete* (Sayı: 20576).
- Seferberlik ve Savaş Haline İlişkin Harp Sanayii Faaliyetlerinin Yürütülmesi Hakkında Yönetmelik (1996, 19 Aralık/96/9012). *Resmi Gazete* (Sayı: 22893).
- SUR, M. (2013). Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi ve Geleceği, *Journal of Yaşar University*, 8 (Özel) , 2535-2550.
- TÜRE, F. (2008). Medeniyet ve Savaş, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982, 1 Kasım). *Resmi Gazete* (Sayı: 17863).
- VARLIK, A. (2013). Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım, *Avrasya Terim Dergisi*, 1 (2) , 114-129.

YÜSEL, E. (2007). Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır?, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 571-586.

ZUR, O. (2010). *Savaşın Psiko-Tarihi: Kültür, Ruh ve Düşmanın Birlikte Evrimi*, (Kağnıcı, G. çev.) Uşak: Tarih Okulu, 4, 125-143.

<https://www.msb.gov.tr/Bakanlik/Misyon>(erişim tarihi 11.02.2021)

EKLER

Ek 1: 19.12.1996 tarihli ve 96/9012 sayılı Seferberlik ve Savaş Haline İlişkin Harp Sanayii Faaliyetlerinin Yürütülmesi Hakkında Yönetmelik. (RG.30.1.1997/22893).

T.C. Resmi Gazete

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğüne Yayınları		
Kuruluşu : 7 Ekim 1920	30 Ocak 1997 PERŞEMBE	Sayı : 22893

YÜRÜTME VE İDARE BÖLÜMÜ

Yönetmelikler

Karar Sayısı : 96/9012

Ekli "Seferberlik ve Savaş Haline İlişkin Harp Sanayii Faaliyetimin Yürütülmesi Hakkında Yönetmelik" in yürürlüğe konulması; Milli Savunma Bakanlığı'nın 27/11/1996 tarihli ve 1995/353 sayılı yazısı üzerine, 4083 sayılı Kanunun 12 nci maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 19/12/1996 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Süleyman DEMİREL
CUMHURBAŞKANI

Prof. Dr. Necmettin ERBAKAN
Başbakan

Prof. Dr. T. ÇİLLER
Değişiklik Bk. ve Başb. Yrd.

I. SAYGIN
Devlet Bakanı

I. SAYGIN
Devlet Bakanı V.

B. AKSOY
Devlet Bakanı

A. YILMAZ
Devlet Bakanı

Ş. KAZAN
Adalet Bakanı

Prof. Dr. M. SAĞLAM
Milli Eğitim Bakanı

M. DUMIRCI
Tarım ve Köy. Bakanı

I. KAHRAMAN
Kültür Bakanı

F. ADAK
Devlet Bakanı

Prof. Dr. S. TEKİR
Devlet Bakanı

L. ESENGÜN
Devlet Bakanı

G. DAĞDAŞ
Devlet Bakanı

Prof. Dr. S. GÜNBEY
Devlet Bakanı

T. TAYAN
Milli Savunma Bakanı

C. AYHAN
Bay. ve İsk. Bakanı

N. ÇELİK
Çal. ve San. Bakan

B. YÜCEL
Turizm Bakanı

N. ERCAN
Devlet Bakanı

N. KURT
Devlet Bakanı

M. S. İNSARIOĞLU
Devlet Bakanı

H. U. SÖYLEMEZ
Devlet Bakanı

B. ŞEKER
Devlet Bakanı

M. AKŞENER
İçişleri Bakanı

Y. AKTUNA
Sağlık Bakanı

Y. EREZ
Sanayi ve Tic. Bakanı

M. H. DAĞLI
Orman Bakanı

Doç. Dr. A. GÖL
Devlet Bakanı

M. ALTINSOY
Devlet Bakanı

A. C. TUNÇ
Devlet Bakanı

T. R. GÜNERİ
Devlet Bakanı

Dr. A. DEMİRCAN
Devlet Bakanı

Doç. Dr. A. ŞENER
Maliye Bakanı

Ö. BARUTÇU
Ulaştırma Bakanı

M. R. KUTAN
Enerji ve Tabii Kay. Bakanı

M. Z. TOKAR
Çevre Bakanı

Yürütme ve İdare Bölümü Sayfa : 1

Resmi Gazete Kodu : 300197

İçindekiler 96. Sayfa'dadır.

Ek 2: 24.5.1990 tarihli ve 90/500 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü,
RG(16.7.1990/20576)

T. C. Resmî Gazete

Kuruluş Tarihi : (7 Teşrinievvel 1336) — 7 Ekim 1920

Yönetim ve yazı işleri için Başbakanlık Mevzuat Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğüne başvurulur.	16 Temmuz 1990 PAZARTESİ	Sayı : 20576
--	-----------------------------	--------------

YÜRÜTME VE İDARE BÖLÜMÜ

Tüzük

Karar Sayısı : 90/500

Eklî "Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü"nın yürürlüğe konulması; 4/11/1983 tarihli ve 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanununun 19 uncu maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 24/5/1990 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Tarfat ÖZAL
Cumhurbaşkanı

Y. AKBULUT Başbakan	K. İNAN Devlet Bakanı	H. DOĞAN Devlet Bakanı	G. TANER Devlet Bakanı
M. KEÇECİLER Devlet Bakanı	I. ÇELEBİ Devlet Bakanı	V. DÜNÇERLER Devlet Bakanı	M. YAZAR Devlet Bakanı
C. ÇİÇEK Devlet Bakanı	E. KONUKMAN Devlet Bakanı	İ. ÖZDEMİR Devlet Bakanı	M. TAŞAR Devlet Bakanı
İ. ÖZARSLAN Devlet Bakanı	H. ÖRÜÇ Devlet Bakanı	M. O. SUNGURLU Adalet Bakanı	İ. S. GİRAY Mili Savunma Bakanı
K. AKKAYA Devlet Bakanı	A. BOZER Dışişleri Bakanı	A. KAHVECİ Maliye ve Gırmek Bakanı	A. AKYOL Mili Eğitim Bakanı
A. AKSU İçişleri Bakanı	C. ALTINKAYA Büyürlük ve İktisat Bakanı	H. ŞİVGİN Sağlık Bakanı	M. O. SUNGURLU Ulaştırma Bakanı V.
L. KAYALAR Tarım Orman ve Köylüleri Bakanı	İ. AYKUT Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı	Ş. YÜRÜR Sanayi ve Ticaret Bakanı	İ. AKÖZÜM Turizm Bakanı
F. KURT Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	N. K. ZEYBEK Kültür Bakanı		

Yürütme ve İdare Bölümü Sayfa : 1

Resmî Gazete Kodu : 160790

Resmî Gazete Fihristi 64. Sayfadadır.

Ek 3: Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu (1983, 1 Kasım/2941). Resmi Gazete (Sayı: 18125).

T. C. Resmî Gazete

Kuruluş Tarihi : (7 Teşrinievvel 1336) - 7 Ekim 1920

Yürürlük ve Yazı İşleri İçin Baskı ve Nispetiye Daire Başkanlığına Beyinler	8 Kasım 1983 SALI	Sayı : 18215
--	----------------------	--------------

YASAMA BÖLÜMÜ

KANUNLAR

Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu

Kanun No. 2941

Kabul Tarihi : 4.11.1983

BİRİNCİ KISIM Genel Esaslar

BİRİNCİ BÖLÜM Amaç, Kapsam ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1. — Bu Kanunun amacı, Devletin tüm güç ve kaynaklarını barış halinden seferberlik ve savaş haline süratle ve etkili bir şekilde geçirmek suretiyle barıştan itibaren seferberlik ve savaş hükümlerinin uygulanma esaslarına ilişkin yükümlülükleri belirlemektir.

Kapsam

MADDE 2. — Bu Kanun, seferberlik ve savaş halini, barış döneminde işlenen yapılacak hazırlık ve teşkilatlanmayı, kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ile gerçek kişilerin görev, yetki ve sorumluluklarını, bunların sınırlı olduğu her türlü mal ve hizmet yükümlülüklerini kapsar.

Tanımlar

MADDE 3. — 1. Seferberlik : Devletin tüm güç ve kaynaklarının, başka askeri güç olmak üzere, savaşın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hazırlanması, top-

Yasama Bölümü Sayı : 1

Resmî Gazete Kodu : 981183

Resmî Gazete Pazarı 64. Sayıdadır.

Ek 4: Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğünde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tüzük, 91/2028, 03.08.1991, 20949.

T. C. Resmi Gazete

Başbakanlık Mevzuat Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğüne Yayınlanır		
Kuruluşu : 7 Ekim 1920	3 Ağustos 1991 CUMARTESİ	Sayı : 20949

YÜRÜTME VE İDARE BÖLÜMÜ

Tüzük

Karar Sayısı : 91/2028

Ekli "Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğünde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tüzük"ün yürürlüğe konulması; 4/11/1983 tarihli ve 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanununun 19 uncu maddesine göre, Bakanlar Kurulu'na 18/7/1991 tarihinde kararlaştırılmıştır.

			Turgut ÜZAL Cumhurbaşkanı	
A. Mesut YILMAZ Başbakan				
F. KURT Devlet Bakanı ve Başb. Yrd. V.	F. KURT Devlet Bakanı	M. R. TAŞAR Devlet Bakanı	I. AYKUT Devlet Bakanı	
M. V. DİNÇERLER Devlet Bakanı	K. İNAN Devlet Bakanı	I. AKÜZÜM Devlet Bakanı	C. TUNCER Devlet Bakanı	
S. ARAŞ Devlet Bakanı	E. KOÇAK Devlet Bakanı	M. CEVİK Devlet Bakanı	E. C. GÜLPINAR Devlet Bakanı	
B. SÖNMEZ Devlet Bakanı	A. T. ÖZDEMİR Devlet Bakanı	Ş. ŞEKER Adalet Bakanı	H. B. DOĞU Mali Suvarna Bakanı	
M. KALEMLİ İçişleri Bakanı	I. S. GİRAY Dışişleri Bakanı	A. KAHVECİ Maliye ve Gümrük Bakanı	A. AKYOL MİBİ Eğitim Bakanı	
H. ÖRÖÇ Bayındırlık ve İskan Bakanı	Y. ERYILMAZ Sağlık Bakanı	I. ÖZDEMİR Ulaştırma Bakanı		
İ. TUNCAY Tatmin Orman ve Köylere Bakanı	M. EMİROĞLU Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı	R. K. YÜCELEN Sanayi ve Ticaret Bakanı		
M. ARICI Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	G. MARAŞ Kültür Bakanı	B. AKARCALI Turizm Bakanı		

Resmî Gazete Kodu : 030891

Yürütme ve İdare Bölümü Sayfa : 1

İçindekiler 64. Sayfadadır.

Ek 5: Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Seferberliği Yönetmeliği, 91/2513, 05.01.1992, 21102.

Sayfa : 18

RESMİ GAZETE

5 Ocak 1992 — Sayı : 21102

Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Seferberliği Yönetmeliği

DİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam ve Tanımlar

Amaç

Madde 1 — Bu Yönetmeliğin amacı; Türk Silahlı Kuvvetlerinin seferberlik ve savaş halinde, personel ihtiyaçlarını karşılamak üzere çağ içindeki yedek personelin süratle silah altına alınmasını sağlayacak esas ve usulleri, personel seferberliği ile ilgili mülki ve askerî makamların görev ve sorumluluklarını belirlemektir.

Kapsam

Madde 2 — Bu Yönetmelik;

- Silahlı Kuvvetlerde yedek personelin silah altına alınmasını planlayan, yürüten ve eğitimlerini sağlayan makamları,
- Yedek personele sefer görev emirlerinin tebliği veya bu emirlerin kaldırılması, sefer görev çağrısının duyurulması ve yollama işlerinde Silahlı Kuvvetlere yardımcı olmaları gereken mülki makamları,
- Çağ içindeki bütün yurttaşları, kapsar.

Tanımlar

Madde 3 — Bu Yönetmelikte geçen:

- Kaynak; muvazzaflık hizmeti süresinde terhis olacak personel ile muvazzaflık hizmetini bitirmiş çağ içindeki yedek personel,
- Kurum ve kuruluş; bakanlıkların bağlı ve ilgili kuruluşlarıyla özel kanunlarla kurulmuş kurum ve kuruluşlar, kamu ve özel bütün işyerleri,
- Çağ içi; Kanunun vatandaşları Silahlı Kuvvetler emrine ayırdığı yaş sınırı,
- Seferberlik; Devletin bütün güç ve kaynaklarının başta askerî güç olmak üzere, savaşın ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde hazırlanması, toplanması, tertiplenmesi ve kullanılmasına ilişkin faaliyetlerin uygulandığı, hak ve hürriyetlerin kanunlarla kısmen veya tamamen sınırlandırıldığı hal,
- Genel seferberlik; ülkeye yönelik bir tehdidin karşılanması, bütün güç ve kaynakların kullanılabilmesi için ülkenin bütününde uygulanan seferberlik,
- Kısmi seferberlik; ülkenin bir veya birden çok bölgesinde uygulanan ve bütün güç ve kaynakların kullanılmasını gerektirmeyen seferberlik,
- Seferberlik hali; seferberlik uygulamasının başlatıldığı gün ve saatte kaldırıldığı güne kadar devam eden durum,
- Sefer görev emri; seferberlik ilanında sefer görev emri verilen personel ve araçların gideceği yerin ve katılacağı birliğin seferberlik numarası yazılı, sürekli olarak personelin yanında veya araçta bulundurulmuş belge,
- Özel çağrı; uygulanacak hareket planına dâhil birlik ve kurumların tamamının veya bir kısmının seferi teşkilat ve kadro seviyesine çıkarılması ve hareket süresince bu seviyeyi korumaları için gerekli personel ve lojistik desteği sağlamak üzere kısmi ve genel seferberlik ilanına gidilmeden Bakanlar Kurulu-Kararı ile yapılacak çağrı,
- Savaş; Devletin devamlılığını ve milli menfaatlerini sağlamak, milli hedeflere ulaşmak amacıyla, başta askerî güç olmak üzere Devletin maddi ve manevi güç ve kaynaklarının hiç bir sınırlamaya tabi tutulmadan kullanılmasını gerektiren silahlı mücadele,
- Savaş hali; savaş ilanına karar verilmesinden bu halin kaldırıldığına ilan edilmesine kadar devam eden süre içinde hak ve hürriyetlerin kanunlarla kısmen veya tamamen sınırlandırıldığı durum,

Ek 6: Seferberlik ve Savaş Halinde Uygulanacak İnsan Gücü Planlaması Esasları Hakkında Yönetmelik, 09.07.1999, 23750

9 Temmuz 1999 – Sayı : 23750

RESMÎ GAZETE

Sayfa : 11

Yönetmelikler

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığından :

SEFERBERLİK VE SAVAŞ HALİNDE UYGULANACAK İNSAN GÜCÜ PLANLAMASI ESASLARI HAKKINDA YÖNETMELİK

BİRİNCİ KISIM Genel Hükümler

BİRİNCİ BÖLÜM Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç

Madde 1- Bu Yönetmeliğin amacı; seferberlik ve savaş halinde Silahlı Kuvvetlerin ve halkın ihtiyacını karşılamak üzere çalışmalarının aksatılmadan sürdürülmesi gereken kamu ve özel kurum ve kuruluşlardan silah altına alınacak personel ile bu kurum ve kuruluşlarda savaşta meydana gelebilecek muhtemel personel zayıflığının tespiti ve ihtiyacın hangi kaynaklardan öncelik sırasına göre, ne suretle karşılanacağına, uygulamanın nasıl yapılacağına, bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerle yapılacak işbirliğine ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

Kapsam

Madde 2- Bu Yönetmelik, seferberlik ve savaş halinde uygulanacak insan gücü planlamasının esaslarını, bu konuda işbirliği yapılacak bakanlıkları, kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişileri kapsar.

Dayanak

Madde 3- Bu Yönetmelik, Bakanlar Kurulunun 24/5/1990 tarihli ve 90/500 sayılı kararı ile yürürlüğe konulan "Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü'nün 65 inci maddesi gereğince düzenlenmiştir.

Tanımlar

Madde 4- Bu Yönetmelikte geçen;

Kanun : 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nu,

Tüzük : Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü'nü,

Bakanlık : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nı,

EXTENDED SUMMARY

In this study, the definition of war is made and the changes in mobilization practices in Turkey are discussed. The change between the years 1990 and 2008 has been examined, especially based on the mobilization implementation principles and legal documents. In this study, the relevant regulations, statutes and laws of the Republic of Turkey were used. These details can be accessed from the tables in the text or from the Appendix. Relevant legal texts specified the principles to be applied in case of mobilization and war and specified the duties of private and public institutions or organizations.

Mobilization practices in Turkey are basically implemented in two steps. These are Personnel Mobilization and Logistics Mobilization. Personnel Mobilization mainly aims to mobilize all the manpower that can be used in the shortest possible time, that is, to close the person gap needed for all other jobs besides the military wing. In addition, the task of meeting the urgent personnel needs of the units and institutions is implemented in this mobilization arm. It also covers the distribution of existing officers and non-commissioned officers to the relevant regions, if necessary.

Another mobilization arm in Turkey is the Logistics Mobilization. Logistics Mobilization covers the supply of everything that may be needed during the war. This mobilization practice is divided into two as vehicle mobilization and exercises. As it can be understood from the details given in the text, the Logistics Mobilization covers the activities for the financial needs, especially the transportation and the moment of readiness.

However, in the 20th century, mobilization practices have undergone some changes in Turkey as well as in the rest of the world. The reason for these changes has been technological developments, constant warfare, risks taken, wars reaching global dimensions, the public's influence on every field and the intense use of mass media.

The Industrial Revolution improved the mass media and enabled communication among the masses. Over time, this situation has become an important tool for states to reach the public. The mass media enabled the public to have information, personal thoughts, the moment of mobilization and all the information during the war, and the public began to be informed about all the actions of the state as soon as possible. Many states realized the power of communication tools in a short time and started to turn this situation in their favor. While states use communication tools for many purposes such as psychological orientation, perception management and propaganda, they aimed to influence the public and meet in common thought. However, communication tools have started to be used not only for states to reach the public, but also for states to discredit each other. The reputation of the state, which is an important issue in the political arena, has also begun to be used for general acceptance, providing material and moral support or depriving the other party of these supports.

Public Opinion Mobilization, which is related to mass media, has also been in a critical place before and during the war since the 20th century. Public opinion has experienced significant changes in meaning over the centuries. Public opinion, which expressed only the nobility in the Middle Ages, also includes the ideas of the people in the reality of the 21st century. The most effective development in the inclusion of the public in the public opinion was the Age of

Enlightenment. Before moving on to mobilization and war, the states conduct public opinion polls and feel the pulse of the people. Thus, the state, which has an opinion from the front, has started to shape the steps to be taken based on these results. During all these developments, war tools also started to change, and the rate of preference for firearms decreased.

As a result, firearms have not completely disappeared, but the progress in the history of war and mobilization areas has brought important developments. Basically, although the aim of the states is to be ready for war at any time, that is, to be mobilized at any moment, the war of the masses has started to emerge from the geographical areas. These wars have started to be waged mostly in psychological, cyber, cultural and educational dimensions.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK COĞRAFYA ALANINA KAVRAMSAL
YANSIMALARI**

The Conceptual Reflections of Globalization on the Field of Economic Geography

SUAT TUYSUZ

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Coğrafya Bölümü

Assist. Prof. Dr, Erzincan Binali Yıldırım University Department of Geography

suattuysuz@gmail.com

Orcid: 0000-0002-6598-0746

Atf/©: Tuysuz, Suat (2021). Küreselleşmenin Ekonomik Coğrafya Alanına Kavramsal Yansımaları, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 232-243

Citation/©: Tuysuz, Suat (2020). The conceptual Reflections of Globalization on the Field of Economic Geography, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 232-243

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Derleme/Review
Geliş Tarihi-Received Date : 07/01/2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 21/04/2021
Sayfa Numarası-Page Numbers 232-243
Doi : 10.46790/erzisosbil.855803

Notlar/Notes

-

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK COĞRAFYA ALANINA KAVRAMSAL YANSIMALARI

The Conceptual Reflections of Globalization on the Field of Economic Geography

SUAT TUYSUZ

Öz:

Her türlü bilgi, insan, mal ve sermayenin hareketliliğini ifade eden küreselleşme, akışkanlıkla temsil olan bir süreç yaratmıştır. 2001 yılında terör saldırılarıyla başlayan dünya siyasetindeki gergin atmosfer, ABD Başkanı Donald Trump'ın göreve gelmesiyle farklı bir aşamaya geçmiş ve küreselleşme taraftarlarını tedirginliğe sevk edecek gelişmelerin görünürlüğü artmıştır. 2020 ABD seçimlerinde demokratların kazanması ise yeniden küreselleşme taraftarlarını umutlandırmıştır. Söz konusu sürecin akışkan ya da katı bir karakterde olması, mekanları buluşturan veya mekânsal ilişkileri kısıtlayan gelişmelere sahne olabilmektedir. Bu durum mekânı odağına alan coğrafya disiplinindeki konulara ve konseptlere de etki etmektedir. Bu bağlamda, bu araştırma, hem küreselleşmeyi ve onun geçirmiş olduğu süreci teorik olarak değerlendirmeyi hem de coğrafya disiplininin alt alanı olan ekonomik coğrafyadaki araştırma konularının ve kavramların bu süreçteki gelişimini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, ekonomik coğrafya, küresel üretim ağları, doğrudan yabancı yatırımlar, küresel değer zinciri.

Abstract:

Globalization is defined as a worldwide process that expresses all kinds of information, people, goods, service and capital flows. The tensions in the world politics, which began with the terrorist attacks in the twin towers in New York in 2001, have undergone a different phase, especially when US President Donald J. Trump has taken control, and the visibility of the developments that will drive the fans of globalization to anxiety have started to increase. The Democrats' victory in the 2020 US election has raised hopes for globalization again. The fact that the process in question has a fluid or rigid character can be the scene of developments that combine places or restrict spatial relationships. This also affects the topics and concepts in the discipline of geography that focus on place. In this context, this research discusses theoretically the process of globalization and its effect on research subjects and concepts in economic geography.

Keywords: Globalization, economic geography, global production networks, foreign direct investment, global value chain.

1. GİRİŞ

Dünya 18. yüzyıldan bu yana iki büyük değişime şahit olmuştur. Bunlardan ilki sanayi devrimi, ikincisi ise sanayileşmenin etkisiyle belirginleşen küreselleşmedir. Her türlü bilgi, insan, mal, hizmet ve sermaye akışkanlığını ifade eden küreselleşme; sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda çeşitli değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına yol açmıştır. Bahsedilen değişim ve dönüşümler mikro ölçekten makro ölçüğe kadar geniş bir yelpazede değerlendirilebilecek etki alanına sahiptir. Bir başka ifadeyle küreselleşme insan bedeni gibi en küçük ölçekten yani bireyden uluslararası ölçüğe kadar farklı düzeylerde etki yaratmış bir olgu olarak dikkatleri çekmektedir. Bu da farklı ölçeklerde de olsa mekânsal etkileri de olan bir süreci beraberinde getirmiştir. Böylesi bir durum küreselleşmenin coğrafya disiplininin gündemine girmesine yol açmıştır.

Yukarıda genel hatlarıyla tanımlanan küreselleşmenin omurgası, akışkanlıkla temsil olan dinamikler tarafından şekillendirilmektedir. Söz konusu akışkanlık George Ritzer tarafından katı, sıvı ve gaz metaforu kullanılarak açıklanmaktadır (Ritzer, 2011a). Bu metafor Ritzer'in de benzer biçimde kullandığı bir örnekle somutlaştırılacak olursa; geçmişte dünyanın herhangi bir yerinde bir kütüphanede yer alan esere erişim ancak kitabın bulunduğu yere gidilerek elde edilebiliyorken, ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte artan kargo taşımacılığı sayesinde kitabın farklı mekanlara aktarımı kolaylaşmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde ise söz konusu bilginin dijital ortama aktarımı sağlanmış ve bilginin mekandaki hareketi bir tuşa basılarak geçen süre kadar kısa bir sürede elde edilebilir hale gelmiştir. Bu bağlamda geçmişte hareketi son derece sınırlı olan ve dolayısıyla *katı* metaforuyla açıklanan bilgi, sonrasında daha fazla akışkanlığı ifade eden *sıvı* metaforuyla en son aşamada ise hareket hızındaki artışa referansla gaz metaforuyla açıklanabilecek bir forma kavuşmuştur. Bilginin veya herhangi bir başka olgunun mekandaki ve zamandaki hareketinin hızlanması mekanlar arası etkileşimi ve ilişkiselliği de artırmıştır. Gerçekten de bu hızla ilişkili olarak tarım uygarlığı birkaç bin yıl, sanayi uygarlığı birkaç yüzyıl, sanayi sonrası uygarlığı ise çok daha kısa sürede küresel çapta yerleşik hale gelmiştir (Arıboğan, 2017). Buna dayanarak Paul Virilio ve O'Brien gibi isimler artık *coğrafyanın sonunun* geldiğini bile ileri sürmüştü. Fikrin arka planında yatan husus, küreselleşmenin öklidyen mekanı işlevsizleştiren ve mesafeyi sorun olmaktan çıkararak yapısızdı (Bauman, 2017). Harvey (1989) ise hem mekanlar arası etkileşimi artıran hem de mekana erişimi zamansal olarak hızlandıran bu süreci, *coğrafyanın sonu* şeklinde değil *zaman-mekan sıkışması* olarak kavramsallaştırmıştır. Kendisi bir coğrafyacı olan Harvey (1989)'nin kavramsallaştırmasından hareketle küreselleşme olgusunun mekanı öldüren değil, mekanları birbirine kavuşturan ve ilişkiselliği artıran bir özelliğe sahip olduğu belirtilebilir. Akışkanlığın, mekanı sabit olmaktan çıkarıp ona dinamik bir özellik kazandırmasının coğrafya disiplinindeki yansıması büyük bulmuştur. Bu kapsamda küreselleşme ve onun mekandaki tezahürü, coğrafya disiplininin hem beşeri hem de fiziki coğrafya kısmında işlenir hale gelmiştir.

Yukarıda bahsedilenlerden hareketle *akışkanlık*, küreselleşmenin dili, ruhu ya da onun ete kemiğe bürünmüş şekli olarak ifade edilebilir. Küreselleşme hem akademide hem de toplumun diğer kesimlerinde çokça karşılaşılan bir kavramdır. Küreselleşme konusunda yapılan çalışmalar daha çok söz konusu olgunun sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yansımalarını ele almaya yöneliktir (Kurt, 2019, Sunay, 2012, Özcan ve Özmen, 2018, Kurt, 2018, Kamacı ve Turan, Hatipler, 2012, Şişman, 2017, Adıgüzel, 2013) Bu çalışmada ise küreselleşmenin tarihselliği ele alınarak nereye evrildiğine ilişkin değerlendirmeler teorik düzeyde yapılacak ve sürecin coğrafya disiplininin ekonomik coğrafya alt alanıyla ilişkisine değinilecektir.

2. LİTERATÜR

2.1. Küreselleşme Tartışmaları

Ritzer'in (2011a) Therborn'a dayandırarak belirttiği üzere küreselleşmenin başlangıcı, dinlerin yayılmaya başladığı 4. yüzyıla kadar bile götürülebilmektedir. Kimileri ise küreselleşmenin başlangıcını

sömürgeci dönemle başlatmaktadır¹ (Friedman, 2006). Bazı araştırmacılar ise küreselleşmeyi Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'yle başlatır. Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak üretimin iç piyasanın ihtiyacından fazlasını üretecek bir yapıya kavuşması, yeni piyasalar bulma ihtiyacı doğurmuştur. Bu durum, Adam Smith'in *birakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler (laissez faire, laissez passer)* politikasıyla perçinlenince hem ürün hem de sermayenin mekan aşırı dolaşımı hızlanmıştır. Bu durum küreselleşmenin akışkanlıkla özdeşleşen ruhunu besleyecek yapıya zemin hazırlamıştır. Gerçekten de Rodrik (2011a)'in de vurguladığı üzere Adam Smith'le başlayan ve Birinci Dünya Savaşı'na² kadar olan dönem, pek çok ekonomi tarihçisi tarafından küreselleşmenin ilk dalgası olarak kabul edilir. Bu felsefenin ortaya çıkardığı açık kapı politikalarıyla sermayenin önündeki duvarlar aşınmaya başlamıştır. Sermayenin önündeki duvarların kalkması, yalnızca ekonomi alanında değil sosyal, kültürel ve hatta siyasal hayatta pek çok unsurun da mekan aşırı bir karakter kazanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda sosyal ve kültürel alanda yaşam tarzları birbirine benzemeye, siyasal alanda ise Batı dünyası tarafından geliştirilen demokrasi kavramı dünya ülkelerine yayılmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler dünyayı gittikçe artan bir biçimde homojenleştiren bir başka ifadeyle dünya toplumunu *McDonaldlaştırın* (Ritzer, 2011b) bir yapıya sokmuştur. Farklı bakış açılarına göre farklı dönemlerle başlatılsa da bugün küreselleşme olarak tanımlanan olgunun II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bretton Woods ve neticesinde gerçekleşen yapılarla (IMF ve Dünya Bankası gibi) kurumsal bir kimlik kazanmaya başladığı söylenebilir. Burada anti parantez olarak belirtmek gerekir ki, Bretton Woods, II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ABD'nin askeri alandaki galibiyetini ekonomik alan taşıma gayretinin bir parçasıdır. Amerikan dolarının rezerv para olarak kabul edilmesi ile IMF ve Dünya Bankası'nın kuruluşuyla sonuçlanan bu süreç, çok taraflı serbest ticaretin geliştirilmesi ve ekonomik işbirliğinin artışına neden olmuştur (Özkaya, 2009). Bu durum, ülkeler ve bölgeler arası etkileşimin artması açısından kayda değer bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilir.

1800'lerde başlayan ve ilk küreselleşme olarak adlandırılan dalğanın I. Dünya Savaşı'yla ortadan kalktığı ve serbest piyasacı liberal ülkünün belli bir dönem askıya alındığı ifade edilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise faşist ideolojilerin Almanya, İtalya ve Japonya'da yenilmesiyle komünizm ve liberalizm gibi akımlar ön plana çıkmıştır. Söz konusu iki ideoloji, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu ideolojisini temsil etmişlerdir. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı, 1991'de ise Sovyetler Birliği'nin çöküşü, komünizmin yenilgisi olarak kabul edilmiştir. Bu durum, liberalizmin galip bir ideoloji olarak kendini ispatlamasını sağlamıştır. Dolayısıyla, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında gerçekleşen bahsedilen önemli kırılma noktaları, liberalleşmenin tüm dünyayı ele geçirmeye namzet şekilde ivme kazanmasına neden olmuştur (Harari, 2018). Diğer ideolojilerin ayakta kalamadığı, dolayısıyla ayakta kalan ideoloji olarak liberalizmin en iyisi olduğu ve bundan sonraki dönemlerde önemli bir sistem değişikliğinin yaşanmayacağı iddiaları, sosyal bilim literatüründe geniş yankı bulmuştur. Fukuyama (2011)'nin *Tarihin Sonu* şeklinde kavramsallaştırdığı bu iddialarının dayanak noktası, liberalizmin 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında diğer ideolojilere karşı elde ettiği galibiyetten kaynaklanıyordu.

Liberal anlatı; insanlığın binlerce yıldır kısıtlanan siyasal haklarını onlara vadeden, bunun yanı sıra onlara mahrum kaldıkları ekonomik imkanları tanıyan; bireylerin, fikirlerin ve malların dolaşımını kısıtlayan baskıcı rejimleri tehdit olarak görüp onları kaldırmaya çalışan argümanlarla şekilleniyordu. Bu argümanlar kimi bilimciler tarafından batının kültürel ve ekonomik hegemonyasına zemin hazırlayacak politikalar olarak görülürken (Ritzer, 2011b), kimileri için ise dünyada gittikçe artan bir şekilde eşitlik yaratılacağı, bir başka ifadeyle eşitsizlik yaratan pürüzlerin törpülenerek dünyanın düzleştirileceği iddiasına dayalıydı (Friedman, 2006). Saygın bir ekonomik coğrafyacı olan Peter Dicken ise Friedman'ın *yükselen akıntının bütün botları yüzdüreceği* şeklindeki hiper küreselleşmeci düşüncesinin bir masal olduğunu ifade etmektedir (Dicken, 2011).

¹ Friedman küreselleşmeyi 1., 2. ve 3. küreselleşme olarak sınıflandırmıştır. Küreselleşme 1.0'ın coğrafi keşiflerden 1800'lü yıllara kadar sürdüğünü, 2.0'ın 1800'lerden Birinci Dünya Savaşı arasında gerçekleştiğini, 3.0'ın ise 2000'li yıllarla başladığı belirtilir FRIEDMAN, T. L. 2006. *Dünya Düzdür: 21. Yüzyılın Kısa Tarihi*, İstanbul, Boyner Yayınları..

² Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemlerde ve özellikle de 1929 ekonomik buhranından sonra açık kapı politikalarının sekteye uğramasıyla dünya ticaret hacminde büyük düşüşler gözlenmiştir. Örneğin 1929 ile 1937 yılları arasında dünya ticaret hacmi yarı yarıya inmişti RODRIK, D. 2011a. *Akıllı Küreselleşme*, Ankara, Efil Yayınevi..

Hem liberal ideolojiyi olumlayan ve söz konusu ideolojiyi benimseyenlerin kazanan taraf olacağına işaret eden Fukuyama (2011), hem de liberalleşmenin dünyadaki eşitliği artıracığını belirten Friedman (2006), küreselleşmenin yılmaz savunucuları olarak ön plana çıkan isimler olmuşlardır. Küreselleşme savunusunu yapan en büyük itici güç, kuşkusuz ABD olmuştur. Örneğin ABD'nin eski başkanlarından George W. Bush ve Barack Obama küreselleşmeye devam edildiği sürece herkese sağlanacak bir barış ve refah ortamının oluşacağını belirtiyorlardı (Harari, 2018). Küreselleşmeyi aksatacak engeller kaldırıldığı yani liberal ülkü uygulandığı sürece Kuzey Kore, Irak ve El Salvador gibi ülkelerin de Danimarka ya da Iowa'ya benzeyeceği bunu beceremeyenlerin ise *eski çağlardan kalma fosiller* olarak görüleceği belirtiliyordu. Bu çerçevede Brezilya'dan Hindistan'a pek çok ülkenin liberal reçeteleri uygulaması (Harari, 2018) eski çağlardan kalma fosil havasından sıyrılmayı hedefleyen girişimler olarak değerlendirilebilir.

11 Eylül saldırıları ise dünya siyasetinde *yeni muhafazakarlık (neo-con)* açısından kritik bir dönüm noktası oluşturuyordu. Söz konusu kritik dönemden sonra her türlü tehdide karşılık korumacı siyaset kanalları geliştirilmeye başlanmıştır. Soğuk Savaş dönemindeki Doğu Blok'u ülkeleri şeklindeki sosyalist tehdit, artık yerini 'haydut devletler', 'şer eksenli' ve 'terörist ülkeler' gibi tanımlamalarla çeşitlenen yeni düşmanlara bırakmıştır (Suda-Güler, 2016). Bu dönem, duvarların yavaş yavaş zihinlerde örülmeye başlanarak liberal ideolojinin sarsıntı yaşadığı tarih olarak tanımlanabilir. 2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz ise liberal anlatının 1990'lardan itibaren ivme kazanan popülaritesini zayıflatan ikinci ve daha çok önemsenen kırılma noktasını oluşturuyordu. Öyle ki kriz, artık aleni biçimde liberal anlatının kötülenmesine gerekçe oluşturmuştur (Brenner vd., 2010). Kapitalizm karşıtları da buradan cesaret bularak büyük umutlar bağlanan liberalleşmenin tahtının sallandığını, tarihin sonu tezinin çöktüğünü ve tarihin yeni baştan yazılacağını büyük bir keyifle dillendirmeye başlamışlardır. İşin ilginç olan yanı, liberal politikalarından en çok nemalanan Batı dünyası da krizin faturasını liberal politikalara kesmiş olacak ki göç ve ticaret gibi alanlarda hem fiziki ve ekonomik hem de politik duvarları yükseltmeye başlamışlardı (Harari, 2018). Dünya toplumları arasında gittikçe yükselen psikolojik duvarlar da sürecin ulaştığı ileri aşamayı göstermesi açısından önemlidir.

Yukarıda genel özelliklerinin belirtildiği küreselleşmenin II. Dünya Savaşı sonrasında hareketlenen, 1980'lerde Reaganomics ve Thatcherism gibi politikalarla ivme kazanan, 1990'larda ise Sovyetler'in dağılmasıyla tek kutup halini alarak altın çağını yaşayan bir süreç olduğu belirtilebilir. Bu bağlamda 1990'lar özellikle finansal küreselleşmenin başladığı yıllar olarak tanımlanır (Rodrik, 2011a). 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan terör saldırılarıyla ise bu süreç sorgulanmaya başlamıştır. Sorgulama sürecinin 2008 dünya ekonomik kriziyle (Mortgage Krizi olarak da adlandırılır) daha fazla görünür olduğu³, Donald Trump'ın göreve gelmesiyle ise küreselleşmeyi başlatan ana aktör olarak ABD'nin bu süreci sorgulamaya başladığı yeni bir evreye girilmiştir (Arıboğan, 2017). Büyük umutlarla girilen 21. yüzyılın hüsrانlarla dolu bir başlangıca sahne olduğu belirtilebilir. Küreselleşme açısından yeni yüzyılın kötü geçeceği tahmin ediliyor olacak ki Barack Obama 2016 yılında Birleşmiş Milletler'de ABD devlet başkanı olarak yaptığı son konuşmasında dünyayı "Nuh nebi'den kalma millet, kabile, ırk ve din ayrımları doğrultusunda keskin bir biçimde bölünmüş ve sonuç olarak çatışma içine düşmüş bir dünyaya" doğru geleceği konusunda uyarmıştır (Harari, 2018, s. 22).

Trump'ın 2017'de göreve gelmesiyle ise küreselleşmenin ruhunu temsil eden yapılar ve ona ilişkin dildeki aşınmanın gittikçe belirgin bir hal almaya başladığı söylemsel ve pratik bağlamda görülmektedir. Bu bağlamda yükseltelen gümrük duvarları bunun en net kanıtı olarak değerlendirilebilir. Ancak Trump sonrasında yönetimi devralan Biden'ın göreve gelir gelmez imzaladığı on yedi kararname içerisinde Dünya Sağlık Örgütü'ne ve Paris İklim Anlaşması'na yeniden dahil olunması, Meksika sınırına örülen duvarın durdurulması, Müslüman ülkelere yönelik seyahat yasağının kaldırılması gibi küreselleşmeye yeniden ivme kazandırabilecek kararların olması, küreselleşmenin yıpranan ruhunun onarılmasına ilişkin bir işaret olarak okunabilir.

³ Örneğin NBC/Wall Street Journal Gazetesi'nde bir ankete katılanlar arasında küreselleşmenin ABD ekonomisi için iyi olduğunu söyleyenlerin oranı 2007 Haziran'ında %42 iken, 2008 Mart'ında %25'e gerilemiştir (Rodrik, 2011).

2. 2. Küreselleşmenin Yarattığı Kurum ve Yapılar

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri alandaki galibiyetini başka alanlara da taşıma isteği, küreselleşmenin siyasi, ekonomik ve kültürel altyapısına zemin hazırlayacak yapıların oluşmasına yol açmıştır. Bu bağlamda siyasi olarak ulus üstü yapılanmaların ön plana çıktığı, ekonomik alanda ise sermayenin uluslararası dolaşımının arttığı bir dönem başlamıştır. Bu çerçevede Bretton Woods kurumları olarak 1944'te IMF ve Dünya Bankası'nın, 1949'da NATO'nun, 1952'de Avrupa Birliği'nin temellerinin atılması küreselleşmenin ekonomik ve siyasi ayaklarına yönelik ilk girişimler olarak tarif edilebilir. Bu çerçevede, 1948 yılında devreye giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) önemi büyüktür. GATT, geçici bir anlaşma niteliğinde olmasına rağmen 1995 yılına kadar küresel ticaretin kurallarının belirlenmesi ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini sağlamıştır (Alagöz ve Yapar, 2007). Öte yandan 1994'te NAFTA'nın, 1995'de Dünya Ticaret Örgütü⁴ ve benzeri birçok ulus üstü organizasyonun kuruluşu 1990'ların küreselleşmenin ivme kazandığı yıllar olarak tanımlanmasını sağlamıştır ki daha önce de vurgulandığı üzere özellikle *finansal küreselleşme* bu dönemin simgesi olmuştur (Rodrik, 2011a). Burada finansal sermayenin kimi durumlarda üretken sermayenin kaderi üzerinde belirleyici derecede ağırlığa sahip olduğunu da vurgulamak gerekir. Öyle ki, finans sermayedeki oynaklıklar, üretken sermayenin de başka ülkelere kaymasına neden olmaktadır (Savran, 2011). Bu da kimi durumlarda ülkelerin hareket alanının belirli küresel sermaye çevreleri tarafından belirlenebileceğine işaret etmektedir.

Dicken (2011) gibi kimi bilimciler tarafından şüpheli bulunsa da II. Dünya Savaşı sonrasına rastlayan dönem, ulus devlet hakimiyetinin ulus üstü organizasyonlara bırakıldığı bir dönem olarak belirmektedir.⁵ Ulus üstü organizasyonların önemli hale gelmesi, kuşkusuz küreselleşen dünyada yaşanan gelişmelerin tek bir devletin baş edemeyeceği boyutlarda olmasıyla alakalıdır. Gerçekten de küresel iklim değişikliği, yasadışı göçmenlerle mücadele veya salgın hastalıklar gibi pek çok olgu tek bir devletin baş edebileceği türden değildir. Hatta son dönemlerde ulus üstü yapılanmalar yaptıkları yeni hamlelerle adeta küresel tek tip devlet halini almaya başlamaktadır. Bu bağlamda ulus üstü yapılanma olarak tanımlanan AB'nin ortak para birimini oluşturması, merkez bankasını kurması ve son olarak ortak ordu kurmaya yönelik düşünceleri ulus üstü organizasyonların yeni bir devlet tipinin oluşturulmaya çalışıldığına ilişkin bir izlenim uyandırmaktadır.

2. 3. Küreselleşmenin Ekonomik Coğrafya Alanına Teorik Yansımaları

Başlangıçta demiryolu ve buharlı gemi gibi ulaşım araçları dünyayı küçülten Batı icatlarıydı. 1869 yılında Süveyş Kanalı, 1914 yılında ise Panama Kanalı'nın açılması ulaşım maliyetlerini azaltan ve dünyayı daha da küçülten gelişmelerdi (Ferguson, 2017). Bu durum hem sermayenin hem de nüfusun mekandaki hareket hızını artıran önemli kırılma noktaları olarak değerlendirilebilir.

1970'lerde sermayenin yaşadığı bunalım ise üretimin örgütlenmesinde birtakım değişimleri beraberinde getirerek, emek, sermaye ve malların üretimine hareket kazandıran gelişmelerdi. Bu çerçevede Fordist üretim yapısından post-Fordist üretim yapısına geçişle sermayenin azalan verimliliğinden kaynaklanan bunalımın aşılması, sermayenin marjinal verimliliğini artırabileceği yeni lokasyonlara yönelmesini sağlamıştır. Gelişmiş dünyada gerçekleşen bu bunalım, 1980'lerde yine gelişmiş dünya önderliğinde gerçekleşen neo-liberal politikalarla aşılmaya çalışılmıştır. Bu da yaşanan kapitalist bunalımın aşılabilmesi için *mekanın araçsallaştırıldığı* göstermesi açısından önemlidir. Bu araçsallaşma, sermayenin mekansallaşarak krizi atlmasına (Harvey, 2012) yönelik tipik bir örnektir.

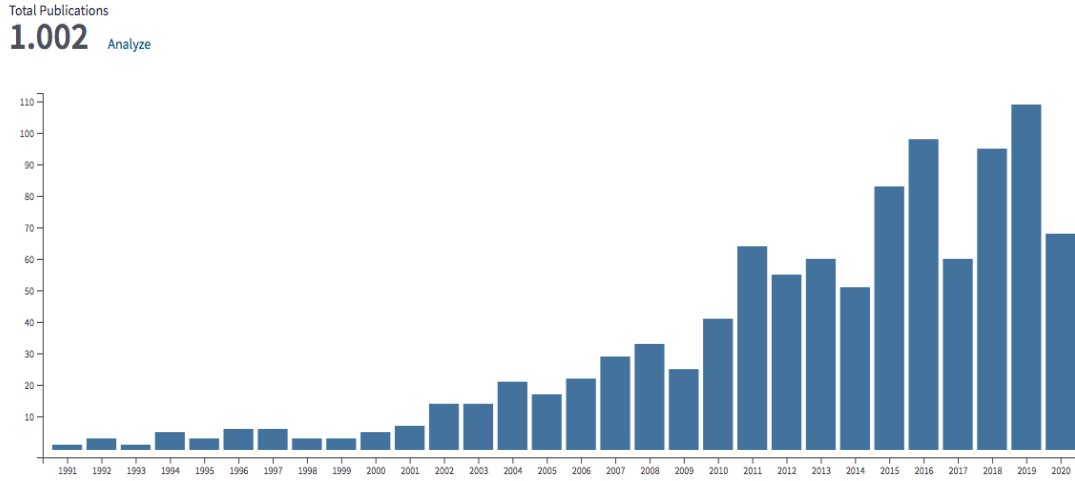
Erişim maliyeti açısından mekânsal uzaklıkların giderek önemsizleşmesi coğrafyanın sonunun geldiği şeklindeki çeşitli iddiaları da beraberinde getirmiştir. Söz konusu iddialara cevap olarak Peter Dicken; üretimin, dağıtımın ve tüketime ilişkin coğrafyanın büyük bir dönüşüm geçirdiğini dolayısıyla yeni ortaya çıkan üretim, tüketim ve dağıtım coğrafyasının yeni bir mekânsal örüntü yarattığını ifade ederek coğrafyanın sonunun geldiğini değil yeni bir sürece girdiğini vurgulamıştır. Kitlesele üretimden esnek üretim modeline geçişin getirdiği gerekliliklerle mekânsal etkileşim ve entegrasyonunun tesis edildiği

⁴ GATT, Uruguay Round'unda alınan kararlarla 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştürülmüştür (Alagöz ve Yapar, 2007).

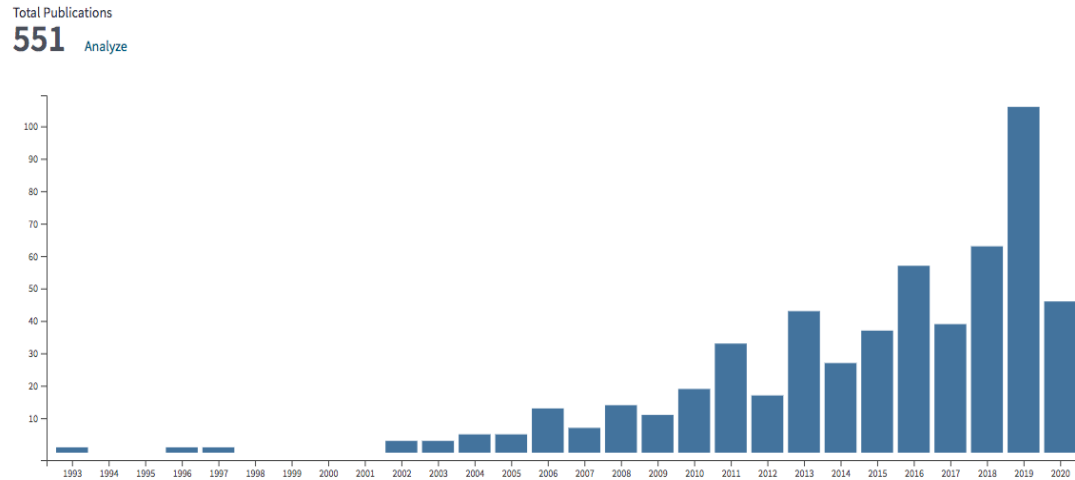
⁵ Bu konudaki tartışmalar bilgi için bkz. Savran, 2008.

bir mekânsal ilişkisellik biçiminin geliştiği vurgulanmıştır (Dicken, 2011). Söz konusu entegrasyon, etkileşim ve ilişkisellikler; *doğrudan yabancı yatırımlar*⁶, *küresel değer zinciri (global value chain)* ve *küresel üretim ağları*⁷ (*global production networks*) gibi mekânsal etkileşimin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan konseptlerin coğrafya disiplindeki görünürlüğünü artırmıştır (bkz. Şekil 1, 2 ve 3). Bahsedilen konseptler, küreselleşmenin coğrafya disiplinde yarattığı kavram çeşitlemesine ilişkin en dikkat çekici olanlardır.

Şekil 1: Web of Science’da coğrafya kategorisinde ‘küresel üretim ağları’ konusunda yayımlanmış makale sayısı (1991-2020).

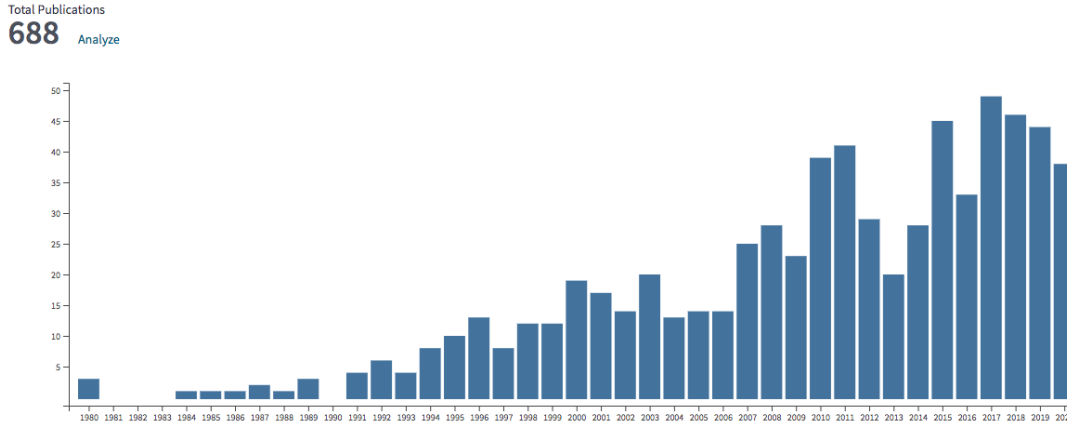
Şekil 2: Web of Science’da coğrafya kategorisinde ‘küresel değer zinciri’ konusunda yayımlanmış makale sayısı (1993-2020).

⁶ Doğrudan yabancı yatırımlar hakkındaki detaylı bilgi için bkz. Yavan, 2006

⁷ Küresel üretim ağları ve küresel değer zinciri hakkındaki detaylı bilgi için bkz. Tuysuz, 2021

Şekil 3: Web of Science’da coğrafya kategorisinde ‘doğrudan yabancı yatırımlar’ konusunda yayımlanmış makale sayısı (1980-2020).

Bu durum mekanın ve mekanlar arası ilişkiselliğin önemini gösteren bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Söz konusu ilişkisellik, hem işgücü ve ürün anlamında bir etkileşim yaratmış hem de iş kültürü ve yenilik açısından etkileşimlerin doğmasına neden olmuştur. Küreselleşmeyle ilişkili olarak ortaya çıkan bu konseptler yukarıdaki şekillerde de görselleştirildiği üzere WoS tarafından taranan saygın coğrafya dergilerinde oldukça fazla işlenen konular halini almıştır.

3. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

1980’ler ve 1990’lar hiper küreselleşme olarak tanımlanan yapının tesis edilebilmesi adına azimli bir şekilde uygulanan liberal politikalara sahne olmuştur. Söz konusu politikalar birçok alanda değişim ve dönüşüme yol açsa da en fazla etkilediği alan kuşkusuz ekonomi olmuştur. Bu etki özellikle ülkelerin ithalat ve ihracat rejimlerini düzenleyen politikalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda uygulanan politikalar yerel sınırların ötesine geçerek ulus üstü bir küresel politika haline gelmiştir. Bu bağlamda uluslararası sermaye piyasaları üzerindeki kontroller kaldırdığı gibi gelişmekte olan ülkeler ekonomik sınırların esnetilmesi hususunda da büyük bir baskıyla karşı karşıya kaldı (Rodrik, 2011b, Rodrik, 2011a). Neoliberalleşme olarak adlandırılan bu süreçle beraber sermayenin ve ticari malların küresel ölçekte dolaşımı kolaylaşmış ve her türlü akışkanlığın giderek arttığı yeni bir döneme girilmiştir. Bu dolaşım küreselleşmenin etkisinin daha da hissedilir bir hale gelmesini sağlamıştır. Küreselleşmenin etkili dalgası olarak da kabul edilen bu gelişmelerle bir taraftan dünyanın gittikçe daha eşit bir hale geldiği savunulurken (Friedman, 2006), küreselleşmeye mesafeli duran akademik çevreler bu gelişmelerin eşitsizliği derinleştiren gelişmelere sahne olduğunu iddia etmişlerdir (Piketty, 2014). Kimileri küreselleşmenin seçkin bir azınlığa yaradığını söylemekte ve Bauman’ın Victor Keegan’dan aktardığına göre söz konusu düşünceye sahip olanlar küreselleşmeyi *yeni bir haydutluk biçimi* olarak adlandırmaktadırlar (Bauman, 2017).

Bauman (2017)’in de vurguladığı üzere küreselleşme konusunda hemfikir olunan nokta, geri dönüşü olmayan ve kaçınılmayacak bir süreç olduğudur. Baudrillard (2017) da dönüşü olmayan bu sürecin hiç kimsenin kaçamayacağı hegemonik bir sürece dönüştüğünü ifade etmektedir. Dolayısıyla karşı çıkılmaz bir boyuta gelmiş olan bu sürecin insanlığın gönüllü ya da gönülsüz olarak rıza göstermek zorunda kaldığı bir sürece girdiği belirtilebilir.

Öyle ki Trump’ın küreselleşmenin ruhunu zedeleyecek türden aldığı kararlar ve uyguladığı politikalar kendi hükümeti içerisinde dahi derin görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Nitekim sık sık değiştirilen bakan ve bürokratlar bu karşı çıkışın somut yansımasıdır. Söz konusu istikrarsızlık, istifalar veya görevden almalarla neticelenen ABD’deki olaylar, küresel akışkanlığı katılaştırmaya çalışan bir siyasal ideolojiye karşı çıkış veya oluşturulmaya çalışılan katılığın tekrar sıvılaştırılmasına yönelik bir tepki olarak da okunabilir.

Özellikle ABD güdümünde 20. yüzyılın sonlarına doğru kendine önemli bir alan açan küreselleşme dalgası, yaratılan kurumlar ve uygulanan politikalarla küresel siyaset ve politika belirleme yönünde büyük etki yaratmışken Harari (2018)'nin de vurguladığı üzere Trump'ın böyle bir gündemi yoktur.

Buna rağmen 2008 ekonomik krizinden bu yana yaşanan gelişmelerin dramatik düzeylerde gerçekleşmemiş olması küreselleşmeden kolay kolay vazgeçilemeyeceğini göstermektedir. Öyle ki dünya genelinde doğrudan yabancı yatırımlarda (DYY) görülen artış da küresel akışkanlıkların gününbirlik politik söylemlerden pek fazla etkilenmediğini göstermektedir. Hatta küresel krizin olduğu 2008 yılında doğrudan yabancı yatırımlar, yani sermaye akışkanlığı en zirve noktasına ulaşmıştır. Bu da sermayenin kriz dönemlerinde dahi kar artışına yönelik arayış içinde olduğunu ve krizi fırsata çevirdiğini kanıtlanması açısından önemli bir göstergedir.

Sınırların esnetilerek her türlü insan, mal, bilgi ve sermayenin geçişinin kolaylaşması olarak tanımlanan küreselleşmenin, uygulanan politikalarla kimi dönemlerde altın çağını yaşadığı kimi dönemlerde ise parlaklığını yitirerek matlaşma eğilimine girdiği görülmektedir. Bu çalışmada da tartışıldığı üzere küreselleşme sürecinin zaman zaman matlaşmalara sahne olsa da en azından şimdilik bu matlaşmanın kalıcı değil kısa dönemli şoklar halinde gerçekleştiğini göstermektedir.

Belirtmek gerekir ki küreselleşme dünyanın yekpare ve evrensel yasalarla yönetilmesi gibi bir ideali hedeflerken, dünya kimi zamanlarda içine kapalı otarşik bir düzene doğru gitmektedir. Dünya genelinde örülen hem fiziki (ABD-Meksika sınırı gibi⁸) hem ekonomik [ABD'nin AB ülkeleri ve Çin'e uyguladığı yüksek gümrük kotaları ile Huawei firmasına getirmeyi planladığı kısıtlamalara ilişkin tartışmalar gibi] hem de psikolojik duvarlar [ırkçı söylemlerin ve saldırıların artması gibi] küreselleşmenin akışkanlığa ilişkin ruhunda bir takım gerilemeler yaşanacağına işaret etmektedir (Arıboğan, 2017). Hem Trump'ın iktidara gelişiyle Amerikan sermayesini ülke içine çekmeye yönelik etkili hamleleri ile gümrük duvarlarını yükselten kararları hem de İngiltere'nin Brexit'le⁹ sonuçlanan Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin kararı küreselleşmenin dili olarak ifade edilen akışkanlığı katılaştırmaya yönelik girişimler olarak değerlendirilebilir. ABD'de 'küreselleşme' taraftarı denilebilecek demokratların yeniden iktidara gelmesi ve göreve gelir gelmez imzalanan ilk kararnamelerle verilen izlenim Tuysuz (2021)'un kavramsallaştırmasıyla ifade edilecek olunursa küreselleşmenin köşe(genleş)meyeceğine, yani akışkanlığın katılaşmayacağına dair mesajlar barındırmaktadır.

Özetle ifade etmek gerekirse 1987'de Ronald Reagan'ın Berlin'de yaptığı *yıkın bu duvarları* talimatı, yerini Donald Trump'ın *duvar korur* söylemine bırakmış durumda (Arıboğan, 2017). Duvarların yükseltilmesine ilişkin siyasetin devam etmesi her türlü bilgi, insan, mal ve sermayeyi hareketsiz bir forma sokacaktır. Sermayenin hareketsiz bir forma girmesi yalnızca ekonomi alanında değil sosyal, kültürel ve teknoloji akışkanlığının da önüne set çekecek ve dünyayı izole hayatların olduğu bir yaşama mahkum edebilecektir. Nitekim mekanlar arası etkileşim birçok özelliğin bir başka mekana maliyetsiz bir biçimde taşınmasına imkan tanımaktadır. Örneğin uluslararası yatırımlar yoluyla gerçekleşen sermaye akışları yalnızca bir mekandan bir başka mekana hareket eden sermayeyi değil aynı zamanda kurumsal ve teknolojik yenilikleri de beraberinde götürmektedir. Bu konuda yapılan esaslı çalışmalar bunu ortaya koymaktadır (Henn, 2012, Bathelt ve Henn, 2014, Bathelt ve Li, 2013). Türkiye üzerine yapılan bir çalışmada da görüldüğü üzere, sermaye akışkanlığı paranın yanı sıra kurumsal, kültürel, teknolojik anlamda da bir bilgi transferine kapı aralamaktadır (Müller ve Franz, 2019). Dolayısıyla küreselleşmenin seyri, yukarıda bahsedilen küresel üretim ağı, küresel değer zinciri ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi mekânsal etkileşime dayanan konseptlerin de geleceğini de tayin edebilecektir. Böylesi bir yansımının olası etkileri kuşkusuz kısa vadede değil, orta ve uzun vadede görülebilecektir.

Sonuç olarak sosyal, kültürel ve politik alanda bariyerler inşa edilip küreselleşmenin etkileşime ve akışkanlığa dayanan dili aşınmış olsa da kronikleşen bir gerilemeden bahsetmenin en azından şimdilik söz konusu olmadığı belirtilebilir. Özellikle de küreselleşmenin itici gücü konumundaki ABD'de Trump'ın ikinci kez seçilememesi aşınan dilin kronik bir hal almayacağına ilişkin bir işaret olarak değerlendirilebilir. Mevcut koşullarda küreselleşmenin kronik bir gerilemesinden bahsedilemese de The

⁸ Ancak daha öncede ifade edildiği üzere Biden'ın 20 Ocak 2021'de göreve gelir gelmez imzaladığı ilk kararnamelerden birisi Meksika sınırındaki duvar inşaatını durdurulması olmuştur.

⁹ Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılışını ifade eden bir kavramdır. Kavram Britanya (Br) ve exit kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur.

Economist Dergisi'nin 2019 yılındaki kapağına da taşıdığı üzere yavaşlayan bir küreselleşmeden (slowbalisation) bahsetmek mümkündür. Sermayenin bu güne kadar girdiği krizler sermayenin birikimini artırabileceği mekanlara doğru akarak aşıldığını göstermektedir. Bu durum sermayenin karından vazgeçmemek adına küreselleşmeyi araçsallaştırdığını göstermektedir. Son söz olarak belirtmek gerekir ki Anglo-Sakson kapitalizminin yerini Öniş (2017)'in ifadesiyle Çin-Rusya işbirliği temelinde gelişen güney tipi 'stratejik kapitalizm' almış durumda. Amerikan başkanının küreselleşme karşıtı söylemlerinin aksine yaklaşık 1 buçuk milyarlık nüfusa sahip komünist Çin'in devlet başkanının küreselleşme savunusu yapması, *küreselleşmenin köşe(genleşme)yeceğine* işaret etmektedir. Bu durum mekânsal etkileşimin katılaşmayacağını dolayısıyla yukarıda bahsedilen konseptlerin coğrafya literatüründe tartışılmaya devam edeceğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, M. (2013). 'Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri', *Akademik Bakış Dergisi*, 35: 1-20.
- ALAGÖZ, Y. ve YAPAR, S. (2007). 'Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel mi', *Akademik Bakış*, 11: 1-11.
- ARIBOĞAN, D. Ü. (2017). Duvar: Tarih Geri Dönüyor, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- BATHELT, H. ve HENN, S. (2014). 'The Geographies of Knowledge Transfers Over Distance: Toward a Typology', *Environment and Planning A*, 46: 1403-1424.
- BATHELT, H. ve LI, P.-F. (2013). 'Global Cluster Networks—Foreign Direct Investment Flows from Canada To China', *Journal of Economic Geography*, 14: 45-71.
- BAUDRILLARD, J. (2017). Can Çekişen Küresel Güç, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- BAUMAN, Z. (2017). Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BRENNER, N., PECK, J. ve THEODORE, N. (2010). 'After Neoliberalization?', *Globalizations*, 7: 327-345.
- DICKEN, P. (2011). Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy, Sage, London.
- FERGUSON, N. (2017). Uygarlık: Batı ve Ötekiler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- FRIEDMAN, T. L. (2006). Dünya Düzdür: 21. Yüzyılın Kısa Tarihi, Boyner Yayınları, İstanbul.
- FUKUYAMA, F. (2011). Tarihin Sonu ve Son İnsan, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- HARARI, Y. N. (2018). 21. Yüzyıl İçin 21 Ders, Kolektif Kitap, İstanbul.
- HARVEY, D. (1989). *The Condition of Postmodernity*, Blackwell Publishers, Oxford.
- HARVEY, D. (2012). Sermayenin Mekanları: Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- HATIPLER, M. (2012). 'Neoliberalizmin Öteki Yüzü: Yoksulluğun Küreselleşme Kaldırıcısı', *The Journal of International Scientific Researches*, 2: 77-87.
- HENN, S. (2012). 'Transnational Entrepreneurs, Global Pipelines and Shifting Production Patterns. The Example of the Palanpuris in the Diamond Sector', *Geoforum*, 43: 497-506.
- KAMACI, A. ve TURAN, M. (2018). 'Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketlerin Ekonomik Açından Değerlendirilmesi' *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 3: 81-92.
- KURT, Ü. (2018). 'Küreselleşme ve Ekonomik Kompleksite İlişkisi: Türkiye Örneği', *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11: 2195-2202.
- KURT, Ü. (2019). 'The Causal Effects of Economic, Political and Social Globalisation on Migrants: A Panel Data Analysis for Selected OECD Countries', *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17: 281-296.
- MÜLLER, P. ve FRANZ, M. (2019). 'Transnational Labour Migration and the Offshoring of Knowledge-Intensive Business Services Within Global Production Networks: The Case of a German Automotive Company in Turkey', *Environment and Planning A: Economy and Space*, 51: 1350-1369.
- ÖNİŞ, Z. (2017). 'The Age of Anxiety: The Crisis of Liberal Democracy in a Post-Hegemonic Global Order', *The International Spectator*, 52: 18-35.
- ÖZCAN, G. ve ÖZMEN, İ. (2018). 'Küreselleşme Yükselen Ekonomilerde Gelir Dağılımını Etkiler Mi?', *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8: 35-52.

- ÖZKAYA, M. H. (2009). 'IMF'nin Değişen Rolü: Bretton Woods'tan Günümüze', *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 102-117.
- PIKETTY, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- RITZER, G. (2011a). *Küresel Dünya*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- RITZER, G. (2011b). *Toplumun McDonaldlaştırılması*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- RODRIK, D. (2011a). *Akıllı Küreselleşme*, Efil Yayınevi, Ankara.
- RODRIK, D. (2011b). 'Küreselleşme, Nereye Kadar?', *İktisat ve Toplum*, 2: 26-31.
- SAVRAN, S. (2011). *Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm (ikinci basım)*. Yordam Kitap, İstanbul.
- SUDA-GÜLER, Z. (2016). *Muhafazakarlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa*. 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SUNAY, R. (2012). 'Küreselleşme Sürecinde Çok Merkezli Egemenlik Kullanımı', *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20: 27-52.
- ŞİMŞEK, O. (2019). 'Küreselleşmenin Dönüşümü ve Çin'in Rolü', *Sosyoekonomi*, 27: 185-196.
- ŞİŞMAN, D. (2017). 'Küreselleşme, Kriz ve Savunma Sanayi', *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39: 223-237.
- TUYSUZ, S. (2021). 'Ekonomik Coğrafyada Küresel Üretim Ağı (KÜA) Yaklaşımı ve Kalkınmayla İlişkisi', (Ed.) Şahin, M.T. ve Altuğ, F., *Yerel ve Bölgesel Kalkınmada Değişen Dinamikler: Teori, Politika ve Uygulamalar*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- YAVAN, N. (2006). *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

EXTENDED SUMMARY

The world has witnessed two major changes since the 18th century. The first one is the industrial revolution, and the second is globalization, which became evident with the effect of industrialization. Globalization is defined as a worldwide process that expresses all kinds of information, people, goods, service and capital flows. Although it was started in different periods according to different points of view, It can be stated that globalization has begun to gain an institutional identity through structures such as the IMF and the World Bank. With the fall of the Berlin Wall in 1989 and the collapse of the Soviet Union in 1991, the liberal economic order, in other words, globalization declared its victory.

The tensions in the world politics, which began with the terrorist attacks in the twin towers in New York in 2001, have undergone a different phase, especially when US President Donad J. Trump has taken control, and the visibility of the developments that will drive the fans of globalization to anxiety have started to increase. This period can be defined as the date when the walls gradually started to be built people's mind, and liberal ideology suffered a shake-up. The Democrats' victory in the 2020 US election has raised hopes for globalization again. Therefore, it is seen that globalization has experienced its golden age in some periods, and in some periods it has lost its luster and entered into a tendency to dull. The fact that the process in question has a fluid or rigid character can be the scene of developments that combine places or restrict spatial relationships. This also affects the topics and concepts in the discipline of geography that focus on place.

Based on this, this research deals with the conceptual reflections of interaction and integration in economic geography during the period when walls begin to disappeared and rose again. The reflection of interactions and relationality arising as a natural result of globalization in the field of economic geography has been realized by concepts such as foreign direct investment, global value chain and global production networks. The mentioned concepts are the most striking ones regarding the variety of concepts that globalization has created in the discipline of geography. As discussed in this study, although the globalization process has dimmed from time to time, it shows that at least for now, this dimming occurs in short-term shocks, not permanent. Although there is no mention of a chronic decline in globalization in the current conditions, it is possible to mention a slowing globalization (slowbalisation), as it carries on the cover of The Economist magazine in 2019.

As a final word, it should be noted that Anglo-Saxon capitalism has been replaced by the southern type of 'strategic capitalism', as Öniş (2017) mentioned it, developed on the basis of China-Russia cooperation. Contrary to the anti-globalization rhetoric of the American president, the defense of globalization by communist China indicates that globalization will not *diagonalize* as a metaphoric expression.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

MENGÜCEKOĞULLARI HANEDANI

The Benu Mengucek Dynasty

MARTİNUS THEODORUS HOUTSMA, (ÇEV. AHMED SAİD YALÇINKAYA)

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ahmedsaidyalcinkaya@gmail.com

Orcid: 0000-0002-6900-2384

Atf/©: HOUTSMA, M. TH. (2021). Mengücekoğulları Hanedanı, (Çev. Ahmed Said Yalçinkaya) *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 244-248

Citation/©: HOUTSMA, M. TH. (2021). The Benu Mengucek Dynasty, (Çev. Ahmed Said Yalçinkaya) *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 244-248

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Çeviri/Translate
Geliş Tarihi-Received Date : 02/06/2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 30/06/2021
Sayfa Numarası/Page Number: 244-248
Doi : -

Notlar/Notes

Tarafımızca Fransızcadan Türkçeye çevrilen bu makale 1904 yılında M. Th. Houtsma tarafından “La dynastie des benu Mengucek” ismi ile Keleti Szemle’de yayınlanmıştır.

M. Th. Houtsma, *La dynastie des benu Mengucek*, Keleti Szemle, Budapest, V, 277-282.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

MENGÜCEKOĞULLARI HANEDANI

The Benu Mengucek Dynasty

M. TH. HOUTSMA (ÇEV. AHMED SAİD YALÇINKAYA)

Öz:

Martinus Theodorus Houtsma'nın kaleme aldığı bu makalenin Mengücekliler hakkında akademik anlamda yazılmış en eski makale olması çevirisinin yapılması ve yayınlanması için önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mengücekliler, Hanedan, Houtsma

Abstract:

It is important for the translation and publication of this article, written by Martinus Theodorus Houtsma, that it is the oldest article written in an academic sense about the Mengucekians.

Keywords: Mengucekians, Dynasty, Houtsma

Güzel sanatları önemseyişleri, bilime değer vermeleri bakımından ben, Mengücekoğullarını öteki Anadolu beyliklerine üstün görüyor; bunların tarihini öncelikle araştırmayı kendime görev sayıyorum.

Martinus Theodorus Houtsma

Hakkında çok fazla bir bilgi olmamasına rağmen, Doğu kroniklerinin bize tanıttığı onlarca Müslüman hanedanlığın arasında milattan sonra XII. yüzyıldan XIII. yüzyılın başına kadar Anadolu'nun birçok şehrinde hüküm sürmüş Mengücek Gazi'ninki de yer alır. Hatta bu hanedanlığı, sayın Lane Poole'un Müslüman hanedanlıklarla ilgili kitabında dahi bulamayız ve Doğu tarihiyle ilgilenen Doğu bilimciler bu hanedanlığın varlığından bile habersizdirler. Bu bilgisizliği affettirmek için hatırlatmak gerekir ki Münecimbaşı (II, s. 578) adıyla bilinen Türk bilgininin eseri haricindeki diğer Doğu kronikleri, kendisini askerî zaferler veya ses getiren önemli fetihlerle adını duyurmayan bu küçük hanedanlık hakkında bize neredeyse hiçbir şey aktarmamışlardır. Münecimbaşı; nüfuzlarını, sanatı ve bilimi teşvik etmek için kullanan bu beylerin anısını saklayarak makul davranıyorsa -ki bana hiç şüphesiz öyle geliyor-, Mengücekliler daha da iyi tanınmayı hak ettiklerini düşündüm ve bu sebeple onların tarihi hakkında aklıma gelen bütün ayrıntıları burada birleştirmeye çalıştım.

Bu hanedanlığın kurucusu Türk Mengücek Bey de tıpkı Artuk Bey ve Danişmend Bey gibi Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra Anadolu'yu fetheden ve hayatını Ermeniler ve Rumlara karşı savaşmakla geçiren beyliklerin komutanlarından birisidir. İbn Bîbî'nin kroniğinde (V. Mon Recueil, III, s. 57, IV, s. 2 ve 21.) "El Gazi" unvanıyla anılması tam da bu yüzdendir. Fetihlerinin merkezinde, Fırat'ın sol kolunda yer alan Erzincan'ın batısındaki Kemah Kalesi yer alır. Fakat Anadolu'nun o bölgesinde yer alan Erzincan, Şebinkarahisar (Coghonia) ve Divriği (Tephrike) gibi diğer şehirleri de ele geçirmiştir; en azından ölümünden sonra onun soyunu devam ettirenlerin bu çeşitli şehirleri ele geçirdiğini görüyoruz. Yaptıkları savaşlar hakkındaki ilginç bir ayrıntıyı, Édouard Dulaurier'nin eserinde¹ Suriyeli Mihail'den aktardığı üzere şu şeklide görmekteyiz: Artuklulardan Belek adında bir bey büyür, hüküm sürer ve ünü yayılır. Kemah'a sefer düzenler. Kısa bir süre sonra Kemah'ın beyi Mengücek, Rumlara sığınmak için Trabzon'a kaçır. Rumların sağladığı bir birliğin başına geçen Mengücek, Belek'e karşı harekete geçer; fakat Rumlar yenilir ve Gavras'la (Trabzon dükü Teodoros Gavras) birlikte Mengücek esir alınır ve daha sonrasında 30.000 tahegan fidye karşılığında serbest kalır. Aynı olay, daha az ayrıntılı da olsa Anna Komnena, Ebu'l Ferec ve İbnü'l-Esîr tarafından da aktarılır fakat bu savaşın kesin tarihi hakkında bir fikir birliğine sahip değillerdir. Ebu'l Ferec'e göre savaş, Yunan takvimine göre 1430'da (1118) gerçekleşmiştir; İbnü'l-Esîr aynı savaştan hicri 514 yılı (1120/21) şeklinde bahseder. İbnü'l-Esîr bu savaşın gerçekleştiği yerden de bahseder; ona göre Erzincan bölgesindeki سمران Kalesi dolaylarında gerçekleşmiştir.²

Münecimbaşına göre; Davud veya Davudşah, babasından sonra Erzincan ve Kemah'ın beyi olmuştur ve ondan sonra da oğlu Fahreddin Behramşah başa geçmiştir. Ahmed Tevhid Bey'in Catalogue du Musulmans Impériaux Ottoman, IV, s. 76'dan itibaren açıkladığı paraların üstünde bu beyin adı ve unvanı yazılıdır: Fahreddin Ebu'l-Muzaffer bin Davud bin İshak Nesir Emîrü'l-mü'minîn. Yani Fahreddin Behramşah'ın büyükbabasının ismi İshak'tır, fakat hiç şüphesiz ki kutsal kitaplarda geçen bu isim, Türk adıyla zaten Mengücek diye tanıdığımız şahsa aittir; çünkü tıpkı Selçuklu tarihinde de çokça örnekleri olduğu gibi, bu Türk beylerinin kutsal bir isimle eşleştirilmeleri bir gelenektir. Behramşah'ın

¹ Historiens des Croisades, Documents Arméniens, I, s. 333

² İbnü'l-Esîr, Tornberg Yay. X, 414. Metin اندکنان şeklinde bahseder fakat hiç şüphesiz ki ازنکان şeklinde düzeltmek gerekir.

tahta çıkış tarihini tam olarak belirlemek mümkün değildir fakat Kılıç Arslan 588'de (1192) öldüğünde ve hatta muhtemelen yaklaşık bir yirmi yıl kadar öncesinde de hüküm sürmüştür. Çünkü sayın Ethe'nin araştırmalarına göre, ünlü şair İranlı Nizâmî 1178 ya da 1179'da Makhzan al-Asrar adında bir şiir yazmıştır ve bu çalışmayı ithaf ettiği bey, sayın Wilhelm Bacher'in Nizami's Leben und Werke S., s. 17'de iddia ettiği gibi Atabey İldeniz değil de Behramşah'tır. Bu sonuç, İbn Bîbî'nin (V. Mon Recueil, III, s. 57'deki) resmî tanıklığından çıkarılmaktadır. Bu yazar, hâkim olduğu alanın küçüklüğüne rağmen bilgeliği ve zenginliği sayesinde Anadolu'nun gidişatında çok önemli etkileri olan bu beye pek çok defa övgüler düzmüştür. İbn Bîbî'nin Anadolu Selçuklularını yöneten hanedanlıkla çok yakın ilişkileri olmuş, kızının Selçuklu Sultanı Keykavus'la evlenmesi sayesinde (yaklaşık 614 yılında) -burada bahsetmesi oldukça uzun olacak- gelenekler hakkında da (Recueil, III, s. 152-163; IV, s. 67-72) fazlasıyla ilginç bir tablo çizer.

Uzun bir hükümdarlık sonrasında yaşı oldukça ilerleyen Behramşah, hicri 622'de (1225) ölür. Yerine Erzincan'a vâris olarak; pek çok yeteneği olan, edebiyatın koruyucusu ve kendisi de bir astronom ve matematikçi olan Alaeddin Davudşah'ı gelmiştir. Bu bilgiyi sadece İbn Bîbî belirtmez (Recueil III, s. 389; IV, s. 150), İbn Ebî Useybia'dan (Müller Yay., II, s. 307) alıntılandığı gibi, Mısır'ı tarif ederken bundan daha da önemli bir şekilde bahseden Abdüllâtif Bağdâdi de belirtir. Ünlü Arap hekim, sığındığı ve bilimsel araştırmalarının birkaçını adadığı bu beyin himayesinde yaşar fakat Erzincan'da kaldığı bu süre oldukça kısa sürmüştür. Bu sırada Anadolu'da hüküm süren Keykubad, Erzincan ve diğer yerlerdeki bu Türk beylerinin bağımsızlığına tahammül edemiyor ve bu genç bey, güçlü Selçuklu sultanı karşısındaki konumu hakkında en ufak bir fikri yokmuş gibi gözükiyordu. İbn Bîbî'ye göre, Keykubad'ın suyuna gitmek yerine, onun düşmanları olan Erzurum'un yöneticisi Celâleddin Harezmsah ve İsmaililerin başı Alaeddin'le gizli gizli görüşmüştür ve böylece kendi kuyusunu kazmıştır: Keykubad onu himayesinden men edip Erzincan'ı (kendi oğlu Gıyaseddin'e tımar olarak verir) ve diğer yerleri elinden alır ve (Abdüllâtif Bağdâdi'nin bize aktardığı üzere) Erzincan'ı 17 Zilkade 625'te (18 Ekim 1228) terk eder. Kemah, Divriği ve Malatya üzerinden Halep'e gitmek için 11 Sefer 626'da (9 Ocak 1229) buraya geri döner. Abdüllâtif Bağdâdi'nin burada olmadığı 1228'in son aylarında, Davudşah güçlü rakibine yenik düşer ve Abdüllâtif ona ne olduğundan hiçbir şekilde haberdar olamaz. İbn Bîbî'nin aktardığına göre Keykubad ona Akşehir ve Abgerm'i (İlgin yakınlarındaki Therma) unvanlarından feragat etmesi karşılığında tazminat olarak sunmuştur; fakat Selçuklulardan buradaki yerleri veren kişinin ifadelerine dikkatle yaklaşılmalıdır.³

İbn Bîbî'nin daha sonrasında aktardığına göre Keykubad, Erzincan ve Kemah'ın eline geçmesinden memnun olmamıştır. Ahmed Tevhid'in kataloğunda da belirttiği gibi Muzaffereddin Muhammed adında birine ait olan Karahisar Şarki (Şebinkarahisar)⁴ olarak belirleyebildiğim Coghonia'ya tekrar askerlerini göndermiştir. İbn Bîbî, bu beyin soyağacı hakkında hiçbir şey söylemez fakat Davudşah'ın ardından tahttan inmesi ve özellikle de biraz önce gördüğümüz gibi paralarda Ebu'l Muzaffer'in Konyası yazması bize gösteriyor ki bu şahıs da Behramşah'ın oğlu ve Davudşah'ın kardeşidir. Bu varsayım, bugün hâlen Kırşehir'deki bir medresenin⁵ kitabesi üzerinde yazan bir açıklamadan sonra kesinlik kazanmaktadır. Sayın Barth'ın yazdığı Reise von Trapezunt nach Scutari. Petermanns Mitth. Ergänz. B., I, s. 72a'dan da okuduğumuz üzere Selçuklu Sultanı İzzeddin Ebu'l-Fetih Keykavus bin Keyhüsrev (1245'te sultan olmuştur.) himayesindeki Muzaffereddin bin Melik Fahreddin Behramşah tarafından hicri 644 (1246)

³ Mon Recueil, III, s. 373'ten itibaren, IV, s. 142-151'deki olayların dışındakiler; İbnü'l-Esîr, XII, s. 279; Ebu'l Ferec, s. 486.

⁴ St. Martin, Mém. Sur l'Armén., I, 189.

⁵ Cuinet, Kırşehir'deki Anıtlar Üzerine, La Turquie d'Asie, I, s. 332. Maalesef ki sayın Barth haricinde bildiğim kadarıyla hiç kimse, bu anıtlar hakkında tarihçiler için hiç şüphesiz çok önemli olan bu kayıtları bizimle paylaşmayı düşünmemiştir.

yılında inşa edilmiştir. İbn Bîbî'nin aktardıklarından haberdar olduğumuz üzere, Coghonia'nın beyi bu şehri Keykubad'a verip karşılığında Kırşehir ve birkaç önemsiz köyü⁶ tımar olarak alıp ölümüne kadar burada barış içinde yaşamıştır.

Sayın M. F. Grenard'ın *Journal Asiatique*, 9e série T. 17, s. 551'den itibaren yayımladığı Divriği kayıtlarının bize gösterdiğine göre⁷ bu şehirde Mengüceklilerin başka bir kolu daha vardır. Hükümdarlıklarının başından itibaren bastıkları paraların üzerine Selçuklu Sultanlarının isimlerini yazarak Erzincan'da hüküm süren hanedanlıktan daha uzun bir süre var olmuşlar ve onların yıkılmasına da dâhil olmamışlardır. Bu paralar doğrusunu söylemek gerekirse oldukça azdır, fakat yine de sayın Ahmed Tevhid, kataloğunda sayfa 522 ve 523'te iki örneği açıklar. Paralarda görülen beyin adı Seyfeddin Müminin'dir. Tarih yazmamaktadır fakat lejantta yazan Selçuklu Sultanları II. Kılıç Arslan ve Rükneddin Süleyman'ın isimlerinden yola çıkarsak bu bey 10 Şaban 592'ye (9 Temmuz 1196) tarihlenir. Birkaç küçük farklılık olduğu doğru olsa da Sayın Grenard, babanın adını Selim yerine, doğru olduğuna inandığım Süleyman olarak belirler fakat Seyfeddin isminin önünde bana şüpheli gelen Arslan kelimesini okur. Anadolu'da bugün hâlen bulunan ve gördüğümüz gibi yanlış aktarılmış bu dönemlerin tarihini daha iyi tanımamızı sağlayacak bu Selçuklu dönemi yazılarının fotoğrafını çekmeyi veya birebir kopyalarına sahip olmayı isterdik.

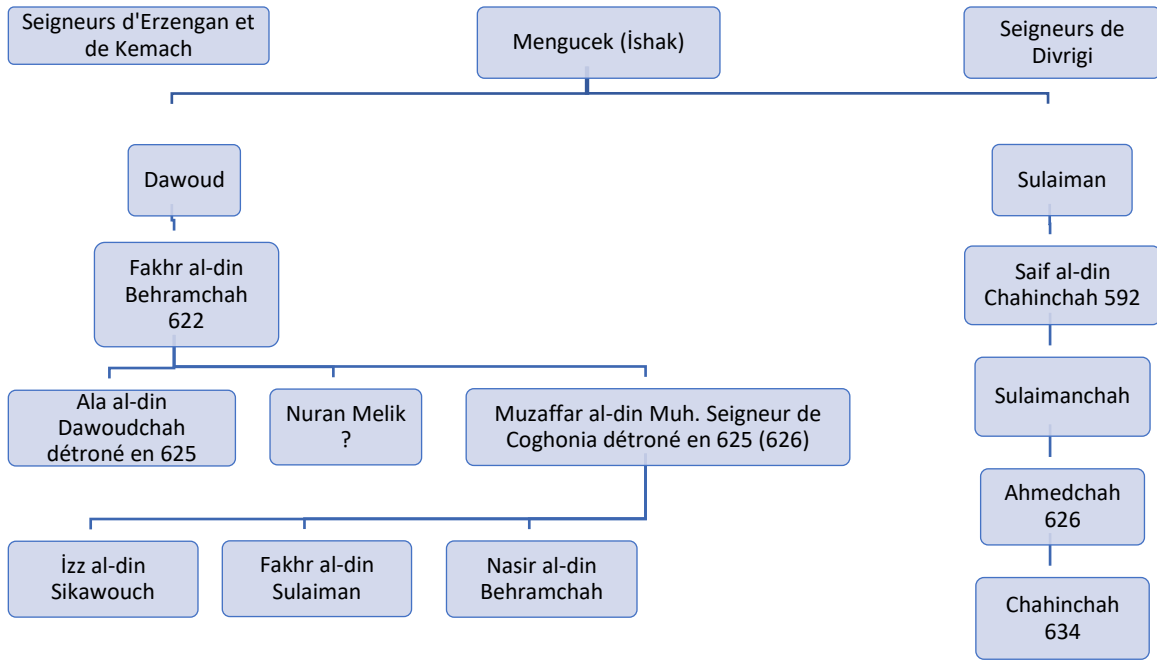
Sayın Grenard tarafından yayımlanan diğer açıklayıcı yazıları kıyaslayarak ve çeşitli yerlerde çiziktirilmiş bilgilerden de faydalanarak Mengüceklilerin soy ağacını şu şekilde çıkarmak mümkündür:⁸

---

⁶ Recueil, IV, s. 152. Bu köyler arasında, yazara göre yedi uyurların olduğu mağaranın bulunduğu Arapsuyu, eski adıyla Arabissus, veya günümüzdeki adıyla Yarpuz da bulunmaktadır. Bu bilgi, sayın De Goeje'nin bu efsane hakkında *Mémoires de l'Académie Royale d'Amsterdam Afdeeling Letterkunde*'de yayımlanan yazısındaki görüşünü doğrular.

⁷ Müneccimbaşı da dâhil olmak üzere bildiğim kadarıyla hiçbir tarihçi bu yerel hanedanlıktan bahsetmez. Kayıtlar, Sayın Cuinet'nin *La Turquie d'Asie*, I, s. 687'de açıkladığı Müslüman mimarisine ait muhteşem bir yapı olan Divriği Camisi'nin üzerinde bulunmaktadır.

⁸ Sayın Huart, maalesef ki Divriğili Mengüceklilerin soyunu Anadolu Selçuklularına bağlamak gibi bir fikre kapılmıştır, fakat söylediklerimden sonra bunu çürütmeye gerek yoktur.

Divriği'deki Mengüceklilerin daha sonraki akıbeti hakkında elimizde hiçbir veri bulunmamaktadır. Kayıtlarda gözüken son Şahinşah veya Melikşah'ın şatafatlı unvanları gerçek güçleriyle pek uyuşmamaktadır. Belki de bu bölgelere Moğolların gelmesine kadar yaşamış ve hanedanlık da bu işgali takip eden genel yıkımda yok olmuştur.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

MATSUSHITA LİDERLİĞİ

Matsushita Leadership

ALİ DAVUT ALKAN

Öğretim Görevlisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler MYO
Lecturer, Niğde Ömer Halisdemir University, Niğde Social Sciences Vocational School

alidavutalkan@ohu.edu.tr

Orcid: 0000-0002-9463-8683

Atf/©: Alkan, A.D. (2021). Matsushita Liderliği, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 249-254

Citation/©: Alkan, A.D. (2021). Matsushita Leadership, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 1, pp. 249-254

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Kitap İnceleme/Book Review*
Geliş Tarihi-Received Date : *12/05/2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *04/06/2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *249-254*
Doi : *-*

Notlar/Notes

Yazar: John P. KOTTER (Türkçeye Çeviren: Teyfik ERTAN)

2016 İstanbul: Aura Kitapları (1. Baskı) (256 sayfa)

ISBN: 978-605-103-323-5

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır.

MATSUSHITA LİDERLİĞİ

Matsushita Leadership

ALİ DAVUT ALKAN

Öz:

Matsushita Electric Industry (MEI) şirketinin kurucusu Konosuke Matsushita'nın iş hayatında karşılaştığı zorlukların üstesinden gelerek zirveye tırmanışı ele alınmıştır. Kitap; Konosuke Matsushita'nın 20. Yüzyıl başlarında Japonya'da 1894'te doğumuyla başlayan ve 1989'da ölümüne kadar geçen süreçte, zorluklarla ve dönemine göre oldukça yüksek bir ivmeyle hızlanan başarılarını ve şirketi Matsushita Electric Industry (MEI)'yi nasıl ülkesinde ve dünyada alanında lider konuma getirdiğinin özeti niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Kültür, Yönetim.

Abstract:

Konosuke Matsushita, founder of Matsushita Electric Industry (MEI) overcoming the difficulties he faced in business and climbing to the top is discussed. The book stressed that How Konosuke Matsushita started with the birth of Matsushita in Japan in 1894 and passed until his death in 1989, accelerated with difficulties and with a very high acceleration compared to the period and his company Matsushita Electric Industry (MEI) in his country and in the World. It is the summary of what he brought to the leading position.

Keywords: Leadership, Culture, Management.

Kitap; Konosuke Matsushita'nın 20. Yüzyıl başlarında Japonya'da 1894'te doğumuyla başlayan ve 1989'da ölümüne kadar geçen süreçte zorluklarla ve dönemine göre oldukça yüksek bir ivmeyle hızlanan başarılarını ve şirketi Matsushita Electric Industry (MEI)'yi nasıl ülkesinde ve dünyada alanında lider konuma getirdiğinin özeti niteliğindedir.

Matsushita; varlıklı bir ailede doğmasına karşın, babasının günümüzde borsa olarak nitelendirilebilecek finans piyasalarındaki hesapsız risk alan yatırım değerlendirmeleri sonucu oldukça fakir bir duruma düşmüş ve çok erken yaşlardan (9 yaşında) itibaren, ailesinden uzakta başka bir şehirde çalışma hayatına atılmak zorunda kalmıştır.

Aile üyelerini art arda ve dönemin sağlık koşullarının yetersizliği sebebiyle kaybetmiştir. Özellikle ilkokuldaki öğretmeninden bahsetmiş ve üzerindeki etkisine değinmiştir. 1920 yılında kızı Sachiko ve 1926'da oğlu Koichi dünyaya gelmiştir. Koichi çok erken yaşta 1 yaşında ölmüştür. Bu durum Matsushita'nın özel hayatındaki kırılma noktalarından, hayatı sorgulamaya başladığı anlardan biridir.

Matsushita, belirli bir zaman ve mekânın ürünüdür. Yaşadığı dönemdeki koşullara ve fırsatlara uygun davranışlar göstererek tekrarı zor bir başarı yakalamıştır. Düşünceleri, günümüzde de başarıyı yakalamaya katkı sağlasa da bu denli büyük bir başarıyı tekrar yakalayabilmesi güçtür. Matsushita; kendini ve diğerlerini rahatlık alanlarının dışına itti, eğilimlere karşı çıktı, riskler aldı, zaafı ve başarısızlıkları değerlendirdi. Kısaca ezberleri bozdu denilebilir. Bunu yaparken, Tokyo merkezli rakibi Sony'den daha dezavantajlı konumda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Matsushita'nın ayrıca kişisel yaşamından kesitler sunularak kişilik özellikleri hakkında da bilgiler verilmiştir. Uykusuzluk problemiyle boğuştuğu, eşiyile ilgili konularda ve aile hayatında pek başarılı olmadığını, bir dönem dini hususlarla ilgili ciddi boyutta kararsızlıklar yaşadığı ve bir tarikatı (Tenrikyo Tarikatı) incelemesi sonucu manevi dünyasının kısmen değiştiği gibi konulara kitapta yer verilmiştir.

İş hayatındaki başarılarını yeterli görmemiş, özellikle eğitim aracılığıyla yeni bir Japon politikacı nesli geliştirmek için yetenekli gençlerin eğitimi amacıyla 1980 yılında kurduğu Matsushita Kamu Yönetimi ve Yönetim Enstitüsü (MIGM) ile Japonya'nın gelecek dönemdeki politikacılarının yetiştirilmesinde pay sahibi olmuştur. Başka insanları geliştirerek kendini geliştirebileceğine, kendine yardım etmenin yolunun başkalarına yardım etmekten geçeceğine inanan bir yol izlemiştir.

Özellikle büyüme ve yenilenme doğrultusunda şaşırtıcı bir yetenek sergilemiştir.

Fiziksel olarak bir erkeğe göre görece zayıf (1.65 boyunda ve 60 Kg.) ve hitabeti güçlü olmayan ve sınırlı bu kişinin, inanılmaz başarılar elde etmesinde etkili unsurlara değinilecektir. Belki de en önemli başarısı kalabalık sayılardaki insan gruplarını motive etmeyi başarmasıydı. Liderlik karizmasına sahip görünmeyen bu adam inanılmaz bir çalışkanlık ve gayret sahibiydi.

Matsushita'nın öyküsü en az 3 temel üzerine kurulmuştur. Bunlar;

- Dışa dönük kişiliği ve eşsiz liderliği,
- Çalkantılı, uykusuz ve nispeten düzensiz bir özel yaşantı,
- Şüpheli, farklı inanç ve kanırlarla yönlendirilen karmaşık bir iç dünya.

“İş yaptığımız insanlara sanki ailenizin bir parçasıymış gibi davranın. Refaha ulaşmak, insanın birlikte iş yaptığı insanlardan ne kadar anlayış gördüğüne bağlıdır.” düşüncesi faaliyetlerinin temelini oluşturmıştır.

Ticari başarıların yanında 1932'de çalışanlarına; “Bir imalatçının görevi yoksulluğun üstesinden gelmek toplumu bir bütün olarak yoksulluğun sefaletinden kurtarmak ve refaha ulaştırmaktır. İş ve üretim, sadece söz konusu işletmenin mağazaları ya da fabrikalarını değil, aynı zamanda toplumun geri kalan kısmını da zenginleştirmeye yönelik olmalıdır.” Diyerek, sosyal ve ulusal konularda ne kadar hassas olduğunu göstermiştir. “Bir fabrikatörün misyonu, yoksulluğun üstesinden gelmek, toplumu bir bütün olarak sefaletten kurtarmak ve ona refah getirmek olmalıdır.” diyerek bu görüşünü açıkça beyan etmiştir. Japon politikacılarla arası hiçbir dönem iyi olmamasına rağmen ülkesinin insanlarının ve ülkesinin refahını hep önemsemiştir. Zaman zaman yerel meclislerde küçük siyasi görevler almış ancak bu çalışmalarını çok uzun soluklu olmamıştır.

Özellikle 2. Dünya Savaşı'nın bitimini müteakip Japonya'nın durumu ve bu inanılmaz derecede güç koşullar altında pes etmeden bir çıkış yolu araması, Matsushita'nın mücadelecilik kişiliği hakkında da fikir vermektedir.

Özellikle kendi pazarlama ağını kurma fikri devrim niteliğindedir denilebilir.

Yaklaşık 4 çıraklık deneyiminden sonra, babasının çıraklık yapmaya devam etmesi yönündeki telkinlerine rağmen girişimciliği seçmiştir. Girişimcinin sahip olduğu bağımsızlığın değerinin çok büyük olduğunu düşünmüştür. Bu kararı verdiği dönemde ve hala Japonya'da iş değiştirme sık yaşanan bir durum değildir. Matsushita, geleneksel bir kariyer çizgisinden kaçarak, gelişmekte ve sürekli değişmekte olan bir endüstriye girmeye karar vermiştir.

Japonya'nın tarıma elverişli alanlarının azlığı, insanların çoğunlukla endüstri alanına yönelmesinin sebeplerinden birisidir.

İş hayatının aşamalarına kısaca değinmek gerekirse bisiklet lambası imalatı ve Osaka Light şirketindeki görevleri başlangıç aşamasını oluşturmaktadır. Ancak Osaka Light firmasından ayrılıp kendi özel girişimini kurması bir dönüm noktası olarak görülebilir. Özel girişimler insana kendi yazgısı üzerinde daha fazla hâkimiyet sunar, mevcut duruma karşı çıkma olanağı tanır ve pederşahi bir patron yerine kendisi için çalışma fırsatı tanır.

İlk özel işine, 4 yardımcısı ile 1917 yılında başlamıştır. Şirket büyüdükçe yetenekli elemanlar istihdam etmek istediye de bu tip çalışanlar tarafından tercih edilmemiştir. Matsushita da deneyimsiz olanların gençlik coşkularını ve önyargılı olmayışlarını bir avantaja dönüştürmeye çalışmıştır.

Matsushita, bu ilk girişiminde ideal ürünün standart olandan %30 daha iyi ama %30 daha ucuz olması gerektiğini deneme yanılma yoluyla keşfetmiştir. Genel strateji olarak "Daha iyi ama daha ucuz" benimsemiştir. Ürün geliştirmenin anahtarının akademik unvanlar ya da Ar-Ge bütçelerinde değil ter dökmekte olduğunu anlamıştır. Çalışmalarında, imalat ve pazarlama üzerinde yoğunlaşarak dağıtım işini acentelere devretmiştir. Ancak daha sonra kendi dağıtım ağını da kurmuştur.

Belki de en önemlisi, Matsushita'nın, başkalarının kendi hayallerini paylaşmalarını sağlamak için özel bir hüner geliştirmesidir. Ürünlerde uzun ömürlülüğün anahtarının sürekli iyileştirme olacağına inanmıştır.

1929 tarihinde Amerika'da başlayan Büyük Ekonomik Buhan (Great Recession), dünyayı olduğu gibi Japonya'yı da etkilemiştir. Dünya genelinde büyük çaplı işten çıkarmalar yaşanmıştır. Ancak, Matsushita işten çıkarma yerine yarım gün çalışma, tatilleri kaldırma ve aynı ücretle çalışmayı devam ettirme yolunu seçmiştir. Bunu yaparken, işçilerinden şirketin elinde biriken ürün stoğunu eritmek için yardım istemiştir. Üretimde çalışanları satışa kaydırarak durgunluğu aşmaya çalışmıştır. İşten çıkarmayı daima son çare olarak düşünmüştür.

Başarı ya da başarısızlığın, güvenli ve kararlı davranıp davranmamaya bağlı olduğundan emin olduğunu söylemiştir. Çalışanlarına işlerini sadelik, tevazu ve tutumlulukla yapmalarını öğütlemiştir.

Bu dönemde 2. Dünya Savaşı sonrasında birçok Japon şirket tarafından benimseneceği şekilde; inançlı, müşteri odaklı, yeni düşüncelere açık ve sıkı çalışmayı temel alan bir yaklaşımı çok önce benimsemiştir.

Özellikle büyük ölçekli üretimin ekonomikliği ve geliştirilmiş üretim yöntemleri sayesinde maliyetleri düşürerek ürünlerini daha fazla insanın satın alabileceği ürünler haline getirmiştir. Her zaman, her seviyedeki müşterilerini gözetererek çalışmıştır.

Şirketi büyüdükçe, rakipleri insanların küçük işletme ortamları dışında ender görülen bir adanmışlıkla çalıştıkları, oldukça büyük çaplı bir işletmeye tanık olmuşlardır.

Bu dönemde denediği yollardan biri, kuruluşun yaşamına bir şekilde dinsel bir anlam katabilirse insanlar hem daha çok doyum bulacakları hem de daha üretken olacaklarıdır. Şirketlerindeki misyonlar, şirketin hedeflerini çok temel insani değerlere ustalıkla bağlayan metinlerdir. Hatta bir dönem, şirket misyonunu şirketlerinde her sabah okutmuştur. Bu duruma bir süre ara verilse de problemler baş gösterdiğinde tekrar denenmiş ve verimli olmuştur.

Düşük maliyetli, kullanım alanı yaygın ve bol üretimle yoksulluğu ortadan kaldırmayı ve insanlığa faydalı olmayı amaç edinmiştir. Ayrıca, Matsushita felsefesinde şaşırtıcı olarak sosyal katkı ile kâr ender olarak çatışmıştır. Çalışanlarının çoğu, soylu ve haklı bir davayla özdeşleştiklerine inanmıştır. Hitabet gücünden çok örnek olarak liderlik yapmıştır. Kendisinin veya çalışanlarının kibirli olmasından her zaman kaçınmıştır.

Kârı, bir ürünün kalite ve yararından hoşnut müşterilerin yöneticilere bahsettiği bir ödül olarak görmüştür.

MEI, dünyada gruplara ayrılmayı benimseyen ilk firmalardan biri olmuştur. Bu durumun avantajlarından en önemlisi, küçük işletmelerin en büyük kozlarından birinin piyasanın eğilimlerine anında karşılık verebilecek değişkenlikte üretim yapabilmesidir. Gruplara ayrılan şirketlerine kısmi özerklik vererek maliyetlerini kendilerinin karşılamasını istemiştir. Ancak, bir şirketin işlerini çeşitlendirmek yerine daima uzmanlaşmaya gitmesini de savunmuştur. İnsanlara inanan, fonksiyonel bir sitem kurmuştur. Çalışanlarına; “Siz Matsushita için çalışmıyorsunuz, kendiniz ve halk için çalışıyorsunuz, karşılaştığınız her insanın müşteriniz olduğuna asla unutmayın.” demiştir.

2. Dünya Savaşı sonrası belirsiz ortamda, şirketi ve kendisi kötü ilan edilmişken bile pes etmemiş ve çıkış yolları aramıştır. Japonya'nın ekonomisinin düzelmesi için tek yolun üretimi hemen ve önemli ölçüde geliştirmek olduğunu söylemiştir. Savaş sonrası dönemde, uluslararası bir kimliğe bürünmüştür. Amerika'ya ilk gittiği dönemlerden itibaren büyük bir ilham kazanmış ve bakış açısı oldukça değişmiştir. Bu dönemde, ilk yurtdışı üretim bağlantısını 1952'de Hollanda'nın Philips şirketi ile yapmıştır. 1959'da, ürünlerini Panasonic markası altında Amerika'da satmak amacıyla, Amerika'da satış şirketi kurmuştur.

İlk bakışta gerçekleşmesi imkânsız görünen hedefler koyarak ve bunları gerçekleştirerek herkesi şaşırtmıştır. Kolektif akıl konusuna özellikle vurgu yapmıştır. Çalışanlarına ücret konusunda sürekli adil davranmıştır.

Şu sözü oldukça önemlidir; “İyi kâr elde edemezsek topluma karşı suç işliyoruz demektir. Toplumun parasını alıyoruz, insanlarını alıyoruz, malzemelerini alıyoruz ama yine de kâr etmiyorsak, başka yerde daha iyi kullanılacak değerli kaynakları heba ediyoruz demektir. Japonya'da birçok insan kâr etmezse ülke hızla yoksullaşacaktır.”

Çalışanlarına; alışkanlığın egemenliğinden kendilerini kurtarmalarını öğütlemiştir.

Matsushita'nın çok sevdiği Ullman'ın şiirinde bir bölüm şu şekildedir; “Gençlik; cesaretin çekingenliğe, serüven arzusunun dinginlik sevgisine karşı duygusal olarak baskın olmasıdır. Kimse sadece yaşadığı yılların sayısı ile ihtiyarlamaz, biz ideallerimizi terk ederek ihtiyarlarız.”

1961 yılında, 66 yaşında yönetim kurulu başkanı olarak genel müdürlük görevine damadını getirmiştir. İş hayatından kısmen uzaklaştıktan sonra geleneksel emeklilik faaliyetleri yerine PHP (Refah İçin Barış) Enstitüsüyle birlikte çalışmaya devam etmiştir. Japonya Ödülü oluşumunu kurmuştur. Kurumlara bağışlar yapmıştır ancak bu bağışları insanları tüm zorluklardan kurtarmak için değil, sosyal açıdan yararlı başarıları teşvik etmek amacıyla yapmıştır.

“Umutsuz tutumlar kendi kendilerini gerçekleştiren kehanetler haline gelir” diyerek, tutumun başarının temel dayanağı olduğuna vurgu yapmıştır. O'na göre barış ve mutluluk, nesnel Bilim Tanrısının bahsettiği bir refahla gelmeyecektir.

Hareketlilik içinde olan bir dünyada, adapte olma ve gelişme yeteneği, bireyler, gruplar, kuruluşlar ve uluslar açısından ilerlemenin can alıcı noktası durumundadır ve bu yetenek Matsushita'nın öyküsünün tam da merkezinde yer almaktadır.

En temel ve potansiyel olarak en güçlü fikirleri, yaşam boyu öğrenmenin kökleri hakkındadır.

Matsushita, sürekli olarak genel eğilime bir başkaldırı ve denenmemiş olanı deneme yolunu takip etmiştir. Başarıya ulaşmasında ülkesinin kültürel özelliklerinin de önemli olduğu değerlendirilmektedir. Doğan (2006: 96), Amerika'daki çoğu işletmenin bireysel ödüllendirme yanlısıyken Japon işletmelerinin bunun teri yönde bir yaklaşım gösterdiğini vurgulamıştır. Ayrıca Japon kültürünün bireysellikten uzak ve uzlaşmacı yönü de bilinen bir gerçektir. Özgen ve Yalçın (2018: 428), Japonya'da

işveren işçi ilişkilerinin aşırı ölçüde işbirliğine dayandığını, sosyal değerler ve geleneklerin her koşulda işçilerin davranışlarını belirlediğini öne sürmüştür. Matsushita eğer bu yaklaşımı başka bir ülkede hayata geçirseydi aynı başarıyı yakalamasının zor olacağı değerlendirilmektedir. Benzer şekilde İkinci Dünya Savaşı sonrası ulusal kalkınmanın artık bir zorunluluk olduğu dönemde ticari faaliyetlerine başlaması da başarısının altında yatan faktörlerden biri olarak görülebilir.

Matsushita'nın liderlik anlayışı istikrarlı bir çizgi izlese de Fred Fiedler'in durumsal liderlik yaklaşımına büyük oranda benzemektedir. Sargut (2015: 174) Fiedler'in, davranışın biçiminden çok koşullara uygunluğunu vurguladığına değinmiştir. Bu durum da en zor koşullarda bile Matsushita'nın başarısını açıklamakta bize yol gösterebilir. Matsushita ticari faaliyetlerinde çok iyi bir konuma geldiği bazı dönemlerde ülkesindeki siyasi çalkantıları ve işgaller sebebiyle bütün varlığını kaybetme noktasına gelmiştir. Ancak belki de siyasetten ve siyasetçilerden uzak kalması bu noktada kendisine yardımcı olmuş ve kurtuluşunu sağlamıştır.

Sargut (2015: 175), dışı kültürün göstergelerinden bazılarını insanlar arası ilişkilere ve insana verilen önem ve yaşamın genel niteliğini öncelikle ele alma şeklinde belirtmiştir. Matsushita'nın yaşadığı dönemde çalışanları ve müşterilerine verdiği önem Japonya'nın dışı kültür özellikleri gösteren bir ülke olduğunu ortaya koymaktadır.

Sargut (2015: 103), Japon yöneticilerin çalışanları, işletmenin ve kendilerinin amaçlarına ulaşabilmek için hem kullanılacak bir nesne hem de hem de onurlandırılması gereken özneler olarak gördüklerine değinmiştir. Kozlu (2014: 141), çoğu Japon işletmesinde kişilerin firmanın değer ve inançlarını benimsemesi halinde kolaylıkla bunların dışına çıkamayacağına değinmiştir. Bu durum Matsushita'nın işini kolaylaştırmış olabilir.

Ouchi'nin 1981 yılında önerdiği Z tipi yönetim yaklaşımının esin kaynağı ismen adres gösterilemese de Matsushita'nın şirketi ve bu başarıyı yakalamış Japon şirketleridir. Matsushita'nın 1959 yılında ABD'de Panasonic markasıyla ürünlerini satmaya başlaması ve elde ettiği başarı, 1981 yılında ortaya atılan Z tipi yönetim yaklaşımına model olmuştur denilebilir. Pek tabi geliştirilmesi gereken ya da zamanla dönüşen yönleri olmakla birlikte önemli bir modele esin kaynağı olmuştur.

Matsushita, içinde yaşadığı ve ticari faaliyetlerini sürdürdüğu toplumun kültürel gerekliliklerini çok iyi özümsemiş ve büyük bir başarı inşa etmiştir. Bu başarısı, daha sonra Ouchi'nin ortaya koyduğu Z tipi yönetim yaklaşımına model oluşturmuştur. Bu noktada özellikle çalkantılı özel hayatı ve belirsizliklerle dolu inanç dünyasının olumsuzluk gibi görünse de başarıyı yakalamasında ve işe odaklanmasında etkili olduğu öngörülebilir.

Matsushita'nın 1900'lü yılların ilk yarısındaki faaliyetlerini ve başarılarını günümüz liderlik yaklaşımları ile değerlendirmek yanıltıcı olabilir. Çünkü anılan dönemdeki şartlar hem dünyanın içinde bulunduğu durum hem de Japonya'nın günümüzdeki gelişmişlik düzeyi ile mukayese edilebilecek durumda değildir.

Son tahlilde Matsushita'nın mensubu olduğu toplumun kültürel özelliklerini çok iyi şekilde özümsemiş ve savaştan çıkıp kalkınma hamlesi yapmaktan başka bir çaresi olmayan Japon toplumunun ayağa kalkma döneminde ticari faaliyetlere girişmesi başarısının arkasındaki yapısal nedenlerdir. Bireysel etkenler arasında Matsushita'nın iç dünyasındaki karmaşa ve belirsizliklerin onu işine daha fazla önem vermeye yönlendirmesi ve doğuştan gelen liderlik özellikleri sayılabilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- DOĞAN, S. (2006). *Personel Güçlendirme Rekabette Başarının Anahtarı Empowerment*, Kare Yayınları, İstanbul.
- KOTTER, J.P. (2016). *Matsushita Liderliği*, (Çev.) ERTAN, T., Aura Kitapları, İstanbul.
- KOZLU, C. (2014). Kurumsal Kültür ABD, Japonya ve Türkiye’de Başarılı Şirket Yönetimleri, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ÖZGEN, H. ve YALÇIN, A. (2018). *İnsan Kaynakları Yönetimi Stratejik Bir Yaklaşım*, Akademisyen Kitabevi, Ankara.
- SARGUT, A.S. (2015). *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*, İmge Kitabevi, Ankara.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**STEFAN ZWEIG’İN “DÜNÜN DÜNYASI “(DIE WELT VON GESTERN)
ESERİNDE I. DÜNYA SAVAŞININ OTOBİYOGRAFİK UNSURLAR
BAĞLAMINDA AKTARIMI**

Stefan Zweig's Transmission of the First World War in the Context of Autobiographic
Elements in the “World of Yesterday

ELİF MERVE İNEÇ

Öğretmen, Mili Eğitim Bakanlığı

Teacher, Ministry of National Education

elif.merve.inec.87@gmail.com

Orcid:0000-0002-0414-8200

Atf/©: İneç, Elif Merve (2021). Stefan Zweig’ın “Dünün Dünyası “(Die Welt von Gestern) Eserinde I. Dünya Savaşının Otopiyografik Unsurlar Bağlamında Aktarımı, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 255-266

Citation/©:İneç, Elif Merve (2021). *Stefan Zweig's Transmission of the First World War in the Context of Autobiographic Elements in the “World of Yesterday”*, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 1, pp. 255-266

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Kitap İncelemesi / Book Review*
Geliş Tarihi-Received Date : *22/05/2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *28/06/2021*
Sayfa Numarası/Page Number: *255-266*
Doi : *-*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

STEFAN ZWEIG'İN “DÜNÜN DÜNYASI” (DIE WELT VON GESTERN) ESERİNDE I. DÜNYA SAVAŞI'NİN OTOBİYOGRAFİK UNSURLAR BAĞLAMINDA AKTARIMI

Stefan Zweig's Transmission of the First World War in the Context of Autobiographic
Elements in the “World of Yesterday”

ELİF MERVE İNEÇ

Özet:

Dünyayı derinden etkileyen Birinci Dünya Savaşı, insanların da hayatlarında ve zihinlerinde de büyük yaralar açmıştır. Savaşın etkilerini bu şekilde hissedenden insanlardan biri olan Stefan Zweig “Dünün Dünyası” adlı kitabında kendisini çok olumsuz yönde etkileyen bu savaşı, savaş yıllarındaki dünyayı, kendisinin ve diğer insanların bu savaşa bakışını, savaşın değiştirdiği dünyanın nasıl olduğunu ve Avrupa'nın bu değişimden nasıl etkilendiği ile Hitler'in Nazi rejimi altında ezilen insanların durumunu otobiyografik unsurlarla anlatmaktadır.

Kitaptaki otobiyografik unsurlarla anlatılan savaşın, bize yansıttığı dünya, birebir o yılların ağırlığını, olumsuz atmosferini ve karanlık tarafını gözler önüne sermektedir. Çalışmada incelenen “Dünün Dünyası” adlı eserde Zweig'in hayatına dair gerçeklerle birlikte anlatılan bu zaman diliminin otobiyografik unsurlarla yansımaları nasıl aktardığı bize o yıllara dair somut ve önemli ipuçları vermektedir.

Çalışmanın temelinde ise Zweig'in özel hayatının, o dönemin dünya düzenine karşı duruşunun, savaşa olan net tavrının ve bunların yansımalarının neler olduğu vardır. Bu sebeple ortaya çıkan gerçekler ve otobiyografik unsurlarla bize anlatılan savaş yılları, o dönemin kafamızda daha net şekillenmesini sağlamakta ve adeta tarihe tanıklık hatta kaynaklık etmektedir. Çalışmamızın saç ayağını oluşturan bu unsurlar da bize o dönemin yorumlanması açısından detaylı bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Stefan Zweig, otobiyografi, Birinci Dünya Savaşı

Abstract:

The First World War, which deeply affected the world, caused great wounds in the lives and minds of people. In his book “yesterday's World”, Stefan Zweig, one of the people who felt the effects of war in this way, describes this war, which affected him very negatively, the world in the war years, the way he and other people looked at this war, how the world changed by war, and how Europe was affected by this change, as well as the situation of people oppressed under Hitler's Nazi regime, with autobiographical elements.

The world reflected on us by the war, which is described with the autobiographical elements in the book, reveals the weight, negative atmosphere and dark side of those years. In "Yesterday's World", which is examined in the study, how Zweig conveys the reflection of this time period with autobiographical elements, which is described together with the facts about his life, gives us concrete and important clues about those years.

At the heart of the study is what Zweig's private life, his stance against the world order of that era, his clear attitude to war and their reflections were. For this reason, the war years told to us with the emerging facts and autobiographical elements make that period more clearly shaped in our heads and are almost witness to history or even a source. These elements, which constitute the hair leg of our study, also give us detailed information in terms of interpretation of that period

Keywords: Stefan Zweig, autobiography, First World War

1. GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızın amacı Stefan Zweig'in "Dünün Dünyası" adlı eserinde yer alan ve birebir Zweig'in otobiyografisini anlattığı satırlarda bulunan savaş yıllarına ait yansımaların ne olduğunun ve Zweig'in bakış açısından esere nasıl yansıdığına tespit edilmesidir.

Yöntem

Çalışmamızın yöntemi olarak metin ve yazar odaklı yöntem kullanılmıştır. Bu kapsam doğrultusunda öncelikle ilgili literatür taranmış, daha sonrasında ise incelenecek yazarlar hakkında bilgiler toplanmış ve en son aşamada yazarların eserleri incelenerek çalışma tamamlanmıştır. Ayrıca yerli ve yabancı kaynaklardan literatür taraması yapılarak eser ve yazar hakkındaki bilgiler bu şekilde de saptanmaya çalışılmıştır.

İnsanlar yüzyıllardır düşüncelerini, isteklerini ve hayallerini yazıya dökmekte, bu sayede konuşamadığı, kimseyle paylaşamadığı her şeyi yazı yoluyla dış dünyaya aktarabilmektedir. Bunu yaparken yazarlar hiç kuşkusuz kendi hayatından ve yaşadıklarından kesitleri kullanmak zorundadır. Çünkü insan geçmişinden ve hayatından bağımsız düşünülemez. Bu sebeple de yazılan her eserin, anlatılan her hikâyenin arkasında gerçek yaşamın izlerine rastlanması kaçınılmazdır. Bu gerçeklikten yola çıkılarak oluşturulan eserler hikâyesinin içerisinde yazarın hayat hikâyesini barındırır. Yazarlardan bazıları bunu çoğu kez dolaylı olarak yaparken, bazıları ise doğrudan yapmaktadır.

Otobiyografi yazımı bu amaçlar doğrultusunda çok sık kullanılan bir türdür. Otobiyografinin kökleri yüzyıllar önceye dayanmaktadır. Çünkü önceden de bahsettiğimiz gibi insanoğlu kendini anlatma ihtiyacını en çok bu türü kullanarak gidermektedir. Antik Yunan'da, Eski Mısır'da, Avrupa'da ve birçok ülke ile medeniyette otobiyografik anlatım kullanılmakta, dil ve millet ayırt etmeksizin bu tür insanların kendilerini anlatmalarını ve geleceğe kendilerinden bir iz bırakmalarını sağlamıştır. Bu türü kuşkusuz eserlerinde en çok kullanan, kendisini ve düşüncelerini eserlerinde anlatan önemli isimlerden birisi Stefan Zweig'tir.

Zweig soylu ve zengin Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 20 Ekim 1881 yılında dünyaya gelen Zweig'in ailesi zengin banker bir ailenin kızı babası da büyük bir tekstil işletmesine sahiptir (Arens, 1981:5-7). Zweig iyi bir eğitim almış, her zaman edebiyat, sanat ve müzikle iç içe bir hayat geçirmiştir (Schwamborn, 1999:17). Zweig hayatı boyunca asla siyaset ile ilgilenmemiştir ve hümanist bir insan olmuştur. Ancak hümanist bir insan olması yeterli olmamıştır ve Hitler döneminde sadece Yahudi olduğu için, vatan haini olarak görülmüş, kitapları yakılmış ve hayatının büyük bir kısmını vatanından uzakta çeşitli yerlerde sürgün hayatı geçirerek yaşamıştır (Prochnik, 2016:25). Coşan'a (2017:79) göre "Zweig çocukluğundan itibaren Yahudi kimliği ile barışık yaşar. Yahudilik kendisinin doğal bir parçası olduğundan Yahudilerin dinî ve manevi görevlerini yadsımaz. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Zweig, bir dönem de olsa, Theodor Herzl'in siyonist hareketine iştirak etmeyi düşünür." Ancak Zweig bu düşüncesine ve dinine sıkı sıkıya bağlı olmasına rağmen, herhangi aksi bir hareketin içerisinde yer almaz ve devletine bağlılığını ayrıca sadakatini öldüğü güne kadar sürdürür.

Ancak bu bağlılık ve sadakat Hitler ile onun görüşünü benimseyen diğerleri için hiçbir şey ifade etmez, Zweig savaşın öfkesinden ve ırkçılıktan nasibini alarak, oradan oraya savrulur ve çareyi kendi hayatına son vermekte bulur. Savaş yıllarında dünyanın içinde bulunduğu durum pek de parlak değildir. Avrupa savaşın içerisine sürüklenmekte, insanlar evlerinden, yurtlarından olmakta ve savaşın soğuk yüzü kendini her geçen daha fazla hissettirmektedir. Birinci Dünya savaşını başlatan nedenler veya ortaya çıkmasına sebep olan etkenler tarihçiler tarafından farklı gerekçelerle açıklanmaktadır. Sömürgecilik aslında daha geniş perspektifle bakıldığında emperyalizm, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına sebebiyet veren ve ilk kıvılcımı yakan etkidir. Bunun yanı sıra Almanya ve İtalya'nın bu sömürgecilik pastasından payını almak istemesi ve tıpkı İngiltere ile Fransa gibi sömürgecilik fırsatını ele geçirmek istemeleri de sebeplerden bir tanesi olarak kabul edilebilir. Dünya genelinde ise çıkar çatışmaları, her devletin çıkar amaçlarının farklı olması ve elbette yadsınamayacak bir gerçek olarak karşımıza çıkan milliyetçilik akımı bu savaşın fitilini ateşleyen temel faktörlerdir.

Her savaşta olduğu gibi bu savaşta da yıkımı en fazla yaşayan, savaşın alevi ve ateşi içinde kalan ise masum insanlar olmuştur. Sömürgeciliğin, milliyetçiliğin, önu alınamaz hırsların ve emellerin bedelini masum insanlar ödemiştir. Bedel ödeyen insanlar, evlerinden, vatanlarından olmakla kalmamış canlarından da olmuşlardır. Bu yıkıcı gücün altında ezilenlerden birisi olan Zweig da bu yıkımı, bu acıyı ve bu umutsuzluğu "Die Welt von Gestern" "Dünün Dünyası" adlı eserinde tüm çıplaklığı, tüm açıklığı ve şeffaflığıyla kendi gözünden aktarmıştır.

Zweig eserinde bir yandan savaşın soğuk yüzünü kendi otobiyografik unsurlarıyla harmanlayarak anlatırken, diğer taraftan da savaşı, insanların durumlarını ve yaşadığı ikilemleri olduğu gibi göstermeye çalışmaktadır. "Die Welt von Gestern" (Dünün Dünyası) Zweig'in bu amacına hizmet eden, onun duygularını, yaşadığı durumları, savaşın kanlı ve soğuk yüzünü aktarırken bu durumun insanları, toplumları hatta dünyayı ne kadar derinden etkileyen bir gerçek olduğunu gösteren bir eserdir. Zweig'in otobiyografisini anlattığı bu eseri Claudia Metzler de yüksek lisans tezi olarak çalışmış ve o da Zweig'in otobiyografik unsurlarla dönemini nasıl yansıttığını ortaya koymuştur. Metzler (2012:14) tezinde Zweig'in savaş yıllarındaki durumunu sürgün edebiyatı olarak ele almış ve ayrıca zamanını nasıl yansıttığını da dile getirmiştir. Metzler (2012: 32-50) ayrıca bu yıllarda Zweig'in çalışmamızda da bahsi geçen insancıl, hümanist ve savaş karşıtı yönüne ayrıca Yahudi kimliğine de atıfta bulunmuştur. Bu konular bağlamında yine Zweig'in otobiyografi yazarlığından da tezde sıkça bahsedilmektedir. Metzler'in de Zweig ve eserine aynı açılardan, aynı önemli ortak noktalardan yaklaştığını söyleyebiliriz. Eser incelendiğinde Zweig'in hayatının yanı sıra savaşın izleri, dünyanın durumu, insanların sosyal ve ekonomik yaşamlarının nasıl sekteye uğradığı ayrıca esere hâkim olan umutsuzluk duygusu öne çıkmaktadır.

Zweig'in karşılaştığı en büyük sorun ise dönemin Almanya'sında çok güçlü şekilde varlık gösteren Antisemitizm'dir. Hitler'in savaş yıllarında sürdürdüğü bu politika tüm Yahudiler gibi o topluma dahil olan Zweig'ı da derinden etkilemiştir. Fein'a (1987:65) göre Antisemitizm "Bireylerde tavırlar, kültürde mit, ideoloji, folklor ve imgeler, eylemlerde ise Yahudilere karşı sosyal veya yasal ayrımcılık, siyasi seferberliktir." ayrıca "Toplu olarak ya da devlet tarafından uygulanan şiddet şeklinde kendini gösteren, Yahudilerin dışlanması, kovulması ya da yok edilmesi ile sonuçlanan ve/veya bunun için tasarlanan, Yahudilerin geneline karşı hasmane inanışlardan oluşan devamlı ve gizli yapıdır."

Çakı'ya (2019:204) göre "Antisemitizm'in geçmişi Roma İmparatorluğu Dönemi'ne kadar uzanmaktadır. 11. yüzyılda I. Haçlı Seferi'nde, 13. yüzyılda İngiltere'de ve 15. yüzyılda İspanya'da da antisemitist hareketlerin yaşandığı görülmüştür. Buna karşın yakın tarihte Antisemitizm'in en fazla yaşandığı ülke Nazi Almanyası olmuştur." Nazilerin iktidara geldiği 1933 yılından sonra Hitler'in başını çektiği bu akım günden güne artarak daha da güçlenmiştir. Almanya'da Yahudi düşmanlığının yanı sıra var olan savaş koşulları da halkın hem madden hem de manen bitişinin alt yapısını hazırlamıştır. Bu koşullardan yalnızca Alman halkı tüm dünya çok olumsuz şekilde etkilenmiştir. Bu etkiler sonucunda tüm dünya dengeleri alt üst olmuş, insanlar eskiden yaşadıkları, alışkın oldukları düzenden mahrum bırakılmış, masum insanlar gözlerini adete kan bürümüş ülkelerin ve onların başındaki yöneticilerin iktidar, güç hırsı, çıkar ilişkileri ve savaşı kazanıp, dünya hakimiyetinde söz sahibi olma idealleri yüzünden hem maddi ve manevi kayıplar yaşamış, bir kısmı da bu savaşın kurbanı olarak hayatlarını kaybetmişlerdir. İşte tüm bunların yansıması Zweig'in "Die Welt von Gestern" isimli eserinde yine Zweig'in kendi gözünden, kendi hayatının izleri de yansıtılarak verilmektedir.

2. ZWIG'IN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

Zweig 20 Ekim 1881 yılında Viyana'da doğar. Zweig başarılı bir öğrencidir ve kültür ile sanata çok düşkündür. Akademisyen ve çevirmen Gülperi Sert'e (Zweig, 1990:XV) göre "Zweig doğası gereği uyumsuzlukları dengeleyen, beraberlik ruhu taşıyan, başka dünya görüşleri ve fikirlerinin de olduğunu kabul eden bir öze sahiptir. Fikir çatışmalarından, bir şeyin baskıyla kabul ettirilmesinden, her türlü politik saldırıdan ve politik kavgalarda açıkça taraf tutmaktan kaçınmıştır." Sert'in de sözünü ettiği gibi Zweig gerçekten de politik ve siyasi her türlü durumdan gençliğinde ve yetişkinlik yıllarında da uzak durmayı eder. Hatta kendisi hiçbir zaman hiçbir seçimde tek bir oy bile kullanmaz. Bu açıdan bakıldığında Zweig için apolitik bir insan demek yanlış olmayacaktır.

Bu düşünceler Zweig'da hep vardır ve arkadaşları da siyaset ve politika yerine kültür, sanat ve edebiyatla ilgilenmeyi tercih etmişlerdir. Zweig için bu alandaki konular asla geçici bir heves ya da hayatın sıradan

alanları değildir ve olmayacaktır. Henüz lise yıllarında genç bir delikanlıyken bile bu alanlara ilgisi vardır. Hatta bu sürede ve daha sonrasında 400'e yakın şiir ve öyküsü farklı dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır. Yazar bu konuda kendisini o kadar kabul ettirmiştir ki henüz daha yirmi yaşındayken Viyana'nın en önemli gazetelerinden biri olan Neue Freie Presse'de yazılar yazmaya başlamıştır ve bunu bir süreç içinde de bu gazetede yazıları yayımlanır. Zweig özellikle okul yıllarını ve yazarlık seviyesine gelene kadar okula, hayata ve politikaya bakış açısını da eserinde anlatmaktadır.

"Yıllar yılı bendeki bütün apodiktik ve dogmatik olana bu karşı oluş, sadece içgüdüden kaynaklanıyordu ve onun nereden geldiğini çoktan unutmuştum. Fakat bir keresinde bir konferans gezisinde üniversitenin büyük dinleyici salonunu benim için seçtiklerinde ve ben birden dinleyicilerin aşağıda sıralar üstünde tıpkı biz öğrenciler gibi uslu uslu, konuşma ve karşılıklı konuşma olmadan oturduklarını gördüm. Bu arkadaşça ya da dostça olmayan otoriter, doktriner yukarıdan aşağı konuşmadan bütün okul yıllarımda nasıl ıstırap çektiğimi hatırladım. On yaşındaki erkek çocuklar olarak liseye adım atmış olan bizler, sekiz yılımızın ilk dört yılında zaten zihnen okulu geride bırakmıştık. İçgüdümlü okuldaki artık fazla bir şey öğrenmek zorunda olmadığımızı ve bizi ilgilendiren bazı konularda öğrencilik yıllarımdan beri ilgi duyarak bir kitabın kapağını bile açmayan zavallı öğretmenlerimizden de daha fazla bildiğimizi hissediyorduk" (Zweig, 2018:9).

Üniversiteye başlayan Zweig bu dönemde birçok farklı ülkeye seyahat eder ve bu ülkeleri çok iyi şekilde tanımaya çalışır. Seyahat ettiği ülkelerde pek çok ünlü isimle tanışır. Tanıştığı Rilke ve Maksim Gorki bu isimlerden yalnızca iki tanesidir. Zweig Yahudi kökenli bir yazar olduğu için özellikle Nasyonal Sosyalist dönemde yani Hitler döneminde oldukça büyük sıkıntılar yaşamıştır. Kitapları yakılmış ve kendini oradan oraya devam eden sürgün bir hayatın içinde bulmuştur.

Zweig bu sürgün yıllarda çok büyük sıkıntılar yaşar ve eşi Lotte'yle evlenmeye karar verdiğinde İngiltere'dedir. Bu evlilik gerçekleştiğinde burada yaşayan Zweig kendisini buraya çok yabancı hisseder çünkü burası vatani değildir, kendisi bir göçmendir ve bu duygu onu rahatsız eder. 1940 yılında İngiliz vatandaşlığı alırlar ancak Hitler İngiltere'yi de tehdit etmeye başlayınca eşiyle beraber Rio'ya giderler. Bu gidiş aslında onlar için sonun başlangıcı olur. Çünkü Hitler'in tehdidi altında hissetmekten kendilerini alamazlar ve bu korku yüzünden Zweig ve eşi 23 Şubat 1942 yılında uyku hapi içerek yaşamlarına son verirler.

Özellikle "Die Welt von Gestern" (Dünün Dünyası) romanı Zweig'in sadece otobiyografisini yazdığı bir kitap olarak kalmamıştır ve bu kitap bu yüzden savaş yıllarını, o dönemin acımasızlığını ve toplumun durumunu anlattığı bir belge niteliğindedir.

2.1. Zweig'in Gözünden Savaş Öncesi Yıllar

Zweig'in hassas yapısı, naif dünyası, edebiyat ve sanatla dolu geçirmeye çalıştığı hayatı savaş kâbusu yüzünden alt üst olur ve Zweig bu kabustan öncesini iyi hatırlar. Zweig'in "Die Welt von Gestern" eseri de bu sebeple geçmişe gönderme yapmasıyla başlar. "İçlerinde büyümüş olduğum I. Dünya Savaşı öncesi zaman için uygun bir formül bulmayı deneyecek olursam, en özlü şekilde şöyle diyebilirim" diye söze başlayan yazar sonrasında ise "Güvenliğin altın çağıydı. Bizim neredeyse bin yıllık Avusturya monarşisinde her şey sürekli istikrar temelleri üzerine kurulmuş ve devlet bizzat bu istikrarın en yüksek garantörü olarak görünüyordu" (Zweig, 2018:9) ifadeleriyle geçmişteki sistemi yücelterek hikayesine başlar ve o dönemde yaşadığı refah dolu hayatı anlatmaya devam eder.

Eski dünya düzenini anlatmaya devam eden Zweig özellikle ülkelerin ve halkların ayakta kalmasını sağlayan ekonomik güven ortamından ise "Para birimiz Avusturya Kronu, parlak altın akçeler halinde tedavüldeydi ve böylece değişmezliğini garanti ediyordu. Herkes ne kadara sahip olduğunu, payına ne düştüğünü, neyin mübah, neyin günah olduğunu biliyordu. Her şeyin bir normu, belirli ölçüsü ve ağırlığı vardı" (Zweig, 2018:9) der ayrıca içlerinde buldukları bu refah ve düzenin onlara güven duygusunu nasıl tam anlamıyla hissettirdiğini ise "İnsanlar sosyal durumuna göre ikamet, mutfak ve yaz tatili için ne kadar harcaması gerektiğini biliyordu, ayrıca önceden kestirilemeyenler için hastalık ve hekim için küçük bir meblağ ayırmak kaçınılmazdı. Evi olan çocukları ve torunları için evini güvenli bir yurt olarak görürdü" (Zweig, 2018:9) cümleleriyle anlatmaktadır.

Zweig yine savaş öncesi yıllarda vatanında, yaşadığı topraklardaki ortamın kendilerine ne derece güven verdiğini "Bu güvenlik hissi, milyonların ulaşmaya değer zilyetliği, müşterek hayat idealiydi. Sadece bu güvenle hayat yaşamaya değerdi ve giderek genişleyen çevreler daha değerli hazineye pay almayı arzu ediyorlardı" (Zweig, 2018:10) ifadeleriyle yansıtmaktadır. Bu dönemde yine kendini oldukça belli eden refah seviyesi, insanların da kendilerini bu sayede garantiye almalarını ve gelecek için yatırımlar yapmalarını sağlamaktadır. Bu durumu ise Zweig'in "İnsanlar evini yangın ve hırsızlığa, tarlasını dolu ve kötü hava şartlarına, bedenini hastalık ve kazaya karşı sigorta ettiriyorlardı. Yaşlılık için emeklilik ikramiyesi satın alınıyor ve kız çocuklarının beşiklerine müstakbel çeyiz için bir proliçe konuyordu" (Zweig, 2018:10) cümlelerinden anlayabilmekteyiz.

Savaş öncesi dönemin özelliklerini ve insanlara hissettirdiği duyguları aktaran Zweig, Avrupa'nın savaş öncesi durumu ile dünyaya bakışı şu can alıcı sözlerle dile getirirken, aslında savaş öncesi dönemde ve insanların ne kadar güven içinde olduklarını ve bu güven ortamından ne denli emin olduklarını da göstermektedir.

"Avrupa halkları arasındaki savaşlar gibi, barbarlığa geri dönüşlere, cadı ve hayaletler gibi inanılmıyordu. Babalarımız ısrarla hoşgörü ve uzlaşmanın şaşmaz, bağlayıcı gücüne olan güvenle yoğrulmuşlardı. Onlar dürüstçe, milletler ve mezhepler arasındaki farklılık sınırlarının giderek ortak insani olana açılacaklarını ve böylece bütün insanlığın en yüksek değerleri olan barış ve güvenliğe dönüşeceklerini düşünüyorlardı" (Zweig, 2018:10). Zweig savaş öncesindeki refahı, insanların ne kadar iyi hissettiklerini anlatmaya "Avrupa hiç bu kadar güçlü, zengin ve güzel olmamıştı. Daha iyi bir geleceğe asla daha içten inanmıyordu, birkaç yüzü kırışık ihtiyarın dışında daha önceki eski iyi zamanı anan yoktu. Fakat sadece şehirler değil, hatta insanlar bile daha güzelleşti ve spor, daha iyi beslenme, kısaltılmış çalışma saatleri ve tabiata içten bağlılık sayesinde daha sağlıklı hale geldi" (Zweig, 2018:165). ifadeleriyle devam eder ki, bu da bize savaş yılları öncesinin dünyasının neredeyse yıkılmaz bir inançla mutlu olunacak ve asla değişip, bozulmayacak bir dünya olduğu izlenimini yansıtır.

Zweig yine o yıllardaki ortamı "Avrupa'nın bütün sahillerinden bizim kalplerimize karşı çarpan gücün kuvvetlendirici dünyası mükemmeldi. Fakat bizi mutlu eden aynı zamanda bizim hissetmediğimiz tehlikeydi. O zamanlar Avrupa üzerinde uğuldayan gurur ve güven, beraberinde bulutları da taşıyordu" (Zweig, 2018:165) sözleriyle olduğu gibi yansıtmaktadır.

Bu güven dolu ortamın aksine, savaş başladığı zaman özellikle genç insanların, ne olduğunu ya da bu savaşın nelere mal olabileceğini bilmeden, umursamaz ve tutarsız bir sevinçle iyi karşılamalarını, savaş haberinin ardından nasıl pervasızca ve bilinçsizce, sanki savaş kutlanması, kaçırılmaması, içinde bulunması gerekli ve desteklenmesi şart olan ve gurur verici bir eylemiş gibi kutlanmasını ama halbuki sonucunun dehşet verici olduğunu "Ve genç insanlar hayatlarındaki mucize dolu, heyecanlandırıcı olayı kaçırabilecekleri korkusunu taşıyorlardı. Bu yüzden bu hırsla bayraklara koşuyorlar, bu yüzden mezbahaya giden alaylar halinde alkış tutuyorlar ve marşlar söylüyorlardı. Kızıl kan dalgası vahşi ve yakarcasına bütün imparatorluğun damarlarında dolaşıyordu" (Zweig, 2018:192) ifadeleriyle açıklamaktadır.

Zweig genç neslin aksine daha önce savaşı yaşayıp gören, savaşın ne anlama geldiğini bilen, savaş için asla tatlı bir heyecana kapılmayıp içinde yer almak istemeyen, bu kavramın nasıl yıkıcı, nasıl mahvedici bir şey olduğunun bilincinde olan insanlar içinse söyledikleri savaşın neler getireceğinin kanıtı gibidir.

"1939'un nesli ise savaşı tanıyordu. Artık yanılmıyordu. Onun romantik değil aksine barbarca olduğunu biliyordu. Onun hayatın telafî edilmez zaman bölümünde yıllarca devam edeceğini biliyordu. O nesil, meşe yaprakları ve renkli şeritlerle düşmana karşı fırtına gibi esilmeyeceğini aksine bitlenmiş ve susuzluktan yarı ölü halde, haftalarca hendeklerde ve kışlalarda, düşmanla yüz yüze gelmeksizin uzaktan atışlarla parçalanmış ve sakatlanmış başıboş dolaşılacağını biliyordu. Gazete ve sinemalardan yeni teknik devasa tankların yolları üstündeki yaralıyı ezdikleri, uçakların kadın ve çocukları daha yataklarında parçaladıkları biliniyordu" (Zweig, 2018:192).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere insanlar, savaş öncesi dönemde böyle ilkelce, insanlık dışı bir durumun asla yaşanmayacağına ve onları bulmayacağına o kadar inanmış vaziyettedirler ki, bu ihtimal akıllarının ucundan bile geçmemektedir. Savaş esnasında hissedilen duygular da, bu yüzden savaş başladıktan sonra o kadar yakıcı ve yıkıcı olmuştur.

2.1.1. Birinci Dünya Savaşı Hakkında

Birinci Dünya Savaşı'nın başlama ve ortaya çıkış sebeplerini Fransız İhtilali'nin meydana getirdiği milliyetçilik akımında ve Sanayi Devrimi sonucunda oluşan sömürgecilik düşüncesinin tüm toplumları etkisi altına almasında aramak yanlış olmayacaktır. 19. yüzyıl içinde sanayileşmenin çok hızlı bir şekilde artması ve yayılması ayrıca Sanayi İnkılabı'nın gerçekleştirilmiş olması, sömürgecilik faaliyetlerinin daha çekici hale gelmesine ve hakimiyet düşüncesinin artmasına yol açmıştır. Avrupa ülkeleri, Afrika ve Uzak Doğu'da birbirleriyle rekabet halinde olan ülkelerin çıkarlarının çatışması, güç ve hakimiyet savaşlarının kendisini daha da belli etmeye başlamasına yol açmıştır. Rusların Panslavist politikalarını uygulamaları ve bu şekilde, bu politika doğrultusunda Asya'da yayılmaya çalışmaları düşüncesi ile Almanların İngilizlere karşı izlediği politika, Almanlara karşı Rus-İngiliz iş birliğini artık zorunlu kılmış ve Fransa, Almanlara karşı oluşan bu düşman hareketinden faydalanarak kendilerine bir çıkar sağlamak amacıyla 1871'de Almanların elinde olan Alsace-Lorraine (Alsas-Loren)'i geri almak istemiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ise Rusya'nın uyguladığı gölitikayı kendileri için çok büyük bir tehdit unsuru olarak görmüşlerdir. Bütün bu oluşum, güç ve denge savaşları ayrıca oluşan kaygılar Avrupa'yı kana bulayacak iki karşıt grubun ortaya çıkmasına önemli bir zemin hazırlamıştır. Bunlardan ilki, 1882 yılında Almanya, Avusturya, Macaristan ve İtalya'nın katılımıyla oluşan İttifak grubu, ikincisi ise 1894'te Fransa-Rusya, 1904'te Fransa-İngiltere, 1907'de İngiltere-Rusya'nın katılımıyla oluşturulan İtilaf grubudur. Ancak İtalya 1915 yılında İtilaf Devletleri'nin yanında savaşta yerini almıştır (Yılmaz, 2014:11).

Bu savaş tarihin en kanlı savaşlarından birisi olarak kayıtlara geçmiştir. Bu savaşta milyonlarca insan ölmüş, milyonlarcası yaralanmış ve yine insanların büyük çoğunluğu evlerinden, vatanlarından edilmiştir. En çok can kaybı ise Almanya ve Rusya'da yaşanmıştır. Bu savaşın ağır sonuçlarından bir diğeri ise insanların yaşam şartlarının da kötüleşmesiyle ortaya çıkan ve tarihin en ölümcül salgınlarından biri olarak kayıtlara geçen ve çok sayıda insanın ölümüne yol açan "İspanyol Gribi" salgını baş göstermiştir.

2.2. Savaş Esnasında Avrupa ve İnsanların Durumu

Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 yılları arasında yapılan, milyonlarca insanın öldüğü, yine milyonlarcasının yaralanıp sakat kaldığı, insanların evlerinden, topraklarından koparıldığı, ekonomik ve toplumsal anlamda savaşın tarafı olan ve özellikle kaybeden ülkelerde pek çok zarara yol açan, arkasında bıraktığı yıkıcı düşüncelerle gelecek yılları da olumsuz etkilen ve yıkıcı bir diğer savaş olan İkinci Dünya savaşının da fitilini ateşleyen çok büyük bir savaştır. Dünya bu savaştan sonra eskisi gibi olmamış ve dengeler tam anlamıyla değişmiştir. Böyle büyük etkileri olan, yakıcı ve yıkıcı bir durumu birebir yaşayan Zweig savaş yıllarını kendi gözünden, kendi otobiyografik unsurlarını da katarak anlatırken, tamamen öznel ve kendine göre benimsediği düşünce sınırları içerisinde, yine kendi gözüyle anlatmaya ve bu durumun insanları, halkları nasıl etkilediğini göstermeye çalışmıştır.

Zweig'in gözünden savaş ortamına dair ilk izlenim ve savaşın nasıl başladığına dair ilk cümle "*Fakat sonra son kritik Temmuz günleri ve her saat birbiriyle çelişen İmparator Wilhelm'in Rus çarına, çarın imparator Wilhelm'e telgrafları, Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilanı, Jaures'in öldürülmesi haberleri geldi. Durumun ciddileştiği hissediliyordu. Birden sahilden soğuk bir korku rüzgârı esti ve sahili süpürerek boşalttı*"dır (Zweig, 2018:188). Bu cümle aslında kötü günlerin habercisi ve savaşa dair Zweig'in gözünden verilen en can alıcı, en kilit ifadelerden bir tanesidir. Savaşın her şeyi yerle bir edeceğinin, geride güzel olan hiçbir şey bırakmayacağıın işaretidir.

İnsanların savaş korkusuyla paniklemelerini, savaş ortamından kaçmak için adeta bir yarış içinde olduklarını, adeta sonlarını belirleyecek olan ve bunu bildikleri kaderden kaçmaya çalışmalarını ayrıca kendisinin de bu insanlardan biri olduğunu "*Binlerce insan otelleri terk etti, trenlere hücum etti, iyi niyetliler bile mümkün olduğu kadar çabuk valizlerini toplamaya başladılar. Ben de Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilanı haberini duyar duymaz bir bilet temin ettim. Tam zamandı. Çünkü bu Ostende ekspresi, Belçika'dan Almanya'ya giden son trendi*" (Zweig, 2018:188). Bunlar aslında o dönemin

insanların psikolojilerini nasıl etkilediğini, ölümden kaçmak için nasıl çırpındıklarını en açık şekilde gösteren ifadelerdir ve Zweig'in gözünden, savaşın insanları nasıl etkilediğinin, bu durumdan kaçmak için nasıl çaresizce bir çıkış yolu arandığının da en büyük kanıtıdır.

Zweig bu ve buna benzer ifadeleri eserinde sıkça kullanmaktadır. Zweig savaşı ve savaştan etkilenen insanları anlatırken odak noktası insanların çaresizliği, korkuları ve savaştan mümkün olduğunca uzağa kaçmak istemeleridir. Böylesi bir durumun insanlar tarafından halen daha kabul edilmediği, böyle bir durumun varlığına onların inanmak istenmediği ise "Her istasyonda herhangi kararlı bir elin, zincirlerinden boşanmış kaderi geri çevireceği gizli ümidiyle, yeni haberler almak için trenden dışarı fırlanıyordu. Savaşa hala inanılmıyordu ve hele Belçika'ya zorla girileceğine hiç inanılmıyordu. Böyle bir saçmalığa inanılmak istenmediği için inanılmıyordu" (Zweig, 2018:188) cümleleriyle ifade edilirken, kabullenilmek istenmeyen bu duruma insanların var olan ve yakıcı tüm gerçekliğine rağmen hala inanılmadığıdır.

Bu savaş çılgınlığı sürerken, Zweig olaylara tam tersi bir perspektiften bakarak, yapılanların, karar verilen savaşın, savaştan kaçan ve savaşmak istemeyen, kendilerini savaşa kurban vermek istemeyen insanların aksine, savaşın içinde olmak isteyen, bunu arzulayan ve savaşı adeta kutlayan insanların var olduğunu hatta bunun için çok heyecanlı olduklarını da yine kendi yaşantısından anlatılarla şu cümlelerle özetlemektedir.

"Ertesi sabah Avusturya'da her tarafa genel seferberlik haberi veren duyurular yapıştirılmıştı. Trenler yeni celbedilen acemi askerlerle tıklım tıklımdı, bayrak dalgalanıyor, müzik gümbürdüyordu. Bütün Viyana'yı tam bir heyecan içinde buldum. Hiç kimsenin, hükümetin ve halkların istemediği, bununla oynayan ve blöfyapan diplomatların kendi niyetlerine karşı beceriksiz ellerinden kayıp gitmiş olan bu savaş hakkında ilk dehşet ani bir heyecana dönüşmüştü" (Zweig, 2018:188).

Bu durumun zıtlığını anlatmaya devam eden Zweig "Caddelerde resmi geçitler düzenleniyordu. Aniden her yerde bayraklar, şeritler, müzik alev saçıyor yeni celbedilen acemi askerler, zafer alayları halinde ilerliyorlardı. Başka zaman kimsenin dikkate almadığı ve kutlamadığı günün küçük insanların yüzleri aydınlıktı" (Zweig, 2018:188) cümlesiyle ise aslında kimsenin daha önce dikkate almadığı, önemsemediği ve belki varlıklarından bile haberdar olunmayan insanların bu tip durumlarda ne kadar önemli hissettikleri gibi bir çelişkiyi de gözler önüne sermektedir. Ama bazı insanlar da bu savaşın ateşinden başı fönmüş insanların aksine İmparatorlarının kendilerini yani yönettiği halkını böyle bir maceraya sürüklemeyeceğine inanıyorlardır. Bu düşüncüyü ise Zweig "Avusturya'da hiç kimse ülkenin çok saygı duyduğu babası imparator Franz Joseph'in 84 yaşında, halkını en son zorunluluk olmaksızın savaşa çağıracağına, eğer kötü, sinsî canî hasımlar imparatorluğun başını tehdit etmezlerse kan dökmeyi isteyeceğini aklından bile geçirmezdi" (Zweig, 2018:188-189).

Zweig bu dönemdeki arada kalmışlığını, daha geniş perspektifle bakıldığında ise insanların arada kalmışlığını yine kendi hayatı üzerinden "Onlar katılmadığımız ve ayrıntılarını bilmediğimiz kararlar alıyorlar ve bu suretle benim ve Avrupa'daki herkesin hayatı hakkında kesin kararı tayin ediyorlardı. Benim kaderim artık, benim ellerimde değil, onların ellerindeydi" (Zweig, 2018:361-362) cümleleriyle ifade ederken, içine düştükleri, bir türlü kurtulamadıkları esaret ve acizliğin kendine ve insanlara kendilerini nasıl hissettirdiğini gözler önüne sermektedir.

"Onlar biz güçsüzleri şaşkına çeviriyor ya da koruyorlardı. Hürriyet bahşediyorlar ya da uşaklığa zorluyorlardı. Milyonlar adına savaşa veya barışa karar veriyorlardı. O esnada bir sinek gibi, savunmasız, salyangoz gibi güçsüz halde, benim iç dünyam, benim geleceğim, beynimde oluşan düşüncelerim, doğmuş ve doğmamış planlarım, uyanıklığım, uykum, iradem, sahip olduklarım, bütün varlığım için hayat memet söz konusu olduğu esnada, odamda mahkûm gibi bu anlamsız ve güçsüz bekleyişe, boşluğa bakıyor ve sabırla bekliyordum" (Zweig, 2018:363).

diyen Zweig bu savaşla yaklaşan sonu, kendisinin ve insanların kaçınılmaz sonu nasıl beklediğini, bu çaresizliğin içinde kıvrınmanın onlara nasıl hissettirdiğinin en net ifadelerindedir. Yine Zweig içinde yer aldıkları bu mantıksız, bu dayatma durumu ifade ederken şu ifadelere yer vermiştir.

“Korkusuzca ölümü, hastalığı düşünüyordum, fakat yaşayacağım, vatansız, tahrik edilmiş, ülkeden ülkeye kovulan ve takip edilmiş olarak, deniz aşırı ülkelere geziye çıkmak zorunda kalacağım, kitaplarımın yakılacağı, yasaklanacağı, aşağılanacağı, Almanya’da adımın bir caninin adı gibi teşhir direğine asılacağı, mektupları ve telgrafları hala önümdeki masanın üstünde duran aynı dostlarımın beni tesadüfen görünce sapsarı kesilecekleri, otuz kırk yıl boyunca inatla, ısrarla başarılmış, inşa edilmiş, sağlam ve görünüşte sarsılmaz olarak önümde duran bütün bu hayatın kendi içinde çökeceği ve benim hafif yorgun enerji ve şoke olmuş ruhumla tekrar baştan başlamak için zirveye yakın zorlanmış olacağım, her şeyin iz bırakmadan silineceği aklıma gelmedi” (Zweig, 2018:289-290).

Zweig yaşadığı hiçlik duygusuna, içinde bulunduğu şartlara rağmen yine de karşı cephelerde savaştıkları toplumlara ya da insanlara dair olumsuz hiçbir şey yazmamayı tercih etmiş, ayrıca savaşı öven, yücelten, bunun gereksiz heyecanını içinde yaşayan insanlara adeta bir ders verircesine savaş güzellemesi yapmamıştır. Bunu da eserindeki ifadelerle gayet net bir şekilde koymaktadır.

“Daha o zamanlar bu küçük protestolar ve maharetlerle üzerimden gerçek yükü atamadığım büsbütün şuurundaydım, içimde yavaşça sadece münferit olanı değil, aksine zaman ve halk, felaket ve savaşla ilgili tutumumu ifade ettiğim bir eserin planı biçimlenmeye başladı. Fakat savaş şairane bir sentez içinde ifade edebilmek için önemli olan, bende yoktu, yani onu görmemiştim. Neredeyse bir senedir bu büroda çakılmış kalmıştım ve görünmez bir uzaklıkta savaşın azılı gerçeği, dehşeti devam ediyordu. Zaman zaman cepheye gitmek teklif edilmişti, büyük gazeteler onların muhabiri olarak orduya gitmem için üç defa beni aramışlardı. Fakat her tasvir tarzı savaş müspet ve vatanseverlik anlamında tasvir etme yükümlülüğünü beraberinde getirmiş olurdu. Ve kendi kendime 1940’ta da tuttuğum asla savaş müspet karşılayan ya da bir başka milleti aşağılayan bir kelime yazmamaya yemin etmişim” (Zweig, 2018:209).

Zweig ayrıca savaşa karşıtlığını, savaşı savunan ve savaşmak isteyenlerin aksine ne kadar kararlı ve kendinden emin bir tavır sergilediğini de anlatmaktadır. Çünkü Zweig hümanist, insanlara saygı duyan ve ne olursa olsun barıştan başka bir kavrama inanmayan ve inanmak istemeyen bir kişiliktir. Bu durumu da eserde kendine şu cümlelerle yer bulmaktadır.

“Ben bizzat vatanseverliğin bu ani sarhoşluğuna kapılmayışımı, hiç de özel bir hayal gücünden uzaklığa, ya da anlamış olmaya değil, aksine hayatımın o ana kadar ki biçimine borçluyum. Daha iki gün önce düşman ülkesinde bulunmuştum. Ayrıca çok uzun süre, bir gecede aynı şekilde benim de vatanım olan bir dünyadan aniden nefret edemeyecek kadar kozmopolit yaşamıştım. Senelerdir politikaya güvenmemiştim ve son yıllarda sayısız konuşmalarda İtalyan, Fransız dostlarımla bir savaş ihtimalinin anlamsızlığını enine boyuna ele almıştım. Böylece ben güvensizliğimle, vatanseverlik coşkusunun bulaşıcılığına karşı adeta aşılanmıştım. Ve ilk saatimde bu hastalık nöbetine karşı önceden hazırlıklıydım ve Avrupa’nın zaruri birliğine olan inancımı beceriksiz diplomatlardan ve acımasız cephane sanayicilerinin birisi yüzünden sarstırmamak için kararlı kaldım” (Zweig, 2018:193).

Zweig yine savaş karşıtlığını vurucu cümleleriyle aktarırken bir yandan da buna karşı durmak için ne kadar çaba sarf ettiğini de gözler önüne sermektedir. Çünkü bu dipsiz kuyudan çıkmanın, inanılan ve desteklenen bu yanlıştan dönmenin bir yolu olduğuna ve bu yola insanları inandırmanın ne kadar önemli olduğuna inanmaktadır. Bu inancını da satırlara yansıtmaktadır.

“Artık beni harekete geçiren gerçek güç gelmişti, savaşa karşı mücadele etmek gerekiyordu. Malzeme benim için de hazır, başlamak için sadece benim içgüdümün bu son açık onayı eksikti. Kendisine karşı mücadele etmem gereken hasmımı tanımıştım. Düşüncelerini açıklayan, onları vatanseverlik ticaretinde rahatsız ediyordu, uyarıcı bir kimseyi de karamsar olarak alaya

alıyorlardı, içinde kendilerinin bizzat acı duymadığı bir savaşa karşı mücadele edeni hain olarak damgalıyorlardı. İhtiyatlara korkak, insani davrananlara zayıf diyen bekledikleri felaket saatinde daha sonraki zaman içinde bizzat çaresiz kalan hep ebedi gruptu" (Zweig, 2018:213).

3. Bulgular

Zweig içine doğduğu toplum ve ailesi sebebiyle her zaman farklı bir yerde durmuş, düşünceleri, ideolojileri, hayata bakışı, okul ve sanat hayatı, edebiyatla olan bağları ve insani duruşu da buna göre şekillenmiş bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeplerden ötürü Zweig bu kendine has duruşunun sonucu olarak dünyayı kendince şekillendirmek istemiş ve bunu insanlara da duyurmak ayrıca onları olumlu yönde etkilemek için uğraş vermiş bir yazar olarak karşımızda durmakta ve ismden bugün bile söz ettirebilmektedir. Zweig'in otobiyografisiyle harmanlayarak verdiği savaş yıllarına dair bilgiler, Avrupa'nın hatta dünyanın durumu ayrıca bunları kendi gözünden, kendi anıları ve yaşanmışlıklarıyla vermesi edebi anlamda başlı başına önemlidir. Bu bilgilerden yola çıkılarak elde edilen sonuçlar da yine çarpıcıdır.

Savaşın insanların, toplumların hatta dünyanın kaderini, geleceğini ve bunların nasıl şekilleneceğini belirleyen, her şeyi yıkıp o yıkıntılardan sonra geriye koca bir enkaz bırakabilecek kadar güçlü bir kavram olduğu fazlaca bilinen ve açık bir gerçektir. Savaşın insanların ve toplumların hayatlarını ve düzenlerini şekillendiren bu yönü herkes tarafından farklı şekillerde, farklı dillerde defalarca anlatılmıştır. Bu durumu anlatanlardan biri olan Zweig "Die Welt von Gestern" adlı eserinde bu yıkıcı olguyu otobiyografik unsurlarla, kendi gözünden, kendi dünyasından yorumlayarak, yaşadığı, maruz kaldığı ya da bırakıldığı durumları, kendini en güvende hissettiği ve ait olduğu vatanından nasıl sürüldüğünü, gittiği her yerde bu sürgünün izlerinin onu nasıl derinden yaraladığını ve tüm bunlarla birlikte savaş gerçeğini yaşamak zorunda olduğu insanların da savaştan nasıl etkilendiklerini anlatmıştır. Bu durum eserde çıkarım yapılacak sonuçlardan ilki ve en önemlisidir.

Eserde anlatılanlar savaşın acımasız yüzünün gerçekliğini, iktidarların ve güç sahiplerinin o gücü bırakmamak ya da başkalarına kaptırmamak uğruna olumsuz yönde nasıl çaba sarf ettiğini, güç sahipleri tarafından başlatılan savaşta insanların kuklalar gibi istenilen şekilde hareket ettirildiğini ve hatta bazı insanlar tarafından savaş sanki heyecan verici, gurur duyulması gereken bir olaymış gibi karşılanmasının ne derece hayrete düşüren bir davranış olarak aktarılmasıdır.

Zweig'in vatanına, ülkesine ve devletine bağlı birisi olarak, bu meziyetlerine karşın, ülkesinden sadece Yahudi olduğu için sürgün edilmesi ve sürgün edilirken Yahudi olsun ya da olmasın insanların hayatlarını kurtarmak için başka yerlere kaçmaya çalışmaları da eserde göze çarpan bir detay olarak yerini almaktadır. Savaş şartlarına bakıldığında aslında sürgün edilerek veya insanların kendi istekleriyle hayatlarını kurtarmak için yerlerini, yurtlarını ve vatanlarını terk ederek vatansız kalmaya razı olmaları da ayrı bir olumsuzluk olarak göze çarpmaktadır.

Eserde eleştirilen ve sıkça da yer verilen diğer önemli bir konu ise aslında normalde kimsenin değer vermediği, görmezden geldiği ve hatta belki de hiç olarak gördüğü insanların bu savaş esnasında ne kadar önemli ve değerli bir yere konduğu ama içi boş bu değerlerin onların hayatlarına mal olacağı gerçeğinin göz ardı edildiğidir. İnsanlar savaşı heyecanla karşılarken, zafer sarhoşluğuna kapılıp caddelerde, sokaklar sevinç naraları atarken kutlanan, beklenen şeyin nasıl yok edici olduğunun farkına varılmaması ve görülmemesidir.

3. SONUÇ

Stefan Zweig'in bu çalışmada incelediğimiz "Die Welt von Gestern" adlı eserinde otobiyografik unsurlarla harmanlanarak verilen savaşa dair bilgiler ve savaş esnasında insanların içinde bulunduğu zor durumlar, Zweig'in subjektif bakış açısıyla yansıtılmakta ve bize o günlere dair çok ve çeşitli veriler sunmaktadır. Sunulan bu bilgilerden yola çıkılarak şunu diyebiliriz ki, Zweig eserinde hem otobiyografik öğeleri, hayatından kesitleri sunmuş hem de anlattığı bu otobiyografik öğelerin içinde tüm dünyayı etkileyen I. Dünya Savaşı'nın öncesini, savaş günlerini ve savaşın insanlar üzerinde olan etkilerini anlatmaya çalışmıştır.

Elde edilen bu bilgiler doğrultusunda eserin sadece otobiyografik bir eser olmakla kalmayıp, aynı zamanda tarihe ışık tutabilecek, tarih hakkında bir yazarın otobiyografisi üzerinden savaş yıllarıyla ilgili bilgiler elde edilebilecek bir kaynak olduğunu da söyleyebiliriz. Eserin tek yönlü değil, çok yönlü bir eser olduğunu ayrıca kendi kulvarında da bu bağlamda önemli bir yere sahip olduğu sonucu da bu doğrultuda çıkarılabilmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ARENS, H. (1981). Der große Europäer Stefan Zweig. S. Fischer Verlag, Frankfurt.
- COŞAN, L. (2017). Stefan Zweig'in Eserlerinde Yahudi Kimlik Bilincinin Uyanışı. *Mediterranean Journal of Humanities*. 7(1), 77-86.
- ÇAKI, C. (2019). Antisemitist Mitlerin İnşasında Nazi Propagandasının Rolü, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi. 9(17). 203-219.
- FEIN H. (1987). Dimensions of Antisemitism. Attitudes, Collective Accusations and Actions, Bundeszentrale für politische Bildung, Berlin.
- METZLER C. (2012). Die Poetik autobiographischen Schreibens in Stefan Zweigs Die Welt von Gestern , Yüksek Lisans Tezi, Fachbereich Germanistik der Universität des Saarlandes, Deutschland
- PROCHNIK, G. (2016). Das unmögliche Exil. Stefan Zweig am Ende der Welt. Beck Verlag, München
- SCHWAMBORN, I. (1999). Die letzte Partie. Stefan Zweigs Leben und Werk in Brasilien 1932–1942. Berlin Verlag, Berlin
- YILMAZ, S. (2014). Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Türkler ile Büyük Devletlerin Siyasetleri. *TYB Akademi*. 4(11), 11-35.
- ZWEIG, S. (2018). Die Welt von Gestern, (Çev.) ÜNLÜ, S., Palet Yayınları, Konya
- ZWEIG, S. (1990). Kendi Hayatının Şiirini Yazarlar, (Çev.) SERT, G., İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara

EXTENDED SUMMARY

The aim of this study is to determine the war years that Stefan Zweig told his "Die Welt von Gestern" (The World of Yesterday) through Zweig's autobiography and how these expressions found a place in the work. For this purpose, the autobiographical elements and the war period are presented in parallel in the work and are described with all the nakedness by Zweig. For this purpose, autobiographical elements and war are presented together.

When it comes to World War I, the first thing that comes to mind is great chaos, pain and death. Stefan Zweig, one of the closest witnesses to this cruel concept that incorporates all these bad concepts, tried not only to describe his own life in his "Die Welt von Gestern" (Yesterday's World), which he wrote with his autobiographical elements, but also to reflect this war in his own way, from his point of view and as objectively as possible. It can be said that the purpose of reflecting this situation is the desire to leave traces of these periods by writing the dark side of that period, or to express some kind of self-deprecation by conveying the feelings and thoughts that he could not share with anyone in the conditions of that period.

Zweig doesn't describe the war years in dry words or soulless sentences. It also conveys the situation of many people in the course of life, how they felt, the situation of many people with whom they met in the same common denominator, even though they did not know that they shared the same fate, and what they experienced with the onset of war. Zweig criticizes the burning and destructive power of war, its ravaged hurricane, its fury that leaves behind a wreck, while also explaining how the good days without war made him, his family and other people feel safe, and explains the gulf between these two situations.

In the work, Zweig also presents examples through his own life that he does not understand the crowds and especially the young people who are supporting the war, who are eagerly awaiting this situation, who are taking to the roads, streets, streets with torches and flags because war will break out, and that he cannot understand the mentality that greets the war with such joy and excitement, and that he is completely against it. Because Zweig is a complete anti-war, humanist, even a man who refuses to serve because of these feelings and thoughts, but who serves in the military because it is mandatory, but does not actively do this task.

In line with this information included and analyzed in the study, our first aim is to examine Zweig's autobiography and to learn about the author. Because without knowledge about the author, there is no possibility of having an idea of the content and parts of the work. Then it is important to establish a connection with Zweig's life and thoughts by identifying his view of war and his thoughts about the war. For this reason, information was determined by making these connections and autobiography tried to explain how the war years were described.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(1)- E-ISSN-2148-9289

**SİSİFOS’UN MELANKOLİK VE İYİMSER OLMAYAN YOLCULUĞU:
YAKUP YAŞAR *GERÇEK SANRI* KİTAP DEĞERLENDİRMESİ**

Sisyphus' Melancholic Journey Without Optimism: Yakup Yaşar Real Illusion Book Review

EMRAH IŞIK

Araştırma Görevlisi, Batman Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

Research Assistant, Batman University, Department of Western Languages and Literatures

emrah.isik@batman.edu.tr

Orcid: 0000-003-4417-4304

Atf/©: IŞIK, Emrah (2021). Sisifos’un Melankolik ve İyimser Olmayan Yolculuğu: Yakup Yaşar “Gerçek Sanrı” Kitap Değerlendirmesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 1, ss. 267-271.

Citation/©: IŞIK, Emrah (2021). Sisyphus’ Melancholic Journey Without Optimism: Yakup Yaşar “Real Illusion” Book Review, *Erzincan University Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 1, pp. 267-271.

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Kitap İnceleme-Book Review*
Geliş Tarihi-Received Date : *03/06/2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *07/06/2021*
Sayfa Numarası-PageNumbers: *267-271.*
Doi : *-*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

SİSİFOS'UN MELANKOLİK VE İYİMSER OLMAYAN YOLCULUĞU: YAKUP YAŞAR GERÇEK SANRI KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

Sisyphus' Melancholic Journey Without Optimism: Yakup Yaşar Real Illusion Book Review

EMRAH IŞIK

Öz:

Bu çalışmada, Yakup Yaşar tarafından yazılmış olan “Gerçek Sanrı” adlı kitap değerlendirilmiştir. Yirmi bir bölümden oluşan ve yazarın melez bir tür olan tiyat-roman olarak adlandırdığı eser, henüz ilk sayfalardan başlamak üzere, varoluşsal sorgulama ile birlikte okuyucuyu hayal ile gerçeklik arasındaki bir ikilemde bırakmaktadır. Yazar, gerçek ötesi zamanlardan geçtiğimiz günümüzde, adalet-doğruluk, toplumsal yozlaşma gibi kavramları sorgulamamızı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yakup Yaşar, *Gerçek Sanrı*, Gerçeklik, Hayal

Abstract:

In this study, the book "Real Delusion" written by Yakup Yaşar is evaluated. The work, which consists of twenty-one chapters, is called the author as a hybrid genre, theater-novel. Beginning with the first pages, the work leaves the reader in a dilemma between imagination and reality, with existential questioning. The author makes us question the concepts such as justice-righteousness and social degeneration in today's post-truth times.

Keywords: Yakup Yaşar, *Real Illusion*, Reality, Simulacra

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesinde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev alan Yakup Yaşar lisans eğitimini Ege Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünde (2008), lisansüstü eğitimini ise Ankara Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında (2017) tamamlamıştır. Henüz ortaöğretim yıllarından itibaren aktif olarak edebiyat ve tiyatro çalışmalarında yer alan Yakup Yaşar, gerek almış olduğu tiyatro ve edebiyat eğitiminin imkân verdiği kültürel birikim gerekse de ülkenin çeşitli il ve bölgelerinde biriktirdiği yaşamışlıkları sayesinde farklı edebi türleri kapsayan, derinlikli eserler vermiştir. Şu ana dek kaleme almış olduğu eserler şunlardır: *Ben ve Ben* (2013), *Gitmeyi Beklerken* (2013), *Küfürsüz Küfredenler* (2013), *Savaş ve Çocuk* (2015), *Hiçbiryerdekiler* (2016), *20. Yüzyıl İngiliz Romanında Mizah ve Hiciv: Samuel Beckett, Kingsley Amis, P.G. Wodehouse* (2020) ve son olarak, çalışmada da değineceğimiz, *Gerçek Sanrı* (2021).

Yirmi bir bölümden oluşan ve yazarın melez bir tür olan tiyat-roman olarak adlandırdığı *Gerçek Sanrı*, henüz ilk sayfalardan başlamak üzere, varoluşsal sorgulama ile birlikte okuyucuyu hayal ile gerçeklik arasındaki bir ikilemde bırakmaktadır. Yazar, gerçek ötesi (post-truth) zamanlardan geçtiğimiz günümüzde, adalet-doğruluk, toplumsal yozlaşma gibi kavramları sorgulamamızı sağlamaktadır. Distopik ve sosyal gerçekçi elementlerin iç içe geçtiği bir anlatı düzlemi üzerine kurulan eserde, anlatıcı eserin son satırlarına dek okuyucuyu şüphe, merak içinde bırakarak belirsiz ve içinden çıkılmaz bir labirent imgesiyle tasvir ettiği hayatın anlamını bulmak üzere sonsuzluk yoluna koyulmuştur. Yazar, anlatıcı üzerinden, söz konusu sonsuz ve umutsuz yolda aynı zamanda çocukluk hayallerinde gerçeği arayan ancak her seferinde toplumsal ve bireysel travmanın farklı bir boyutunu bizlere yansıtan modern bir Sisifos'un tekrar edegelen melankolik ve umutsuz yolculuğunda, sistem-birey, birey-toplum, ezen-ezilen ilişkilerini birçok edebi ve kültürel eğretilere üzerinden yansıtmaktadır.

Anlatıcının, anlatı serüveninde, geçmiş ve günümüze dair ziyaret ettiği karakterler arasında çocukluk aşkı Elfida ile birlikte en çok değindiği ve kitabın çoğu toplumsal, politik ve felsefi göndermelerini yaşam deneyimleriyle temsil eden İmam Mehmet karakteridir. İmam Mehmet, anlatıda, iktidar ilişkilerinin çarpıklığı, adaletin hiçe sayılması, çürümüşlük sonucu gerçekliğin değerini yitirdiği bir dönem ve uzamda inatla hakikati savunduğu için toplum tarafından günah keçisi ilan edilmiş, dışlanmış ve hapsedilmiş biri olarak tasvir edilmiştir. Yansıttığı ve dile getirdiği hakikat arayışı gerek Batı gerekse de Doğu ve İslam medeniyetlerinde hakikat arayışından şaşmayan ve bu yolda bedel ödeyen, yaşamını yitiren birçok tarihi kişiliği örneklendirmektedir. Hayal ve gerçeklik arasında bocalayan anlatıcının İmam Mehmet'i her ziyaretinde, tarihin tozlu sayfalarından çıkıp gelen bu şahsiyetler İmam Mehmet'in hakikat arayışına sözcülük eder. Prometheus, Hallac-ı Mansur, Ebu zer el-Gıfari ve Şeyh Bedreddin gibi zorba egemenler karşısında hakikatten, doğrudan şaşmayan ve ezen karşısında ezilenin yanında taraf olan unutulmaz şahsiyetlerin söylemlerini duyarız. İmam Mehmet'e benzer şekilde, eşi Zeynep de aynı sonla yüzleşmiş ve Mehmet gibi egemenler tarafından hapsedilmiştir. Michel Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu* adlı eserinde de vurguladığı üzere, bireyi ve dolaylı olarak da toplumu "gözetim altında tutma ve cezalandırma" (2006: 27) amacı taşıyan iktidar sistemi kendi zafer anlatısı içerisinde her bireyi disiplin altında tutmaya çalışmakta ve kurguladığı gerçekliğe uymayan her bireysel hakikat arayışını da dışlamaktadır. İktidar aygıtları tarafından kapatılma ile cezalandırılan ve tek suçu eşiyile aynı fikri taşımak olan Zeynep karakterinin haykırıları ve gözler önüne serdiği adaletsizlik ve gerçek ötesi toplum algısı yazarın, anlatıcı aracılığıyla, okuyucuya yansıtmak istediği toplumsal, siyasal ve felsefi göndermelerin en iyi örneklendirildiği anlatısal duraklardan biridir.

Anlam yolculuğu içerisinde anlatıcının durakladığı ve üzerinde durduğu konulardan biri de felsefi bir derinlik taşıyan ve Spinoza'nın "var olan her şey Tanrı içinde vardır ve Tanrı olmaksızın hiçbir şey ne var olabilir ne de kavranabilir" (Aktaran Yaşar, 2021:110) sözünden hareketle ortaya konan sonsuzluk ve var oluş tartışmasıdır. Eser, sonsuz bir var oluş dizgesi içerisinde sınırlı bir temsiliyeti olan insanın sonsuz bir zaman diliminde varlık gösterircesine meşgul olduğu kimliksel ve irksal çatışmalara,

gerginliklere ya da eşitsizliklere değinmektedir. Samuel Beckett'in *Oyun Sonu* adlı oyunundaki çöp varili imgesine göndermede bulunan ve toplumdan dışlanan, çöpten beslenen eski giyimli bir genç karakteri üzerinden İrlandalılar ve İngilizler arasında sömürge tarihine dayanan ırksal, mezhepsel kimlik çatışması tartışmaya açılmaktadır. Anlatının örneklem olarak ele aldığı İrlandalı- İngiliz çatışması, aslında, mutlak bir sonsuzluk düzleminde umut, mutluluk, adalet, vicdan gibi hakikati anlamlandıracak kavramlar yerine insanın geçici ve yıkıcı arzulara, eşitsizliklere ve gerçek ötesi algılara sarılmasını eleştirmek üzere kullanılmaktadır.

Kendisi de akademisyen olan, akademik deneyimlerinden ve çevresinden gözlemlediklerini daha önceki eserlerinde de yansıtan yazar, tiyatroman türünde etkin kıldığı diyaloglar aracılığıyla, *Gerçek Sanrı*'da seçkin akademik kültür ve ayrımcı tutumlar, entelektüel- toplum arasındaki uçurum gibi endişeleri önceleyerek üstenci akademisyen davranışlarını ve toplumsal gerçekliklere karşı korudukları mesafeyi alaycı bir şekilde eleştirmektedir. Eserin eleştirel ve sınıf temelli söylemi Bourdieu ve Passeron'un beraber ele aldıkları *Varisler-Öğrenciler ve Kültür* adlı eserdeki şu görüşleri anımsatmaktadır: "eğitim seçkin kültürel mirası ödüllendirir[...] Alt sınıflardan gelen çocukların elenmesini sağlayan mekanizmalar, tüm toplumsal sınıflardan gelen özneleri okul karşısında biçimsel olarak "eşit" kılan görüntünün altında "örtük biçimde" işletilmektedir. [...] Seçkinler, eğitim sisteminin yapısı gereği alt sınıflara norm ve değerlerini dayatırlar (2014: 50-85). Yazarın da altını çizdiği üzere, demokratik bir altyapı üzerine inşa edilemeyen eğitim sistemi toplumdan kopuk, toplum yararına bir nitelik barındırmayan ve kendilerini fildişi kulelerine hapseden unvanlarının arkasına saklanan eğitimciler üretmiştir. Bu durum da hayatın anlamından uzak, felsefi bir derinlikten yoksun kültürel bir hiyerarşi ve yapıya ortam sağlamaktadır.

Sınıfsal ve seçkin eğitim ve akademi çevrelerine yönelttiği eleştirilerle birlikte, anlatının ilerleyen kısımlarında, yazar hicvin dozunu hem alegorik hem de açık şekilde arttırmaktadır. Batı edebiyatına yön vermiş, ünlü karakterlere yer vererek insanın varoluşsal çatışması, insanın evrendeki konumu, hayatın anlamı-anlamsızlığı, varlık-hiçlik, sosyal-siyasal çarpıklıklar gibi konuları tekrar tekrar ön plana çıkarmaktadır. Bu amaçla, Chaucer'ın *Kuşlar Meclisi*, Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*, George Orwell'in *Hayvan Çiftliği*, Patrick Süskind'in *Koku*, Milan Kundera'nın *Var Olmanın Dayanılmaz Hafifliği* ve Stefan Zweig'in *Satranç* adlı eserlerine selam vermektedir. Eserin ilk sayfalarında olduğu gibi bu kısımda da anlam ve umudun kırıntısını aramakla meşgul anlatıcı, İmam Mehmet'in metanetle salık verdiği sabır erdeminden yoksun bir tonu tercih etmektedir. Süreklilik gösteren hayal kırıklıklarıyla birlikte Terry Eagleton'ın da bahsettiği üzere, "iyimser olmayan umut" (Eagleton, 2017) ile birlikte, gerçeklik ve hayal çıkmazında, yolculuğuna devam etmektedir.

Zaman-mekân-insan üzerine çok katmanlı bir düşün yolculuğunu ön plana çıkaran Yakup Yaşar, *Gerçek Sanrı*'da, farklı edebi türleri bir uyum içerisinde uzlaştırarak, okuyucusunu uçsuz bucaksız bir anlamsız ve umuttan yoksun karmaşık bir girdaba, labirente hapsederek, sarsıcı ve sorgulayıcı bir edebi ziyafet yaşatmaktadır. Eserde, gerçek, hayal ve kurgunun iç içe geçmiş anlatı düzlemi algı sınırlarını zorlamaktadır. Varlık ve anlam arayışı düşte gerçeği, gerçekte de gerçek ötesini kullanarak bizlere derdini iletmekte ve yaşadığımız zamanın, hayatın ya da koşulların gerçekliğini sorgulamamızı sağlamaktadır. Böylece, yazar okuyucuyu uykusundan uyandırmaya ve içine hapsoldüğümüz simülasyon, hayali göstergelerle bezenmiş labirentten çıkmaya teşvik etmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- BOURDIEU PIERRE ve PASSERON, JEAN CLAUDE. (2014). *Varisler-Öğrenciler ve Kültür*, (Çev.) ÜNSALDI LEVENT ve SÜMER, ASLI, Heretik Yayınları, Ankara.
- EAGLETON, TERRY. (2017). *İyimser Olmayan Umut*, (Çev.) AYDIN, EMİNE, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, MICHEL. (2006). *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev.) KILIÇBAY, MEHMET ALİ, İmge Kitabevi, Ankara.
- YAŞAR, YAKUP. (2021). *Gerçek Sanrı*, Doruk Yayınları, İstanbul

EXTENDED SUMMARY

In this study, the book which was written by Yakup Yaşar "Real Illusion" is evaluated. The work, which consists of twenty-one chapters, is called the author as a hybrid genre, theater-novel. Beginning with the first pages, the work leaves the reader in a dilemma between imagination and reality, with existential questioning. The author makes us question the concepts such as justice-righteousness and social degeneration in today's post-truth times.

The character most visited by the narrator in his narrative adventure about the past and the present is Imam Mehmet, who represents most of the social, political and philosophical references of the book with his life experiences. In the narrative, Imam Mehmet is portrayed as a scapegoat, excluded and imprisoned by the society for stubbornly defending the truth in space and at a time when reality lost its value as a result of the distortion of power relations, disregard for justice, and corruption.

Bringing a multi-layered journey of thought on time-space-human to the foreground, Yakup Yaşar, in his "Real Illusion", reconciles different literary genres in harmony, imprisoning the reader in a complex vortex, labyrinth, devoid of endless meaning and hope, a shocking and questioning literary feast. In the work, the intertwined narrative plane of reality, fantasy and fiction pushes the limits of perception. The search for existence and meaning conveys his troubles to us by using reality in dreams and beyond reality in reality, and makes us question the reality of the time, life or conditions we live in. Thus, the author encourages the reader to wake up from his sleep and leave the labyrinth of simulation, imaginary signs that we are trapped in.